

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Nr.1(11)
2008

SERIEA

ȘTIINȚE
SOCIALE

Chișinău

REVISTĂ
ȘTIINȚIFICĂ

Anul II

ISSN 1817-2081

FORMAREA PATTERN-URILOR CA FACTOR AL CREȘTERII MIGRAȚIEI ÎN RÂNDURILE TINERILOR

Maria BULGARU, Aliona CRISTEI

Catedra Asistență Socială și Sociologie

This article represents a complex sociological investigation and puts into discussion issues related to the phenomenon of migration of the working people as well as the negative consequences reflected in Moldavian society. Analyzing the problem of working people migration, that indicates unacceptable proportions for our society, we ascertain that namely society as a social system contributes to the formation of patterns that stimulates the young generation to form a fallacious conception about the migration of the working people especially the illegal one. Thus as a consequence, the real cause of the migration of the labour force among youths is rooted not so much in the lack of economic resources or basic needs for a living as the imitation of some behavioural patterns accepted within the framework of the society as an easy source of gain. If within a short period of time the economic consequences of the migration of the working force can be positive (the increase of welfare for a great majority of the population, the decrease of unemployment) then, in the near future they become negative (brain exodus, shortage of human capital, modifications in the demographic structure, the change of Moldavian society attitude towards migration aiming at working abroad, the traffic of human beings etc.). The theoretical base is supported by the scientific achievements in this area realized in our country and abroad. The results of sociological studies conducted by the author at the regional and republican levels laid the foundation for the empirical base.

De mai mult de 15 ani Moldova este cuprinsă de un impunător fenomen migratoriu, în special către țările Uniunii Europene. Protagonistii principali ai acestor fluxuri de migranți sunt tinerii care se află într-o perpetuă căutare a unui viitor mai fericit. În același timp, regimurile restrictive de migrație, adoptate în majoritatea țărilor din Vest, limitează posibilitatea migranților de a intra pe căi legale în țară. Drept urmare, se menține în continuare intrarea ilegală a tinerilor, care deseori este însoțită de multiple aspecte criminale: trafic de ființe umane, exploatare sexuală și de muncă, transplant forțat etc.

Cu toate acestea, având oportunități limitate și inegale, nu este deloc surprinzător faptul că o mare parte din tinerii din țările aflate în tranziție, inclusiv din Moldova, își doresc să emigreze chiar dacă dorințele lor rareori devin realitate. Faptul că atât de mulți tineri își planifică „evadarea” a devenit o problemă serioasă pentru societatea moldovenească. După cum relatează datele mai multor investigații, circa 130 din cele 1000 de persoane care emigrează sunt tineri, iar în jur de 40 la sută din numărul total al migranților sunt femeile de vârstă reproductivă, ceea ce exercită, desigur, un impact direct asupra ratei natalității.

Fenomenul migrației are însă implicații negative nu doar în plan demografic. Tot mai evident aceste implicații afectează domeniul economic. Astfel, emigrarea lucrătorilor calificați lasă țara și mai săracă, deoarece aceasta pierde cei mai buni specialiști care ar putea contribui la schimbarea situației spre bine.

Un alt aspect legat de efectele migrației internaționale asupra forței de muncă vine din selectivitatea fenomenului. Indiferent de tipul de migrație, tinerii sunt, cu predilecție, cei care se implică în deplasări internaționale. Prin urmare, efectul de reducere a șomajului, chiar dacă are loc, se produce în special pe seama populației tinere emigrante, cu o evidentă consecință de îmbătrânire a forței de muncă [1].

Dat fiind faptul că tineretul reprezintă continuitatea societății, amploarea fenomenului migrația forței de muncă tinere pune în pericol viitorul societății. Devine din ce în ce mai presantă cerința de a studia mai profund și temeinic problemele cu care se confruntă tinerii în societatea moldovenească, interesele, aspirațiile și valorile lor, cauzele care îi fac să emigreze, acestea fiind nu doar de ordin economic.

Studiul de față are drept scop elucidarea unor aspecte ale evoluției migrației forței de muncă în perioada de tranziție a societății moldovenești și a influenței familiei privind stimularea deciziei copiilor de a emigra la muncă peste hotare, în baza formării pattern-urilor șablonizate despre posibilitatea tinerilor de a se auto-realiza peste hotarele țării.

În calitate de **suport teoretico-metodologic** au servit *teoriile socializării*, inclusiv concepția sociologului T.Parsons, potrivit căreia societatea ca sistem social contribuie la formarea pattern-urilor ce stimulează tânăra generație de a-și forma o concepție greșită față de migrația forței de muncă, în special a celei ilegale. Astfel,

s-a stabilit că una dintre cauzele migrației forței de muncă o constituie nu atât lipsa surselor economice de existență, cât imitarea unor modele de comportament acceptate în cadrul societății drept sursă ușoară de venit. De asemenea, evidențiem și conceptul lui Emile Durkheim despre educație, potrivit căruia nu natura, ci societatea comandă, în esență, dezvoltarea personalității, socializându-o, adică transformând individul biologic asocial într-un membru al unei colectivități, asigurându-i interiorizarea comportamentelor „fixate” în calitate de comportamente normale. Din perspectivă metodologică este importantă și *teoria imitării* a lui G.Tarde, conform căreia un rol deosebit în formarea atitudinilor îl au modelele oferite de mediu, de personalitățile influente pentru un tânăr care se află la nivelul inițial al învățării sociale. Sociologul afirmă că în practică este vorba despre un proces de învățare prin observarea conduitei altuia și preluarea comportamentului socialmente recompensat, aprobat în conformitate cu legea pe care a intitulat-o „cascada modelului”. Alegerea sau crearea unui model – tendință prezentă la adolescenți și tineri, implică dorința, efortul de a fi asemenea modelului. În consecință, tânărul ia asupra sa standarde de conduită, dobândind o anumită autonomie față de recompense sau penalizări din afară. Astfel, preluarea modelului devine formativă.

Problemele cu care se confruntă tinerii în societatea moldovenească, nivelul de informare a tinerilor privind riscurile și consecințele migrației la muncă peste hotare, atitudinile familiilor față de acest fenomen, practicile pozitive în domeniul implementării măsurilor și politicilor de reglementare a proceselor migratorii au fost analizate în cadrul unei cercetări sociologice cu aplicarea unei metodologii complexe care a permis obținerea datelor relevante, atât de natură cantitativă, cât și calitativă. Ca metode principale în efectuarea studiului au fost utilizate: 1) *ancheta pe bază de chestionar* aplicată în rândul tinerilor studenți cu vârsta între 18 și 30 de ani, pe un eșantion de 300 respondenți, aleși în conformitate cu procedura de eșantionare pe grupe, fiind elaborată o structură ierarhizată în dependență de sex, nivelul socioeconomic, mediul de proveniență etc. (Ancheta a fost aplicată în Chișinău – 200 respondenți, Bălți – 60 respondenți și Cahul – 40 respondenți); 2) *interviul aprofundat* cu tineri emigranți reînțorși în țară și cu tineri potențiali emigranți; 3) *studiul de caz* cu tineri emigranți reînțorși în țară din motive de sănătate; 4) *interviul* cu medici de familie; 5) *analiza datelor statistice la nivel național*. Baza empirică a cuprins analiza rezultatelor investigațiilor sociologice efectuate, precum și prelucrarea electronică a informației.

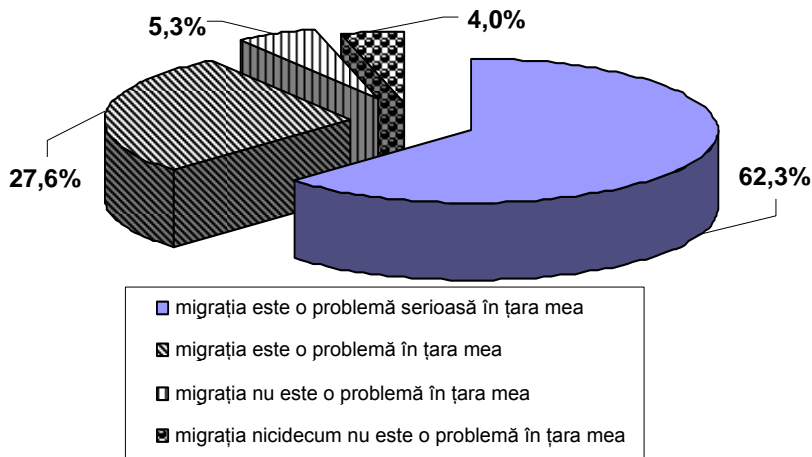

Fig.1. Opinia respondenților vis-à-vis de problema migrației forței de muncă din Republica Moldova.

că migrația determină multiple consecințe negative care se răsfrâng nu numai asupra individului, dar și asupra familiei acestuia, asupra întregii societăți.

Pentru majoritatea tinerilor (81,3%) emigrarea reprezintă un proces dificil, motivele fiind diverse: legislația restrictivă privind migrația, riscul de a fi jefuit, riscul de a nu ajunge la locul destinației, riscul imposibilității de a întoarce banii împrumutați, riscul de a fi traficat etc. În baza practicilor emigranților reînțorși în țară constatăm că toți au avut rude care să le ajute să emigreze; cu toate acestea, emigrarea pentru ei a fost un proces deloc ușor.

În aceeași ordine de idei, menționăm că 84,3% din respondenți s-au gândit la posibilitatea de a emigra la muncă peste hotare. Chiar dacă intenția de a emigra la muncă peste hotare trezește frică pentru mai mult din jumătate din respondenți (53,3%), menționăm că 31,3% din tineri planifică să-și găsească de lucru peste hotare în viitorul apropiat, iar 3,6% din respondenți și-au găsit deja de lucru peste hotare și planifică să plece.

De menționat că majoritatea tinerilor anchetați (89,9%) conștientizează faptul că migrația forței de muncă este o problemă în Republica Moldova. În funcție de sex, constatăm că persoanele de sex masculin (90,3%) consideră migrația forței de muncă o problemă pentru Republica Moldova într-o măsură mai mare comparativ cu respondenții de sex feminin (89,8%). La fel consideră și persoanele din familii numeroase (83,8%) comparativ cu persoanele din familii a câte 1-4 persoane (71,8%). Același lucru este confirmat și de către participanții la interviurile aprofundate, aceștia afirmând

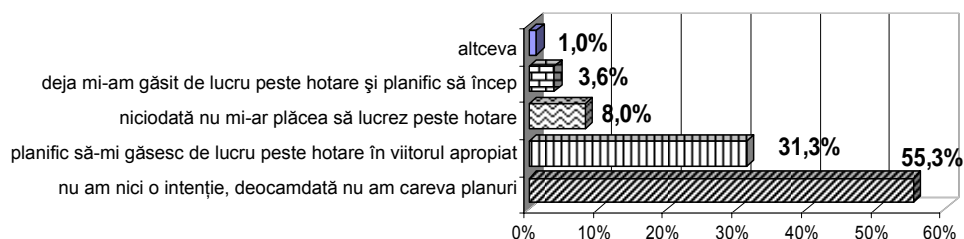

Fig.2. Planurile respondenților vis-à-vis de emigrarea la muncă peste hotare.

În funcție de sex, constatăm că respondenții de sex masculin (43,1%) au manifestat o atitudine serioasă față de posibilitatea de a emigra la muncă peste hotare, astfel încât aceștia sunt hotărâți să-și găsească de lucru și într-o măsură mai mare planifică să emigreze peste hotare pentru a munci comparativ cu respondenții de sex feminin (25,6%). Același lucru înregistrează respondenții celibatari (35,3%) comparativ cu respondenții căsătoriți (31,8%), respondenții din mediul rural (41,1%) comparativ cu respondenții din mediul urban (29,9%).

Analizând *durata de timp* planificată de către tineri să muncească peste hotare este îngrijorător faptul că 6,6% din respondenți sunt determinați să plece pentru totdeauna, iar 7,3% pentru o perioadă îndelungată, până la 10 ani, ceea ce adesea se soldează, de asemenea, cu plecarea pentru totdeauna din țară.

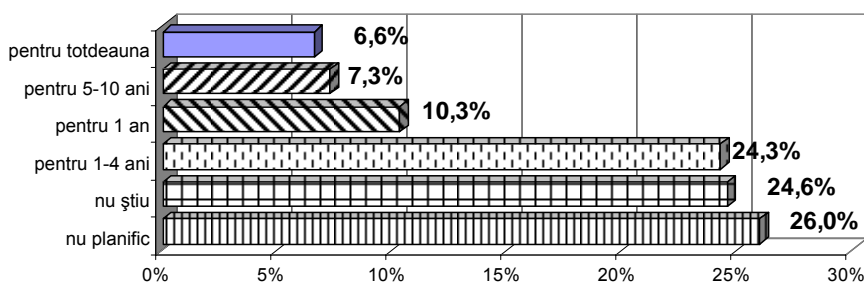

Fig.3. Perioada de timp preconizată de respondenți pentru a munci peste hotare.

Un fenomen important, căruia urmează să i se acorde la etapa actuală o deosebită atenție, ține de dezvoltarea rolului familiei în procesul încurajării și stimulării tinerilor de a emigra la muncă peste hotare. Astfel, conform datelor studiului, 77% dintre respondenți au menționat că au membri ai familiei și/sau prieteni/rude apropiate

care se află sau au fost la lucru peste hotare, majoritatea respondenților (74,6%) primind de la aceștia un sfat, un îndemn de a pleca la muncă peste hotare.

Proape jumătate din respondenți (44,3%) au fost sfătuiți să plece la muncă peste hotare în cadrul familiei de către părinți și rude, acesta fiind grupul care deține cea mai mare influență asupra tinerilor. În mare parte (44,7%) tinerii sunt influențați în luarea deciziei de a pleca din țară și de prieteni.

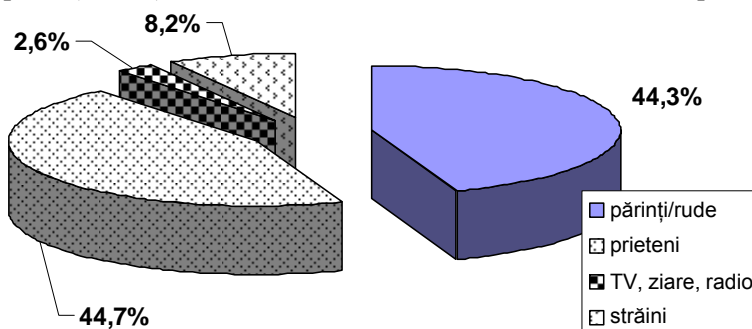

Fig.4. Persoanele care au sfătuit respondenții să emigreze la muncă peste hotare.

Pentru 51,3% din respondenți familia reprezintă prima sursă de informare a tinerilor despre posibilitatea de a emigra la muncă peste hotare. Datele sondajului scot în evidență faptul că părinții influențează, prin sfaturi, într-o măsură mai mare respondenții de sex masculin (51,9%) comparativ cu respondenții de sex feminin (34,7%), respectiv (47,1%) din mediul rural. În dorința de a le crea o viziune generală asupra realităților din țările străine, părinții își suplimentează sfaturile cu informații, departe de a fi veridice, despre

siguranța unui serviciu în aceste țări, a unui venit, a libertății economice atât de necesare tinerilor în autoafirmarea lor. Toate acestea determină preferințele tinerilor față de ceea ce este străin, chiar dacă această „lume străină” le este încă necunoscută. Astfel, putem spune că familia, societatea contribuie la formarea patternurilor, favorizând treptat formarea unei viziuni greșite despre „beneficiile” muncii peste hotare. În formarea imaginii despre oportunitățile de peste hotare un rol deosebit revine prietenilor, cunoscuților care deja s-au contaminat cu aceste medii. Nu poate fi ignorată nici contribuția diferitelor mass-media.

Fără a deține informații concrete, tinerii, la rândul lor (49% din respondenți), au sfătuit alte persoane să plece la muncă peste hotare.

Formarea pattern-urilor este prezentă cu precădere în rândurile tinerilor, pentru că acest grup social este cel mai ușor manipulat și influențat, în special de către părinți, dat fiind faptul că Moldova este o țară cu dominantă pe valori tradiționale, în care legăturile de rudenie sunt foarte puternice, iar autoritatea părinților continuă să fie respectată. Dacă majoritatea tinerilor care intenționează să emigreze la muncă peste hotare au pe cineva din rudele apropiate, părinți, prieteni, care îi ajută să-și mențină un trai decent în Republica Moldova, atunci constatăm că *latura economică nu reprezintă principala cauză a migrației forței de muncă tinere*. În acest context menționăm importanța familiei în procesul de transmitere și de promovare a valorilor, normelor și modelelor de comportament prin intermediul socializării și de formare a pattern-urilor drept modele comportamentale șablonizate și acceptate de către tineri fără a fi verificate ca atare, fapt care a determinat formarea unei viziuni greșite despre fenomenul migrației forței de muncă.

Evoluția proceselor migratorii evidențiază o serie de efecte nefavorabile asupra țării de origine: diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, investiții în capitalul uman nevalorificate etc. [2]. Cu o pondere importantă a forței de muncă plasate peste hotare, Republica Moldova reprezintă o societate migrantă, unde cea mai mică modificare în structura veniturilor și a posibilităților de angajare la muncă generează o circulație masivă a șomerilor. Sunt necesare un set de politici coerente pentru diminuarea consecințelor negative ale migrației forței de muncă. Schimbările operate privind politica migrațională în țară nu se răsfrâng direct asupra muncitorilor migranți moldoveni peste hotare. Toate acțiunile întreprinse până în prezent nu au dat rezultatul scontat. Rețelele și instituțiile informale ale migrației circulatorii sunt, pe de o parte, răspunsul inovator al indivizilor la disfuncționalitatea unor instituții formale, precum: piața muncii, piața de capital, asigurarea produselor și prețurilor, medierea forței de muncă în străinătate la nivelul statului și la nivelul agenților privați, iar, pe de altă parte, răspunsul adaptiv al comunității la situații noi, care intră în contradicție cu valorile tradiționale.

În scopul diminuării fenomenului migrației forței de muncă în rândurile tinerilor, facem următoarele recomandări:

- ✓ reviziunea integrală a Legii cu privire la migrație, precum și a cadrului legislativ aderent, care reglementează migrația forței de muncă și unificarea acestora într-un singur act normativ;
- ✓ încurajarea cercetărilor la nivel național și internațional, cu privire la *influența familiei* și a surselor mass-media la nivel de formare a unei concepții greșite despre migrația la muncă peste hotare, aceasta constituind un factor al creșterii migrației forței de muncă în rândul tinerilor;
- ✓ crearea de instituții în scopul dezvoltării, la nivel național și internațional, a statisticilor care să permită o mai bună percepere a amploarei fenomenului migrației în rândurile tinerilor, prin comparații privind evoluția acestui fenomen în diferite țări;
- ✓ organizarea unor cursuri și seminare care să vizeze: angajarea reușită în câmpul muncii, formarea bugetului familiei, comunicarea în familie, formarea abilităților de comunicare și negociere, alcătuirea unui CV, drepturile omului în sfera muncii;
- ✓ susținerea eforturilor îndreptate spre ridicarea condițiilor de trai ale populației tinere: noi locuri de muncă, salarii decente și posibilități de creștere profesională;
- ✓ crearea centrelor de informare/instruire în regiunile rurale, acestea fiind mai dezavantajate în raport cu mediul urban din punctul de vedere al accesului la informația despre locurile de muncă și angajarea în câmpul muncii;
- ✓ organizarea cursurilor de instruire la nivel gimnazial și universitar la subiectul traficul de ființe umane în scopul prevenirii potențialelor victime ale traficului de ființe umane;
- ✓ încurajarea tinerei generații de a iniția afaceri proprii, care ar susține economia țării și ar oferi posibilitatea de a asigura un loc de muncă și altor persoane;
- ✓ organizarea de către APL a acțiunilor de prevenire a migrației, care să includă activități socioculturale pentru tineri, cursuri de obținere a unei meserii, cursuri de pregătire și angajare în câmpul muncii;
- ✓ desfășurarea activităților de asistență a victimelor migrațiunii prin administrarea programelor de reintegrare sub aspect psihologic, social și economic;
- ✓ instruirea asistenților sociali și a lucrătorilor medicali care să ofere servicii tinerilor, minorilor, victime ale migrațiunii;

- ✓ instruirea administrației publice locale și naționale cu antrenarea forțelor de poliție și judecătorești în acțiunile de contracarare a aspectelor criminale ale fenomenului migrației;
- ✓ îmbunătățirea condițiilor de viață ale tinerilor aflați în situație de risc prin intermediul unor intervenții specifice privind integrarea socială și angajarea în câmpul muncii a tinerilor în zonele de origine, astfel ca acest grup vulnerabil să-și revadă planurile de a migra;
- ✓ desfășurarea campaniilor de informare și sesizare privind dinamica și riscurile legate de aspectele criminale ale migrației;
- ✓ instruirea profesorilor școlari și universitari, a educatorilor, cu privire la impactul migrației asupra tinerilor și la măsurile de diminuare a acestui fenomen.

Aceste măsuri constituie doar câteva din acțiunile de urgență, care trebuie promovate în timpul apropiat. Soluțiile pe viitor privind refluxul forței de muncă în rândurile tinerilor și traficul de ființe umane pot fi găsite doar prin conștientizarea de către întreaga societate a problemei migrației forței de muncă tinere și prin schimbarea pattern-urilor comportamentale în cadrul familiei întru promovarea spiritului patriotic în rândurile populației moldovenești.

Referințe:

1. Zamfir C., Stoica L. O nouă provocare: Dezvoltarea socială. - Iași: Polirom, 2006, p.293.
2. Gotișan Iu. Tendințe și pronosticuri referitoare la piața muncii din Republica Moldova. - Chișinău: IPP, 2006, p.19.

Prezentat la 03.10.2007

SPECIFICUL EXPLICAȚIEI SOCIOLOGICE

Vasile ONICOV

Catedra Asistență Socială și Sociologie

This article has analyzed the problems of sociological explanation: specific features of the sociological science, the differences between paradigms from natural and social science, the problem of credibility of sociological theories and „technologies”, the problem of truth in social sciences.

Dintre toate realitățile din jurul nostru societatea umană este cea mai complicată. În primul rând, deoarece omul însuși este o realitate foarte complexă. El dispune de mai multe tipuri de interacțiuni cu mediul înconjurător: de la adaptarea la mediu la transformarea acestuia, de la acțiunea rațională orientată spre un scop la reacția afectivă la stimuli exteriori etc.

Realitatea socială este în continuă schimbare. Se schimbă numărul și substanța obiectelor: oameni, state, sisteme politice, reguli și norme de comportament etc.; se schimbă conținutul, intensitatea și structura relațiilor dintre ele.

În asemenea condiții, cunoașterea societății devine și ea foarte complicată. Cunoașterea științifică a relațiilor sociale s-a desfășurat pe două axe:

- 1) ce anume explică din realitatea socială, ceea ce a condus la delimitarea domeniilor diferitelor științe sociale: economia, comportamentele demografice, credințele, limbajele, criminalitatea, relațiile internaționale etc.;
- 2) prin ce anume explică, ceea ce a condus la delimitarea științelor: istoria, dreptul, sociologia, psihologia, medicina etc. [1].

Existența mai multor științe sociale care se ocupă de aceeași realitate – societatea – este un rezultat direct al complexității și vastității societății. Toate științele sociale contribuie la cunoașterea societății prin studierea unei componente a acesteia și prin producerea de explicații sectoriale.

Thomas Kuhn a introdus în știință conceptul de paradigmă [2], prin care el înțelegea modul consensual de înțelegere a lucrurilor la un moment dat, bazat pe un set de concepte și reguli de practică științifică particulare. Paradigma constituie premisa și cadrul în care se poate face știința, în care se descriu fapte și se rezolvă probleme considerate deosebit de revelatoare pentru natura lucrurilor, în care se determină fapte ce pot fi comparate cu predicțiile paradigmei și în care se poate realiza travaliul empiric menit să articuleze teoria-paradigmă, prin explicarea neclarităților și rezolvarea problemelor semnalate de ea [3]. Paradigma reprezintă totalitatea realizărilor dintr-un domeniu disciplinar, larg acceptate de comunitatea respectivă, care oferă modelul problemelor și al soluțiilor explorate. Sensul lansat de Th.Kuhn al paradigmei a devenit de atunci foarte influent. El descrie structurile fundamentale ale practicii de la un moment dat din științele mature (aflate în faza paradigmatică), în contrast cu științele aflate în curs de maturizare (în faza preparadigmatică).

Paradigma se referă la modalitatea de a gândi și a crea teoriile de către o anumită comunitate științifică, un tip de a problematiza și a răspunde la probleme. Ea face parte din ceea ce se numește „cunoaștere tacită”, un mod de angajare față de orientarea fundamentală, o cunoaștere mai mult implicită decât explicită.

Paradigmele științei sunt adevărate „definiții fundamentale ale științei”, creează „o lume” specifică pentru cercetător sau, cum spune Th.Kuhn, „membrii diferitelor comunități științifice trăiesc în lumi diferite” [4]. O paradigmă este un lucru pe care îl împărtășesc membrii unei comunități științifice și numai ei. Și invers, faptul că posedă o paradigmă comună face ca un grup de oameni, altfel dispați, să constituie o comunitate științifică.

Există diverse criterii de elaborare a paradigmelor, ceea ce face ca o teorie să se raporteze multidimensional la domeniul cercetat și la alte teorii din domeniul său de interes. Pentru analiza, spre exemplu, organizațiilor acest fapt prezintă o importanță specifică, deoarece obligă cercetătorul să gândească și mai mult dimensional, să abordeze teorii alternative și complementare, să gândească asupra modului în care se pare că este utilă o teorie sau alta în raport cu scopul de investigare [5].

În calitate de cunoaștere tacită paradigmele sunt presupuziții care guvernează direcțiile teoretice ulterioare. Consecințele presupuzițiilor apar în cunoașterea explicită a teoriilor.

Matei Dogan menționează că Th.Kuhn a formulat conceptul de paradigmă anume în scopul de a clarifica diferența esențială dintre științele naturale și cele sociale [6].

Pentru a exista o paradigmă trebuie satisfăcute, după părerea lui M.Dogan, următoarele două condiții:

- 1) în cadrul unei discipline formale pot coabita mai multe teorii majore, însă există o paradigmă numai atunci când o singură teorie testabilă domină toate celelalte teorii și este acceptată de întreaga comunitate științifică;
- 2) teoriile trebuie să se refere la aspecte esențiale ale realității sociale. În științele sociale, însă, nu există „descoperiri fundamentale”, așa cum există câteodată în științele naturale. În schimb, sunt constituite teorii neverificabile, în parte pentru că realitatea socială însăși se schimbă [7].

După părerea lui M.Dogan, în sociologie, din moment ce ea posedă un tezaur de concepte, teorii, metode și praxisuri, există doar un progres cumulativ de cunoștințe. Acest progres există chiar și în domeniul teoretic. „Dacă o teorie devine perimată sau infirmată, rămâne totuși ceva din ea. Și acest ceva este încorporat în teorii noi”. M.Dogan conchide că „nici o paradigmă nu caută să ordoneze și, cu atât mai puțin, să unifice domeniul științelor sociale. Cuvântul paradigmă ar trebui exclus din vocabularul științelor sociale sau păstrat doar între ghilimele” [8].

Există destul de multe scrieri care își pun ca obiectiv studierea gândirii sociologice, majoritatea încercând să realizeze acest lucru prin analiza critică a marilor teorii care se înfruntă în sociologia contemporană. O asemenea abordare este utilă, însă ea prezintă și anumite dezavantaje, și anume:

- inevitabil, sunt supraestimate divergențele și subestimate continuitățile, punctele de congruență, complementările, deoarece fiecare autor de teorie sociologică, căutând să promoveze punctul său de vedere, este tentat să-l privilegieze, să-l opună celorlalte, îngroșând liniile de separare;
- în rezultat, sunt favorizate declarațiile de intenții privind defavorizarea practicii sociologice propriuzise, neluându-se în vedere că asimilarea marilor teorii în practica sociologică nu a fost mecanică, ci activă: au fost corectate stridențele și unilateralitățile, pretențiile exagerate au fost ignorate, fiind supuse unui progres mai organic de integrare reciprocă [9].

R.Boudon sublinia că o lucrare de sociologie poate fi prezentată în trei moduri: „Pot fi neglijate diferențele importante ce separă paradigmele și tradițiile sociologice. Dar există atunci riscul fie de a se ajunge la un prea mare numitor comun minuscul, fie de a convergența în dauna clarității și realității. Cea de-a doua soluție își propune să realizeze exhaustivitatea, cu respectarea diferențelor și divergențelor. Riscul este atunci de a realiza mai degrabă un inventar decât un tratat. Cea de-a treia soluție este tentativa de a pune în evidență câștigurile și potențialitățile uneia dintre paradigme, recunoscând în același timp că mai există și altele” [10].

Care este totuși tipul de cunoaștere pe care o putem formula în științele sociale și cum să ajungem la ea? Pentru a răspunde la această întrebare, vom compara cunoașterea și demersul metodologic din științele sociale și cele din științele naturale.

Societățile de-a lungul istoriei au fost explicate prin climă, tehnologie, resurse naturale și caracteristici ale mediului, instituții sociale, caracteristici genetice, cultură, istorie specifică sau, dimpotrivă, prin „legi obiective” ale evoluției societăților, caracteristici demografice, relațiile cu alte societăți, caracteristici religioase, particularități de organizare a activităților principale sau chiar particularități ale persoanelor aflate la vârful sistemului politic. Desigur, lista parametrilor care influențează organizarea socială a unei societăți continuă să fire deschisă. De regulă, fiecare grup de parametri considerați independenți de constructorii teoriilor a dat naștere la câte o paradigmă despre societate sau a multiplicat teoriile din interiorul aceleiași paradigme.

Teoriile științifice au un caracter multiparadigmatic. La construcția unei teorii contribuie mai multe paradigme, nu una singură și, deci, vorbim despre legea caracterului multiparadigmatic al teoriei. Spre exemplu, în teoria lui Em.Durkheim despre suicid putem descoperi câteva paradigme: paradigma biologista (ereditaristă), utilitaristă, contractualistă, darwinistă, organicistă, evoluționistă, colectivistă sau comunitaristă [11].

Până aici istoria științelor sociale este destul de asemănătoare cu istoria științelor naturale. Însă, asemănarea încetează când este vorba de soarta paradigmei, deoarece în fizică sau biologie paradigmele și teoriile fie se înlocuiesc unele pe altele (de exemplu, teoria universului infinit în spațiu și în timp a fost înlocuită cu teoria exploziei inițiale a universului), fie își delimitează domeniile de competență. De exemplu, paradigma galileiană a fizicii a rămas utilizabilă pentru domeniul vitezelor mici, în vreme ce paradigma einșteiniană a realității a devenit valabilă pentru domeniul vitezelor apropiate de viteza luminii.

Realitatea pe care o dezvăluie, încadrează, descrie și explică științele naturale este dată. Ea este aceeași indiferent de momentul în timp și locul în spațiu. Ceea ce variază sunt instrumentele, intelectuale și mentale, folosite la a face acest lucru. De exemplu, fizicianul se așteaptă ca o relație empirică oarecare să fie, de regulă, invariabilă în raport cu spațiul și timpul: aceeași pe continentul american și pe cel asiatic, aceeași în prezent ca și cum o mie de ani sau peste două mii de ani.

Sociologul nu poate face automat o asemenea presupuziție, deoarece regularitățile empirice stabilite cu mare migală, aici și acum, se pulverizează dacă trecem într-o altă societate sau dacă un parametru structural al perspectivei societății se modifică. De aceea, pentru cercetător este extrem de riscant să generalizeze la toate societățile procesele cauzale pe care le-a identificat într-un anumit tip de societate. Ceea ce într-un context reprezintă o cauză, în altul poate înceta să fie. Cu greu putem găsi legi sociale universale, deoarece fiecare tip de organizare socială are propriile sale legi. J.Galton consideră că legile sociale ar trebui privite mai degrabă ca „legi de cauciuc”, deoarece ceea ce într-un mod de organizare socială poate reprezenta o necesitate, într-un mod alternativ de organizare poate deveni o tendință evitabilă [12]. Natura relației sociale este alta. Gradul de complexitate este mare și este greu de izolat un fapt autonom.

Obiectul cercetării în științele naturale este o imagine perfect determinată, pe care cercetătorul trebuie să o reconstruiască, identificând elementele din care este alcătuită și modul în care se îmbină. Însă, aceasta se întâmplă atâta timp cât instrumentele furnizate de paradigmă au capacitatea de a rezolva problemele definite în cadrul ei.

Răsturnarea de paradigme este rezultatul unei crize în teoria și practica științei, atunci când instrumentele sale nu mai sunt capabile să explice și să absoarbă anomaliile care îi contrazic propozițiile. Paradigmele științelor naturale sunt alternative incomensurabile pentru înțelegerea lumii. Ele nu pot fi comparate în termenii aceluiași cadru sau ai unei unități de măsură comune. Paradigma nouă vine să înglobeze în interiorul său lucrurile pe care vechea paradigmă nu le mai putea cuprinde. De obicei, se consideră că în științele naturale o paradigmă nouă o elimină pe cea existentă la un moment dat, de cele mai multe ori înglobându-i rezultatele. Spre exemplu, paradigma propusă de A.Einstein a înlocuit paradigma dezvoltată de la G.Galilei la I.Newton, fără a dovedi însă că nu este adevărată, ci arătând doar că adevărul ei este limitat la condiții bine stabilite, și anume: pentru viteze mult mai mari decât viteza luminii. Cel mai important rezultat al acestui raport dintre paradigmele științelor naturale este acumularea treptată a unor „adevăruri” din ce în ce mai precis determinate despre desfășurarea fenomenelor la care nu participă oameni.

În momentul de față, menționează C.Zamfir, sociologia se manifestă mai mult ca un vast câmp problematic, conținând o mulțime de teorii și complexe teoretico-metodologice, unele mai generale, altele mai particulare, unele mai durabile, altele mai efemere. Teoriile, după cum am menționat, se confuză, se opun una alteia, dar și se completează adesea sau, pur și simplu, se ignoră reciproc. Ca în orice disciplină științifică, găsim aici teorii și chiar legi. Desigur, teoriile și legile cu care sociologia lucrează deocamdată, comparată cu cele din științele dezvoltate, ar trebui mai degrabă puse în ghilimele. Deși cu mult mai fragile decât acestea din urmă, teoriile și legile sociologiei nu trebuie însă judecate după standarde naturale.

Teoriile și legile cu care sociologia lucrează nu sunt întotdeauna doar simple ipoteze. Uneori ele sunt mai mult decât ipoteze, fiind sprijinite de argumente teoretice solide și de fapte empirice. Cel mai adesea ele sunt însă mai puțin decât ipotezele cu care științele dezvoltate ne-au obișnuit, ele fiind formulări încă primitive, compuse din abstracții confuze. Problema lor nu este de a fi testate-admise ca legi sau respinse ca erori, ci de a fi precizate, dezvoltate din formulări aproximative, vagi, puțin diferențiate, în formulări tot mai elaborate, mai precise, mai nuanțate [13].

În contrast cu științele naturii, în științele sociale paradigme multiple și adesea aflate în tensiune sau în conflict supraviețuiesc fără a produce crize de legitimitate. Nu numai că nu sunt exclusive, adică alternative incomensurabile pentru înțelegerea lumii, ca în cazul științelor naturale, ci sunt folosite împreună pentru a dezvălui și explica aspecte diferite ale lumii sociale.

Paradigmele științelor sociale nu se înglobează unele pe altele și nici nu se anulează reciproc, deși se contrazic atât în premise, cât și în rezultate. Motivele principale sunt extraordinara complexitate a societății și imposibilitatea de a tranșa „adevărurile” despre societate prin prognoze cu privire la comportamentele viitoare ale oamenilor. Cel mai important efect al acestei situații este că științele sociale și-au dezvoltat în timp un mecanism de evoluție distinct de cel al științelor naturale. În loc să evolueze prin înlocuirea unei paradigme vechi cu una nouă, mai cuprinzătoare, științele sociale evoluează prin multiplicarea paradigmelor și pe baza confruntării dintre susținătorii acestora.

În științele sociale, menționează M.Dogan, observăm „o confruntare între mai multe teorii non-testabile. De cele mai multe ori, nu este vorba nici măcar de o confruntare, ci de o evitare reciprocă și un dispreț suveran din partea tuturor; aceasta se datorează în parte dimensiunii comunității științifice și divizării acesteia în diverse școli de gândire” [14].

Una dintre deosebirile mari, cu consecințe importante, dintre teoriile științelor naturii și cele sociologice provine din specificul testării teoriilor și „tehnologiilor” sociologice. Teoriile sociologice sunt mult mai dificil de testat decât teoriile din științele naturii. Datorită diferențelor de complexitate, fenomenele naturii sunt mult mai clare decât fenomenele sociale. Gradul ridicat de interacțiune specific vieții sociale face dificilă izolarea aici a variabilelor și determinarea lor reciprocă.

În cele mai multe cazuri, teoriile fizice sau chimice sunt testate prin organizarea unor experimente de laborator. În sociologie însă, experimentarea în condiții de laborator este fundamental limitată, deoarece cele mai multe fenomene sociale, având un caracter microscopic, nu pot fi reproduse în laborator. Aceeași dificultate apare în ceea ce privește testarea „tehnologiilor” sociale. Un inginer poate să testeze o nouă tehnologie, în mod izolat, în laborator, fără relații cu întregul sistem de producție. El poate finisa până la perfecțiune tehnologia sa și apoi să o difuze în sistemul de producție. Acest lucru este însă imposibil în cazul tehnologiilor produse de sociolog, care pot fi testate numai în mod excepțional în condiții de laborator. Testarea lor nu poate avea loc decât în condiții naturale și presupune o perioadă destul de îndelungată. Ele pot fi considerate a fi testate definitiv doar în măsura în care devin parte integrantă a sistemului social, fiind asimilate instituțional și cultural.

Rezultatele tehnologiilor materiale sunt, de regulă, sesizabile imediat, într-un orizont temporal apropiat; ele sunt ușor identificabile. Efectele tehnologiilor sociale sunt, însă, mult mai complexe, mediate, sesizabile într-un orizont de timp mai îndelungat și mai dificil de determinat.

Interdependența elementelor sistemului social este, la rândul ei, foarte ridicată, în timp ce în cazul sistemelor tehnico-productive ea este relativ scăzută.

Datorită fragilității testării empirice directe, în sociologie modalitățile de testare a teoriilor și tehnologiilor sunt mai mult de tip teoretic și difuz colectiv. Ele sunt testate, în primul rând, prin compararea lor în masa de cunoștințe acumulate în întreaga disciplină, prin reacțiile colectivității științifice: critica, ignorarea, acceptarea [15].

În același timp, științele sociale comunică între ele. S-a întâmplat adesea ca teorii dezvoltate în una dintre științele despre societate să fie utilizate și în alte științe despre societate. Structuralismul, bihaviorismul, funcționalismul etc. au fost modele metodologice de abordare a societății care, dezvoltate inițial pentru a răspunde întrebărilor unuia dintre domeniile de studiu al societății, au fost apoi transferate în alte domenii.

Spre deosebire de științele naturale, unde paradigma stabilește întrebările puse și încercarea de a da un răspuns la ele, științele sociale produc paradigme care cuprind răspunsul. De fapt, între cele două există o dialectică subtilă, și anume: felul în care sunt puse întrebările este marcat de o paradigmă – întrebările sunt formulate în cadrul unei paradigme. Dar răspunsul poate fi și în cadrul unei alte paradigme, care nu trebuie în mod necesar să analizeze paradigma inițială sau să-i deterioreze statutul în comunitatea științifică, nici nu trebuie neapărat să o acomodeze sau să o lărgască.

Științele sociale nu trec prin răsturnări de paradigme sau crize teoretice și practice. Acest lucru poate fi interpretat ca simptom al poziției științifice precare a disciplinelor sociale. Dar această interpretare nu face decât să studieze problematica diferenței dintre natura și modul de a face al științelor naturale și cel al sistemelor sociale într-un cadru neadecvat.

În științele sociale paradigmele par a fi nemuritoare și în loc să se înlocuiască unele pe altele rămân să se aglomereze pe același spațiu explicativ, fiecare pretinzând cam aceeași legitimitate științifică și, cel mai adesea, având puteri explicative comparabile.

Desigur, în anumite perioade, unele paradigme sau teorii domină comunitatea științifică în sensul că sunt utilizate cu precădere de un număr mare de cercetători și sunt predate cu prioritate în universități. Însă, fenomenul este mai ușor de asociat fie cu *moda*, fie cu *bazele ideologice* ale teoriei, decât cu un rezultat al comparării pe baze științifice a teoriilor sau paradigmatelor între ele și al selectării, după criterii clare, a celei care domină la un moment dat. De exemplu, la începutul secolului al XX-lea în Europa era foarte la modă paradigma psihanalistă înaintată de medicul austriac S.Freud și dezvoltată de întreaga școală de gândire din psihologie. Psihanaliza afirmă că înăbușirea de către cultură și instituțiile sociale ale societății moderne a instinctului sexual al oamenilor, pe de o parte, și stabilirea ierarhiilor rigide în relațiile familiale de tip patriarhal, pe de

altă parte, au efecte secundare extrem de importante asupra personalității umane. Din psihologie paradigma a fost preluată în sociologie, unde, cu ajutorul ei, s-au construit teorii care explicau comportamente de grup sau chiar tipuri de organizare socială. Wilhelm Reich, medic și psihanalist austriac emigrant în SUA și devenit acolo celebru, a explicat, de exemplu, succesul politic al regimurilor totalitare, de tipul rasismului sau comunismului, ca rezultat secundar al aceleiași suprimări a instinctului sexual în societatea europeană modernă. Școala sociologică de la Frankfurt, care a aplicat principiile paradigmei lui Freud în explicarea societății moderne, a produs în anii '60-'70 ai secolului al XX-lea o serie de lucrări extrem de influente în gândirea europeană și americană despre societate aparținând celebrilor autori precum M.Marcuse, E.Fromm sau Th.Adorno [16].

Putem indica o mulțime de teorii și tehnici sociologice care sunt influente nu datorită unei verificări riguroase, ci pentru că sunt atractive, permit efecte pozitive; nu există criterii suficiente de puternice împotriva lor și nici teorii și tehnici rivale mai atractive: spre exemplu, teoria motivației a lui A.Maslow, proiectul de organizare social-umană a întreprinderii al lui R.Likert etc. [17].

Un specific al sociologiei constă în explicarea societății prin intermediul caracteristicilor unor grupuri mari de oameni din societatea respectivă. Explicația sociologică, spre exemplu a politicii, constă în a descrie comportamentul politic al unor oameni (clasa politică, guvernării, cetățenii etc.), ca rezultat al comportamentului politic, cultural, religios, economic sau de orice altă natură al grupurilor mari de oameni care formează structura socială a societății.

Grupurile sociale fixează, cel mai adesea, caracteristici proprii și relațiile dintre ele și alte grupuri ca instituții sociale. În explicația sociologică, instituțiile înlocuiesc adesea grupurile sociale care le creează. Însă, explicația sociologică nu presupune că trăsăturile de personalitate ale actorilor sociali (de exemplu, actorii politici) nu joacă nici un rol. Ea presupune doar că ele nu au nici un rol decisiv asupra efectelor actelor lor politice. Rolul decisiv este atribuit structurii sociale, presiunilor pe care interesele, credințele, situațiile concrete în care se află marile grupuri sociale le exercită asupra, să zicem, conducătorilor politici ai societății și raporturilor dintre marile grupuri sociale din societate, exprimate prin interesele politice ale acestora [18].

E de menționat la fel faptul că criticile care se acumulează în comunitatea științifică, certitudinile și îndoelile, argumentele pro și contra fac ca o teorie sau o tehnică de acțiune să primească suport colectiv, fapt ce îi conferă o anumită credibilitate sau, dimpotrivă, o discreditează. În locul testării directe și individuale, în sociologie se practică mai degrabă o testare colectivă și difuză. Existența unei comunități științifice active reprezintă nu doar o garanție a dezvoltării științei, ci, totodată, și o modalitate specifică de testare, de evaluare a rezultatelor științei.

În științele sociale cercetătorul izolat are o credibilitate semnificativ mai scăzută decât în științele naturii. El reprezintă chiar, în anumite situații, un pericol. Există mai multe tipuri de pericole provenite din nerealizarea funcțiilor verificatoare ale comunității științifice: pericolul amatorismului, pericolul practicianului izolat, pericolul tehnocratismului [19].

Dezvoltarea cercetărilor sociologice și aplicarea lor este dependentă, mult mai mult decât în științele naturii, de volumul total al cercetărilor sociologice existente în respectiva colectivitate. Mitul savantului singuratic care poate să influențeze semnificativ activitatea unui sistem social este, mai mult decât în alt domeniu, complet eronat în sociologie.

O deosebire esențială între științele sociale și științele naturale viteză problema adevărului.

Există așteptarea ca adevărul să fie unic și definitiv. Științele naturale s-au străduit să confirme această așteptare, întemeind unicitatea adevărului pe capacitatea de prognoză a unei științe. Convingerea că adevărul științific este unic și definitiv a fost infirmată (chiar și în fizică).

În sociologie adevărul este și mai relativ decât în fizică. Orice realitate socială va putea fi explicată în mai multe feluri, pornind de la abordări teoretice diferite. În științele sociale realizarea predicției obținute prin cercetarea științifică are o valoare de adevăr redusă pentru că, conștienți de predicție, oamenii își vor modifica comportamentul în funcție de reabilitatea consecvențelor acesteia. Ar fi ca și o ghiulea de tun care, aflând unde anume au calculat fizicienii că o să lovească, ar alege dacă îi convine sau nu să cadă acolo.

Și încă, concluziile la care va ajunge un sociolog depind nu doar de realitatea pe care o studiază, ci și de el însuși. Nu doar convingerile sale teoretice intră în joc, dar și convingerile sale politice, credințele și chiar sentimentele pentru că, în cele din urmă, el nu este decât o parte a realității pe care o studiază. În raport cu realitatea un sociolog este un instrument, iar științele sociale nu au ajuns atât de departe în evaluarea influenței instrumentului asupra realității pe care o măsoară, așa cum au ajuns științele naturale. Ca urmare, o explicație

oferită, să zicem, de un sociolog al politicii care acționează cu pricepere și nepărtinitor în studierea realității va fi întotdeauna doar parțial adevărată, contestabilă de o explicație echivalentă ca pricepere și nepărtinire, și va avea șanse reduse ca predicțiile sale să se realizeze. Cu toate acestea, o astfel de explicație va fi, în pofida limitelor sale, un pas important înainte în cunoașterea a ceea ce se întâmplă, de exemplu, în politica unei societăți date.

Deoarece explicația sociologică nu oferă decât o perspectivă parțială asupra unui subiect sau a unei probleme, cel mai adesea atât sociologii, cât și cercetătorii din alte discipline renunță la o graniță foarte riguroasă între discipline. Sociologii nu pot ignora (și nici nu o fac) rezultatele cercetărilor în economie, istorie, antropologie, psihologie sau filosofie, așa cum aceste științe nu pot ignora rezultatele cercetărilor sociologice [20].

Referințe:

1. Pasti VI. Sociologia politică. - București: Ziua, 2004, p.19-21.
2. Kuhn Th. Structura revoluțiilor științifice. - București: Humanitas, 1999, p.74-76.
3. Ibidem, p.90-93.
4. Ibidem, p.10.
5. Hofman O. Sociologia organizațiilor. - București: Editura Economică, 2004, p.20.
6. Dogan M. Sociologia politică. - București, 1996.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Zamfir C. Spre o paradigmă a gândirii sociologice. - Iași: Polirom, 2005, p.13-14.
10. Boudon R. Introducere, în volumul *Tratat de sociologie* (coord. Boudon Raymond). - București: Humanitas, 1997, p.20.
11. Bădescu I. Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme. Vol.1. - București, 2002, p.36.
12. Zamfir C. Op. cit., p.15-16.
13. Ibidem, p.28-29.
14. Dogan M. Op. cit., p.19.
15. Zamfir C. Op. cit., p.180-181.
16. Pasti VI. Op. cit., p.20-22.
17. Zamfir C. Op. cit., p.181.
18. Pasti VI. Op. cit., p.33-34.
19. Zamfir C. Op.cit., p.182-184.
20. Pasti VI. Op.cit., p.41-43.

Prezentat la 17.10.2007

EVOLUȚIA ISTORICĂ A ORGANIZĂRII JUDECĂTOREȘTI ÎN MOLDOVA ȘI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea

Oxana CHISARI-LUNGU

Catedra Teoria și Istoria Dreptului

This article is focused on the historic evolution of the judicial organization in Moldova and Romanian Country (Province, Region). During The 1st half of the 19th century. The 1st decades of the 19th century marked the beginning of the feudal justice modernization, which proved the old forms of feudal order to be meaningless. It also showed that the Romanian society, after having faced many hardships, considered its elf after to start a modern and contemporary fight for by the organic regulation that were an ensemble of norms and rules concerning judicial organization. We can also conclude that the judicial organization of those times was a creation of an original and genuine nature, a manifestation of our legal culture in the past, a very important life – part of the Romanian State and Low, which, notwithstanding any possible critics, deserves to be known and shown in its true light.

„Modul cum a fost organizată împărțirea dreptății în trecutul poporului român este puțin cercetat. Din această cauză s-au ivit păreri greșite, în special aceea că mai toate rânduielile stabilite în această materie s-au datorat influențelor străine” [5, p.103]. Această afirmație aparține profesorului român Andrei Rădulescu care pleda în favoarea unor cercetări mai aprofundate în domeniu. Susținând această idee, ne propunem să abordăm în cadrul prezentului studiu evoluția istorică a organizării judecătorești în Moldova și Țara Românească pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Deși pe plan politic perioada regimului fanariot a fost considerată un regres, reformele efectuate în domeniul organizării sistemului judecătoresc au constituit, incontestabil, un început al procesului de modernizare, continuat anume în secolul al XIX-lea. În acest sens, evidențiem reformele lui Constantin Mavrocordat realizate în ambele principate, continuate mai târziu de Alexandru Ipsilanti (la fel în ambele principate), Constantin Racoviță (în Țara Românească), Matei Ghica (în Moldova) etc.

Începutul procesului de modernizare a justiției feudale în primele decenii ale secolului al XIX-lea demonstrează că vechile forme ale orânduirii feudale nu își mai aveau rostul și că societatea românească, învingând greutăți considerabile, era în măsură să treacă la lupta modernă și contemporană pentru libertate, suveranitate deplină și totală independență.

O contribuție notabilă la modernizarea activității judecătorești a constituit-o Legiuirea Caragea de la 1818, care a introdus numeroase proceduri asemănătoare cu cele existente în alte țări europene [2, p.35]. Acest act a fost format din șase părți, a șasea conținând prevederi referitoare anume la procedura de judecată [1, p.81].

De asemenea, la acea perioadă aspectele ce țin de organizarea judecătorească au constituit o preocupare și pentru boierimea din Moldova și Țara Românească. Astfel, în Țara Românească, în 1822, boierimea a elaborat un proiect intitulat „Îndreptarea țării după cele ce au pătimit de la străini la 1821”. Acest proiect conținea reglementări ce tindeau să accentueze procesul început de Ipsilanti privind separația puterii judecătorești de cea executivă.

Un alt act ce conținea prevederi în domeniu a fost proiectul de constituție al cărvunarilor, elaborat la 1822, în Moldova, care nu a intrat în vigoare, deși se afirma că Ioniță Sturza ar fi ținut cont de el într-o măsură oarecare. Acest proiect pune accent pe separația puterilor, preconizând formarea și în materie civilă a unei instanțe speciale de apel. Conform acestuia, se diminuau atribuțiile judecătorești ale Domnitorului, el având dreptul să judece doar în cazul în care exista un dezacord între instanța de apel și cea de casare [4, p.43]. De asemenea, în conținutul proiectului (art.18) întâlnim prevederi referitoare la principiul egalității în fața legii.

Mai târziu, prin Convenția de la Akkerman din 1826, încheiată între turci și ruși, s-a hotărât adoptarea regulamentelor obștești pentru îmbunătățirea situației în principate. Referindu-ne la originea acestor acte, identificăm diferite opinii. Astfel, Paul Negulescu consideră că acestea constituie, în cea mai mare parte, o operă românească, „întemeiată pe obiceiurile vechi ale pământului, dar îndreptate, ținându-se seama de cerințele timpului”, iar redactorii lor „au dat dovadă de o tehnică legislativă destul de bună, ca și de cunoașterea

aprofundată a vechilor noastre așezări” [2, p.39]. Nicolae Iorga vedea în aceste regulamente o adevărată constituție și tot marele nostru cărturar considera că „oamenii de la Petersburg au căutat să dea aceeași formă constituțională ambelor țări și au introdus chiar în Regulamentul organic articolul care pregătea unirea lor, fiindcă pentru ei era mult mai comod să le anexeze dintr-o dată, decât fiecare principat pe rând” [2, p.39].

Regulamentele Organice au fost puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova, fiind confirmate de Turcia în 1834, printr-un *hatîșerif*. Ele constituie prima constituție scrisă, deși nu conțin doar reglementări constituționale.

Printre multe alte reglementări Regulamentele consacră unele prevederi, în special, organizării judecătorești, având ca model legea franceză de la 1790. De exemplu, Regulamentul Organic al Țării Românești¹ conține Capitolul VII intitulat: „Pentru cătarea judecăților în Valahia și pentru întocmirea și căderea judecătorilor” [6, p.210], iar Regulamentul Organic din Moldova² – Capitolul VIII intitulat: „Rânduiala judecătorească” [7, p.188].

Conform acestor prevederi, instanțele de judecată au fost organizate pentru prima dată pe grade de jurisdicție, cu competențe deosebite în raport cu natura litigiilor și valoarea acestora [5, p.104].

Aceste acte distingeau două categorii de instanțe judecătorești: ordinare și extraordinare. În calitate de instanțe de judecată extraordinare se evidențiau instanțele de judecată militare și instanțele de judecată ecleziastice. Conform doctrinei, întâlnim următoarea clasificare a instanțelor de judecată ordinare: „judecătoria de județ” în Țara Românească sau „tribunalul de ținut” în Moldova – instanță de judecată de gradul întâi; „divanurile judecătorești” în Țara Românească sau „divanurile de apelație” în Moldova – instanță de judecată de gradul doi; „Înaltul divan” în Țara Românească sau „Divanul domnesc” în Moldova – instanță de judecată de gradul trei [3, p.175].

Însă, dacă analizăm înseși actele primare (în cazul nostru este vorba de Regulamentele Organice ale ambelor țări), atunci putem deduce puțin altă clasificare a instanțelor de judecată. Conform art.280 ROM, deducem următoarele categorii de instanțe de judecată: tribunalele de ținuturi și județe sătești; divanul de apelație; un tribunal de comerț în orașul Galați; un tribunal de poliție în Iași; un tribunal criminal și Divanul Domnesc [7, p.188]. În Țara Românească întâlnim practic aceleași instanțe de judecată, însă cu unele modificări neesențiale: de exemplu, art.213 ROV evidențiază judecătoriile județelor; două divanuri judecătorești, așezate la București și Craiova; două judecătorii de Comerț cu reședința, de asemenea, la București și Craiova; o judecătorie de Poliție în București; înaltul Divan sau înalta Curte de apelație [6, p.210].

Judecătoriile sătești s-au format cu scopul de a ajuta populația săracă și de a evita deplasarea la județ cu vreo pricină neînsemnată. Aceste judecătorii, numite și de împăcăciune, aveau dreptul să judece pricinile până la o valoare de 10-15 lei și să și execute astfel de hotărîri (art.319 ROM). În componența lor intră preotul din sat și trei jurați aleși dintre săteni, care trebuiau să fie dintre fruntași, mijlocași și codași. Ei trebuiau să se întâlnească în fiecare duminică sau zi de sărbătoare, în casa preotului, pentru a soluționa litigiile și a împăca părțile [6, p.232; 7, p.200].

La rândul lor, instanțele de întâia cercetare erau organizate și sub formă de judecătorii de județ în Țara Românească și sub formă de tribunale de ținut în Moldova. Pe parcursul întregii perioade ele au putut fi înălțate sub mai multe denumiri. Astfel de judecătorie (tribunal) se înființează în fiecare județ (ținut), în componența lor intrând un președinte și doi membri în ambele principate, iar în Țara Românească și un procuror.

Dacă e să ne referim la competența acestor instanțe, atunci, cât privește competența civilă, ele puteau să judece în prima instanță toate pricinile civile și comerciale, iar în ultima instanță cele inferioare sumei de 150 taleri în Țara Românească (art.261 ROV) și 1500 lei sau cele legate de pământ până la 30 stânjeni în Moldova (art.303 ROM).

De asemenea, se poate vorbi și despre competența penală în prima instanță, cum ar fi, de exemplu, Tribunalul de Iași care s-a împărțit în două secții: una civilă și una penală, fiecare din ele având câte un președinte și doi judecători. În Țara Românească, conform art.262 al Regulamentului Organic, judecătoriile de județ judecau în prima instanță și pricinile corecționale pentru care se prevedea până la un an de închisoare [6, p.229].

La Iași, în baza art.342 al Regulamentului Organic, s-a format tribunalul de poliție îndreptătoare: „Acest tribunal este alcătuit din două mădulări și de un președinte și va judeca toate micile pricini ce se întâmplă între

¹ ROV – Regulamentul Organic al Valahiei.

² ROM – Regulamentul Organic al Moldovei.

micii locuitori ai celor mai de jos trepte ale orașului Iași, precum: bătaii, sfezi și alte pricini de acest fel, care tulbură liniștea”. O astfel de instanță asemănătoare a existat și la București [6, p.248].

Al doilea grad jurisdicțional în Țara Românească este format de cele două Divanuri judecătorești: unul la București și celălalt la Craiova.

Divanul judecătoresc din București se răsfrângea asupra celor treisprezece județe ale Munteniei, iar în circumscripția Divanului din Craiova intrau cinci județe ale Olteniei.

Componența divanului din București era formată din doisprezece membri: șapte pentru secția civilă și cinci pentru secția criminală. Pe lângă această secție se mai formase și o secție cu caracter provizoriu, numită Divan Vremelnic. În cazul când o pricină va avea atât caracter criminalicesc, cât și civil sau comercial, se va judeca de mai multe secții, numai că preferință dându-se secției criminalicești [6, p.236].

Divanul Craiovei era format din opt membri: cinci pentru secția civilă și trei pentru secția criminală.

În competența Divanurilor intra să judece toate „apelațiile” împotriva hotărârilor instanțelor judecătorești de gradul întâi. Ele judecau fără apel „desăvârșit” până la 5000 lei capital sau 500 – venit, numai dacă hotărârea lor era aceeași ca și a primei instanțe sau dacă părțile renunțau la apel [6, p.235].

În Moldova, instanțele judecătorești de gradul doi diferă puțin de cele din Țara Românească. Astfel, la Iași se formează două „divanuri de apelație”: unul pentru Țara de Sus și altul pentru Țara de Jos, fiecare fiind compus dintr-un președinte și patru asesori.

Conform art.320-332 ROM, în competența acestor organe intră judecarea apelurilor împotriva hotărârilor civile și comerciale pronunțate de tribunalele de ținut din jurisdicția sa.

În 1835 aceste două Divanuri se desființează și se formează unul singur pentru toată țara, în a cărui componență intră un președinte și șase asesori. Prin legea din 1846 asesorii au fost reduși la patru, adăugându-se însă trei candidați, care îi puteau înlocui pe asesori dacă aceștia erau împiedicați de unele circumstanțe să judece [3, p.177].

În ceea ce privește organele cu competență penală, acestea erau puțin diferite de cele cu competență civilă, fiindcă pe parcurs se formează diferite organe judecătorești.

La 1832, Departamentul criminalicesc existent încă din 1789 se transformă în tribunalul de pricini criminale, cu competența de a judeca toate pricinile criminale. Acest organ s-a format conform art.346-351 ROM și în componența lui intra un președinte și doi membri. Totodată, un avocat asigura apărarea acuzaților pe parcursul procesului. Iar competența include soluționarea tuturor pricinilor criminale, care au fost cercetate în prima instanță de către tribunalele ținuturilor. Hotărârile acestui tribunal erau valabile și se puneau „în lucrare numai după cercetarea lor de către Divanul Domnesc și întărirea lor de către domnul” (art.357), având caracterul unor anafore [7, p.205].

Pe lângă instanțele menționate anterior, putem vorbi și despre alte instanțe specializate, și anume: despre cele comerciale. În Țara Românească existau două judecătoria comerciale: una la București și alta la Craiova. În competența acestor instanțe intra judecarea pricinilor comerciale și apelațiile împotriva hotărârilor judecătoriale de întâia cercetare [6, p.244].

În Moldova exista Tribunalul de comerț din Galați. Instanța respectivă a fost fondată spre înlesnirea și siguranța negoțului, fapt ce poate fi observat chiar și din componența acesteia, fiindcă doar președintele tribunalului era boier, iar ceilalți doi membri erau anume negustori, aleși dintre cei mai însemnați atât întru purtările cele bune, cât și întru știința rânduieilor și a economiei. Conform art.334 ROM, „acest tribunal va judeca toate pricinile atingătoare atât de îndatoririle și alcătuirile urmate între neguțătorii boltași și bancheri, cât și toate actele de comerț” [7, p.203].

Pentru asigurarea mersului normal al negoțului și în alte regiuni (de exemplu, în Iași), marele staroste al negoțului asista la soluționarea litigiilor comerciale în cadrul tribunalului de ținut, iar la Focșani și Botoșani erau numiți câte doi negustori sau târgoveți, care erau invitați de către președintele tribunalului ținutului pentru a fi părtași la toate ședințele ce țin de pricinile negustorești [7, p.203].

Înaltul Divan în Țara Românească și Divanul Domnesc în Moldova constituiau, după cum am menționat, al treilea grad de jurisdicție.

Înaltul Divan era compus din președinte, care era marele ban, șase judecători și doi supleanți. În competența divanului intra judecarea apelurilor împotriva hotărârilor divanurilor judecătorești și a judecătorilor comerciale. Hotărârile lui erau definitive, doar cu condiția că până la executare trebuiau aduse la cunoștință Domnului. Observăm că, deși Regulamentele Organice au fost primele acte care au exclus competența judecătorească a Domnului, totuși acesta a continuat să aibă o influență asupra hotărârilor judecătorești [6, p.249].

După competență, Divanul Domnesc din Moldova se aseamănă cu Înalțul Divan al Țării Românești, componența fiind diferită. Astfel, Divanul Domnesc era format din șapte membri, dintre care patru erau numiți de către Domn, iar trei de Obșteasca Obișnuită Adunare. Dintre acești membri, Domnul numea un președinte, care trebuia să prezideze ședințele în lipsa sa, iar în prezența sa această persoană nu mai putea participa la soluționarea cazurilor. În cazurile când ședințele erau prezidate de către Domn, el nu avea dreptul la vot decât doar atunci când ceilalți membri nu ajungeau la un numitor comun [7, p.208].

Pe lângă sistemul instanțelor judecătorești, Regulamentele organice mai conțin și alte prevederi referitoare la organizarea judecătorească. Odată cu aplicarea acestor acte se formează un organ nou, numit Obișnuita Obștească Adunare. În competența acestuia intra punerea în aplicare a prevederilor Regulamentului, iar uneori chiar și modificarea lui. Prin intermediul acestui organ a fost modificată și organizarea sistemului judiciar. De exemplu, în Țara Românească s-a format un organ nou – Înalta Curte de Revizie care soluționa apelurile împotriva hotărârilor Înalțului Divan.

Concluzionând, menționăm că, deși în această perioadă Moldova și Țara Românească se dezvoltau separat atât pe plan politic, economic, cât și juridic, totuși putem observa acea legătură de neam care a existat la toate timpurile nu numai prin intermediul limbii, religiei, obiceiurilor comune, ci și prin existența unor sisteme de acte juridice asemănătoare, dacă nu identice.

În încheiere putem remarca că organizarea judecătorească din acea perioadă a fost o creație cu anumite părți originale, o manifestare a culturii noastre juridice, înaintată față de trecut, o parte însemnată din viața statului și dreptului român și care, cu toate criticile ce i se pot aduce, merită a fi cunoscută și pusă în adevărată lumină.

Referințe:

1. Aramă E. Istoria dreptului românesc. - Chișinău, 1998.
2. Chiuzbaian G.I. Sistemul puterii judecătorești – organizare și funcționare. - București: Continent XXI.
3. Firoiu D., Marcu L. Istoria dreptului românesc. Vol.II. Partea întâi. - București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984.
4. Georgescu V., Strihan P. Judecata domnească. Vol.II (1740-1831). - București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
5. Rădulescu A. Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc. - București: Editura Academiei Române, 1991.
6. Regulamentul Organic întrupat cu legiurile din a. 1831, 1832 și 1833 și adaogat la sfârșit cu legiurile de la a. 1834 până acum. - București, 1847.
7. Regulamentul Organic al Principatului Moldovei, Iamii, Tinorpația Institutul Albinei, 1846.

Prezentat la 25.10.2007

INTERACȚIUNEA DEONTOLOGIEI JURIDICE CU CATEGORIILE FUNDAMENTALE ALE ETICII

Tatiana CIOBANU

Catedra Științe Politice și Educație Civică

Good and bad, honor and dignity, duty and responsibility are ethical examples that are directly related with juridical deontology. In this article, I tried to analyze the importance of the relation between these examples and the juridical field and how it is understood by collaborators of law system. Also, I determined the importance of these categories for deontology codes and how they were substantiated from ethical point of view.

Etica este știința care deschide fondul comun al tuturor virtuților primordiale, respectiv acele însușiri dobândite prin educație în temeiul acordului înclinațiilor egoiste și altruiste ale omului [1].

Astfel generate și cultivate, virtuțile primordiale formează un sistem de valori comune admise de societate de-a lungul evoluției istorice și culturale a omului. Recunoscute în experiența umană practică prin funcția lor de echilibrare și afirmare ca fiind benefice, ele reprezintă elementele esențiale ale moralității, formând baza progresului individual și social. Acestea sunt idei și sentimente alese, spre care omul (juristul la fel) poate și trebuie să aspire, căci ele formează valori și principii de viață autentice umane.

În ansamblu, ele desemnează calitățile care determină și întrețin moralitatea: cinstea, curajul, libertatea și responsabilitatea, judecata dreaptă și simțul dreptății, respectul, înțelepciunea, iubirea, consecvența și coerența în alegere, fermitatea în soluționarea problemelor, solidaritatea, generozitatea, simțul datoriei și acțiunea din datorie, disciplina, ordinea, într-un cuvânt – bunătatea, conducând la demnitatea umană, ca maximum de realizare individuală în acord cu principiul moral social [2].

Vorbind despre categoriile eticii, putem spune că ele îndeplinesc și unele funcții auxiliare pentru însăși știința. În primul rând, ele sunt etapele de cunoaștere a moralei ca sferă a relațiilor sociale. În al doilea rând, categoriile eticii reprezintă un instrument aparte de cunoaștere. În al treilea rând, ele sunt o formă de mișcare, dezvoltare a cunoașterii morale, pornind de la esența unei ordini la esența altei (de la bine la rău, dreptate spre nedreptate).

1. Bine și rău

Din cele mai vechi timpuri, noțiunile centrale ale conștiinței morale și categoriile de bază ale eticii sunt binele și răul. Ele sunt formele cele mai generalizate de apreciere și deosebire a moralului de imoral în faptele unei persoane concrete, în activitatea grupurilor sociale, precum și a evenimentelor istorice grandioase. Omul are nevoie atât de bunuri materiale, cât și spirituale, care sunt condiția primară de coexistență a lui cu societatea.

Dacă pornim de la noțiunea binelui dată de Dicționarul de etică [3], atunci avem: bine este categoria etică ce exprimă, în forma cea mai generală, ceea ce corespunde cerințelor moralei, ceea ce este moral, ceea ce este favorabil, prielnic, ceea ce aduce folos cuiva. În literatură avem mai multe definiții, care pot fi clasificate într-o anumită ordine [4].

Etica contemporană dezvoltă binele sub diferite aspecte:

- ✓ binele – calitate morală a faptei
- ✓ binele ca totalitate de principii și norme pozitive ale moralei
- ✓ binele ca motiv și scop moral al faptei
- ✓ binele (binefăcător) – calitate morală a omului care se reflectă în așa noțiuni ca bunăvoință, responsabilitate, unitate în fapte și cuvinte.

Formele de manifestare a binelui sunt diverse, fiind în principiu atribuite fiecărei calități pozitive, comportament sau faptă. De exemplu, în privința muncii aceste calități vor fi: conștiinciozitate, precizie, acuratețe, dăruire de sine; în privința omului – umanism, dreptate, bunăvoință, tact, înțelegere și a.

Însăși definirea binelui este destul de complicată. Unii autori refuză să dea definiția binelui, arătând că este o categorie inițială, supremă și finală care nu poate fi cuprinsă în nici o definiție.

Cu referire la deontologia juridică, aceasta se interesează de binele moral, care poate fi caracterizat un bine nu pentru sine, ci pentru altcineva. Noțiunea binelui moral nu este o noțiune empirică, ci una normativă, adică o noțiune care are o funcție regulativă și cere un anumit comportament.

Concepțiile despre bine și rău au apărut odată cu morala și s-au schimbat împreună cu ea. În istoria filosofiei se afirmă că lipsa de cunoaștere a binelui dă naștere răului (Socrate), că binele face parte din lumea ideilor (Platon), că binele este ceea ce produce plăcerea (Epicur), fiind opus stoicilor care considerau binele drept mulțumirea cu puținul și purificarea sufletească, că binele suprem este însuși Dumnezeu, iar răul este generat de abuzul de libertate al omului [5].

Procesul de formare a acestor noțiuni este destul de complex și, în esență, atât binele, cât și răul au fost în permanență alături, fiind niște calități care caracterizează acțiunile săvârșite de oameni. Fiind noțiuni universale de modelare a conduitei oamenilor și a fenomenelor sociale, binele și răul se utilizează și la analiza faptelor morale în activitatea practică [6].

Răul este o categorie a eticii, care după conținutul său este opus binelui, exprimând în mod general reprezentările despre imoral ce contravin cerințelor morale, care supără, jignește, nu e potrivit unui anumit lucru, este urât și cere dezaprobare. Mai concis, este caracteristica generală abstractă a calităților morale negative. Acestea sunt calități ce vin în contradicție cu binele social și personal: rasismul, șovinismul, birocratismul, toate infracțiunile și încălcările, narcomania, alcoolismul. În așa fel, trebuie să delimităm răul moral de răul social. Răul moral are loc atunci când este manifestarea de voință a unei persoane determinate, a grupuri de persoane, a unei pătri sociale. De obicei, faptele rele ale oamenilor sunt apreciate ca rău moral. Răul social se referă la bunuri și lipsa acestora se manifestă ca rău social. Originea răului este explicată în mod diferit. Religia spune că răul este inevitabilitatea finală a existenței omenești [7].

Categoria binelui și a răului întotdeauna se află în legătură strânsă. Nu există bine absolut și rău absolut. În fiecare faptă bună putem găsi elemente negative (rele) și în fiecare rău descoperim o fărâmbă de bine. Omul știe ce e bine, deoarece cunoaște răul, și invers. Mai mult decât atât, ele pot fi schimbate cu locul, fără a-și schimba conținutul obiectiv.

Referitor la activitatea organelor de drept, vrem să menționăm că una și aceeași faptă poate fi privită și ca bine și ca rău. Provocarea de leziuni corporale este în esență un rău. Însă, în activitatea organelor de drept, când în urma reținerii unor infractori (art.37 din Codul penal) ultimii au fost traumați, fapta primește o justificare morală și este privită ca bine. Să nu uităm însă că pentru atingerea unui scop bun trebuie să apelăm la compromisuri, să alegem un rău cât mai mic. Problema alegerii este destul de complicată, însă în această luptă dintre bine și rău trebuie să triumfe binele, provocând cel mai mic rău.

Categoria binelui în sens de categorie științifică nu corespunde cu reprezentarea unor categorii de oameni despre bine. Este clar că reprezentările despre bine sunt comune pentru majoritatea absolută a persoanelor. Pentru a înțelege binele adevărat, este mai bine să ne orientăm la părerea publică, care generalizează închipuirea despre bine. Anume aceste valori morale generalizate formează baza normelor juridice, iar cele mai importante sunt asigurate prin sancțiuni juridice. În această situație, are loc contopirea moralei cu dreptul, ceea ce dă motiv de a afirma că lupta cu răul, apărarea și instituirea binelui sunt esența activității organelor de drept.

2. Dreptate

Foarte aproape de categoria binelui se plasează categoria dreptate. Dicționarul enciclopedic explică dreptatea: criteriu etic și juridic în funcție de care se aprobă sau se dezaprobă relațiile sociale și raporturile juridice, normele juridice și hotărârile organelor de jurisdicție existente într-o epocă și într-un stat; fapt de a-i recunoaște drepturile cuiva, de a-i acorda fiecăruia ceea ce i se cuvine [8]. Reieșind din această definiție, putem menționa că dreptatea este atât o categorie etică, cât și juridică. Eticii o consideră drept una specific-morală, juriștii – drept una specific-juridică [9].

În societate dreptatea este conformarea relațiilor omenești, acțiunilor, faptelor cu normele morale și juridice, incluzând o pedeapsă echitabilă pentru o acțiune determinată. Această conformitate poate să se reflecte sub diferite aspecte:

✓ conformitatea dintre infracțiune și pedeapsă. Această problemă trebuie soluționată zilnic de juriști. Pentru exemplu putem lua colaboratorul poliției rutiere. Acesta deține mai multe posibilități de influență asupra persoanelor care încalcă regulile de circulație – de la un reproș bunăvoitor până la amendă sau lipsirea de permisul de conducere. Tratarea formală în acest caz nu îndeplinește rolul principal de educare și prevenire a

contravențiilor, trezind ură și iritare. În cazul invers, când măsura de constrângere este dreaptă, justă, adică corespunde caracterului încălcării, luând în considerație personalitatea șoferului, atunci incidentul nu lasă nemulțumire nici în cazul șoferului, nici al polițistului. Din păcate, această circumstanță a fost trecută cu vederea de colaboratorii poliției, devenind una dintre cauzele neîncrederii populației față de poliție, iar relațiile dintre aceștia lasă de dorit. Ca rezultat, organele de păstrare a ordinii de drept rămân singure, față în față cu infractorii, precum și cu cetățenii care nu găsesc apărare în aceste organe;

✓ conformitate între demnitatea persoanei și recunoașterea ei atât din partea celorlalți cetățeni, cât și din partea reprezentanților statului. Când omul este privit nu ca scop, ci ca mijloc, când este obiect de manipulare, când persoane necinstite, lingușitoare, flecare prosperă, iar lucrătorii destoinici sunt discreditați și înjosiți. Această nedreptate dezmembrează atât colectivul, cât și societatea în ansamblu, duce la o rezistență în cadrul grupurilor sociale, lucrătorilor administrației, populației;

✓ conformitate între rolul unor persoane, grupuri sociale sau profesionale și statutul lor social. De exemplu, rolul învățătorilor, medicilor în viața socială este deosebit. Dar situația critică în care au ajuns astăzi este mai jos de orice apreciere. În acest caz nu putem vorbi despre dreptate. Putem adăuga că starea socială și asigurarea materială a lucrătorilor „serviciului dreptății” este la fel o cauză principală a infracțiunilor săvârșite de juriști.

Categoria dreptății a fost elucidată încă în antichitate. Astfel, Aristotel menționa că „dreptatea este virtutea, ceea ce produce și păstrează în comunitatea politică fericirea și părțile ei constitutive” [10].

Dreptatea este virtutea prin excelență, concentrarea dintre înțelepciune, curaj și cumpătate, o armonie perfectă a părților care alcătuiesc întregul, este esența individului și a cetății – cum arată Platon în „Republica” [11].

Dreptatea la modul ei ideal este echitate – principiu etic și juridic ce exprimă exigența întemeierii practice a raporturilor dintre oameni și colectivități pe colaborare, respect reciproc, dreptate, justiție socială, egalitate.

Aceste categorii pun în rol o serie de principii, precum: principiul realizării egalității oamenilor în drepturi și îndatoriri, principiul dreptății și echității – adică egalitatea șanselor și acordare după merite a ceea ce ți se cuvine, principiul datoriei de a face dreptate.

Obiectul nostru de examinare va fi dreptatea ca o categorie juridică, deoarece în activitatea juristului aceasta trebuie să fie baza, scopul și esența. Ideea dreptății a pătruns legislația societății contemporane democratice. Exprimarea juridică a cerinței dreptății o conține și Declarația Universală a Drepturilor Omului, inclusiv aplicată față de activitatea instanțelor judecătorești. În particular, la art.10 din Declarație e fixat: „Orice persoană are dreptul de a fi audiată în deplină egalitate, în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzați în materie penală îndreptată împotriva sa”. Art.14 din Pactul Internațional al drepturilor civile și politice, formulând cerințele generale ale dreptății față de instanțele judecătorești în procedura pe cauze penale și civile, o concretizează sub forma unor garanții procesuale minime pentru fiecare învinuit de infracțiune penală.

Cerința dreptății în stat și societate se întrupează în principii generale și norme concrete ale Constituției Republicii Moldova. Pentru profesia de jurist, dreptatea este o datorie inseparabilă morală și de serviciu.

În general, dreptatea se consideră a fi sinonimă cu justiția. Din cele mai vechi timpuri, justiția era reprezentată de zeița Femida cu ochii legați, care în mână ține un cântar și o sabie. Aceasta înseamnă că cel ce judeca trebuia să fie nepărtinitor, „imparțial”, iar înainte de a hotărî era obligat să cântărească precis „pentru” și „contra”, după care neclintit să traducă hotărârea justă și dreaptă în viață.

În activitatea juridică problema principală este cea a coraportului dintre dreptate și justiție. În cazul în care legislația este conservativă și relațiile reglementate sunt complicate, poate apărea situația când hotărârea care corespunde formal literei legii să fie nedreaptă, precum se poate întâmpla și invers. Însă, o hotărâre ilegală în principiu nu poate fi justă. De aceea, e necesar a oglindi la timp în legislație schimbările produse în societate, a prevedea posibilitatea alegerii unei hotărâri în funcție de circumstanțe.

3. Datorie profesională

Datoria este o categorie a eticii care se manifestă prin atitudinea personalității față de societate, alte persoane, exprimată în obligația morală față de ei în condiții concrete [12]. Îndeplinindu-și datoria, persoana devine purtător al unor obligații morale determinate în fața societății, este conștientă de ele și le realizează în activitatea sa. Datoria este o categorie etică centrală, o categorie absolut necesară pentru morală; practic, nu poate fi morală fără datorie. Este un element esențial al moralității: momentul obligativității normelor de conduită morală. Datoria se referă la deontologie. Prin datorie are loc interiorizarea cerinței, necesității, imperativului, implicând conștiința individului la autodeterminare [13].

Mulți filosofi ai vremii au apreciat datoria. Astfel, pentru Socrate și Platon semnificația datoriei rezultă din importanța ei pentru realizarea binelui, valoarea datoriei fiind în funcție de valoarea binelui.

Aristotel apreciază datoria în legătură cu libertatea de voință, ea fiind importantă la autodeterminarea conștinței și răspunderii morale. Împlinirea datoriei înseamnă o alegere ce stă în puterea noastră [14].

Creștinismul așază problema datoriei în perspectiva raportării omului la divinitate. Datoriile etico-religioase sunt poruncile divine. Îndemnul central în spiritualitatea creștină este ca omul să ajungă la înțelegerea datoriei de a urma binele și a evita răul [15].

Pentru studiul nostru este importantă concepția lui Jeremi Bentham [16], care consacră „știința datoriei” prin termenul „deontologie”. Bentham identifică morala cu datoria, care este mijloc de realizare a valorilor ca scop al vieții. Datoria exprimă cerințe obiective sociale sau profesionale, precum și cerințe interne. Deontologia antrenează punctul de vedere etic al convingerii. Datoria este categoria cea mai importantă de la care pornește mișcarea morală adevărată a personalității. Celelalte categorii sunt adresate către autodeterminarea morală a subiectului. Onoarea, de exemplu, poate fi imitată, mințându-i pe cei din jur cu medalii, statut, uniformă. Demnitatea poate fi rezultatul unui amor propriu accentuat, al unei născociri naturale și invizibile pentru persoană.

Conștiința este un instrument intern de apreciere a fiecărei fapte, dar care, la o majoritate impunătoare de oameni care activează, de cele mai dese ori nu funcționează, iar la cealaltă parte – funcționează în condiții strict determinate. Doar datoria trece de iluziile personal-individuale. Aceasta se întâmplă, în primul rând, din considerentul că conștiința care fixează îndeplinirea datoriei cere includerea rațiunii, a aprecierii chibzuite, rezonabile. În al doilea rând, cumularea rațiunii cu emotivitatea ridică siguranța concluziilor. În sfârșit, datoria îndeplinită se reflectă în rezultate concrete, se arată în fapte.

Prin urmare, datoria este categoria principală a eticii, iar deontologia, fiind știința despre datorie, devine un capitol deosebit al eticii.

Problema ce apare ține de faptul dacă datoria este o categorie a eticii profesionale ca parte a eticii generale. Etica profesională este studiul moralității în limite strict determinate ale unei activități. Această activitate este legată de oameni. Toate activitățile sociale sunt legate de ființe vii: munca industriașilor, energeticienilor, muncitorilor, țăranilor este îndreptată la satisfacerea necesităților omenești. Munca trebuie să fie calitativă, din care considerent este necesară nu doar aplicarea unor norme tehnice, tehnologice, dar și a celor morale – buna-credință, cinstea, datoria morală. Astfel, etica profesională devine studiul moralei medicilor, juriștilor, pedagogilor, jurnaliștilor, adică a acelor care nemijlocit contactează cu oamenii, se află în serviciul lor. Spre deosebire de etica general umană, în etica profesională o proprietate aparte o capătă datoria. Pentru jurnalist aceasta se manifestă în necesitatea obținerii unei informații precise, bazate pe fapte, fără a cauza prejudiciu reputației oamenilor, organizațiilor, organelor publice. Medicului datoria profesională îi prescrie o atitudine pedantă față de sănătatea și viața pacientului său, îngrijorarea față de orice manifestare a simptomelor bolii.

În sfârșit, juristul este dator (trebuie) să facă tot posibilul și imposibilul pentru apărarea drepturilor și libertăților persoanei și cetățeanului, a inviolabilității totale și pentru garanția demnității, întărirea legalității. După G.V. Dubova, „datoria juristului este o obligație înaltă de onoare ce rezultă din necesitatea obiectivă de apărare a personalității, societății și statului, consfințită în cerințele moral-juridice și de îndemnurile interne morale” [17].

Din nefericire, etica profesională niciodată nu a fost impecabilă. Încălcarea ei denotă anumite paradoxuri. Jurnalistul care trebuie să spună adevărul – minte, medicul, stând la straja sănătății – amenință cu boala, iar juristul, apărător al drepturilor – primul le încalcă. Astfel, putem cu ușurință concluziona că etica profesională, anume a celor mai importante domenii de activitate, impune o doză de datorie, cere căi și mijloace de realizare a ei. Însă, acolo unde este datorie, este prezentă deontologia profesională. Schimbarea noțiunilor „etică” cu „deontologie” a fost făcută din considerentul prezenței în aceste activități a unei datorii deosebite, a cărei realizare formează esența activității reprezentanților acestor profesii. Schimbul s-a produs odată cu apariția în 1834 a lucrării lui Bentham *Deontologia sau știința despre morală*; în plus, deontologia profesională devine un studiu mai larg decât etica profesională a altor forme de activitate, deoarece, de rând cu alte categorii, prevalează datoria.

În cazul specificului organizării organelor de drept, relațiile morale sunt reglementate de normele juridice mai detaliat decât în alte domenii ale vieții sociale, adică în cea mai mare parte au un caracter deontologic. De aceea, datoria nu este o doleanță, ci o cerință a statului și a societății, iar îndemnurile ei trebuie executate.

Prin baza sa morală datoră dezvăluie calități înalte ca: inițiativă rațională, executare, abnegație, bărbăție, demnitate, onoare, atitudine activă față de obligațiile publice.

Toate relațiile care exprimă direct și întăresc datoră profesională dețin autoritatea morală și juridică. Abaterile de la normele morale devin, de regulă, încălcări ale normelor juridice. În cerințele unei datorii profesionale juridic perfectate, exprimate în jurământ, statute, instrucțiuni, coduri deontologice, sunt prezente și aprecierea morală, și norma juridică. În sfera datoriei profesionale nu sunt cerințe juridice lipsite de forță morală și nu sunt norme morale lipsite de răspundere juridică.

Un element indispensabil al datoriei profesionale este disciplina. Disciplina este respectarea regulilor. Nici forța de constrângere a statului, nici influența colectivului, dacă nu coincid cu trezirile interne, convingerile, conștiința și pasiunea, nu pot fi garant sigur că în procesul activității juristul își va păstra tăria de caracter și moralul ridicat. Este necesară o treaptă înaltă de dezvoltare a atitudinii morale față de datoră, când nici o faptă nu este săvârșită contrar conștiinței, când disciplina, ca exprimare a datoriei profesionale, devine autodisciplină. Prin autodisciplină se conștientizează necesitatea îndeplinirii datoriei profesionale, cointeresarea internă, pregătirea de a coordona acțiunile proprii cu cerința datoriei profesionale. Doar în așa caz vei îndeplini datoră nu forțat, ci conștient, de bunăvoie.

În fine, putem menționa că măsura morală a datoriei profesionale este nu cuvântul, ci fapta, sfera practică, care se formează din atitudinea față de stat și societate a juriștilor. În fața societății judecătorul, procurorul, ofițerul de urmărire penală, avocatul sunt străjerii neclintii ai legalității, al căror mobil este doar simțul datoriei ce nu permite compromisuri și afaceri cu conștiința, nu se supune oricăror influențe și se află doar în serviciul legii și dreptății.

4. Onoare și demnitate

Onoarea este o categorie etică care angajează integritatea morală, probitatea, corectitudinea, demnitatea, cinstea după care omul este apreciat în societate; este o calitate morală importantă care implică reputație, prestigiu.

Onoarea profesională este recunoașterea de către opinia publică și conștiința proprie a juriștilor a valorii sociale supreme – îndeplinirea cu sârguință a datoriei sale. A.S. Koblikov menționează că onoarea este atitudinea morală a omului față de sine și atitudinea celor din jur față de om, atunci când valoarea morală a personalității este legată de meritele ei morale, de situația lui socială concretă, de tipul activității (onoarea judecătorului, polițistului, procurorului) [18].

Simțul onoarei este forța motrice a acțiunilor și faptelor colaboratorilor profesiei juridice. Pentru a obține titlul „om de onoare”, trebuie să îndeplinești ireproșabil datoră profesională și cerințele moralității. Obținerea titlului este destul de grea, pe când pierderea survine după îmfăptuirea unei singure fapte nedemne.

Juriștii sunt în majoritate persoane cu onoare. Ea se manifestă la îndeplinirea de către ei a datoriei de serviciu. Specificul datoriei profesionale ține de faptul că la îndeplinirea ei este nevoie de bărbăție, reținere, iar uneori de jertfire de sine. De regulă, juriștii nu vorbesc despre destinația lor deosebită, despre pericolul permanent care îi însoțește la îndeplinirea datoriei. Ei pur și simplu își fac datoră, iar oamenii le sunt recunoscători pentru aceasta. Onoarea unui jurist este inseparabilă de onoarea colectivului, a subdiviziunii în care își exercită funcțiunea. Din acest considerent nu își permit nici o faptă ce ar dezonora colegii de lucru. Onoarea colectivului este onoarea fiecărui jurist. Contopirea acestora dă naștere simțului mândriei, adică a satisfacției morale a juriștilor prin conștientizarea că aparțin unei asemenea categorii. De menționat însă că în ultimii ani autoritatea organelor de drept a scăzut considerabil în fața opiniei publice; indiferent de aceasta, organele de drept sunt totuși considerate necesare, activitatea lor fiind apreciată la general ca pozitivă [19].

Datoră fiecărui colaborator este să ridice în permanență autoritatea organelor de drept în fața opiniei publice și să readucă în acțiune cele mai bune tradiții, pe care în mod sigur le deține. Onoarea colaboratorilor cere de la ei mișcare înainte, asimilarea tehnicii și a celor mai novatoare procedee și mijloace pentru îndeplinirea obligațiilor profesionale. În această situație, trebuie studiată experiența de lucru și realizările organelor de drept din alte țări. Prin aceasta va fi întărită și ridicată cinstea, demnitatea organelor noastre de drept, vor fi ajutate să își îndeplinească mai eficient datoră profesională.

O categorie aparte a onoarei este fidelitatea față de cuvântul dat. Dacă te ții de cuvânt, poți considera că ești un om de onoare. Aceasta mai presupune și îmfăptuirea celor promise. Juristul, mai mult ca oricine, trebuie să se țină de cuvânt și nimic mai mult nu poate să îl dezonoreze decât încălcarea cuvântului dat, abaterea de la el.

În cele din urmă, putem afirma că prețuirea onoarei și cinstei este o datorie și o obligație zilnică. Conținutul cinstei depinde de nivelul de cultură generală și spirituală, de dezvoltarea fizică, de capacitatea de a gândi.

O categorie apropiată de onoare este demnitatea. În sens practic, aceste două categorii coincid după conținutul obiectiv, dar se deosebesc după formă. Onoarea este apreciată de opinia publică, iar demnitatea este, în primul rând, atitudinea față de propria personalitate. Fără îndoială, și ultima apreciere are loc în cadrul opiniei publice, doar că în acest caz accentul se pune pe autoapreciere, care se bazează pe conștientizarea meritelor omului în fața societății.

În afară de aceasta, onoarea este urmarea fără compromis a principiilor și normelor moralei, orientată spre idealul moral, educație morală, convingere, iar demnitatea, maniera de a te comporta într-un mod determinat în societate apare des ca reacție la unul sau alt tip de atitudine față de sine. Aceasta ne permite să examinăm onoarea ca noțiune conceptuală, iar demnitatea – ca drept una emoțională.

Demnitatea, ca noțiune, are o structură complexă. Astfel, dacă oricare persoana are dreptul legal la apărarea demnității sale de către instituțiile juridice, atunci aceasta se va face printr-un număr minimal de forme în baza faptului că persoana aparține genului uman, iar societatea în mod constituțional îi garantează apărarea acestui drept. Însă, respectul demnității persoanei de către societate presupune un diapazon mare de forme diverse, începând cu respectarea obligatorie a unor reguli elementare ale etichetei până la respectarea strictă a unor ritualuri, ceremonii, exprimarea unei admirații sau respectul adânc.

Pentru simțul demnității proprii un rol esențial îl prezintă simțul mândriei omului ce se bazează pe conștientizarea meritelor sale față de societate și semenii săi. Reieșind din aceasta, putem menționa că apărarea și garantarea demnității omului este scopul suprem al tuturor instituțiilor politico-juridice ale oricărui stat. Aceasta înaintea necesității de a întări principiul demnității omului ca principiu absolut moral-juridic al ordinii de drept. Acest principiu acordă posibilitatea de a atinge orice scop profesional dat fiind că:

- stabilește că doar acel care respectă individualitatea altei persoane poate să aplice legea față de conduita ultimei;
- interzice în procesul comunicării profesional-juridice să fie admise neglijări, diminuări sau prejudicieri ale demnității persoanei și prescrie în comportamentul juristului măsură și tact, obiectivitate și imparțialitate față de persoanele cu care lucrează în cazul îndeplinirii obligațiilor de serviciu;
- prescrie folosirea în măsură deplină a posibilităților procesuale și instituționale ale ordinii de drept stabilite, pentru a proteja demnitatea și drepturile persoanei de încălcări și diminuări din partea altor persoane sau organe de stat.

În fine, menționăm că în codurile deontologice ale Republicii Moldova demnitatea este inclusă ca o categorie etică și respectarea ei cere un profesionalism înalt. De exemplu: Codul deontologic al Avocaților din Republica Moldova stabilește: „În executarea profesiei avocatul este obligat să acționeze pentru asigurarea accesului liber la justiție și a dreptului la un proces echitabil, să acționeze prin toate mijloacele legale pentru a proteja profesia, demnitatea și onoarea corpului de avocați” [20]. Codul de etică profesională al judecătorului stabilește: „Judecătorii, conștientizând responsabilitatea înaltă, care este pusă în sarcina lor la îndeplinirea justiției, sunt chemați să respecte legea, demnitatea persoanei, drepturile și obligațiile ei, ca valori supreme ale societății; să respecte în activitatea lor normele etice și comportamentale, să păstreze onoarea și demnitatea instanțelor judecătorești” [21]. Codul deontologic al procurorilor prevede că „procurorii trebuie să apere demnitatea persoanelor implicate în procedurile judiciare după competență”.

5. Responsabilitate

Responsabilitatea este și ea o categorie etică, care corelează cu cea a datoriei, fiind într-o oarecare măsură o componentă a ultimei. În etică responsabilitatea este atitudinea conștientă, responsabilă față de obligațiile sociale (etice, juridice, profesionale); obligația de a efectua un lucru, de a da socoteală de ceva, de a accepta și a suporta consecințele. Sensul acestei categorii poate fi înțeles în diferite moduri.

Într-o primă accepțiune, responsabilitate înseamnă o atitudine responsabilă a persoanei față de munca sa. Într-un alt sens, este vorba de responsabilitatea persoanei în fața societății pentru o faptă săvârșită. Legăm responsabilitatea de conștiință și o corelăm cu categoria libertății. Astfel, putem vorbi despre responsabilitate ca despre o calitate specifică a conștiinței, o calitate a comportamentului și ca despre o măsură de constrângere socială. Toate aceste înțelesuri nu se contrazic, ci doar subliniază limitele acestei categorii. În orice situație responsabilitatea exprimă atitudinea societății sau a omului față de îndeplinirea datoriei morale.

Săvârșirea de către o persoană a unei fapte afectează, într-un fel sau altul, interesele altor persoane, ale societății; ca rezultat, acestea întotdeauna implică responsabilitate determinată a persoanei.

Responsabilitatea morală poate fi divizată în internă și externă. Responsabilitatea internă este cumulată cu conștiința – capacitatea persoanei de a-și da seama de consecințele acțiunilor sale și de a acționa în conformitate cu această conștiință, conducându-se de normele morale. Responsabilitatea externă se manifestă sub forma sancțiunilor pentru acțiunile persoanei.

Uneori, responsabilitatea este divizată în pozitivă și negativă. Cea pozitivă prevede îndeplinirea conștientă și cu bună-credință de către persoană a cerințelor înaintate față de ea, orientează subiectul să îndeplinească în modul respectiv obligațiile puse în sarcina sa. Responsabilitatea negativă este reacția societății sau a persoanei față de faptele săvârșite. Responsabilitatea negativă se deosebește de cea externă prin faptul că sancțiunile pentru acțiunile morale aplicate subiectului pot fi înaintate nu doar de societate, dar și de subiectul însuși. Prin aceasta responsabilitatea morală se deosebește de cea juridică, care întotdeauna este legată de aplicarea măsurilor cu caracter de constrângere. La fel, răspunderea juridică presupune că infractorul este obligat să suporte lipsuri și consecințe nefavorabile cu caracter personal (privațiune de libertate), patrimonial (amendă) sau organizațional (concediere).

Răspunderea morală este legată în primul rând de condamnarea obștească sau personală, cu toate că poate avea și ea consecințe negative pentru făptuitor: excluderea din colectiv, ruperea legăturilor de prietenie, refuzul de a acorda ajutor și a.

O altă deosebire poate fi găsită în determinarea măsurii răspunderii: în cazul celei juridice există limite juridice strict stabilite, în cazul celei morale aceste limite lipsesc. În cazul ultimei societatea hotărăște asupra formei și măsurii răspunderii. Dacă omul este simpatizat, poate să i se ierte orice încălcare neînsemnată; și invers, dacă nu este simpatizat, va fi judecat pentru orice greșală, oricât de neînsemnată ar fi.

Referitor la activitatea juriștilor ce are în calitate de atribut un sistem de drept strict, ierarhizat, trebuie luată în considerație următoarea consecință. Cu fiecare avansare în funcție, trecere la o etapă mai înaltă pe scara de serviciu, conducătorului i se ridică nivelul libertății. Persoana este responsabilă în măsura libertății alegerii, adică răspunde doar pentru aceea ce obiectiv putea și subiectiv trebuia să aleagă și să rezolve în activitatea sa. Cu alte cuvinte, într-o funcție mai înaltă, ea primește dreptul să ia o hotărâre independentă în probleme mai complicate decât în funcția anterioară. Atunci ea îndeplinea hotărârile supușilor. Însă, un lucru trebuie reținut: odată cu avansarea în funcție crește și nivelul responsabilității pentru hotărârile luate. Dacă vor fi greșite, ele în mod negativ se vor răsfrânge asupra unui contingent mai mare de colaboratori sau va anula hotărârea unor probleme mult mai importante decât cele ce erau în competența sa până acum. De aceea condiția obligatorie a politicii de cadre juridice este de a-i avansa doar pe acei colaboratori care sunt în stare să conștientizeze și să înțeleagă responsabilitatea înaltă ce li se acordă.

În ultimii ani s-a acutizat problema responsabilității organelor de drept și a colaboratorilor lor pentru acțiunile săvârșite de ei. Esența problemei constă în a stabili în ce măsură și pentru ce ei pot și trebuie să poarte răspundere. La prima vedere, rezolvarea acesteia este simplă: măsura pedepsei o determinăm după măsura libertății alegerii, adică după posibilitățile obiective de acțiune alternativă și nivelul respectării cerințelor morale [22]. La întrebarea „Pentru ce?” răspunsul este următorul: pentru acțiuni ilegale concrete (în cazul răspunderii juridice) și amurale (în cazul răspunderii morale) săvârșite de persoane concrete sau organele de stat.

Referințe:

1. Prin virtute se înțelege înclinație statornică specială către un anumit tip de fapte morale, calitate morală determinată (curaj, bunătate, fidelitate). *A se vedea:* Dicționar de etică. Chișinău: Cartea moldovenească, 1981, p.20.
2. Cozma C. Elemente de etică și deontologie. - Iași, 1997, p.88.
3. Dicționar de etică, p.20.
4. Кобликов А.С. Юридическая этика: Учебник для вузов. - Москва: Норма, 1999, с.13; Букреев В.И., Римская И.Н. Этика права. - Москва, 1999, с.19; Этика сотрудников правоохранительных органов / Под ред. Дубова Г.В. - Москва, 2001, с.48.
5. Букреев В.И., Римская И.Н. Оп. cit., p.19.
6. Capricea V. Deontologia juridică. - Chișinău: ARC, 2007, p.135.
7. Ibidem, p.136.
8. Dicționar enciclopedic ilustrat. - Chișinău: Cartier, 1999.

9. Лукашева Е.А. Право. Мораль. Личность. - Москва, 1986, с.88.
10. Aristotel. Etica nicomahică. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.102.
11. Platon. Opere, V. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.218.
12. Dicționar de etică, p.34.
13. Grigoraș I. Datoria etică. - București: Editura Științifică, 1968, p.122.
14. Aristotel. Op.cit., p.112.
15. Staniloaie D. Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie. - Cluj-Napoca: Dacia, 1993, p.19.
16. Бенгам И. Введение в основание нравственности и законодательства. - Москва, 1971, с.387.
17. Этика сотрудников правоохранительных органов, с.59.
18. Кобликов А.С. Op. cit., p.20.
19. În urma unor cercetări efectuate de Acadmia de Științe a Moldovei, s-a demonstrat că după reforma judiciară autoritatea justiției a scăzut cu 59,2% (Мартынчик Е. Авторитет советского суда. - Chișinău: Știința, 1991, p.10).
20. Mărgineanu Iu., Osoianu L. Avocatura în Republica Moldova. - Chișinău, 2003, p.83.
21. Buletinul Curții Supreme de Justiție. - 2000. - Nr.3.
22. Окусов А.П. Юридическая деонтология или профессиональная несостоятельность безнравственного юриста: Учебное пособие. - Ростов-на-Дону, 2001, с.44.

Prezentat la 01.11.2007

CUMULUL INFRAȚIUNILOR DE CONTRABANDĂ ȘI DE ESCHIVARE DE LA ACHITAREA PLĂȚILOR VAMALE, PREVĂZUTE DE LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Sava MAIMESCU

Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ

The fulfillment of the obligatory functions of the law-enforcement authorities without correlation with the other state authorities and especially with the non-governmental organizations and formations is practically impossible.

The correlation between the law-enforcement authorities and the non-governmental organizations needs to be carried out on some principles and to be based on its specific particularities, which determine a whole range of actions, characterizing, on one hand, the law-enforcement authorities and, on the other hand, the non-governmental organizations, providing the support to the law-enforcement authorities on protection of the public order from criminal attempts by the offenders.

Namely on the notion of „cooperation”, principles, categories, methods and ways.

Atât infracțiunea de contrabandă, cât și infracțiunea de eschivare de la achitarea plăților vamale legiuitorul le-a inclus în cadrul infracțiunilor economice prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova [1]. Ambele componente de infracțiuni, deși sunt plasate în cadrul infracțiunilor economice, sunt recunoscute ca infracțiuni vamale care se comit în domeniul activității vamale a Republicii Moldova [2].

De această părere sunt nu numai practicienii organelor de drept, îndeosebi cei din organele vamale ale Republicii Moldova, dar și practicienii vamali din România, Ucraina, Federația Rusă și din alte state din vecinătate [3].

Atât documentele aflate în arhivele instituțiilor vamale, cât și documentele de procedură întocmite de subdiviziunile specializate ale birourilor vamale de frontieră confirmă că infracțiunea de contrabandă prevăzută la art.248 CP RM, precum și infracțiunea de eschivare de la achitarea plăților vamale prevăzută la art.249 CP RM, sunt comise cel mai frecvent anume în cadrul activității vamale, fiind considerate de fapt și infracțiuni de bază săvârșite în domeniul vamal. Aceste două infracțiuni sunt confundate adeseori nu numai de funcționarii vamali de rând, ci și de ofițerii de investigații operative din organele vamale, iar în unele cazuri și de ofițerii de urmărire penală din cadrul organelor vamale [4], precum și de ofițerii de urmărire penală din cadrul altor organe de drept, cărora la momentul actual, conform legislației de procedură penală, li se atribuie competența de a efectua urmărirea penală a infracțiunilor nominalizate [5].

Cazurile de comitere a infracțiunilor vamale de contrabandă și de eschivare de la achitarea plăților vamale sunt permanent aduse la cunoștință conducerii organelor de vârf din Republica Moldova, organelor statale de control și societății civile prin intermediul mass-media [6].

La etapa actuală, aprecierea juridică a faptelor ce contribuie la comiterea acestor infracțiuni în cuplu, problemele privind calificarea contrabandei și a eschivării de la achitarea plăților vamale sunt în centrul atenției organelor de drept și, în primul rând, a instanțelor de judecată – de la instanțele de fond până la Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova.

Conform datelor statistice ale Procuraturii Generale a Republicii Moldova, cazurile înregistrate de infracțiuni de contrabandă în cadrul infracțiunilor economice au alcătuit, pe parcursul anului 2003, 8,7%, pe parcursul anului 2004 – 10,6%, pe parcursul anului 2005 – 13,6%, iar în prima jumătate a anului 2006 – 15,9%, din numărul total al infracțiunilor înregistrate acestea constituind: în anul 2003 – 0,9%; în anul 2004 – 1,7%; în anul 2005 – 1,9% și în 6 luni ale anului 2006 – 3,1% [7].

Cazurile de eschivare de la achitarea plăților vamale (infracțiune prevăzută de art.249 CP RM) reprezintă în cadrul infracțiunilor economice un număr neînsemnat de infracțiuni înregistrate, anume: doar câteva cazuri separate care, conform datelor statistice ale Direcției Generale de urmărire penală a MAI al Republicii Moldova, nu sunt înregistrate [8].

Conform datelor statistice oficiale prezentate de către organele de drept, cazuri de eschivare de la achitarea plăților vamale se comit foarte rar comparativ cu contrabanda. Totodată, după cum atestă sursele opera-

tive de informație parvenite prin diferite canale atât de pe teritoriul Republicii Moldova, cât și din afara statului, eschivarea de la achitarea plăților și taxelor vamale are loc mult mai des decât infracțiunea de contrabandă, îndeosebi în sfera activității economice externe a Republicii Moldova.

Analiza de sinteză efectuată de organele de urmărire penală demonstrează că o parte considerabilă din cazurile de contrabandă sunt clasate pe parcursul efectuării urmăririi penale, iar o altă parte a cauzelor penale sunt achitate de către instanțele de judecată.

Clasarea și achitarea cauzelor penale la diferite niveluri de către organele de urmărire penală și instanțele de judecată are loc, în opinia noastră, anume din motivul că ofițerii de investigații operative, funcționarii de rând ai organelor de drept nu apreciază obiectiv și nu califică just acțiunile comise de persoanele care încalcă normele de drept la momentul transportării, trecerii peste frontiera vamală a Republicii Moldova a unităților și mijloacelor de transport, a mărfurilor, încărcăturilor, obiectelor, a altor valori, care pot forma în unele cazuri obiectul material al contrabandei, al încălcării regulilor vamale la general și numai în unele cazuri separate – obiectul eschivării de la achitarea plăților vamale.

Legislația vamală în vigoare a Republicii Moldova prevede că toate persoanele beneficiază de drepturi egale pentru a introduce și a scoate din Republica Moldova mărfuri și mijloace de transport. Legiuitorul la fel prevede că nimeni nu poate fi lipsit de dreptul de a introduce și de a scoate din Republica Moldova mărfuri și mijloace de transport și nu poate fi limitat în acest drept, cu excepția cazurilor prevăzute de Codul vamal al Republicii Moldova și alte acte normative aflate în vigoare [9].

De aici rezultă că trecerea peste frontieră a călătorilor, pasagerilor, a unităților și mijloacelor de transport, după cum și transportarea peste frontiera vamală a mărfurilor, obiectelor, încărcăturilor, valorilor și a altor bunuri materiale trebuie supuse unui mecanism juridic special de trecere și transportare peste frontieră, bazat pe reguli speciale vamale. Organele vamale aplică măsurile legale de verificare și respectare a acestor reguli și numai după verificarea respectării prevederilor legislației vamale naționale, a actelor normative internaționale, la care Republica Moldova este parte, admite persoanelor juridice și fizice (pasageri, călători, transportatori) trecerea, transportarea mărfurilor, obiectelor, încărcăturilor, valorilor, a altor bunuri materiale peste frontiera vamală.

Anume aceste relații ce țin de aplicarea mecanismului juridic de trecere, transportare peste frontiera vamală a Republicii Moldova, bazat pe regulile vamale speciale prevăzute de legislația vamală națională, precum și de Acordurile și Convențiile internaționale în domeniul vamal, la care țara noastră este parte, formează obiectul generic de atentare la încălcarea regulilor vamale, care ulterior, în funcție de proporțiile sale sau statutul juridic special de trecere peste frontiera vamală, sunt apreciate și calificate ca infracțiune de contrabandă.

Așa, spre exemplu, agentul economic din orașul Soroca, Republica Moldova, C., participant la activitatea economică externă, a întocmit un contract de vânzare-cumpărare cu agentul economic P.M. din orașul Amsterdam din Olanda, conform căruia din Republica Moldova a fost exportat un lot de marfă „Tomate preparate”, în cantitate de 18 058 kg. La ieșire din Republica Moldova, lotului de marfă, deși acesta era transportat cu un autocamion marfar din Olanda, i s-a aplicat sigiliul vamal fără a deschide Carnetul TIR. La intrare în România, după ieșirea din Republica Moldova, serviciul vamal al României l-a impus pe transportator să deschidă Carnetul TIR, fapt după care transportatorului respectiv i s-a permis plecarea cu lotul de marfă spre locul de destinație.

Ajuns pe teritoriul Olandei, lotul de marfă transportat în mod legal a fost supus unui control vamal, în rezultatul căruia s-a constatat că în 4 din cele 44 de butoaie din plastic a câte 226 kg fiecare, sub marfă „Tomate preparate” au fost tănuite de controlul vamal 100 kg de cocaină. Accentuăm aici că sigiliile vamale de expediere, după cum și sigiliul vamal al vamei României, care a acceptat trecerea lotului de marfă prin teritoriul României, au fost întregi, fără urme de deteriorare [10].

În opinia noastră, în cazul dat, la ieșire din Republica Moldova a fost comisă o faptă de contrabandă clasică, fără a se urmări ca scop și eschivarea de la achitarea plăților vamale, infracțiune prevăzută de art.249 CP RM. Mult mai rezultativ ar fi fost dacă în acest caz organele vamale împreună cu organele poliției ar fi efectuat o investigație operativă și anchetă de serviciu, ca să stabilească de unde a apărut lotul de cocaină sub pasta de tomate, să stabilească persoanele vinovate, ca mai apoi să decidă a declanșa o urmărire penală asupra faptului circulației ilegale a substanțelor narcotice – cocainei, infracțiune prevăzută de art.217 CP RM [11], care a fost comisă în cumul cu infracțiunea de contrabandă comisă la ieșirea din Republica Moldova.

Materialele de arhivă ale organelor vamale denotă că adeseori infracțiunea de contrabandă se comite prin metoda nedeclarării sau declarării neautentice, ca mai apoi careva din participanții la schema de contrabandă

să se eschiveze de la achitarea plăților și taxelor vamale. Drept exemplu al unei asemenea scheme servește următorul caz.

Agentul economic din Marea Britanie, Sh., a întocmit un contract de vânzare-cumpărare a unui lot de țigări scumpe englezești cu un agent economic din orașul Chișinău, K., conform căruia se prevedea că pe parcursul unui an de zile în Republica Moldova să fie importate, lunar, țigări scumpe englezești. Conform condițiilor contractuale, reieșea că destinatarul mărfii, firma „K.” din orașul Chișinău, urma să achite accizele, plățile și taxele vamale la intrare în țară din sursele financiare în cheș pe care le introduceau în țară reprezentanții destinatarului, anterior primite de ei de la expeditor. Menționăm că plățile și taxele vamale, îndeosebi accizele, se achitau pe întregul lot de țigări (în cantitate de 950-1000-1150 lăzi cu țigări), în funcție de volumul semiremorcii, care erau transportate în Republica Moldova sub acoperirea Carnetului TIR. Ajunși la locul descărcării, în repetate rânduri a fost constatat că în semiremorcile care pe tot parcursul drumului, de la expeditor la destinatar, a avut completamente întregi toate sigiliile, au fost descărcate doar rândurile din spate din cele trei mijloace de transport (respectiv, câte 84-110-126 lăzi cu țigări), care erau prevăzute, conform contractului, și incluse după denumire, cantitate, tonaj în documentele marfare de însoțire și în Carnetul TIR, iar în restul lăzilor de carton era cu totul altă marfă – „Hârtie igienică”, care ulterior a fost comercializată pe piața internă de consum [12].

În cazul în care încălcările comise de către transportator și destinatar ar fi fost depistate la intrare în țară, acțiunile acestora necesitau a fi calificate ca contrabandă prin modalitatea declarării neautentice a lotului de hârtie igienică sub lotul de țigări.

Unii practicieni ai organelor vamale, îndeosebi din cadrul organelor financiare de control, și-au expus părerea că, deoarece în cazurile date accizele, plățile și taxele vamale au fost achitate integral în bugetul statului, prin urmare, statului nu i-au fost cauzate careva prejudicii financiare.

Categoric nu susținem această opinie, deoarece considerăm că astfel se judecă destul de îngust, neluându-se în calcul o întreaga gamă de acțiuni ilegale care au fost puse la cale spre realizarea acestui scop infracțional și care prejudiciază imaginea Republicii Moldova pe arena mondială, îndeosebi pe piața externă de consum.

De menționat în acest context că destinatarul mărfii, agentul economic din Republica Moldova SRL „K.”, prin acțiunile sale infractorice ce țin de închiderea ilegală a exportului, a încălcat cerințele Convenției internaționale TIR, indicând în mod fictiv în documentele marfare de însoțire că lotul întreg de țigări a ajuns la destinație, conform condițiilor stabilite în contract, pe când *de facto* lotul de țigări în proporție de 90% a rămas pe teritoriul Marii Britanii, fiind comercializat ilegal pe piața internă de consum a acestei țări. Desigur, expeditorului mărfii din Marea Britanie îi era destul de convenabil să achite din banii săi accizele, plățile și taxele vamale, deoarece pe teritoriul Marii Britanii țigările urmau a fi comercializate la un preț de 5-6 ori mai înalt decât pe teritoriul Republicii Moldova, obținând astfel un beneficiu de depășește cu 320-350% valoarea țigărilor, fără a achita plățile, taxele vamale, precum și impozitul de la realizarea lor pe piața internă de consum.

Schemele în cauză de încălcare a regulilor vamale au început a căpăta denumirea de scheme de „**export fictiv**”, având înțelegerea cu destinatarul de a executa schema de „**import fictiv**”.

Practicienilor noștri din sfera activității vamale le sunt cunoscute asemenea scheme de „export fictiv”, când expeditorul mărfii declară organului vamal, conform documentelor marfare de însoțire, declarației vamale marfare în detaliu, că exportează lotul de marfă din țară; în realitate, el doar confirmă prin ștampilele vamale aplicate pe documentele marfare exportul mărfurilor, acestea însă rămânând în țară, fiind ulterior puse ilegal pe piața internă de consum fără perceperea plăților și taxelor vamale, prevăzute de art.117 din Codul vamal al Republicii Moldova [13].

Așa, spre exemplu, reprezentantul unei companii din SUA „D.S.”, în persoana cetățeanului Republicii Moldova, B., a întocmit contractul de prestare de servicii cu întreprinderea „S.” SRR – agent economic al Zonei Economice Libere „Expo-Business-Chișinău”, prin care se relatează că compania din SUA va importa în ZEL „Expo-Business-Chișinău” dopuri din coajă de copac ambalate în saci în valoare de peste 18 milioane Euro, care urmau a fi transportate în ZEL cu patru unități de transport auto sub acoperirea Carnetului TIR.

Peste o lună de zile de la sosirea acestora în ZEL, cetățeanul B. a prezentat o procură din partea unei fabrici de vinuri din Ucraina, precum că lotul de marfă – dopurile din coajă de copac – este readresat în regiunea Odesa (Ucraina), la fabrica de vinuri «СМ Азавинмекс», pentru a fi utilizate la îmbutelierea vinului spumant. Întocmind documentele marfare de însoțire, cetățeanul B. a întocmit și declarația vamală marfară în detaliu prin care a solicitat exportul din ZEL „Expo-Business-Chișinău” a dopurilor confecționate

din coajă de copac, prezentându-le spre verificare și validare organului vamal din ZEL „Expo-Business-Chișinău”. Funcționarul vamal a confirmat faptul exportului din ZEL a lotului de marfă, care a urmat calea spre PCTF. La ieșire din Republica Moldova, cetățeanul B. având înțelegerea prealabilă cu funcționarii vamali de la linia frontierei de stat a Republicii Moldova, a confirmat, în bază de ștampilă pe documentele marfare de însoțire, chipurile, faptul efectuării și închiderii exportului, în realitate lotul de marfă fiind lăsat ilegal pe teritoriul vamal al Republicii Moldova. Pe schema dată organele de urmărire penală ale MAI au intentat un dosar penal, invocând semnele calificative ale art.248 alin.(5) CP RM asupra căruia se efectuează urmărirea penală [14].

În opinia noastră, organul de urmărire penală al MAI just a apreciat situația, calificând acțiunile ca întrunind componența infracțiunii de contrabandă comisă în proporții deosebit de mari, prevăzută de art.248 alin.(5) CP RM, deoarece în procesul investigațiilor efectuate asupra acestui caz s-a constatat că la momentul introducerii în țară a lotului de marfă nominalizat, atât la biroul vamal de frontieră, cât și la intrare în ZEL „Expo-Business-Chișinău” au fost prezentate documentele marfare de însoțire cu caracter fictiv. Același caracter fictiv purta contractul de prestare a serviciilor nr.05/3-2S, întocmit între părți la Chișinău la 02.03.2003, conform căruia în bază de procură fictivă nr.23 din 15.01.2003, întocmită la Chișinău, lotul de marfă a fost scos din ZEL „Expo-Business-Chișinău”, pe al cărei teritoriu s-a aflat sub regimul vamal „Zonă liberă (zona antreprenoriatului liber)”, acceptat în baza pct.i) art.23 din Codul vamal al Republicii Moldova.

În afara de aceasta, la întocmirea contractului de prestare de servicii între părți au fost încălcate prevederile Convenției ONU asupra contractelor de vânzare-cumpărare internațională de mărfuri, semnată la 11 aprilie 1980 la Viena, la care Republica Moldova este parte din 20.05.1994 [15].

În asemenea situații funcționarii vamali, îndeosebi din ZEL „Expo-Business-Chișinău”, nu aveau nici un drept să admită exportul din ZEL al lotului de marfă nominalizat în baza contractului de prestare de servicii, care a stat la baza întocmirii documentelor marfare de însoțire, prin care s-a transportat marfa din ZEL „Expo-Business-Chișinău” în șase etape diferite, începând cu luna decembrie 2002 și finalizând cu luna septembrie 2003.

Considerăm că în cazul exportului ilegal din ZEL „Expo-Business-Chișinău” organul de urmărire penală urma să intenteze urmărirea penală și pe faptul eschivării de la achitarea plăților vamale, infracțiune prevăzută de art.249 CP RM.

Susținem această poziție, deoarece atât la trecerea, transportarea peste linia frontierei vamale, care corespunde cu linia frontierei de stat în Punctul de Control și Trecere a Frontierei, cât și la intrare pe teritoriul ZEL „Expo-Business-Chișinău”, infractorii au atentat asupra mecanismului juridic și modalităților de percepere a taxelor vamale, la transportarea lotului de marfă „Dopuri din coajă de copac”, prezentând controlului vamal documente marfare de însoțire cu caracter fictiv. Taxa pentru procedurile vamale la acest moment a fost încasată, iar celelalte plăți și taxe nu au fost încasate, deoarece lotul de marfă a fost admis la intrare în zonă în baza regimului vamal facilitat ce nu prevede achitarea tuturor celorlalte plăți și taxe vamale.

La scoaterea lotului de mărfuri de pe teritoriul ZEL „Expo-Business-Chișinău”, făptuitorii, aplicând documente vamal-mărfare cu caracter fictiv, s-au eschivat de la achitarea plăților și taxelor vamale prevăzute de art.117 CP RM, lăsând să dispară lotul de marfă pe teritoriul vamal al Republicii Moldova, fără achitarea plăților și taxelor vamale prevăzute de legislația vamală și fiscală în vigoare.

Astfel, de către făptuitori au fost aplicate nemijlocit măsuri care au afectat mecanismul juridic de percepere a plăților și taxelor vamale, care este prevăzută de legislația vamală și cea fiscală în vigoare și care este diferit de mecanismul juridic și reglementările vamale aplicate la trecerea, transportarea lotului de marfă „Dopuri din coajă de copac” admis la trecerea peste frontiera vamală la linia frontierei de stat și peste îngrădirea Zonei Economice Libere „Expo-Business-Chișinău”. De aici rezultă că făptuitorii au comis două componente de infracțiuni separate: contrabanda, prevăzută de art.248 CP RM, și eschivarea de la achitarea plăților vamale, prevăzută de art.249 CP RM, care au obiect juridic de atentare diferit.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat de către Parlamentul Republicii Moldova în baza Legii nr.985-XV din 18.04.2002, în vigoare din 12.06.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128-129 (1013-1014).
2. Barbăneagră A. Comentariu la Codul penal al Republicii Moldova, cu modificările și completările de până la 08.08.2003. - Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2003, p.540-542.

3. Art.178-189 din Codul vamal al României, aprobat prin Legea privind Codul vamal al României, nr.141 // Monitorul Oficial al României. - 1997. - Nr.180; Даканова Т.А., Осипов В.Е. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием «грязных денег». - Москва: Закон и право, 2000, с.2.
4. Conform art.268 din Codul de procedură penală, adoptat prin Legea Parlamentului Republicii Moldova nr.122-XV din 14.03.2003, organul de urmărire penală al Serviciului Vamal efectuează urmărirea penală în privința infracțiunilor prevăzute de art.248 și art.249 din Codul penal al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.104-110 (1197-1203).
5. Conform art.269 CPP RM, urmărirea penală a infracțiunilor prevăzute la art.248 și la art.249 CP RM poate fi efectuată și de organul de urmărire penală al Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției, iar conform art.270 CPP RM, procurorul poate să decidă, în bază de ordonanță specială separată, efectuarea urmăririi penale a infracțiunii de contrabandă, prevăzute de art.248 CP RM, după cum și a infracțiunii de eschivare de la achitarea plăților și taxelor vamale, prevăzute de art.249 CP RM, fie de către organul de urmărire penală al Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, fie nemijlocit de organul de urmărire penală // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.104-110 (1197-1203).
6. Ziarul de gardă, 2005, nr.42 (64); Ziarul «Молдавские Ведомости», 2005, nr.96 (796); Ziarul «Аргументы и Факты», 2005, nr.45 (485); Ziarul de gardă, 2006, nr.26 (92).
7. Răspunsul Procuraturii Generale a Republicii Moldova nr.4/19 din 10.02.2006, expediat în adresa Catedrei Drept Constituțional și Drept Administrativ a USM. - Chișinău, 2006.
8. Datele statistice oficiale ale Direcției Generale de urmărire penală a MAI al Republicii Moldova. - Chișinău, 2006.
9. Art.19 din Codul vamal al Republicii Moldova adoptat prin Legea Parlamentului Republicii Moldova nr.1149-XIV din 20.07.2000, în vigoare din 23.12.2000 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.160-162 (1201).
10. Ziarul «Молдавские ведомости» 2004, nr.18 (627).
11. Barbăneagră A. Codul penal al Republicii Moldova. Comentarii. - Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2003, p.446-447.
12. Mapa: „Corespondența organelor vamale cu organele financiare de control”. Arhiva Departamentului Controlului Vamal, 1998.
13. Art.117 din Codul vamal al Republicii Moldova, cu modificările și completările în baza Legii nr.11-XV din 17.02.2005.
14. Dosarul penal nr.2004010511, intentat de organul de urmărire penală al MAI din Republica Moldova.
15. Republica Moldova a aderat la Convenția ONU asupra contractelor de vânzare-cumpărare internațională de mărfuri prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.115-XII din 1994, în vigoare pentru Moldova din 01.11.1995: Gribincea L. Dreptul comerțului internațional. - Chișinău, 1999, p.58.

Prezentat la 10.09.2007

CLASIFICAREA LEGATELOR

Iulia BĂNĂRESCU

Catedra Drept Civil

The testimony can embrace a variety of dispositions (the appointing of an inheriting executor, disposition regarding the „ex-hereditation”, revocation and the giving up of the revocation of the dispositions of a testimony previously, dispositions regarding funerals and burying, the recognizing of an out of marriage child, etc), but the most important of them refer to the goods that are a part of the testatory patrimony and which will be transmitted according to the wish of this one and with derogation from the rules of the legal devolution of the inheritance.

The „linking” is a testimony disposition, through which the testator appoints one or more persons that, at the moment of their death, follow to obtain with the.

*„Nimic nu-i mai puțin cunoscut ca ceea ce
toată lumea trebuie să cunoască: Legea!”
(H. de Balzac)*

Legatul este o dispoziție testamentară, prin care testatorul desemnează una sau mai multe persoane care, la decesul său, urmează să dobândească cu titlu gratuit întregul său patrimoniu sau o fracțiune din acesta ori anumite bunuri determinate. Testatorul poate deci dispune prin testament de întregul său patrimoniu, de o fracțiune ori de anumite bunuri desemnând un legatar în testament. Din cele expuse putem concluziona că legatele pot fi clasificate, iar criteriul de clasificare în cazul dat este obiectul dispoziției testamentare.

Deci, potrivit art.1486 din Codul civil al Republicii Moldova [1], dispoziția testamentară va constitui legat în cazul în care testatorul va oblige unul sau mai mulți moștenitori testamentari să transmită uneia sau mai multor persoane anumite avantaje patrimoniale, fără să o desemneze în calitate de moștenitor.

Studiind literatura de specialitate, ne putem convinge că acesta nu este unicul criteriu de clasificare a legatelor. Spre exemplu, clasificarea legatelor se mai poate face în funcție de absența sau prezența modalităților care afectează liberalitatea. Spre regret, existența diferitelor tipuri de legate a inspirat prea puțin legiuitorul țării noastre, deoarece atât Proiectul noului Cod civil al Republicii Moldova, cât și Codul civil al Republicii Moldova prevede, foarte superficial, doar câteva feluri de legate, la care ne vom referi ceva mai târziu.

Principalul criteriu de clasificare a legatelor este obiectul dispoziției testamentare. În funcție de acest criteriu, distingem:

I. Legatul universal

Legatul este universal dacă conferă vocație (chemare) la întreaga moștenire. Spre exemplu: „*Eu, subsemnatul, Nicolas Morariu, aflându-mă în deplinătatea minții și având memoria sănătoasă, nesilit fiind de nimeni și dorind a preîntâmpina dificultățile și contestațiunile ce se vor putea naște la a mea încetare din viață între rudele mele relativ la întreaga mea avere mobilă și imobilă ce se va afla în fință la a mea încetare din viață, am hotărât să dispun cele următoare: testez în deplină și absolută proprietate și stăpânire soției mele legitime Zinovia Trifan Morariu...*” [2].

Pentru a recunoaște unui legatar caracterul de universal, legea nu cere termeni sacramentali, e suficient doar ca testatorul sa-și manifeste clar intenția sa de a da legatarului vocația la întreaga succesiune. În cazul unor neclarități, interpretarea voinței testatorului se face recurgându-se și la probe externe, străine testamentului, spre a corobora prin aceste probe dovezile trase din însăși „substanța” testamentului, aceasta însă în mod principal rezultă din înșiși termenii testamentului [3].

Odată ce testatorul și-a manifestat clar voința cu privire la legatul universal, el așa va fi, chiar dacă legatarul nu va culege efectiv întreaga moștenire. Lui, pur și simplu, i se conferă posibilitatea de a culege emolumentul moștenirii întregi (dreptul lui eventual), pentru că masa succesorală existentă în momentul întocmirii testamentului poate să nu corespundă celei în momentul deschiderii succesiunii din cauza unor factori externi voinței testatorului sau din cauza sarcinilor impuse legatarului [4].

Uneori, se poate întâmpla că testatorul, după ce instituie un legatar universal, declară că își rezervă a dispune în favoarea unui moștenitor sau moștenitori de sânge. Această clauză nu atrage nulitatea testamentului. O asemenea rezervă devine însă eficace și restrânge legatul universal numai dacă este formulată într-un testament regulat făcut; în lipsa lui, legatul universal nu suferă nici o descreștere [5]. Sarcina impusă legatarului universal de a da colateralilor testatorului *dacă va voi* nu constituie nici o obligație pentru legatarul universal, prin urmare – nici un drept în favoarea colateralilor [6].

Pentru ca emolumentul legatului universal să se micșoreze, sarcina impusă legatarului nu trebuie să fie urmată de acest *dacă va voi*. Spre exemplu:

„Subsemnatul Leizer Ițcov Buzinovschi, având mintea sanatoasă și memoria limpede, am binevoit în caz de moartea mea să fac relativ la averea ce-mi aparține, situată în or. Chișinău, următoarea dispoziție:

1. Toată averea mobilă și imobilă care în ziua morții mele îmi va aparține, ca proprie, în orice ar consta și oriunde s-ar găsi, precum și toate acelea asupra cărora eu voi avea de lege dreptul testez în deplină proprietate soției mele Boba Buzinovschi;

2. Oblig soția mea Boba să dea imediat după moartea mea fiului meu Avrum-Ițic Buzinovschi 25 lei” [7].

Se consideră ca legat universal liberalitatea făcută în profitul unor persoane. Aceasta și în cazul în care deși de cuius face în testament enumerarea bunurilor aflate în patrimoniul său în momentul facerii testamentului, însă mai târziu, în momentul deschiderii succesiunii, s-au găsit în patrimoniu și alte bunuri, acestea nu constituie o altă avere, ci numai un alt mod sub care se prezintă averea existentă și care s-a putut modifica din momentul facerii testamentului.

De obicei, chestiunea de a ști dacă e vorba de un legat universal e o chestiune lăsată de fapt la aprecierea judecatorului [8]. Tot în acest context poate fi explicată validitatea dispoziției testamentare, prin care testatorul ar lăsa universalitatea bunurilor sale unui sau mai multor legatari. În acest caz, dacă ei pot și vor să vină la moștenire, universalitatea succesorală se împarte în mod egal [9]. Astfel, în caz dacă colegatarii nu pot (de exemplu, din cauza precedentului) sau nu vor să vina la moștenire (sunt renunțatori), celălalt colegatar va putea culege întreaga moștenire.

Din cele expuse pot fi evidențiate câteva trăsături ale legatului universal [10]:

- dacă există un singur legatar acceptat, el va culege, în virtutea legatului universal, întregul emolument succesoral, întrucât are vocația universală (cazul cel mai simplu);

- chiar dacă sunt mai mulți legatari acceptați și fiecare din ei beneficiază efectiv numai de o porțiune din averea succesorală, ei rămân de asemenea legatari universali, în virtutea aceleiași chemări universale. Spre exemplu: *„Subsemnatul, Vasile Gheorghe Lițcan, plugar din satul Epurenii, comuna Cania, județul Cahul, aflându-mă în deplinătatea capacității mintale, însă din cauza vârstei înaintate, am găsit de cuviință ca, pentru caz de încetarea mea din viață, să fac următoarele dispozițiuni testamentare:*

1. Iubitei mele soții, Agafia V. Lițcan, îi testez cu drept deplină proprietate:

a) un ha 3475 m.p. loc de vie și livadă, între vecinii V. Chifeac și G. Chițac;

2. Fiicei mele, Olga Ion Petrov, născută Lițcan, îi las cu drept deplină proprietate:

a) un ha 5000 m.p., pământ arabil între vecinii V. Chifeac și A. Celente și

b) un ha de islaz, avere situată pe teritoriul satului Epurenii, com. Cania, județul Cahul” [11];

- dacă legatarului universal i s-a impus prin testament sarcina de a preda anumite bunuri unor legatari cu titlu particular, care diminuează emolumentul succesoral, legatul rămâne în continuare universal, în înțelesul că dacă legatarii particulari nu vor putea culege sau vor renunța la legatele atribuite, legatarul universal va culege totalitatea emolumentului tocmai pentru faptul că are vocație universală;

- legatul rămâne universal chiar dacă este epuizat prin plata sarcinilor și legatelor particulare, deoarece în acest caz legatarul își pastrează vocația la totalitatea succesiunii. Urmează însă să se stabilească în fapt dacă nu cumva testatorul a voit mai degrabă să numească nu un legatar universal, ci un executor testamentar în persoana legatarului. Stabilirea acestui fapt este în competența instanței. În acest caz, de ineficacitatea vreunui legat vor profita moștenitorii legali, iar nu pretinsul legatar universal.

Din cele relatate rezultă că legatarul universal nu se referă la bunurile determinate, ci conferă vocație la întreaga moștenire, conținutul ei concret determinându-se numai la data decesului testatorului. Până în acest moment pot interveni schimbări (vânzări, cumpărări, donații etc., inclusiv pieirea unor bunuri) care să mărească sau să micșoreze patrimoniul testatorului, dar care nu modifică vocația legatarului la întreaga succesiune în componența ei concretă de la data decesului testatorului [12].

II. Legatul cu titlu universal

Legatul cu titlu universal este, în principiu, legatul unei fracțiuni de moștenire (1/2, 1/3 etc.), pe care românii îl numeau *legatum partitionis*. Legatul cu titlu universal sau al unei fracțiuni de moștenire este deci acela care are ca obiect o parte din toate bunurile testatorului (o fracțiune din succesiunea sa) sau o parte din cotitatea disponibilă, sau toate imobilele, sau toate mobilele sale, sau o fracțiune numai din imobile ori din mobile.

Așadar, după cum legatul universal are ca obiect conferirea unui drept eventual asupra universalității bunurilor defunctului, tot astfel și legatul cu titlu universal consistă într-un drept eventual asupra unei fracțiuni a acestei universalități. Într-adevăr, atât pentru legatul universal, cât și pentru legatul cu titlu universal este caracteristic faptul că legatarii au o vocație la universalitatea moștenirii, iar nu la o cantitate concretă de bunuri. Diferența dintre cele două legate este, așadar, numai de ordin cantitativ: cel universal este legatul unei fracțiuni din universalitate, determinată prin testament asupra unei fracțiuni din întreaga moștenire.

Spre exemplu: „*În numele Tatalui și al Fiului și al Sfântului Duh. Eu, subsemnata, Maria Satcovscaia, născută Lucașevschi, aflându-mă cu minte sănătoasă și memoria tare, am întocmit testamentul de față prin care dispun că după moartea mea averea ce-mi aparține, și anume: un imobil compus dintr-o casă de locuit, construită din cărămidă, acoperită cu șindilă, cu pivniță, fântână, saraiuri și alte construcții, loc sub casă și construcțiuni situate în or. Bălți, pe str. Hajdău nr. 5, de asemenea și averea mobilă ce s-ar afla în proprietatea mea în momentul morții mele, să fie repartizată după cum urmează: nepoatei mele Zoia Iosifovna Lucașevschi, fiica fratelui meu Iosif Lucașevschi, va primi în deplină proprietate jumătate din averea de mai sus, iar cealaltă jumătate se va împărți între nepoții mei de la sora mea Paulina Hadji, anume: Ana Slobovscaia, născută Hadji, va primi treizeci procente, iar câte zece procente vor primi Petru Hadji, Maria Hadji, Pavel Hadji și Vladimir Hadji...*” [13].

De menționat în acest context că legatarii universali și cu titlu universal – moștenind o universalitate – sunt ținuți de datoriile și sarcinile moștenirii; în schimb, legatarul cu titlu particular, în principiu, nu răspunde de datorii și sarcini, dobândind un drept determinat și limitat la bunurile prevăzute în testament. Aici trebuie de menționat că legislația Republicii Moldova eliberează legatarul de răspundere pentru datoriile testatorului (art.1495 din Codul civil al Republicii Moldova), legatarul fiind însărcinat doar cu obligații proporțional cotei sale succesoriale (art.1490 din Codul civil al Republicii Moldova).

III. Legatul cu titlu particular (singular)

Legatul cu titlu particular este legatul care are ca obiect unul sau mai multe bunuri determinate dintr-o succesiune [14]. Caracteristic deci pentru legatul cu titlu particular este că el conferă un drept asupra unor bunuri determinate și nu asupra unei universalități succesoriale ori asupra unei fracțiuni dintr-o universalitate. Am arătat că ceea ce definește legatul cu titlu particular este natura dreptului conferit legatarului, nu însă cantitatea de bunuri pe care o conține. Prin urmare, ar fi posibil ca testatorul să lase toate bunurile legatarului, dar nu ca o universalitate, ci unul câte unul, ca bunuri determinate, situație în care legatul rămâne particular, nedând naștere la o vocație universală sau la o fracțiune din totalitatea emolumentului succesoral [15].

Apare întrebarea: dar ce bunuri pot face obiectul unui legat cu titlu particular? Atât legea Republicii Moldova, cât și legislația țărilor vecine, nu s-a preocupat de aceasta chestiune, ceea ce înseamnă că răspunsul trebuie dat în conformitate cu principiile generale de drept. Astfel, toate bunurile mobile și imobile care se află în circuitul civil pot constitui obiect de legat particular, fie că sunt corporale sau incorporale. O enumerare a tuturor este imposibilă, dar ca exemplu pot fi:

1. Legatul bunurilor corporale certe și al bunurilor de gen

a) legatul unor bunuri corporale certe, individual determinate, fie că sunt mobile ori imobile (de exemplu: o casă, un automobil);

b) legatul unor bunuri de gen, determinate sau determinabile după număr, măsură etc. (de exemplu: o sumă de bani, o cantitate de grâu etc.).

În legătură cu aceste două categorii de bunuri se impun câteva precizări. În primul rând, testatorul poate conferi legatarului un drept de proprietate asupra bunurilor menționate în testament sau un alt drept real (uzufruct, abitație, uz, servitute). De menționat că art.1488 din Codul civil al Republicii Moldova prevede un astfel de drept real – de abitație: „Testatorul este în drept să pună în sarcina moștenitorului căruia i-a testat casa, apartamentul sau orice altă locuință obligația de a transmite unei sau mai multor persoane dreptul de

folosință viageră sau pentru o anumită perioadă asupra încăperii de locuit sau a unei anumite porțiuni din ea. La cesiunea ulterioară a dreptului de proprietate asupra încăperii de locuit, dreptul de folosință rămâne în vigoare”. Totodată, acest drept nu poate fi înstrăinat și nici nu poate trece la moștenitori (art.1489 din Codul civil al Republicii Moldova), altfel ne-am afla într-o situație asemanătoare cu substituția fideicomisară. Drept exemplu poate servi un fragment dintr-un testament prin care testatorul pune în sarcina moștenitorului obligația de a transmite unei persoane dreptul de folosință viageră: „*Îl oblig pe Șleoma Milrud ca să acorde pentru locuit nepoatei mele Rosea Cogan o cameră pe viață în casa testată lui Milrud: camera care are două ferestre între ușa pivniței și o fereastră înspre fundul casei, iar după moartea Rosei Cogan această cameră va trece în proprietatea lui Șleoma Milrud*”. Este un fragment din conținutul unui testament din 1924; de menționat însă că, spre deosebire de testamentele actuale, testatorul era grijuliu cu dispozițiile sale. Acest exemplu a fost adus pentru a discuta un detaliu prevăzut în Proiectul Codului civil al Republicii Moldova, art.2134. Astfel, testatorul constituind un legat, legatarul poate primi unul din câteva bunuri. În același articol se prevedea că alegerea este atribuită unui terț, iar în lipsa acestuia o face persoana grevată. Acest articol nu a fost inclus în noul Cod civil, posibil din cauza formulării inadecvate, dar lipsa lui se face simțită. Considerăm că acest articol ar fi binevenit în Codul civil, având însă dispoziția împrumutată din Codul civil român, art.908: „Dacă legatul are ca obiect un bun de gen nedeterminat, cel însărcinat cu predarea legatului poate să presteze un lucru de calitate mijlocie, afară de cazul în care testatorul nu dispune altfel, lasând legatarului posibilitatea să aleagă calitatea bunurilor”.

2. *Legatul asupra bunurilor incorporale* (de exemplu: legatul creanței, pe care testatorul o are asupra unui terț, dreptul de proprietate intelectuală, dreptul asupra unor dividende etc.).

3. *Legatul asupra unei creanțe împotriva moștenitorului legal*, prin care cel gratificat primește o creanță împotriva moștenitorului legal, putându-l obliga pe acesta să facă sau să nu facă ceva (de exemplu: reparația unei case, plata unor datorii ale legatarului față de un terț etc.) cu condiția ca executarea să fie posibilă și licită [16].

4. *Legatul debiti* – prin care testatorul lasă unui creditor ceea ce îi datora. Spre exemplu: „*Având în vedere că eu sunt dator fiului meu Srul suma de 50 mii lei prin poliță și ficei mele Enta Șat 8 mii lei prin poliță, doresc ca imobilul meu testat prin prezentul testament și arătat în punctul întâi al acestui testament să fie vândut în timp de un an de zile de la data încetării mele din viață și din prețul care va rezulta în urma vânzării imobilului soția mea Feiga să primească una a patra parte, apoi din suma ramasă să fie acoperită în primul rând polița fiului meu Srul în sumă de 50 mii lei și polița ficei mele Enta Șat în sumă de 8 mii lei, iar ramașta...*” [17].

5. *Legatul liberationis* – prin care testatorul–creditor iartă datoria legatarului - debitor. În acest caz, datoria se va stinge din momentul deschiderii succesiunii, și tot din acest moment nu vor mai curge dobânzile. Spre exemplu: „*Banii cuveniți mie de la fiica mea Buhlea Birman și ginerele meu Zelman Boico în baza polițelor și după alte obligațiuni eu iert pentru totdeauna*” [18]. În cazul în care debitorul a plătit datoria fără a ști de legat, el va putea cere repetițiunea [19].

6. *Legatul succesiunii defunctului nelichidate la moartea sa*. Legatul unei succesiuni cuvenite defunctului și încă nelichidate la moartea sa este un legat cu titlu particular. Legatarul nu dobândește, în acest caz, vocația succesorală asupra universalității bunurilor testatorului (sau asupra unei cote-părți dintr-o universalitate), deoarece această succesiune nu prezintă un patrimoniu distinct, ci un grup de bunuri și obligații ce fac parte din masă succesorală [20].

7. *Legatul nudei proprietăți a unor bunuri determinate*. Testatorul poate lăsa un legat particular care să aibă drept obiect nuda proprietate a unui bun determinat și poate institui o altă persoană drept legatar particular al uzufructului acestui bun determinat (exemplu: legatul uzufructului unui teren agricol).

8. *Legatul uzufructului* – se întâlnește în practică mai ales sub forma uzufructului întregii averi (lăsat, de regulă, soțului supraviețuitor), în timp ce legatar al nudei proprietăți este instituită altă rudă a defunctului care, la decesul soțului supraviețuitor, va beneficia de toate prerogativele dreptului de proprietate asupra bunului legat. Spre exemplu: „*Testez soției mele legitime Eudochia Eremia Catană, în folosință pe întreaga viața ei, toata averea arătată la punctul întâi al acestui testament, adică soții Raileanu vor intra în stăpânire (posesiune) după moartea Dnei Eudochia Catană – soția mea*” [21].

9. *Legatul lucrului altuia*. Codul civil român a păstrat reglementarea din dreptul roman, spre deosebire de Codul civil francez, care consideră acest legat nul în toate cazurile. Validitatea legatului lucrului altuia se apreciază în funcție de două situații, și anume: dacă testatorul știa sau nu știa că lucrul nu este al lui.

Spre regret, Codul civil al Republicii Moldova prevede superficial acest moment, în art.1448 – dreptul la revendicarea bunului din patrimoniul succesoral, pe când Proiectul Codului civil al Republicii Moldova releva mai detaliat acest detaliu în art.2151: „Transmiterea prin legat a unui anumit bun este caducă, dacă bunul nu aparține moștenirii la momentul deschiderii moștenirii, cu excepția situației în care bunul trebuie să-i revină legatarului, chiar dacă nu face parte din moștenire”.

10. *Legatul lucrului indiviz.* Testatorul poate dispune prin testament de un lucru individual determinat aflat în indiviziune la data deschiderii succesiunii, fie că este un bun deținut în coproprietate pe cote-părți indivize, împreună cu alte persoane, fie că este vorba de un bun care face parte dintr-o universalitate sau o cotă-parte dintr-o universalitate (de exemplu: bun care face parte dintr-o moștenire nelichidată până la data deschiderii moștenirii testatorului) [22].

O altă clasificare a legatelor se face în funcție de absența sau prezența modalităților care afectează libertatea. Testatorul este liber de a face o dispoziție pură și simplă, de a supune unui termen cert sau incert, unei condiții suspensive sau rezolutorii, precum și unei sarcini posibile și licite.

„Testatorul poate îngreuna orânduirea sa prin condiție, prin punerea de termen, prin însărcinări sau prin altă arătare a scopului sau...” – dispune art. 862 din Codul Calimach (art.695 din Codul austriac).

Astfel deosebit:

I. Legatul pur și simplu

Legatul este pur și simplu dacă nu este afectat de nici o modalitate din cele expuse mai sus. În acest caz, drepturile legatarului, asemănător cu drepturile moștenitorilor legali, se nasc din momentul deschiderii moștenirii. Din momentul morții testatorului legatarul devine titularul dreptului real sau de creanță ce-i intra în conținutul legatului (universal, cu titlu universal sau cu titlu particular), indiferent de momentul exercitării dreptului de opțiune succesorală sau de punerea sa în posesie. Așa fiind, din acest moment el poate înstrăina prin acte între vii dreptul dobândit, iar în caz de moarte a legatarului după deschiderea succesiunii, nereușind să-și exprime acordul, dreptul de a primi legatul trece la moștenitorii lui dacă legatul un ține de persoana legatarului, prevede art.1497 din Codul civil al Republicii Moldova.

Rezultă că dacă legatarul a trăit un timp cât de scurt în urma morții testatorului, el a dobândit un drept asupra legatului, transmisibil moștenitorilor săi. Această regulă are origine foarte îndepărtată în timp: „*Si post diem legati cedentem legatorius decesserit, ad hederem suum transfert legatum*” (De câte ori legatarul moare după ziua când legatul este datorit, el îl transmite moștenitorului său). Doctrina română prevede în cadrul legatului pur și simplu o varietate a acestuia. Astfel ea deosebește:

1) *Legat răsplătitor sau remunerator* – adică, să aiba drept scop răsplata unor servicii anterioare prestate de legatar. Spre exemplu: „*Neavând neamuri de sânge și nici rude și în caz că acestea se vor constata pe urma morții mele, eu nu le consider nici de neam, nici de rude, deoarece în decursul timpului cât am trăit nimeni și niciodată nu m-a vizitat și, pentru aceasta, întreaga mea avere... testez în deplină și inalienabilă proprietate și în părți egale la două nepoate și la un nepot al soțului meu Abram Popov, care întotdeauna atât față de mine, cât și față de soțul meu, s-au adresat cu o iubire de copil, stimă și devotament*” [23]. Deci, după cum ne putem convinge din acest exemplu, răsplata poate fi și pentru un serviciu de ordin moral. Acest exemplu încă o dată demonstrează prioritatea succesiunii testamentare, care în cazul dat poate servi drept un exemplu de stimulare a comportamentului „sănătos” între rude, chiar și îndepărtate, răsplata pentru care ar fi nu dezmoștenirea pentru comportament nedemn, ci o avere. În același timp, legatul remunerator ar fi valabil chiar dacă s-ar dovedi că legatarul nu a prestat nici un serviciu testatorului.

2) *Legat demonstrativ și determinativ.* Legatul este demonstrativ atunci când testatorul explică dispoziția sa prin împrejurări care au drept scop caracterizarea și descrierea persoanei legatarului sau a lucrului legat. Spre exemplu: „*Îți las moșia mea cutare, pe care am moștenit-o de la tatăl meu*”. În cazul dat, legatul este demonstrativ și, de asemenea, legatul ar fi valid chiar dacă nu ar fi specificat că moșia legată este „de la tatăl meu”, această moșie fiind cu suficiență arătată prin numele ei – moșia mea. Dacă însă legatul ar fi unul determinativ, atunci, de exemplu, în cazul: „*Îți las 10000 de lei pe care îi am în safeu*”, legatul ar fi nul dacă în safeu nu s-ar găsi bani, pentru că testamentul nu prevede a i se da cuiva o sumă de bani în genere, ci o sumă limitativ arătată și determinată, care, însă, în cazul dat lipsește, nu are ființă. În cazul în care apar dubii: este legatul demonstrativ sau determinativ, instanța de fond va opta mai degrabă pentru cel demonstrativ, fiindcă nu se poate presupune că testatorul a înțeles a face un legat inutil [24].

3) *Legatul alternativ*, care are ca obiect mai multe lucruri, din care numai unul urmează a fi plătit. Spre exemplu: prestații periodice, anuale, lunare.

II. Legatul cu termen

1. La romani un legat era apreciat ca neserios dacă nu își putea produce efectele încă de la data întocmirii lui, deoarece, după ei, testatorul făcând orânduiele în vederea morții sale, le face și pentru cazul în care ar deceda imediat. Iată de ce valabilitatea lor trebuie să se judece după raporturile juridice care existau la data redactării actului [25].

2. Termenul nu împiedică legatul de a avea ființă la moartea testatorului, ci amână numai exigibilitatea și executarea lui.

3. Dacă termenul este suspensiv, drepturile legatarului se vor naște și se vor putea transmite *inter vivos* și *mortis causa*, ca și în cazul legatului pur și simplu, din momentul deschiderii moștenirii; numai executarea, exigibilitatea legatului este amânată până la împlinirea termenului (de exemplu, la împlinirea vârstei majoratului). În consecință, legatarul va putea cere predarea lucrului legat (deși a devenit proprietar de la deschiderea moștenirii) numai din ziua împlinirii termenului.

În cazul termenului extinctiv, legatul produce efecte de la deschiderea moștenirii întocmai ca un legat pur și simplu, dar la împlinirea termenului dreptul legat se stinge pentru viitor. La romani, testatorul nu putea institui unul sau mai mulți moștenitori sub termen: astfel că interzicerea termenelor se înscria în nevoia societății romane de a asigura securitatea juridică a operațiunilor juridice intervenite între membrii săi.

III. Legatul sub condiție

„Orice dispoziție cu titlu universal sau particular poate fi supusă unei condiții”, prevede art.848 din Codul italian. Codul civil al Republicii Moldova nu conține nici un articol care ar releva natura condițională a legatului. Dar care este totuși o dispoziție testamentară condiționată? Doctrina ne dă răspunsul: acea dispoziție în care condiția afectează însăși substanța legatului, adică atunci când testatorul subordonează transmisibilitatea legatului la împlinirea unui eveniment viitor [26].

Totdată, fiind destinat să producă efecte după decesul persoanei care a dispus de averea sa, testamentul nu putea impune beneficiarilor obligații (condiții) care să fie executate în favoarea testatorului în timpul vieții sale [27]. În astfel de situații, testamentul se transformă din convenție unilaterală într-o convenție bilaterală (de exemplu: contractul de întreținere pe viață). Astfel de testamente nu sunt considerate legale pentru faptul că testatorul este limitat în dreptul său de a revoca sau a anula acest testament, ceea ce nu este caracteristic unei convenții unilaterale [28].

Condițiile puse legatarului de către testator de a nu înstrăina bunul legat și de a nu se căsători, căci, dacă se va căsători, va pierde legatul pentru totdeauna, fiind contrare ordinii publice și bunelor moravuri, sunt ilicite și asemenea condiții, potrivit Codului civil român, anulează liberalitatea, legatul. În Codul civil francez însă, conform art.900, asemenea condiții nu anulează liberalitatea, ci în prezența lor ea se consideră nescrisă. Această teorie admisă de Codul civil român ca doctrină juridică și care nu a voit să reproducă dispozițiile art.900 al Codului civil francez este întru totul conformă principiilor generale de interpretare și se explica ușor în rațiune. Pe motivul că în orice act juridic condiția sub care el este întocmit constituie unul dintre elementele actului cu care formează un tot indivizibil și de care, în principiu, nu poate fi despărțită fără a se scinda voința omului ce i-a dat naștere și a cărei expresie este. Motiv din care în Codul civil român, în lipsa excepției formale de la art.900 din Codul civil francez, nu este admisibil a se anula dintr-o dispoziție testamentară condiția ilicită sau contrară bunelor moravuri și a se menține restul dispoziției, care în acest caz devine mai favorabilă pentru persoana gratificată, căci prin aceasta nu se mai execută voința întregă a testatorului, ci o voință străină ce i-a substituit și i-a scindat textul testamentului său [29].

Instanța de judecată urmează să stabilească din conținutul testamentului, în cazul unui legat sub condiție ilicită, dacă scopul testatorului a fost legatul sau sarcina. Așa, dacă cauza ori scopul testatorului a fost nu legatul, ci condiția sub care acest legat a fost făcut, atunci legatul și condiția se consideră un singur tot. Și dacă scopul acestui legat este unul ilicit, urmează ca atât condiția, cât și legatul să fie anulate. Condiția de a nu se căsători, împusă unui legatar, poate să nu fie declarată ilicită ori de câte ori judecătorul ar recunoaște (fiind dată vârsta înaintată a legatarului și celelalte circumstanțe luate în totul lor) că testatorul nu a fost pornit de a lua această măsură decât în interesul legatarului și pentru a-l proteja contra speculațiilor la care ar putea fi expus din cauza chiar a acestei liberalități [30]. Ca și în dreptul comun, condiția care afectează existența legatului

poate fi suspensivă sau rezolutorie [31]. Dacă condiția este suspensivă, legatarul nu devine proprietar la deschiderea moștenirii, ci numai în momentul realizării condiției. Din acel moment însă, condiția produce efecte retroactive, legatarul devine proprietar de la data deschiderii moștenirii. Dacă condiția este rezolutorie, drepturile legatarului se nasc din momentul deschiderii moștenirii, legatul producând efectele ca și legatele pure și simple. În consecință, legatul este transmisibil prin acte între vii, iar în caz de moarte a legatarului, propriii săi moștenitori dobândesc dreptul la legat.

IV. Legatul cu sarcina (sub modo)

După cum dăruitorul poate să impună o sarcină donatarului, tot astfel și testatorul poate să impună o sarcină legatarului, numai că sarcina trebuie să fie licită și posibilă. Sarcina este deci supusă aceleiași restricții ca și condiția. Dacă ea are ca obiect un act imoral sau contrar rațiunii, sarcina nu va fi executată. Sarcina, ca modalitate a legatului, este o obligație impusă de testator legatarului, care, după acceptarea legatului, este ținut s-o execute. Sarcina poate fi prevăzută de testator atât în cazul legatelor universale sau cu titlu universal, cât și în cazul legatelor cu titlu particular. Sarcina este prevăzută și de legislația Republicii Moldova. Astfel, Codul civil al Republicii Moldova dispune la alin.(1) art.1498: „Testatorul poate ordona moștenitorului executarea unei anumite acțiuni în scopuri general-utile, fapt ce poate avea atât caracter material, cât și nematerial”. Deci, sarcina poate avea și caracter nematerial. Spre exemplu, legate cu sarcină în scopuri general-utile pot fi [32]: a) folosirea de biblioteca testatorului de către locuitorii orașului dat; b) ajutorul financiar studenților unei instituții; c) întreținerea animalelor domestice după moartea testatorului. Totodată, prin testament, de către dispunător se pot crea și organiza instituții în vederea unor scopuri determinate și permise de lege. De obicei, notarul recomandă testatorului ca acesta să instituie un executor testamentar care ar urmări executarea sarcinilor.

Asemănător condiției rezolutorii, sarcina nu afectează dobândirea dreptului asupra legatului din momentul deschiderii moștenirii (ca și cum legatul ar fi pur și simplu); pe de altă parte, neexecutarea sarcinii, ca și nerealizarea condiției, produce efecte până la momentul deschiderii moștenirii.

Spre deosebire însă de condiție, sarcina – care nu reprezintă o simplă dorință – obligă pe legatarul acceptant al liberalității în caz de neexecutare, persoanele interesate putând cere prin justiție executarea silită. Dreptul de a cere de la moștenitor prin instanța de judecată executarea acțiunii încredințate îl are executorul testamentar, iar dacă nu este determinat nici un executor, acest drept îl are oricare dintre moștenitori, precum și alte persoane interesate (alin.(4) art.1498 din Codul civil al Republicii Moldova. Totodată, spre deosebire de condiție, în caz de deces al moștenitorului însărcinat prin testament cu executarea unor acțiuni general-utile, obligația executării trece la moștenitorii care au primit cota lui (alin.(3) art.1498 din Codul civil al Republicii Moldova.

În concluzie putem menționa că importanța cunoașterii felurilor legatelor rezidă din faptul că ele au regimuri juridice distincte: legatul universal și cel cu titlu universal au aceeași natură juridică, diferența dintre ele fiind doar cantitativă, în timp ce legatul cu titlu particular are o altă natură juridică, diferența fiind în acest caz una calitativă.

Astfel, în timp ce legatarii universali și cu titlu universal, moștenind o universalitate, sunt ținuți de datoriile și sarcinile succesiunii, legatarii particulari nu răspund de aceste datorii și sarcini, având doar un drept determinat și limitat la bunurile stabilite prin testament.

Referințe:

1. Codul Civil al Republicii Moldova, adoptat la 6 iunie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova – 2002. - Nr.82-86 art.1486.
2. Testamentul lui N.Morariu, autentificat de notarul Alexandrescu I. Ciudacov, Lăpușna 1928 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 85), acest nume este schimbat, la fel în alte exemple de testamente.
3. Bocșan M. Practica testamentară // Jurisprudența română 1865–2002. Ediția a 2-a. - București: Rosetti, 2003, p.200.
4. Alexandresco D. Principiile dreptului civil român. Vol.II. - București, 1812, p.491.
5. M. Dan Bocșan. Op. cit., p.22.
6. Ibidem.
7. Testamentul lui Zeizer I. Buzinovschi, autentificat de notarul Ioan I. Valuța, Chișinău 1922 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 45-90).
8. Bocșan M. Op. cit., p.55.

9. Deak F. Tratat de drept succesoral. - Bucureșt: Actami, 1999, p.233.
10. Popa M. Drept civil. Succesiuni. - București: Oscar Print, 1995, p.93.
11. Testamentul lui V.Gh. Lițcan, autentificat de notarul A.Calamandi, Cahul 1922 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 30-92).
12. Deak F. Op. cit. p.234.
13. Testamentul Mariei Satcovscaia, autentificat de notarul Nicon I. Valuța, Bălți 1925 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 2, 144).
14. Popa M. Op. cit. p.96.
15. Ibidem.
16. Dogaru I. Dreptul Civil. Succesiuni. - București: ALL Beck, 2003, p.375.
17. Testamentul lui Aron Aizicovici Meilihzon. Autentificat de notarul Nicon I. Valuța, Bălți 1926 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 2,120).
18. Testamentul lui Ehiel Jancu Avigdorovici. Autentificat de notarul Ioan I. Valuța, 1920 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 45,225).
19. Dogaru I. Op. cit., p.376.
20. Ibidem.
21. Testamentul lui Semion Catană. Autentificat de notarul Alexandrescu I. Ciudacov, Lăpușna 1928 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 85,112).
22. Dogaru I. Op. cit., p.381.
23. Testamentul lui Elisaveta Grigorievna Popov. Autentificat de notarul Nicon I. Valuța, Bălți 1924 (Arhiva de Stat a Republicii Moldova, fondul 1437, inventarul 2,127).
24. Alexandresco D. Op. cit., p.530.
25. Boșan M. Dan. Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în Dreptul Roman. - București: Lumina LEX, 2000, p.106.
26. Boșan M. Dan. Op. cit., p.17.
27. Ciutacu F. Drept civil român – Devoluțiunea succesorală legală și testamentară. - București: Rolcris, 2001, p.18.
28. Власов Ю.Н., Калинин В.В. Наследование по закону и завещанию. - Москва: Юрайт, 2001, с.49-50.
29. Boșan M. Dan. Op. cit., p.68.
30. Ibidem, p.67.
31. Deak F. Op. cit. p.250.
32. Толстой Ю.К. Наследственное право. - Москва: Проспект, 2000, с.65.

Prezentat la 19.12.2007

NOȚIUNEA, IMPORTANȚA ȘI DOMENIUL DE APLICARE

A ACȚIUNII OBLICE

Mariana BLIȘCEAC

Catedra Drept Civil

L'action oblique représente une conséquence du droit du gage général, surtout du patrimoine et du débiteur. On y analyse succinctement l'importance de l'action oblique et ce qui la définit. L'accent est mis sur l'identification du domaine d'application de l'action oblique; on y fait des références aux prévisions de la législation et aux opinions doctrinales du domaine.

Noțiunea și importanța acțiunii oblice

Orice raport juridic civil este încheiat pentru a fi executat în termenele și în condițiile prevăzute de părți. Dar sunt situații în care creditorul poate fi în pericol de a nu-și realiza creanța datorită debitorului care, neexercitându-și unele drepturi, își micșorează patrimoniul. Pentru a preveni situațiile care îi defavorizează, creditorii chirografari pot interveni pe mai multe căi, și anume: fie să ceară luarea unor măsuri conservatorii cu privire la patrimoniul debitorului, fie să ceară executarea silită a bunurilor debitorului, fie să introducă unele acțiuni în locul debitorului lor – acțiunea pauliană (revocatorie, dacă debitorul încheie acte juridice în fraudă creditorului său chirografar); acțiunea directă ori o acțiune în declararea simulației, precum și acțiunea oblică (indirectă sau subrogatorie, dacă debitorul nu își valorifică unele drepturi).

Intentarea acțiunii oblice devine imperios necesară atunci când debitorul nu își administrează patrimoniul cu bună-credință, prin aceea că se comportă nu ca un *bonus pater familias* față de elementele patrimoniului său și față de debitorii săi personali, fiind neglijent, indolent, nepăsător, delăsător sau nepriceput. După cum observăm, debitorul nu este de bună-credință, dar nici de rea-credință, aflându-se între aceste două limite de comportament, ipoteză în care se impune utilizarea acțiunii oblice de către creditorul chirografar. Conform altor opinii [1], legea pune la dispoziție creditorilor chirografari acest mecanism juridic util în cazul în care debitorul, știind că este insolubil și patrimoniul său este absorbit de datorii, din neglijență, nepricepere sau nepăsare, ori chiar cu rea-credință nu acționează pentru realizarea unui drept al său.

Sediul materiei este la art.599 CC RM, care prevede că creditorul chirografar a cărui creanță este certă, lichidă și exigibilă poate exercita, în numele debitorului său, drepturile și acțiunile acestuia în cazul în care debitorul, în dauna creditorului, refuză ori omite să le exercite.

Din cele expuse *supra* putem defini acțiunea oblică ca fiind acea acțiune în justiție care este la îndemâna creditorului chirografar, în ipoteza existenței unui debitor indolent, care se intentează în numele și pentru valorificarea drepturilor celui de-al doilea [2]. În opinia altor autori [3], acțiunea oblică este mijlocul juridic prin care creditorul exercită drepturile și acțiunile debitorului său, atunci când acesta refuză sau neglijează să le exercite.

Ne raliem la opinia autorilor [4] care definesc acțiunea oblică ca fiind acea acțiune civilă, prin care creditorul chirografar exercită în numele debitorului său, substituindu-i-se, drepturile și acțiunile patrimoniale, atunci când acesta refuză sau neglijează să și le exercite el însuși.

Pentru că este exercitată de creditor în numele debitorului său, acțiunea oblică mai este denumită indirectă sau subrogatorie (având loc o subrogație a creditorului chirografar în drepturile și acțiunile debitorului său).

Acțiunea oblică se întemeiază pe dreptul de gaj general al creditorului chirografar asupra întreg patrimoniului debitorului său. Ea constituie un mijloc preventiv de apărare împotriva insolabilității debitorului și are drept scop conservarea patrimoniului debitorului. Conform altei opinii [5], exercițiul acțiunii oblice este mai mult decât un act de conservare, însă mai puțin decât un act de urmărire. Se poate spune cu certitudine că ea face parte integrantă din gajul general al creditorilor chirografari, deoarece constituie un element al patrimoniului debitorului [6].

Originile acestei acțiuni trebuie căutate în dreptul roman, unde, în caz de insolabilitate, creditorii puteau să ceară o *missio in possessionem* asupra averii debitorului, făcând să se angajeze o procedură colectivă de lichidare a averii debitorului, printr-o persoană însărcinată pentru această lichidare, cum este astăzi procedura de lichidare a persoanei juridice.

În dreptul nostru, acțiunea oblică este o acțiune individuală, în sensul că creditorul mai diligent o poate intenta el singur, apărând în instanță drepturi străine, ale debitorului, referitor la carte are un interes propriu.

Dreptul creditorului de a exercita acțiunea debitorului apare deci ca urmare a dreptului de gaj, căci în gajul general al creditorilor chirografari, în patrimoniul debitorilor se află, pe lângă bunurile corporale care sunt susceptibile de a fi urmărite direct de creditori, și drepturile sau acțiunile care nu sunt susceptibile de o urmărire, ci care urmează a fi exercitate împotriva unor terți, al căror exercițiu va face să intre sau să reintre în patrimoniu un element nou, care, atunci când va fi realizat ca bun corporal, prin efectul acțiunii exercitate, va fi susceptibil de a fi urmărit de creditori.

Când debitorul, prin neglijență, nepăsare, nepricepere sau rea-voință, nu exercită acele acțiuni menite a întregi elementele patrimoniului său, creditorii săi, sau oricare din ei, le pot exercita în locul debitorului, dar pentru ei și în interesul lor comun, pentru a-și pregăti o urmărire posibilă. În mod indirect, acțiunea pasivă a debitorului urmărește un scop fraudulos [7].

Fiind o consecință a dreptului de gaj general al creditorilor chirografari, nu are nevoie de a fi autorizată de justiție [8], după cum fără temei susțin unii autori [9].

Așadar, ei nu exercită această acțiune în nume propriu, ci în calitate de avânzi cauză, deoarece actele încheiate de debitor nu produc efecte directe față de creditorii chirografari; aceștia nu devin părți în contracte, ca în cazul succesorilor universalii sau cu titlu universal și nici nu li se transmit drepturi și îndatoriri, ca în cazul succesorilor cu titlu particular ai părților contractante.

Față de creditorii chirografari, contractele încheiate de către debitorul lor pot produce numai efecte indirecte, și anume: fluctuațiile valorice pe care contractele le pot produce în patrimoniul debitorului se răsfrâng și asupra dreptului lor de gaj general.

Totuși, alături de alți autori [10], considerăm că atunci când utilizează acțiunea subrogatorie, creditorii lucrează atât în numele debitorului, cât și în numele lor propriu, deoarece pe această cale creditorii conservă patrimoniul debitorului lor, precum și preventiv se apără de insolvabilitatea debitorului.

Facultatea creditorilor de a exercita drepturile debitorului comportă, pe de o parte, exercitarea unei acțiuni în justiție, iar, pe de altă parte, și responsabilitatea de a pune în lucrare o cale de executare. Astfel, creditorul are îndreptățirea nu numai de a promova o acțiune și de a obține o hotărâre judecătorească împotriva unui debitor al debitorului său, dar și să procedeze la urmărirea lui silită [11].

În lumina celor expuse mai sus, acțiunea oblică trebuie privită nu ca o acțiune dată creditorului, ci ca o modalitate de manifestare a oricărei acțiuni aparținând debitorului în situația în care este exercitată în numele acestuia de către creditor. Propriu-zis, nu acțiunea este oblică (acest adjectiv a fost ales pentru caracterizarea ei), ci calea de exercitare a sa este oblică, deoarece presupune substituirea debitorului prin creditorul său [12].

Dacă debitorul nu are bunuri mobile sau imobile susceptibile de a fi urmărite și transformate în bani, el poate avea drepturi pe care creditorii, în virtutea dreptului de gaj general, pot să le exercite, substituindu-se în locul debitorului.

Pentru admiterea exercițiului acțiunii oblice, între creditori nu se face nici o distincție relativ la data creanțelor lor: orice creditor, fie că data creanței sale este anterioară, fie că este posterioară datei achiziționării de către debitor a dreptului ce se voiește a se exercita, poate intenta acțiunea oblică. Acest fapt se explică prin prisma dreptului de gaj general al creditorilor chirografari asupra bunurilor prezente și viitoare din patrimoniul debitorului, adică permite creditorului să urmărească toate bunurile pe care debitorul le va avea în momentul în care creditorul va dori să obțină, printr-o executare silită, plata.

Dreptul la acțiunea oblică aparține oricărui creditor, exercitarea lui având caracter individual, deși efectele acțiunii se răsfrâng asupra tuturor creditorilor [13].

Dreptul creditorului se înfățișează ca fiind mai mult decât o măsură conservatorie, fără ca totuși să constituie o măsură de executare sau urmărire, de vreme ce acest drept poate fi exercitat fără să existe un titlu executoriu, astfel cum se cere în cazul actelor de executare silită [14].

Acțiunea oblică nu este o acțiune proprie a creditorului, deoarece acesta exercită o acțiune ce aparține debitorului, în numele acestuia din urmă, dar, deși exercită o asemenea acțiune în locul debitorului, creditorul are în vedere un interes propriu. Acest interes se explică prin faptul că în patrimoniul debitorului se află drepturi ori acțiuni care urmează să fie exercitate împotriva unor terți pentru intrarea sau reintrarea în patrimoniul acestuia a unui element nou.

Textul art.599 CC RM vorbește în mod expres despre dreptul creditorului de a exercita acțiunile debitorului său. Așadar, creditorilor li se recunoaște, prin lege, calitatea procesuală activă – de reclamant, de a acționa în justiție în calitate de reclamant [15].

Domeniul de aplicare a acțiunii oblice

În principiu, în baza art.599 alin.(1) CC RM, creditorul poate exercita toate drepturile și acțiunile acestuia, în cazul în care debitorul, în dauna creditorului, refuză ori omite să le exercite.

O problemă care se poate pune ar fi aceea privind măsura în care acordarea prin lege, a acestei acțiuni, ar constitui o imixtiune a creditorului în patrimoniul debitorului său; altfel spus, dacă prevederile art.599 alin.(1) CC RM sunt susceptibile de o interpretare largă ori restrânsă. Este nevoie de o apreciere a echilibrului ce trebuie să existe între libertatea de acțiune a debitorului – de exercitare a unor opțiuni – acesta neputând fi independent de creditorii săi, pe de o parte, și ocrotirea intereselor creditorilor, pe de altă parte.

Preocuparea doctrinei a fost de a determina, în lumina acestui echilibru, condițiile în care poate fi exercitată acțiunea oblică și sfera de aplicare a dreptului la această acțiune. De asemenea, jurisprudența a încercat să stabilească limitele intervenției creditorului în afacerile debitorului său, astfel încât să nu depășească măsurile care se impun pentru apărarea drepturilor sale.

La alin.(2) art.599 CC RM este stipulat că creditorul nu poate exercita drepturile și acțiunile care sunt exclusiv personale ale debitorului; cu alte cuvinte, creditorii chirografari nu sunt îndreptățiți să se substituie debitorului pentru administrarea patrimoniului acestuia și să îndeplinească ei înșiși o atare administrare. O astfel de imixtiune ar răpi debitorului orice libertate de acțiune și ar echivala cu punerea lui într-o situație similară cu cea a incapacitatului [16]. Deci, debitorul rămâne liber să dispună de bunurile lui și să le administreze, să-și asume noi datorii sau să obțină noi drepturi.

Se pune problema semnificației atribuite sintagmei „drepturile și acțiunile debitorului”, utilizată de legiuitor pentru a sugera domeniul de aplicare a acțiunii oblice. Pare în afara oricărei îndoieli faptul că prin această sintagmă se desemnează numai drepturile ce pot fi exercitate de către debitor împotriva terților și care sunt în pericol să se piardă ca urmare a neglijenței sau relei-credințe a acestuia [17]. Prin urmare, creditorul are posibilitatea de a exercita numai acele drepturi ale debitorului care sunt susceptibile de realizare pe calea unei acțiuni în justiție îndreptate împotriva terților. Cu acestea trebuie să fie asimilate și exercitarea căilor de execuție, căci acțiunea oblică ar fi iluzorie dacă creditorul ar putea numai să intenteze acțiunea în justiție pentru valorificarea unui drept al debitorului, fără să poată acționa pentru executarea hotărârii pe care ar obține-o [18].

După cum s-a arătat, este în afara oricărei îndoieli faptul că prin acțiunea oblică creditorul poate exercita numai drepturile patrimoniale pe care debitorul are posibilitatea de a le exercita împotriva terților. Astfel de drepturi sunt:

- ✓ Drepturile care se află în patrimoniul debitorului pot fi apărate de creditorul chirografar prin acțiunea oblică, atunci când existența lor este periclitată, spre exemplu, prin operarea unei prescripții achizitive în favoarea unui terț posesor de bună-credință, care ar putea dobândi dreptul de proprietate imobiliară prin invocarea uzucapiunii. În acest sens, creditorul chirografar va putea intenta pe calea acțiunii oblice o acțiune în revendicare pentru a întrerupe posesia terțului posesor;
- ✓ Tot pe calea acțiunii oblice creditorii chirografari pot exercita o acțiune pentru plata unei creanțe;
- ✓ Acțiunea în partaj;
- ✓ Acțiunea în nulitate, revocare, rezoluțiune;
- ✓ O acțiune rezultând dintr-un delict sau cvasidelict îndreptat împotriva patrimoniului debitorului;
- ✓ Creditorii chirografari pot, de asemenea, să procedeze la înscrierea unui act;
- ✓ Să accepte o succesiune sau un legat;
- ✓ Să opună o prescripție câștigată de debitor, deși invocarea prescripției are un oarecare caracter personal [19];
- ✓ S-a discutat dacă acțiunea în nulitate pentru cauză de incapacitate poate fi exercitată de creditorii în numele debitorului. Trebuie să răspundem afirmativ, deoarece această acțiune nu are caracter personal [20];
- ✓ Aceeași soluție se aplică la acțiunea în nulitate pentru cauză de dol, violență, eroare;
- ✓ Acțiunile de ieșire din indiviziune nu au un caracter exclusiv personal, sunt imprescriptibile și, de aceea, pot fi promovate de creditorii chirografari pe calea acțiunii oblice.

După cum am observat, creditorul chirografar are dreptul să exercite acte de conservare, dar nu sunt permise actele de administrare și, cu atât mai puțin, cele de dispoziție asupra bunurilor aflate în patrimoniul debitorului său.

Prin acte de administrare se înțelege acele acte juridice prin intermediul cărora are loc „o normală punere în valoare a unui bun ori a unui patrimoniu”, cum ar fi: închirierea unui bun; culegerea fructelor naturale, civile și industriale, produse de un bun; reparațiile curente ale unui imobil; asigurarea unui imobil [21].

Prin acte de dispoziție se înțelege atât dispoziția materială (modificarea, consumarea sau distrugerea bunului), cât și dispoziția judiciară asupra bunului prin încheierea unor acte juridice translativ de proprietate, care pot fi cu titlu oneros și cu titlu gratuit.

Astfel de acte juridice referitoare la bunurile din patrimoniul debitorului nu pot fi încheiate decât de titularul dreptului, având capacitate deplină de exercițiu, personal sau prin reprezentare.

Apar probleme în cazul unor „facultăți” ale debitorului, spre exemplu, când este vorba de facultatea de administrare a patrimoniului (facultatea de a construi, a demola, a exploata unele bunuri într-un anumit fel etc.). Pentru unii autori [22], orice opțiune este o facultate și aceasta nu poate fi exercitată de către creditorii ca, de pildă, în cazul legatelor, succesiunilor, donațiilor de bunuri prezente și viitoare, opțiunea locatarului unui imobil parțial distrus de a cere micșorarea chiriei sau rezilierea contractului etc.

Jurisprudența franceză a oscilat, iar pentru o parte din doctrina franceză în acest domeniu există „o zonă mixtă” care impune o apreciere a fiecărui caz în parte, nefiind posibilă stabilirea unui criteriu precis [23].

Totuși, chiar printre acțiunile patrimoniale, unele vor fi interzise creditorului din cauza caracterului lor personal, în baza art.599 alin.(2) CC RM.

Potrivit art.599 alin.(2) CC RM, creditorul nu va putea exercita drepturile și acțiunile care sunt exclusiv personale ale debitorului. Doctrina mai adaugă că creditorul nu va putea exercita aceste acțiuni patrimoniale, deoarece ar implica o apreciere de ordin intim și moral, deși rezultatul lor este de natură pecuniară.

Doctrina a căutat un criteriu pentru a putea stabili dacă o acțiune patrimonială poate fi sau nu exercitată de către creditorii chirografari în locul debitorului lor și când fundamentul dreptului respectiv are valențe morale. În acest sens s-a propus că în ipoteza în care fundamentul dreptului este „pur moral” creditorii nu pot acționa, iar în cazul în care fundamentul dreptului este „pur pecuniar” acțiunea oblică poate fi intentată. În sfârșit, în cazul dreptului care are la bază atât un interes moral, cât și un interes pecuniar, trebuie avut în vedere interesul predominant [24].

Dacă ar fi să stabilim acțiunile pe care creditorul chirografar nu este în drept să le exercite în numele debitorului său, acestea ar fi următoarele:

- ✓ Acțiunile prin care se apără drepturile personale nepatrimoniale, precum: acțiunile de stare civilă, stabilirea filiației, drepturile părintești;
- ✓ Acțiunile referitoare la drepturile patrimoniale neurmăribile sau incesibile, cum ar fi pensia de întreținere, dreptul de a primi o bursă, dreptul de uz, dreptul de abitație. De asemenea, în această categorie de acțiuni putem include și pe cele care vizează următoarele bunuri exceptate legal de la urmărire, precum:
 - bunurile declarate neurmăribile potrivit art.83 al Codului de Executare al Republicii Moldova (bunurile strict necesare uzului personal sau casnic; îmbrăcămintea, încălțăminte, lenjeria de corp și de pat, toate bunurile copiilor, icoanele și portretele de familie, verighetele, ordinele, medaliile, mijloacele de transport speciale pentru invalizi, produsele alimentare în cantități necesare pentru hrana debitorului și a membrilor familiei lui pe trei luni, combustibilul necesar pentru prepararea bucatelor și încălzirea locuinței familiei în sezonul de încălzire, semințele de culturi agricole necesare pentru însămânțare și sădire etc.).
- ✓ Acțiunile, actele referitoare la drepturile patrimoniale, a căror exercitare comportă o apreciere pur subiectivă a debitorului ca titular al acestora, fondată pe rațiuni de ordin moral: revocarea unei donații pentru ingratitude, revocarea donațiilor între soți, acceptarea unei donații, renunțarea la o succesiune;
- ✓ Actele de administrare și cele de dispoziție ale debitorului;
- ✓ În baza art.1547 CC RM, creditorii defunctului vor avea prioritate la satisfacerea creanțelor în raport cu creditorii moștenitorului. Legislația română, potrivit art.781 CC RM, prevede că creditorii succesoriului nu vor putea urmări decât bunurile proprii debitorului lor, nu și bunurile succesoriului, întrucât între cele două patrimonii nu a avut loc confuziunea, iar în cazul moștenirii primite sub beneficiu de inventar creditorii defunctului vor putea urmări doar bunurile defunctului, nu și bunurile succesoriului, de regulă minor, întrucât cele două patrimonii nu s-au unificat prin confuziune [25].
- ✓ Bunurile comune se urmăresc dacă bunurile personale ale debitorului nu sunt suficiente pentru satisfacerea creanțelor (art.92 alin.(1) din Codul de Executare). La alin.(2) al aceluiași articol se prevede că urmărirea cotei-părți din bunurile proprietate comună pe cote-părți sau în devălmășie se va efectua conform regulilor stabilite la art.353 CC RM. Creditorii personali ai soțului pot urmări numai bunurile proprii ale soțului debitor. În acest sens art.24 alin.(1) din Codul familiei stabilește că „fiecare soț răspunde pentru obligațiile

proprii cu bunurile proprietate personală și cu cota-parte din proprietatea în devălmășie, care poate fi determinată de către instanța de judecată". Așadar, în cazul când bunurile proprii ale soțului debitor nu sunt suficiente pentru acoperirea integrală a creanțelor creditorilor personali, aceștia pot cere împărțirea bunurilor comune, prin hotărâre judecătorească, dar numai în măsura în care creanța a rămas nesatisfăcută [26]. Bunurile comune, devenind bunuri proprii, pot fi urmărite de creditorii personali.

- ✓ O problemă controversată în literatura de specialitate actuală [27] este de a ști dacă dreptul de întreținere rezultat dintr-un contract de întreținere poate forma ori nu obiectul urmăririi creditorilor chirografari; în condițiile când mulți autori fac asimilarea între acest drept rezultat în urma unei convenții și cel ce rezultă din lege (pensia de întreținere), este sustras, prin voința legiuitorului, dreptul de gaj general al creditorilor chirografari.

În ce ne privește, suntem de părere că domeniul de aplicare a acțiunii oblice trebuie lărgit și cu privire la posibilitatea intentării acestei acțiuni în scopul realizării obligației de întreținere, tocmai pentru a respecta nu numai litera, dar și spiritul legii. În acest caz, spiritul legii constă în a nu admite diminuarea patrimoniului debitorului, iar în cazul contractului de întreținere, dacă nu se execută obligația de întreținere, evident că beneficiarul întreținerii își va susține existența prin consumarea altor elemente din activul patrimonial, ceea ce va contribui la scăderea acestuia micșorând posibilitatea îndeplinirii creditorului chirografar.

Astfel, de rând cu alți autori [28], considerăm că opinia novatoare a autorilor menționați [29] nu caută să facă altceva decât să încadreze o situație de fapt în litera și în spiritul legii, cu toate că, la prima vedere, dreptul la întreținere este un drept exclusiv personal, dar noi privim acest drept ca fiind un drept de creanță care nu a fost exercitat, având astfel consecințe negative asupra solvabilității debitorului întreținut.

- ✓ În ceea ce privește bunurile comune indivizibile, acestea pot fi urmărite cu acordul tuturor coproprietarilor (art.92 alin.(4) din Codul de Executare).

În concluzie putem accentua faptul că creditorii chirografari pot exercita, pe calea acțiunii oblice, toate drepturile patrimoniale ale debitorului lor, în afară de situațiile când dintr-un text de lege sau din însăși natura dreptului rezultă că el nu poate fi exercitat decât exclusiv de către debitor.

Putem afirma cu certitudine că, deși se interzice imixtiunea creditorilor în administrarea patrimoniului debitorului lor, se tinde spre o lărgire a domeniului de aplicare a acțiunii oblice, tocmai pentru a le asigura realizarea dreptului lor de creanță.

Referințe:

1. Pop L., Cidro R. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. - Cluj-Napoca, 1982, p.320-321.
2. Arcu C. Drept civil. Obligațiile. - Suceava: Editura Universității Suceava, 2003, p.154.
3. Pușcaș N. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. - Constanța: Europolis, 2003, p.369.
4. Pivniceru M.M., Tudorache D.C. Executarea acțiunii oblice și a acțiunii pauliene în cazul contractului de întreținere // Dreptul. - 1994. - Nr.2. - P.35 și urm.
5. Negru V., Demetrescu P.I. Curs de Drept civil. Vol.II. Teoria generală a obligațiilor și contractelor speciale. Pentru uz intern. - Iași: Litografia Învățământului, unitatea Iași, 1958, p.163.
6. Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu Al. Drept civil român. Studiu de doctrină și jurisprudență. Vol.II. Teoria generală a obligațiilor. Probele. Contractele speciale. Garanțiile personale și reale. - București: Socec, 1943, p.148.
7. Petrescu P. Drept civil. Teoria obligațiilor. Răspunderea delictuală. - București: Oscar Print, 1996, p.88; Angheni S., Urs I.R. Drept civil. Vol.II. Drepturile reale. Obligațiile civile. - București: Oscar Print, 1997, p.275.
8. Petrescu P. Drept civil. Teoria obligațiilor. Răspunderea delictuală, p.88.
9. Constantinescu N.J. Despre obligațiuni. - Câmpulung-Mușcel: Tipografia și Librăria „Gheorghe N. Vlădescu”, 1952, p.121.
10. Pop L. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Tratat. Ed. a II-a. - Iași: Chemarea, 1996, p.393.
11. Marty G., Raynaud P. Droit civil. Obligations, t.II, 1-er volume. - Paris: Sirey, 1962, p.706-715.
12. Costin M.N. Marile instituții ale dreptului civil român. 3. Teoria generală a obligațiilor. Cluj-Napoca: Dacia, 1993, p.205.
13. Popescu T.R., Petre A. Teoria generală a obligațiilor. - București: Editura Științifică, 1968, p.334.
14. Ibidem.
15. Durac Gh., Cantemir D. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. - Târgu-Mureș, 2000, p.182.
16. Costin M.N. Op. cit., p.205.
17. Ibidem.
18. Popescu T.R., Petre A. Op. cit., p.344.

19. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu P., Băicoianu Al. Tratat de drept civil român. Vol.II. - București: ALL Beck, 1997, p.347.
20. Ibidem.
21. Beleiu Gh. Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil. Ediția a V-a. - București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1998, p.130.
22. Cosmovici P.M. Drept civil. Drepturile reale. Obligații. Codul civil. Ediția a III-a. - București: ALL Beck, 1998, p.325.
23. Ibidem, p.305 și urm.
24. Domogue R. Traite des obligations en jeneral. II. Efects des obligations. Tome 7. - Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1933, p.303.
25. Pușcaș N. Op. cit., p.372.
26. Mărgineanu L., Mărgineanu G. Dreptul familiei. - Chișinău: Tipografia „Elena-V.I.”, 2002, p.186.
27. Pivniceru M.M. Tudorache D.C. Op. cit., p.35 și urm.
28. Pușcaș N. Op. cit., p.373.
29. Pivniceru M.M., Tudorache D.C. Op. cit., p.35 și urm.

Prezentat la 28.09.2007

REFLECȚII ASUPRA TEMEIURILOR DE REABILITARE A PERSOANEI ÎN PROCESUL PENAL

Liubovi BRÎNZĂ

Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică

This article involves itself in the research of the juridical nature of the rehabilitation basis for a person in the penal process. Resulting from the penal processual legislation stipulations, the rehabilitation grounds from the penal pursuing phase, as well as from the cause trial phase are examined. The necessity of respecting the principle of the presumption of innocence is emphasized in this article. There are made a lot of positive recommendations towards the improvement of the legislative framework that includes the settlement process of the person rehabilitation in the trial.

În calitate de repere ale reformei judiciare și de drept, promovate în Republica Moldova, evoluează, pe de o parte, asigurarea protecției eficiente a societății împotriva infracțiunilor, iar, pe de altă parte – apărarea drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor care au intrat în atenția justiției penale. În această ordine de idei, nu trebuie subestimate rolul și importanța instituției reabilitării cetățenilor pentru procesul penal. Deloc întâmplător, în ultimul deceniu a crescut numărul sentințelor de achitare, precum și numărul ordonanțelor de încetare a procesului penal în baza temeiurilor reabilitante. În tendința societății de a reveni la valorile Statului de Drept se concretizează creșterea interesului științei procesual penale, precum și al practicienilor față de instituția reabilitării persoanei în procesul penal.

În general, trebuie acceptată opinia lui M.S. Strogovici, potrivit căreia „ordonanța organului de urmărire penală cu privire la încetarea urmăririi penale, în virtutea absenței faptului infracțiunii, a neîntrunirii de către faptă a elementelor constitutive ale infracțiunii ori a lipsei de probe privitoare la participarea învinutului la comiterea infracțiunii, are pentru învinuit aceleași urmări ca și sentința de achitare, adică înseamnă pentru el o reabilitare deplină” [1].

O cu totul altă semnificație are încetarea urmăririi penale în baza temeiurilor nereabilitante, adică în acele cazuri în care „organul de urmărire penală pornește de la faptul că învinuitul a săvârșit fapta incriminată” [2].

Asemenea sentinței judiciare rămase definitivă, ordonanța cu privire la încetarea urmăririi penale constituie actul de încheiere a procedurii penale. În prezența condițiilor adecvate, organul de urmărire penală „poate înceta urmărirea penală, iar încetarea urmăririi penale reprezintă soluționarea cauzei în fond” [3]. Ca și sentința, ordonanța de încetare a urmăririi penale generează un șir de urmări importante de ordin juridic, social-psihologic și de altă natură. În același timp, există deosebiri esențiale între sentința judecătorească și ordonanța procurorului.

Problema cardinală ce stă în fața instanței de judecată – este oare vinovată persoana învinuită? – e soluționată afirmativ în cazul sentinței de condamnare și infirmativ – în cazul sentinței de achitare. Vinovăția presupune proba tuturor elementelor constitutive ale infracțiunii – atât a celor obiective, cât și a celor subiective, precum și a faptului săvârșirii acestei infracțiuni de către învinuit. În contextul examinat, noțiunea de vinovăție este utilizată nu pentru desemnarea atitudinii psihice a persoanei față de fapta pe care a comis-o, ci pentru caracterizarea în ansamblu a faptelor penale. Prin „vinovăție” trebuie de înțeles că faptul comiterii infracțiunii de către învinuit este confirmat [4].

După cum e știut, sentința de achitare se pronunță de către instanța de judecată în cazul în care:

- 1) nu s-a constatat existența faptei infracțiunii;
- 2) fapta nu a fost săvârșită de inculpat;
- 3) fapta inculpatului nu întrunește elementele infracțiunii;
- 4) fapta nu este prevăzută de legea penală;
- 5) există una din cauzele care înlătură caracterul penal al faptei.

Aceste temeiuri de achitare a inculpatului sunt prevăzute de alin.(1) art.390 CPP.

Achitarea inculpatului semnifică întotdeauna confirmarea nevinovăției acestuia. În contrast, în cazul încetării procesului penal, soluționarea problemei privind vinovăția sau nevinovăția persoanei nu este obligatorie în toate situațiile.

Cât privește încetarea procesului penal în faza urmăririi penale, aceasta de asemenea are loc în cazul când nu este constatată existența faptului infracțiunii (pct.1) art.275 CPP), în cazul neprevăderii faptei de legea penală ca infracțiune (pct.2) art.275 CPP), în cazul neîntrunirii de către faptă a elementelor constitutive ale infracțiunii (pct.3) art.275 CPP). În plus, încetarea procesului penal în faza de urmărire penală poate fi efectuată și în conformitate cu temeiurile prevăzute la art.35 „Cauzele care înlătură caracterul penal al faptei” din Codul penal: legitima apărare; reținerea infracătorului; starea de extremă necesitate; constrângerea fizică sau psihică; riscul întemeiat. Toate aceste temeiuri de încetare a urmăririi penale sunt temeiuri reabilitante, deoarece confirmă nevinovăția persoanei învinuite.

Nu același lucru se poate spune despre celelalte temeiuri de încetare a urmăririi penale, prevăzute de pct.4)-9) art.275 și de pct.3)-5) art.285 CPP. Spre deosebire de temeiurile nominalizate anterior, acestea nu pot atrage reabilitarea persoanei în procesul penal. De vreme ce nu confirmă nevinovăția persoanei învinuite, ele sunt denumite „nereabilitante”.

Încetarea urmăririi penale sau achitarea inculpatului în temeiul absenței faptului infracțiunii, al nesăvârșirii faptei de către inculpat, al neprevăderii faptei de legea penală, al existenței uneia din cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, al neîntrunirii de către faptă a elementelor infracțiunii certifică nevinovăția absolută a persoanei respective. O cu totul altă conjunctură se atestă atunci când urmărirea penală este încetată în conformitate cu temeiurile nereabilitante. În acest caz, învinuitul este presupus nevinovat, deoarece nu există o sentință definitivă a instanței de judecată care ar confirma nevinovăția. Deci, în acest caz nu există o certificare directă a nevinovăției unui asemenea învinuit. Înseamnă oare aceasta că asupra persoanei, față de care urmărirea penală a încetat conform unui temei nereabilitant, va continua să planeze presupunerea de vinovăție?

În trecut, în literatura de specialitate se considera că încetarea urmăririi penale conform temeiurilor nereabilitante reprezintă recunoașterea vinovăției persoanei: „În cazul încredințării pe cheazășie a persoanei, care a comis infracțiunea, de dreptul de recunoaștere a vinovăției beneficiază procurorul, anchetatorul penal și organul de cercetare penală... În situația dată, ordonanța de încetare a procesului penal reprezintă actul procedural de recunoaștere a vinovăției persoanei” [5]. Autorii I.I. Karpeț și G.M. Minkovski au extrapolat acest punct de vedere la toate cazurile de încetare a urmăririi penale, însoțite de aplicarea măsurilor de influențare obștească [6].

Un alt mod de a gândi relevă M.S. Strogovici. Remarcând posibilitatea încetării urmăririi penale cu încredințarea persoanei pe cheazășie, precum și în baza amnistiei, doar în prezența concluziei ofițerului de urmărire penală despre săvârșirea infracțiunii de către o persoană determinată, el consideră că în aceste cazuri nu este totuși vorba despre recunoașterea vinovăției: „A-l recunoaște vinovat pe învinuit înseamnă a lua o astfel de hotărâre cu privire la vinovăția învinuitului, care are o însemnătate pentru toți. Tocmai aceasta se atestă în cazul pronunțării de către judecată a sentinței de condamnare... Nimic asemănător nu se atestă în situația încetării urmăririi penale cu încredințarea învinuitului pe cheazășie” [7].

Dar mai relevantă este următoarea aserțiune: „Există un antagonism interior esențial, o nepotrivire de noțiuni în însăși afirmația că o persoană poate fi recunoscută vinovată în săvârșirea infracțiunii printr-o ordonanță de încetare a procesului penal” [8].

Într-adevăr, ordonanțele cu privire la încetarea urmăririi penale în baza temeiurilor nereabilitante constituie un obstacol în vederea continuării acțiunilor procesuale în privința aceleiași persoane, în cazul aceleiași învinuirii, reprezentând acte de procedură privitoare nu la stabilirea vinovăției, ci la renunțarea la urmărirea penală.

Ordonanța cu privire la încetarea urmăririi penale niciodată nu a fost și nici nu este un act de recunoaștere a vinovăției învinuitului, indiferent de temeiurile care au stat la baza acestei ordonanțe și indiferent de organul de la care ea emană. Dacă urmărirea penală este încetată, rezultă că nu mai există proces penal (cauză penală) în accepțiunea juridică a acestei noțiuni. Or, cum poate fi recunoscută o persoană vinovată în comiterea infracțiunii în lipsa procesului penal, în afara acestuia?

Pentru a răspunde la această întrebare, este dezirabilă o interpretare istorică a prevederilor legislației procesual penale.

La 15.04.1978 a fost adoptată Constituția RSSM. Conform art.159 al Legii Supreme, se prevedea: „Nimeni nu poate fi recunoscut vinovat în săvârșirea infracțiunii, cât și supus pedepsei penale, decât în baza unei sentințe a instanței judecătorești și în conformitate cu legea” [9].

Totodată, la momentul adoptării Constituției, Codul de procedură penală al RSSM stipula încetarea procesului penal, la faza de urmărire penală, din următoarele temeuri nereabilitante: ca urmare a unui act de amnistie, fie în baza grațierii; în privința unui decedat; cu tragerea persoanei la răspundere administrativă, cu transmiterea materialelor la judecata tovrășească ori la comisia pentru minori, fie cu încredințarea persoanei pe chezășie (pct.4), 8) alin.1 art.5, art.5¹). În toate aceste cazuri, în ordonanța anchetatorului penal era constatată oficial comiterea infracțiunii de către persoana respectivă.

În scopul declarat de aducere a legislației procesual penale în concordanță cu Constituția, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat, la 1.12.1983, Ucazul cu privire la introducerea unor modificări și completări în Codul de procedură penală al RSSM. Însă, amendamentele introduse prin acest act normativ nu au vizat și ordinea încetării procesului penal ca urmare a amnistiei, a grațierii sau a decedului învinutului. Cât privește art.5¹ CPP, care prevedea încetarea procesului penal cu tragerea la răspundere administrativă, cu transmiterea materialelor în judecata tovrășească ori comisiei pentru minori, fie cu încredințarea persoanei pe chezășie, în conținutul acestuia cuvântul „vinovatul” a fost înlocuit cu un altul – „persoana”. Același articol a fost completat cu alineatul doi, care stabilea inadmisibilitatea încetării procesului penal din temeiurile nominalizate, dacă persoana, care a comis un act ce conține indicii de infracțiune, obiectează împotriva acestui lucru [10].

De asemenea, trebuie de menționat că la 24.12.1982 Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat Ucazul cu privire la introducerea unor modificări și completări în Codul penal al RSSM. Astfel, în art.48 CP, care determină temeiurile de drept substanțial, aplicabile la absolvirea de răspundere penală, termenul „infracțiune” a fost substituit cu expresia „actul ce conține indicii de infracțiune” [11].

Și aici apare o întrebare firească: au contribuit oare aceste amendamente la compatibilizarea legislației ramurale cu prevederile Constituției? Înlocuirea cuvântului „vinovatul” prin termenul „persoana” deloc nu înseamnă că măsurile de influențare obștească puteau fi aplicate împotriva unei persoane nevinovate. În această ordine de idei, este absolut corectă afirmația lui I.L. Petruhin: „Încredințarea unei persoane nevinovate pe chezășie este un act absurd și ilegal” [12]. Această constatare este pe deplin valabilă și în ce privește încetarea procesului penal în baza tuturor celorlalte temeuri nereabilitante. Lipsa de vinovăție a celui învinuit, determinată de absența faptului infracțiunii ori de neîntrunirea de către faptă a elementelor infracțiunii, ori fapta nefiind prevăzută de legea penală ca infracțiune (pct.1)-3) art.275 CPP), ori din prezența cauzelor care exclud caracterul penal al faptei, prevăzute la art.35 din Codul penal, duce la încetarea urmăririi penale, deci atrage o reabilitare deplină.

De asemenea, pare a fi lipsită de eficacitate substituția termenului „infracțiune” prin sintagma „actul (a se citi – fapta – *n.a.*) ce conține indicii de infracțiune”. Din analiza art.14 CP rezultă că în amândouă aceste cazuri se are în vedere aceeași noțiune. Conform pct.2) alin.(2) art.313 CPP, învinuitul este în drept a ataca ordonanța judecătorului de instrucție cu privire la încetarea urmăririi penale. Considerăm că această prevedere este aplicabilă și cazului când persoana, care a comis un act ce conține indicii unei infracțiuni, obiectează împotriva încetării urmăririi penale, pentru ca cercetarea cauzei să continue în modul obișnuit. Or, aceasta dovedește încă o dată că actul (fapta), despre care se menționează, nu este altceva decât o infracțiune. În caz contrar, continuarea cercetării cauzei ar fi ilegală.

Așadar, problema pendinte, supusă examinării, a rămas, pe parcursul a aproximativ două decenii, în suspensie. Ea a fost doar reliefată, fără a-și găsi soluționarea. De altfel, realizarea acestei sarcini în condițiile în care valorile democrației reprezentau o simplă ficțiune era practic imposibilă. În context, nu este întâmplător că unii autori cu vederi retrograde contestau însăși existența acestei probleme. Astfel, Ia.O. Motovilovker considera că instituția încredințării persoanei pe chezășie este în concordanță cu principiul prezumției nevinovăției, deoarece „pe chezășie se încredințează o persoană, a cărei vinovăție nu este stabilită cu certitudine, ci doar probabilă” [13]. O asemenea interpretare a legii este inadmisibilă. Dacă organul de urmărire penală încetează urmărirea penală și încredințează pe chezășie o persoană, a cărei vinovăție este doar probabilă, nu și veridică, rezultă că este la fel de probabil faptul că persoana respectivă e nevinovată. Or, noțiunea de probabilitate desemnează ceea ce poate fi adevărat, nu însă ceea ce este adevărat. Iată de ce încetarea urmăririi penale în condițiile conturate de autorul citat ar echivala cu o încălcare gravă a legalității.

Respingerea examinării problemei în discuție este exprimată și în teza: „Liberarea de răspunderea penală la fazele prejudiciale ale procesului penal nu contravine art.160 al Constituției URSS (corespunde cu art.159 al Constituției RSSM – *n.a.*), de vreme ce recunoașterea vinovăției persoanei reprezintă hotărârea judecătii cu privire la aplicarea răspunderii penale persoanei date” [14]. Această aserțiune constituie o mostră de

interpretare eronată a prevederilor din vechea Constituție. Atât practica recunoașterii vinovăției, cât și a aplicării pedepselor penale de către organele extrajudiciare, nu trebuie să mai fie reanimată. Doar instanța judecătorească putea (conform art.159 al Constituției RSSM) și poate (conform art.114 al Constituției Republicii Moldova) să soluționeze în fond chestiunile privind vinovăția și pedeapsa penală. Prin echivalarea recunoașterii vinovăției cu actul de aplicare a răspunderii penale se ignorează în mod flagrant înțelesul principiului constituțional de înfăptuire competentă a justiției.

Considerăm că legislația procesual penală trebuie modificată în așa fel, încât hotărârea privitoare la recunoașterea vinovăției persoanei, în prezența împrejurărilor prevăzute de pct.4)-9) art.275 și pct.1), 3)-5) alin.(1) art.285 CPP, să fie luată numai de către instanța judiciară, printr-o sentință de condamnare. Implementarea acestei propuneri *de lege ferenda* ar pune capăt soluționării simpliste a cauzei printr-o ordonanță, formă de soluționare care se află într-un vădit dezacord cu stipulațiile fixate în art.21 și 114 ale Constituției Republicii Moldova.

De asemenea, implementarea acestei propuneri ar determina lipsa de perspective pentru raționamente de felul celui care urmează: „... refuzul începerii urmăririi penale sau încetarea ei presupune o reabilitare de drept a persoanei față de care a fost emisă ordonanța ori încheierea respectivă. Renunțarea la urmărirea penală, deși este o reabilitare de drept, nu privează persoana de dreptul de a insista asupra examinării în fond a cauzei sale de către judecată, deoarece sentința de achitare, spre deosebire de o ordonanță sau o încheiere, conține o concluzie categorică referitoare la nevinovăție (sublinierea ne aparține – *n.a.*), având de aceea o semnificație reabilitantă nu doar de drept, dar și socială” [15].

În cele ce urmează vom încerca să aducem contraargumente împotriva opiniei expuse de R.Kusmauli, opinie care naște mai multe semne de întrebare, în loc să răspundă măcar la una singură.

La pronunțarea unei condamnări, instanța trebuie să-și întemeieze convingerea în vinovăția inculpatului pe bază de probe decisive, complete și sigure. Dacă probele de învinuire nu au un caracter cert, dacă nu sunt decisive sau sunt incomplete, dacă lasă o nesiguranță în privința vinovăției inculpatului, atunci se aplică regula, potrivit căreia „orice îndoială este interpretată în favoarea inculpatului” (*in dubio pro reo*).

Regula *in dubio pro reo* constituie un complement al prezumției de nevinovăție [16], un principiu instituțional care se regăsește în materia probațiunii. Pentru Ioan Doltu această regulă se explică prin faptul că, în „măsura în care dovezile administrate pentru susținerea vinovăției celui învinuit conțin o informație îndoielnică tocmai cu privire la vinovăția făptuitorului, în legătură cu fapta imputată, autoritățile judecătorești penale nu-și pot forma o convingere care să se constituie ca o certitudine și, de aceea, ele trebuie să concluzioneze în sensul nevinovăției învinuitului și să-l achite” [17].

În opinia lui R.Merle și A.Vitu, „dacă în fapt s-au administrat probe în sprijinul învinuirii, iar alte probe nu se întrevăd, ori pur și simplu nu mai există, dar îndoiala totuși persistă, trenează în ce privește vinovăția, atunci îndoiala care rămâne este echivalentă cu o probă pozitivă de nevinovăție și deci inculpatul trebuie achitat” [18].

În replică la cele două păreri reproduse mai sus, vom afirma că, din moment ce achitarea persoanei determină reabilitarea acesteia, regula *in dubio pro reo* nu poate fi aplicată în materia reabilitării persoanei în procesul penal. Înainte de a fi o problemă de drept, regula nominalizată este o problemă de fapt. Înfiptuirea justiției penale cere ca judecătorii să nu se întemeieze, în hotărârile pe care le pronunță, pe probabilitate, ci pe certitudinea dobândită pe bază de probe decisive, complete, sigure, în măsură să reflecte realitatea obiectivă (fapta supusă judecării). Numai așa se formează convingerea, izvorând din dovezile administrate în cauză, că realitatea obiectivă (fapta supusă judecării) este, fără echivoc, cea pe care o înfățișează realitatea reconstituită în plan ideal cu ajutorul probelor.

La ora actuală, sunt prevăzute următoarele temeuri pentru pronunțarea sentinței de achitare: 1) nu s-a constatat existența faptei infracțiunii; 2) fapta nu a fost săvârșită de inculpat; 3) fapta inculpatului nu întrunește elementele infracțiunii; 4) fapta nu este prevăzută de legea penală; 5) există una din cauzele care înlătură caracterul penal al faptei (alin.(1) art.390 CPP).

În Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Privind sentința judecătorească”, nr.5 din 19.06.2006, în pct. 39 se prevede: „Nu se admite includerea în sentința de achitare a unor formulări contradictorii care pun la îndoială nevinovăția celui achitat” [19]. Indubitabil, această prevedere se bazează și pe faptul că regula *in dubio pro reo* nu poate fi aplicată în materia reabilitării persoanei în procesul penal.

Totodată, trebuie de menționat că, potrivit Codului de procedură penală anterior, la faza de urmărire penală persoana putea fi reabilitată în baza temeiului specificat în pct.2) alin.1 art.185 CPP din 1961: „dacă nu s-a

dovedit participarea învinuitului la săvârșirea infracțiunii și au fost epuizate toate posibilitățile de a acumula probe suplimentare”. Întrucât dispoziția legală citată era formulată într-un stil care pune la îndoială nevinovăția celui față de care procesul penal a fost încetat, în literatura de specialitate [20] s-a propus abrogarea pct.2) alin.1 art.185 CPP din 1961 după exemplul abrogării pct.3) alin.3 art.279 CPP din 1961: „Sentința de achitare se dă în caz dacă nu s-a dovedit că inculpatul ar fi participat la săvârșirea infracțiunii”.

Dar în una din publicațiile științifice anterioare am menționat că nu o abrogare, ci o reformulare după modelul „fapta nu a fost săvârșită de învinuit” ar constata nevinovăția învinuitului și ar asigura reabilitarea completă a acestuia [21]. Aceasta deoarece expresia „nu s-a dovedit” din cadrul pct.2) alin.1 art.185 CPP din 1961 putea fi interpretată și ca „nu s-a dovedit completamente”. De aici rezultă că participarea persoanei la săvârșirea infracțiunii a fost probată doar în parte, deoarece organele de urmărire penală nu au fost în stare să dovedească completamente vinovăția persoanei respective și, ca rezultat, procesul penal a fost încetat.

Raționamentul „vinovăția nedovedită echivalează cu nevinovăția dovedită” [22] reprezintă fundamentul conceptual al temeiului de încetare a procesului penal, enunțat în pct.2) alin.1 art.185 CPP din 1961. Același raționament, extrapolat de către R.Kusmauli asupra tuturor temeiurilor de încetare a procesului penal (inclusiv a celor nereabilitante), îl face pe acesta să afirme: „Oricare încetare a procesului penal reabilitează persoana în privința căreia procesul penal a încetat” [23].

Formulele logice de tipul „vinovăția nedovedită echivalează cu nevinovăția dovedită” sunt periculoase datorită simplității lor dezarmante. Or, nu pot fi excluse situațiile de improbabilitate (probabilitate) a ambelor versiuni concurente (a fost – nu a fost, vinovat – nevinovat etc.). În cazul dat, banalizarea se poate solda cu grave erori ale urmăririi penale sau cu erori judiciare.

Deseori, falsitatea unor raționamente simpliste din domeniul logicii demonstrațiilor este ușor dată în vileag atunci când se încearcă a le folosi în judecăți logice mai complexe. De exemplu, dacă vom considera că vinovăția nedovedită echivalează cu nevinovăția dovedită, putem ajunge la concluzia despre lipsa de sens a oricărei examinări judiciare: de vreme ce, la momentul numirii cauzei spre judecare, vinovăția învinuitului (în accepțiune gnoseologică) nu a fost dovedită, rezultă că instanța trebuie să-l libereze pe învinuit de răspundere penală. Cât privește nevinovăția în accepțiune juridică, până la rămânerea definitivă a sentinței de condamnare, ea se prezumă. Datorită acestui fapt, învinuitul este considerat juridicește nevinovat („a fi considerat nevinovat” și „a fi nevinovat” nu este nici pe departe una și aceeași), însă aceasta nu împiedică prin nimic instanța să efectueze, la examinarea cauzei, activitatea de cunoaștere a evenimentelor trecutului, mergând de la cunoașterea probabilă a vinovăției (nevinovăției) la cunoașterea certă a acesteia. Nu trebuie confundat nici aspectul juridic al problemei abordate cu aspectul gnoseologic al acesteia.

Pentru a ilustra cele evocate mai sus, aducem ca exemplu un caz care a avut loc în cadrul convorbirii cu un jurat într-o instanță penală americană din or. Berkley (statul California, SUA), caz asupra căruia atrage atenția cercetătorul terminologiei juridice anglo-americane Ch.G. Phillmore: „Procurorul, care ducea convorbirea, a adresat potențialului jurat următoarea întrebare: „Recunoașteți oare caracterul incontestabil al principiului din legislația americană, conform căruia persoana este nevinovată (sublinierea ne aparține – *n.a.*) până când nu-i va fi dovedită vinovăția?”

A urmat răspunsul: „Cred că persoana trebuie considerată nevinovată până când nu-i va fi dovedită vinovăția, însă ar fi injust să afirmăm că persoana este nevinovată până când nu-i va fi dovedită vinovăția”.

Replica procurorului: „Principiul, pe care îl am în vedere se exprimă textual în faptul că persoana este nevinovată până când nu-i va fi dovedită vinovăția. Dv. recunoașteți sau nu acest principiu?”

Răspunsul: „Dar dacă persoana este nevinovată, atunci de ce trebuie să-i dovedim vinovăția? Și pentru ce în genere este necesar în acest caz un proces judiciar?” [24].

Acest exemplu demonstrează elocvent că în jurisprudență, în general, și în teoria probelor, în special, este imperioasă utilizarea nu numai a logicii formale tradiționale binare, dar și a logicii probabilistice, a teoriei raționamentelor inductive.

Falsitatea formulei „vinovăția nedovedită echivalează cu nevinovăția dovedită” determină lipsa de temei a afirmației lui R.Kusmauli, potrivit căreia oricare încetare a urmăririi penale reabilitează persoana. Ordonanța de încetare a urmăririi penale în baza temeiurilor nereabilitante lasă în suspensie problema vinovăției (nevinovăției) învinuitului. Or, învinuitul care se consideră nevinovat are nevoie de o concluzie categorică privind reabilitarea sa. Tocmai de aceea, atunci când nu este de acord cu încetarea urmăririi penale conform vreunui temei nereabilitant, el insistă asupra continuării examinării cauzei în modul obișnuit, sperând să obțină achitarea. Nu de o „reabilitare de drept” himerică, despre care menționează R.Kusmauli, are nevoie

persoana care dorește să-i fie certificată nevinovăția. Ignorarea nepermisă a aspectului social-psihologic al reabilitării reduce întregul proces de reabilitare la zero. Până când persoana nu va fi reabilitată în ochii tuturor, nu doar în fața organelor de urmărire penală, ea nu va putea primi satisfacția reintegrării în societate prin recăpătarea aceleiași imagini neștirbite, pe care a avut-o anterior intrării „în vizorul” organelor de urmărire penală.

Sunt cunoscute cazuri când persoana nevinovată, temându-se de o eventuală eroare judiciară, rămâne satisfăcută de însuși faptul încetării procesului penal în baza unui temei nereabilitant, fără a mai stăruia asupra examinării cauzei lui de către judecată. Abia scăpată din menghina represiunii penale, persoana dată, care, de cele mai dese ori, este surmenată fizic și psihic, nu mai are nici forțe, dar nici curaj să continue demersul de apărare a propriilor drepturi și interese legitime.

Totuși, în ipoteza în care persoana, care a comis o faptă ce conține indicii de infracțiune, obiectează împotriva încetării urmăririi penale în baza temeiurilor nereabilitante, examinarea cauzei continuă în modul obișnuit. Chiar dacă am admite că în acest caz procesul s-ar solda cu darea unei sentințe de achitare, nu vom putea susține că temeiurile nereabilitante sunt niște temeiuri ce determină reabilitarea persoanei. În ultimă instanță, nevinovăția inculpatului se întemeiază numai pe temeiurile prevăzute la alin.(1) art.390 CPP.

Așadar, în concluzie putem afirma că numai temeiurile prevăzute la pct.1)-3) art.275, art.390 CPP și la art.35 din Codul penal sunt temeiuri care certifică nevinovăția persoanei, determinând reabilitarea acesteia.

Referințe:

1. Строгович М.С. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства и некоторые вопросы защиты в советском уголовном процессе // Вопросы защиты по уголовным делам. - Ленинград, 1967, с.54.
2. Ibidem, p.52.
3. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том I. - Москва, 1968, с.200.
4. Андропов И.А. Событие преступления и виновность обвиняемого как материально-правовые элементы предмета доказывания // Вестник Волжского университета. Серия «Юриспруденция». Вып.1. - Тольятти, 1998, p.74-85.
5. Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе. - Москва, 1981, с.152-154.
6. Обсуждение спорных вопросов теории доказательств в уголовном процессе // Социалистическая законность. - 1965. - №5. - С.86.
7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том II. - Москва, 1968, с.172.
8. Строгович М.С. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства и некоторые вопросы защиты в советском уголовном процессе, с.53.
9. Вештиле Советулуй Супрем ал РССМ. - 1978. - №4.
10. Вештиле Советулуй Супрем ал РССМ. - 1983. - №12.
11. Вештиле Советулуй Супрем ал РССМ. - 1982. - №12.
12. Петрухин И.Л. Презумпция невиновности – конституционный принцип уголовного процесса // Советское государство и право. - 1978. - №12. - С.23.
13. Мотовиловкер Я.О. О соотношении принципов осуществления правосудия только судом и презумпции невиновности // Актуальные проблемы укрепления законности и правопорядка. - Куйбышев, 1982, с.75.
14. Бойков А.Д. Проблемы уголовного процесса и судоустройства // Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 38. - Москва, 1983, с.69.
15. Куссмауль Р. Всякое прекращение уголовного преследования – реабилитирует // Российская юстиция. - 2000. - №9. - С.45.
16. Doltu I. Prezumția de nevinovăție în legislația românească și în unele legislații ale statelor Europei // Dreptul. - 1998. - Nr.4. - P.75-80.
17. Ibidem.
18. Merle R., Vitu A. Traite de droit criminel. - Paris, 1967, p.725.
19. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2007. - Nr.1. - P.14-17.
20. Тарасов-Родионов П.И. Предварительное следствие. - Москва: Госюриздат, 1955, с.235-236.
21. Brînză L. Problema facultății de reabilitare a temeiurilor de încetare a procesului penal // Avocatul poporului. - 2001. - Nr.10-12. - P.39-43.
22. Строгович М.С. Избранные труды. Том II. - Москва: Наука, 1992, с.95.
23. Куссмауль Р. Всякое прекращение уголовного преследования – реабилитирует, с.45.
24. Филлмор Ч.Дж. Об организации семантической информации в словаре / Новое в современной лингвистике. Выпуск 16. - Москва, 1938, с.51-52.

Prezentat la 12.11.2007

URMĂRIREA PENALĂ – ACTIVITATE COGNITIVĂ ȘI PROBATORIE**Mihail CHIRILĂ***Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică*

Elaboration of criminalistic theoretical recommendations concerning the methodological problems of the criminal prosecution activity is of current importance within the context of substantial changes of the procedural criminal legislation. It is necessary for the proposed recommendations to have a strong theoretical basis for the well-grounded reasoning of new proposals and improvement of previously used methods and means.

The complexity of the criminal prosecution activity shows us that there must be known and taken into consideration the laws that determine the character and direction of researches and some peculiarities of the participants of criminal prosecution that reflects the procedural criminal and other specificities of the participants to the criminal prosecution activity.

In this article we intend to reflect the cognitive and probative character of the criminal prosecution that can be greatly turned to account due to criminalistic methods and means. We will refer to the role of the criminalistic versions in the activity of evidence administration and of knowing of circumstances that accompanied the illicit actions.

Infrațiunea se reflectă în mediul înconjurător printr-o mare diversitate de urme materiale care pot fi descoperite, fixate, ridicate, conservate și examinate. După un proces complicat de gândire, activități practice, urmele infracțiunii vor deveni probe ale infracțiunii.

Procesul de cunoaștere a împrejurărilor faptelor ilicite și de administrare a probelor începe odată cu apariția și descoperirea urmelor infracțiunii și se încheie când întreg ansamblul de probe, după o examinare și apreciere contribuie, sau nu, la soluționarea cauzei.

Cercetarea infracțiunilor este o activitate dificilă care solicită din plin calități profesionale și personale ale organului de urmărire penală, precum și folosirea adecvată a posibilităților probatorii oferite de lege în vederea aflării adevărului.

Sarcinile specifice incluse în obiectul urmăririi penale sunt reglementate atât de regulile de bază ale întregului proces penal, de unele recomandări criminalistice, precum și de ingeniozitatea organului de urmărire penală. Acest lucru explică existența unor trăsături caracteristice ale urmăririi penale în raport cu judecata și punerea în executare a hotărârilor penale.

Soluționarea problemelor privind organizarea activității criminalistice menite să asigure realizarea scopului, sarcinilor activității de urmărire penală nu este posibilă fără cunoașterea unor repere procesual-penale doctrinare cu caracter general.

Până la adoptarea noului Cod de procedură penală, urmărirea penală reprezenta prima fază a procesului penal, fiind accentuate obiectivele acesteia în scopul de a delimita activitatea subiecților procesuali și pentru a putea face o deosebire certă de fazele următoare.

Unele modificări ale legislației procesual-penale, printre care și introducerea principiului contradictorialității, au schimbat radical esența acestei instituții. Urmărirea penală este inclusă în Titlului I din Partea Specială a Codului de procedură penală al Republicii Moldova, fiind reglementată de art.252-313. Activitatea de urmărire penală este concentrată în jurul realizării celor două scopuri principale, respectiv: lămurirea cauzei penale sub toate aspectele și posibilitatea aducerii infractorului în fața justiției penale [1].

Reprezentând o fază procesuală distinctă, cu un rol bine definit, necesitatea urmăririi penale decurge din faptul că majoritatea faptelor penale nu pot fi dovedite prin probe preconstituite [2], elementele probante urmează a fi descoperite și adunate ulterior săvârșirii infracțiunii, iar infractorii, deseori necunoscuți, trebuie în primul rând identificați, prinși și numai apoi trași la răspundere penală.

În primul rând, este necesar a cunoaște esența procesual-penală a noțiunii „urmărire penală”, corelația acestei noțiuni cu noțiunile „procedură penală”, „procedură judiciară”. Considerăm necesar a arăta deosebirile conținutului urmăririi penale „în sens larg” și „în sens îngust” prin evidențierea caracterului cognitiv și probatoriu al acestuia. Numai o abordare clară și complexă sub aspect procesual penal și criminalistic a acestor probleme poate contribui la perceperea caracterului cognitiv și probatoriu al urmăririi penale. Clarificarea esenței criminalistice a urmăririi penale cu relevarea principiilor și regulilor specifice va contribui la conturarea unor metode și mijloace eficiente de aflare a adevărului.

Potrivit art.252 CPP RM, urmărirea penală are ca obiect colectarea probelor necesare cu privire la existența infracțiunii, la identificarea făptuitorului, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se transmită cauza penală în judecată în condițiile legii și pentru a se stabili răspunderea acestuia. Astfel, urmărirea penală este o activitate desfășurată de organele competente, care colectează și verifică probele cu privire la săvârșirea infracțiunii, întreprind acțiuni în scopul descoperirii făptuitorului, în vederea trimiterii lui în judecată, iau măsuri menite să asigure buna desfășurare a procesului penal.

În doctrina procesual-penală sunt expuse mai multe puncte de vedere privind activitatea de probațiune. De exemplu, savantul rus M.S. Strogovici caracterizând procesul de probațiune evidențiază patru elemente distincte ale acestuia: descoperirea; fixarea procesuală; verificarea și aprecierea probelor.

Alta e opinia savantului F.N. Fatcullin, care consideră elaborarea și verificarea versiunilor „parte organică componentă a procesului de administrare a probelor” [3]. El menționează că elaborarea și desfășurarea dinamică a verificării versiunilor este un prim element al activității de probare. În continuare, același autor enumeră încă patru elemente: colectarea (descoperirea și fixarea); verificarea (cercetarea); aprecierea; argumentarea concluziei în cauza concretă.

Propunerea savantului F.N. Fatcullin de a include ca element al procesului de probare *elaborarea și verificarea versiunilor* a fost ulterior criticată. Astfel, autorul V.V. Novic susține punctul de vedere potrivit căruia, pentru elaborarea unei versiuni sunt necesare date factice, alte dovezi, care urmează a fi fixate, analizate, apreciate...; adică, trebuie parcurs procesul propriu-zis al probațiunii. Elaborând în baza informației administrate o versiune, aceasta urmează apoi să fie verificată, de asemenea într-un proces de probațiune. Din cele expuse urmează că elaborarea și verificarea versiunilor se află în afara ariei elementelor care constituie conținutul probațiunii [4].

În opinia savantului R.S. Belkin, procesul de elaborare a versiunilor este un „instrument” al probării, iar versiunile propriu-zise – „mijloace de orientare” a procesului probațiunii menite să determine volumul, direcția și metodele necesare de cercetare [5].

Sub aspect criminalistic, procesul de administrare a probelor este mai larg și include următoarele elemente: descoperirea; interpretarea urmelor descoperite; fixarea; verificarea; aprecierea; folosirea probelor în cadrul efectuării altor acțiuni procesuale; argumentarea unor concluzii, hotărâri intermediare în cauza cercetată.

Urmărirea penală se inițiază dacă *există indici ai infracțiunii*, concomitent cu înregistrarea sesizării despre infracțiunea dată. Organul de urmărire penală pornește acest proces și efectuează acțiuni specifice în vederea descoperirii infracțiunii.

Referirea făcută de lege cu privire la „*existența infracțiunilor*” trebuie înțeleasă ca obligație a organelor judiciare de a avea în vedere infracțiunile, indiferent de faza de desfășurare a activității infracționale. În acest sens, urmează să se înțeleagă faptul că organele de urmărire penală vor aduna probe atât atunci când este vorba de o infracțiune consumată, cât și în cazul în care infracțiunea a rămas în faza de tentativă [6]. După sesizarea organului de urmărire penală, în cazurile în care datele cu privire la existența faptei penale sunt incomplete, nesigure sau neverificate și nu permit trecerea de îndată la începerea urmăririi penale, vor fi desfășurate unele activități menite să clarifice situația concretă (alin.(1) art.279 CPP RM).

Prin „colectarea probelor necesare” se înțelege atât operațiunea de adunare a probelor, cât și examinarea și evaluarea lor, pentru a se constata dacă sunt suficiente în vederea luării hotărârii privind trimiterea sau netrimitea cauzei în judecată [7].

Prin sintagma „identificarea făptuitorului” se înțelege aflarea datelor necesare cunoașterii făptuitorilor, atât ca persoane fizice, cât și ca identitate.

Deși art.252 CPP RM nu se referă expres decât la identificarea infractorului, totuși, în literatura de specialitate se consideră că în obiectul urmăririi penale intră și identificarea victimei. Identificarea persoanei vătămate are importanță nu numai în legătură cu soluționarea acțiunii civile sau rezolvarea justă a laturii penale, uneori însăși identificarea infractorului depinde și de cunoașterea victimei [8].

Urmărirea penală are o limită inițială și o limită finală. Limita inițială este marcată prin rezoluție, în cazul sesizării externe, sau prin proces-verbal, în cazul sesizării din oficiu. Prin începerea urmăririi penale se creează cadrul legal în care organele de urmărire penală pot desfășura toate activitățile ce se înscriu în obiectul urmăririi penale [9]. Limita finală a urmăririi penale este marcată prin soluția dată de procuror, care poate fi de trimitere în judecată prin rechizitoriu, prin ordonanță motivată, dispune încetarea urmăririi penale, clasarea cauzei penale sau scoaterea persoanei de sub urmărire (art.291 CPP RM).

Activitatea de urmărire penală este desfășurată de procurori și organe de urmărire penală care acționează pentru prevenirea și constatarea infracțiunilor, identificarea făptuitorilor și administrarea probelor, în vederea tragerii lor la răspundere penală [10].

Sunt situații când la descoperirea și constatarea infracțiunilor participă și anumite organe care nu fac parte din sistemul organelor judiciare, nefiind organe de urmărire penală. Actele de constatare ale acestor organe constituie mijloace de probă, pot contribui la aprecierea momentului începerii urmăririi penale și la soluționarea cauzei penale (art.273 CPP RM).

Pe tot timpul desfășurării urmăririi penale organele ce realizează activitatea de urmărire penală trebuie să manifeste un rol activ sub numeroase aspecte (art.254 CPP RM). Astfel, ele au obligația să strângă probele necesare aflării adevărului și lămuririi cauzei din toate punctele de vedere, adunând atât probele în favoarea, cât și cele în defavoarea învinutului sau inculpatului, această obligație menținându-se și în cazul în care bănuitul sau învinutul își recunoaște vinovăția.

Urmărirea penală include activitatea de administrare și verificare a probelor, care nu este altceva decât acumularea unor noi cunoștințe de o mare diversitate privind fapta și făptuitorul. Obținerea unor rezultate pozitive, formularea concluziilor reușite în mare măsură depinde de aspectul (conținutul) logic ca element de bază al procesului de cunoaștere.

Urmărirea penală necesită un volum mare și complex de activități. Ea presupune efectuarea tuturor acțiunilor procesuale și extraprocusuale necesare pentru realizarea obiectului urmăririi, activitatea organelor abilitate concentrându-se în jurul strângerii probelor și clarificării împrejurărilor faptei.

Din momentul primirii informației despre săvârșirea infracțiunii organul de urmărire penală începe procesul de acumulare și apreciere a datelor (probelor) pentru a lua o hotărâre corectă privind pornirea procesului penal. Constituie probă orice element de fapt, care servește la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârșit-o și la cunoașterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei și care nu poate fi înlăturat de apărare.

Activitățile întreprinse în intervalul de timp, din momentul sesizării și pornirii urmăririi penale, nu sunt reglementate expres în legislația procesual penală, dar această activitate are o semnificație aparte, fiindcă anume în acest interval de timp poate fi acumulată informația criminalistică importantă în baza căreia ulterior vor fi soluționate atât aspectele procesuale, cât și cele tactico-metodice ale cercetării (elaborarea versiunilor, stabilirea direcției cercetării, selectarea mijloacelor tehnice, tactice și metodice, alegerea procedurilor și a metodelor adecvate etc.).

Această activitate de cunoaștere se desfășoară înaintea pornirii propriu-zise a urmăririi penale, asigurând temeinicia începerii procesuale a urmăririi penale și buna desfășurare a cercetărilor ulterioare. De aceea, pe parcursul acestei activități trebuie folosite metode și mijloace legale, respectate legitățile generale ale procesului de cunoaștere, pentru ca rezultatele obținute să reflecte realitatea obiectivă.

Specificul urmăririi penale constă într-o permanentă luptă lăuntrică a organului de urmărire penală în a cărui conștiință se confruntă un mare număr de idei, ipoteze, versiuni și care încearcă să înțeleagă esența și specificul împrejurărilor în care a avut loc infracțiunea. Cele menționate își găsesc explicația și capătă o semnificație aparte pe parcursul asigurării organizării eficiente a urmăririi penale în cazul săvârșirii infracțiunilor grave și deosebit de grave, fiindcă această categorie de infracțiuni cauzează un prejudiciu considerabil persoanei, societății, statului.

Unele particularități ale urmăririi penale sunt determinate de volumul și caracterul informației despre persoana bănuită în săvârșirea infracțiunii. Deseori, la etapa incipientă a cercetării persoana bănuită în săvârșirea infracțiunii nu este cunoscută. Această împrejurare nu împiedică pornirea urmăririi penale dacă există motive și temeiuri în conformitate cu legea. Evident, activitatea subiecților urmăririi penale, în acest caz, se va deosebi radical de acțiunile necesare întreprinse la pornirea urmăririi penale în privința unei persoane concrete.

În asemenea situații, semnificația procesului de elaborare și verificare a versiunilor nu poate fi pusă la îndoială. Organul de urmărire penală își va mobiliza eforturile asupra analizei minuțioase a informației de care dispune la moment pentru a formula versiuni verosimile, pentru a intui direcția corectă a cercetărilor.

Făcând abstracție de tipul urmăririi penale, volumul și caracterul informației despre persoana bănuită în săvârșirea faptei, constatăm că esențial în activitatea de urmărire penală este cunoașterea faptului (evenimentului) infracțiunii. Cunoașterea în activitatea de urmărire penală poate fi considerată ca variantă a procesului universal de cunoaștere. Ea are anumite trăsături caracteristice specifice care permit delimitarea de alte varietăți ale cunoașterii.

O trăsătură distinctă denotă prezența *obiectului specific al cunoașterii* pe tot parcursul procesului penal – *infracțiunea* (privită ca un tot) – fenomen al realității obiective, elementele infracțiunii, precum și un număr mare de legături exterioare și interioare caracteristice infracțiunii concrete. Concretizăm că anume aceste legături au o semnificație criminalistică importantă. Prezența unui obiect unic presupune existența și respectarea anumitor legități în procesul cunoașterii acestuia.

Din perspectivă criminalistică, activitatea de cunoaștere și probare a faptelor ce constituie infracțiunea debutează cu soluționarea următoarelor probleme principale:

- primirea și înregistrarea corectă a sesizării despre faptele săvârșirii infracțiunii;
- verificarea veridicității sesizării despre săvârșirea infracțiunii;
- cercetarea profesionistă a locului săvârșirii faptei;
- elaborarea versiunilor privind fapta, făptuitorul, alte împrejurări ale acesteia;
- organizarea, în conformitate cu legea, a unor măsuri operative de investigații;
- efectuarea percheziției corporale, ridicarea de obiecte și documente;
- luarea măsurilor privind stabilirea și audierea martorilor oculari;
- dispunerea și efectuarea expertizelor judiciare;
- efectuarea altor acțiuni procesuale de natură să servească la descoperirea cauzei etc.

O sarcină aparte a organului de urmărire penală constă în acumularea unor date despre împrejurările care au determinat, înlesnit sau favorizat săvârșirea infracțiunii. Preocuparea față de aceste împrejurări nu este legată numai de rezolvarea cauzei, în numeroase cazuri constituind și un element important pentru inițierea de măsuri în vederea prevenirii faptelor penale [11].

Cercetarea unor infracțiuni poate fi mai dificilă în comparație cu a altora, deoarece în cadrul aceleiași categorii de infracțiuni urmărirea penală poate prezenta diferite grade de complexitate, dificultatea cercetării infracțiunii fiind determinată de mai mulți factori. Problemele sus-menționate constituie cadrul general al cercetării criminalistice a infracțiunilor, dar pe parcursul urmăririi penale, în dependență de caz, numărul activităților ar putea să sporească sau să se reducă.

Pentru depășirea momentelor dificile, la cercetarea unui anumit gen de cauze, o primă regulă tactică ne recomandă efectuarea activităților de urmărire penală în echipă: de către ofițerul de urmărire penală, procuror, alături de polițiști specializați, în baza unui plan de cercetare dinamic și minuțios, cuprinzând multiplele versiuni criminalistice logice, activități operative și termene de executare precise.

Specificul activității organelor de urmărire penală, complexitatea ei este determinată și de faptul că actualmente infracțiunile devin din ce în ce mai variate, modul lor de realizare ținând pasul cu dezvoltarea științei și tehnicii, situație în care victima s-ar găsi dezarmată față de infractori fără sprijinul unor organe de stat, având și pregătirea profesională necesară în lupta contra infracționalității.

Caracterul cognitiv și probatoriu al urmăririi penale prezintă importanță și sub aspectul evitării inculpării și trimiterii în judecată fără temeiuri serioase a unor persoane asupra cărora ar plana inițial o anumită bănuială. Ea este necesară pentru ocrotirea celor nevinovați împotriva unor constrângeri nejustificate. Principala sarcină a organelor de urmărire penală constă în aflarea adevărului cu privire la fapta și făptuitor, precum și în asigurarea respectării drepturilor și libertăților cetățenești [12].

Finalizarea cercetării criminalistice a infracțiunilor, dar și finalitatea judiciară a cauzei, vor fi dependente de modul în care organul de urmărire penală va putea, în urma tuturor activităților tactico-metodice întreprinse, să clarifice fiecare problemă a cercetării, în parte, și pe toate, în general.

Referințe:

1. Mrejeru Th., Mrejeru B. Urmărirea penală – aspecte teoretice și jurisprudența în materie penală. - București: Editura Universitară, 2007, p.18.
2. Theodoru Gr., Moldovan L. Drept procesual penal. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p.194.
3. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. - Казань: 1976, с.10-14.
4. Новик В.В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам. - Москва: Юридический центр, 2005, с.25.
5. Белкин Р.С. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть Общая. - Москва: Юридическая литература, 1966, с.313-330.
6. Neagu I. Drept procesual penal. Partea Specială. Vol.I. - București: Oscar Print, 1994, p.27.
7. Dongoroz V. Noul Cod de procedură penală și Codul de procedură penală anterior – prezentare comparativă. - București: Editura Politică, 1969, p.140.
8. Volonciu N. Tratat de procedură penală. Partea Specială. Vol.I. - București: Paideia, 1996, p.10.
9. Neagu I. Op. cit., p.11.
10. Nistoreanu Gh., Apetrei M., Nae L., Paraschiv C.S., Dumitru A.L. Drept procesual penal. - București: Europa Nova, 1996, p.6.
11. Volonciu N. Op. cit., p.17.
12. Theodoru Gr., Plăeșu T. Drept procesual penal. Vol.II. Partea Specială. - Iași: Universitatea Al. I. Cuza, 1987, p.8.

Prezentat la 31.10.2007

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАТИКИ И ЭЛЕКТРОСВЯЗИ

Наталья ЛАЗАРЕВА

Кафедра уголовного права и криминологии

Măsuri în ce privește combaterea infracțiunilor în domeniul informaticii și al rețelelor electronice se întreprind atât la nivel național, cât și la nivel internațional. Drept dovadă servește un șir de documente internaționale, printre care un rol important îi revine Convenției cu privire la infracțiunile cibernetice. La nivel național, problema luptei cu infracțiunile în domeniul informaticii și al rețelelor electronice a cerut legiuitorului includerea în Codul penal al Republicii Moldova a Capitolului XI – Infracțiunile în domeniul informaticii și al rețelelor electronice. Fără îndoială, includerea acestuia în legea penală este un pas înainte în combaterea infracțiunilor computerizate. Totodată, persistă încă numeroase probleme de drept nerezolvate, care împiedică lupta cu infracțiunile în domeniul informaticii și al rețelelor electronice, făcând-o inefectivă. În legătură cu aceasta, se fac propuneri întru perfecționarea bazei teoretice a normelor existente în Codul penal al Republicii Moldova, avându-se în vedere experiența adoptării de legi în acest domeniu.

Today the struggle against crimes in the field of computer science and telecommunications is undertaken at the national and international level. The Convention of Cyber Crimes is one of the most important laws at the international level. At the national level, the problem of counteracting computer and telecommunication crimes still requires that legislations adopt adequate legal measures. Criminal Code of RM Chapter XI: Crimes in the Field of Computer Science and Telecommunication represent such an example. An analysis using Chapter XI reveals the contradictions, blanks, and leaks which do not fully provide for enforcement measures to counteract criminality in the fields of computer science and telecommunications. This respect, this analysis, using international experience and norms, offers an improvement of the theoretical basis of the legal norms within the criminal code of RM.

Меры по борьбе с преступлениями в области информатики и электросвязи предпринимаются сегодня как на национальном, так и на межгосударственном уровне. Об этом свидетельствует ряд международных документов, как то: Конвенция о киберпреступности, принятая 27 апреля 2000 года Советом Европы [1]; Меры по борьбе против преступлений, связанных с использованием компьютеров, принятые в Бангкоке 25 апреля 2005 года на Одиннадцатом Конгрессе Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями [2]; Окинавская Хартия глобального информационного общества, принятая 23 июля 2000 года на Окинаве (Япония) на совещании руководителей глав государств и правительств стран «Группы Восьми» [3]. В рамках стран СНГ 17 февраля 1996 года на VII пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи был принят Модельный уголовный кодекс, в котором регламентируется ответственность за компьютерные преступления [4]; 1 июня 2001 года в Минске (Республика Беларусь) было принято Соглашение о сотрудничестве государств – участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации. В России, в Республике Молдова и в некоторых других государствах – членах Содружества рассматриваемая проблема потребовала от законодателя принятия срочных адекватных правовых мер противодействия данным преступным посягательствам.

Решающим шагом в уголовно-правовом противодействии преступлениям в области информатики и электросвязи стало включение в Уголовный кодекс Республики Молдова новой главы XI – «Преступления в области информатики и электросвязи». Глава XI Уголовного кодекса РМ содержит четыре статьи: статью 259 – «Несанкционированный доступ к компьютерной информации», статью 260 – «Внесение или распространение вредоносных компьютерных программ», статью 261 – «Нарушение правил безопасности информационных систем», и, наконец, статью 261/1 – «Несанкционированный доступ к сетям и услугам электросвязи» [5].

В специальной литературе между тем неоднократно указывалось на наличие несоответствия норм главы XI Уголовного кодекса РМ современной ситуации. Существующее уголовное законодательство об ответственности за преступления в области информатики и электросвязи создает по существу лишь видимость решения проблемы преступности в области информатики и электросвязи. Но самое главное – в нём говорится только о преступлениях, совершаемых в отношении компьютеров и компьютерной

информации, но не затрагиваются другие преступления, совершаемые с их использованием. Разумеется, это не значит, что от законодателя требуется разместить в главе Уголовного кодекса, посвященной преступлениям в области информатики и электросвязи, нормы о преступлениях, совершаемых с помощью компьютера, но посягающих на другие объекты. На наш взгляд, в Уголовном кодексе РМ необходимо предусмотреть ответственность за несанкционированные операции с компьютерами и компьютерными данными, которые выполняются с целью сокрытия другого преступления или облегчения его совершения. Таким образом, законом будут охвачены не только деяния, объектом которых является безопасность функционирования компьютерных сетей и содержащейся в них информации, но и иные киберпреступления.

Анализ главы XI Уголовного кодекса РМ позволяет выявить следующие противоречия, пробелы или другие недостатки, касающиеся не только отдельных статей, но и главы в целом. Недостатком конструкции состава преступления, предусмотренного статьей 259 Уголовного кодекса РМ, является то, что законодатель устанавливает наступление уголовной ответственности за несанкционированный доступ к компьютерной информации, сопряженный с уничтожением, повреждением, модификацией, блокированием или копированием информации, нарушением работы компьютеров, компьютерных систем или их сетей. Между тем, просто несанкционированный доступ к информации – уголовно не наказуем. Таким образом, получается, что если информация была скопирована, то все признаки состава преступления есть, а если она была просто прочитана – то таковых нет. А между тем, по нашему мнению, прочтение информации не менее опасно, чем ее копирование. В некоторых случаях злоумышленнику достаточно увидеть и прочитать информацию – и она тогда утрачивает свою ценность или может быть применена им в дальнейшем без всякого копирования. Кроме того, существуют иные способы сохранения данных для дальнейшего использования – например, фотографирование экрана компьютера.

При построении диспозиции статьи 260 главы XI Уголовного кодекса РМ, предусматривающей ответственность за внесение или распространение вредоносных компьютерных программ, при описании объективной стороны преступления допущена синонимия единственного и множественного числа, недопустимая с точки зрения законодательной техники и явно искажающая волю законодателя. В диспозиции говорится о заведомом внесении в компьютерные программы вирусных модификаций либо распространении компьютерных программ или информации, выводящих из строя машинные носители информации, технические средства обработки данных или нарушающих систему защиты [6]. Если исходить из буквального толкования нормы, то получается, что уголовно наказуемым является только совершение указанных в диспозиции действий в отношении как минимум двух программ. Очевидно, что криминализовано все-таки распространение хотя бы одной программы, но дефект законодательной техники искажает волю законодателя, а также может привести к неправильному толкованию закона. Этот дефект необходимо устранить с изложением диспозиции статьи 260 УК РМ, исключив употребление множественного числа.

В Уголовном кодексе РМ ничего не сказано относительно создания вирусных компьютерных программ. На наш взгляд, было бы целесообразным криминализовать данное деяние.

Что касается нарушения правил безопасности информационных систем, то диспозиция статьи 261 УК РМ является бланкетной, поэтому для установления наличия состава преступления следует точно доказать, какие именно правила по сбору, обработке, хранению, распространению или распределению информации были нарушены и кем именно. Состав преступления, описанный в статье 261 УК РМ, сформулирован как материальный и считается оконченным при наступлении последствий, указанных в диспозиции: хищение, искажение и уничтожение информации или наступление иных тяжких последствий [7]. По нашему мнению, гораздо логичнее было бы криминализовать хищение, искажение и уничтожение информации или наступление иных тяжких последствий, независимо от того, было ли оно совершено с нарушением правил или нет.

В Уголовном кодексе РМ отсутствуют также нормы о так называемом «компьютерном мошенничестве» – хищении чужого имущества или приобретении права на чужое имущество, совершенном путем ввода, изменения, удаления или блокирования компьютерных данных или любого иного вмешательства в функционирование компьютерной системы. К тому же специалисты по уголовному праву Совета Европы предлагают криминализовать компьютерное мошенничество.

И законодатель, и правоприменительная практика в качестве обязательного признака мошенничества называют обман или злоупотребление доверием потерпевшего, в результате чего он добровольно передает имущество или право на имущество, то есть волевой признак. Поскольку хищение имущества или приобретение права на чужое имущество, совершенное путем вмешательства в функционирование компьютерной системы, не имеет этого признака, введение в уголовное законодательство нормы о «компьютерном мошенничестве» будет противоречить требованиям законодательной техники.

Таким образом, наиболее приемлемым представляется назвать предлагаемую норму о хищении имущества (или приобретении права на чужое имущество), совершенном путем манипуляций с компьютерной информацией. По сути, эта норма будет охватывать также деяния, называемые «компьютерными кражами», но не подпадающие под действие статьи 186 Уголовного кодекса РМ по уже указанным выше причинам.

Действующий Уголовный кодекс РМ не предлагает достаточно конкретного способа определения ценности информации, которой причиняется ущерб. С точки зрения уголовного закона, любая информация, содержащаяся на машинном носителе, в компьютере, компьютерной системе или сети настолько важна, что заслуживает правовой охраны. При этом не учитывается тот факт, что с распространением компьютеров сильно дифференцировалась и ценность содержащейся в них информации. Взламываемый компьютер в настоящее время с равной вероятностью может содержать как ценнейшую научную или финансовую информацию, так и компьютерные игры, фильмы, музыку или даже порнографические изображения. Однако в любом случае причинение ущерба такой информации будет уголовно наказуемым лишь в силу того, что она содержится в компьютерах. Такая ситуация, на наш взгляд, совершенно не способствует вынесению справедливых приговоров и единообразному применению статей 259-261 Уголовного кодекса РМ.

Ввиду того, что от оперативных подразделений МВД РМ поступала информация о распространении несанкционированного доступа к сетям и/или услугам электросвязи, законодатель 22 октября 2004 г. дополнил Уголовный кодекс РМ статьей 261/1, предусматривающей уголовную ответственность за несанкционированный доступ к сетям и/или услугам электросвязи, а глава XI Уголовного кодекса РМ стала называться «Преступления в области информатики и электросвязи».

К настоящему времени уголовное законодательство РМ претерпело существенные изменения, вызванные появлением преступности в области информатики и электросвязи. Однако остаётся еще множество неурегулированных правовых проблем, что не позволяет эффективно противодействовать преступлениям в области информатики и электросвязи. Полагаем, что следует продолжить научные исследования проблем криминализации и декриминализации противоправных деяний в области информатики и электросвязи для совершенствования и создания теоретической базы соответствующих норм Уголовного кодекса РМ с учетом международного опыта законодательства в этой области.

Литература:

1. Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. - Москва, 2002, с.375-414.
2. Меры по борьбе против преступлений, связанных с использованием компьютеров // Материалы Одиннадцатого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями: А/CONF.203/14. Бангкок, 18-25 апреля 2005 года.
3. Окинавская Хартия глобального информационного общества (принята 23.07.2000 г. на Окинаве (Япония) на совещании руководителей глав государств и правительств стран «Группы Восьми»).
4. Панфилова Е.И., Попов А.Н. Компьютерные преступления: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Научн. ред. проф. Б.В. Волженкин. - СПб., 1998, с.20-21.
5. Уголовный кодекс Республики Молдова №985-XV от 18.04.2002 // Официальный Монитор Республики Молдова. - 2002. - № 128-129. - Ст.1012.
6. См. там же.
7. Макаръ И.М. Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. - Кишинев: CEP USM, 2004, с.318-319.

Prezentat la 10.05.2007

**INSTITUTION DE LA COMMISSION ROGATOIRE DANS LE PROCÈS PÉNAL
DE LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA****Lilian MACARI***Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică*

Comisia rogatorie este o instituție care mijlocește administrarea probelor, semnificând o procedură utilizată pentru administrarea unor probe sau efectuarea unor acte procedurale de către un alt organ decât cel ce instrumentează cauza penală.

Recurgerea la serviciile comisiei rogatorii constituie o excepție în activitatea organelor judiciare, fiind folosită numai în situațiile în care nu au posibilitatea să efectueze personal un anumit act procedural, renunțând la nemijlocirea administrării probelor în favoarea operativității în procesul penal.

Autorii noului Cod de procedură penală, pe lângă un șir de reglementări noi, au inclus și această instituție, în special în capitolul ce cuprinde dispoziții cu privire la asistența judiciară internațională în materie penală.

Acest fapt este salutar, deoarece anterior legislația națională nu reglementa în mod practic aceste relații, practicienii aplicând direct prevederile instrumentelor internaționale, care în majoritatea lor sunt destul de laconice. Ca rezultat, fiecare jurist interpretează în felul său normele din aceste tratate internaționale, fapt care duce la lipsa uniformității în aplicarea lor.

Le Code de procédure pénale ne définit pas la commission rogatoire parce que c'est la tâche de la doctrine [1]. De cette façon le mot *commission rogatoire* en effet signifie une procédure utilisée pour administrer des preuves ou effectuer des actes procéduraux qui peuvent être effectués par un autre organisme (pas obligatoirement qu'il instrumente la cause pénale) [2], et il est considéré comme un procédé de preuve auxiliaire qui s'utilise dans le cas où un organisme de poursuite pénale ou une juridiction n'a pas la possibilité d'effectuer directement un acte procédural [3].

Le mot *commission* à son tour, dénomme le collectif organisé, qui fonctionne auprès d'une institution, d'une réunion etc., et qui a la tâche de faire des propositions, de prendre des décisions ou d'exécuter des mandats dans des cas spéciaux [4]. A son tour, le mot *rogatoire* dans le syntagme avec le mot *commission* forme l'expression *commission rogatoire* – ça signifie que c'est une demande adressée par une juridiction qui siège dans une certaine localité ou certain pays à un organisme de juridiction qui siège dans une autre localité ou autre pays dans le but d'obtenir des preuves désirés [5].

Dans le contexte qui nous intéresse, l'utilisation du mot *commission* dans la dénomination de la notion juridique processuelle – pénale ne doit pas être considérée comme un organisme [6], dont les parties composantes sont la personne qui effectue la poursuite pénale ou le procureur, parce qu'ensuite nous remarquerons que ce n'est pas correcte de dire «la formation d'une commission rogatoire», mais «l'effectuation d'une commission rogatoire».

Ainsi, dans le déroulement du procès pénal peuvent apparaître des situations où un organe de poursuite pénal ou une juridiction ne peuvent pas effectuer un acte de procédure à cause de la distance qui sépare le siège de l'organe compétent du lieu où cet acte devrait être effectué sans difficultés. L'existence de ces difficultés créent des difficultés dans le déroulement opératif de la poursuite et provoque des dépenses inutiles. Dans de tels cas la loi prévoit la possibilité qu'un organe de poursuite pénale ou la juridiction confie à un autre organe de poursuite ou a une autre juridiction la tâche d'effectuer un certain acte de procédure [7].

Notre code de procédure pénale ne réglemente la commission rogatoire que de la manière suivante: elle est utilisée par les organes judiciaires de la république de Moldova dans le cadre de l'assistance judiciaire internationale.

Dans ce contexte nous considérons nécessaire d'apporter de certaines séquences: il est évident qu'à l'occasion de la résolution des causes pénales peuvent apparaître des situations où, dans le but de la solution de la cause des certaines preuves et des moyens de preuves se trouvant à l'étranger, sont nécessaires. Par exemple, dans un dossier pénal le témoignage d'un citoyen étranger qui se trouve dans son pays est absolument nécessaire. Des situations similaires peuvent apparaître dans le cas des pays étrangers dont les organes judiciaires doivent solutionner des causes pénales. Dans de tels cas, dans le cadre de l'assistance judiciaire

internationale, les organes de poursuite pénale ou les instances judiciaires peuvent s'adresser à un autre organe de poursuite pénale ou à une autre instance qui se trouve à l'étranger en vue d'effectuer un certain acte de procédure [8].

L'éventualité de telles situations a déterminé la réglementation d'une forme d'assistance judiciaire par l'utilisation de laquelle l'instance judiciaire nationale peut solliciter qu'un acte de procédure soit effectué par des instances judiciaires d'un autre état (commission rogatoire active ou à l'étranger) et vice versa, les instances judiciaires d'un autre état, dans des situations similaires, peuvent solliciter aux instances judiciaires nationales d'effectuer des certains actes de procédure (commission rogatoire passive, ou de l'étranger). Dans ce cas, d'après le concept, la commission rogatoire externe (ou internationale, ce qualificatif étant implicite inclut dans la dénomination du chapitre IX titre III «Assistance juridique internationale dans la matière pénale») est une activité processuelle qui implique un déplacement de compétence territoriale de l'instance de poursuite pénale ou de l'instance judiciaire, légal compétente dans une cause pénale, vers les organes (instances) judiciaires d'un autre état étranger, des organes, qui ont la possibilité d'effectuer un acte de procédure respectif. D'après le caractère, c'est un moyen de preuve auxiliaire par l'utilisation duquel les organes judiciaires nationaux peuvent acquérir des constatations vis-à-vis des moyens de preuve qu'ils n'ont pas la possibilité de les administrer d'une manière directe (celles-ci se trouvant sur le territoire d'un autre pays) et réciproque les organes judiciaires de l'étranger peuvent obtenir des constatations sur certains moyens de preuve se trouvant sur le territoire de notre pays. En ce qui concerne le fonctionnement de cet établissement, nous allons accentuer que la fonction caractéristique des commissions rogatoires externes est celle d'éviter des obstacles dans le déroulement et la solution du procès pénal par la possibilité donnée aux instances judiciaires de solliciter la réalisation de certains actes de procédure dans un autre pays. La propre finalisation de la commission rogatoire extérieure consiste dans l'assurance de la réalisation de l'assistance judiciaire sur le plan international et est une mesure d'ordre qui peut être, selon le cas, effectuée par les instances judiciaires nationales autant à l'étape de poursuite pénale, qu'à l'étape du procès [9].

Ainsi, nous considérons que ce procédé de preuves contribue à l'administration des preuves dans le procès pénal, en constituant une contribution énorme à la découverte des preuves qui peuvent démontrer les faits qui forment l'objet de la preuve en proposant et en les introduisant dans le procès, afin que la cause pénale soit solutionnée correctement.

A son tour, une question se pose, concernant la valabilité de l'acte de procédure qui a été exécuté dans un autre pays, devant les organes judiciaires nationaux. Dans ce sens la loi prévoit que l'acte de la procédure exécuté dans le pays étranger selon les prévisions des lois de ce pays est valable devant les organes de poursuite pénale et devant les instances judiciaires de la République de Moldova alors quand son exécution se déroule selon la procédure prévue par le Code de procédure pénale de la Moldova (art.538 CPP de la RM).

Mais les prévisions de cet article concernent la valabilité de l'acte de procédure, ne concernant pas la valeur prévue qui reste être appréciée par les organes judiciaires. Ainsi, par exemple, la prise de la déclaration d'un témoin selon la loi étrangère sans déposer serment n'affecte pas la valabilité de l'acte, la valeur de preuve de la déclaration reste devoir être appréciée par l'organe judiciaire national [10], les conclusions de ces organes respectifs, dans ce sens, sur la culpabilité de l'inculpé à la cause duquel a été sollicitée l'audition, doivent être véridiques [11]. Dans ce contexte, il est évident que les preuves acquises à l'aide des commissions rogatoires se soumettent à toutes les règles concernant leur appréciation, spécialement que les preuves n'ont pas une valeur a priori établie, l'appréciation des preuves est effectuée par l'organe de poursuite pénale et par l'instance judiciaire selon leurs propres convictions, formées à la suite de leur examen en ensemble, sous tous les aspects et d'une manière objective.

Mais la liberté d'appréciation de l'organe de poursuite pénale et de l'instance judiciaire dans l'appréciation des preuves ne signifie pas, bien sûr ni l'arbitraire, ni la liberté d'appliquer ou ne pas appliquer la loi, elle ne signifie que la liberté de choisir d'un ensemble de preuves [12], celles qui inspirent le sentiment de certitude envers la vérité, c'est pourquoi quand on s'adresse avec une demande de commission rogatoire, elle est soumise à beaucoup de règles concernant tant l'ordre de s'adresser avec une demande, que son exécution ainsi nous sommes obligés d'attirer une attention particulière à ces aspects dans cet ouvrage.

Nous considérons que c'est opportun du point de vue des deux aspects dans ce sens: ceux des résultats et ceux des sanctions.

En ce qui concerne les résultats, les actes de procédure, effectués par commission rogatoire sont vérifiés par les organes de poursuite pénale et par l'instance judiciaire par rapport à l'ensemble des preuves administrés dans la cause.

Le résultat de la vérification réside dans l'existence d'une concordance parfaite entre le contenu des actes de procédure effectués par des procédures de preuve mentionnés et les matériaux du procès, recueillis pendant le déroulement de la poursuite pénale ou de l'enquête judiciaire en se confirmant réciproque. Mais la vérification peut avoir des résultats discordants entre les constatations résultats des actes de procédure, effectués par commission rogatoire et le matériel de preuves du dossier, les premières infirmant les dernières et vice versa [13].

En ce qui concerne les sanctions, la commission rogatoire étant activité processuelle réglementée par la loi, la violation des dispositions légales ou l'application qui n'est pas en rapport de conformité, peut amener à des sanctions processuelles [14]. Spécialement ça se rapporte aux nullités, puisque dans le cas respecté ou pas par les dispositions légales concernant l'exécution de la commission rogatoire, les prévisions de l'article 251 CPP deviennent applicables, concernant les nullités processuelles. Si on viole une certaine sanction à nullité absolue les actes de procédure, effectués par le procédé de preuve mentionné seront abrogés (par exemple la violation des prévisions légales concernant la compétence des organes judiciaires). Dans le cas des autres violations on ne prononce la nullité que si en effectuant la commission rogatoire, on a commis une violation des normes processuelles, pénales et elle ne peut être mise à l'écart que par l'abrogation de cet acte.

Comme vous avez remarqué l'exécution de la commission rogatoire est possible seulement vis-à-vis des actes procéduraux sauf les actes procéduraux, qui ne peuvent être effectués que par l'organe de poursuite pénale ou par l'instance du procès. (En ce qui concerne les actes procéduraux qui ne peuvent être effectués que directement nous en parlerons plus bas).

Nous considérons qu'ici il faut mettre l'accent sur certains moments. Les actes procéduraux sont des moyens, à l'aide desquels on apporte les tâches qu'on doit accomplir et qui découlent des actes et des mesures processuelles [15]. Ainsi l'acte procédural représente la part documentaire du procès pénal et suppose la préexistence de l'acte processuel [16]. A son tour, l'acte processuel est la manifestation de volonté du sujet processuel, consistant dans l'exercice des obligations, des droits ou consistant dans l'existence de certaines dispositions légales ou des exigences processuelles par lesquelles on produit l'effet juridique, qui détermine l'existence et le déroulement du procès pénal [17].

En ce qui résulte les définitions données, il est clair, quel est l'objet des commissions rogatoires – ce sont les actes de procédure et pas les actes processuels. Il est bien compliqué de s'imaginer qu'on peut s'adresser pour une assistance judiciaire, en sollicitant la réalisation de certaines manifestations de volonté.

Ainsi à l'aide de la commission rogatoire on peut effectuer tout acte procédural sauf ceux, que l'organe de poursuite pénale ou l'instance judiciaire ne peut les effectuer que directement. Ces actes avec l'indice «directement» sont divers, nous ne ferons l'analyse que des uns d'eux. Spécialement nous nous apportons à l'audition du coupable ou de l'inculpé et à la présentation des matériaux de poursuite pénale. En ce qui concerne la première situation, la littérature juridique de la plus honorable autorité de façon scientifique explique que ça vient de la signification exceptionnelle dans le procès pénal de l'audition du soupçonné, du coupable, de l'inculpé, sur lequel se reflètent toutes les conséquences de l'activité des organes de poursuite pénale et de l'instance judiciaire. C'est tout à fait clair. Plus compliquée est la situation concernant la présentation des matériaux de poursuite pénale (art.293 CPP). La présentation des matériaux de poursuite pénale est un acte processuel. Et le procès verbal de la présentation des matériaux de poursuite pénale, acte dont l'accomplissement obligatoire est prévu dans l'article 294 CPP, est un acte procédural. Mais, prenant en considération la préexistence de l'acte processuel, tout devient plus clair. Sauf cela, la présentation du matériel de poursuite pénale est un acte processuel qui ne peut pas être effectué que directement, parce qu'il satisfait le droit à la défense du coupable ou de l'inculpé [18].

A son tour, nous recommandons aux praticiens, qui à un moment donné arrivent à la conclusion que pour une juste solution de la cause il est nécessaire de s'adresser avec la commission rogatoire, à la solution de la question si l'action processuelle donnée peut être l'objet du procédé donné, peut ressortir du considérant de sa spécificité (est-il acte processuel ou de procédure) et deuxièmement peut ressortir de ses buts (par exemple, il est absolument nécessaire qu'une personne se trouvant à l'étranger soit légalement cité, par cela en assurant un déroulement normal du procès, ou est-il nécessaire à l'aide de cette institution d'administrer une preuve).

Ainsi, par l'utilisation de la commission rogatoire on peut renoncer à l'administration directe des preuves en faveur de l'opérativité dans le procès pénal et avec des conséquences directes sur les réductions des dépenses judiciaires dans les causes pénales.

Soulignons que si nous recourons aux services de la commission rogatoire ça constitue une exception dans l'activité des organes judiciaires pénaux, et ceux-ci ne l'utilisent que dans la situation où manque la possibilité d'effectuer un certain acte de procédure [19].

L'aspect différencié existant entre l'organe qui a une cause à solutionner et celui qui effectue un acte par commission rogatoire, c'est le rayon territorial dans lequel les dernières déroulent leur activité [20].

Dans ce contexte, dans le procès pénal national il y a certaines institutions avec des aspects communs à la commission rogatoire, spécialement elles étaient reflétés dans les réglementations du code de procédure pénale du 24.03.1961 dans l'article 114, où est indiqué le droit du juge d'instruction pénal d'effectuer personnellement de différents actes de poursuite pénale dans un autre endroit, ou faire responsable le juge d'instruction pénale ou l'organe d'enquête pénale conformément d'un autre endroit, qui est obligé d'accomplir la responsabilité concernant la réalisation de certains actes de poursuite pénale dans un délai de 10 jours et pas plus.

A son tour, les réglementations du nouveau code de procédure pénale adopté récemment dans l'article 258 alinéa 1, qui régleme l'extension de la compétence territoriale et les délégations de l'organe de poursuite pénale on indique que dans le cas où certaines actions de poursuite pénale doivent être effectuées par délégation. L'exécution de ces actions doit être passé à un autre organe respectif qui est obligé d'exécuter cette délégation dans un délai de 10 jours et pas plus.

Ainsi, nous remarquons des aspects communs avec l'institution de la commission rogatoire autant de l'institution de missions que des délégations (à notre avis l'aspect procédural des missions et des délégations dans la procédure nationale, ressortant des dispositions de la loi est le même). Ces aspects communs ne sont que la possibilité de renoncer à l'administration directe des preuves et l'extension du principe territorial.

Les uns des praticiens considèrent qu'il est nécessaire d'introduire des prévisions législatives concernant l'utilisation de l'institution de la commission rogatoire dans le plan interne, mentionnant le fait que les employés des organes de poursuite pénale, en sollicitant de certains renseignements, ou la réalisation de certaines actions processuelles, maintes fois la disposition par laquelle est sollicitée l'assistance est appelée commission rogatoire.

Pour que notre position dans ce sens soit claire, il est utile qu'on indique de certains aspects de l'interaction des organes de poursuite pénale à l'échelle nationale.

L'auteur Mihai Gheorghiu indique dans ce contexte que pour organiser des interactions entre les organes de poursuite pénale dans un certain district ou dans une certaine ville de la Moldova on doit expédier une disposition séparée ou on doit envoyer le juge d'instruction qui participe à l'enquête de la cause pénale et qui accomplira lui-même le travail nécessaire ensemble ou en coordination avec les représentants de l'administration locale.

On expédie les dispositions séparées concernant telles ou telles actions d'enquête ou la réalisation de certaines mesures opératives de recherche à un organe sur le territoire de la république, habituellement dans le cas où n'existe pas de possibilité réelle ou de nécessité urgente pour le déplacement du représentant de l'organe d'enquête. On peut facilement établir et documenter les preuves matérielles qui peuvent être expédiées à l'initiateur de l'action à l'aide des représentants des organes locaux du ministère des affaires internes ou de la sécurité nationale. Dans la démarche expédiée à l'adresse d'un autre organe, le juge d'instruction doit exposer la fable de l'infraction enquêtée ou de certaines circonstances, qu'on puisse expliquer au futur exécuter, lui indiquant à la fois le volume concret de travail qui doit être accompli. En rédigeant ce document, le juge d'instruction responsable du cas, doit formuler correctement et cohérent les circonstances et les questions dont il atteint une réponse et il doit exposer sa propre opinion, dans la mesure des possibilités et des propositions concernant la manière tactique d'accomplissement le plus rationnel de la tâche [21].

Il faut mentionner qu'en principe c'est le seul ouvrage dans notre pays où on expose de certaines séquences concernant l'assistance (en effet ne concernant pas l'assistance mais l'interaction).

En ce qui concerne le procès pénal de la République de Moldova, des réglementation sur échelle nationale concernant l'institution de la commission rogatoire ont apparu quand a été adopté le nouveau code de procédure pénale, spécialement dans le chapitre où on régleme l'assistance judiciaire internationale au sujet pénal.

Dans le cadre de ce chapitre les auteurs du code ont introduit des réglementations express concernant l'adresse à la commission rogatoire, le contenu et la forme de la demande de commission rogatoire, la validité de l'acte procédural, effectué à l'aide de cette institution, l'exécution en Moldova de la commission rogatoire de l'étranger.

Ce fait est bienvenu, parce que jusqu'à l'heure actuelle la législation nationale ne réglementait pas pratiquement ces relations, les praticiens appliquent directement des prévisions des instruments internationaux qui dans leur majorité sont bien brèves. Et comme résultat, chaque juriste interprétait à son aise les normes de ces traités internationaux, et ce phénomène amenait au manque de l'information dans leur application.

Références:

1. Ratea I. Inadmisibilitatea prezentării materialului de urmărire penală prin comisie rogatorie // Dreptul. - 2001. - Nr.4. - P.145.
2. Neagu I. Drept procesual penal. Tratat. - București: GLOBAL LEX, 2002, p.391.
3. Dicționar de procedură penală. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.58.
4. Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. - București: Univers, 1998, p.201.
5. Ibidem, p.931.
6. Ratea I. Op. cit., p.146.
7. Comisia rogatorie și delegare. - În: V.Dongoroz. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea Generală. Vol.I. - București: Editura Academiei Române, 1975, p.300.
8. Neagu I. Op. cit., p.182.
9. Dongoroz V. Op. cit., vol.II, p.407-408.
10. Ibidem, p.410.
11. Corcenco A. Adevărul în procedură penală. Noțiune, conținut și importanță. p.48.
12. Doltu I. Considerații cu privire la administrarea și aprecierea probelor în procesul penal // Dreptul. - 2001. - Nr.7. - P.172.
13. Dongoroz V. Op. cit., vol.II, p.304.
14. Ibidem.
15. Neagu I. Op. cit., p.455.
16. Giurgiu N. Cauzele de nulitate în procesul penal. - București: Editura Științifică, 1974, p.15, *citat de Ion Ratea // Dreptul. - 2001. - Nr.4. - P.146.*
17. Ibidem, p.146.
18. Dongoroz V. Op. cit., p.304.
19. Neagu I. Op. cit., p.391.
20. Ibidem, p.392.
21. Gheorghiu M. Metodica cercetării infracțiunilor săvârșite de structurile criminale organizate. - Chișinău, 2001, p.110.

Prezentat la 15.06.2007

INTERPRETAREA OFICIALĂ A DISPOZIȚIILOR PENALE PRIVIND HULIGANISMUL: PROBLEME ȘI SOLUȚII

Sergiu BRÎNZĂ

Catedra Drept Penal și Criminologie

The problems and the solutions related to the official interpretation of the penal provisions with regard to hooliganism are analyzed in the present article. The norm provided by art.287 of the Criminal Code of Republic of Moldova always had a high potential of being interpreted extensively, therefore the legality principle was violated. The article is a reaction to the passing of the Plenum Decision No.4/2006 (dedicated to the explication of art.287 of the Criminal Code of Republic of Moldova). The formulated suggestions and proposals have the aim to fix with greater precision the limits of applying the above-mentioned article. The judges need an efficient model to be directed in the process of carrying out the penal justice related to the hooliganism cases.

Caracterul adecvat al reflectării verbale a dreptului în textul legii penale poate fi privit ca un rezultat ideal, ca un obiect final și suprem al activității legislative, ca un criteriu de evaluare a eficacității acestei activități și, totodată, ca un stimulent de perfecționare continuă a legii penale. În virtutea faptului că între litera legii penale și spiritul legii penale nu poate fi pus semnul egalității (cât de perfectă ar fi legea penală), elucidarea sensului legii penale va constitui întotdeauna o problemă de maximă actualitate.

În acest plan, V.V. Ignatenko consideră că prin „calitatea juridică a legii” se înțelege totalitatea constantă a calităților de legalitate juridică, precum și a calităților juridico-instrumentale și tehnico-juridice, care împreună constituie una dintre premisele acțiunii eficiente a legii, în corespundere cu scopurile care au fost tratate la adoptarea ei. În special, calitatea tehnico-juridică a legii se exprimă în calitatea corelării în lege a factorului formal și a celui estimativ (printre cele mai importante aspecte ale căreia se numără utilizarea rațională a conceptelor estimative), precum și în calitatea lingvistică a legii [1]. În același făgaș ideatic, A.P. Ciugaev și E.V. Barakina susțin că insuficiența calitate a conținutului legii penale se exprimă, în special, în imprecizia și neclaritatea lexicului legal, ceea ce are drept urmare interpretarea echivocă a legii penale [2].

Sub acest aspect, art.287 CP RM este una dintre cele mai dificile norme penale. Sintagmele „care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate”, „opunerea de rezistență”, „cinism sau obrăznicie deosebită” etc. – specificate în dispoziția de incriminare a faptei de huliganism – fie că reprezintă concepte estimative, fie că se caracterizează prin imprecizie și neclaritate, fie îmbină ambele aceste aspecte. Iată de ce, judecătorilor trebuie să le fie propus un model eficient de îndrumare în procesul de înfăptuire a justiției privind cauzele referitoare la huliganism.

Are dreptate V.E. Godik când afirmă: „Echivocitatea interpretării se manifestă cel mai acut în procesul de înfăptuire a justiției. Dacă hotărârile judecătorești reprezintă una dintre formele de realizare a dreptului, însă hotărârile respective oferă o interpretare ambiguă a normelor de drept, apare problema eficienței legii în principiu” [3]. Tocmai de aceea, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism”, nr.4 din 19.06.2006 (în continuare – Hotărârea Plenului nr.4/2006) [4], are ca scop declarat „aplicarea corectă și uniformă a legislației care vizează examinarea cauzelor despre huliganism”.

Necesitatea imperioasă a interpretării oficiale a prevederilor legii penale (mai cu seamă a unor astfel de prevederi cum este cea vizând infracțiunea de huliganism) o confirmă Curtea Europeană a Drepturilor Omului. De exemplu, în cauza *Kokkinakis contra Greciei*, instanța europeană a subliniat: „... o infracțiune trebuie să fie definită clar prin lege. Această condiție are a fi îndeplinită atunci când individul poate să știe, pornind de la prevederea normei pertinente și, la nevoie, cu ajutorul interpretării ce-i este dată în jurisprudență (sublinierea ne aparține – n.a.), ce acte și omisiuni sunt de natură să-i angajeze răspunderea penală” [5].

Desigur, în condițiile desfășurării reformei legislative un rol aparte este rezervat legiuitorului, care trebuie să-și formuleze ideile cu maximă precizie și claritate. Iar, la necesitate, să efectueze interpretarea autentică a acelor prevederi care sunt percepute nu cu un singur înțeles. Însă, atunci când legiuitorul nu-și îndeplinește această atribuție, intervine Plenul Curții Supreme de Justiție. Incontestabil, interpretarea judiciară a legii

penale constituie unul dintre principalele tipuri de interpretare oficială a legii penale. Este justificat că anume Plenul Curții Supreme de Justiție deține dreptul de a interpreta legea penală nu numai cauzal (în legătură cu examinarea unor cauze penale concrete), dar și de a conferi interpretării legii penale rolul de instrumentar special explicativ, adresat tuturor instanțelor judecătorești din Republica Moldova, în vederea perceperii unitare a sensului legii penale. Reprezentată de judecătorii cei mai pregătiți în plan profesional, această autoritate judecătorească consideră de demnitatea sa să adopte, atunci când este necesar, hotărâri explicative (inclusiv în materie penală).

Hotărârea Plenului nr.4/2006 este una dintre cele mai recente hotărâri explicative în materie penală, adoptate de Plenul Curții Supreme de Justiție. Ea a înlocuit Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele despre huliganism”, nr.12 din 20.12.1993 [6]. Procesul de elaborare și adoptare a noii hotărâri a fost laborios, fapt demonstrat și de cele două proiecte succesive, în baza cărora a apărut Hotărârea Plenului nr.4/2006. Datorită propunerilor și sugestiilor, parvenite inclusiv de la Catedra Drept Penal și Criminologie a Universității de Stat din Moldova, hotărârea adoptată este mult superioară în calitate față de respectivele proiecte. Totuși, așa cum e și firesc, mai există imperfecțiuni care marchează conținutul Hotărârii Plenului nr.4/2006. De datorita doctrinarilor este să sesizeze aceste imperfecțiuni și să recomande îmbunătățirea calității respectivei hotărâri cu caracter explicativ [7].

Anagjându-ne în acest demers, toate recomandările, pe care le vom formula în continuare, le vom concepe în primul rând sub aspectul respectării principiului legalității la interpretarea și aplicarea legii penale.

Astfel, în pct.2 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 se menționează: „*Infrațiunea de huliganism, prevăzută la art.287 CP RM, reprezintă acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate, manifestate prin oricare din următoarele aspecte:*

- a) *acțiuni însoțite de aplicarea violenței asupra persoanelor;*
- b) *acțiuni însoțite de amenințarea cu aplicarea violenței asupra persoanelor;*
- c) *acțiuni însoțite de opunerea de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice;*
- d) *acțiuni care, prin conținutul lor, se deosebesc prin cinism sau obrăznicie deosebită”.*

Considerăm că această expunere de „aspecte” (care sunt, de fapt, modalități normative ale infrațiunii de huliganism) poate induce în eroare: din interpretarea sistemică a componentelor ei se poate deduce că, la lit.d) pct.2 al Hotărârii Plenului nr.4/2006, se au în vedere acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate și care, prin conținutul lor, se deosebesc prin cinism sau obrăznicie deosebită.

Însă, o asemenea abordare ar fi incorectă: legiuitorul folosește următoarea formulă în dispoziția art.287 CP RM: „... precum și acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obrăznicie deosebită”. Aceasta înseamnă că acțiunile, desemnate prin această formulă, sunt disjuncte de acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate.

În consecință, în vederea asigurării efective a aplicării corecte și uniforme a art.287 CP RM, recomandăm Plenului Curții Supreme de Justiție să reformuleze sus-citata parte a pct.2 din Hotărârea Plenului nr.4/2006, după cum urmează:

„Infrațiunea de huliganism, prevăzută la alin.(1) art.287 CP RM, presupune oricare din următoarele modalități:

- a) **acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate, însoțite de aplicarea violenței asupra persoanelor;**
- b) **acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate, însoțite de amenințarea cu aplicarea violenței asupra persoanelor;**
- c) **acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate, însoțite de opunerea de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice;**
- d) **acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obrăznicie deosebită”.**

Schimbând registrul, consemnăm un punct de vedere exprimat în literatura de specialitate: „Interpretând legea, instanțele judecătorești pot doar să explice conținutul normelor de drept interpretate. Ele nu sunt în drept să creeze noi norme de drept, chiar dacă acestea derivă din normele de drept interpretate. Aceasta decurge din rolul instanțelor judecătorești, în condițiile funcționării principiului separației puterilor în stat.

Imixtiunea instanțelor judecătorești în domeniul creației legislative va duce inevitabil la dereglarea echilibrului dintre diversele ramuri ale puterii, la substituirea puterii legislative de cea judecătorească” [8].

În lumina celor menționate, în ultimul alineat al pct.2 din Hotărârea Plenului nr.4/2006 se folosesc construcții terminologice incorecte, pentru a distinge cele trei variante ale infracțiunii de huliganism. Ne referim la sintagmele „huliganismul simplu” și „huliganismul calificat”. Or, legiuitorul autohton, spre deosebire de legiuitorul român, nu prevede variante calificate ale infracțiunii. Oricum, chiar în legea penală română, variantele calificate ale infracțiunii se prevăd în norme aparte. Nicidecum nu în aceeași normă cu varianta-tip a infracțiunii. Dintr-un alt unghi, probabil, s-a dorit ca sintagmele „huliganismul simplu” și „huliganismul calificat” să fie puse la același nivel cu sintagma „huliganismul agravat”. Aceasta din urmă e folosită de legiuitor în alin.(3) art.287 CP RM. Însă, o asemenea echivalare nu este cu putință, deoarece sintagma „huliganismul agravat” este o expresie a voinței legiuitorului. Spre deosebire de ea, cele două sintagme contestate reprezintă expresii ale voinței instanței supreme. În acest fel, se încearcă a pune la același nivel construcții terminologice, care țin de două sisteme de referință diferite, ceea ce nu este corect sub aspect logic.

Reieșind din cele menționate mai sus, **propunem excluderea ultimului alineat din textul pct.2 al Hotărârii Plenului nr.4/2006.**

Într-o altă ordine de idei, remarcăm definiția noțiunii „ordinea publică” din pct.3 al Hotărârii Plenului nr.4/2006. Este o definiție necesară, deoarece noțiunea dată e utilizată de legiuitor în dispoziția art.287 CP RM.

Este, de fapt, reproducerea fidelă a definiției aparținând lui V.Țaulean: „Ordine publică înseamnă o totalitate de relații sociale ce asigură o ambianță liniștită de conviețuire în societate, de inviolabilitate a persoanei și a integrității patrimoniului, precum și activitatea normală a instituțiilor de stat și publice” [91].

Nu este clar, de ce instanța supremă a ales tocmai această definiție, întrucât ea prezintă unele disfuncționalități grave:

1) ordinea publică este o valoare socială, și nu „o totalitate de relații sociale”. Împreună cu securitatea publică, această valoare socială alcătuiește valoarea socială fundamentală, apărată împotriva infracțiunilor prevăzute în Capitolul XIII din Partea Specială a Codului penal. Pe cale de consecință, relațiile sociale cu privire la securitatea publică și ordinea publică formează obiectul juridic generic al acestui grup de infracțiuni;

2) ordinea publică nu poate asigura nimic, odată ce ea însăși necesită apărare din partea legii penale. Ordinea publică nu dispune de mecanismul pe care îl are legea penală. Ea este un obiect al apărării penale, și nu un factor de apărare penală. Dacă ordinea publică ar fi în stare să asigure ceva, nu ar mai fi necesar ca legea penală să o apere;

3) conviețuirea în societate (*alias* conviețuirea socială) este asigurată prin incriminarea unor fapte prevăzute în Capitolul VIII al Părții Speciale a Codului penal. Nicidecum această valoare socială nu e asigurată de ordinea publică. În mod similar, inviolabilitatea persoanei este asigurată prin incriminarea faptelor prevăzute în Capitolele II, III, IV etc. din Partea Specială a Codului penal. Integritatea patrimoniului e asigurată prin incriminarea faptelor prevăzute în Capitolul VI din Partea Specială a Codului penal. Iar activitatea normală a instituțiilor de stat și publice este asigurată prin incriminarea faptelor prevăzute în Capitolul XVII din Partea Specială a Codului penal. În genere, ordinea publică nu este un accesoriu, un apendice al altor valori sociale, ocrotite de legea penală. Ea este o componentă de sine stătătoare a ordinii de drept, care este apărată de legea penală de rând cu celelalte valori sociale de maximă importanță.

Reieșind din adevărata natură a ordinii publice, recomandăm ca în pct.3 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 ea să fie definitivă în felul următor:

„Ordinea publică semnifică segmentul ordinii de drept, reprezentând valoarea socială care s-a format ca urmare a respectării normelor de drept, având ca obiectiv menținerea liniștii și moralității publice, a stimei reciproce, a comportamentului adecvat al cetățenilor în ipostaze cu implicații publice, cu respectul decenței în cuvinte, fapte și atitudini”.

Probabil, cea mai vulnerabilă parte a Hotărârii Plenului nr.4/2006 este cea în care sunt definite noțiunile estimative „încălcarea grosolană a ordinii publice”, „exprimarea unei vădite lipse de respect față de societate”, „opunerea de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice”, „cinism sau obrăznicie deosebită” etc.

Consemnăm necesitatea intervenției legiuitorului în problema acestor noțiuni estimative din ar.287 CP RM. Este necesară modificarea articolului dat, astfel încât unele din noțiunile consemnate mai sus (care întotdeauna au reprezentat niște forme fără conținut) să fie excluse din textul legii penale, iar altora să li se imprime

mai multă precizie. Deloc neglijabilă în această privință este opinia experților Consiliului Europei, care au efectuat expertiza Codului penal al Republicii Moldova.

În acest sens, Mariavaleria del Tufo, unul din acești experți, susține: „Fraza care conține expresia „lipsa vădită de respect față de societate” trebuie eliminată, deoarece nu amplifică deloc gravitatea faptei, ci exprimă mai degrabă opinia autorului, care însă nu poate fi sancționată de dreptul penal. Simplul fapt de a opune rezistență unui reprezentant al puterii sau unei alte persoane nu poate fi pedepsit: incriminarea ar fi justificată doar dacă rezistența îmbracă forma unor acțiuni violente sau amenințări. Incriminarea acțiunilor de un deosebit cinism și obrăznicie nu este admisibilă, cu excepția cazului când asemenea acțiuni prejudiciază un interes apărut”.

La rândul său, un alt expert, Vincent Coussirat-Coustere, afirmă: „Reformularea se impune în cazul alin.(1) art.287 CP RM, care conține elemente prea vagi, pentru a fi temei pentru răspunderea penală a autorului. Huliganismul poate să nu „încalce grosolan ordinea publică” și astfel să reprezinte doar un comportament ostil față de societate, iar pentru un asemenea comportament ar fi exagerat ca cineva să fie supus pedepsei penale. Simpla opunere de rezistență autorităților nu poate constitui o infracțiune în sine, ci devine infracțiune doar atunci când este însoțită de violență sau are loc ca urmare a unui ordin ilegal”.

Accentuăm, că toate aceste sugestii și recomandări au fost acceptate de grupul de lucru special, creat sub egida Ministerului Justiției al Republicii Moldova, alcătuit din teoreticieni și practicieni penaliști de notorietate, instituit în scopul întocmirii tabelului de divergențe pe marginea recomandărilor experților Consiliului Europei, expuse în expertiza Codului penal. Acest grup de lucru și-a desfășurat activitatea încă în martie-aprilie 2005. Însă, art.287 CP RM nu a suferit deocamdată nici o modificare.

Pentru a determina o reacție mai promptă a legiuitorului la recomandările de modificare a art.287 CP RM, venim cu o propunere concretă de reconsiderare a dispoziției alin.(1) art.287 CP RM și, implicit, a noțiunii legislative a huliganismului, după cum urmează:

„Fapta săvârșită în public, îndreptată împotriva ordinii publice, însoțită de violență sau amenințare cu violență”.

O asemenea definiție legislativă a noțiunii infracțiunii de huliganism ar comporta următoarele avantaje:

- 1) ar fi dispensată de noțiunile estimative, pe care le-am contestat mai sus;
- 2) noțiunea „fapta săvârșită în public” este definită chiar de legiuitor în art.131 CP RM. Ea desemnează nu doar un loc public, dar și o ipostază cu implicații publice. Deci, se pretează inclusiv situațiilor când este săvârșit așa-numitul „huliganism habitual”;
- 3) noțiunea „ordinea publică” este definită în Hotărârea Plenului nr.4/2006, desemnând obiectul infracțiunii de huliganism. Indirect, noțiunea dată desemnează și motivele huliganice, care stau la baza încălcării ordinii publice;
- 4) violența sau amenințarea cu violența constituie diferența specifică ce demarchează infracțiunea de huliganism de contravenția de huliganism nu prea grav, prevăzută la art.164 al Codului cu privire la contravențiile administrative;
- 5) sintagma „însoțită de violență sau amenințare cu violență” este aplicabilă inclusiv ipotezei opunerii de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice, așa cum ipoteza dată e concepută de experții Consiliului Europei.

Referindu-ne la o altă problemă, menționăm că în pct.3 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 se menționează că „prin „opunere de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice” se înțelege săvârșirea unor acțiuni fizice active de opunere de rezistență, care se realizează în procesul comiterii actelor de huliganism. Ignorarea cerințelor persoanelor indicate de a înceta activitatea huliganică nu constituie opunere de rezistență. Numai intervenția fizică, folosirea forței pentru curmarea acțiunilor fizice se consideră drept opunere de rezistență”.

Ridică semne de întrebare sintagma „folosirea forței pentru curmarea acțiunilor fizice”. Care este înțelesul acesteia? Poate acela că persoanei, care opune rezistență, îi este refuzat dreptul la legitimă apărare? Însă, reieșind din art.36 CP RM, oricare persoană, care îndeplinește condițiile cerute de această normă, are acest drept. Iar, printr-o hotărâre explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție, acest drept, legalmente statuat, nu poate fi restrâns.

În genere, recomandarea de interpretare a noțiunii „opunere de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice”, așa cum apare în Hotărârea nr.4/2006, nu poate satisface regimul

juridic penal dintr-o țară care s-a angajat să traducă în viață prevederile Convenției pentru apărarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului. Or, opunerea de rezistență reprezentanților autorităților publice sau altor persoane care curmă actele huliganice trebuie să atingă gradul prejudiciabil specific unei infracțiuni. Dacă opunerea de rezistență nu presupune aplicarea violenței sau amenințarea cu aplicarea violenței, nici nu are loc ca urmare a unui ordin legal, atunci calificarea nu poate fi făcută conform art.287 CP RM.

În acest sens, pot fi interpretate prin analogie unele exemple din practica de aplicare a Convenției pentru apărarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului. Astfel, în cauza *Stankov și Organizația macedoniană unită Ilinden contra Bulgariei*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că noțiunea „libertatea de întruniri pașnice” nu cuprinde manifestațiile ai căror organizatori și participanți au intenții violente [10]. În altă cauză, fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului a statuat că nu se poate prevala de libertatea de întrunire pașnică cel care participă la o manifestare violentă [11].

Observăm că instanța europeană folosește termenul „violență”, termen care este larg uzitat și în Codul penal al Republicii Moldova, termen care este susceptibil de o interpretare precisă [12]. Nu același lucru poate fi consemnat în cazul construcțiilor terminologice utilizate pentru definirea, în pct.3 al Hotărârii Plenului nr.4/2006, a conceptului „opunere de rezistență reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice”: „acțiuni fizice active”; „intervenția fizică”; „folosirea forței”. Unde începe și unde se termină aria de aplicare a acestor noțiuni? Care este valoarea lor explicativă, odată ce ele însele necesită explicații pentru a putea fi înțelese?

În altă ordine de idei, merită atenție recomandarea specificată la pct.7 al Hotărârii Plenului nr.4/2006: „În cazul în care o persoană a săvârșit în perioade diferite două sau mai multe infracțiuni, pentru care responsabilitatea este prevăzută de diferite alineate ale art.287 CP RM, faptele săvârșite de făptuitor se vor considera, la fel, huliganism repetat. Însă, în asemenea cazuri, calificarea definitivă se va efectua în baza alineatului ce prevede o pedeapsă mai gravă, indicându-se toate semnele constitutive ale huliganismului”.

Cu alte cuvinte, instanțelor judecătorești li se propune să aplice concomitent regulile concursului de infracțiuni și regulile repetării infracțiunii, atunci când după infracțiunea de huliganism este săvârșită o infracțiune omogenă prevăzută de un alt alineat al art.287 CP RM.

De ce spunem „și regulile concursului de infracțiuni”? Deoarece la pct.6 din Hotărârea Plenului nr.4/2006 se prevede că, în aceeași ipoteză, se vor aplica regulile concursului de infracțiuni.

Contradicția evidentă între pct.6 și pct.7 ale Hotărârii Plenului nr.4/2006 nu poate fi trecută cu vederea. Fără soluționarea acestei contradicții nu poate fi asigurată aplicarea unitară a legii penale în cazul succesiunii a două sau a mai multor infracțiuni de huliganism, prevăzute de diferite alineate ale art.287 CP RM. Repetarea infracțiunii și concursul de infracțiuni sunt instituții incompatibile.

Or, conform art.32 CP RM, concursul de infracțiuni este o formă a pluralității de infracțiuni. Cât privește repetarea infracțiunii, *de iure* ea este tratată ca infracțiune unică. Însă, *de facto*, repetarea infracțiunii reprezintă o pluralitate de infracțiuni.

Ne-am referit pe larg la acest aspect în unul din studiile noastre anterioare [13]. Pentru a evita repetițiile inutile, sintetizând, vom menționa doar că dacă făptuitorul a săvârșit două infracțiuni, nu-i poate fi aplicată răspunderea penală de două ori pentru una din aceste infracțiuni. Or, anume dublarea aplicării răspunderii penale pentru aceeași infracțiune reprezintă o încălcare flagrantă a principiului echității, atunci când aceeași infracțiune se ia în considerație atât ca element al repetării infracțiunii, cât și ca element al concursului de infracțiuni. Iar dacă nu se respectă echitatea la diferențierea de către legiuitor a răspunderii penale, atunci nici corectetea calificării în conformitate cu legea penală, nici respectarea cu strictețe a regulilor și principiilor de aplicare a pedepsei nu pot să asigure promovarea echității.

În concluzie, reieșind din cele consemnate mai sus, considerăm că recomandarea de la pct.7 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 constituie un factor derutant și chiar nociv, în contextul acestui act explicativ. Ca urmare, **optăm pentru eliminarea pct.7 din Hotărârea Plenului nr.4/2006.**

În alt registru, provoacă reticență recomandarea specificată la alin.2) pct.10 al Hotărârii Plenului nr.4/2006: „Actele de huliganism însoțite de opunerea de rezistență colaboratorilor, reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice, inclusiv cele însoțite de violență sau de amenințarea aplicării ei în privința persoanelor indicate, sunt cuprinse complet în alin.(1) art.287 CP RM și nu necesită o calificare suplimentară conform altor articole din Codul penal”.

În primul rând, opunerea de rezistență însoțește nu huliganismul. După cum reiese din dispoziția alin.(1) art.287 CP RM, opunerea de rezistență (ca modalitate normativă a acțiunii adiacente) însoțește acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate (ca modalitate normativă a acțiunii principale). Huliganismul cuprinde ambele aceste tipuri de acțiuni, raportându-se față de ele ca întregul față de parte. Deci, nu le poate însoți. În caz contrar, ar trebui să admitem existența unui himeric concurs dintre o infracțiune și o parte integrantă a acelei infracțiuni.

În al doilea rând, ce vrea să însemne termenul „colaboratorilor”, menționat la alin.2) pct.10 al Hotărârii nr.4/2006? Or, în explicația respectivă a Plenului acest termen este folosit separat de sintagma „reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice”. Înseamnă oare că cei desemnați prin termenul „colaboratori” nu intră sub incidența acestei sintagme? Dacă e așa, atunci care este înțelesul noțiunii „reprezentanții autorităților”, specificate în alin.(1) art.287 CP RM? Căci, legiuitorul nu utilizează în această dispoziție termenul „colaboratori”.

Astfel, observăm că acest termen este de prisos în cazul recomandării prevăzute la alin.2) pct.10 din Hotărârea Plenului nr.4/2006. Cu certitudine, noțiunea „reprezentanții autorităților” din alin.(1) art.287 CP RM (ca și noțiunea similară „reprezentant al autorității publice” de la lit.e) alin.(3) art.145 CP RM și alte noțiuni analoage) cuprinde și noțiunea „colaboratori de poliție” (probabil, anume această noțiune este desemnată prin termenul imprecis „colaboratori”). De aceea, nu este cazul de a fi tratate disjunctiv conceptele „colaboratori de poliție” și „reprezentanții autorităților”. Cele două concepte se află în relația de tip „parte-întreg”.

În al treilea rând, ceea ce este mai important, din alin.2) pct.10 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 rezultă că infracțiunea de huliganism, care presupune opunerea de rezistență, implicând violența, se califică numai conform alin.(1) art.287 CP RM și nu necesită o calificare suplimentară. Această explicație este ruptă contextual de explicațiile conținute la alin. 5)–7) pct.10 al Hotărârii Plenului nr.4/2006. Or, conform acestora, huliganismul – presupunând lipsirea intenționată de viață, vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății ori vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății – urmează a fi calificat **numai** conform, respectiv, lit.c) alin.(2) art.145, lit.h) alin.(2) art.151 ori lit.i) alin.(2) art.152 CP RM.

Deci, în foarte puține cazuri, huliganismul, care presupune opunerea de rezistență, implicând violența, se califică potrivit alin.(1) art.287 CP RM.

În mod regretabil, din definiția noțiunii de violență, formulată în pct.3 al Hotărârii Plenului nr.4/2006, nu se învederează care sunt aceste cazuri. Potrivit acestei definiții, violența în contextul huliganismului „*se poate manifesta prin cauzarea unor prejudicii sănătății, care pot surveni în urma săvârșirii unor acțiuni cu caracter violent, produse prin aplicarea de lovituri, prin imobilizarea, îmbrâncirea, punerea unei piedici victimei, urmate de vătămarea integrității corporale sau de leziuni corporale, sau fără cauzarea prejudiciului sănătății*”.

În principiu, această definiție nu face decât să enumere metodele și procedeele de violență. Lipsește însă referirea la gradul de violență, căruia ar fi trebuit să i se acorde o atenție primordială. De asemenea, lipsește conexiunea dintre definiția citată mai sus și prevederile de la alin.5)-7) pct.10 al Hotărârii Plenului nr.4/2006. Iar o asemenea conexiune ar trebui să existe, întrucât este vorba de legătura dintre elemente compatibile ale aceluiași sistem de referință.

În consecință, luând în considerație cele afirmate mai sus, **propunem**, înainte de toate, **eliminarea explicației prevăzute la alin.2) pct.10 al Hotărârii Plenului nr.4/2006**. De asemenea, **recomandăm ca definiția noțiunii de violență, conținută în pct.3 al aceleiași hotărâri, să fie substituită prin următoarea:**

„În sensul art.287 CP RM, prin „violență” se are în vedere violența soldată cu vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății, ori violența soldată cu leziuni corporale care nu presupun dereglarea de scurtă durată a sănătății, nici pierderea neînsemnată și stabilă a capacității de muncă”.

În alt context, semnalăm că în pct.9 al Hotărârii Plenului nr.4/2006 se prevede că insultele, de felul lor, „*săvârșite în familie, apartament, în privința rudelor, cunoscuților, și provocate de relațiile personale ostile etc. vor fi calificate în baza articolelor Codului penal ce prevăd răspunderea pentru infracțiunile împotriva vieții și sănătății persoanei*”.

Din această recomandare reiese că insultele reprezintă o infracțiune contra vieții și sănătății persoanei. Semnalăm că recomandarea dată este adecvată unui context legislativ străin, dar nicidecum realităților juridice reflectate în Codul penal al Republicii Moldova. Răspunderea penală pentru insultă se prevede, de exemplu, în art.130 al Codului penal al Federației Ruse. În Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 24.03.1961,

răspunderea penală pentru insultă a fost prevăzută pînă la 9.12.1994. La moment, răspunderea pentru această faptă se prevede în art.47³ „Injuria” din Codul cu privire la contravențiile administrative. Mai mult, insulta (*alias* injuria) nu este și nici nu a fost considerată o faptă îndreptată împotriva vieții sau sănătății persoanei. Aceasta deoarece insulta reprezintă înjosirea intenționată a onoarei și demnității unei persoane prin acțiune, verbal sau în scris. Deci, are un cu totul alt obiect al atentării.

În virtutea acestui fapt, **recomandăm eliminarea cuvântului „insulte” din pct.9 al Hotărârii Plenumului nr.4/2006.**

De asemenea, nu putem face abstracție de prevederea de la alin.1) pct.10 al Hotărârii Plenumului nr.4/2006, conform căreia „*persoana care a contribuit în calitate de autor (organizator, instigator, complice) la săvârșirea actelor huliganice va purta răspundere conform art.42 și 287 CP RM*”. Contextul parantetic, în care se utilizează termenii „organizator”, „instigator” și „complice”, arată că ipostaza în care apar participanții respectivi la infracțiune este subsidiară, secundară ipostazei în care apare autorul infracțiunii. Însă, forma nu corespunde cu conținutul: în cazul faptelor organizatorului, instigatorului sau complicelui, trebuie să se facă referire la art.42 CP RM; în cazul autoratului la infracțiune o asemenea referire ar fi forțată și de prisos.

În genere, **autorul infracțiunii nu trebuie menționat în contextul explicației oferite la alin.1) pct.10 al Hotărârii nr.4/2006. Explicația dată trebuie să se refere exclusiv la organizator, instigator, complice.**

În încheiere, trebuie să consemnăm că nu poate fi pusă la îndoială necesitatea stringentă a Hotărârii Plenumului nr.4/2006. Dinamica săvârșirii infracțiunii de huliganism nu suferă fluctuații semnificative. Astfel, în 1998 au fost înregistrate 1132 infracțiuni de huliganism; în 1999 – 1052 infracțiuni de huliganism; în 2000 – 1060 asemenea infracțiuni; în 2001 – 1163 infracțiuni de huliganism; în 2002 – 1356 asemenea infracțiuni; în 2003 – 1316 infracțiuni de huliganism; în 2004 – 1062 asemenea infracțiuni; în 2005 – 965 infracțiuni de huliganism [14]. Ceea ce înseamnă că cauzele penale cu privire la huliganism se află în examinare, într-un număr considerabil, practic în fiecare instanță judecătorească din Republica Moldova.

În context, apare ca relevantă opinia expusă de V.E. Godik: „Dacă o instanță de judecată pronunță o hotărâre privitoare la aplicarea normelor de drept în anumite circumstanțe, iar altă instanță de judecată, aplicând aceleași norme în circumstanțe similare, pronunță o hotărâre cu totul diferită, prin aceasta se încalcă principiul legalității de pronunțare a hotărârilor judiciare. Întrucât atât normele de drept care lasă loc pentru interpretări diferite, cât și hotărârile judiciare care interpretează diferit normele de drept, lipsesc de sens însăși procedura de examinare judiciară, toate acestea subminează considerabil încrederea acordată statului, în general, și puterii judecătorești, în special. În rezultat, este posibilă dezvoltarea nihilismului juridic, care comportă pericol pentru conștiința juridică a societății” [15].

Subscriem acestei opinii, mai ales luând în considerație că de interpretări diferite sunt susceptibile nu doar reglementările privind infracțiunea de huliganism, dar și unele recomandări din Hotărârea nr.4/2006. Or, în opinia lui M.V. Feoktistov, hotărârile explicative ale Plenumului Curții Supreme de Justiție „trebuie să nu creeze noi dispoziții penale, cu atât mai mult – să nu contravină legislației în vigoare” [16].

În prezentul studiu, ca scop principal, ne-am propus tocmai reducerea numărului unor asemenea deficiențe în conținutul Hotărârii nr.4/2006. Sugestiile și propunerile pe care le-am formulat sunt de natură să fixeze cu mai multă precizie limitele de aplicare a art.287 CP RM. Judecătorii au nevoie de un model eficient de îndrumare în procesul de înfăptuire a justiției penale privind cauzele referitoare la huliganism. Un asemenea model trebuie să se conțină într-o hotărâre explicativă de maximă autoritate pentru toate instanțele judecătorești care înfăptuiesc justiția penală.

Referințe:

1. Игнатенко В.В. Концептуальные основы теории правового качества закона // advocat.irk.ru/aum/archiv/info.aspx?nodeid=9bf1545a-foce-4b67-8c94-8263d172bd45
2. Чугаев А.П., Баранкина Е.В. К вопросу о качестве современного уголовного законодательства // Законодательная техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование. - Нижний Новгород, 2000, с.301-308.
3. Годик В.Е. Толкование норм права в судебных решениях в Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2006, с.4.
4. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2007. - Nr.1. - P.11-13.
5. Case of Kokkinakis v. Greece// cmiskp.echr.coe.int
6. Culegere de hotărâri ale Plenumului Curții Supreme de Justiție (mai 1974 – iulie 2002). - Chișinău, 2002, p.354-359.

7. În acest context, aducem ca exemplu articolul: Коняхин В., Огородникова Н. Постановление Пленума Верховного Суда РФ «О судебной практике по делам о преступлениях, предусмотренных статьями 131 и 132 Уголовного кодекса РФ» // Уголовное право. - 2005. - №1. - С.38-41.
8. Юридическая природа актов судебного толкования права // advocat.irk.ru/aum/arhive/info.aspx?nodeid=333a5ad1-2139-4d86-ad36-8633640904.
9. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A.Barbăneagră. - Chișinău, 2003, p.621.
10. Case of Stankov and the United Macedonian organisation Ilinden *versus* Bulgaria // cmiskp.echr.coe.int
11. Case of Ciraklar *versus* Turkey // cmiskp.echr.coe.int
12. *A se vedea* în acest sens: Brînză S., Stati V. Unele reflecții asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru omorul intenționat (Partea I) // Revista Națională de Drept. - 2007. - Nr.6. - P.2-6.
13. *A se vedea*: Brînză S., Stati V. Conceptul „repetarea infracțiunii”: argumente în favoarea excluderii din Codul penal al Republicii Moldova // Revista Națională de Drept. - 2007. - Nr.2. - P.14-19; Nr.3. - P.6-12.
14. Numărul infracțiunilor înregistrate // www.statistica.md/statistics/dat/932/ro/Justitie-1998-2005_ro.htm
15. Годик В.Е. Оp. cit., p.5.
16. Феоктистов М.В. Толкование уголовного законодательства и проблемы его комментирования // Проблемы комментування кримінального закону: Матеріали міжнародної наукової конференції. Науковий вісник. - 2004. - №2. - P.35-47.

Prezentat la 03.07.2007

REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENTRU INFRAȚIUNILE CONTRA FAMILIEI ȘI MINORILOR ÎN LEGILE PENALE ALE GERMANIEI, OLANDEI ȘI ELVEȚIEI

Elizaveta CARNAUHOV

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article researches in a comparatively the settlement of the penal accountability for the crimes against the family and minors, according to German, Dutch and Swiss penal laws. Among other things, the improvement of the similar dispositions from the Criminal Code of Republic of Moldova, following the most successful examples of juridical elevation of those three countries legislation, is recommended. Ahead of all it is underlined the proposal of fusing the components from art.202 and 203 of the Criminal Code of Republic of Moldova, according to the example assured by the German legislator at §170 from the German Criminal Code.

În Codul penal german (în continuare – CPG) [1], similar Capitolului VII „Infrațțiuni contra familiei și minorilor” din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova este Titlul doisprezece „Faptele infracționale împotriva stării civile, căsătoriei și familiei” din Partea Specială.

Astfel, norma cu care debutează Titlul specificat este §169 „Încălcarea statutului personal” din Codul penal german. Această normă stabilește răspunderea pentru substituirea copilului, sau pentru prezentarea informațiilor false privind starea civilă către organele competente care țin registrele actelor de stare civilă, sau pentru tănuirea informațiilor privind starea civilă.

Observăm că modalitățile normative ale faptei incriminate prezintă un grad prejudiciabil diferit (diferit în accepțiunea dreptului penal autohton): pe de o parte, substituirea copilului, iar, pe de altă parte, prezentarea informațiilor false privind starea civilă către organele competente care țin registrele actelor de stare civilă sau tănuirea informațiilor privind starea civilă. În acest context, trebuie de menționat că în Codul penal al Republicii Moldova din 1961 se prevedea, în art.113, răspunderea pentru răpirea sau substituirea unui copil străin. Altfel spus, după gradul de pericol social, substituirea unui copil străin era pusă pe același plan cu răpirea unui copil străin. În proiectul Codului penal al Republicii Moldova, răpirea unui om (inclusiv săvârșită cu bună-știință asupra unui minor) și, respectiv, substituirea unui copil străin, erau prevăzute de norme distincte: art.161 (lit.d) alin.(2) și, respectiv, art.162 [2]. În legea penală în vigoare a Republicii Moldova nu mai există o incriminare *nomen juris* privitoare la fapta de substituire a unui copil străin. Actualmente, această faptă se consideră modalitate faptică a răpirii unei persoane, în prezența circumstanței agravante prevăzute la lit.d) alin.(2) art.164 CP RM, vizând săvârșirea infracțiunii cu bună-știință asupra unui minor.

În legea penală germană se atestă o situație de altă natură. Or, răspunderea pentru răpirea minorilor este prevăzută la §235 CPG, în Titlul optsprezece „Faptele infracționale împotriva libertății persoanei” din Partea Specială. Deci, conform legii penale germane, substituirea copilului nu este o modalitate a răpirii minorului. Mai mult, substituirea copilului are un alt obiect juridic generic decât cel al răpirii minorului. De asemenea, comparând sancțiunile de la §169 și §235 CPG, remarcăm că legiuitorul german a considerat că răpirea minorilor are un grad prejudiciabil mai sporit, în comparație cu cel al substituirii copilului.

În conformitate cu §170 CPG, se sancționează fapta de încălcare a obligației de întreținere. Se poate afirma că această normă prezintă similarități cu art.202 „Eschivarea de la plata pensiei alimentare sau de la întreținerea copiilor” și cu art.203 „Eschivarea de la acordarea ajutorului material părinților sau soțului” din Codul penal al Republicii Moldova. Totuși, în comparație cu articolele nominalizate din legea penală autohtonă, §170 CPG denotă avantaje sesizabile:

1) evită cazuistica inutilă, deoarece nu în câteva norme penale, dar în una singură se stabilește răspunderea pentru încălcarea obligației de întreținere. În această ordine de idei, consemnăm că, încă în 2002, S.Brînză și Gh.Ulianovschi, referindu-se la starea de lucruri din legislația penală a Republicii Moldova, menționau: „Considerăm că la ora actuală nu mai este prin nimic justificată existența a două norme penale separate care să reglementeze răspunderea pentru încălcarea îndatoririi de a acorda suport material persoanei îndreptățite la întreținere” [3];

2) în loc de sintagma ambiguă „eschivarea cu rea-voință” (care este specificată în art.202 și 203 CP RM) conține mențiunea că eschivarea creează pericol pentru nivelul de viață al victimei. Ceea ce demonstrează o mai multă precizie. În acest plan, modelul german ar putea fi adaptat rigorilor legii penale autohtone. Or, această

posibilitate este facilitată și de existența Hotărârii Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de calculare a minimumului de existență, nr.902 din 28.08.2000 [4];

3) stabilește, ca circumstanță agravantă, încălcarea obligației de întreținere a unei femei gravide, dacă aceasta a determinat-o să-și întrerupă sarcina. În mod regretabil, o astfel de agravantă lipsește în art.203 CP RM (în ipoteza în care victima infracțiunii corespunzătoare este soția făptuitorului). Mai mult, fosta soție a făptuitorului (chiar dacă se află în perioada sarcinii) nu poate fi victima infracțiunii prevăzute la art.203 CP RM. Aceasta deși, conform lit.a) art.83 din Codul familiei al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 26.10.2000 [5], dreptul de a pretinde întreținere de la fostul soț pe cale judecătorească îl are fosta soție în timpul gravidității.

În concluzie, urmând modelul §170 CPG, recomandăm ca articolul, care va substitui art.202 și 203 CP RM, să aibă următoarea dispoziție:

„(1) Eschivarea de la obligația de întreținere între membrii familiei, stabilită prin hotărâre a instanței de judecată, dacă nivelul de viață a victimei nu corespunde minimumului de existență ...

(2) Aceeași faptă săvârșită cu bună-știință asupra unei femei gravide, care a determinat victima să-și întrerupă sarcina...”.

Potrivit §171 CPG, se incriminează fapta de încălcare grosolană a obligației de ocrotire și educare a persoanei care nu a atins vârsta de 16 ani, ce creează pericol pentru dezvoltarea fizică sau psihică a acestei persoane ori o determină să adopte un mod criminal de viață sau să practice prostituția.

În Codul penal al Republicii Moldova nu există un analog al unei asemenea prevederi normative. Anumite tangențe se întrevăd cu alin.(2) art.208 CP RM, conform căruia se sancționează părinții, pedagogii sau alți ocrotitori legali ai copilului, care îl atrag la activitatea criminală, fie îl instigă la săvârșirea infracțiunilor sau îl determină să săvârșască unele fapte imorale (cerșetorie, jocuri de noroc, desfrâu etc.). În același timp, §171 CPG comportă afinități cu alin.2 art.170 din Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova, în conformitate cu care e stabilită răspunderea pentru neîndeplinirea cu rea-voință sau îndeplinirea necorespunzătoare de către părinți sau de către persoanele care îi înlocuiesc a obligațiilor de întreținere, educație și instruire a copiilor, care este urmată de lipsa de supraveghere a copiilor, de vagabondaj, cerșetorie, precum și de consumul de către aceștia a drogurilor și a altor substanțe psihotrope, a băuturilor alcoolice sau de săvârșirea de către aceștia a unei fapte socialmente periculoase.

În legătură cu aceasta, putem observa întrepătrunderea sferelor de incidență a alin.(2) art.208 CP RM și a alin.2 art.170 al Codului cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova. Ceea ce implică riscul comiterii unor erori judiciare. În același timp, nu putem sprijini recepționarea pe solul normativ autohton a sintagmei de tipul „încălcare grosolană”, utilizată în §171 CPG. La estimarea încălcării, dacă este sau nu grosolană, nu este exclus să se admită interpretarea extensivă defavorabilă, adică să se încalce principiul legalității.

§172 CPG stabilește răspunderea pentru bigamie, *alias* pentru încheierea căsătoriei de către o persoană aflată în căsătorie sau pentru încheierea căsătoriei cu o persoană aflată în căsătorie.

În Codul penal al Republicii Moldova nu putem identifica nici un corespondent al acestei norme. De menționat că nu a fost reînscriminată fapta prevăzută la art.212 „Încălcarea legilor cu privire la înregistrarea actelor stării civile” din Codul penal al Republicii Moldova din 1961, în conformitate cu care se prevedea răspunderea pentru ascunderea împrejurărilor care împiedică încheierea căsătoriei sau pentru comunicarea organelor stării civile a unor date vădit mincinoase.

Titlul doisprezece „Faptele infracționale împotriva stării civile, căsătoriei și familiei” al Părții Speciale a Codului penal german îl încheie §173 „Concubinajul între rude”. Această normă este apropiată după conținut cu art.201 CP RM, care sancționează fapta de incest.

Totodată, sunt consemnabile unele diferențe dintre cele două norme confruntate:

- 1) §173 CPG este alcătuit din trei alineate, iar art.201 CP RM nu este divizat în alineate;
- 2) în §173 CPG, concubinajul cu rudele descendente este sancționat mai aspru decât concubinajul cu rudele ascendente sau concubinajul dintre frați și surori. În art.201 CP RM nu se face o astfel de diferențiere;
- 3) în §173 CPG se precizează că răspunderea penală pentru concubinajul cu rudele ascendente se aplică și în cazul în care relațiile de rudenie au încetat. Conform art.201 CP RM o astfel de tălmăcire nu ar fi posibilă, deoarece ar însemna o interpretare extensivă defavorabilă a legii penale;
- 4) §173 CPG cuprinde o clauză de impunitate, conform căreia rudele descendente, precum și frații și surorile, nu sunt trase la răspundere potrivit acestei norme dacă, la momentul săvârșirii infracțiunii, nu au atins vârsta de 18 ani. Art.201 CP RM nu reglementează o asemenea ipoteză. Totuși, potrivit art.93 „Liberarea de pedeapsă a minorilor” din Codul penal al Republicii Moldova, există posibilitatea absolvirii de pedeapsă a persoanei având vârsta între 16 și 18 ani, care a săvârșit incestul.

Bineînțeles, nu doar în Titlul doisprezece al Părții Speciale a Codului penal german se prevede răspunderea pentru faptele infracționale care, într-un fel sau altul, aduc atingere relațiilor sociale cu privire la conviețuirea în cadrul familiei și la dezvoltarea minorilor. Astfel, foarte detaliat se reglementează răspunderea pentru atingerile aduse inviolabilității sexuale a minorilor: acțiunile sexuale săvârșite asupra persoanelor aflate sub tutelă (§174 CPG); acțiunile sexuale săvârșite asupra copiilor (§176 CPG); acțiunile sexuale grave săvârșite asupra copiilor (§176a CPG); acțiunile sexuale săvârșite asupra copilului, care au dus la moartea acestuia (§176b CPG); complicitatea la acțiunile sexuale săvârșite de minori (§180 CPG); acțiunile sexuale săvârșite asupra minorilor (§182 CPG)¹; practicarea prostituției, creându-se pericol pentru moralitatea tinerilor (§184b CPG).

Totodată, pune în gardă definiția formulată la alin.2 §184c CPG, conform căreia prin „acțiuni sexuale săvârșite asupra unei alte persoane” trebuie înțelese doar acele acțiuni ce se comit în privința persoanei care poate înțelege cele săvârșite. Rezultă că, dacă acțiunilor sexuale e supus un minor având vârstă fragedă sau un minor care, datorită stării sale, nu poate percepe adecvat cele săvârșite asupra lui, răspunderea penală poate fi aplicată numai dacă au suferit atingere viața, sănătatea, libertatea minorului sau alte asemenea valori sociale. O astfel de accepție o considerăm excesiv de liberală și nu o putem accepta pentru implementare în legea penală a Republicii Moldova.

Remarcabil este că, în conformitate cu §236 CPG, e prevăzută răspunderea pentru traficul de copii. Această normă este apropiată în unele privințe de art.206 „Traficul de copii” din Codul penal al Republicii Moldova.

În concluzie, putem afirma că, în numeroase cazuri, reglementările privind faptele infracționale contra familiei și minorilor din Codul penal german comportă similitudini cu reglementările corespunzătoare din legea penală moldovenească. Un model de elevație juridică, demn de recepționare de legiuitorul moldovean, este §170 CPG, care stabilește răspunderea pentru încălcarea obligației de întreținere. Totodată, maniera de reglementare a infracțiunilor contra familiei și minorilor, promovată de legiuitorul german, nu întotdeauna generează această oportunitate de recepționare. În acest sens, ca exemplu prezentăm utilizarea, în §171 CPG, a expresiei echivoce „încălcarea grosolană”, precum și modul de definire cu totul inacceptabil a conceptului „acțiuni sexuale săvârșite asupra unei alte persoane”.

Judecând după denumire, Titlul XIII „Infracțiuni contra stării civile” din Cartea a doua a Codului penal olandez (în continuare – CPO) [6] reprezintă analogul Capitolului VII „Infracțiuni contra familiei și minorilor” din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. Dar există oare și o asemănare după conținut între cele două compartimente comparate?

Titlul XIII din Cartea a doua a Codului penal olandez îl alcătuiesc trei norme: art.236, art.237, art.238. Conform art.236 CPO, se incriminează fapta de denaturare a informației privind starea civilă a unei alte persoane, în special a informației privind originea acesteia. În legea penală autohtonă nu există un corespondent al acestei norme. În general, confecționarea unui document oficial fals e sancționată conform art.361 CP RM. Răspunderea se agravează, dacă produsul infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM îl constituie un document de importanță deosebită (lit.c) alin.(2)). În acest sens, importanță deosebită are oricare document privind starea civilă a persoanei (de exemplu, certificatul de naștere).

În corespundere cu art.237 CPO, se prevede răspunderea pentru bigamie. De menționat că, spre deosebire de incriminarea similară din legea penală germană, art.237 CPO prevede că răspunderea se agravează în cazul în care cel căsătorit, care încheie o altă căsătorie, ascunde de partenerul său că deja este căsătorit.

În fine, potrivit art.238 CPO, e sancționată fapta acelei persoane care, nefiind căsătorită anterior, intră în căsătorie ascunzând vreun impediment la căsătorie. Totodată, acest articol conține o precizare nelipsită de importanță: că răspunderea poate fi aplicată numai dacă căsătoria va fi declarată nulă în temeiul prezenței impedimentului respectiv la căsătorie.

Cu siguranță, această prevedere legală prezintă originalitate, mărturisind despre preocuparea legiuitorului olandez pentru ocrotirea eficientă a căsătoriei. Este necesar a consemna că, în Proiectul Codului penal al Republicii Moldova, Capitolul VII „Infracțiuni contra familiei și minorilor” din Partea Specială debuta cu art.208 „Tănuirea circumstanțelor care împiedică încheierea căsătoriei” [7]. În studiul lor de referință, S.Brînză și Gh.Ulianovschi au susținut adoptarea unei asemenea norme [8]. Totuși, inițiativa dată nu a găsit sprijinul necesar, astfel încât legea penală în vigoare a Republicii Moldova nu conține nici o prevedere care ar incrimina tănuirea circumstanțelor care împiedică încheierea căsătoriei. Astfel că singura posibilitate care rămâne este aplicarea răspunderii conform art.361 CP RM pentru folosirea unui document oficial fals, în ipoteza depunerii declarației de căsătorie care conține informații false vizând impedimentele la căsătorie. Or, conform alin.(2) art.10 al Codului familiei al Republicii Moldova, în declarația de căsătorie viitorii soți trebuie să indice că nu există nici un impediment legal la căsătorie.

¹ §182 CPG se deosebește de §176 CPG prin vârsta victimei infracțiunilor corespunzătoare: până la 14 ani (în cazul infracțiunii prevăzute la §176 CPG); de la 14 până la 16 ani (în cazul infracțiunii prevăzute la §182 CPG).

În Cartea a treia a Codului penal olandez se prevede răspunderea pentru delictele legate de starea civilă (Titlul IV). Acestea au un grad prejudiciabil mai redus, în comparație cu cel al infracțiunilor contra stării civile.

Titlul IV din Cartea a treia a Codului penal olandez este alcătuit din doar două norme: art.448 și art.449. Conform art.448 CPO, este prevăzută răspunderea persoanei care nu-și îndeplinește obligația legală de a înregistra nașterea sau moartea la funcționarul public de la oficiul stării civile. În legea penală autohtonă nu există un corespondent al acestui articol. Parțial, art.448 CPO își descoperă similaritatea în raport cu art.184¹ din Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova, care prevede răspunderea pentru nerespectarea fără motiv întemeiat de către părinți sau persoanele care îi înlocuiesc a termenului de depunere în secțiile oficiului stării civile a declarației cu privire la naștere.

Conform art.449 CPO, se sancționează preotul care, înainte de a primi dovada părților că căsătoria lor a fost perfectată de un funcționar public de la Secția de înregistrare a actelor stării civile, efectuează ceremonia oficială de încheiere a căsătoriei. O normă asemănătoare nu există în Codul penal al Republicii Moldova. În același timp, potrivit alin.(2) art.2 al Codului familiei al Republicii Moldova, numai căsătoria încheiată la organele de stat de stare civilă generează drepturile și obligațiile de soți prevăzute de Codul familiei.

Și în alte titluri ale legii penale olandeze se conțin reglementări referitoare la faptele care, într-un fel sau altul, aduc atingere relațiilor sociale privind conviețuirea în cadrul familiei și dezvoltarea minorilor. Astfel, în Titlul XIV al Cărții a doua, în art.244, 245, 249, 250 și 253, se incriminează faptele împotriva moralității publice, săvârșite asupra minorilor. În special, conform art.253 CPO, se stabilește răspunderea pentru o infracțiune care are trăsături comune cu traficul de copii, prevăzut la art.206 CP RM. În Titlul XV al Cărții a doua a Codului penal olandez, în art.256 și 259, se prevede răspunderea pentru abandonarea unui copil. În Titlul XVIII al Cărții a doua a Codului penal olandez, în art.279 și 281, se prevede răspunderea pentru răpirea minorilor.

În concluzie, se poate susține că în Codul penal olandez nu există o concepție unitară cu privire la apărarea familiei și minorilor. Se pune accentul pe asigurarea respectării ordinii de perfectare a actelor stării civile, în special a actelor vizând căsătoria. Conviețuirea în cadrul familiei și dezvoltarea minorilor, ca valori sociale, sunt ocrotite în plan secundar prin reglementările făcând parte din variate titluri ale legii penale olandeze, care au scopul protecției prioritare a moralității publice, a solidarității și sprijinului reciproc între persoane, a libertății persoanei sau a altor asemenea valori.

În Codul penal elvețian (în continuare – CPE) [9], Titlul șase al Cărții a doua poartă denumirea „Infracțiuni și delicta contra familiei”. Alcătuit din cinci articole (art.213, 215, 217, 219 și 220)¹, acest Titlu prezintă anumite asemănări cu Capitolul VII „Infracțiuni contra familiei și minorilor” din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Astfel, art.213 CPE prevede răspunderea pentru incest. Adică, pentru concubinajul cu rudele de sânge pe linie dreaptă sau cu frații ori surorile de sânge sau vitrege.

Putem remarca următoarele diferențe față de art.201 „Incestul” din Codul penal al Republicii Moldova:

1) în art.213 CPE nu e specificat gradul de rudenie între rudele pe linie dreaptă care iau parte la raportul sexual incestuos (așa cum se face în art.201 CP RM), însă se precizează că relevanță, în cazul unor asemenea rude, are numai rudenii de sânge. În acord cu art.201 CP RM, în cazul rudelor pe linie dreaptă, se are în vedere nu doar rudenii de sânge, dar și rudenii asimilată prin adopție;

2) în art.213 CPE, în cazul rudelor pe linie colaterală, sunt nominalizați doar frații și surorile (nu și verii primari, ca în art.201 CP RM). Totuși, conform art.213 CPE, și frații sau surorile vitrege sunt indicate printre persoanele care iau parte la raportul sexual incestuos. În ce privește art.201 CP RM, frații și surorile vitrege nu pot fi considerate participante la raportul sexual incestuos.

Prezintă interes dispoziția de la alin.2 art.213 CPE. Conform acesteia, minorii nu se pedepsesc pentru incest, dacă au fost pervertiți. Este o idee care merită a fi reținută, putând fi realizată în conjunctura art.201 CP RM.

Conform art.215 CPE, se stabilește răspunderea pentru bigamie. Adică, pentru încheierea căsătoriei de către o persoană deja căsătorită sau cu o persoană deja căsătorită. În fond, concepția incriminării bigamiei în legea penală elvețiană nu se deosebește de concepțiile similare din legea penală germană și din legea penală olandeză. Trebuie însă de menționat tratamentul sancționator oarecum distinct: în Codul penal german și în Codul penal olandez pedepsirea bigamiei presupune alternativa dintre închisoare și amendă. În accepțiunea legiuitorului elvețian, o astfel de alternativă nu există: se aplică doar închisoarea.

În altă privință, conform art.217 CPE, este stabilită răspunderea pentru infracțiunea de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de întreținere. Adică, pentru neexecutarea obligației juridice familiale de întreținere sau de suport material, deși mijloacele de care dispune făptuitorul îi permite executarea acestei obligații.

¹ Au fost excluse prin abrogare art.214, 216 și 218 CPE.

Observăm că art.217 CPE este conceput după aceleași principii ca și §170 CPG: nu se concretizează categoriile de persoane care reprezintă creditorii în raportul juridic obligațional de întreținere; există o incriminare unitară, conform căreia oricare persoană, având dreptul la întreținere (în conformitate cu normele legislației familiei), apare ca victimă a infracțiunii prevăzute la art.217 CPE. Aceeași concepție trebuie pusă la baza comasării art.202 și 203 CP RM, care prevăd răspunderea pentru eschivarea de la plata pensiei alimentare sau de la întreținerea copiilor și, respectiv, pentru eschivarea de la acordarea ajutorului material părinților sau soțului. Or, potrivit prevederilor Titlului IV din Codul familiei al Republicii Moldova, de dreptul de întreținere beneficiază: părinții, copiii, soții, foștii soți, frații, surorile, nepoții, bunicii, părinții vitregi, educatorii. Din motive obscure, doar în cazul în care de dreptul de întreținere beneficiază copiii, părinții sau soții este posibilă intervenția legii penale. O asemenea discriminare a persoanelor, care necesită întreținere, urmează a fi eliminată, pe calea recepționării modelului legislativ reliefat în art.217 CPE (și în §170 CPG).

În alt context, art.219 CPE incriminează fapta de încălcare a obligațiilor de ocrotire sau educare. Adică, fapta de încălcare a obligațiilor de ocrotire sau educare a minorului ori de îndeplinire necorespunzătoare a acestor obligații, astfel creându-se pericol pentru dezvoltarea fizică sau spirituală a minorului.

Spre deosebire de norma similară din Codul penal german – §171 – art.219 CPE nu conține sintagma „încălcarea grosolană”, pe care am contestat-o mai sus.

Art.219 CPE nu are un corespondent în Codul penal al Republicii Moldova. Deși un asemenea corespondent există în Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova: art.170 „Neîndeplinirea obligațiilor de întreținere, educație și instruire a copiilor”.

Ceea ce este semnificativ, conform alin.2 art.219 CPE, răspunderea penală se aplică dacă încălcarea obligațiilor de ocrotire sau educare se face din imprudență. Această specificare demonstrează cu pregnanță atitudinea de maximă atenție pe care legiuitorul elvețian o acordă apărării penale a familiei și minorilor.

În fine, art.220 „Luarea minorului” încheie Titlul șase din Cartea a doua a Codului penal elvețian. În fapt, această normă incriminează răpirea unui minor, deoarece prevede răspunderea pentru luarea minorului de la persoana care deține autoritatea parentală sau tutelară, ori pentru refuzul de a-l întoarce pe minor unei asemenea persoane. Corespondentul proximal al art.220 CPE este lit.d) alin.(2) art.164 CP RM, conform căruia se aplică răspunderea pentru răpirea săvârșită cu bună-știință asupra unui minor.

De menționat că art.220 CPE este funcțional doar atunci când victima infracțiunii are vârsta între 16 și 18 ani. Dacă însă vârsta victimei este sub 16 ani, trebuie aplicat alin.2 art.183 „Privațiunea ilegală de libertate sau răpirea” din Titlul patru „Infracțiuni și delictе contra libertății” al Cărții a doua a Codului penal elvețian.

De asemenea, alte titluri din legea penală elvețiană conțin dispoziții incriminatoare care asigură, într-o măsură anumită, apărarea penală a conviețuirii familiei și a dezvoltării minorilor.

De exemplu, conform art.187 din Titlul cinci „Fapte infracționale contra inviolabilității sexuale” al Cărții a doua din Codul penal elvețian, se prevede răspunderea pentru acțiunile sexuale săvârșite asupra copiilor. Art.188 CPE, cuprins de același compartiment, stabilește răspunderea pentru acțiunile sexuale săvârșite asupra copilului, dacă acesta se găsește în dependență față de făptuitor. La fel, conform art.197 CPE, se stabilește răspunderea pentru difuzarea de obiecte pornografice minorilor.

În concluzie, se poate menționa că prevederile în materie din legea penală elvețiană comportă mai multe similitudini cu art.201-210 CP RM, în comparație cu reglementările similare din Codul penal german și Codul penal olandez. În vederea perfecționării legii penale autohtone, merită a fi luate în considerație prevederile art.217 și 219 CPE. Se poate constata că, datorită modului de sancționare și formei de vinovăție manifestate de către făptuitor, apărarea penală a familiei și minorilor are o mai multă consistență în legea penală elvețiană, în comparație cu legea penală moldovenească.

Referințe:

1. Уголовный кодекс ФРГ / Под ред. Серебренниковой А.В. - Москва: Зерцало, 2000.
2. Codul penal al Republicii Moldova. Proiect. - Chișinău: Garuda-Art, 1999, p.77-78.
3. Brînză S., Ulianoschi Gh. Din Proiectul noului Cod penal al Republicii Moldova: considerații vizând prevederile Capitolului VII „Infracțiuni contra familiei și minorilor” // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.2. - P.9-18.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2001. - Nr.5-7.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2001. - Nr.47-48.
6. Уголовный кодекс Голландии / Под ред. Б.В. Волженкина. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
7. Codul penal al Republicii Moldova. Proiect, p.94.
8. Brînză S., Ulianoschi Gh. Op. cit., p.9-18.
9. Уголовный кодекс Швейцарии / Под ред. Серебренниковой А.В. - Москва: Зерцало, 2000.

Prezentat la 20.11.2007

**CRIMA ORGANIZATĂ TRANȘNĂȚIONALĂ – PERICOL REAL
PENTRU ECONOMIA NAȚIONALĂ****Igor CIOBANU***Catedra Drept Penal și Criminologie*

Following the growing public interest, national government interest or international corps interest for the transnational organized crime cases, this article introduces us in the most spreading areas of the phenomena. In this way, the criminal groups are understood as the most representative of the transnational organized crime. It is believed to be a real threat for the national security, in the case of it's involvement in the arms traffic or in the free markets undermine. The author informs about our country and other world nations or organizations variety of initiatives in the way of combating this challenge. Through the promotion of the corruption, the power abuse or the dirty money, transnational organized crime leads to the democracy and economic disruption.

Astăzi, fenomenul crimei organizate atrage din ce în ce mai mult atenția publicului, a guvernelor naționale și a organizațiilor internaționale. În măsura în care grupurile criminale sunt implicate în periculosul joc al proliferării armelor, în migrația ilegală, în coruperea guvernelor naționale și în penetrarea sistemului financiar global – tot mai independent – crima organizată transfrontalieră este o amenințare la adresa siguranței naționale. Prin spălarea banilor, prin corupție, prin slăbirea instituțiilor statului și pierderea încrederii cetățenilor în existența statului de drept, crima organizată subminează bazele democratice și economice ale societății.

Rapoartele ONU relevă faptul că țările cu economii dezvoltate cheltuiesc aproape 2% din produsul național brut pentru combaterea crimei transnaționale, în timp ce țările în curs de dezvoltare – de circa șapte ori mai mult. De asemenea, se estimează că între 50-75% din moneda aflată în circulație este controlată de economia subterană [1].

Anii '90 au marcat începerea „erei globalizării”. Mișcarea fără opreliști, atât a oamenilor, cât și a mărfurilor, informațiilor și ideilor, a luat asemenea proporții, încât numeroase state și companii s-au dezvoltat datorită acestor activități transfrontaliere.

Revoluțiile care au avut loc în țările Europei Centrale și de Răsărit au îndepărtat barierele ce împărțeau lumea, iar revoluția tehnologică din domeniul informaticii și explozia investițiilor internaționale și a comerțului au grăbit procesul globalizării. Sistemele globale de comunicații și transport au revoluționat afacerile și finanțele, tranzacțiile realizându-se din ce în ce mai mult prin rețelele de calculatoare.

Aceste mutații au influențat contextul în care operează companiile comerciale, dar, în același timp, au creat noi și tentante posibilități pentru operațiuni frauduloase în acest domeniu. De exemplu, sistemul bancar „off-shore” nu numai că a creat capacitatea statelor de a rezista atacurilor speculative îndreptate împotriva monedelor naționale dar a facilitat, în mare măsură, operațiunile de spălare a banilor. Internaționalizarea burselor a făcut și face din ce în ce mai dificilă urmărirea așa-numiților „bani fierbinți”.

Văzând marile oportunități pe care le oferă economia globală, multe țări în curs de dezvoltare și în tranziție liberalizează rapid piețele financiare, îndepărtează barierele comerciale și îi curtează pe investitorii străini. Invariabil, acest proces a creat și creează goluri legislative de care se folosesc grupurile crimei organizate. În țările foste comuniste, unde s-a produs o ruptură între putere și legitimitate, au apărut „autorități paralele” care, de cele mai multe ori, sunt controlate de grupurile crimei organizate.

În măsura în care liberalizarea este esențială pentru succesul tranziției, ea poate crea, dacă nu se iau măsuri eficiente sau prompte, un teren fertil pentru activități economice ilicite. În condițiile incerte ale tranziției organizațiile criminale prosperă, iar frontierele libere, noile piețe și tehnologii facilitează lărgirea sferei lor de activitate.

Comisia Europeană cu competență în acest domeniu consideră că fraudele transfrontaliere ar putea costa Uniunea Europeană cel puțin 68 miliarde de dolari, iar fraudele săvârșite în interiorul fiecărei țări ar dubla această sumă [2].

Există astăzi numeroase preocupări ale statelor democratice pentru a identifica și anihila grupurile criminale transnaționale. Acestea sunt definite ca grupări sau organizații:

- predispuse la crimă;
- structurate ierarhic sau într-un sistem complex de relații personale care, printr-un set strict de sancțiuni interne, pot întări aceste structuri;
- dispuse să folosească violența, intimidarea și corupția pentru obținerea de profituri și pentru a controla teritoriile, oamenii și piețele;
- care, pentru a-și mări averile și pentru a se infiltra în economiile legale, sunt gata să-și „spele” procedeele ilicite;
- capabile să se extindă în noi activități, care anterior erau „curate”, și peste frontierele naționale;
- deschise la cooperarea cu alte structuri criminale sau de presiune care au obiective similare;
- capabile să se infiltreze în instituțiile guvernamentale, în vămi, poliție, justiție și chiar în parlamentele naționale.

Preocuparea actuală cea mai stringentă este aceea de a anihila organizațiile criminale. Scopul fundamental al acestora este, fără îndoială, obținerea de profituri cât mai mari. Rata profitului provenit din activitățile crimei organizate este atât de înaltă, încât puține afaceri legale pot concura cu aceasta. Posibilitatea grupurilor criminale de a institui „monopoluri” locale prin eliminarea fizică a concurenței îi conferă un avantaj extraordinar la stabilirea prețurilor.

Având capacitatea de a folosi strategii de afaceri solide, care cuprind diversificarea activității și exploatarea noilor piețe, termenul „crimă organizată” tinde să fie înlocuit de cel de „afaceri criminale” sau „industrie criminală”. De asemenea, organizațiile criminale realizează studii sofisticate de marketing utilizând, pentru atingerea scopului lor (profitul), corupția, apelează la violență pentru a intimida sau elimina concurența sau autoritățile care încearcă să le stea în cale.

Arsenalul de mijloace folosit de organizațiile criminale este deosebit de variat, începând cu traficul de droguri, care a fost și rămâne activitatea de bază și coloana vertebrală financiară a acestora, traficul de arme și terminând cu falsificarea cărților de credit sau cu transferurile frauduloase de bani prin intermediul rețelei Internet.

Traficul de arme, un domeniu foarte profitabil pentru organizațiile criminale, reprezintă cea mai importantă amenințare la adresa stabilității internaționale. Livrările de armament pe piața neagră s-au înmulțit dramatic, creștere cauzată, în mare măsură, de arsenalele din spațiul ex-sovietic insuficient păzite și controlate. În prezent, când un mare număr de militari ruși se confruntă cu dificultăți financiare și privațiuni, există tentația de a vinde arme traficantilor, care, la rândul lor, le vând organizațiilor teroriste sau așa-numitelor „state primejdioase” (rogue states) [3].

De cele mai multe ori, traficul de arme este consecința diminuării autorității statului. Colapsul acesteia și războiul creează condiții propice pentru tot felul de activități criminale. Dar, cel mai mare risc pentru securitatea globală, rezultat din căderea fizică și morală a fostei Uniunii Sovietice și a Armatei Roșii, este reprezentat de traficul de materiale de fiziune. Amenințarea este cu atât mai mare, având în vedere că nu s-a putut stabili încă dimensiunea acestei piețe și nici rolul pe care îl joacă elementele crimei organizate. Probabil, ea este mai mare decât ne imaginăm.

Dezvoltarea exponențială a tehnologiei informatice și larga accesibilitate la aceasta deschid noi posibilități pentru grupurile crimei organizate. Ele joacă un rol important în producerea de soft-uri falsificate.

Transferul banilor prin Internet facilitează spălarea lor, originile unor tranzacții dubioase fiind dificil de descoperit. Din cauza fraudelor financiare, băncile și companiile care operează cu cărți de credit înregistrează cele mai mari pierderi. Mai mult, hackerii au reușit să acceseze sistemele de calculatoare ale acestor instituții financiare, obținând mii de numere de cărți de credit. De asemenea, mulți dintre ei sunt angrenați în spionajul industrial. Pericolul criminalității cibernetice este în creștere din cauza accesului facil la instrumentele de hacking pe Internet. Din ce în ce mai mult, Internetul găzduiește tot felul de site-uri de investiții fictive și de scheme piramidale. Fără un control permanent și fără sisteme de securitate performante, folosirea Internetului pentru încheierea unor tranzacții financiare ar putea, în viitor, să implice mari riscuri. Ușurința obținerii tehnologiei de criptare, care reprezintă baza înfloririi comerțului electronic, permite grupurilor și, mai ales, organizațiilor criminale să comunice prin Internet fără teama interceptării convorbirilor.

Căderea „cortinei de fier” a deschis noi oportunități de profit pentru organizațiile criminale, prin angajarea acestora în traficul de oameni – activitate ce se extinde de la contrabanda cu emigranți ilegali până la racolarea și furnizarea de femei din țările est-europene filierelor de prostituție din țările occidentale. Furtul și contrabanda

cu opere de artă, cu mașini, organe umane și metale prețioase, tâlhăria, răpirile și violarea drepturilor la proprietatea intelectuală sunt activități obișnuite ale organizațiilor criminale.

Ele au comis și comit toate tipurile de infracțiuni la adresa mediului înconjurător, inclusiv depozitarea de substanțe radioactive și reziduuri industriale în orașe sau în împrejurimile acestora și organizarea de rețele pentru exportul lor.

Cele enunțate mai sus induc ideea necesității imperioase ca reformele legislative și instituționale să țină pasul cu rapidele schimbări sociale și economice. Sistemele financiare și bancare trebuie să lupte pentru a face față nevoilor piețelor libere și să facă acest lucru într-o manieră transparentă, în caz contrar facilitând infiltrarea organizațiilor criminale în sectorul financiar și obținerea de către acestea a controlului asupra alocărilor de credite.

Devine tot mai clar că eforturile naționale și internaționale de contracarare a crimei organizate nu pot să țină pasul cu organizațiile criminale tot mai inventive și periculoase. Totuși, atunci când guvernele și-au fixat clar scopurile, printr-o cooperare multilaterală între agenții, au fost înregistrate unele succese.

Angajate în lupta împotriva crimei organizate, autoritățile statului trebuie să acopere un mare număr de domenii: economic, financiar, juridic și să depășească barierele sociale și lingvistice. În același timp, trebuie să respecte doctrinele democratice fundamentale cu privire la dreptul la o judecată corespunzătoare, precum și alte drepturi civile. Dar ele se confruntă cu un grav paradox produs de globalizare: capacitatea crimei organizate transnaționale de a exploata deschiderea frontierelor, pe de o parte, și modalitățile de aplicare a legii și practicii judiciare, care rămân prerogativele suverane ale statului-națiune sau chiar ale guvernelor regionale și locale, pe de altă parte.

Statele și instituțiile internaționale care doresc să coopereze în lupta împotriva crimei organizate trebuie să-și actualizeze permanent legislația în domeniile extrădării și criminalității informatice.

Guvernele occidentale, din ce în ce mai conștiente de provocarea reprezentată de crima organizată internațională, au început să-și întărească mecanismul necesar pentru contracararea acestei amenințări. În anul 1987, G-7 a înființat „Forța de Acțiune Financiară împotriva Spălării Banilor” (FATF), care a lansat 40 de recomandări și apelul la o mai strânsă cooperare, asistență juridică, limitarea secretului bancar și procedura de evaluare reciprocă a modului de implementare a recomandărilor. Unul dintre obiectivele principale ale G-8 este promovarea unei convenții a ONU împotriva crimei organizate transnaționale, care să pună bazele unei cooperări internaționale mai eficiente între autoritățile polițienești și judiciare. În anul 1997, OECD a lansat o ofertă pentru încheierea unei convenții prin care mita să fie scoasă în afara legii și să fie considerată infracțiune atât pentru funcționarul public care a acceptat-o, cât și pentru conducerea corporației care a oferit-o. La 27 aprilie 1998, cele 29 țări membre ale OECD au lansat o altă inițiativă al cărei scop era limitarea rolului „paradisurilor fiscale” în evaziunea fiscală și în spălarea banilor.

Convenția ONU de la Viena din 1988 (intrată în vigoare în 1990) cu privire la traficul ilicit de narcotice și substanțe psihotropice a fost ratificată de 120 de state. Conferința ministerială mondială de la Neapole din 1994 asupra crimei organizate transnaționale a avut ca rezultat „Declarația politică și planul internațional de acțiune împotriva crimei organizate” (Declarația de la Neapole) care a chemat la o mai strânsă colaborare între țările semnatare.

Cu cei 176 de membri, Organizația Internațională a Poliției Criminale (Interpol) a devenit instrumentul-cheie în lupta împotriva crimei organizate internaționale. Interpolul, care a intensificat legăturile de acțiune cu Europolul, intenționează să treacă dincolo de simpla urmărire a răufăcătorilor, dezvoltând baze de date referitoare la fluxurile de mașini, amprente digitale, bani și cărțile de credit false. De asemenea, urmărește crimele asupra mediului înconjurător, de spălarea banilor și cele ce țin de traficul de droguri și monitorizează atent toate actele de terorism.

La rândul său, Consiliul Europei a adoptat „Convenția asupra spălării, cercetării, descoperirii și confiscării veniturilor provenite din acțiuni criminale” (Strasbourg, 1990), iar Uniunea Europeană – „Convenția referitoare la protecția intereselor financiare ale Comunității Europene”. În lupta împotriva spălării banilor o serie de organizații internaționale au prezentat un set de priorități: încredințarea veniturilor provenite din spălarea banilor; limitarea secretului bancar; identificarea și raportarea tranzacțiilor care produc suspiciuni; confiscarea bunurilor și crearea unor mecanisme de cooperare internațională eficiente. În anul 1990, OECD a înființat „Grupul financiar de acțiune împotriva spălării capitalului” și a prezentat 40 de recomandări în această privință. Convenția Consiliului Europei cu privire la spălarea banilor, care stipulează confiscarea proprietății și care a fost ratificată doar de opt state, permite transmiterea directă a dovezilor referitoare la infracțiuni [5].

La Dublin, între 13 și 14 decembrie 1996, Consiliul European, exprimându-și hotărârea de a lupta împotriva crimei organizate, a insistat asupra necesității unei abordări coordonate și coerente a problemei. În consecință, s-a proiectat, la nivel înalt, un „Plan de Acțiune pentru combaterea crimei organizate”, care cuprinde 15 directive și 30 de recomandări specifice. Programul PHARE a lansat un proiect comun – „Lupta împotriva crimei organizate în statele în tranziție”, la care lucrează împreună cu 16 țări, iar „Acordul Schengen” a stabilit cadrul de acțiune pentru controlul frontierelor [6].

Statele membre ale Uniunii Europene au ajuns la concluzia că nu poate exista o unitate reală fără dezvoltarea așa-numitului „al treilea pilon” al Europei, care să includă o mai mare integrare a activităților juridice și polițienești. Principala măsură în această direcție a fost crearea „Europol”-ului, prin intermediul căruia reprezentanții autorităților polițienești ale tuturor țărilor membre își pot coordona investigațiile și acțiunile naționale, chiar și arestarea criminalilor care acționează în diferite state europene. Odată cu ratificarea convenției, „Europol”-ul poate servi drept centru de stocare a informațiilor [7].

Iată de ce, în prezent, Moldova se confruntă, pe de o parte, cu o situație internă extrem de dificilă, prelungită dincolo de toate previziunile și așteptările postunionale, iar, pe de altă parte, trebuie să facă față efortului imperativ de integrare în instituțiile Comunității Europene și în cele nord-atlantice, într-o lume modernă, cu adevărat a Mileniului III, o lume de armonizare a culturilor în casa comună a infrastructurilor, economiilor, finanțelor, intereselor de apărare și a prosperității generale.

Referințe:

1. Drăgan J. Aproape totul despre droguri. - București: Editura Militară, 1994.
2. Pitulescu I. Al treilea război mondial. Crima organizată. - București: Național, 1996.
3. Le Doran S., Rose P. Cyber-Mafia. - București: Antet, 1998.
4. Ziegler J., Seniorii crimei. Organizații secrete contra democrației. - București: Antet, 1998.
5. Salvatore L. Istoria Mafiei. - Iași: Polirom, 1999.
6. Miclea D. Cunoașterea crimei organizate. - Ploiești: Pygmalion, 2001.
7. Caropozny G. jr., William Balsamo. Istoria Secretă a Crimei Organizate din America. - București: Alfa, 2002.

Prezentat la 24.10.2007

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЗДОРОВЬЯ ЛИЧНОСТИ

Лилия ГЫРЛА

Кафедра уголовного права и криминологии

În acest articol sunt puse în discuție unele probleme contradictorii ce apar în procesul studierii infracțiunilor contra sănătății persoanei prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova. Pericolul social sporit al acestei categorii de infracțiuni este determinat de faptul că deseori cauzarea prejudiciului sănătății provoacă cheltuieli materiale și suferințe psihice atât victimei, cât și rudelor acesteia. Analizând infracțiunile contra sănătății, autorul urmărește scopul de a elucidă și a clarifica unele aspecte discutabile ce apar în procesul examinării unor astfel de fapte.

This article is concerned with the penal research of criminal offences against health according to the Criminal Code of Republic of Moldova. The social danger of this category of crimes is determined, first of all, by the causing of physical harm to the victim and, secondly, by inflicting moral sufferings and material damage to the same person and often to his relatives. Criminal offences against health were submitted to a profound analysis in order to make easier their interpretation. Some useful recommendations were suggested.

Общественная опасность преступлений против здоровья личности обусловлена не только фактом причинения физического вреда здоровью человека, но и причинением морального, а также материального ущерба. Такие преступления отвлекают силы человека на восстановление утраченного блага: лечение, приспособление к неблагоприятным последствиям и т. д. Наконец, потеря здоровья означает в ряде случаев невозможность выполнять какие-либо общегражданские обязанности и является психической травмой для родственников потерпевшего.

Для уголовно-правовой оценки содеянного не имеет значения возраст потерпевшего, наличие у него заболеваний, физических недостатков и т. п. *Уголовный закон охраняет фактическое состояние здоровья человека независимо от его индивидуальных особенностей.*

В теории уголовного права до сих пор отсутствует единое толкование понятия «вред здоровью», которое соответствовало бы нуждам законодательной и правоприменительной практики.

Обоснованная квалификация вреда, причиненного здоровью, возможна лишь при ясности и логической завершенности характеризующих его критериев.

Вермель И.Г. определяет вред здоровью «как ухудшение состояния здоровья, низведение его на более низкий качественный уровень» [1].

Тищенко Е.В. причинение вреда здоровью трактует как противоправное, виновно совершенное причинение вреда здоровью другого человека, «выразившееся в нарушении анатомической целостности его тела либо в нарушении функций органов человека или организма в целом» [2].

Безручко Е.В. под вредом здоровью понимает общественно опасное противоправное телесное повреждение другого лица, «выразившееся в нарушении нормального функционирования тканей или органов человеческого организма, либо заболевания или патологические состояния, возникшие в результате воздействия различных факторов внешней среды: механических, физических, химических, биологических, психических, когда причиненный вред на основе объективных признаков может быть точно определен» [3].

Исходя из приведенных мнений можно заключить, что авторами, как правило, изучены лишь отдельные моменты понятия «вред здоровью» и не учтены следующие подходы к рассматриваемой проблеме.

Во-первых, термин «телесное повреждение» является синонимом термина «травма». Травма – воздействие на организм внешних факторов, вызывающих анатомические или физиологические нарушения, общую и местную реакцию.

Во-вторых, ряд авторов не достаточно четко определяют тот момент, что вред здоровью возникает не изолированно под воздействием факторов внешней среды, а только в результате использования этих факторов человеком [4].

На наш взгляд, вред здоровью должен определяться как травма, заболевание или иное патологическое состояние, возникшее в результате воздействия человека с использованием факторов внешней среды (механических, физических, химических, биологических, психических и т.д.).

Применительно к существующей законодательной формулировке, отметим, что понятия «*телесное повреждение*» и «*вред здоровью*» соотносятся как «часть» и «целое».

Так, *телесное повреждение* означает нарушение анатомической целостности органов и тканей или их физиологических функций, возникшее в результате воздействия факторов внешней среды.

В свою очередь, *вред здоровью* охватывает и тот причиняемый здоровью вред, который не связан с нарушением анатомической целостности или физиологических функций органов и тканей (например, инфекционные заболевания, вызванные патогенными микробами, венерические заболевания, отравления, расстройства психики, наркомания или токсикомания и т.д.).

Под *здоровьем* в данном случае понимается естественное состояние организма, характеризующееся отсутствием каких-либо болезненных изменений.

Следует отметить, что анатомическая целостность человека как общественная ценность является объектом посягательства и в случае преступления, предусмотренного ст. 154 УК РМ, которая не относится к преступлениям против здоровья личности. Вместе с тем, в составах преступлений, предусмотренных ст.ст. 151, 152, 153, 156, 157 УК РМ, анатомическая целостность человека представлена составной частью здоровья как непосредственного объекта посягательства.

При изучении указанной категории дел необходимо руководствоваться Правилами судебно-медицинского определения степени тяжести вреда здоровью, утвержденными Министерством здравоохранения Республики Молдова (№ 199 от 17.06.2003 года, далее - Правила) [5].

В соответствии с п. 25 Правил, устанавливаются следующие степени тяжести вреда здоровью:

- вред здоровью тяжелой степени;
- вред здоровью средней степени;
- вред здоровью легкой степени;
- телесные повреждения без причинения вреда здоровью.

Вместе с тем, в УК РМ все разновидности причинения вреда здоровью по своей тяжести подразделяются на три степени:

- (1) тяжкое телесное повреждение или иной тяжкий вред здоровью;
- (2) телесное повреждение средней степени тяжести или иной вред здоровью средней степени тяжести;
- (3) легкое телесное повреждение или иной вред здоровью легкой степени тяжести.

Рассматривая виды вреда здоровью, законодатель оперирует понятиями «*расстройство здоровья*» и «*утрата трудоспособности*». В основу их выделения положены два основных критерия:

- 1) **анатомо-патологический (медицинский);**
- 2) **экономический.**

Согласно первому критерию – **медицинскому**, отражающему характер причинения вреда здоровью, законодатель выделяет длительное и кратковременное расстройство здоровья. Степень тяжести вреда здоровью по признаку длительности расстройства здоровья определяется в соответствии с продолжительностью времени, необходимого для восстановления здоровья, исходя из объема и характера повреждений, и устанавливается в днях (п. 24 Правил).

(1) Под *длительным расстройством* здоровья понимают последствия, непосредственно обусловленные травмой (заболевания, нарушения функций и др.), имеющие продолжительность свыше 3 (трех) недель (более 21-го дня) (п. 69 Правил).

(2) *Кратковременное расстройство* здоровья обусловлено непосредственно телесным повреждением и продолжается не более 21-го дня (три недели) (п. 72 Правил).

Согласно второму критерию – **экономическому**, отражающему степень утраты способности к труду, выделяются *стойкая потеря общей трудоспособности значительного объема*, *значительная стойкая* и *незначительная стойкая* утрата трудоспособности.

(1) *Стойкая потеря общей трудоспособности значительного объема*. Любое повреждение, причиняющее вред здоровью и влекущее за собой значительную стойкую утрату общей трудоспособности, но не менее 33%, квалифицируется как вред здоровью тяжелой степени (п. 63 Правил).

(2) Под *значительной стойкой утратой трудоспособности* следует понимать утрату общей трудоспособности в объеме свыше 10%, но не более 33% (одной трети) (п. 70 Правил).

(3) Под *незначительной стойкой утратой трудоспособности* следует понимать потерю общей трудоспособности в объеме до 10% (п.73 Правил).

Обращает на себя внимание тот факт, что в уголовном законе ничего не говорится о профессиональной трудоспособности, что является, по нашему мнению, немаловажным аспектом определения экономического критерия причиненного здоровью вреда. Вместе с тем, согласно п. 64 Правил, полная потеря профессиональной трудоспособности устанавливается только при необходимости на основании постановления органа уголовного преследования или определения суда.

С учетом того, что тяжесть вреда здоровью – это качественно-количественная характеристика нарушений структуры и функций организма, в литературе предлагаются следующие критерии определения степени тяжести вреда здоровью:

1. Клинико-функциональные критерии:

- (1) характер и тяжесть травмы, заболевания либо иного патологического состояния;
- (2) характер нарушений функций организма, вызванных данной травмой, заболеванием либо патологическим процессом;
- (3) особенности течения патологического процесса, обусловленного травмой, заболеванием либо иным патологическим состоянием;
- (4) клинический, реабилитационный прогноз.

2. Критерии ограничения жизнедеятельности:

В соответствии с п.18 Постановления Правительства Республики Молдова № 688 от 20.06.06 о врачебной экспертизе жизнеспособности, основным критерием установления инвалидности служит степень снижения жизненных способностей организма, обусловленная болезнью или анатомическими дефектами, каковыми являются:

- способность к самообслуживанию;
- интеллектуальные и поведенческие способности;
- способности к общению (зрение, слух, речь);
- способность передвигаться, владеть своим телом и ловкость;
- способность приспособления к ситуации;
- способность участвовать в общественной и профессиональной деятельности.

Согласно п. 18 указанного Постановления, ограничение или утрата жизненных способностей могут быть определены по следующим степеням тяжести, которые служат основой для установления инвалидности:

- ☞ снижение жизненных способностей средней степени (25-49%);
- ☞ снижение жизненных способностей выраженной степени (50-74%);
- ☞ снижение жизненных способностей тяжелой степени или полная их утрата (75-100%) [6].

Таким образом, в определении понятия «вред здоровью» и критериев причинения вреда здоровью необходим комплексный подход, который учитывал бы объективно существующий вред, причиненный здоровью другого человека.

Литература:

1. Вермель И.Г., Грицаенко П.П. О причинении вреда здоровью в свете положений нового Уголовного кодекса РФ // Судебно-медицинская экспертиза. - 1997. - № 2. - С.42.
2. Тищенко Е.В. Уголовно-правовая и криминологические характеристики умышленного причинения тяжкого вреда здоровью // Диссертация на соискание степени кандидата юридических наук. - Ростов-на-Дону, 2002, с.45.
3. Безручко Е.В. Уголовная ответственность за причинение вреда здоровью человека // Диссертация на соискание степени кандидата юридических наук. - Ростов-на-Дону, 2001, с.33.
4. Галюкова М. Причинение вреда здоровью: уголовно-правовое понятие и критерии // Закон и право. - 2005. - № 3. - С.28.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.170-172.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.098.

Prezentat la 14.05.2007

LIMITELE DREPTULUI UNUI INDIVID ASUPRA PROPRIULUI CORP, ASUPRA ELEMENTELOR ȘI PRODUSELOR ACESTUIA

Adriana EȘANU

Catedra Drept Penal și Criminologie

Legal statute of person and his body, which integrity must be protected, comes from the notion of bio ethical person. Determination of human biological material represents theoretical significance as well as practical one. The solving of these dilemmas is a good way for ensure on exact enforcement of law which settles the refounding of prejudice in case of health and body damaging as a result of violation the legal provisions concerning protection of human produces and organs. In the same time, the establishment of the limitations for human rights over biological material helps to find out the social danger of incidental behavior regarding the medical biotechnologies, fact that justifies some incriminations.

Drepturile omului, sub aspect biologic, au un substrat genetic în individualitatea și originalitatea fiecărei ființe umane, de unde decurg drepturile omului la libertate, integritate și intimitate. Însă, la etapa actuală noile tehnologii practic au îngrădit unele dintre aceste drepturi, măbind riscul conceperii omului ca un obiect și nu ca subiect al acestor drepturi. Prin urmare, dreptul are menirea de a regândi puterea pe care omul o are asupra propriului corp, iar în calitate de instrument legal de protecție putem invoca demnitatea umană – imperativ moral cu caracter absolut ce presupune respectul pentru corpul omenesc și pentru părțile sale componente.

Conceptul de demnitate umană este relevant oricărui domeniu de activitate umană, ea implicând unitatea dintre trup și suflet. Pornind de la aceste deziderate, jurista franceză Noëlle Lenoir [1] susține că demnitatea este mai importantă decât autonomia, pentru că o persoană poate greși și poate să-și piardă demnitatea dacă are o înțelegere greșită asupra autodeterminării. Astfel concepută, demnitatea umană generează nevoia de reglementare ca răspuns la necesitatea de a proteja ființa umană fragilă și vulnerabilă.

Într-o viziune similară, Consiliul Internațional pentru Știință stipulează că legea trebuie să neutralizeze orice tentativă de comercializare a corpului uman, care drept valoare intrinsecă nu are preț, fiecare element al corpului având un caracter uman, integritatea corpului fiind astfel superioară obiectului ei.

Pentru a părea cât se poate de convingători, este absolut necesar de a soluționa divergențele în privința statutului juridic al materialelor biologice. Mai mult ca atât, după unii autori [2], tranșarea dilemei prezintă interes nu numai teoretic, ci și practic, deoarece un răspuns în acest sens ar acorda posibilitatea de a alege norma corespunzătoare de aplicare pentru recuperarea prejudiciului în caz de vătămare a materialului biologic de origine umană. Aici apare ca firească întrebarea: s-a cauzat o daună proprietății în acest caz?

Corect ar fi ca răspunsul să parvină de la legiuitor, consacrat în anumite acte normative speciale. Spre regret, cele două legi esențiale de bioetică din țara noastră – *Legea privind transplantul de organe și țesuturi umane* [3] și *Legea privind donarea de sânge* [4] nu ne oferă un răspuns concret în ceea ce privește apartenența elementelor de origine umană la una dintre categoriile dreptului civil. În legătură cu lipsa unei reglementări exprese, își fac apariția o multitudine de viziuni doctrinare, pe care le vom relata în cele ce urmează.

Așadar, după părerea autoarei ruse Krasavcikov, organele și țesuturile umane reprezintă valori personale nepatrimoniale, în legătură cu care apar relații civile pe fondulul actului de donație și transplant, iar după extragerea materialului biologic de la o persoană concretă acestea își pierd determinarea lor personal-individuală [5].

Cea mai răspândită viziune este însă aceea conform căreia organele și țesuturile detașate de organism se atribuie la categoria de bunuri limitate în circuitul civil [6]. Bunaoră, Suhoverhi susține că sângele reprezintă prin sine însuși parte componentă a lumii materiale și, odată separat de organismul uman, sângele reprezintă nu altceva decât un lucru, o adevărată proprietate, exact ca și părul, care se transformă în obiect de proprietate, ca efect al dispoziției persoanei de a-l înstrăina cu titlu oneros. Desigur, această optică contravine poziției existente mult timp în literatura juridică, precum că părțile corpului uman nu pot fi considerate proprietate a persoanei. Autorul sus-numit consideră însă această poziție drept o manifestare a conservatismului moral. La acest din urmă argument aderă foarte mulți autori [7], adăugând la el următoarele: „... sângele uman separat de organism reprezintă o categorie specială de bunuri, având funcția de salvare a vieții și de restabilire a sănătății bolnavilor. La moment, din sânge se pot prepara diverse medicamente (Albumin, Fibrinogen etc.),

ceea ce încă o dată demonstrează că sângele reprezintă un bun, particularizându-se prin valoare determinată și necesitate de consum”. Această explicație este incidentă și asupra celorlalte materiale biologice – organele și țesuturile umane sunt parte componentă a lumii materiale, constituind proprietatea persoanei [8].

Alți autori [9] sunt și mai categorici: „Dreptul trebuie să se pronunțe unanim asupra corpului uman întreg și viabil și asupra părților sale componente, din punctul de vedere al atribuirii ori înlăturării acestora din categoria bunurilor în sensul dreptului civil (în particular, declararea lor ca bunuri, limitate în circuit)”. Mai mult ca atât, aceștia susțin că a concepe părțile corpului uman drept un lucru nu echivalează, de fapt, cu posibilitatea persoanei de a dispune liber de propriul corp, analogic dreptului discreționar asupra bunurilor ordinare.

Membrana corporală, menționează aceiași autori, nicidecum nu poate fi atribuită la categoria bunurilor separate, dat fiind inexistența sa în timpul vieții, considerată componentă inalienabilă a individului. Acest argument vine să explice următorul raționament: utilizarea și dispunerea de propriul organism ni se înfățișează nu ca o exercitare a atributelor dreptului de proprietate, ci ca săvârșire a altor acțiuni de realizare a dreptului la inviolabilitate fizică. După detașarea organelor și țesuturilor umane de corp ele devin adevărate lucruri și, respectiv, putem invoca în privința lor atributele dreptului de proprietate. Corpul defunctului de asemenea constituie un lucru, deoarece subiectul nu mai există.

Într-un mod similar viziunii enunțate mai sus vine să se afirme și literatura de specialitate română [10], conform căreia corpul uman poate fi considerat un lucru, dar nu orice fel de lucru. Adepții unei atare opinii pleacă de la prevederile Codului civil al României, potrivit cărora numai lucrurile care sunt în comerț pot face obiectul convențiilor, statuând asupra faptului că „dacă corpul uman nu poate face obiectul convențiilor, aceasta s-ar datora faptului că el ar fi un lucru în afara comerțului – dar, totuși, un lucru”. Această afirmație este însă combătută de unii autori [11], prin invocarea următoarelor argumente: dacă lucrurile în afara comerțului nu pot face obiectul convențiilor, cu atât mai mult nu poate fi obiectul convențiilor tot ceea ce poate fi considerat un lucru, adică corpul uman care este însăși ființa umană. De aici apare ca firească întrebarea: este oare persoana proprietara corpului său sau un simplu uzufructuar? Așadar, problematica în discuție riscă a introduce abuziv terminologia ce vizează patrimoniul.

Doctrina niponă [12], reprezentată de autorii Vagațuma și Ariidzumi, susține că corpul uman nu are statut de lucru, căci persoana nu poate exista în afara corpului, de aceea dreptul la etapa actuală plasează ființa umană la categoria subiecților de drept. Produsele umane însă, precum și elementele detașate de corp, constituie, în viziunea lor, lucruri.

Cu toate invocările aduse, autorii nominalizați lasă după sine anumite neclarități. În particular, ei susțin că retribuirea actului de donare nu constituie o remunerație pentru oferirea organelor și țesuturilor de origine umană, ci o compensare a donatorului, în legătură cu cauzarea unor suferințe de ordin fizic sau psihic, o compensare a eventualei riscuri de diminuare a sănătății. Prin urmare, se propune de a considera gratificația pentru actul descris nu ca o formă a vânzării-cumpărării, ci ca o tranzacție *sui generis*. Iată aici se regăsește și caracterul confuz al opticii doctrinare pretinse: dacă materialul biologic constituie un lucru, de ce înstrăinarea acestora atinge coordonatele unei „compensații” și de ce donațiile retribuite sunt considerate tranzacții cu regim special?

Autorul Cvernadze [13] în genere consideră că, în anumite circumstanțe, viața și sănătatea evoluează ca valoare imaterială abstractă, iar atunci când viața se compune din elemente ale organismului uman – vorbim despre valori materiale, adică despre lucruri. Relațiile din sfera ocrotirii sănătății și medicinei comportă un caracter specific, căci în calitate de obiecte apar: viața, sănătatea, organele, țesuturile, dar și întregul organism, care, în funcție de caracterul relației, pot fi atât valori imateriale, cât și materiale, convențional vorbind, dobândesc statut de lucruri.

Această opinie este din start eronată, existând chiar pericolul de a ne abate de la obiectul de cercetare, căci dintr-o analiză logică a ideilor invocate se cer a fi rezolvate următoarele întrebări: care sunt situațiile concrete când organele și țesuturile umane sunt considerate valori imateriale și care ar fi mecanismul de reglementare a acestora?

O a treia grupă de autori, care constituie majoritatea, consideră că materialele biologice de origine umană nu pot fi concepute drept lucruri, dar nici nu pot fi calificate drept valori imateriale. Bunăoară, autorul Krasnovschi consideră că, de vreme ce organele și țesuturile umane sunt rezultatul unui proces biologic firesc, ar fi alogic ca acestea să cadă sub incidența conceptului de „lucru/proprietate”, atestându-se, totodată, și lipsa unui echivalent de ordin patrimonial; cu referire la acestea, nu putem nici invoca tranzacțiile cu caracter de drept civil.

Opinia noastră însă este categorică: corpul uman nu este un lucru, el este persoana însăși. Persoana este fizică, iar corpul este persoana în carne și oase, persoana încarnată. Dacă am recunoaște individului un drept de proprie-

tate asupra corpului său, ar trebui să considerăm valabile toate actele sale dispozitive care îl privesc. A considera corpul uman un lucru (care, de fapt, este persoana însăși) înseamnă a confunda subiectul cu obiectul [14].

Corpul uman poate fi conceput, pe de o parte, ca un ansamblu de organe și, pe de altă parte, ca un ansamblu de elemente (organe și țesuturi) și produse ale corpului uman (sânge, spermă etc.), care astăzi, grație unor tehnologii avansate, pot fi detașate de corp. Prin efectul detașării lor, acestea „formal” pot dobândi caracterul de „lucruri”, dar nu de bunuri patrimoniale, întrucât și acestor elemente trebuie să li se acorde același regim cu cel atribuit corpului uman.

Doctrina franceză [15] distinge acte relative la corpul uman întreg și viabil și acte privind elemente ale corpului uman, care pot fi autorizate de lege. În acest sens, corpul uman întreg și viabil, în actuala concepție a doctrinei și jurisprudenței, nu poate fi vândut sau donat, căci ar însemna să restabilim sclavia și să transformăm persoana într-un obiect al drepturilor patrimoniale, în timp ce elementele corpului uman pot, în cazuri excepționale, să facă obiectul unor acte de dispoziție în măsura în care legea le autorizează, căci ele nu constituie o persoană în sensul juridic al cuvântului.

De altfel, caracterul dualității grupale atribuit materialelor biologice, tratat dintr-o perspectivă diferită de cea enunțată mai sus, și anume – acea a urmărilor, se regăsește și în literatura de specialitate rusă [16]. Potrivit autoarei ruse Apolinskaia, la prima grupă, pe care am numi-o convențional acte dispozitive, se atribuie acele țesuturi și produse a căror separare de organismul uman nu conduce la urmări ireversibile; mai mult ca atât, detașarea lor de corp adesea reprezintă un lucru firesc (spre exemplu, unghiile, părul, spermatozoizii etc.); chiar și în ipoteza atragerii unor schimbări cu caracter de scurtă durată și în lipsa unor urmări negative asupra sănătății extragerea elementelor de origine umană de asemenea se atribuie la această categorie.

La cea de-a doua grupă, care ar putea fi desemnată prin calificativul acte relative, se atribuie acele părți ale corpului uman a căror prelevare, deși este posibilă chiar și în timpul vieții (spre exemplu, rinichiul, măduva osoasă), are ca rezultat o diminuare esențială a sănătății, precum și acele elemente care nu pot fi prelevate *ex vivo* (cordul, ficatul).

Reieșind din explicațiile de mai sus, cert este că prelevarea sângelui face parte din prima categorie [17], cu condiția că prelevarea se conformează dispozițiilor legale, căci pierderea unei cantități neesențiale de sânge nu prezintă pericol pentru sănătate, dat fiind capacitatea sporită de restabilire a acestuia într-o perioadă scurtă de timp.

Desigur, desemnarea celor două categorii este una pur convențională și nicidecum nu trebuie să se interpreteze în favoarea metamorfizării statutului juridic al elementelor și produselor corpului uman. În asemenea condiții, deși în doctrină sunt invocate particularitățile categoriilor de grupuri, de elemente și produse ale corpului uman, nu putem trata diferit statutul juridic al materialelor biologice, căci un indiciu substanțial vine să le unească, și anume – originea lor, care nu este altceva decât organismul uman.

Într-o oarecare măsură, suntem de acord cu opinia precum că prima grupă de elemente, grație caracteristicilor pe care le posedă, se apropie de categoria de bunuri, căci unele dintre acestea au o valoare materială și cost determinat în circuitul civil (spre exemplu, părul). Indubitabil, ceea ce legislația civilă nu interzice, se permite, fapt ce le apropie foarte mult de calificativul de marfă. Însă, cele menționate nici pe departe nu denotă că acestea au natura juridică a unui bun. În ceea ce privește cea de-a doua grupă, cu atât mai mult este dificil a le numi lucruri, chiar și sub rezerva limitării acestora în circuitul civil, în primul rând din considerente morale. Ni se pare dificilă ordinea de dispunere a acestora analogic bunurilor ordinare. Aceleași temeri le-a avut și legiuitorul britanic, atunci când urma să voteze în ianuarie 2001 proiectul de lege prin care se acorda posibilitatea de clonare a celulelor umane în scopuri științifice [18].

Pentru a pune capăt discuțiilor invocate în doctrină, vom porni chiar de la definiția dată bunurilor de către Codul civil al Republicii Moldova. Așadar, potrivit art.285 alin.(1) CC RM, „*bunuri sunt toate lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale*”. Alineatul imediat următor ne oferă și o definiție a lucrului, ca fiind „*obiectele corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile*”.

În Comentariul Codului civil al Republicii Moldova [19] se susține că pentru ca un lucru să devină bun în sens juridic este necesar ca acesta să fie util omului, să aibă o valoare economică și să fie susceptibil de apropiere, sub forma unor drepturi ce intră în compunerea unui patrimoniu.

Caracterul de utilitate al materialelor biologice de origine umană este manifestat, incontestabil, prin posibilitatea realizării necesităților personale, după cum se atestă și caracterul de materialitate, în sensul susceptibilității de apropiere. Cum însă vom asigura o altă cerință cu tentă economică – valoare materială și cost determinat?

Deși organele și țesuturile umane constituie *de facto* obiectul unor contracte de vânzare-cumpărare pe „piața neagră”, a cărei amploare asigură donatorului o retribuție între 5000 și 10000 dolari SUA [20], nu putem afirma că formațiunile anatomice, chiar și în cazul detașării lor de corp, pot fi convertite *de iure* în expresie bănească, dat fiind existența unor norme imperative. Bunăoară, în cazul elementelor corpului uman, interdicția se regăsește la art.17 al *Legii privind transplantul de organe și țesuturi umane*, cu titlul „Inadmisibilitatea vânzării organelor și țesuturilor umane”, iar în cazul produselor corpului uman – ovule și spermatozoizi, norma imperativă este stipulată la art.9 alin.4 al *Legii cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificare familială* [21].

Prin urmare, omul poate dispune de ceea ce „are”, nu și de ceea ce „este”. Întrucât corpul este dotat cu valoare intrinsecă, nu are preț, deci nu poate fi utilizat de către terți ca obiect de negociere.

În acest context, vom aminti că Proiectul Codului civil al Republicii Moldova [22] prevedea, în art.44 alin.3, următoarea stipulațiune: „Orice acte care au ca obiect conferirea unei valori patrimoniale corpului uman, elementelor sau produselor sale sunt lovite de nulitate absolută”, normă care, spre regret, nu a fost preluată de actualul Codul civil. Oricum, în acest sens putem invoca prevederile art.220 alin.1 CC RM [23] – actul juridic sau clauza care contravine normelor imperative sunt lovite de nulitate absolută.

Negând caracterul de valoare materială al elementelor biologice, dar și excluzându-le din categoria de bunuri, este absolut necesar a ne determina asupra statutului pe care acestea îl posedă. Deoarece nu avem o enumerare exhaustivă a lor, nimic nu ne împiedică a le considera drept *obiecte de sine stătătoare ale dreptului civil, cu un regim special de circulație*, asupra cărora se răsfrâng anumite reguli, expres prevăzute de anumite acte normative speciale.

După determinarea statutului elementelor biologice, se impune cu titlu de necesitate studierea participării organelor și țesuturilor umane în circuitul civil. Această necesitate este determinată de numărul în creștere al pacienților înscrși în listele de așteptare a transplantului. La rândul său, deficitul materialului transplantologic este un rezultat al neconcordanței dintre cerere și ofertă. Anume această situație determină specialiștii-transplantologi de a parcurge la anumite căi, una dintre care este legată de aprecierea „momentului decedului”, care, după ei, va mări posibilitatea obținerii materialului transplantologic necesar. În acest context, prezintă interes „constatarea prematură a morții cerebrale” și desemnarea „potențialului donator”. Situația relatată generează o atitudine pragmatică față de decesul persoanei, ceea ce face loc apariției unor urmări inadmisibile, de exemplu: corpul sau părțile sale componente se transformă, într-o astfel de concepție, în obiecte ale unor tranzacții comerciale.

În prezent sunt două modalități de obținere a elementelor biologice necesare de origine umană [24]:

- **legală:** pacienții care necesită transplant se înscriu în listele de așteptare, primind organul râvnit cu titlu *pro bono*. Dezavantajul acestei modalități rezidă în timpul prea îndelungat de așteptare, ceea ce face ca de cele mai dese ori pacientul să decedeză înainte de a primi organul necesar;

- **illegală:** achitând o sumă determinată, persoana poate obține acel organ de care are nevoie. De fapt, una dintre părți (intermediarul) transmite organele și țesuturile altei părți (cumpărătorului), iar cumpărătorul achită suma corespunzătoare. Pe cumpărător, de regulă, nu îl interesează cum a obținut intermediarul aceste elemente biologice. De cele mai dese ori însă, se parcurge la diverse acte care prezintă un pericol social. Unele dintre acestea au fost incriminate de legiuitorul autohton, spre exemplu: art.145 alin.(3) lit.(1) CP RM – *Omor intenționat cu scopul de a preleva și/sau utiliza sau comercializa organele sau țesuturile victimei*; art.151 alin.(3) lit.(d) CP RM – *Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății cu scopul de a preleva și/sau utiliza sau comercializa organele sau țesuturile victimei*; art.158 CP RM – *Constrângerea persoanei la prelevare de organe sau țesuturi pentru transplantare*; art.165 CP RM – *Traficul de ființe umane în scop de prelevare a organelor sau țesuturilor pentru transplantare* și art.206 CP RM – *Traficul de copii în scopul prelevării organelor sau țesuturilor pentru transplantare*.

Însă, cu toate particularitățile fiecărei componente de infrațiune amintite mai sus, nu putem afirma că dispunem de o reglementare multilaterală sub aspect de incriminare, care ar acoperi în totalitate întregul spectru de conduite ilegale incidente actului de prelevare a organelor sau țesuturilor umane, în stare de a corola descoperirile științifice cu sistemul de valori socioumane.

Astfel, Codul penal al Republicii Moldova nu incriminează fapta persoanei de prelevare ilegală a organelor sau țesuturilor umane de la persoane decedate. Specificăm că prin reglementarea aspectelor ce țin de prelevarea organelor și/sau țesuturilor de la o persoană *post mortem*, sub aspect civil, legea a îmbrățișat o poziție

umanistă sau liberală, căci, indirect, persoanei i se atribuie calitatea de titular de drepturi chiar și după moartea sa, în timp ce legea penală în vigoare are o atitudine conservatoare vis-à-vis de acest aspect, apărând astfel persoana din momentul declanșării nașterii și până la încetarea ei din viață. O incriminare de sine stătătoare referitoare la prelevarea ilegală a organelor sau țesuturilor umane de la persoane decedate nu este prevăzută, cu toate că în ultimul timp extragerea organelor cadaverice a devenit o afacere profitabilă.

Totodată, recunoașterea admisibilității actelor relative asupra elementelor și produselor de origine umană supusă unor condiții speciale prevăzute de lege ar genera în mod firesc o sancțiune în caz de încălcare a acestora de către titulara elementelor și produselor umane cedate, fapt irealizabil, prin omisiunea legiuitorului de a incrimina fapta de *circuit ilicit al elementelor de origine umană*.

Apare întrebarea: de ce nu am legaliza contractul de vânzare-cumpărare a organelor sau țesuturilor umane? Spre exemplu, pentru o sumă determinată de lege, pacientul obține organul de care are nevoie, fără a se înscrie în listele de așteptare. Bunăoară, în literatura de specialitate rusă se propune o variantă optimală. După autoarea Koneva, ar trebui să recunoaștem organele și țesuturile umane drept obiecte ale unor tranzacții, însă circuitul acestor obiecte trebuie să fie strict controlat de stat (asemeni circuitului de substanțe narcotice sau psihotrope). Totodată, circuitul acestor obiecte va fi permis cu careva rezerve: să se respecte drepturile și libertățile altor persoane, îndeosebi egalitatea în drepturi, indiferent de situația lor materială. În acest sens, autoarea propune de a incrimina fapta de vânzare-cumpărare ilegală a organelor sau țesuturilor umane. Altă opțiune rezidă în înaintarea unui mecanism de selectare a persoanelor care necesită transplant: circuitul elementelor biologice în asemenea caz va fi reglementat de legislația civilă, cu ajutorul instituirii a unui nou tip de contract – de transmitere a organelor și țesuturilor umane, în care una dintre părți va fi statul. În vederea realizării acestui mecanism, va fi instituit un fond extrabugetar, ai cărui contribuabili vor fi persoanele care au un venit ce depășește coșul minim de consum. Raționamentul formării fondului dat constă în aceea că resursele acumulate pot fi utilizate în vederea efectuării unor cercetări științifice în domeniul transplantului, precum și la procurarea medicamentelor și mijloacelor necesare întreținerii pacienților în alimentație artificială [25].

Putem deci conchide că, teoretic, omul are dreptul asupra elementelor corpului său, ba chiar și asupra întregului corp, deoarece într-o mare măsură fiecare individ este stăpânul corpului său. Limitarea acestui drept poate fi explicată prin necesitatea:

primo – de a proteja identitatea și demnitatea ființei umane, precum și a integrității ei corporale. Individualitatea corpului, subordonată chiar principiului necesității terapeutice, nu poate institui o brevetabilitate. Din noțiunea de persoană bioetică decurge statutul juridic al persoanei și, implicit, al corpului, a cărui integritate trebuie protejată. Numai astfel principiul apărării vieții va putea transfera datoria de a dona la dreptul de transplant, dreptul fiind totdeauna în devenire, iar corpul uman cu drepturile naturale asupra sa devenind chiar supraconstituționale;

secundo – de a respecta ordinea publică și bunele moravuri;

tertio – de a nu genera inegalități, deoarece în caz de acceptare a comercializării elementelor sau produselor corpului uman acei care și-ar permite să cumpere organele necesare vor fi doar cei bogați, în timp ce săracii ar fi acei care și-ar vinde organele sau țesuturile pentru o stare financiară mai bună.

Astfel, eventualele abuzuri care pot apărea în legătură cu acest fapt constituie un punct forte care a condus la cristalizarea ideii inadmisibilitate a comercializării elementelor, fie chiar și a produselor corpului uman. De altfel, din afirmarea principiului nepatrimonialității corpului uman și a elementelor sale rezultă și inviolabilitatea ființei umane, care nu poate fi garantată fără o legiferare corespunzătoare și cuprinzătoare. Un minim de legiferare în concordanță cu realizările științei de ultimă oră va fi în măsură a crea cel puțin o jurisprudență adecvată și a impulsiona legislația și practica judiciară.

În concluzie, prelevarea de organe și/sau țesuturi umane pentru transplantare, potrivit legislației autohtone, trebuie să fie concepută ca o practică medicală performantă, menită să prelungească viața celor care se află în pericol, fiind o ultimă speranță a muribunzilor, nu însă ca pe una care să alimenteze tendințele meschine sau mercantile. Donarea elementelor sau produselor corpului uman trebuie să fie subordonată unei motivații altruiste și caritabile; prin urmare, este de neconceput ca generozitatea donatorului să fie manipulată ca pretext sau paravan pentru profitul financiar. Aceasta ar duce la degradarea ființei umane și nu la înnobilarea ei.

În cele din urmă, ne raliem afirmației raportorului Consiliului European, Ruth-Gaby Vermot-Mangold: „Oamenii nu sunt vehicule ca să fie vândute pe părți, este o încălcare a Codului de Bioetică a Consiliului European” [26].

Referințe:

1. Scripcaru Gh., Ciucă A., Astărăstoiaie V., Scripcaru C. Introducere în biodrept – de la bioetică la biodrept”. - București: Lumina LEX, 2003, p.55.
2. Аполинская Н.В. О статусе биологических объектов в гражданском праве РФ // Сибирский юридический вестник. - 2002. - №4. - С.24.
3. Legea privind transplantul de organe și țesuturi umane: Legea Republicii Moldova, nr. 473-XIV din 25.06.1999 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.94-95/474.
4. Legea privind donarea de sânge: Legea Republicii Moldova din 25.03.1993 // Monitorul Parlamentului Republicii Moldova. - 1993. - Nr.7.
5. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан в гражданском праве РФ. - Москва, 1994, с.101.
6. Малеев М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. - Москва, 2001, с.87.
7. Маргацкая Н.Ф. Гражданско-правовые вопросы трансплантаций и донорство // Вестник Московского университета. Серия 11 „Право”. - 1980. - №2. - С.86.
8. Ibidem, p.89.
9. Клык Н., Соловьев В. Медицинский кодекс России: каким ему быть? // Российская юстиция. - 1997. - №9. - С.22.
10. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Dreptul natural și justiția în fața integrității psiho-fizice umane // Fapta Transilvăneană (Cluj), 1990, p.17.
11. Ungureanu O. Reflecții asupra protecției corpului uman. Prelevarea și transplantul de țesuturi și organe umane // Acta Universitas „Lucian Blaga”. - 2001. - Nr.1-2. - P.20.
12. Аполинская Н.В. Op.cit., p.25.
13. Ibidem.
14. Din acest punct de vedere, putem distinge două teorii, una **civilistă**, conservatoare, care atribuie calitatea de titular de drepturi și obligații persoanei din momentul nașterii și până la cel al morții (cu o serie de excepții), cealaltă – **umanistă**, liberală, potrivit căreia există drepturi aferente inclusive embrionului uman și persoanei decedate. În principiu, reglementând prelevările de organe sau țesuturi de la persoane decedate, *Legea privind transplantul de organe și țesuturi umane* a îmbrățișat teoria umanistă.
15. Andorno R. La distinction juridique entre les personnes et les choses à l'épreuve des procréations artificielles. - Paris, 1996, p.26.
16. Аполинская Н.В. Op.cit., p.26.
17. Există însă opinia precum că sângele ca țesut lichid circulant de origine mezenchimală poate fi atribuit atât la prima categorie (dacă prelevarea se desfășoară cu respectarea tuturor cerințelor medicale), precum și la cea de-a doua categorie (când sunt încălcate normativile existente) // Ю.И. Конева. Органы и ткани человека как особые объекты гражданских прав: Доклад на Международной студенческой научной конференции „Глобализация и право: Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства”.
18. Аполинская Н.В. Op.cit., p.25.
19. Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol.I. - Chișinău: ARC, 2005, p.560.
20. http://www.revistapresei.ro/pp_articol.php?ID_articol=1476
21. Legea cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificare familială: Legea Republicii Moldova nr.185-XV din 24.05.2001 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2001. - Nr.90-91.
22. Proiectul Codului civil // Drept moldovean. - 2002. - Nr.1. - Chișinău: Cartier juridic, 2002, p.10.
23. Codul civil al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86/661.
24. Конева Ю.И. Органы и ткани человека как особые объекты гражданских прав: Доклад на Международной студенческой научной конференции „Глобализация и право: Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства”.
25. Ibidem.
26. <http://garda.com.md/3/social/>

Prezentat la 27.11.2007

LATURA OBIECTIVĂ A INFRACTIUNILOR PREVĂZUTE LA alin.(1) art.217 ȘI LA alin.(1) art.217¹ CP RM

Igor HADÎRCĂ

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents a study on the objective side of the offences provided by the Paragr.(1) art.217 and Paragr. (1) art.217¹ of the Criminal Code of Republic of Moldova. As an essential requirement for the completeness of the objective side of the offences provided by the Paragr.(1) art.217 and Paragr.(1) art.217¹ of the Criminal Code of Republic of Moldova appears the illegality that characterizes the action that bears on the plants that contain narcotic and psychotropic substances. The opinion that both of the offences provided by the Paragr.(1) art.217 and Paragr.(1) art.217¹ are formal offences is reasoned.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM, acțiunea, care poartă asupra plantelor ce conțin substanțe narcotice sau psihotrope, se prezintă sub oricare din următoarele modalități:

- 1) cultivarea ilegală;
- 2) prelucrarea ilegală;
- 3) utilizarea ilegală;
- 4) alte operațiuni ilegale.

În același timp, în ipoteza infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM, acțiunea respectivă se prezintă sub oricare din următoarele modalități normative alternative:

- 1) semănatul fără autorizație;
- 2) cultivarea fără autorizație;
- 3) prelucrarea fără autorizație;
- 4) utilizarea fără autorizație.

La moment, vom face abstracție de deosebirea dintre sintagma „fără autorizație” și termenul „ilegală”. Asupra fondului acestei chestiuni ne vom pronunța *infra*.

Remarcăm că în dispoziția alin.(1) art.217 CP RM nu este specificată modalitatea „semănatul fără autorizație”. Totodată, în dispoziția alin.(1) art.217¹ CP RM nu este menționată modalitatea „alte operațiuni ilegale”. În rest, sub aspectul laturii obiective, cele două dispoziții de incriminare nu comportă diferențe.

Referindu-ne la fiecare din modalitățile normative alternative nominalizate mai sus, vom avea în vedere că „legea penală trebuie să fie formulată în așa fel încât conținutul ei să poată fi ușor de înțeles, să poată fi descifrată cu ușurință conduita periculoasă pe care legea o interzice sau comportamentul pe care legea îl impune, deoarece numai astfel norma poate fi bine însușită și respectată de destinatarii ei” [1].

Privitor la modalitatea „cultivarea ilegală” („cultivarea fără autorizație”), este necesar să determinăm înțelesul noțiunii „cultivare”. Literalmente, prin „cultivare” se înțelege acțiunea de a semăna plante; a îngriji și a recolta plante agricole [2]. Aproximativ în aceeași manieră noțiunea „cultivare” este definită în literatura de specialitate: „însămânțarea, răsădirea, îngrijirea și recoltarea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope” [3]; „acțiunea de a însămânța, răsădi, îngriji plante care conțin substanțe stupefiante, a lucra pământul, precum și recoltarea acestor plante” [4]; „însămânțarea, răsădirea, îngrijirea și recoltarea plantelor care conțin substanțe stupefiante” [5]; „însămânțarea și creșterea plantelor ce conțin mijloace narcotice sau substanțe psihotrope” [6] etc.

Însă, toate aceste definiții nu iau în considerație actualul context legislativ în care este utilizată noțiunea „cultivare”. În acest sens, nu putem să nu-i dăm dreptate lui I.Humă care afirmă: „Norma apare, la o primă cercetare, ca fiind acel sens prescriptiv, însă plurivalent, care trebuie degajat din textul legal. Doar ca normă individualizată pentru un caz dat ea poartă, ca urmare a interpretării aplicative, o unică semnificație prescriptivă, desprinsă din cercetarea textului” [7]. Or, în alin.(1) art.217¹ CP RM noțiunile „cultivare” și „semănat” (*alias* „însămânțare”) sunt despărțite prin conjuncția disjunctivă „sau”. Ceea ce înseamnă că semantismul celor două noțiuni nu se poate intersecta.

În conformitate cu lit.e) art.19 al Legii nr.780/2001, terminologia utilizată este constantă și uniformă în actul elaborat; folosirea repetată a unui termen exclude confuzia. Această regulă ne obligă să recunoaștem că

nu este posibil ca, în contextul alin.(1) art.217 CP RM, noțiunea „cultivare” să includă noțiunea „semănat”, odată ce, în contextul alin.(1) art.217¹ CP RM, nu se atestă un asemenea raport de supraordonare între cele două noțiuni. În această ordine de idei, trebuie de menționat că, potrivit Hotărârii Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea activităților de cultivare a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, nr.1382 din 8.12.2006 [8], prin „cultivare” se înțelege ansamblul lucrărilor ce țin de semănatul, producerea, cultivarea, prelucrarea, păstrarea și utilizarea culturilor folosite la producerea substanțelor narcotice sau substanțelor psihotrope. Prin prisma Codului penal, nici unul din obiectele din clasa definitului, specificate mai sus, nu se integrează noțiunii de cultivare. Și deoarece Codul penal este ierarhic superior în raport cu o hotărâre a Guvernului, definiția reprodușă mai sus nu poate fi acceptată în vederea interpretării noțiunii „cultivare” din alin.(1) art.217 și alin.(1) art.217¹ CP RM. În concluzie, prin prisma prevederilor alin.(1) art.217 și alin.(1) art.217¹ CP RM, prin „cultivare” se are în vedere răsădirea, îngrijirea și recoltarea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope.

Întrucât noțiunea „semănat” nu este folosită în alin.(1) art.217 CP RM, dar este utilizată în alin.(1) art.217¹ CP RM, apare ca deosebit de importantă problema delimitării precise a noțiunilor „semănat” și „cultivare”. Numai astfel se poate asigura respectarea principiului legalității în planul neadmiterii interpretării extensive defavorabile a legii penale. Avem în vedere neadmiterea aplicării alin.(1) art.217 CP RM în situațiile când, de fapt, este vorba despre semănatul fără autorizație a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope.

Iar pericolul unei asemenea aplicări greșite a legii penale există. Astfel, unii autori sunt de părere că prin „semănat” trebuie de înțeles punerea în pământ a semințelor sau a răsadului [9]. Nu suntem de acord cu acest punct de vedere: punerea în pământ a răsadului, sau, altfel spus, răsădirea, face parte din activitatea de cultivare, nu din cea de semănat. Or, prin „răsad” se înțelege planta tânără (crescută din sămânță în seră sau în răsadniță care a fost sau urmează să fie răsădită [10]. Așadar, răsădirea este etapa care urmează semănatului. Iar fiecare din această etapă este corespunzătoare unei anumite faze de vegetație a plantei: semănatul – sămânța; răsădirea – răsadul.

În doctrina penală se consideră că „semănatul” înseamnă introducerea semințelor în stratul superior al solului, adică introducerea lor într-un sol permanent [11]. Nu există nici un temei pentru a interpreta atât de restrictiv noțiunea „semănat”. De aceea, introducerea semințelor într-un sol provizoriu trebuie considerată nu pregătirea de semănatul plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope (așa cum opinează unii autori [12]). Această activitate reprezintă infracțiunea consumată. Concluzia se desprinde din interpretarea literară a noțiunii „răsad”, prezentată mai sus, conform căreia răsadul crește din sămânță în seră sau în răsadniță (adică în sol provizoriu), urmând apoi a fi plantat într-un sol permanent. Dacă am recunoaște că introducerea semințelor într-un sol provizoriu constituie pregătirea pentru semănatul plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, atunci, pe cale de consecință, ar trebui să recunoaștem că răsădirea constituie pregătirea pentru cultivarea plantelor care conțin numitele substanțe. Ceea ce ar fi conceptual incorect.

Putem fi de acord cu A.A. Maiorov și V.B. Malinin că procurarea semințelor plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, ca și crearea condițiilor de încolțire pentru astfel de semințe în afara solului, pot fi considerate exemple de pregătire pentru semănatul plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope [13]. Dar, nu putem agreea ideea exprimată de aceiași autori că crearea condițiilor de încolțire pentru semințele unor asemenea plante într-o cantitate mică de sol, în care planta nu-și poate atinge maturitatea, ar constitui de asemenea pregătirea de semănatul plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope [14]. Nu pe cantitatea de sol sau atingerea maturității plantei trebuie pus accentul. Aceste detalii sunt absolut irelevante pentru calificare. Nu întâmplător, în lista de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope din Hotărârea nr.79/2006 a Guvernului, referitor la plantele care cresc pe teritoriul țării noastre și care sunt interzise pentru cultivare sau necesită autorizație specială este specificat: „indiferent de faza de vegetație”. Astfel, faptul că planta a atins faza de maturizare sau ar fi atins-o în condițiile respective la calificarea infracțiunii nu contează.

De aceea, din momentul punerii în pământ – în condiții naturale sau în condiții artificiale – a semințelor de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, indiferent dacă acestea au încolțit sau nu, infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.217¹ CP RM (atunci când se exprimă în semănatul de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, fără autorizație) trebuie considerată consumată.

Mai sus s-a menționat că prin „cultivare” se are în vedere răsădirea, îngrijirea și recoltarea plantelor. Ori-care din aceste trei modalități faptice este suficientă pentru a recunoaște că persoana a săvârșit cultivarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în condiții de ilegalitate sau fără autorizație.

Noțiunea „răsădire” a fost deja examinată. Noțiunea „recoltare” nu prezintă dificultăți de ordin semantic. Cât privește noțiunea „îngrijire”, aceasta merită o atenție mai mare.

Prin „îngrijire” se are în vedere udarea, plivirea, tratarea cu îngrășăminte, afânarea solului, nimicirea dăunătorilor și alte asemenea activități de menținere în bune condiții a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope. De asemenea, noțiunea de îngrijire include: „selecția de noi soiuri, sporirea productivității plantelor, ridicarea rezistenței plantelor la condițiile climaterice nefavorabile” [15]; „efectuarea de experimente asupra plantelor în scopul sporirii calităților narcotice ale acestora” [16].

În art.13 al Legii nr.339/2005 a României se utilizează noțiunea „plante spontane ce conțin substanțe stupefiante sau psihotrope”. Se au în vedere plantele care au crescut de la sine, fără a fi însămânțate intenționat de către cineva. În legătură cu aceasta, T.M. Klimenko menționează că sub incidența noțiunii „cultivare” nu poate să cadă îngrijirea plantelor spontane, deoarece îngrijirea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope presupune numai îngrijirea plantelor care au crescut din semințele introduse în sol [17].

Este încă un exemplu de interpretare restrictivă a legii penale, adică de „interpretare chemată să constate că norma ar fi prea largă față de cazurile încadrabile în text: *lex dixit plus quam voluit*” [18].

În ce ne privește, considerăm că nu există impedimente pentru a califica drept cultivare a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în condiții de ilegalitate sau fără autorizație, îngrijirea unor astfel de plante, care sunt spontane. Or, noțiunile „semănat” și „cultivat” sunt noțiuni de sine stătătoare. Din textul legii penale nu rezultă că cultivarea trebuie să fie neapărat precedată de semănat, nici că cultivarea și semănatul trebuie să fie comise de către același făptuitor. De aceea, persoana care îngrijește plantele spontane care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în condiții de ilegalitate sau fără autorizație, urmează a fi trasă la răspundere, după caz, conform alin.(1) art.217 sau alin.(1) art.217¹ CP RM.

Clasificarea acestui aspect în demersul nostru de neacceptare a interpretării restrictive a legii penale o considerăm deosebit de importantă, întrucât „destinatarii normei vor putea să decidă asupra propriului comportament numai după ce au cunoscut ceea ce este interzis de norma penală sau ceea ce este permis de aceasta; altfel zis, numai după ce legea i-a prevenit asupra faptelor pe care societatea înțelege să le interzică sau să le pretindă... Precizarea clară a conținutului normei de incriminare apare ca o garanție a realizării principiului legalității penale” [19].

Din analiza efectuată *supra* se desprinde că infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.217 sau la alin.(1) art.217¹ CP RM (atunci când se exprimă în cultivarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în condiții de ilegalitate sau fără autorizație) se consideră consumate din momentul punerii în pământ a răsădului, îngrijirii sau străngerii recoltei de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, chiar dacă aceste plante sunt spontane.

Noțiunile „prelucrare” și „utilizare” sunt folosite pentru caracterizarea faptei prejudiciabile atât în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM, cât și în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM.

Prin „prelucrare” trebuie de înțeles tratarea, cu ajutorul unor agenți chimici, fizici, mecanici etc. a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope.

Pot fi evidențiate următoarele modalități faptice ale prelucrării: 1) rafinarea (separarea plantelor de impurități); 2) mărirea în plante a concentrației de substanțe narcotice sau psihotrope ori a efectului lor (fierberea lor cu alcool, oțet etc.); 3) acțiunile îndreptate spre obținerea preparatelor ce nu conțin substanțe narcotice sau psihotrope [20].

Prelucrarea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope trebuie deosebită de aducerea acestor plante într-o formă mai comodă de a le consuma. În acest din urmă caz nu are loc nici mărirea concentrației de substanțe narcotice sau psihotrope, nici separarea plantelor de impurități. În consecință, fapta nu poate fi calificată potrivit alin.(1) art.217 sau alin.(1) art.217¹ CP RM. Aducerea plantelor într-o formă mai comodă pentru a le consuma reprezintă pregătirea de contravenția administrativă prevăzută la art.44 din Codul cu privire la contravențiile administrative, deci este exceptată de sancționare.

Referindu-ne la noțiunea „utilizare”, trebuie să recunoaștem că anterior am echivalat-o cu noțiunea „consum” [21]. Ne-am reconsiderat punctul de vedere, fiind de acord cu opinia că prin „utilizare” trebuie de înțeles folosirea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în procesul de producție [22].

Într-adevăr, nu trebuie să uităm că, în conformitate cu alin.(2) art.4 din Legea nr.780/2001, actul legislativ trebuie să fie în concordanță cu cadrul juridic existent. Iar potrivit alin.(2) art.2 al Legii nr.382/1999, utilizarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope se află sub controlul statului și este dirijată de el

prin Comisia Interdepartamentală de Combatere a Narcomaniei și Narcobusinessului. *Ab absurdo sensu*, statul nu poate dirija consumul de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, deoarece în Republica Moldova nu este legalizat consumul nemedical de droguri.

Noțiunea „alte operațiuni” este folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM. Susținem punctul de vedere, conform căruia modalitatea normativă, desemnată prin această noțiune, se concretizează în „oricare activități ilegale asupra plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, cu excepția cultivării, prelucrării și utilizării (și semănatului – *n.a.*). Modalitatea normativă în cauză se poate înfățișa sub următoarele modalități faptice: procurarea; păstrarea; transportarea; expedierea etc.” [23].

Considerăm că lista modalităților normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM trebuie să fie limitată. Așa cum este în cazul faptei prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM. În acest scop, recomandăm excluderea, din dispoziția alin.(1) art.217 CP RM, a cuvintelor „sau altor operațiuni ilegale cu astfel de plante”, iar în locul acestora să se prevadă sintagma „ilegală a unor astfel de plante”.

Această amendare a legii penale, pe care o propunem, va elimina pericolul interpretării extensive defavorabile a incriminării de la alin.(1) art.217 CP RM. Or, nu putem să nu sprijinim părerea expusă de D.I. Lămășanu: „... există pericolul de a se folosi expresii generale, vagi, susceptibile de a se referi la variate fapte concrete, lipsind norma de precizie și, implicit, de eficiență. Deși folosirea clauzelor generale este un progres față de redactarea cazuistică a legii penale, ea reprezintă un pericol pentru securitatea relațiilor juridice, subminând funcția de garanție a legii penale” [24]. Într-adevăr, expresia „alte operațiuni ilegale” este prea generală pentru a asigura aplicarea eficientă a legii penale, care este o lege de interpretare strictă.

Ca cerință esențială pentru întregirea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM apare ilegalitatea ce caracterizează acțiunea ce poartă asupra plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope. Se are în vedere că semănatul, cultivarea, prelucrarea, utilizarea sau alte operațiuni cu plantele specificate sunt realizate în lipsa autorizației eliberate de CPCD, deci contrar prevederilor Legii nr.382/1999 (în special, prevederilor art.9 și 10 din această lege).

Nu putem fi de acord cu opinia că infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.217 CP RM este o infracțiune materială [25]. Infracțiunea dată este o infracțiune formală (ca și infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.217¹ CP RM). Așa cum am stabilit anterior, sintagma „săvârșite în proporții mari” se referă la obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM. Această sintagmă, desemnând parametrii cantitativi ai obiectului material, conferă relevanță penală faptei incriminate la alin.(1) art.217 CP RM. Aceasta deoarece la art.105³ din Codul cu privire la contravențiile administrative se prevede răspunderea pentru cultivarea ilegală a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, în proporții mici și fără scop de înstrăinare.

Referințe:

1. Ionaș A. Legalitatea penală. - București: Metropol, 1999, p.135.
2. Dicționarul explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.248.
3. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială, p.363.
4. Boroș A., Neagu N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului și consumului ilicit de droguri. - București: Rosetti, 2001, p.57.
5. Boroș A. Infracțiuni contra unor relații de conviețuire socială. - București: ALL, 1998, p.87.
6. Рачеева С.В. Уголовно-правовые проблемы борьбы с незаконными перевозкой и сбытом наркотических средств: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва, 2001, с.182; Турлубеков Б.С. Проблемы совершенствования уголовно-правовой борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ по уголовному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Челябинск, 2000, с.95; Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.1999; Гасанов Э.Г. Ответственность за преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ: сравнительно-правовой и уголовно-правовой аспекты. - Москва: ЮрИнфоР, 2002, с.113.
7. Humă I. Componentele tehnicii de factură lingvistică și rolul lor în interpretarea normei de drept // Doctrină și jurisprudență. - 2005. - Nr.2. - P.25-28.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.189-192.

9. Анисимов Л.Н. Наркотики: правовой режим. - Ленинград, 1974, с.112; Готлиб Р.Н., Генейло С.П., Романова Л.И. Наркомания: правовые и медицинские аспекты. - Владивосток, 1988, с.104.
10. Dicționarul explicativ al limbii române, p.890.
11. Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое исследование. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.226.
12. Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.198-199.
13. Ibidem, p.199.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Stati V. Răspunderea penală pentru operațiunile ilegale cu plantele care conțin substanțe narcotice sau psihotrope // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CEP USM, 2006, p.547-553.
17. Клименко Т.М. Уголовно-правовые проблемы борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ (особенности юридического анализа и квалификации): Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Саратов, 1999, с.137.
18. Humă I. Privire critică asupra conceptelor de interpretare extensivă și interpretare restrictivă // Doctrină și jurisprudență. - 2005. - Nr.2. - P.29-32.
19. Lămășanu D.I. Determinarea elementului material – reflex al legalității penale // Revista de drept penal. - 2006. - Nr.1. - P.71-80.
20. Hadîrcă I. Activități ilegale cu plante ce conțin substanțe narcotice sau psihotrope // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CEP USM, 2004, p.264-268.
21. Hadîrcă I. Activități ilegale cu plante ce conțin substanțe narcotice sau psihotrope, p.264-268.
22. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială, p.364.
23. Stati V. Răspunderea penală pentru operațiunile ilegale cu plantele care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, p.547-553.
24. Lămășanu D.I. Determinarea elementului material – reflex al legalității penale, p.71-80.
25. Dumneanu L., Mutu-Strulea M. Album de scheme. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: USM, 2005, p.117.

Prezentat la 06.07.2007

OBIECTUL JURIDIC SPECIAL AL INFRAȚIUNII DE PRACTICARE ILEGALĂ A ACTIVITĂȚII DE ÎNTREPRINZĂTOR

Veronica IACUBOI

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article concerns with the examination of the specific social value characteristics (and of the afferent social relationship) that suffered damages after those crimes that are stipulated in the art.241 of the Criminal Code of Republic of Moldova. After a detailed analysis of the multiple points of views concerning the juridical nature of the juridical specific object of the crime of illegally enterprising activity practice, the author reaches to a personal vision: the incriminated action from art.241 of the Criminal Code of Republic of Moldova harms or jeopardizes the social relations that involves legal practice of an enterprising activity.

Necesitatea ocrotirii mai severe a celor mai importante valori sociale (implicit, și a relațiilor sociale corespunzătoare acestor valori) a impus folosirea normelor penale împotriva faptelor susceptibile să aducă atingere sau să pună în pericol aceste valori. Incriminarea acestor fapte nu a constituit niciodată un act arbitrar, discreționar al legiuitorului, ci rezultatul observării atente a realităților sociale și a formelor de agresiune împotriva valorilor sociale apărute în societate în decursul timpului și care tindeau să se repete. Asemenea manifestări nu puteau fi combătute decât prin folosirea constrângerii juridico-penale, consacrate printr-o normă de incriminare.

Orice normă de incriminare se definește, pe lângă celelalte condiții, și printr-o condiție referitoare la obiectul juridic special. Această condiție este una esențială, constitutivă, în lipsa ei neputând fi concepută existența incriminării. Categoria de obiect juridic special al infracțiunii servește la determinarea individualității unei infracțiuni în cadrul unui grup de infracțiuni de același gen. Obiectul juridic special al infracțiunii este valoarea socială concretă (și, implicit, relațiile sociale corespunzătoare) căreia i se aduce atingere prin infracțiune. Obiectul juridic special al infracțiunii este obiectul infracțiunii așa cum acesta este descris prin norma incriminătoare.

În legea penală, sunt foarte frecvente cazurile când dispoziția normei penale este mai restrânsă decât conținutul infracțiunii. În toate aceste cazuri, hiaturile privind obiectul juridic special al infracțiunii, care nu este menționat în mod expres în dispoziție, trebuie să fie împlinite prin justa interpretare a sensului și a literei legii.

Astfel, în opinia lui S.Brînză, la care ne raliem, la stabilirea obiectului juridic special al infracțiunii o deosebită atenție trebuie acordată următoarelor aspecte:

- a) să se țină cont de scopurile adoptării normei penale, care are sub protecție obiectul corespunzător;
- b) uneori chiar în textul articolului se face o indicare directă asupra obiectului apărării penale;
- c) în multe cazuri, concluzia cu privire la obiectul juridic special al apărării penale poate fi făcută pe baza obiectului juridic generic, care este menționat în denumirea capitolului corespunzător al Codului penal;
- d) concluzia cu privire la obiectul infracțiunii trebuie făcută în baza analizei dispozițiilor normelor penale, chiar dacă acestea nu conțin o consemnare directă cu privire la caracteristicile obiectului infracțiunii [1].

În continuare, anume acestor aspecte li se va acorda atenție, cu prilejul identificării obiectului juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art.241 CP RM). În doctrina penală, examinarea acestei probleme s-a dovedit a fi una de o complexitate deosebită, generând abordări adesea contradictorii.

În Codul penal din 1961, răspunderea pentru practicarea ilegală a activității de întreprinzător era prevăzută în art.164. Conținutul acestuia era similar, în cea mai mare parte, cu conținutul art.162 din Codul penal al Federației Ruse din 1960, care stabilea răspunderea pentru desfășurarea activității de muncă individuale sau interzise. Analiza literaturii de specialitate din perioada respectivă ne permite să facem concluzia că autorii N.A. Beleaev [2], V.A. Vladimirov [3], B.V. Voljenkin [4], N.I. Zagorodnikov [5] și G.G. Krivolapov [6] au evitat să se pronunțe asupra alcătuirii obiectului juridic special al faptei infracționale prevăzute la art.162 din Codul penal al Federației Ruse. Totodată, unii din acești autori au încercat într-un fel să tangențieze problema dată, referindu-se la pericolul social al desfășurării activității de muncă individuale sau interzise: „Pericolul

social al desfășurării unei asemenea activități constă în următoarele: 1) în calitate de materie primă sunt folosite bunuri de valoare, în a căror evidență strictă este interesat statul (grâul, inul, cânepa, chimicalele etc.); 2) produsele fabricate de persoanele particulare se dovedesc a fi, de regulă, de o calitate mult inferioară celei pe care o au produsele fabricate de întreprinderile de stat (uleiul de in sau de cânepă, făina, produsele de marochinărie etc.); 3) veniturile obținute de cei care desfășoară activitatea de muncă individuală sau interzisă nu corespund cantității și calității muncii prestate" [7].

În contextul concepției actuale, s-au schimbat accentele referitoare la pericolul social al practicării ilegale a activității de întreprinzător. Astfel, de exemplu, S.Korovinskih afirmă: „Pericolul social al practicării ilegale a activității de întreprinzător se exprimă în aflarea acestei activități în afara sferei controlului de stat asupra activității de întreprinzător, control care presupune o influențare regulatorie asupra activității economice a întreprinderilor de sine stătătoare, îndeplinind un rol important în dezvoltarea economiei de piață” [8]. La rândul său, V.V. Uleicik susține: „Pericolul social al practicării ilegale a activității de întreprinzător constă în aceea, că, în rezultatul săvârșirii acestei fapte, sunt încălcate interesele întreprinzătorilor legali, interesele consumatorilor și ale contragenților, precum și interesele financiare ale statului; deoarece, în urma practicării ilegale a activității de întreprinzător, se creează posibilitatea obținerii unui venit care scapă controlului statului și al organelor lui fiscale, în rezultat statul fiind lipsit de posibilitatea de a-și completa bugetul și de a-l gestiona corespunzător” [9].

Pericolul social al infracțiunii, privit ca aspect obiectiv al acesteia, rezultă din atingerea (vătămarea) care se aduce valorilor ocrotite de legea penală. Astfel, evaluarea pericolului social al infracțiunii ne ajută să stabilim scopurile adoptării normei penale, care are sub protecție obiectul corespunzător. Deci, implicit, ne ajută la identificarea obiectului juridic special al infracțiunii. Căci, este foarte important să se înțeleagă că infracțiunea este o faptă incriminată în lege și sancționată cu pedeapsă tocmai pentru că vatămă sau pune în pericol (amenință) o anumită valoare socială și, prin aceasta, societatea în întregul ei. Așadar, însemnătatea unei asemenea valori este cea care condiționează, cu preponderență, substanța periclitării sociale a faptei infracționale care îi aduce atingere.

Sesizând aceasta, A.E. Jalinski este de părere că scopul adoptării normei penale, care prevede răspunderea pentru practicarea ilegală a activității de întreprinzător, îl reprezintă „prevenirea transferului efectiv al activității de întreprinzător în sfera economiei ilegale sau tenebre, adică prevenirea ieșirii activității de întreprinzător din sfera controlului statului. Ceea ce, de regulă, presupune neîndeplinirea de către întreprinzător a obligațiilor sale față de stat și cetățeni” [10]. Un punct de vedere similar îl enunță M.M. Kazanțev și V.I. Krainov [11], precum și V.Berliba [12].

Într-adevăr, pierderea de către stat a controlului asupra activității de întreprinzător duce la aceea că statul nu poate să estimeze obiectiv cantitatea și calitatea produselor, serviciilor și lucrărilor, nici volumul operațiunilor comerciale, nici numărul de persoane antrenate în sfera de afaceri. Iar fără astfel de informații statul nu poate realiza o politică economică, financiară și fiscală echilibrată.

Totuși, identificarea scopului în care a fost adoptată norma care prevede răspunderea pentru practicarea ilegală a activității de întreprinzător nu este suficientă pentru a determina conținutul obiectului juridic special al infracțiunii specificate. În acest context, trebuie de semnalat că unii autori (S.I. Ulezko [13], A.N. Guev [14], S.V. Veklenko [15], V.P. Verin [16], T.O. Koșaeva [17], N.N. Smirnova [18], U.A. Usmanov [19], A.M. Iakovlev [20] etc.) fie se rezumă să descrie în linii generale ce înseamnă activitatea economică, atunci când se referă la obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător, fie nu reliefează în genere acest obiect, începând analiza juridico-penală cu latura obiectivă a infracțiunii amintite.

În ce ne privește, nu putem urma aceeași manieră de abordare. De aceea, în cele ce urmează vom supune cercetării viziunile doctrinare asupra alcătuirii obiectului juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător.

Astfel, V.E. Melnikova este de părere că obiectul juridic special al infracțiunii în cauză îl constituie relațiile sociale care reglementează practicarea activității de întreprinzător [21]. O poziție apropiată o împărtășesc alți autori: N.N. Afanasiev [22], N.I. Vetrov [23], L.D. Gauhman [24], N.G. Ivanov [25], A.F. Istomin [26], L.B. Melnicenko, M.A. Kociubei, S.N. Radacinski [27], G.M. Minkovski [28], T.V. Pinkevici [29], T.Iu. Pogosean [30], L.A. Prohorov, M.L. Prohorova [31], B.V. Iațelenko [32].

Un punct de vedere similar îl susține A.V. Agafonov: „Obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător îl formează relațiile sociale care asigură posibilitatea statului de a reglementa, pe calea

autorizării sau interzicerii, oricare activitate de întreprinzător” [33]. În același făgaș se pronunță V.Berliba: „Această incriminare (se are în vedere incriminarea de la art.241 CP RM – *n.a.*) apără ... relațiile sociale care asigură legalitatea desfășurării activității de întreprinzător în sfera producției, comerțului, acordării de servicii etc.” [34].

În esență, toți acești autori percep relațiile sociale ca pe un factor care reglementează sau asigură ceva. Dar, o relație socială nu poate să reglementeze sau să asigure ceva. Aceasta pentru că este, în ultimă analiză, o legătură dintre oameni. Are dreptate V.Stati, care afirmă: „Reglementarea sau asigurarea unei activități nu reprezintă o funcție a relației sociale. Mai mult, relația socială nu dispune de un mecanism care să-i permită a reglementa sau a asigura ceva” [35]. Într-adevăr, nu este la latitudinea relației sociale să fie un factor de reglementare, întrucât o legătură dintre oameni nu poate supune ceva unor norme sau unui regulament, nici să stabilească raporturi legale, nici să legalizeze, nici să pună în ordine sau să aranjeze. La fel, relația socială nu poate să asigure ceva, de vreme ce o legătură dintre oameni nu poate oferi o garanție pentru înfăptuirea unui lucru, nici să facă ca înfăptuirea să fie sigură, nici să pregătească ceva în mod sigur sau durabil. În realitate, relația socială este cea care poate să constituie obiectul de reglementare și asigurare a unor norme de drept. În acest sens, are dreptate V.Drăghici când opinează: „Valoarea socială este ocrotită ... în cadrul unor relații sociale reglementate juridic” [36]. Așadar, relația socială este nu un factor de reglementare sau de asigurare. Ea este obiectul reglementării sau al asigurării. Această idee este dezvoltată de V.G. Smirnov: „Procesul de reglementare juridică include atât organizarea, cât și apărarea (asigurarea) relațiilor sociale împotriva ilegalităților” [37]. De unde rezultă că dreptul este cel care îndeplinește funcțiile de reglementare și asigurare a relațiilor sociale.

În concluzie, nu putem agree punctele de vedere, conform cărora obiectul juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător îl constituie relațiile sociale care reglementează sau asigură ceva.

În alt registru, în doctrina penală este exprimată opinia că obiectul juridic special al infracțiunii specificate îl formează ordinea, stabilită de stat, de desfășurare a activității de întreprinzător [38]. L.L. Krutikov este de părere că obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător îl constituie ordinea de practicare a activității de întreprinzător și a altei activități economice [39]. Opinii similare sunt susținute de L.I. Aistova [40], O.B. Gusev [41] și A.P. Jerebțov [42].

Un punct de vedere mai complex îl enunță S.Korovinskih. Acesta consideră că practicarea ilegală a activității de întreprinzător este o infracțiune pluriobiectuală: obiectul juridic principal îl formează ordinea stabilită de practicare a activității de întreprinzător; obiectul juridic secundar îl reprezintă interesele financiare ale statului cărora li se cauzează un prejudiciu material în legătură cu neachitarea plăților pentru înregistrarea de stat; obiectul juridic facultativ îl constituie interesele financiare ale statului în ce privește formarea părții de venituri a bugetului de stat de pe urma colectării prelevărilor fiscale, precum și încălcarea principiului concurenței neloiale [43]. La fel, după A.A. Vitivițki și S.I. Ulezko, „obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător îl formează ordinea stabilită de înregistrare și licențiere a activității de întreprinzător. Condiția obligatorie a răspunderii penale este aducerea atingerii unui obiect juridic secundar – drepturilor și intereselor cetățenilor și organizațiilor sau intereselor financiare ale statului” [44].

În primul rând, observăm că autorii nominalizați mai sus nu sunt adepții concepției relațional-valorice a obiectului juridic al infracțiunii, potrivit căreia obiectul juridic al infracțiunii îl formează relațiile sociale cu privire la anumite valori sociale. Că anume aceasta este concepția fundamentată științific a demonstrat convingător S.Brînză [45].

A recunoaște o anumită ordine normativ-juridică în calitate de obiect juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător înseamnă, implicit, a susține așa-numita „teorie normativistă a obiectului infracțiunii”. Conform acesteia, infracțiunea reprezintă prin excelență o încălcare a normei de drept; deci, norma de drept este obiectul infracțiunii.

Termenul „ordine” este un termen polisemantic. Folosind termenul „ordine” pentru a desemna obiectul juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător autorii criticați de noi îi atribuie o altă semnificație decât cea care derivă din noțiunea „ordinea de drept”, folosită în alin.(1) art.2 CP RM. În acest plan, explicațiile de rigoare le oferă S.Brînză: „Noțiunea generală „întreaga ordine de drept”, menționată în partea finală a dispozițiilor din alin.(1) art.2 CP RM și art.1 CP Rom. (se are în vedere Codul penal român din 1968 – *n.a.*), indică asupra obiectului de apărare împotriva infracțiunilor. Totuși, trebuie de subliniat că, folosind în această conjunctură sintagma „ordine de drept”, cei doi legiuitori nu au avut în vedere

„reglementarea (disciplinarea) vieții de relațiune cu ajutorul regulilor de drept (normelor juridice)” [46]. Declarând scopul legii penale, ei au avut în vedere prin „ordine de drept” toate celelalte valori sociale ocrotite de legea penală...” [47].

Așadar, ordinea normativ-juridică nu poate reprezenta obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător. Așa cum norma de drept nu poate suferi nici o atingere. Norma de drept reprezintă un ideal de conduită dezirabilă pentru stat, ideal cu care oamenii trebuie să-și proporționeze faptele, pentru a nu intra în conflict cu statul. Evident, însuși idealul respectiv rămâne neschimbat și nu suferă nici o daună, indiferent de faptul dacă este sau nu respectat.

De asemenea, nu putem fi de acord cu opiniile potrivit cărora drepturile și interesele persoanelor fizice sau ale persoanelor juridice, ori interesele statului, ar fi lezate în plan secundar de infracțiunea de practicare ilegală a activității de întreprinzător.

Or, un drept sau un interes nu se pierde în lipsa exercitării lui. În același timp, relațiile sociale sunt primare, iar un drept sau un interes este derivat. De aceea, relațiile sociale (iar nu dreptul sau interesul) constituie substanța la care atentează o infracțiune.

În fine, nu putem agree concepția, conform căreia obiectul juridic facultativ al infracțiunii ar reprezenta o categorie distinctă a infracțiunii, în general, și a infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător, în particular. În opinia justă a lui L.D. Gauhman, „atingerea adusă obiectului juridic facultativ nu influențează calificarea infracțiunii date” [48]. Într-adevăr, cum poate fi influențată calificarea infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător, atunci când sunt afectate interesele financiare ale statului în ce privește formarea părții de venituri a bugetului de stat de pe urma colectării prelevărilor fiscale? Sau: cum poate fi influențată calificarea aceleiași infracțiuni, atunci când are loc încălcarea principiului concurenței neloiale?

Doar există art.244 CP RM, care incriminează fapta de evaziune fiscală a întreprinzătorilor, instituțiilor și organizațiilor. La fel, există art.246¹ CP RM, care incriminează fapta de concurență neloială. În majoritatea cazurilor, astfel de fapte nu pot constitui o parte a infracțiunii prevăzute la art.241 „Practicarea ilegală a activității de întreprinzător” din Codul penal. Ele depășesc limitele acestei infracțiuni. Accentuăm: în majoritatea cazurilor. Pentru că, la lit.d) art.125 CP RM, printre modalitățile de desfășurare ilegală a activității de întreprinzător se numără desfășurarea activității de întreprinzător fără utilizarea mărcilor comerciale și de fabrică. În asemenea condiții, dacă – în același timp, se creează, prin orice mijloace, confuzia cu întreprinderea, cu produsele sau cu activitatea industrială sau comercială a unui concurent – este posibilă atestarea faptei de concurență neloială. Dar și în acest caz fapta dată ar depăși cadrul componentei infracțiunii prevăzute la art.241 CP RM. Așa cum este descrisă în art.246¹ CP RM, concurența neloială nu poate fi absorbită de infracțiunea de practicare ilegală a activității de întreprinzător. Indiferent de modalitatea sub care evoluează concurența neloială.

Deci, în concluzie, nu putem fi de acord cu poziția lui L.L. Krutikov, L.I. Aistova, O.B. Gusev, A.B. Jerebțov, S.Korovinskih, A.A. Vitivițki și S.I. Ulezko, specificate *supra*.

Într-o altă ordine de idei, atragem atenția asupra inconsecvenței și inconsistenței poziției pe care o ocupă N.A. Lopașenko. Astfel, într-un caz, acest autor evită să se pronunțe asupra conținutului obiectului juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător [48]. În alt caz, N.A. Lopașenko consideră că obiectul juridic special al infracțiunii menționate îl constituie principiul legalității activității economice [49].

În replică, vom spune că, literalmente, prin „principiu” se înțelege un element fundamental, o idee, o lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, juridic, o normă de conduită etc. [50]. Deci, ca și norma de drept, principiul reprezintă, în fond, un ideal cu care oamenii trebuie să-și proporționeze faptele sale. Idealul dat rămâne neschimbat și nu poate suferi nici o daună, chiar și în cazul în care este nesocotit. Deci, un principiu nu poate reprezenta un obiect juridic special al infracțiunii.

În al doilea rând, viziunea asupra obiectului juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător, enunțată de N.A. Lopașenko, este prea largă și nu reușește să circumstanțieze pericolul social al infracțiunii specificate. Or, principiul legalității este un principiu fundamental al dreptului penal, urmând a fi respectat nu numai cu ocazia exercitării activității economice.

În alt context, Iu.P. Kraveț este de părere că obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător îl formează interesele legitime ale întreprinzătorilor, starea normală a economiei, interesele consumatorilor, partenerilor sau ale altor persoane, ori interesele financiare ale statului [51]. Într-o manieră

asemănătoare, M.A. Tereșcenkov afirmă că obiectul juridic special al numitei infracțiuni îl constituie raporturile juridice cu caracter economic în cadrul cărora în circuitul civil liber sunt atrase produse sau servicii, susceptibile de licențiere, certificare ori standardizare [52].

O astfel de descriere a obiectului juridic special este aplicabilă nu în raport cu o infracțiune concretă, dar în raport cu mai multe infracțiuni. Din motive de neînțeles, se pune accentul pe relațiile sociale în sfera consumului de produse sau servicii. Însă, în opinia întemeiată a lui I.Moscalciuc, asemenea relații și valori sociale sunt apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.213, 216, 254-256 CP RM [53]. Deci, nu și împotriva infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător. În acest context, suntem nevoiți să denegăm încă odată concepția obiectului juridic facultativ al infracțiunii. Un asemenea obiect nu poate exista. Dacă, în legătură cu practicarea ilegală a activității de întreprinzător, se vor încălca relațiile sociale în sfera consumului de produse și servicii, atunci infracțiunea prevăzută la art.241 CP RM va forma un concurs (după caz, real sau ideal) cu una din infracțiunile prevăzute la art.213, 216, 254-256 CP RM. Cum atingerea adusă consumului de produse sau servicii nu constituie substanța periclității sociale a practicării ilegale a activității de întreprinzător, nu putem susține că oricare din aceste infracțiuni concurente ar putea fi absorbite de infracțiunea prevăzută la art.241 CP RM.

Într-un alt registru, N.N. Afanasiev opinează că obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător îl formează relațiile sociale în sfera activității de întreprinzător [54]. Aceeași poziție o ocupă V.Berliba [55]. În principiu, putem sprijini acest punct de vedere. Totuși, nu este clar, ce au în vedere exponenții acestui punct de vedere prin „sfera activității de întreprinzător”: 1) o anumită sferă a activității de întreprinzător sau 2) activitatea de întreprinzător ca sferă a activității economice? În același timp, trebuie de menționat că prin „sferă” se înțelege domeniul, limitele în cadrul cărora există, acționează sau se dezvoltă cineva sau ceva [56]. De ce, atunci când conturăm valoarea socială specifică, apărută împotriva infracțiunii prevăzute la art.241 CP RM, ar trebui să evidențiem limitele acestei valori? Ne interesează conținutul valorii sociale respective, mai puțin – întinderea acesteia. Or, circumstanțind conținutul valorii sociale apărute împotriva infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător, reliefăm, implicit, și întinderea acestei valori. Căci, conținutul este primordial, în comparație cu forma.

De aceea, ca o concluzie generală, afirmăm că obiectul juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător îl constituie relațiile sociale cu privire la practicarea legală a activității de întreprinzător. Considerăm această poziție preferabilă, în comparație cu cea, conform căreia relațiile sociale cu privire la activitatea de întreprinzător normală reprezintă obiectul juridic special al practicării ilegale a activității de întreprinzător [57]. Unic criteriu de disociere a activității de întreprinzător normale de cea anormală trebuie să fie conformitatea cu prevederile legale. Iată de ce, insistăm că anume practicarea legală a activității de întreprinzător este acea valoare socială specifică ce suferă atingere în urma săvârșirii infracțiunii prevăzute la art.241 CP RM. Această valoare se află în conexiune de derivație organică cu valorile sociale care reprezintă obiectul juridic generic și obiectul juridic general al numitei infracțiuni: economia națională și, respectiv, ordinea de drept. În plus, amintita valoare socială specifică se prezintă ca un antipod, ca o imagine inversă a infracțiunii prevăzute la art.241 CP RM, imagine care își găsește reflectarea în denumirea acestui articol – „Practicarea ilegală a activității de întreprinzător”. Și atunci ce, dacă nu practicarea legală a activității de întreprinzător, suferă atunci când este săvârșită practicarea ilegală a activității de întreprinzător?

Referințe:

1. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.91-92.
2. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Том 4. - Ленинград, 1978, с.148.
3. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Под ред. Ю.Д. Северина. - Москва, 1984, с.330.
4. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Под ред. В.И. Радченко, А.С. Михлина, И.В. Шмарова. - Москва, 1993, с.285.
5. Загородников Н.И. Советское уголовное право. Общая и Особенная части. - Москва, 1975, с.406.
6. Советское уголовное право. Общая и Особенная части / Под ред. Ю.В. Солопанова. - Москва, 1981, с.323.
7. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Том 4. - Ленинград, 1978, с.149.
8. Коровинских С. Уголовная ответственность за незаконное предпринимательство // Российская юстиция. - 2000. - №4. - С.44.
9. Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. И.Н. Кожевникова. - Москва: Спарк, 1999, с.120.

10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. - Москва: Норма-Инфра-М, 1998, с.385.
11. Казанцев М.М., Крайнов В.И. Особенности квалификации некоторых составов преступлений в сфере экономической деятельности. - Москва, 2000, с.14.
12. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat. - Chișinău: Cartier, 2005, p.367.
13. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.И. Бойко. - Ростов-на-Дону, 1996, с.408.
14. Гуев А.Н. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (для предпринимателей). - Москва, 2000, с.57.
15. Векленко С.В. Конспект лекций по Особенной части уголовного права Российской Федерации. - Омск, 1999, с.35.
16. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Научно-практический комментарий / Под ред. В.М. Лебедева. - Москва, 2001, с.365.
17. Уголовное право Российской Федерации / Под ред. В.П. Кашепова. - Москва, 1999, с.320.
18. Смирнова Н.Н. Уголовное право. - Санкт-Петербург, 1998, с.452.
19. Усманов У.А. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - Москва, 1999, с.207.
20. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Наумова. - Москва, 1999, с.461.
21. Уголовное право Российской Федерации. Часть Особенная / Под ред. Б.В. Здравомыслова. - Москва, 1999, с.181.
22. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. - Москва, 1998, с.301.
23. Ветров Н.И. Уголовное право. Часть Особенная. - Москва, 2000, с.172.
24. Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная / Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина, С.В. Максимова. - Москва, 1999, с.473.
25. Иванов Н.Г. Уголовное право Российской Федерации. Общая и Особенная части. - Москва, 2000, с.380.
26. Истомина А.Ф. Особенная Часть уголовного права (альбом схем). - Москва, 1998, с.191.
27. Мельниченко А.Б., Радачинский С.Н. Уголовное право. Общая и Особенная части. - Москва, 2002, с.389.
28. Миньковский Г.М., Магомедов А.А., Ревин В.П. Уголовное право России. Общая и Особенная части. - Москва, 1998, с.258.
29. Пинкевич Т.В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономической деятельности. - Ставрополь, 1999, с.16.
30. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва, 1997, с.274.
31. Прохоров Л.А., Прохорова М.Л. Уголовное право. - Москва, 1999, с.371-372.
32. Уголовное право России. Часть Особенная / Под ред. А.И. Рарога. - Москва, 1996, с.152.
33. Агафонов А.В. К вопросу о содержании непосредственного объекта преступления при незаконном предпринимательстве // www.nadzor.pk.ru/analit/show_a.php?id=714
34. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. *Op. cit.*, p.367.
35. Stati V. Obiectul infracțiunilor legate de faliment // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.7. - P.49-52.
36. Drăghici V. Raportul dintre obiectul juridic, latura formală și cea substanțială a norme penale // Buletinul Documentar al P.N.A./D.N.A. - 2004. - Nr.2. - P.17.
37. Смирнов В.Г. Функции советского уголовного права. - Ленинград: ЛГУ, 1965, с.18.
38. Российское уголовное право. Том 4. Преступления в сфере экономики / Под ред. А.И. Коробеева. - Владивосток, 2000, с.212.
39. Крутиков Л.Л. Экономические преступления: понятие, виды, вопросы дифференциации и ответственности // Налоговые и иные экономические преступления. Сборник научных статей. Выпуск 1 / Под ред. Л.Л. Крутикова. - Ярославль, 2000, с.10.
40. Аистова Л.С. Незаконное предпринимательство. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.104.
41. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.В. Мозякова. - Москва, 2002, с.363.
42. Жеребцов А.П. Проблемы уголовной ответственности за нарушение порядка осуществления предпринимательской деятельности: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Екатеринбург, 1998, с.9, 11.
43. Коровинских С. *Op. cit.*, p.42-45.
44. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. В.Н. Петрашева. - Москва, 1999, с.225.
45. Brînză S. *Op. cit.*, p.20-87.
46. Dongoroz V. Drept penal. - București, 1939, p.8.
47. Brînză S. *Op. cit.*, p.38.

48. Российское уголовное право. Том 2. Часть Особенная / Под ред. А.И. Рапога. - Москва, 2001, с.326.
49. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности (Комментарий к главе 22). - Ростов-на-Дону, 1999, с.53.
50. Dicționarul explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.850.
51. Кравец Ю.П. Ответственность за преступления в сфере предпринимательства по действующему законодательству // Государство и право. - 1999. - №4. - С.92.
52. Терещенков М.А. Уголовно-правовая ответственность за незаконное предпринимательство по законодательству Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2006, с.18.
53. Moscalciuc I. Caracteristicile obiectului juridic al infracțiunilor săvârșite în sfera consumului de produse și servicii // Revista Științifică a USM „Studia Universitatis”. - 2007. - Nr.6. - P.153-161.
54. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - Москва: Проспект, 1997, с.397.
55. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A.Barbăneagră. - Chișinău: ARC, 2003, p.510.
56. Dicționarul explicativ al limbii române. - București: Univers enciclopedic, 1996, p.982.
57. Мельниченко А.Б., Кочубей М.А., Радачинский С.Н. Уголовное право. Часть Особенная. - Ростов-на-Дону, 2001, с.168.

Prezentat la 01.11.2007

VIOLENȚA SEXUALĂ ASUPRA MINORULUI

Diana IKIM

Catedra Drept Penal și Criminologie

In this article the author tries to point out the present interest and the solemnity of the minor sexual inviolability crimes. The author fulfills a criminological research of the sex abuse against a child. There are revealed the legal standards which prescribe the children rights in a society, as well as the standards that approbate its violation. The main goal of this scientific work is to inform and to prevent the sex abuse cases.

Se vorbește tot mai mult despre problema violenței criminale și a infracțiunilor privind viața sexuală săvârșite prin violență. Pe parcursul ultimului deceniu infracțiunile ce au ca obiect violența față de copii au atins proporții considerabile extinzându-se la nivel transnațional și intercontinental [1]. Studiul privind violența asupra copiilor confirmă că există violență în toate țările lumii, traversând culturi, clase sociale, educația, veniturile și originea etnică. Violența asupra copiilor, deși este sancționată de legi sau convenții internaționale, reprezintă încă o practică „obișnuită” ce afectează în mod dramatic viețile copiilor, traumele produse fiind uneori aproape imposibil de surmontat. Este important a menționa că în Republica Moldova fiecare a 10-a fată, care a avut experiență sexuală, a fost inițiată sexual prin violență [2], vârsta acestor fete fiind de la 10 la 14 ani. În SUA, aproximativ una din patru tinere suferă un abuz sexual, fiind victima unei molestări, a unui viol, incest. La nivel global, peste 40 milioane de copii sub 15 ani cad victime ale violenței în fiecare an. Mai puțin de jumătate dintre aceste cazuri sunt raportate medicului sau altor organe competente. Toate victimele suferă o traumă semnificativă, care poate fi vindecată doar prin tratament medical adecvat și prin intervenția autorităților legale [3].

În urma cercetărilor efectuate în acest domeniu de către Comitetul pentru Drepturile Copilului, s-au identificat anumite grupuri de copii care sunt mai expuși exploatarei sexuale: „Grupurile de copii vulnerabili, inclusiv fetele, copiii indigeni și copiii care trăiesc în sărăcie sunt în mod special dezavantajate în ceea ce privește accesul la serviciile medicale și la educație și cad primele victime ale unor abuzuri ca vânzarea sau traficul, exploatarea muncii, exploatarea sexuală și alte forme de exploatare” [4].

Viața sexuală, ca valoare socială, este apărută de dreptul penal în două dintre aspectele acesteia, cărora le corespund două drepturi ale persoanei: dreptul de libertate sexuală și dreptul de inviolabilitate sexuală. Unul dintre acestea constă în dreptul persoanei de a dispune în mod liber de corpul său în raporturile sexuale, libertate încorsetată doar în norma de drept, de moravurile sociale și de moralitatea sexuală. Aici, se are în vedere faptul că fiecare persoană este liberă să ia decizii în ce privește viața sexuală și de a întreține raporturi sexuale după voința sa. Cel de al doilea este dreptul persoanei de a i se asigura inviolabilitatea corpului, sub aspect sexual, împotriva oricăror acțiuni înlăunțuite cu violență sau cu perfidie [5].

Prin urmare, cazul actelor sexuale săvârșite prin violență asupra unui minor va duce de asemenea la încălcarea drepturilor sus-menționate.

În cele ce urmează vom efectua o analiză a unui tip de abuz asupra copilului, care este violența sexuală, considerată a fi una dintre cele mai grave modalități de maltratare a unui copil. La momentul de față se discută mai mult decât oricând despre abuzul sexual. Abuzul sexual înseamnă o categorie aparte de rele tratamente aplicate unei persoane, fie ea minoră, fie majoră. Scopul principal al abuzului este de a obține putere și control (Ganley, 1996). În viziunea unor autori, abuzul sexual este considerat a fi folosirea copiilor și adolescenților în acțiuni sexuale, al căror grad de dezvoltare nu le permite să le înțeleagă și să-și dea un consimțământ în cunoștință de cauză, acțiuni prin care se încalcă interdicțiile sociale ale rolurilor familiale. Așadar, violența sexuală asupra adolescenților este orice fel de act ori comportament sexual în care adolescentul este antrenat fără să consimtă liber și în cunoștință de cauză. Tot aici, important este a menționa că atunci când relațiile sexuale nu au o componentă de recurgere la forță, când relațiile par a fi liber consimțite se folosește totuși noțiunea de abuz sexual, pentru a caracteriza relațiile sexuale între persoane între care există o diferență sensibilă de maturitate psihică. Abuzul sexual are două componente: prima este de a determina victima să întrețină un raport sexual contrar dorinței sale, a doua componentă este cea de a încerca să se submineze sexualitatea unei persoane, în sensul criticării sau prezentării într-o manieră defavorabilă a performanțelor sale sexuale (Chez, 1994).

Violența sexuală cuprinde: atragerea, convingerea, folosirea, coruperea, forțarea și obligarea minorului să participe la acțiuni de natură sexuală sau asistarea unei alte persoane în timpul unor acțiuni care servesc la obținerea de către adult a plăcerii. Prin urmare, formele cele mai frecvente sunt:

- ✓ atingeri nedorite, pe care le suportă victima ori care este constrânsă, forțată să le facă;
- ✓ acte sexuale la care victima este constrânsă;
- ✓ avansuri, propuneri, solicitări cu caracter sexual adresate unei persoane în mod repetat, după ce aceasta a exprimat clar că nu le dorește și nu le agreează;
- ✓ constrângeri la a privi sau citi materiale sexuale – fotografii, filme, texte, ori constrângere la a poza, a fi filmat(ă), înregistrat(ă) pentru materiale pornografice;
- ✓ telefoane obscene, când o persoană sună o altă persoană, folosind un limbaj obscen, sunete obscene sau un limbaj sexual;
- ✓ obligarea la acte/contacte sexuale cu una sau mai multe persoane, pentru recompense materiale (prostituție forțată) [6].

Violența sexuală, precum și celelalte forme de violență, prezintă un pericol deosebit pentru copil, dar și pentru întreaga societate. Pericolul constă, în primul rând, în răul provocat direct victimei, iar, în al doilea rând, în consecințele destabilizatoare în plan social ale violenței sexuale asupra desfășurării normale a vieții [7]. Altfel spus, abuzul are un impact puternic asupra procesului de socializare a copilului. El începe să se îndoiască de capacitățile sale de a simți, de a avea propriile sale emoții. Copiii care au fost victime ale abuzului sau care au fost martori la acte de violență domestică prezintă un risc și probabilitate mai mare de a se comporta agresiv atât în familie, cât și în afara ei. Fără intervenție și ajutor copilul agresat sexual poate deveni un infractor ce molestează copiii sau partener al unui asemenea infractor [8].

Spunem că abuzul sexual are consecințe negative atât pentru copilul-victimă, cât și pentru societate. De ce? Răspunsul la întrebare rezultă din următoarele considerente. Agresorii sexuali sunt caracterizați deseori ca pacienți sau prizonieri model în cursul spitalizării sau încarcerării lor. Ei sunt ascultători și se comportă bine în afara activității lor sexuale. Însă, societatea este din nou expusă riscului când acești agresori sunt puși în libertate și ajung într-un mediu în care personalitatea lor inadecvată, lipsa respectului de sine și relațiile sexuale nesatisfăcute le provoacă disfuncție psihosexuală. Agresorii sexuali se vindecă rar și, odată ajunși la libertate, își reiau activitatea infracțională în sfera vieții sexuale [9].

Conform Convenției Națiunilor Unite pentru Drepturile Copilului, este dreptul fiecărui copil de a fi protejat împotriva oricăror forme de abuz. Rareori copiii abuzați au șansa de a cere ajutor, fiind lăsați să se apere singuri. De aceea, este extrem de important ca autoritățile, serviciile sociale și, nu în ultimul rând, școala să se implice în identificarea și monitorizarea copiilor abuzați, neglijați și, unde este necesar, să intervină pentru protejarea lor. În lipsa acestor implicații, abuzul asupra copiilor poate avea consecințe dezastruoase asupra dezvoltării lor fizice, în special psihice [10].

Copilul este și rămâne artizanul viitorului oricărei societăți; de felul în care acesta este crescut și educat depinde, așadar, modul în care întreaga omenire va evolua. Ea este rațiunea pentru care ocrotirea copilului devine din ce în ce mai mult o prioritate atât în domeniul legislativ, cât și în cel social sau chiar juridic [11]. Constituind capitalul de mâine al societății, copilul a fost ocrotit atât pe plan internațional, cât și de legislația statului nostru. Ocrotirea se reflectă în norme legale care prescriu drepturile copilului în societate. Pe plan internațional un prim instrument de reglementare a drepturilor copilului este „Convenția internațională cu privire la drepturile copilului” adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989 la New York, pentru Republica Moldova în vigoare de la 25 februarie 1993. Convenția ONU cu privire la drepturile copilului este un document agreat de statele Națiunilor Unite în care sunt explicate drepturile pe care le au copiii. Este, de asemenea, o înțelegere prin care statele se angajează să respecte aceleași legi cu privire la drepturile copilului. Aproape toate guvernele din lume au fost de acord cu prevederile Convenției și s-au angajat să vegheze la respectarea drepturilor copilului.

Articolele 19 și 20 ale acestei Convenții se referă la copilul abuzat.

Articolul 19 prevede:

1. Statele părți vor lua toate măsurile legislative, administrative, sociale și educative corespunzătoare pentru protejarea copilului împotriva oricăror forme de violență, vătămare sau de abuz fizic sau mental, de abandon sau neglijență, de rele tratamente sau de exploatare, inclusiv violență sexuală, în timpul cât se află în îngrijirea părinților sau a unuia dintre ei, a reprezentantului sau a reprezentanților săi legali sau a oricărei persoane căreia i-a fost încredințat.

2. Aceste măsuri de protecție vor cuprinde, după cum se va conveni, proceduri eficiente pentru stabilirea de programe sociale vizând furnizarea de sprijin necesar copilului și celor cărora le-a fost încredințat, precum și pentru alte forme de prevenire, ca și pentru identificarea, raportarea, retrimiteră, anchetarea, tratarea și urmărirea penală pentru cazurile de rele tratamente – descrise mai sus – aplicate copilului și vor cuprinde, de asemenea, după cum se va stabili, proceduri de intervenție judiciară.

Articolul 20 prevede:

1. Orice copil care este lipsit, temporar sau definitiv, de mediul său familial sau care, în propriul său interes, nu poate fi lăsat în acest mediu, are dreptul la protecție și la ajutor special din partea statului.

2. Statele părți vor prevedea pentru acest copil o ocrotire alternativă în conformitate cu legislația lor națională.

3. O astfel de ocrotire alternativă poate să aibă, între altele, forma de plasament familial „Kafala” din legea islamică, adopțiune sau, dacă este cazul, încredințare într-o instituție corespunzătoare pentru copii. În alegerea uneia din aceste soluții este necesar să se țină seama în mod corespunzător de necesitatea unei anumite continuități în educarea copilului, precum și de originea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică [12].

În ceea ce privește baza legală a Republicii Moldova în domeniul apărării copilului de orice tip de abuz, se impune o evidențiere a celor mai importante acte normative, care prin intermediul normelor cuprinse în ele asigură climatul optim de dezvoltare a copilului. Normele juridice ce reglementează protecția copilului de abuz și neglijare se divizează în două categorii:

- norme declarative,
- norme de sancționare.

Normele declarative sunt acele norme juridice care prin conținutul lor exprimă o idee de bază pentru o anumită sferă a relațiilor sociale, tratează principiile fundamentale de reglementare a acestor relații. Din această categorie fac parte [13]:

- a) Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994;
- b) Legea privind drepturile copilului, nr.338 din 15.12.1994.

Astfel, potrivit art.50 alin.(4) al Constituției Republicii Moldova, „exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața ori dezvoltarea normală sunt interzise” [14].

Legea privind drepturile copilului din 15.12.1994 prevede expres în art.6 „Dreptul la inviolabilitatea persoanei, la protecție împotriva violenței fizice și psihice”. Potrivit acestui articol, statul ocrotește inviolabilitatea persoanei copilului, protejându-l de orice formă de exploatare, discriminare, violență fizică și psihică, neadmițând comportarea plină de cruzime, grosolană, disprețuitoare, insultele și maltratările [15].

Normele de sancționare sunt acele norme juridice care conțin descrierea faptei socialmente periculoase și prevăd pedeapsa aplicabilă pentru încălcările respective. Legislația Republicii Moldova prevede pentru acțiuni de abuz și neglijare săvârșite față de copil tragerea la răspundere juridică, care, în dependență de gradul gravității, consecințe și alte circumstanțe, îmbracă diverse forme: penală, administrativă, civilă, disciplinară. Dintre normele de sancționare fac parte [16]:

- ✓ Codul penal (din 18.04.2002);
- ✓ Codul familiei (din 26.10.2000);
- ✓ Codul cu privire la contravențiile administrative (din 29.03.1985, cu modificări și completări la data de 5.01.2006).

Pentru abuzurile pe care unii sunt predispuși să le comită asupra minorului, Codul penal al Republicii Moldova prevede expres pedepse aspre cu închisoarea, în raport cu gravitatea faptei și a consecințelor survenite în urma săvârșirii acesteia. Spre exemplu, art.171 „Violul”, cu mențiunea expresă „dacă este comis asupra unui minor care nu a împlinit vârsta de 18 ani (alin.(2) lit.b)) și de 14 ani (alin.(3) lit.b)), se pedepsește: violul incriminat la alin.(2) lit.b) cu închisoare de la 5 la 15 ani și violul incriminat la alin.(3) lit.b) cu închisoare de la 10 la 25 de ani sau cu detențiune pe viață; art.172 „Acțiuni violente cu caracter sexual” răspunderea juridică pentru fapta prevăzută la alin.(2) lit.b) și la alin.(3) lit.b) este similară art.171; art.174 „Raport sexual cu o persoană care nu a atins vârsta de 16 ani” – sancțiunea este închisoare de până la 5 ani; art.175 „Acțiuni perverse săvârșite față de o persoană despre care se știa cu certitudine că nu a atins vârsta de 16 ani” – se pedepsește cu închisoare de la 3 la 7 ani [17] etc.

Codul familiei al Republicii Moldova de asemenea cuprinde norme ce au caracter sancționator. Spre exemplu, art.67 care prevede „Decăderea din drepturile părintești”. Părinții pot fi decăzuți din drepturile părintești într-un șir de cazuri, printre care se menționează și cel cu privire la abuzul (fizic, psihic, sexual) al părinților față de copii. Așadar, părinții care se comportă cu cruzime față de copil, aplicând violență fizică sau psihică, atentează la inviolabilitatea sexuală a copilului pot fi decăzuți din drepturile părintești.

Un alt act normativ care prevede pedepse față de persoanele care încalcă drepturile și interesele legitime ale copilului este Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova. Astfel, potrivit art.170/2, „încălcarea drepturilor și intereselor legitime ale copilului, exprimată prin comportament abuziv, insulte și maltratări de orice fel, violență psihică și fizică, atrage după sine aplicarea unei amenzi în mărime de la 10 la 25 de unități convenționale”.

Astfel, putem concluziona că orice formă de violență asupra copilului, fie fizică, psihică, sexuală, precum și lipsirea copilului de grijă și ocrotire, are un impact negativ asupra procesului de dezvoltare a acestuia. De aceea, noi, cei din jur – juriștii, medicii, serviciile de asistență socială – suntem chemați a conlucra întru colectarea datelor și rezolvarea cazurilor. În așa fel asigurându-i victimei revenirea la starea de normalitate, în același timp identificându-l pe cel care a comis abuzul, protejând astfel victima și întreaga societate.

Referințe:

1. Instrucțiunile UNICEF „Privind protecția drepturilor copiilor victime ale traficului de ființe umane în Europa de Sud-Est și alte Standarde Internaționale”. UNICEF, Moldova, 2004.
2. Sănătatea și dezvoltarea tinerilor: Studiu de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tinerilor. - Chișinău: Trigraf-Tipar, 2005, p.64.
3. [http://www.preferatele.com/psihologie/abuzul sexual în copilărie](http://www.preferatele.com/psihologie/abuzul%20sexual%20în%20copilărie)
4. Anghel A., Hîrceag C., Vrăjitor M. Ghid de aplicare practică a Convenției cu privire la drepturile copilului. - Chișinău: Cartier, 2001, p.459.
5. Bujor V., Miron I. Violența sexuală: aspecte juridico-penale și criminologice. - Chișinău, 2001, p.6.
6. Asociația Femeilor Împotriva Violentei – ARTEMIS. Articol „Violența sexuală asupra adolescenților”.
7. Bujor V., Miron I. Violența sexuală: aspecte juridico-penale și criminologice, p.3.
8. Molestarea sexuală a copiilor (Manual pentru studenți), COLPI-Part of the Open Society Institute, p.9.
9. [http://www.preferatele.com/psihologie/abuzul sexual în copilărie](http://www.preferatele.com/psihologie/abuzul%20sexual%20în%20copilărie)
10. Munteanu F. Copilul abuzat, neglijat. Cabinetul de asistență psihopedagogică, Petroșani, p.1.
11. Coca-Cozma M., Crăciunescu Cr.-M., Lefterache L.V. Justiția pentru minori. - București: Universul Juridic, 2003, p.1.
12. Convenția internațională cu privire la drepturile copilului din 20.11.1989. Monitorul Oficial nr.408-12 din 12.12.90.
13. Petrov R. Legislația națională cu privire la protecția copilului de abuz și neglijare // De Ce – Drepturile Copilului. - 2001. - Nr.4. - Buletinul Centrului de Informare și Documentare privind Drepturile copilului în Moldova, p.11.
14. Constituția Republicii Moldova (adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 29.07.1994) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.1.
15. Legea privind drepturile copilului, nr.338-13 din 15.12.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.13/127.
16. Petrov R. Op.cit., p.11.
17. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-15 din 18.04.2002, p.48.

Prezentat la 19.12.2007

ABORDAREA CRIMINOLOGICĂ A CONDUITEI SUICIDARE

Victor MORARU

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article is dedicated to the criminological research of suicidal behavior of the victims. Some disputable questions were solved. First of all, there was proposed one of the most successful definitions of the suicide. More than it, we tried to explain the essence of suicidal behavior by different theories and approaches applied in modern legal psychiatry, legal psychology, biology and sociology. The basic purpose of this scientific examination is to make clear the notion of suicidal behavior and suicidal attempts in order to elaborate an efficient preventive program in sphere of Victimology.

Viața este tolerabilă atunci când există un motiv care să merite osteneală. Când individul nu are alt obiectiv decât pe el însuși, el nu poate scăpa de obsesia că eforturile sale sunt zadarnice. Omul este dublu, căci omului fizic i se adaugă omul social și acesta din urmă are nevoie de o societate pe care s-o exprime și pe care s-o servească.

Știm că sinuciderea este întâmplătoare la copii și se diminuează la cei în vârstă. Explicația acestui fapt este că și copilul, și bătrânul reprezintă aproape în întregime omul fizic și nu omul social, iar societatea lipsește încă în conștiința primului și începe să dispară din conștiința celui al doilea.

Starea de spirit care conduce la sinucidere din necesități lăuntrice, fără intervenția factorilor sociali exteriori și în afara unor explicații logice eficiente, reprezintă, împreună cu agonia și cu momentul de spaimă, singurele trăiri posibile ale realității morții. Trăirea morții în momentul crizelor de spaimă constituie singura experiență directă și profundă a acesteia.

Deseori disimulată, pregătită minuțios, trecerea la act este hotărâtă, violentă, solitară, demonstrând autenticitatea dorinței de autodistrugere. Substituirea posibilului, probabilului cu neantul, cu non-semnificativul, demonstrează că sinuciderea nu este o opțiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilității de a alege.

În literatură de specialitate există mai multe definiții ale suicidului, cum ar fi:

- ✓ Actul prin care un individ își provoacă el însuși moartea (Durkheim Emile. Despre sinucidere, 1897).
- ✓ Actul de disperare al unui om care nu mai dorește să trăiască (Miler Paul, 2003).
- ✓ Acea acțiune de a-și lua singur viața, în mod voluntar, cel mai adesea pentru a scăpa de o situație devenită intolerabilă (Larousse. Dicționar de psihologie, 2000).
- ✓ Un act uman de încetare din viață, autoproduct și cu intenție proprie (Schneidman, 1980).

În ce ne privește, considerăm că sinuciderea trebuie privită sub o triplă incidență:

(1) biologică,

(2) psihologică și

(3) socială, ca un act care presupune devierea unuia dintre instinctele cele mai puternic înrădăcinate ale structurii biologice.

Sensul sinuciderii ar fi de *negatie și catastrofă*, întrucât se revine la o negare a instinctului vital, într-un moment existențial resimțit de persoană ca dramatic și fără o altă ieșire.

(1) Interpretarea biologică a actului suicidar. Teoria conform căreia *rasa* ar fi un factor important al înclinației către sinucidere (Durkheim, 1897) presupune implicit că *sinuciderea este ereditară*, căci în caz contrar nu ar putea avea un caracter etnic. Faptele arată că dacă numărul sinuciderilor în cadrul unui popor sunt mai mari decât în altul, asta nu se datorează rasei, ci civilizației poporului respectiv.

În ceea ce privește *sinuciderea molipsitoare*, în familiile cu multe sinucideri, se întâmplă deseori ca acestea să fie identice unele cu altele: au loc la aceeași vârstă și în același mod.

Dintre coordonatele biologice ale personalității evidențiem *vârsta* și *sexul* sinucigașului.

Din punctul de vedere *al vârstei*, sinuciderea apare doar în cazuri excepționale la copii, ea începând să se manifeste dincolo de 10-15 ani. Deci, nu putem atribui eredității o tendință care apare doar la adult și care se accentuează mereu pe măsură ce înaintează în viață.

În cazul adolescenților, un loc primordial în determinarea actului suicidar îl dețin tendințele agresive din copilărie. Încadrată în autoagresivitate, sinuciderea este o formă ambivalentă de autopedepsire și heteropedepsire. Sinuciderea la adolescent este o formă de hipercompensare față de sentimentul de inferioritate. Adolescentul recurge la sinucidere pentru a demonstra lumii importanța și valoarea lui și pentru a arăta anturajului cât pierde prin dispariția sa.

Sexul sinucigașului. Femeile se sinucid mai puțin decât bărbații pentru că sensibilitatea lor e mai degrabă rudimentară. Trăind mai mult decât bărbatul în afara vieții comune, femeia este mai puțin influențată de aceasta, deci societatea îi este mai puțin necesară pentru că este mai puțin înzestrată cu sociabilitate.

Totodată, se întâlnesc și explicații care se bazează pe *bioritmurile omului* (Miler Paul, 2003). Bioperiodicitatea este o proprietate fundamentală a materiei vii, prezentă la toate nivelurile de organizare a acesteia, deoarece toate funcțiile biologice se desfășoară în timp. În același organism viața și moartea se intrigă, fapt ce a dus la afirmația cunoscută că moartea naturală este pregătită timp de o viață. Incidența deceselor pe parcursul unei zile astronomice, cu un maxim în timpul nopții, cu deosebire în partea a doua a nopții, demonstrează ritmurile circadiene de mortalitate. În cadrul bioritmurilor cu frecvență joasă sunt cuprinse și ritmurile cu perioada de 30 ± 5 zile: ciclul fizic, emoțional, intelectual și ciclul intuițional cu perioada de 38 de zile.

Așadar, P.Miler consideră că zona critică pentru ritmul fizic se caracterizează printr-o adaptare proastă la efort. Zona critică pentru ritmul emoțional se caracterizează prin potențial conflictual, sentimente de frustrație, depresie. Zonele critice pentru ritmul intelectual se caracterizează prin posibilitatea de a apărea raționamente greșite, greutăți de învățare și memorare, în exprimare. Zonele critice pentru ritmul intuițional se caracterizează prin scăderea independenței, încrederii în sine, a confortului psihic, fanteziei, scăderea așa-numitei inspirații.

În rezultatul studiului întreprins de către P.Miler s-a dovedit existența unei conexiuni între ziua producerii suicidului și disponerea bioritmurilor fizic, emoțional, intelectual și intuițional. Faptul că în 41,25% din cazuri ziua producerii actului suicidar a coincis cu o zonă critică a unui bioritm sau cu asocierea de zone critice pledează pentru urmărirea evoluției bioritmurilor, evoluție care ar putea fi luată în considerație ca unul dintre factorii de atenție într-o posibilă încercare de predicție a fenomenului suicidar.

(2) Abordarea psihologică (psihiatrică) a fenomenului suicidar. Dacă unele sinucideri sunt motivate de considerente *morale* (scăparea de o situație dezonorantă) sau *sociale* (a nu fi o povară pentru celălalt), atunci altele, mai frecvente, sunt dictate de o afectivitate perturbată, corespund unui *comportament patologic: nevrotici deprimați*, incapabili să se integreze armonios în viață și să găsească un sens existenței lor, sau *melancolici* care își premeditează din timp moartea.

Se pare că la sinucideri ajung de obicei persoanele care cad într-o extremă a vieții: nihilistii, pasionații de magie, ocultism, fanii rock-ului satanic, cei foarte bogați, cei foarte săraci etc. Omul temperat, omul de mijloc, care nu exagerează cu nimic, nu trece, de obicei, prin astfel de ispite. În ghearele deznădejdi și în umbra morții se ajunge și din pricina lipsurilor de tot felul, a greutăților vieții și, mai ales la tineri, din cauza unei comunicări deficitare cu cei din jur și a lipsei de iubire.

La unele persoane există o dispoziție înăscută spre negativism, spre înstrăinare, spre suicid chiar. În plus, cu toții cunoaștem că optimismul și pesimismul țin de firea noastră și că nu ai ce face dacă te-ai născut cu o astfel de trăsătură temperamentală. Totodată, un reprezentant de marcă al psihologiei comportamentale cognitive americane, dr. Martin E.P. Seligman, a făcut lumină în această chestiune interesantă. După un îndelungat studiu de peste 25 de ani a concluzionat că optimismul și pesimismul nu sunt înăscute, ci dobândite. Consecința e cât se poate de optimistă: coeficientul nostru de pesimism (pentru că nimeni nu e pesimist sau optimist 100%) poate fi micșorat. Autorul a dezvoltat în lucrarea sa „Optimismul se învață” anumite tehnici în acest scop.

Așadar, un factor psihologic specific personalității suicidare este *carența afectivă*, existentă în copilărie și adolescență. Se poate produce uneori redirecționarea autoagresivității asupra sinelui, sau se poate produce fenomenul de identificare cu o persoană moartă, reală sau imaginară, eventual din literatură.

Frustrarea provoacă tendința de agresivitate împotriva celor care au determinat-o și, în același timp, declanșează un sentiment de culpabilitate, ceea ce face ca agresivitatea să se întoarcă împotriva propriei persoane.

Între 60 și 80% dintre persoanele care au comis suicid *au comunicat intenția* lor, într-o formă sau altă, din timp. Unii oameni încearcă să se sinucidă, în timp ce un alt număr pot face gesturi suicidare care sunt *chemări în ajutor* sau încercări de a face cunoscut cât de adâncă, de mare este disperarea lor. Mulți oameni care comit suicid sunt depresivi, dar foarte mulți depresivi nu au suficientă energie să comită suicidul și, de aceea, îl comit atunci când se simt mai bine.

Deși multitudinea deciziilor de comitere a suicidului poate releva *stresul* sau *depresia*, multe persoane, înainte de a comite actul suicidal, par mai puțin depresive.

Concepția psihanalitică consideră drept factor de bază în etiologia sinuciderii relația dintre pulsiunea autoagresivă și cea heteroagresivă (se sinucide acea persoană care, inconștient, dorește moartea cuiva).

Freud leagă sinuciderea de starea de melancolie, pe care o definește ca fiind o depresie profundă și dureroasă, în care încetează orice interes pentru lumea exterioară, cu pierderea capacității de a iubi, datorită dimi-

nuării sentimentului stimei de sine. Această depresie generează autoînvinuiri, autoinjurii, toate cu semnificații autodistructive, mergând până la desființarea persoanei de către ea însăși.

Freud pune accentul pe existența a trei condiții:

- ✓ pierderea obiectului investiției libidinale;
- ✓ ambivalența;
- ✓ regresivitatea libidoului Eu-lui.

Prin pierderea obiectului, componența negativă se eliberează și se refugiază în Eu, care are tendința de autodistrugere, în cazul în care se tratează pe el însuși ca obiect, când întoarce spre el însuși ostilitatea îndreptată spre obiect.

Imitația reprezintă un alt factor psihologic, căruia i s-a atribuit o mare importanță în geneza tuturor faptelor sociale. Imitația poate avea loc între indivizi pe care nu-i unește nici o legătură de tip social. Imitația nu este produsă pentru că a avut loc în prezența noastră sau pentru că am auzit de ea, ci pentru că gestul ni se pare obligatoriu și într-o oarecare măsură util. *A acționa din respect sau din teamă față de opinia publică înseamnă a acționa din imitație*. Dacă sinuciderea poate fi molipsitoare de la individ la individ, ea nu poate fi propagată prin imitație astfel încât rata sinuciderilor să fie afectată.

În concluzie, putem spune că imitația nu este un factor original al sinuciderii, decât cu rare excepții.

În această ordine de idei evidențiem patru tipuri de sinucidere care reprezintă speciile cele mai importante:

- a) *Sinuciderea maniacă* – se datorează halucinațiilor sau concepțiilor delirante. Bolnavul se omoară pentru a scăpa de un pericol sau de o rușine imaginară. Halucinația apare brusc, la fel și tentativa de sinucidere, iar dacă în clipa următoare încercarea a eșuat, ea nu mai este reluată, cel puțin pentru moment.
- b) *Sinuciderea melancolică* – este legată de o stare generală exagerată de depresie și tristețe, care îl determină pe bolnav să nu mai aprecieze relațiile sale cu oamenii și lucrurile din jur. Viața este văzută în negru și i se pare plictisitoare și dureroasă. Acești bolnavi sunt foarte perseverenți în țelul urmărit.
- c) *Sinuciderea obsesivă* – nu are un motiv real sau imaginar, ci este cauzată doar de ideea fixă de a muri.
- d) *Sinuciderea impulsivă sau automată* – este la fel de nemotivată ca și cea obsesivă, dar ea apare brusc, și bolnavul nu-i poate rezista.

Nu este posibil să vedem un nebun în orice sinucigaș. Spre deosebire de fapta unui om normal ce rezultă dintr-un motiv obiectiv, fapta celui alienat nu are legătură cu circumstanțele exterioare. Sinuciderea nu este nici pe departe o prelungire a stărilor psihopatice și aceasta se poate deduce și din faptul că țările cu cei mai puțini nebuni au numărul cel mai ridicat de sinucideri.

Astfel, în condiții identice, degeneratul ajunge mai ușor la sinucidere decât omul sănătos, dar acest lucru nu se datorează în exclusivitate stării sale.

(3) Explicații sociologice ale conduitei suicidare. E de menționat că abordarea sociologică a suicidului aparține lui Durkheim care a deschis perspectiva analizei sociologice, punând în evidență condiționarea socială a judecăților morale. Așadar, autorul concluzionează că sinuciderea este orice caz de moarte care rezultă direct sau indirect dintr-un act pozitiv sau negativ săvârșit de victimă însăși și despre care aceasta știe ce rezultat va produce. Sinuciderea este actul de disperare al unui om care nu mai dorește să trăiască.

Durkheim evidențiază următoarele tipuri de sinucidere:

- A – sinuciderea egoistă;
- B – sinuciderea altruistă;
- C – sinuciderea anomică.

Dorind să explice *sinuciderea egoistă*, el arată în ce fel acționează asupra sinuciderii

- 1) *religia*,
- 2) *familia* și
- 3) *societatea politică*.

Omul ajunge la sinucidere pentru că societatea religioasă din care face parte și-a pierdut coeziunea.

Familia este un mediu puternic protector împotriva sinuciderii, ea protejând cu atât mai bine cu cât este mai puternic încheată. Statisticile denotă că:

- ✓ vaduvii se sinucid mai mult decât căsătorii, dar mai puțin decât celibatarii;
- ✓ căsătoriile prea timpurii au o influență agravantă asupra sinuciderii, în special pentru bărbați;
- ✓ după 20 de ani, persoanele căsătorite se sinucid mai rar în comparație cu celibatarii.

Se poate concluziona că sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a individului în grupul social din care face parte.

Sinuciderea altruistă este un tip de sinucidere contrastant cu precedentul și provine din faptul că societatea ține omul prea dependent de ea.

Termenul „altruism” exprimă starea în care Eu-l nu-și aparține deloc sie însuși, în care se confundă cu altceva din exteriorul sau.

Sinuciderea altruistă îmbracă trei forme:

- ✓ *sinuciderea altruistă obligatorie;*
- ✓ *sinuciderea altruistă facultativă;*
- ✓ *sinuciderea altruistă acută.*

Suicidul în doi poate fi manifestat sub mai multe aspecte, fiind considerat o formă de suicid altruist. Exprimă situația în care cei doi sunt de acord să se sinucidă împreună. Fiecare partener poate să se sinucidă și separat. Uneori bolnavul incurabil reușește să-și convingă partenerul/partenera să „îl urmeze în moarte”. Suicidul colectiv denotă un grad crescut de sugestibilitate și un inductor persuasiv, carismatic, cu un plus cognitiv. *Contagiunea suicidară* se bazează frecvent pe convingeri religioase sau culturale, conform cărora moartea ar avea un rol eliberator.

Sinuciderea anomică. Dacă sinuciderea sunt sporite de crizele industriale sau financiare, fenomenul nu se datorează sărăcirii, de vreme ce și valorile de prosperitate au aceleași efecte. Orice zdruncinare a echilibrului favorizează sinuciderea și omul își ia viața cu mai multă ușurință când structura socială suferă modificări importante. Orice fel de anomie – atât economică, familială, în cadrul industriei sau comerțului – favorizează creșterea ratei sinuciderilor.

Sinuciderea pare, într-un fel sau altul, *o supapă de siguranță* ce poate fi utilă. Ea are marele avantaj de a debarasa societatea fără nici un fel de intervenție și cât mai simplu posibil de un anumit număr de subiecți inutili și dăunători.

În raport cu sinuciderea, omuciderea se manifestă în situații diferite:

- ✓ acolo unde omuciderea este foarte răspândită, ea oferă imunitate contra sinuciderii;
- ✓ dacă războaiele determină o scădere a numărului sinuciderilor, numărul omuciderilor crește; la fel se întâmplă și cu furturile și escrocheriile;
- ✓ sinuciderea este un fenomen mai degrabă urban decât rural, dar situația omuciderii este inversă;
- ✓ viața de familie are o acțiune moderatoare asupra sinuciderii, dar stimulează mai degrabă omorul.

În afară de factori bio-psiho-sociali ai suicidului, în literatură de specialitate se evidențiază *doi factori cosmici* care ar putea influența sinuciderea: *clima și temperatura sezonieră* (după Durkheim). S-a dedus că adevărată cauză a diferențelor ce apar între popoare, din punctul de vedere al sinuciderilor, trebuie găsită în felul în care civilizația este distribuită în țările respective și nu în caracteristicile climatei.

Unele studii arată că ordinea anotimpurilor din punctul de vedere al sinuciderilor este: (1) vara, (2) primăvara, (3) toamna, (4) iarna, de aici se deduce că, prin acțiunea exercitată asupra funcțiilor cerebrale, căldura îl împinge pe om la sinucidere.

Însă, cercetările contemporane arată că între variația temperaturii și variația sinuciderii nu există nici o legătură, pentru că în țări diferite, dar în care temperatura este identică într-o anumită perioadă, numărul sinuciderilor este total diferit. Ziua poate fi favorabilă sinuciderii pentru faptul că afacerile sunt mai numeroase și deci viața socială este mai intensă.

Acțiunea directă a factorilor cosmici nu poate explica variațiile lunare sau sezoniere ale sinuciderilor. *Sinuciderile se înmulțesc din ianuarie până în iulie nu pentru că soarele exercită o influență perturbatoare asupra organismului, ci pentru că viața socială este mai intensă. Deci, rata sinuciderilor va crește sau va scădea după cum viața socială va fi mai mult sau mai puțin activă.*

Deductiv, sinuciderea poate fi explicată prin indiferență și dezinteres față de viață, precum și prin mecanismul obscur, nemărturisit, al satisfacției la gândul surprizei pe care gestul îl va provoca în conștiința celorlalți oameni. Există o oboseală de gând și de corp, complet necunoscută sufletelor frustrate și elementare, care anulează instinctele de conservare și depășește comportările măsurate ale organismului.

Bibliografie:

1. Beliș VI. Probleme generale și medico-legale ale stărilor hipoanoxice. – În: Tratat de medicină legală. Vol.I. - București: Editura Medicală, 1995.
2. Costea G., Beliș VI., Dermengiu S., Popa D., Popa-Teodoise S. Studiu analitic al cauzelor de deces prin moarte auto-provocată // Revista de Medicină Legală a României. - 1997. - Nr.4. - P.137-142.
3. Durkheim Em. Despre sinucidere. - Iasi: Institutul European, 1993.
4. Miler P. Bioritmurile și suicidul // Revista de Medicină Legală a României. - 2003. - Nr.11(4). - P.274-280.

Prezentat la 05.09.2007

TANGENȚELE TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE CU UNELE INFRAȚIUNI ADIACENTE

Maria MUTU-STRULEA

Catedra Drept Penal și Criminologie

L'esclavage a été la première preuve de violation des droits de l'homme et d'atteinte à la dignité humaine qui ait fortement préoccupé la communauté. Pour lutter efficacement contre l'esclavage on a abordé ce problème sous trois angles: l'esclavage, le travail forcé et le trafic des êtres humains. Le trafic se manifeste sous les formes les plus diverses, sans qu'aucune en soit réellement nouvelle. Les réglementations nationales incombent trois normes prévues aux articles 165, 166, 167 du CP.

Traficul de ființe umane este apreciat ca fiind un fenomen mult mai periculos chiar și decât traficul de droguri prin faptul că omul poate fi comercializat nu doar o singură dată devenind o sursă de profit valoroasă.

Evident că atât în plan internațional, cât și în noua legislație penală a Republicii Moldova accentul se pune în primul rând pe protejarea ființei umane și doar apoi pe celelalte valori. Mai mult, noul Cod penal al Republicii Moldova a lărgit sfera faptelor care atentează asupra persoanei incriminându-le la rând cu alte state ale lumii.

Întâi de toate, traficul de ființe umane a apărut în contextul unei infrațiuni de ordin internațional. Astăzi aceasta apare ca una dintre cele mai regretabile atrocități ale omenirii din toate timpurile, care comportă violarea demnității și a dreptului la libertate a persoanei.

Traficul de persoane ar fi definit ca fiind acea formă a crimei organizate ce privește recrutarea, transportul sau preluarea unor persoane prin mijloace violente, înșelăciune ori abuz de putere, profitând de starea acestora de a nu-și putea exprima liber consimțământul, sau acordându-li-se sume de bani ori alte avantaje materiale, cu scopul de a le exploata pentru obținerea unor beneficii [1].

Incriminarea faptei în cauză pe plan internațional se impune ca necesară odată cu comercializarea persoanelor în marile colonii ale lumii. În acest sens au fost elaborate acte internaționale în vederea înlăturării acestui fenomen. Ca urmare, în izvoarele internaționale apar câteva noțiuni printre care: traficul de ființe umane, sclavia și munca forțată. Noul Cod penal al Republicii Moldova din 2002 a incriminat și el aceste fapte, astfel încât s-a impus imperios necesitatea stabilirii distincțiilor dintre ele.

Încercând să facem distincția lor, este necesară atât o abordare a actelor internaționale, cât și a elementelor componentelor respective de infrațiune.

Din punctul de vedere al obiectului juridic special, acesta este comun pentru toate, și anume: relațiile sociale ce asigură și ocrotesc libertatea persoanei, aceasta urmând a se înțelege nu doar în sensul libertății de a se deplasa, ci și a oricărei alte libertăți – de a decide propria soartă, de a se căsători etc. În mod principal, în toate trei cazuri este totuși vorba, întâi de toate, de violarea libertății la muncă. Evoluția acestui concept individualist a condus la recunoașterea dreptului la muncă și a afirmației privind datoria de a munci [2]. Acest concept comportă două elemente: libertatea de acces la muncă și liberul exercițiu al muncii. Acestea fiind în special caracteristice sclaviei și muncii forțate.

În ce privește obiectul material, el este același – ființa umană, exceptându-se munca forțată care, după unii autori, ar avea obiect material doar în cazul cauzării unor leziuni sau vătămări integrității corporale [3].

Evident că deosebirea rezidă în special în latura obiectivă a acestor componente.

Traficul de ființe include sclavia, adică ea pare a fi o noțiune mai largă, deși din punct de vedere internațional anume sclavia a cunoscut o primă reglementare. Conform Convenției privind sclavia din 25 septembrie 1926, este recunoscut că omul, fără deosebire de rasă și de sex, nu poate forma proprietatea altui om și nici a statului.

La art.165 CP RM traficul de ființe umane este definit ca fiind „recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unei persoane în scop de exploatare sexuală comercială sau necomercială, prin muncă sau servicii forțate, în sclavie sau în condiții similare sclaviei, de folosire în conflicte armate sau în activități criminale, de prelevare a organelor sau țesuturilor pentru transplantare...”. Adică, însuși *traficul* se exprimă prin următoarele acțiuni: recrutare, transportare, transfer, adăpostire sau primire însoțite de acțiunile adiacente nominalizate în lege, în timp ce *sclavia* se realizează prin trei modalități normative: punerea unei persoane în

stare de sclavie, ținerea unei persoane în stare de sclavie, determinarea unei persoane la condiții similare sclaviei, iar *munca forțată* – prin forțarea unei persoane să presteze o muncă împotriva dorinței sale, forțarea la muncă obligatorie, ținerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii și obținerea muncii sau serviciilor prin metodele indicate în art.168 CP RM.

Ceea ce interesează în special este că sclavia și munca forțată, pe lângă faptul că sunt infracțiuni de sine stătătoare, mai constituie, totodată, și scop al traficului de ființe umane. Cum în așa caz trebuie de încadrat, de exemplu, fapta de recrutare a persoanei în scop de a o vinde în sclavie – potrivit art.165 CP sau art.167 CP RM, la fel și exploatarea forței de muncă a persoanei – potrivit art.167 sau 168 CP RM?

Inițial, pe plan internațional se făcea o distincție clară între toate aceste fapte, astfel încât Aranjamentul de la Paris din 18 mai 1904 pentru reprimarea traficului cu femei albe incrimina fapta „de a recruta, a antrena sau a influența femei sau fete minore spre a se deda prostituției, chiar cu consimțământul lor; pentru femeile sau fetele majore, caracterul delictuos al manoperelor folosite era condiționat de utilizarea fraudei, violenței, amenințării sau abuzului de autoritate” [4].

Mai târziu, Convenția pentru reprimarea traficului cu ființe umane și a exploatării prostituției semenilor (1949) a lărgit considerabil domeniul faptelor incriminate, astfel încât ceea ce cade sub represiune nu este doar recrutarea (angajarea), antrenarea sau însușirea în scop de prostituare, dar, de asemenea, exploatarea, adică fapta de a prostitua o persoană, chiar dacă și-a dat consimțământul la aceasta [5], în timp ce prin sclavie, potrivit art.1 al Convenției relative asupra sclaviei din 1926, se înțelege „starea sau condiția unui individ asupra căruia se exercită atribuțiile dreptului de proprietate sau unele dintre ele” [6].

Anume scopul, stabilit prin actele nominalizate, făcea înțeles faptul că traficul de ființe se comite în vederea exploatării sexuale, a prostituării victimei, iar sclavia în vederea exploatării muncii comportându-se față de victimă ca față de un bun susceptibil de împrumut.

Situația a devenit mai puțin clară odată cu sancționarea Protocolului privind prevenirea și contracararea traficului de ființe umane de către Adunarea Generală a ONU la 15 noiembrie 2000 pentru a complini Convenția privind criminalitatea organizată transnațională. Potrivit lit.a) art.3 al acesteia, traficul de persoane prevede că „exploatarea conține, cel puțin, exploatarea prin prostituarea unei alte persoane sau alte forme de exploatare sexuală, munca sau serviciile forțate, sclavia sau practicile analoage sclaviei, folosirea sau prelevarea de organe” [7]. Prin această definiție sclavia și munca forțată au fost compilate traficului de persoane. Prin interpretare s-ar înțelege că orice fapte comise până la exploatare formează trafic, iar însăși exploatarea ar fi sclavie sau muncă forțată. În acest caz, infracțiunile prevăzute la art.167, 168 CP RM ar fi componente reduse, consumându-se chiar din momentul tentativei. Ceea ce nu ar fi just. Concomitent, trezește nedumerire faptul că aceleași acțiuni ar constitui, conform Protocolului nominalizat, trafic de persoane, iar conform Convenției din 1926 – sclavia, pornind de la definirea comerțului cu sclavi care, conform textului Convenției din 1926, include printre altele „orice act de captură, de achiziție sau de cesiune a unui individ, cu scopul readucerii sale în stare de sclavie...”

După unii autori, însuși traficul de persoane este o formă a sclaviei, după cum mai apare și migrația ilegală, răpirea și vinderea copiilor [8].

De altfel, sclavia nu comportă doar noțiunea sa clasică *stricto sensu*, dar și alte forme deghizate, printre care: servitute pentru datorie, căsătorie forțată a femeilor contra remunerație pentru cei de care ea depinde, transmiterea femeilor căsătorite cu titlu oneros, transmiterea succesorală a văduvelor etc. De aici rezultă implicit că sclavia include și munca forțată, adică silirea unei persoane de a presta o muncă împotriva voinței sale sau obligarea acesteia la prestarea muncii ca și în cazul când ea ar fi fost obligată să o facă (în acest caz, nu constituie muncă obligatorie, potrivit legislației muncii, serviciul cu caracter militar, munca unei persoane condamnate, prestațiile impuse în situația creată de calamități). Potrivit art.7 CM RM din 14 iulie 2003, prin muncă forțată (obligatorie) se înțelege orice muncă sau serviciu impus unei persoane sub amenințare sau fără consimțământul acesteia. Conform alin.(4) al aceluiași articol, la munca forțată (obligatorie) se atribuie: încălcarea termenelor stabilite de plată a salariului sau achitarea parțială a acestuia, fie cerința angajatorului față de salariat de a-și îndeplini obligațiile de muncă în lipsa unor sisteme de protecție colectivă sau individuală ori în cazul în care îndeplinirea lucrării cerute poate pune în pericol viața sau sănătatea salariatului. Și în cazul art.167 CP RM, și în cel al art.168 CP RM, victima se află în posesia altei persoane și este exploatăată fiind supusă eforturilor fizice, de rezultatele muncii beneficiază altă persoană decât victima. Deosebirea constă în faptul că în cazul sclaviei subiectul activ realizează toate atribuțiile dreptului de proprietate față de subiectul pasiv expunându-l pe acesta și altor forme de exploatare decât munca; acesta din urmă (subiectul pasiv) nu

dispune de libertate și oricând poate fi înstrăinat. Făptuitorul aduce victima în situația de totală dependență față de el, acesta devenind proprietarul persoanei vătămate, persoana care înainte era liberă fiind asimilată acum cu un simplu obiect însuflețit. Prin ținerea în stare de sclavie se înțelege exercitarea asupra unei persoane a uneia sau a tuturor puterilor care derivă din dreptul de proprietate [9]. În cazul muncii forțate însă, se păstrează libertatea persoanei, exceptând libertatea la muncă. Legiuitorul nostru a preluat munca forțată ca formă a sclaviei și a incriminat-o separat prevăzând pentru ea o pedeapsă mai blândă decât pentru sclavie, deși unele condiții similare sclaviei le-a incriminat alături de sclavie în art.167 CP RM (determinarea să se angajeze sau să rămână în raport de concubinaj sau căsătorie).

Acum, revenind la traficul de persoane, trebuie să menționăm că legiuitorul a prevăzut-o ca o infracțiune mai gravă decât sclavia. Am considera că ar fi fost mai ușor de încadrat faptele dacă traficul de ființe ar fi fost formulat ca fiind comis în scopul exploatării sexuale comerciale sau necomerciale, deoarece pentru aceleași fapte de recrutare, transportare, transfer, adăpostire sau primire a persoanei, dar în scop de deținere în sclavie, punere la muncă forțată sau prelevare a organelor sau țesuturilor pentru transplantare, calificarea se va face pentru pregătire, tentativă la infracțiunile respective din Codul penal (art.167, 168, 158 CP RM) sau pentru săvârșirea acestora (infracțiune consumată). De aceea, și în cadrul dreptului internațional infracțiunea de trafic de persoane (în special, de femei și copii) se comite fără scop de a pune în sclavie [10]; în același timp, sclavia exprimă o formă a exploatării care și formează scopul traficului. Când ne referim la sclavie în adiacență cu traficul de persoane, are relevanță și aservirea domestică ce se caracterizează printr-o relație personală între exploatare și victimă, de coabitare, în contextul cărora traficantul exploatează abuziv serviciile victimei, bazându-se pe izolarea și vulnerabilitatea acesteia [11]. Exercitarea acestor puteri de către exploatare capătă relevanță în cazul traficului de persoane, făcând legătura între trafic și practicile similare sclaviei. Practicile similare sclaviei caracteristice traficului nu implică neapărat faptul ca victima să fie privată total de orice fel de independență [12].

În ce privește diferențierea dintre munca forțată și traficul de ființe umane, îndeosebi când prima poate constitui finalitatea exploatării celei de a doua, în cazul în care o persoană este constrânsă să îndeplinească o sarcină, o muncă pe care, în mod normal, nu ar fi efectuat-o sau este pusă în situația de a presta o muncă la care nu era obligată, ca și când ar fi avut îndatorirea să o facă, iar executarea muncii respective se face în mod forțat, prin modalitățile și mijloacele incriminate în art. 165 CP RM, făptuitorul va răspunde pentru infracțiunea de trafic de persoane.

În formula actuală a art.165 CP RM interpretarea se face după locul de comitere a infracțiunii, adică faptele nominalizate în art.165 CP RM implică trecerea victimelor peste hotarele republicii; în caz contrar, încadrarea juridică ar trebui făcută pentru alte articole, de exemplu: art.220, 167, 168, 164 CP RM. Traficul de ființe umane presupune desfășurarea unor activități specifice pe teritoriul statului de origine al victimelor, acțiuni continuate pe teritoriul statului în care victima va fi primită, adăpostită, transferată. Adică, traficul ar trebui conceput ca o faptă transfrontalieră ce include acțiuni succesive. Or, această concluzie se impune pentru a se face deosebire de alte fapte incriminate potrivit dreptului intern, de exemplu: răpire de persoane, privare ilegală de libertate și chiar înseși sclavia și munca forțată.

Evident, este bine că legiuitorul a incriminat faptele de trafic de persoane, sclavia și munca forțată, prin aceasta protejându-se valori supreme ale libertății umane, doar că ar fi necesare unele precizări în ce privește adiacența acestora.

Referințe:

1. www.biblioteca.ase.ro
2. Guide juridique. - Paris: Dalloz, 2002, p.329.
3. Nistoreanu Gh., Boroș Al. Drept penal. Partea Specială. - București, 2002, p.135.
4. Pivniceru M.M. Răspunderea penală în dreptul internațional. - București: Polirom, 1999, p.150.
5. Glaser St. Droit penal conventionnel. - Bruxelles, 1970, p.129.
6. Ascensio H., Decaux E., Pellet A. Droit international penal. - CEDIN Paris X, 2000, p.337.
7. Botnaru Gh. Analiza juridico-penală a traficului de ființe umane // Ordine și lege. - 2002. - Nr.23-24. - P.23.
8. Бойцов А.И. Преступления против собственности. - Санкт-Петербург, 2002, с.195.
9. Curtea Internațională de Drept Penal, Statutul de la Roma, art.72 lit.c).
10. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. - Москва: СПАРК, 1999, с.157.
11. Traficul de ființe umane. Infractor, victimă, infracțiune / Sub red. lui Gh.Mateuț. - Iași: Asociația Alternative Sociale, 2005, p.125.
12. Ibidem.

Prezentat la 05.12.2007

DISOCIEREA MIJLOCULUI DE SĂVÂRȘIRE A INFRAȚIUNII DE OBIECTUL MATERIAL AL INFRAȚIUNII: CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

Artur REȘETNICOV

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article deals with the issue involved in the process of assigning the functional differentiation criteria between the material object of the criminal offenses and the crime committing mean. Guided on the documents adulteration problems, the study succeeds to make a clear up in the way of pointing out the juridical nature of the document that bears the role of the material object of the criminal offense, as well of the document understood as a crime committing mean. There are examined different points of views specific for this domain, stated in the main task literature. The conclusion talks about the most important present needs of Republic of Moldova criminal law.

Uneori, în procesul calificării infracțiunii apare întrebarea: ce rol îndeplinește o entitate sau alta în contextul infracțiunii – de obiect material al infracțiunii sau de mijloc de săvârșire a infracțiunii? De exemplu, în cazul infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune (art.238 CP RM), ce este documentul care conține informații false: obiectul material sau mijlocul de săvârșire a infracțiunii? În același context, ce este creditul: obiectul material sau obiectul scopului infracțiunii? În ipoteza în care documentul, care conține informații false, reprezintă mijlocul de săvârșire a infracțiunii, care atunci este rolul computerului, utilizat de către făptuitor pentru prezentarea cu bună-știință a unor informații false în scopul obținerii creditului: mijloc de folosire a mijlocului de săvârșire a infracțiunii?

Pentru a evita lapsusurile și absurditățile în procesul calificării infracțiunii, este cazul să determinăm cu exactitate coraportul dintre obiectul material și mijlocul de săvârșire a infracțiunii. În acest plan, în doctrina penală, se afirmă, pe bună dreptate, că obiectul material al infracțiunii nu trebuie să fie confundat cu mijloacele (instrumente, obiecte, bani, arme) care au servit la săvârșirea infracțiunii [1].

Această confuzie este verosimilă în condițiile în care aceeași entitate poate evolua ca obiect material – în cazul unei infracțiuni și ca mijloc de săvârșire – în cazul unei alte infracțiuni: de exemplu, documentul oficial fals este obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM, dar, în același timp, poate fi mijlocul de săvârșire a infracțiunii de escrocherie (art.190 CP RM).

Totuși, acesta nu este un temei pentru definirea eclectică a celor două noțiuni. Astfel, este formulată opinia, conform căreia „prin „obiect material de săvârșire a infracțiunii” în teoria dreptului penal se obișnuiește a se înțelege armele și mijloacele, cu al căror ajutor e facilitată săvârșirea faptei socialmente periculoase” [2]. Defectul acestei definiții ambigue constă în aceea că nu este clar: s-a încercat a se echivala noțiunile „obiect material al infracțiunii” și „mijloc de săvârșire a infracțiunii”, ori prin sintagma „obiect material de săvârșire a infracțiunii” s-a încercat a se desemna o noțiune generică, supraordonată noțiunilor „armă a infracțiunii” și „mijloc de săvârșire a infracțiunii”?

În literatura de specialitate, drept criteriu de delimitare dintre obiectul material al infracțiunii și mijlocul de săvârșire a infracțiunii este indicat caracterul influențării pe care o exercită făptuitorul asupra entității corespunzătoare în procesul comiterii infracțiunii. Astfel, V.B. Malinin și A.F. Parfenov opinează: „Dacă entitatea are rolul de mijloc de săvârșire a infracțiunii, aceasta e folosită de făptuitor ca instrument pentru exercitarea influenței asupra obiectelor lumii înconjurătoare. Cât privește obiectul material al infracțiunii, acesta, din contra, el însuși e supus influențării din partea făptuitorului și mijlocului folosit de el la atingerea adusă obiectului protecției penale” [3]. Un punct de vedere similar este împărtășit de N.F. Kuznețova și I.M. Teajkova [4], de A.S. Denisova [5] etc.

Însă, un asemenea criteriu de delimitare nu întotdeauna este suficient în vederea unei disocieri nete dintre obiectul material al infracțiunii și mijlocul de săvârșire a infracțiunii.

De aceea, pentru delimitarea obiectului material al infracțiunii de mijlocul de săvârșire a infracțiunii, este util a se cerceta interconexiunea dintre obiectul material al infracțiunii și obiectul juridic special corespunzător. În această ordine de idei, ne raliem poziției exprimate de S.Brînză: „... unele entități pot fi recunoscute ca obiect material al infracțiunii în funcție de caracterul raportului lor de reciprocitate cu unele valori și relații

sociale sau altele, precum și de forma în care se exprimă atingerea infracțională asupra acestor valori și relații sociale... Obiectul material al infracțiunii poate constitui proiecția sau expresia materială a unei anumite valori sociale și, pe lângă aceasta, el poate intra în sfera unor anumite relații sociale. De aceea, evaluarea juridică a faptelor, legate, într-un fel sau altul, de un astfel de obiect material, depinde, întâi de toate, de semnificația și caracterul acelei valori sociale și ale acelei relații sociale, care se află într-un raport de reciprocitate specific cu obiectul material corespunzător" [6].

Altfel spus, particularizant pentru obiectul material al infracțiunii este nu doar aceea că el e supus unei influențări nemijlocite infracționale din partea făptuitorului, dar și aceea că obiectul material al infracțiunii e strâns legat de obiectul juridic special al infracțiunii: obiectul material al infracțiunii servește ca premisă materială sau formă de fixare a valorii și relației sociale la care atentează infracțiunea. Documentul oficial fals nu este obiectul material al escrocheriei, fiindu-i rezervat rolul de mijloc de săvârșire a acestei infracțiuni. Menirea documentului oficial fals constă în a se dobândi prin intermediul lui, într-un mod ilicit, bunurile altei persoane, fie prin înșelăciune, fie prin abuz de încredere. Nu putem spune nicicum că, în ipoteza enunțată, prin escrocherie se influențează asupra documentului oficial fals pentru a se aduce atingere obiectului juridic special al escrocheriei.

Dimpotrivă, în cazul infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM este vădită interconexiunea dintre documentul oficial fals, ca obiect material al acestei infracțiuni, și obiectul juridic special al acesteia. Or, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM îl constituie „relațiile sociale ce țin de activitatea normală a organelor de stat cu privire la asigurarea ordinii stabilite de operare cu documentele oficiale” [7].

Interpretând prin analogie ipoteza descrisă la art.238 „Dobândirea creditului prin înșelăciune” din Codul penal, remarcăm că influențării nemijlocite infracționale sunt supuse nu pur și simplu documentele care conțin informații false. Influențării nemijlocite infracționale e supusă documentația de credit care conține informații false. Aceasta deoarece scopul făptuitorului nu se reduce, în acest caz, la prezentarea unor informații false. Scopul făptuitorului constă în obținerea unui credit, majorarea proporției creditului sau obținerea unui credit în condiții avantajoase. Deloc întâmplător, obiectul juridic special al infracțiunii, prevăzute la art.238 CP RM, îl formează „relațiile sociale referitoare la obținerea legală a creditului (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [8]. De aceea, este întemeiat să afirmăm că tocmai documentația de credit, care conține informații false, reprezintă obiectul material al infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune. Pe cale de consecință, creditul constituie obiectul scopului infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM. Mai precis: unul dintre obiectele scopului infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM. Pentru că sunt și alte două asemenea obiecte: majorarea proporției creditului; creditul obținut în condiții avantajoase.

La toate acestea s-ar putea replica că, dacă afirmăm că creditul (și nu documentația de credit, care conține informații false) reprezintă obiectul material al infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune, ar fi și mai evidentă interconexiunea acestuia cu obiectul juridic special al faptei incriminate la art.238 CP RM. Totuși, „mai evidentă” nu înseamnă neapărat și „relevantă în contextul analizat”.

De asemenea, s-ar putea replica prin a se face paralela cu infracțiunea de tâlhărie, în cazul căreia scopul infracțiunii constă în sustragerea bunurilor, iar bunurile reprezintă nu obiectul scopului infracțiunii, dar chiar obiectul material al infracțiunii.

Cât privește prima replică din cele specificate mai sus, ținem să menționăm că obiectul material preexistă săvârșirii infracțiunii. Dacă nesocotim această teză, nu vom putea delimita obiectul material al infracțiunii de produsul infracțiunii. La momentul săvârșirii infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM creditul încă nu există. Aceasta întrucât creditul este obiectul contractului de credit bancar, iar din momentul prezentării informațiilor de solicitare a obținerii creditului până la încheierea contractului de credit urmează de parcurs, de regulă, o procedură îndelungată. Mai mult, până la încheierea contractului de credit bancar s-ar putea nici să nu se ajungă (de exemplu, deoarece falsitatea informațiilor din documentația de credit se descoperă chiar în momentul prezentării acestor informații, moment reprezentând momentul de consumare a infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune). Astfel, dacă admitem că creditul reprezintă obiectul material al faptei incriminate la art.238 CP RM, ar trebui să admitem și că această faptă are obiect material de la caz la caz.

Calitativ alta e situația prevăzută de art.176 din Codul penal al Federației Ruse: obiectul material îl reprezintă creditul; mijlocul de săvârșire a infracțiunii îl constituie documentele conținând informații vădit false. Aceasta deoarece, în situația dată, făptuitorul obține creditul (sau condiții avantajoase de creditare) pe calea prezentării către bancă sau un alt creditor a unor informații vădit false. De această dată făptuitorul – nu la

nivel subiectiv, dar la nivel obiectiv – obține creditul (sau condițiile avantajoase de creditare). În contrast, în conjunctura infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM, doar în plan facultativ se poate vorbi despre „materializarea” creditului (majorării proporției creditului; creditului obținut în condiții avantajoase).

Spre deosebire de careva bunuri, creditul nu poate preexista săvârșirii infracțiunii. Bunurile râvnite de subiectul tâlhăriei există în realitate la momentul începerii executării acestei infracțiuni. Creditul, dorit de subiectul infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune, există doar în virtualitate, doar în conștiința acestui subiect. Această deosebire esențială nu poate fi ignorată.

Cât privește cea de-a doua replică enunțată mai sus, vom utiliza metoda reducerii la absurd: dacă admitem că creditul este obiectul material al infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune, iar documentația de credit, care conține informații false, este mijlocul de săvârșire a acestei infracțiuni, atunci, făcând paralelă cu tâlhăria, trebuie să admitem că persoana agresată este mijlocul de săvârșire a infracțiunii de tâlhărie. Atacând-o, subiectul tâlhăriei urmărește să-i sustragă bunurile. Prin analogie, în cazul infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune, subiectul prezentând informații false instituției financiare, dorește să obțină de la aceasta un credit.

Nu putem face o asemenea paralelă, deoarece persoana nu poate fi mijlocul de săvârșire a infracțiunii. Nu însă în acest caz. Deoarece este un caz esențialmente diferit de ipoteza când autorul mediat se folosește de un iresponsabil, de un minor care nu are vârsta răspunderii penale sau de o altă persoană care nu e susceptibilă de răspundere penală, ca de un instrument animat. Mai mult, dacă persoana agresată ar îndeplini rolul de mijloc de săvârșire a infracțiunii, ce este atunci arma sau un alt obiect folosit în calitate de armă, în conjunctura tâlhăriei prevăzute la lit.e) alin.(2) art.188 CP RM? Poate mijloc de influențare a mijlocului de săvârșire a infracțiunii? Evident, aflate la limita cu ridicolul, asemenea inadvertențe nu le putem accepta.

Bunurile străine constituie obiectul material (principal) al tâlhăriei. Iar documentația de credit ce conține informații false reprezintă obiectul material al infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune. Aceste două aserțiuni nu comportă nici un fel de contradicții, după cum se poate constata din argumentarea pe care am făcut-o mai sus. În expectativa unor contraargumente mai consistente, rămâne valabilă această argumentare.

După această digresiune absolut necesară, trebuie să consemnăm că există un aspect care nu poate fi trecut cu vederea atunci când determinăm coraportul dintre obiectul material al infracțiunii și mijlocul de săvârșire a infracțiunii. Astfel, în știința dreptului penal, de multă vreme se pune întrebarea: cum pot să facă parte din sistemul de referință al obiectului infracțiunii banii falși, substanțele narcotice sau substanțele psihotrope și alte asemenea entități, care reprezintă obiectul material al unor infracțiuni, de vreme ce obiectul infracțiunii îl constituie valorile și relațiile sociale apărute de legea penală? [9]. Dezvoltând ideea, V.K. Glistin propune ca obiectul material să facă parte din sistemul de referință al laturii obiective a infracțiunii, reprezentând mijlocul de influențare asupra valorilor și relațiilor sociale protejate de legea penală [10]. În alți termeni, se sugerează echivalarea obiectului material al infracțiunii cu mijlocul de săvârșire a infracțiunii. Dintr-un alt unghi, această sugestie are ca obiect disoluția conceptului de obiect material al infracțiunii în amalgamul conceptului de mijloc de săvârșire a infracțiunii.

De menționat că punctul de vedere exprimat de V.K. Glistin nu este unul nou, fiind susținut anterior de către A.A. Piontkovski [11].

O poziție contrară celei reliefate mai sus o promovează V.Ia. Tații. Referindu-se la locul entităților „antisociale” (bani falși, substanțe narcotice sau psihotrope etc.), acesta afirmă: „Pe de o parte, astfel de entități nu pot face parte din relația socială apărută de legea penală. Pe de altă parte, ele nu pot fi raportate nici la latura obiectivă a infracțiunii, deoarece nu pot fi privite ca mijloace de săvârșire a infracțiunii” [12].

Suntem de acord cu această opinie: obiectul material nu poate fi inclus în conținutul obiectului juridic special al infracțiunii, dată fiind natura diferită a celor două obiecte: obiectul material are o natură corporală; obiectul juridic special este dispensat de corporalitate, având o natură valorică-relațională. Totuși, obiectul material al infracțiunii derivă din obiectul juridic special al infracțiunii, nu din latura obiectivă a infracțiunii. Aceasta întrucât obiectul material al infracțiunii este proiecția materială a obiectului juridic special al infracțiunii: „Obiectul material există numai în cazul în care valoarea socială ocrotită, asupra căreia atentează făptuitorul, se proiectează într-o entitate materială, astfel încât relațiile sociale sunt vătămate sau amenințate prin intermediul acestei entități” [13].

Desigur, opinia lui V.K. Glistin, prezentată mai sus, atrage prin simplitatea sa: o entitate „antisocială” nu poate fi raportată la obiectul apărării penale. Dar sunt oare „antisociale” astfel de entități ca banii falși,

substanțele narcotice sau psihotrope etc. Atunci când banii falși sunt folosiți în scopuri operative de investigație de către un agent sub acoperire (de exemplu, se vinde (cumpără) o cantitate de bani falși în schimbul unor bani autentici), se desfășoară o activitate antisocială? În alt context, oare Legea Republicii Moldova cu privire la circulația substanțelor narcotice și psihotrope și a precursorilor [14], ca și Legea Republicii Moldova cu privire la arme [15] sau alte asemenea acte normative, reglementează activități antisociale?

Abusus non tollit usum (abuzul nu suprimă uzul). De aceea, se prezintă ca relativă teza, conform căreia banii falși, substanțele narcotice sau psihotrope etc. sunt în toate cazurile entități „antisociale”. Asemenea entități doar derivă din valorile și relațiile sociale lezate prin infracțiunile corespunzătoare. Derivă, dar nu se conțin în acestea. În context, are dreptate V.Ia. Tații când, referindu-se la corespondenta infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM, afirmă: „Obiectul acestei infracțiuni nu-l pot forma relațiile sociale cu privire la documentele oficiale, imprimate, ștampile și sigilii false. Un asemenea obiect îl constituie tocmai acele relații sociale care se desfășoară pentru a se preîntâmpina confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea unor astfel de entități. Iar ca obiect al relațiilor ocrotite de legea penală evoluează ordinea stabilită de operare cu documentele oficiale, imprimate, ștampile și sigilii. Dacă numitele entități sunt false, ele trebuie recunoscute ca obiect material al infracțiunii” [16]. Dacă ele nu ar fi false, nu ar exista nici infracțiunea.

Dacă e să respectăm precizia – în cazul confecționării, de exemplu, a unor documente oficiale false – nu acestea, dar materia primă din care sunt confecționate reprezintă obiectul material al infracțiunii. Iar această materie primă nicidecum nu poate să aibă conotație de entitate „antisocială”. Rezultă că nu obiectul material al infracțiunii, dar produsul acesteia ar trebui raportat, în acest caz, la latura obiectivă a infracțiunii. Dacă ar fi să agreăm concepția lui V.K. Glistin.

În general, în funcție de ordinea de circulație a bunurilor, ele se clasifică în următoarele trei categorii:

- 1) bunuri a căror circulație este interzisă prin lege;
- 2) bunuri a căror circulație este limitată prin lege;
- 3) bunuri care pot circula liber.

Nu există nici o dependență directă între diferențierea regimului juridic, conturată mai sus, pe de o parte, și determinarea cercului de obiecte materiale ale infracțiunilor și calificarea acestor infracțiuni, pe de altă parte. Aceasta deoarece, indiferent de ordinea lor de circulație, bunurile reprezintă obiectul derivat al relației sociale. Este adevărat că, de exemplu, furtul unei substanțe narcotice se califică potrivit art.217⁴ CP RM, pe când furtul unui bun „neutru” (care poate circula liber) se califică potrivit art.186 CP RM. Înseamnă oare aceasta că substanța narcotică se raportează la latura obiectivă a infracțiunii, iar bunul „neutru” se raportează la obiectul infracțiunii? În concepția lui V.K. Glistin, lucrurile ar sta anume așa. Însă, infailibilitatea acestei concepții ne-o infirmă următoarele exemple: analogul substanței narcotice – armele, munițiile, substanțele explozive, substanțele radioactive etc. – confecționate artizanal, în condiții de clandestinitate, contrar prevederilor legale reprezintă, în opinia lui V.K. Glistin, entități „antisociale” (ca și substanța narcotică). Însă, legiuitorul nu a găsit de cuviință să defalce o normă de incriminare, aidoma art.217⁴ CP RM, în care să se prevadă răspunderea, inclusiv, pentru furtul acestor entități. Deci, formal, ele sunt asimilate bunurilor „neutre”. Cărui element constitutiv să le raportăm în acest caz: obiectului infracțiunii sau laturii obiective a infracțiunii?

Nu putem raporta obiectul material al infracțiunii, de la caz la caz, fie obiectului infracțiunii, fie laturii obiective a infracțiunii. Considerăm că o asemenea diferențiere nu își găsește justificare: legea penală apără nu bunurile, nu entitățile materiale. Legea penală ocrotește situațiile de fapt existente, chiar dacă acestea presupun numai o aparență de legalitate. Urmând concepția lui V.K. Glistin, bunul, sustras de la o persoană care a sustras anterior același bun, este o entitate „antisocială”. Însă cel care sustrage de la o asemenea persoană trebuie de asemenea tras la răspundere penală, deoarece „legea penală ia în considerație, în ultimă instanță, nu poziția juridică a victimei, ci fapta ilegală a subiectului” [17]. Prin analogie, trebuie să recunoaștem că „(anti)socialitatea” unei sau altei entități, influențate de făptuitor, nu poate să constituie temeiul includerii acesteia în orbita laturii obiective a infracțiunii.

Din această perspectivă, este util a analiza polemica din literatura de specialitate cu privire la raportarea recompensei necuvenite fie la obiectul material al coruperii pasive (coruperii active), fie la mijlocul de săvârșire a acestei infracțiuni. De exemplu, N.I. Korjanski menționează că „bunurile, banii, valorile etc. servesc în cazul coruperii ca mijloc de influențare asupra persoanei cu funcție de răspundere, deci nu se deosebesc în acest sens de oricare alt mijloc de săvârșire a infracțiunii” [18]. Un punct de vedere similar este împărtășit în doctrina penală rusă – de A.F. Ospinnikov [19] și A.K. Kviținia [20]. În doctrina penală autohtonă aceeași

poziție este exprimată de către I.Țurcan [21]. Cu toate că, inițial, el considera că „mita poate fi referită, cu siguranță, la obiectul material al crimei” [22].

Obiectând la punctul de vedere expus mai sus, menționăm că recompensa necuvenită, transmisă de către corupător, nu este folosită de către cel corupt ca instrument de influențare asupra valorilor și relațiilor sociale apărute de legea penală. Coruperea pasivă e considerată consumată din momentul pretinderii, primirii, acceptării recompensei necuvenite. Iată de ce, acțiunile ulterioare vizând recompensa dată depășesc componența infracțiunii de corupere pasivă. În legătură cu aceasta, nu putem fi de acord cu S.M. Budatarov care consideră că, în contextul coruperii pasive, „recompensa necuvenită este mijlocul de săvârșire a infracțiunii, deoarece se acordă pentru a-l determina pe cel corupt să săvârșească acțiuni în viitor, ori pentru acțiunile deja îndeplinite” [23]. Este de neacceptat această opinie, luând în considerație maniera în care legiuitorul descrie scopul coruperii pasive în dispoziția art.324 CP RM: „pentru a îndeplini sau nu, ori pentru a întârzia sau grăbi îndeplinirea unei acțiuni ce ține de obligațiile ei (ale persoanei cu funcție de răspundere – *n.a.*) de serviciu, ori pentru a îndeplini o acțiune contrar acestor obligații, precum și pentru a obține de la autorități distincții, funcții, piețe de desfacere sau o oarecare decizie favorabilă”. Acțiunile deja îndeplinite de persoana cu funcție de răspundere nu se pot referi la scopul infracțiunii. Dacă unei asemenea persoane i se oferă recompensa ilicită deja după îndeplinirea acțiunii ce ține de obligațiile ei de serviciu, fără ca ea să fi pretins sau acceptat (chiar tacit) anterior o astfel de recompensă, nu există nici un temei de a-i aplica celui recompensat necuvenit răspunderea penală. Nefiind posibilă urmărirea de către el a scopului descris în art.324 CP RM, acceptarea unei astfel de gratitudini poate avea ca efect cel mult răspunderea disciplinară.

În general, se creează impresia că cei care propun raportarea obiectului material al infracțiunii la sistemul de referință al laturii obiective nu au reușit să pătrundă în esența conceptului „mijlocul de săvârșire a infracțiunii”. De aceea, este cazul să elucidăm natura juridică a mijlocului de săvârșire a infracțiunii.

Mijlocul de săvârșire a infracțiunii îndeplinește un important rol de caracterizare a laturii obiective a infracțiunii, ceea ce reprezintă una din garanțiile unei sentințe echitabile ca rezultat al examinării judiciare a cauzei penale. Un astfel de mijloc exercită un impact considerabil asupra gradului și caracterului prejudiciabil al infracțiunii. Tocmai de aceea, atunci când legiuitorul indică – explicit sau tacit – în norma de incriminare mijlocul de săvârșire a infracțiunii, putem presupune un pericol social comparativ mai sporit în raport cu ipoteza dacă făptuitorul nu s-ar fi folosit de mijlocul respectiv. Ca exemplu pot fi prezentate: folosirea mijloacelor periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane pentru săvârșirea omorului, vătămării intenționate grave a integrității corporale sau a sănătății, vătămării intenționate medii a integrității corporale sau a sănătății (lit.k) alin.(3) art.145, lit.f) alin.(2) art.151, lit.g) alin.(2) art.152 CP RM); folosirea unor instrumente speciale de tortură pentru săvârșirea maltratării intenționate sau altor acte de violență (lit.g) alin.(2) art.154 CP RM); aplicarea armei sau a altor obiecte folosite în calitate de armă pentru săvârșirea răpirii unei persoane, privațiunii ilegale de libertate, tâlhăriei, șantajului etc. (lit.g) alin.(2) art.164, lit.f) alin.(2) art.166, lit.e) alin.(2) art.188, lit.b) alin.(3) art.189 etc. CP RM); folosirea armei la săvârșirea traficului de ființe umane (lit.g) alin.(2) art.165 CP RM); aplicarea armei sau a altor obiecte care au servit drept armă ori au fost special adaptate pentru vătămarea integrității corporale sau a sănătății pentru săvârșirea violării dreptului la libertatea întrunirilor (lit.a) alin.(2) art.184 CP RM); utilizarea mijloacelor tehnice speciale, destinate pentru dobândirea ilicită a informației, în cazul violării dreptului la secretul corespondenței (lit.b) alin.(2) art.178 CP RM); folosirea mijloacelor tehnice speciale pentru săvârșirea accesului neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații (lit.d) alin.(2) art.261¹ CP RM) etc.

În alte cazuri, săvârșirea infracțiunii cu ajutorul unui anume mijloc atrage nu agravarea răspunderii penale, ci agravarea pedepsei penale. Astfel, în conformitate cu lit.k) alin.(1) art.77 CP RM, la stabilirea pedepsei se consideră circumstanță agravantă săvârșirea infracțiunii cu folosirea armei, a munițiilor, a substanțelor explozive ori a dispozițiilor ce le imită, a mijloacelor tehnice speciale pregătite, a substanțelor nocive și radioactive, a preparatelor medicamentoase și a altor preparate chimico-farmacologice. De asemenea, implică agravarea pedepsei penale săvârșirea infracțiunii prin mijloace care prezintă un pericol social sporit (lit.i) alin.(1) art.77 CP RM).

În cazul unor infracțiuni, folosirea unui anume mijloc nu determină nici agravarea răspunderii penale, nici agravarea pedepsei. De exemplu, una dintre metodele alternative ale contrabandei (art.248 CP RM) este folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală. De asemenea, în cazul escrocheriei (art.190 CP RM), documentul fals poate fi folosit, în mod implicit, pentru sustragere. În cazuri de o asemenea

natură, folosirea unui mijloc de săvârșire a infracțiunii denotă o anumită tendință a personalității infractorului, care nu se mulțumește (sau nu se mai mulțumește) să săvârșească infracțiunea într-o manieră rudimentară, accesibilă, neperformantă. Astfel, specificul mijlocului de săvârșire a infracțiunii, modul în care a ajuns acest mijloc în posesia făptuitorului, dacă l-a adaptat sau nu săvârșirii infracțiunii, intensitatea cu care a fost folosit mijlocul de săvârșire a infracțiunii etc. – toate acestea contribuie la relevarea caracteristicilor antisociale ale infractorului.

Referințe:

1. Dongoroz V. și alții. Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Specială. Vol.III. - București: Editura Academiei, 1971, p.8.
2. Уголовное право. Часть Общая / Под ред. В.Н. Петрашова. - Москва, 1999, с.150.
3. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. - Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004, с.239.
4. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - Москва: Зерцало, 2002, с.217.
5. Денисова А.С. Отграничение орудий и средств совершения преступления от предмета преступления // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке. Материалы второй международной научно-практической конференции. - Москва: МГЮА, 2005, с.121-125.
6. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.106.
7. Brînză S. Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.725.
8. Ibidem, p.425.
9. Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. - Харьков: Высшая школа, 1988, с.35.
10. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). - Ленинград: Издательство ЛГУ, 1979, с.50.
11. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. - Москва: Юридическая литература, 1961, с.141.
12. Тацкий В.Я. Op. cit., p.37.
13. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.196.
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.73-77.
15. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.4.
16. Тацкий В.Я. Op. cit., p.54.
17. Brînză S. Op. cit., p.327.
18. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. - Москва: Академия МВД, 1980, с.130.
19. Оспинников А.Ф. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1973, с.40.
20. Квициния А.К. Взятничество и борьба с ним. - Сухуми: Алашара, 1980, с.28-30.
21. Brînză S. Ulianovschi X., Stati V. și alții. Op. cit., p.623.
22. Țurcan I. Obiectul material al infracțiunii de luare de mită // Revista Națională de drept. - 2001. - Nr.9. - P.49-52.
23. Будатаров С.М. Получение взятки: уголовно-правовая характеристика: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Томск, 2004, с.16.

Prezentat la 01.11.2007

DIN NOU DESPRE INFRAȚIUNEA DE PRUNCUCIDERE. CONSIDERAȚII CRITICE ASUPRA UNOR OPINII DOCTRINARE

Vitalie STATI

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article refers to the offence of infanticide. Critical considerations regarding some doctrinaire opinions are exposed in the present study. Some aspects with regards to the juridical framing of the offence of infanticide are analyzed. The opinions of notorious scientists referring to the material object and the special judicial object of the named offence, to whether the infanticide is an attenuated form of murder or an offence by itself, to the application of the theory of the participation allocation in qualifying the offence of infanticide are presented and debated, and the personal opinions regarding these are explained.

*Argumenta pondendantur,
non numerantur*

În ultimii ani, în cadrul doctrinei penale naționale au fost realizate mai multe studii consacrate conotațiilor juridico-penale ale pruncuciderii [1]. Caracterizate prin actualitate și noutate științifică, acestea au reușit să se impună prin rezultatele teoretice obținute, contribuind la elaborarea teoriei de încadrare juridică a infracțiunii prevăzute la art.147 CP RM. Totuși, spectrul juridico-penal al faptei de pruncucidere este într-atât de complex, încât este prea devreme a se pune punctul pe i.

Vom începe cu examinarea unei probleme ce comportă mai puțină aplicativitate practică, însă prezintă interes în vederea asigurării rigurozității metodologice a discursului științific. Astfel, V.Holban, referindu-se la obiectul apărării penale în cazul infracțiunii de pruncucidere, utilizează sintagma „obiectul juridic nemijlocit” [2]. În contextul aceleiași infracțiuni, sintagma enunțată o folosește A.Borodac [3]. Într-un alt context, ea e utilizată de către V.Cușnir, V.Berliba și R.Cojocar [4].

În alte surse, sintagma „obiect direct al infracțiunii” este folosită pentru a desemna obiectul material al infracțiunii [5].

Poate nu are importanță care categorie a obiectului infracțiunii o desemnează formula „obiectul nemijlocit (direct) al infracțiunii”: obiectul juridic special al infracțiunii sau obiectul material al infracțiunii?

Considerăm că răspunsul la această întrebare este negativ.

Definind noțiunea de obiect material al infracțiunii, unii doctrinari – atât ruși, cât și români – folosesc deloc întâmplător caracteristici denotative similare: „obiectele fizice ale lumii înconjurătoare, influențând asupra căroră făptuitorul atentează asupra obiectului juridic de apărare penală, săvârșind prin aceasta infracțiunea” [6]; „elementul obiectului infracțiunii, influențând asupra căruia făptuitorul încalcă sau încearcă să încalce relațiile sociale” [7]; „bunul, lucrul sau valoarea împotriva căruia (căreia) se îndreaptă acțiunea/inacțiunea incriminată și asupra căruia (căreia) se răsfrâng urmările provocate, aducându-se astfel atingere relațiilor sociale ocrotite de norma de drept penal” [8] etc.

Nu mai puțin expliciti sunt B.S. Nikiforov și Ia.M. Brainin, care consideră că infracțiunea poate aduce atingere obiectului apărării penale atât în mod nemijlocit, cât și în mod mijlocit, atât direct, cât și indirect, adică prin intermediul obiectului material [9].

Cu opinia acestor doi autori nu putem fi de acord, deoarece, în orice ipoteză, obiectul apărării penale suferă atingere infracțională în mod mijlocit, indirect. Astfel, în literatura de specialitate au fost evidențiate trei variante ale „mecanismului” de atingere infracțională asupra obiectului apărării penale: a) infracțiunea poate influența în mod nemijlocit asupra facultății sociale ocrotite de legea penală; b) infracțiunea se poate exprima în influențarea nemijlocită asupra obiectului material al infracțiunii; c) infracțiunea poate fi realizată pe calea influențării nemijlocite asupra victimei (subiectului pasiv) [10].

Odată ce infracțiunea de pruncucidere are obiect material, obiectul juridic special al acestei infracțiuni suferă atingere tocmai prin intermediul acestuia. De altfel, chiar V.Holban este nevoit s-o recunoască: „Obiectul material al infracțiunii este corpul copilului nou-născut, deoarece asupra acestuia se exercită **nemijlocit** (sublinierea ne aparține – *n.a.*) activitatea de ucidere” [11]. În această situație, a opera cu noțiunea „obiectul juridic nemijlocit” înseamnă nu altceva decât a o echivala cu noțiunea „obiect material”. Ceea ce nu poate fi acceptat.

Noțiunea „obiectul juridic nemijlocit al infracțiunii” este vehiculată și în doctrina penală română [12]. Însă, acest fapt nu-i poate conferi mai multă autoritate. Deoarece, după cum am demonstrat mai sus, noțiunea dată este o elucubrație pseudoștiințifică: utilizarea unei asemenea noțiuni face ca noțiunea „obiectul material al infracțiunii” să-și piardă sensul. Și atunci nu mai rămâne decât un pas până la „îmbrățișarea” ideii că „nu este riguros științific a vorbi despre un „obiect material”, deoarece sistemul Părții Speciale a Codului penal are la bază criteriul obiectului juridic al infracțiunii” [13].

Replicând, trebuie să consemnăm că ignorând existența obiectului material al infracțiunii nu înseamnă că el nu va continua să existe în mod real. În această ecuație, unde va fi locul rigurozității științifice?

În concluzie, în locul conceptului compromis „obiectul juridic nemijlocit al infracțiunii”, recomandăm utilizarea unui concept care a reușit să se afirme prin precizie și, mai ales, prin relația dihotomică derivată cu conceptul „obiectul juridic generic”. Ne referim la conceptul „obiectul juridic special”.

Făcând o tranziție de la general la particular, să ne concentrăm în cele ce urmează atenția asupra unor aspecte cu o aplicativitate mai pronunțată, ținând de încadrarea juridică a infracțiunii de pruncucidere.

Astfel, V.Berliba și R.Cojocar consideră că pruncuciderea constituie o formă atenuată a omorului și nu o infracțiune proprie [14]. În termeni similari, A.Borodac afirmă că pruncuciderea este o varietate a omorului [15]. Ideea este dezvoltată de către R.Cojocar, care susține: „Regimul autonom de incriminare a pruncuciderii în legea penală nu constituie temei de a o considera o infracțiune-tip. Astfel, pruncuciderea este o specie a infracțiunii de omor, pentru care se stabilește un regim mai blând de sancționare și care cuprinde în conținutul său constitutiv configurația tipică a omorului, la care se adaugă și subelementele circumstanțiale descrise în dispoziția de incriminare a art.147 CP RM. Aceste condiții circumstanțiale descrise în dispoziția de incriminare a art.147 CP RM se referă în special la timpul de comitere a infracțiunii, la calitatea deținută de subiectul infracțiunii și la starea fizică sau psihică deosebită provocată de procesul fiziologic al nașterii. Prin urmare, între omorul intenționat și infracțiunea de pruncucidere există o legătură de tipul: conținut de bază – conținut cu circumstanțe atenuante” [16].

Analizând aceste opinii, trebuie să consemnăm că, sub aspect juridico-penal, nu se pune la îndoială că pruncuciderea reprezintă un omor săvârșit în prezența unei circumstanțe atenuante. Însă, aceasta nu este una și aceeași cu a afirma că pruncuciderea este o circumstanță atenuantă a omorului. Sub aspect tehnico-legislativ, pruncuciderea este o infracțiune-tip. Or, infracțiunile-tip, împreună cu variantele acestora, sunt cuprinse în același articol. Iar răspunderea pentru pruncucidere e stabilită nu în art.145 „Omorul intenționat” al Codului penal, dar într-un articol aparte. Doar variantele calificate (a nu se confunda cu variantele agravate) pot fi prevăzute în norme aparte.

Însă, legiuitorul autohton, spre deosebire, de exemplu, de legiuitorul român, nu prevede asemenea variante ale infracțiunii. De aceea, nu putem sprijini punctul de vedere conform căruia pruncuciderea este „o formă atenuată a omorului”.

Continuându-ne demersul, reproducem o altă afirmație, de data aceasta aparținând lui V.Berliba și R.Cojocar: „... dacă am considera pruncuciderea o infracțiune aparte, și nu o formă atenuată a omorului, nu vom putea concepe încadrarea acțiunilor celorlalți participanți, distincte față de cele ale autorului. Această soluție s-ar afla în dezacord cu regulile de încadrare a infracțiunii săvârșite în participație, care sunt axate pe ideea că calificarea juridică a faptei participanților în mod distinct de fapta autorului se află în dezacord cu principiul unității de infracțiune, precum și cu caracterul dependent al acțiunii participanților în raport cu cea a autorului” [17].

Astfel, faptul că alte persoane decât mama victimei, care contribuie într-un fel sau altul la lipsirea de viață a noului-născut, sunt trase la răspundere conform art.145 CP RM (cu sau fără trimitere la art.42 CP RM) se datorează, în opinia celor doi autori, specificului tehnico-legislativ al normei de incriminare a pruncuciderii (aspect la care ne-am referit anterior), precum și accesorietații participației.

Trebuie de menționat că teoriei accesorietații participației i s-au adus critici întemeiate atât în doctrina penală rusă, cât și în cea română. Astfel, L.D. Gauhman afirmă: „Renunțarea la principiul accesorietații participației constă în aceea că: în primul rând, fiecare participant poartă răspundere nu pentru infracțiunea străină, dar pentru propria faptă infracțională; în al doilea rând, principalul vinovat într-un caz concret poate fi nu autorul infracțiunii, dar un alt participant; în al treilea rând, nu este indispensabilă recunoașterea complicelui ca fiind întotdeauna participantul secundar cu un grad de răspundere mai redus” [18]. La rândul său, P.Dungan susține că, de pe pozițiile teoriei accesorietații participației: „nu se poate explica participația în cazul infracțiunilor proprii, și anume, când executarea materială aparține unei persoane fără calitatea cerută de lege sau fără

să acționeze în scopul cerut de lege și care ar urma să răspundă eventual în calitate de complice, chiar dacă obiectiv contribuția respectivă ar fi realizat cerințele normei de incriminare și ar putea fi considerată drept o contribuție de autor” [19].

În ce ne privește, considerăm că teoria accesorieității participației este o teorie aplicabilă în majoritatea ipotezelor de calificare, dar nu în toate. Ea nu este o teorie universală. Există excepții care scapă incidenței acestei teorii. Una dintre aceste excepții este tocmai cazul când la lipsirea de viață a copilului nou-născut iau parte două sau mai multe persoane, printre care și mama victimei. În acest caz, acțiunile tuturor celorlalte persoane (altele decât mama victimei) nu vor avea un caracter dependent în raport cu cea a autorului. Însă, aceasta se explică nu prin faptul că pruncuciderea este o „formă atenuată a omorului”. Explicația este mult mai simplă. Ea se află chiar la suprafață, având exclusiv conotații juridico-penale, și nu tehnico-legislative. În acest sens, A.I. Rarog susține: „Tratamentul atenuat aplicat mamei copilului nou-născut pentru lipsirea lui de viață este condiționat fie de starea ei psihofiziologică specifică din timpul nașterii sau imediat după naștere, fie de afecțiunea ei psihică ce nu exclude responsabilitatea ... Acești factori se raportează exclusiv la persoana făptuitoarei și nu pot determina o influență atenuantă asupra calificării acțiunilor celorlalți participanți la această infracțiune” [20]. Într-o manieră apropiată se exprimă V.Holban: „Fiind o circumstanță personală, circumstanța atenuantă dată nu se răsfrânge asupra participanților, aceștia urmând să răspundă în baza lit.d) alin.(3) art.145 CP RM” [21].

Într-adevăr, legat de procesele de graviditate și naștere, tratamentul atenuat, prescris de legiuitor făptuitoarei pruncuciderii, se poate răsfrânge exclusiv asupra acesteia. Deci, are un caracter personal, și nu real. În context, ar fi oportun ca în Codul penal al Republicii Moldova să fie consacrată regula respectată în practică, regulă stabilită la alin.(1) art.42 CP al României: „Circumstanțele privitoare la persoana unui participant nu se răsfrâng asupra celorlalți”.

Dintr-o altă perspectivă, suntem de părere că participația este de neconceput în cazul pruncuciderii.

Pentru a exista participație, este necesar „ca toți infractorii să săvârșească **aceeași** (sublinierea ne aparține – *n.a.*) infracțiune, ceea ce determină **unitatea** (sublinierea ne aparține – *n.a.*) de încadrare juridică a faptei” [22]. Însă, în cazul în care la lipsirea de viață a noului-născut iau parte două sau mai multe persoane, printre care și mama victimei, nu se poate vorbi despre unitatea de încadrare juridică a faptei. Aceasta întrucât acele una sau mai multe persoane, pe de o parte, și mama victimei, pe de altă parte, nu săvârșesc aceeași infracțiune. Conștientizând relația pe care o are cu victima, mama acesteia își dă seama că săvârșește pruncuciderea. Pe de altă parte, conștientizând că nu au aceeași relație specifică cu victima, celelalte persoane își dau seama că săvârșesc infracțiunea de omor intenționat. Aceasta rezultă din elementara prezumție de cunoaștere a legii penale, și nu necesită cunoștințe speciale în domeniul dreptului penal. Astfel, obiectiv, cele două sau mai multe persoane (inclusiv mama victimei) săvârșesc aceeași faptă. Nu însă și subiectiv. Totuși, chiar în plan obiectiv, toate aceste persoane iau parte la lipsirea de viață a nou-născutului. Deci, la o faptă care poate fi matrice atât pentru pruncucidere, cât și pentru omorul intenționat [23]. De aceea, luând în considerație că teoria accesorieității participației nu este funcțională în cazul pruncuciderii, teza participației la pruncucidere nu ar fi cu nimic mai prioritară decât teza participației la omorul intenționat. Iată de ce, nu poate fi acceptată nici prima teză, nici cea de-a doua. Pe cale de consecință, contribuția mamei victimei și contribuția celorlalte persoane trebuie disociate, constituind infracțiuni de sine stătătoare.

În alt context, V.Brus și P.Oprea sunt de părere că omorul unui făt, *alias fetucidul*, este o fază a infracțiunii de pruncucidere [24]. Într-un mod apropiat se exprimă R.Cojocar: „În sens juridico-penal, termenul „copil nou-născut” îl cuprinde și pe cel de „făt”, aflat în procesul de expulzare de la etapa demarării nașterii fiziologice” [25].

Dincolo de incongruențele stilistice ale acestor luări de poziții, atrage atenția faptul că autorii respectivi se pronunță ca noțiunile „făt” și „copil” să fie privite în relația „parte-întreg”.

În sens literar, „făt” este considerat produs al concepției din uter „până când se naște” [26]. Pe de altă parte, „copilul” este persoana „în primii ani ai vieții” [27]; deci, „după ce se naște”, de această dată. Chiar în Legea Republicii Moldova privind drepturile copilului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 15.12.1994, se menționează că o persoană este considerată copil **din momentul nașterii** până la vârsta de 18 ani [28].

Rezultă că cele două noțiuni „făt” și „copil” nu se pot intersecta. În plan temporal, ceea ce le separă este momentul nașterii, adică momentul în care are loc „actul fiziologic prin care fătul, ajuns la stadiul de maturitate, este expulzat sau extras din cavitatea uterină” [29]. Cu alte cuvinte, formula „timpul nașterii”, pe care

legiuitorul o utilizează în dispoziția art.147 CP RM, desemnează anume actul nașterii, și nu procesul nașterii (incluzând cele trei perioade: dilatația, expulzarea, delivrența). Accentuăm aceasta pentru a arăta că nu este posibil, în nici un moment, să se ateste așa-numita ipostază „copil-făt” [30]. Este impropriu a raporta noțiunea de feticid la cazurile „în care mama omoară fătul când acesta doar a scos capul” [31], deoarece în acest moment cel asupra căruia se acționează este copilul, și nu fătul. Din momentul apariției oricărei părți a corpului copilului din organismul matern viața extrauterină ia locul vieții intrauterine [32]. Ipostaza „făt” este succedată de ipostaza „copil”. În concluzie, între noțiunile „făt” și „copil” nu poate exista o relație de tip „parte-întreg”.

Într-un alt context, V.Holban susține: „Dacă mama a luat hotărârea de a-și ucide copilul înainte de nașterea acestuia, deci, în afară și independent de vreo tulburare pricinuită de naștere, și dacă sunt îndeplinite și celelalte condiții ale premeditării, fapta va constitui un omor deosebit de grav, prevăzut de lit.b) și d) alin.(3) art.145 CP RM” [33]. Într-un mod similar își expune părerea R.Cojocaru: „Dat fiind faptul că între momentul luării deciziei infracționale și cel al realizării actului infracțional nu se scurge un interval de timp suficient în care acestea ar pute fi obiectivate, actele preparatorii, oricare ar fi forma lor, nu sunt posibile la infracțiunea de pruncucidere” [34].

Se creează impresia că cei doi autori încearcă să ne arate doar ceea ce este la suprafață. Să încorseteze în clișee banale realitatea socială, care poate fi foarte complexă, depășind orice tipare concepționale desuete. Realitatea socială nu poate fi adaptată teoriei dreptului penal. Din contra, teoria dreptului penal trebuie să răspundă prin soluții provocărilor realității sociale.

La concret, să modelăm următoarea situație: femeia gravidă procură, adaptează, fabrică mijloacele de lipsire de viață a copilului pe care preconizează să-l nască, sau creează intenționat, pe altă cale, condiții pentru lipsirea de viață a acestuia. Cu alte cuvinte, își demonstrează premeditarea în raport cu lipsirea de viață a copilului pe care îl va naște. De remarcat că, nu întâmplător, utilizăm o formulare lipsită de o precizie particularizantă: „lipsirea de viață a copilului pe care îl va naște”. De ce? Pentru că, deocamdată, nu se cunoaște ce infracțiune va comite ea până la urmă: pruncucidere sau omor intenționat? Faptul că mama victimei a demonstrat premeditare nu înseamnă neapărat că fapta ei nu poate fi calificată conform art.147 CP RM. Or, făptuitoarea poate premedita orice, cu excepția stării de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, care este cauzată de naștere. O asemenea stare nu poate fi programată. Deci, ea poate să apară inclusiv la făptuitoarea care a premeditat lipsirea de viață a propriului copil. Nu este exclus că s-a pregătit de comiterea omorului intenționat. Însă, îi vom califica fapta conform art.147 CP RM, deoarece nu putem ignora prezența stării emoționale specifice, care îi determină atenuarea răspunderii penale. Ceea ce are loc la momentul săvârșirii infracțiunii eclipsează tot ceea ce întreprinde făptuitoarea *ante-factum*. Astfel, este posibil ca intenția inițială (de a săvârși omor intenționat) să sufere transformare, așa încât intenția supraviețuită să conștientizeze în intenția de a săvârși pruncucidere.

Explicația acestei soluții o găsim chiar și în ipoteza în care apelăm la concepția, pe care am criticat-o *supra*, că pruncuciderea este o formă atenuată a omorului. În această ipoteză, atestăm concurența dintre componența de infracțiune cu circumstanțe atenuante și componența de infracțiune cu circumstanțe agravante. Prevederea de la lit.a) art.117 CP RM ne obligă să soluționăm concurența dintre art.147 CP RM și lit.a) alin.2) art.145 CP RM în favoarea normei care incriminează fapta de pruncucidere.

Într-o altă ordine de idei, în opinia lui R.Cojocaru, „orice privare de viață a copilului în timpul unei nașteri artificiale declanșate după a 21-a săptămână de gestație trebuie calificată ca omor, iar în cazul săvârșirii faptei de către mamă în împrejurările prevăzute de art.147 CP RM – ca pruncucidere” [35].

Nu este clar, la ce ar ajuta înlocuirea unui asemenea termen? Poate la apărarea mai eficientă a vieții noului-născut? Categoriec, nu. Înlocuirea unui astfel de termen ar însemna, de fapt, discriminarea noilor-născuți în ce privește apărarea dreptului lor la viață, discriminare care ar avea la bază criteriul absolut irelevant – vârsta sarcinii. De exemplu, dacă nașterea s-ar produce înainte de a 21-a săptămână de gestație (ceea ce este foarte verosimil, luând în considerație progresul tehnico-științific în sfera medicinei), ar rezulta că lipsirea de viață a noului-născut de către mama acestuia nu ar trebui calificată ca pruncucidere. Să aibă o semnificație atât de mare pentru calificare termenul până la care a evoluat sarcina, odată ce la calificare nu interesează dacă copilul s-a născut viabil sau neviabil? Important este să se nască viu. Chiar dacă nou-născutul va trăi doar câteva minute, în acest scurt timp trebuie să-i fie apărată viața. Mai ales împotriva faptelor infracționale care îi aduc atingere. Iată de ce, propunerea de a restrânge sfera de aplicare a art.147 CP RM, în funcție de termenul la care expiră sarcina, este inoportună.

Într-un alt context, ne exprimăm dezacordul cu opinia lui R.Cojocaru precum că pruncuciderea în prezența pluralității de victime trebuie calificată întotdeauna conform regulilor concursului de infracțiuni [36]. Nu poate convinge în acest sens nici referirea la punctul de vedere exprimat de T.Vasilie, D.Pavel, G.Antoniou și alți autori, care consideră că în cazul uciderii gemenilor va exista o dublă infracțiune de pruncucidere, chiar dacă numai unul din ei a fost ucis în mod direct, iar celălalt a murit drept consecință a primului deces [37].

Pluralitatea de victime nu condiționează necesarmente pluralitatea de infracțiuni. Stabilirea lipsei sau existenței unicității rezoluției (intenției infracționale unice) este determinată pentru a se răspunde la întrebarea: oare se rețin atâtea infracțiuni de pruncucidere câte victime sunt? Chiar V.Berliba și R.Cojocaru menționează: „Prin repetarea acțiunilor-inacțiunilor, infracțiunea prelungită se aseamănă cu concursul de infracțiuni, deosebirea fiind sub aspectul laturii subiective, la infracțiunile prelungite existând o intenție unică (un singur scop), iar la concursul de infracțiuni – atâtea intenții, câte infracțiuni se află în concurs” [38]. Există vreun motiv ca această teză să nu fie aplicabilă în cazul infracțiunii de pruncucidere? Considerăm că nu.

Omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane (lit.a) alin.(3) art.145 CP RM) reprezintă o infracțiune unică nu deoarece așa a dorit legiuitorul, dar pentru că are la bază o intenție unică. Infracțiunea prevăzută la lit.a) alin.(3) art.145 CP RM în nici un caz nu este un concurs al infracțiunilor de omor, asimilat de către legiuitor unei infracțiuni unice de omor. Ar fi un nonsens, care ar veni în dezacord cu logica elementară. Prin analogie, întrucât în art.147 CP RM nu există o circumstanță agravantă similară celei de la lit.a) alin.(3) art.145 CP RM, calificarea urmează a fi făcută numai conform art.147 CP RM, nefiind necesară o calificare suplimentară.

De altfel, în ipoteza analizată, concursul de infracțiuni nu este posibil și din considerentele că succesiunea a două infracțiuni identice nu poate, prin definiție, să formeze concursul de infracțiuni. Anume aceasta rezultă din dispoziția art.33 CP RM. În alte situații, succesiunea a două infracțiuni identice poate atesta repetarea infracțiunii, așa cum aceasta e desemnată prin noțiunea din art.31 CP RM. Însă, repetarea infracțiunii implică agravarea răspunderii penale numai dacă legiuitorul o prevede în norma de incriminare concretă ca circumstanță agravantă. În art.147 CP RM nu se stabilește o asemenea agravantă. În consecință, întrucât repetarea infracțiunii nu poate fi asimilată concursului de infracțiuni, pruncuciderea în prezența pluralității de victime, presupunând repetarea infracțiunii, se va califica o singură dată conform art.147 CP RM.

Oricare altă soluție ar constitui o improvizare care încalcă flagrant principiul legalității.

Într-o altă ordine de idei, T.Țibulenko afirmă că norma care incriminează fapta de pruncucidere trebuie suplimentată cu prevederea care ar determina agravarea răspunderii penale în prezența unei cruzimi deosebite [39]. R.Cojocaru precipită evenimentele, considerând că o asemenea agravantă este incompatibilă cu infracțiunea de pruncucidere [40]. Da, este incompatibilă în acel sens că nu-și poate produce efectele: calificarea se va face nu potrivit lit.h) alin.(3) art.145 CP RM, dar conform art.147 CP RM. Totuși, aceasta nu înseamnă că la săvârșirea pruncuciderii circumstanța „cu deosebită cruzime” este de neconceput. Implicit, o recunoaște chiar R.Cojocaru, prezentând un exemplu din practica judiciară, când mama și-a înecat copiii pe care i-a născut într-un lighean cu apă și lichid hemoragic [41]. Există vreun motiv ca o asemenea faptă (ca și oricare altă faptă de pruncucidere, presupunând prezența cruzimii deosebite, să nu fie calificată conform art.147 CP RM, în cazul în care se constată prezența tuturor condițiilor specificate în articolul dat? Nu, nu există. În genere, luând în considerație specificul infracțiunii de pruncucidere, ar fi cazul să ne întrebăm: este posibil să nu fie considerată deosebită cruzimea manifestată de către mamă în raport cu copilul pe care tocmai l-a născut? Dacă nu metoda cu care operează făptuitoarea, atunci ambianța sau alte împrejurări vor demonstra, în cele mai multe cazuri, deosebita cruzime a făptuitoarei.

În aceste condiții, semnalăm lipsa de oportunitate în completarea art.147 CP RM cu o prevedere de tipul „cu deosebită cruzime”. Aceasta deoarece în ipoteza dată ar rămâne practic inaplicabilă varianta-tip a infracțiunii de pruncucidere.

Referințe:

1. *A se vedea*, de exemplu: Gîrla L. Evoluția reglementării răspunderii penale pentru infracțiunea de pruncucidere // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.2. - P.29-36; *Idem*. Noțiunea de nou-născut în cauzele de pruncucidere // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.4. - P.27-30; *Idem*. Aspecte ale procesului de naștere în cauzele de pruncucidere // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.5. - P.20-22; *Idem*. Problema determinării în doctrina penală a momentului de început al vieții omenești // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.6. - P.23-27; *Idem*. Delimitarea pruncuciderii de infracțiunile conexe în baza criteriilor subiective // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.10. -

- P.38-40; Cojocaru R. Elemente de drept comparat privind calificarea pruncuciderii și propuneri *de lege ferenda* // Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova. - Chișinău, 2002, p.17-25; *Idem*. Despre participația la infracțiunea de pruncucidere // Anuar științific al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova „Probleme actuale de prevenire și combatere a criminalității”. - Chișinău, 2003, p.206-212; *Idem*. Incriminarea infracțiunii de pruncucidere în noul Cod penal al Republicii Moldova // Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Criminalitatea în Republica Moldova: starea actuală, tendințe, măsuri de prevenire și de combatere”. - Chișinău, 2003, p.174-175; *Idem*. Elementul material al infracțiunii de pruncucidere: controverse și caracterizare // Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova. - Chișinău, 2006, p.52-55 etc.
2. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat. - Chișinău: Cartier, 2005, p.224.
 3. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A.Barbăneagră. - Chișinău, 2003, p.313.
 4. Cușnir V., Berliba V., Cojocaru R. Drept penal. Culegere de teste și spețe pentru examenul de licență. - Chișinău, 2007, p.70.
 5. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.75; Mitrache C. Drept penal român. Partea Generală. - București: Șansa, 1994, p.85; Zolyneak M. Drept penal. Partea Generală. - Iași: Chemarea, 1994, p.108; Alecu Gh. Drept penal. Partea Generală. - Constanța: Europolis, 2007, p.170.
 6. Уголовное право. Часть Общая. – Москва: Юридическая литература, 1966, с.131.
 7. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том.1 / Под ред. Н.А. Беляева. - Ленинград: Издательство ЛГУ, 1968, с.303.
 8. Boroî A. Drept penal. Partea Generală. - București: ALL Beck, 1999, p.107.
 9. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. - Москва: Госюриздат, 1960, p.132-133; Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. - Москва: Юридическая литература, 1963, с.168-169.
 10. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.89.
 11. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. Op.cit., p.224.
 12. *A se vedea*, de exemplu: Tănăsescu I. Curs de drept penal general. - București: INI, 1997, p.153; Butiuc C. Infracțiunea complexă. - București: ALL Beck, 1999, p.56.
 13. Răpeanu Gr. Obiectul infracțiunii // Analele Universității București. Seria „Științe sociale”. Științe juridice. - 1965. - P.47.
 14. Berliba V., Cojocaru R. Reglementări de drept vizând participația la infracțiunea de pruncucidere // Avocatul popoului. - 2004. - Nr.10-11. - P.25-26.
 15. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu, p.313.
 16. Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere: Autoreferat al tezei de doctor în drept. - Chișinău, 2007, p.9.
 17. Berliba V., Cojocaru R. Op.cit., p.25-26.
 18. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. - Москва: ЮрИнфоР, 2001, с.226.
 19. Dungan P. Participația penală atipică // Doctrină și jurisprudență. - 2005. - Nr.2. - P.33-107.
 20. Парог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.269.
 21. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. Op.cit., p.225.
- Astfel, observăm că V.Holban identifică o singură circumstanță agravantă a omorului intenționat, în cazul lipirii de viață a noului-născut, în acea ipoteză în care lipsesc temeiurile de atenuare a răspunderii penale, prevăzute în art. 147 CP RM.
- La rândul lor, V.Berliba și R.Cojocaru identifică două asemenea circumstanțe – agravanta stabilită la lit.b) alin.(3) art.145 CP RM – „asupra unei rude apropiate”, precum și agravanta stabilită la lit.d) alin.(3) art.145 CP RM – „cu bună-știință asupra unui minor”. – *A se vedea*: Berliba V., Cojocaru R. Op.cit., p.25-26.
- În realitate, făptuitorilor (altor decât mama victimei) le sunt reținute **cel puțin trei** circumstanțe agravante. În afară de cele două sus-menționate, este inerentă agravanta „profitând de starea de neputință a victimei” (lit.e) alin.(2) art.145 CP RM). Faptul că, în ipoteza analizată, pedeapsa se va aplica potrivit alin.(3) art.145 CP RM nu înseamnă că agravanta sau agravantele prevăzute la alin.(2) art.145 CP RM pot fi ignorate. La individualizarea pedepsei, ele trebuie luate în considerație de rând cu celelalte.
22. Antoniu G., Mitrache C., Stănoiu R. și alții. Noul Cod penal comentat / Sub red. lui G.Antoniu. - Vol.I. - București: C.H.Beck, 2006, p.402.
 23. A nu se confunda această matrice cu fapta prevăzută la alin.(1) art.145 CP RM.
 24. Brus V., Oprea P. Pruncuciderea – anomalie socială și delict // Anuar Științific al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova „Probleme actuale de prevenire și combatere a criminalității”. - Chișinău, 2006, p.274-277.
 25. Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere, p.18.

26. Dicționarul explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.370.
27. Ibidem, p.224.
28. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.13.
29. Dicționarul explicativ al limbii române. - București: Univers enciclopedic, 1996, p.609.
Insistăm asupra interpretării literare a legii penale, deoarece, conform lit.b) alin.2) art.5 din Legea Republicii Moldova privind actele legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 27.12.2001, actul legislativ trebuie să fie întocmit conform normelor limbii literare. – Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.36-38.
- De altfel, noțiunea de naștere este definită exact în aceeași manieră în literatura de specialitate. – *A se vedea*, de exemplu: Бодяжина В.И., Жмакин К.Н., Кирюшенко А.П. Акушерство: Учебник. - Москва: Медицина, 1986, с.33.
30. Sadovei N. Avortul și dreptul la viață al copilului. Aspecte juridice // Legea și Viața. - 1998. - Nr.5. - P.12-13.
31. Brus V., Oprea P. Op.cit., p.274-277.
32. Tocmai din această cauză își dovedește lipsa de fundamentare noțiunea „fătul intrauterin”. – *A se vedea*: Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere, p.13. Această noțiune este nu altceva decât o construcție pleonastică, odată ce nu poate exista făt extrauterin.
33. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. Op.cit., p.225.
34. Cojocaru R. Op.cit., p.11.
35. Ibidem, p.13.
36. Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere: Teză de doctor în drept. - Chișinău, 2007, p.110-111.
37. Vasiliu T., Pavel D., Antoniu G., și alții. Codul penal comentat și adnotat. Partea Specială. Vol.I. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p.101.
38. Berliba V., Cojocaru R. Controverse referitoare la interpretarea și incriminarea infracțiunii unice prelungite // Avocatul poporului. - 2004. - Nr.12. - P.13-15.
39. Цыбуленко Т.Д. Детоубийства и меры по их искоренению: Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Киев, 1975, с.48.
40. Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere: Teză de doctor în drept. - Chișinău, 2007, p.112-113.
41. Arhiva Judecătoriei sectorului Glodeni, județul Bălți. Dosar nr.I-4/2003, Sentința din 20.03.2003. De asemenea, poziția noastră este confirmată de unele din metodele pe care R.Cojocaru le aduce ca exemple de pruncucidere activă/pasivă: îngroparea și abandonarea noului-născut în condiții de frig. - Cojocaru R. Studiu de drept penal și investigarea judiciară a infracțiunii de pruncucidere: Teză de doctor în drept. - Chișinău, 2007, p.193.

Prezentat la 04.07.2007

INFRAȚIUNEA DE LIMITARE A CONCURENȚEI LIBERE (art.246 CP RM): ARGUMENTE ÎN FAVOAREA MENȚINERII INCRIMINĂRII

Sorin TOMOFEI

Catedra Drept Penal și Criminologie

The offence of free competition limitation is analyzed in the present article. Reasons in the favor of maintaining the incrimination are brought. The article represents a reply to the proposal of the Council of Europe expert V.Coussirat-Coustere of abrogating the art.246 „Free competition limitation” of the Criminal Code of Republic of Moldova. Combining the economic and juridical analysis, a clear “radiography” of the competition climate in Republic of Moldova is carried out. In case of abrogating art.246, there will stay with no efficient protection a social value – free competition – on which existence greatly depends the true assertion of the market economy in Republic of Moldova. The mechanism of protecting the competition in Moldova and in the Western European countries can not be compared mechanically. On the example of some anti-competition actions, it is demonstrated that only the extra-penal means are not sufficient in order to protect the free competition in Moldova.

Internaționalizarea economică a complicat considerabil relațiile dintre companiile și statele concurente. În Uniunea Sovietică, atitudinea față de problema concurenței era rezolvată. În principal, conceptul de concurență era utilizat în raport cu competitivitatea mărfurilor de export. O asemenea stare de lucruri corespundea pe deplin caracterului sistemului economic sovietic. S-ar părea că, în condițiile de astăzi, situația ar trebuie să fie calitativ alta. Totuși, în pofida ritmului ascendent de edificare a economiei de piață, problemei concurenței nu i s-a acordat o atenție pe măsură pe parcursul unei perioade relativ lungi. Aceasta rezultă chiar din nota explicativă a Guvernului la proiectul Legii cu privire la monopolurile naturale: „Necesitatea dezvoltării economiei, a neadmiterii și prevenirii abuzării de către monopolști de situația sa a determinat actualitatea deosebită a elaborării și desfășurării unor măsuri concrete de control și reglementare din partea statului” [1]. Reiese că în cei 16 ani de construire a economiei de piață monopolștii naturali au avut un comportament corect, iar în ultimul timp au început să comită abuzuri?

Neglijarea rolului concurenței în economia de piață a Republicii Moldova a avut ca efect nefast pierderea multor poziții de către producătorii autohtoni atât pe plan economic extern, cât și pe piața internă. Cauzele acestui fenomen constau în scăderea competitivității mărfurilor autohtone, a companiilor din Republica Moldova și, nu în ultimul rând, a țării noastre în ansamblu.

În opinia lui M.I. Ghelvanovschi, conceptul de competitivitate trebuie ipostaziat pe trei niveluri:

- 1) micronivel – mărfurile;
- 2) mezonivel – întreprinderile și uniunile acestora;
- 3) macronivel – economiile naționale ale unor țări aparte [2].

Într-adevăr, la micronivel, competitivitatea se prezintă ca un rezultat al rivalității concurențiale. Este ipostaza cea mai „vizibilă”, având implicații directe asupra fiecăruia din noi – fie consumator, fie producător.

Mezonivelul este sfera în care are loc procesul propriu-zis de formare a competitivității unor mărfuri concrete. De regulă, acest nivel este determinat de implementarea tehnologiilor noi și a metodelor avansate de organizare a proceselor economice. Totuși, nu se exclude aplicarea unor procedee ilegale (uneori având relevanță penală), în vederea formării competitivității la mezonivel. Astfel, Guvernul a fost sesizat în legătură cu acțiunile anticoncurențiale ale posesorilor de unități comerciale exclusive, amplasate în vestibularele instituțiilor medicale din țară. Ca urmare, în cadrul Ministerului Economiei a fost constituit un grup de lucru special, incluzând specialiști din Agenția Națională pentru Protecția Concurenței. În opinia lui V.Cărare, directorul general al acestei Agenții, în cazul dat „se atestă indicii abuzului de situația dominantă pe piață: posesorii respectivelor unități comerciale umflă prețurile, profitând de restricțiile locale de intrare pe acest segment de piață, precum și de situația potențialilor consumatori, nevoiți să utilizeze serviciile doar ale acestor unități comerciale” [3].

Revenind la ipostazierea conceptului de competitivitate, trebuie de menționat că macronivelul este fundamentul pe care se formează competitivitatea întreprinderilor și a uniunilor acestora. Se realizează interacțiu-

nea coordonată dintre acești subiecți economici, precum și dintre autoritățile publice și alte instituții sociale, ceea ce creează condițiile necesare pentru o dinamică economică ascendentă și o stabilitate socială adecvată, permițând subiecților economici să activeze cu maximă eficacitate.

În context, referindu-se la competitivitatea întreprinderilor moldovenești, directorul general al SA „Covoare-Ungheni”, N.Nicula, menționează: „Ne deosebim de țările avansate prin aceea că sunt foarte limitate posibilitățile financiare și economice ale statului și ale întreprinderilor de promovare pe piețele noi. De aceea, aplicarea standardelor legislației europene în Republica Moldova nu este întru totul justificată. Legislația autohtonă trebuie, înainte de toate, să stimuleze producerea. În consecință, vor crește și exporturile” [4].

Această aserțiune este deosebit de pertinentă în legătură cu obiecția, formulată de către unul din experții Codului penal al Republicii Moldova din partea Consiliului Europei – V.Coussirat-Coustere, conform căreia „... este necesar de a verifica dacă anumite infracțiuni din acest capitol (se are în vedere Capitolul X „Infracțiuni economice” din Partea Specială a Codului penal – *n.a.*), cum ar fi limitarea concurenței libere (art.246 CP RM)..., nu constituie temeii pentru răspunderea administrativă a autorilor acestor infracțiuni, ca în alte state (sublinierea ne aparține – *n.a.*)”.

De notat că celălalt expert al Codului penal al Republicii Moldova din partea Consiliului Europei – Mariavaleria del Tufo – nu împărtășește aceeași opinie. Dar nu din această cauză nu putem accepta sugestia făcută de V.Coussirat-Coustere.

În primul rând, în Codul cu privire la contravențiile administrative există un singur articol – art.174¹⁴ – în care se prevede răspunderea pentru încălcarea legislației antimonopol. Însă, această normă nu este complementară cu art.246 CP RM, care prevede răspunderea penală pentru limitarea concurenței libere. Dovadă este analiza comparativă a dispozițiilor celor două articole: art.174¹⁴ din Codul cu privire la contravențiile administrative stabilește răspunderea pentru eschivarea de la executarea sau neexecutarea la timp a dispozițiilor organului de stat de reglementare antimonopolistă (alin.(1)) și neprezentarea informației sau prezentarea unei informații vădit neveridice (false) organului de stat de reglementare antimonopolistă (alin.(2)); art.246 CP RM prevede răspunderea pentru limitarea concurenței libere prin încheierea unui acord ilegal care prevede diviziunea pieței, limitarea accesului la piață, cu înlăturarea altor agenți economici, majorarea sau menținerea prețurilor unice, faptă săvârșită cu aplicarea violenței.

Observăm că sferile de incidență ale celor două articole nu tangențiază, întrucât săvârșirea faptelor prevăzute de ele implică încălcarea unor obligații legale calitativ diferite. Mai mult, spre deosebire de legislația fiscală, bancară, vamală etc., legislația antimonopol nu prevede aplicarea unor măsuri represive cu caracter extrapenal și extracontravențional. În aceste condiții, o eventuală abrogare a art.246 CP RM ar lipsi de consistență o bună parte din reglementările legislației antimonopol. Interdicțiile stabilite de această legislație s-ar transforma în elemente de decor, dispensate de orice funcționalitate. Qui prodest? Cine ar profita de pe urma unei asemenea „reformă”? Cu siguranță, nu producătorii mici și mijlocii care constituie forța motrice în oricare economie de piață funcțională. Nu consumatorii care volens-nolens vor fi puși în situația de a accepta doar produsele și serviciile care vor domina piața. În lipsa unei competitivități efective, care va fi calitatea acestor produse și servicii?

Suntem de acord cu afirmația lui N.Nicula în acel sens că nu putem recepționa fără discernământ metodele și procedeele de reglementare aplicabile în țările avansate. Mai ales în domeniul penalului. Este adevărat că în multe țări occidentale nu mai există incriminări similare celei de la art.246 CP RM. Deși se atestă și excepții. De exemplu, la alin.(1) art.300 din Codul penal al Argentinei [5] se incriminează fapta de încheiere a unui acord cu posesorii principali ai unui produs sau grup de produse, în scopul de a nu admite comercializarea lor sau de a le comercializa la un anumit preț, astfel încât aceasta contribuie la creșterea sau la scăderea prețurilor la produse. De asemenea, în art.208 din Codul penal al Turciei [6] se prevede răspunderea pentru funcționarul public, în ale cărui obligații intră efectuarea unor anumite lucrări sau controlul asupra acestora, care – deschis sau pe ascuns, direct sau indirect, prin alte persoane sau împreună cu alte persoane – efectuează comerțul sau devine partenerul persoanelor care recepționează obiectivele rezultate din lucrări, în scopul obținerii profitului personal în cazul cumpărării sau vânzării obiectelor sau materialelor pentru necesitățile statului (alin.(1)). Răspunderea se agravează, potrivit alin.(2) art.208 din Codul penal al Turciei, dacă funcționarul public acceptă comisioane în cazul cumpărării sau vânzării obiectelor sau materialelor pentru necesitățile statului.

Legătura dintre art.208 din Codul penal al Turciei cu protecția penală a concurenței devine mai evidentă după ce o vom cita pe S.B. Avdașeva: „În majoritatea țărilor cu economia de piață dezvoltată, organele admi-

nistrației publice nu reprezintă obiectul legislației antimonopol: necesitățile politicii concurențiale în acest domeniu se asigură cu ajutorul unor norme speciale (de exemplu, al legislației cu privire la ajutoarele de stat și achizițiile de stat)” [7]. Astfel, măsurile de neadmitere a abuzurilor în cadrul achizițiilor de stat se integrează în politica concurențială. În acest sens se înscriu și prevederile de la lit.c) alin.(1) art.9 din Legea Republicii Moldova cu privire la protecția concurenței, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 30.06.2000 [8], conform cărora autoritățile administrației publice nu au dreptul să le creeze agenților economici o situație privilegiată față de alți agenți economici care activează pe aceeași piață de mărfuri.

De asemenea, trebuie de menționat că, în țările avansate, răspunderea penală pentru activitățile monopoliste se prevede nu neapărat în cadrul Codului penal. Cauza acestui fenomen constă în specificul național și istoric al acestor țări. Una dintre cele mai eficiente legislații antimonopol este cea care se aplică în SUA. Astfel, conform Actului Sherman, datând din 1890, activitățile monopoliste sunt pedepsite cu o amendă de până la 10 mln.\$ pentru corporație și 350 mii \$ pentru persoana fizică, ori cu privațiune de libertate de până la 3 ani, ori cu ambele pedepse [9]. Numai în ultimii cinci ani sancțiunile penale în cazurile menționate s-au cifrat la circa 850 mln.\$ [10].

Replicând astfel lui V.Coussirat-Coustere, considerăm că protecția concurenței în Republica Moldova trebuie realizată inclusiv prin mijloace penale. Sintagma „faptă săvârșită cu aplicarea violenței” din dispoziția art.246 CP RM imprimă relevanță penală incontestabilă faptei incriminate de această normă penală. Dar nu aceasta e principala cauză care reclamă oportunitatea menținerii răspunderii penale pentru fapta de limitare a concurenței libere. Principala cauză o numesc specialiștii Institutului Național al Economiei și Informației: „Dacă în viitorul apropiat Republica Moldova va putea să-și pună în acțiune potențialul tehnico-științific și educațional, ea va putea deveni un stat competitiv. Dacă nu, va fi aruncată la marginea dezvoltării mondiale. În acest plan, este edificator exemplul nefericit al „miracolului economic argentinian” care nu a reușit să suporte povara împrumuturilor străine” [11].

În ultimă instanță, cele trei niveluri pe care se ipostaziază competitivitatea – micronivel, mezonivel și macronivel – sunt într-o permanentă și strictă interdependență. O țară nu poate fi competitivă pe plan economic, dacă nu-i sunt competitive mărfurile și întreprinderile ce le produc. Și viceversa. Departe de ideea de a fi patetici, trebuie să menționăm că, în esență, rivalitatea concurenței la oricare din cele trei niveluri începe tot mai mult să se asemene cu selecția naturală darwinistă.

Caracterul acerb al acestei rivalități, demonstrat de faptul că nu toți rezistă competiției economice, învederează legăturile dintre conceptele „competitivitate” și „securitate”.

Din această perspectivă, concurența are nu doar un aspect pozitiv (crearea stimulenților pentru creșterea eficacității producției), dar și o fațetă nefastă, atunci când subiecții concurenți săvârșesc acțiuni distructive (inclusiv având relevanță penală), urmărind să obțină avantaje concurențiale pe calea subminării potențialului concurenților. O altă conotație negativă a concurenței constă în aceea că sarcina sporirii eficienței economice în economia de piață poate intra (și deseori intră) în contradicție cu eficacitatea socială. Ca urmare, apar astfel de fenomene, ca: șomajul; orientarea excesivă la export (în detrimentul necesităților sau intereselor naționale); dependența de importuri etc.

Are dreptate M.I. Ghelvanovski când afirmă că „competitivitatea reprezintă pregătirea de o confruntare obstinantă, estompată doar de aceea că eșecul într-o asemenea confruntare nu condiționează, de regulă, pieirea fizică a perdanților” [12]. Accentuăm: „de regulă”. Aceasta deoarece, dezvoltând ideea pe care o exprimă sintagma „faptă săvârșită cu aplicarea violenței” din dispoziția art.246 CP RM, putem deduce că, în situații extreme, lupta competițională poate duce chiar la decesul celor eliminați din competiția economică.

La fel, trebuie de menționat că competitivitatea reală nu întotdeauna este o caracteristică absolută a potențialului de resurse. Ea este o caracteristică relativă a acestui potențial. Relativă, întrucât se raportează la un alt subiect concurent, ca titular al unor avantaje concurențiale (marfă, întreprindere sau țară). La rândul său, aceasta înseamnă că competitiv poate fi și un subiect de piață de o eficiență joasă, dacă îi va reuși ca alți subiecți concurenți să fie și mai puțin eficienți. Adică, dacă concurența va fi exercitată neonest, cu violarea regulilor general acceptate de sorginte juridică și etică.

Din cele enunțate se desprinde concluzia că competitivitatea poate fi atinsă nu doar pe calea îmbunătățirii de către subiecții de piață a propriilor indicatori economici, dar și prin influențarea asupra concurenților, astfel încât să le fie obstrucționată dezvoltarea (de exemplu, prin subminarea potențialului lor concurențial sau prin dejucarea planurilor și programelor de sporire a competitivității acestor concurenți).

În acest registru, J.Stiglitz are dreptate când susține că, inevitabil, întreprinderile urmăresc să limiteze concurența, deoarece în acest fel ele pot obține profituri mai mari datorită monopolului, nu datorită unei calități mai mari a produselor sale [13]. Așadar, subminarea pozițiilor de piață ale concurenților se dovedește uneori a implica costuri mai mici, în comparație cu elaborarea și realizarea propriilor programe costisitoare de perfecționare a tehnologiei, de instruire a personalului, de căutare a unor noi căi de satisfacere a cererii consumatorilor etc. În afară de aceasta, măsurile distructive, aplicate în raport cu concurenții, în unele cazuri pot fi mai eficiente de pe pozițiile „curățirii” terenului concurenților, asigurând pentru o perspectivă mai lungă statutul de lider întreprinderii sau statului care practică asemenea măsuri.

Este adevărat că o asemenea politică este catalogată drept „acțiuni anticoncurență” (în conformitate cu art.5 al Legii cu privire la protecția concurenței), fiind pasibilă de reacția statului sub formă de intervenție a legii penale. Însă, tentația de utilizare a metodelor constructive de concurență alături de cele distructive (coroborată cu imperfecțiunile tehnico-legislative ale legislației antimonopol și ale legii penale) se dovedește a fi mai puternică.

Ca urmare, la 13.02.2002, cu ocazia expoziției cu genericul „Fabricat în Moldova” (organizată de Camera de Comerț și Industrie și Asociația Națională a Producătorilor de Mărfuri din Moldova), producătorii autohtoni au solicitat Guvernului „să-i protejeze împotriva concurenței nelioiale a furnizorilor străini” [14].

Într-adevăr, importul necontrolat sau cu bună-știință avantajat constituie unul dintre factorii anticoncurențiali principali. Necontrolat, atunci când își are originea în contrabandă. Cu bună-știință avantajat, atunci când este promovat prin metode lobbiste [15].

În acest sens, de exemplu, în decurs de un an (din 2000 până în 2001), pe piața de bere din Republica Moldova cota aparținând SA „Vitanta-Intravest” a coborât de la 85% la 72%. Cauza constă în introducerea de către autoritățile transnistriene a accizelor la berea moldovenească (1 euro de pe sticlă), păstrându-și dreptul de a introduce, prin teritoriul Transnistriei, berea ucraineană pe teritoriul Republicii Moldova controlat de autoritățile legale. Aceste autorități nu pot recunoaște oficial frontiera pe Nistru. Dar, *de facto*, aceasta acționează ca un filtru, permițând trecerea mărfurilor doar într-un singur sens [16]. Însă, există exemple și de altă natură, când interesele consumatorului sunt neglijate, deoarece ar avea prioritate interesele producătorului autohton: „La mijlocul anilor 1990-2000, SA „Franzețuța”, apelând la pârghiile administrative din Direcția municipală de comerț Chișinău, a determinat eliminarea de pe piața pâinii a brutăriilor „turcești”. Numita autoritate publică a interzis pur și simplu directorilor magazinelor de pâine să accepte pâinea din aceste brutării. Pe fond, a fost utilizată o înșirare de cuvinte despre patriotism și pericolul pentru sănătate a pâinii „turcești” [17]. Astfel, consumatorul a fost privat de posibilitatea de a alege pe piață marfa care să-i satisfacă necesitățile. În drept, s-a săvârșit limitarea concurenței, deoarece, conform lit.c) alin.(2) art.9 al Legii cu privire la protecția concurenței, autorităților administrației publice li se interzice să emită decizii cu privire la limitarea drepturilor agenților economici de a procura sau comercializa mărfuri.

Atât întreprinderile, cât și țările în ansamblu, sunt puse în situația de a ține seama de practicarea de către concurenți a activității monopoliste, a concurenței nelioiale și a altor tipuri de activități anticoncurență. De faptul cât de eficientă va fi protecția, pe care o vor aplica împotriva unor astfel de acțiuni, depinde în mare măsură asigurarea securității economice (a întreprinderii sau a țării). În acest mod, conceptul de competitivitate se include practic în conceptul de securitate economică. Or, fără asigurarea securității economice nici o întreprindere, nici o țară nu-și poate păstra mult timp pozițiile sale pe piață.

De reținut că, în opinia lui A.G. Șavaev, securitatea economică reprezintă obiectul juridic secundar în cazul infracțiunii de limitare a concurenței libere [18]. În ce ne privește, considerăm că competitivitatea este unul dintre aspectele concurenței libere, ca valoare socială ce reprezintă obiectul juridic principal al infracțiunii de limitare a concurenței libere, prevăzute la art.246 CP RM. La rândul său, securitatea economică nu este decât un aspect al economiei naționale, ca valoare socială fundamentală apărută împotriva infracțiunilor economice (inclusiv împotriva infracțiunii de limitare a concurenței libere). Anume astfel percepem conexiunea care, indubitabil, există între astfel de fenomene ca competitivitatea, concurența liberă și securitatea economică.

Deși metodologic incorectă, opinia lui A.G. Șavaev ține să puncteze că dacă producția, comerțul, activitatea financiară sau de asigurări etc. nu sunt asigurate adecvat împotriva acțiunilor anticoncurență, aceste activități nu vor fi rezultative, lipsindu-le competitivitatea.

Garantarea libertăților concurenței constă în protecția specială acordată de stat acestei categorii juridice prin îndatorirea impusă tuturor de a nu aduce vătămare concurenței libere privity ca valoare socială. Apărarea

specială a concurenței libere este dictată de principiile economice de piață, în care se încadrează treptat Republica Moldova. Concurența liberă este apărată, în primul rând, printr-un întreg ansamblu de mijloace extrajuridice și mijloace juridice (dar extrapenale). Împotriva acțiunilor antoconcurență, ce prezintă un grad prejudiciabil mai sporit, concurența liberă trebuie să fie apărată și prin mijloacele energice ale legii penale. Această necesitate e condiționată de insuficiența mijloacelor ordinare de prevedere sau apărare individuală.

În acest sens, prezintă interes afirmația lui A.Cegarovski: „În Republica Moldova, concurența nu numai că nu este susceptibilă de reglementare. Ea nu poate fi supusă nici măcar unui studiu efectiv... Cu toate acestea, concurența există în Republica Moldova. Mai mult, uneori, ea adoptă forme inedite” [19]. Drept consecință, poate este suficientă existența reglementărilor din Legea cu privire la protecția concurenței, pentru a se asigura activitatea agenților economici onești împotriva acțiunilor anticoncurență? Doar *ratio legis*, specificat în preambulul acestei legi, este tocmai „prevenirea, limitarea și reprimarea activității monopoliste și a concurenței neloiale”.

Însă, scopul declarat are proprietatea de a nu deveni întotdeauna realitate. Aceasta ne-o confirmă unul dintre autorii Legii cu privire la protecția concurenței, V.Crivciun (exercitând în trecut funcția de șef al Direcției politice antimonopol din cadrul Ministerului Economiei): „Legea cu privire la protecția concurenței nu poate intra în vigoare, deoarece nu a fost creată Agenția Națională pentru Protecția Concurenței” [20]. În alt context, același decident menționează: „În Republica Moldova, ca și în celelalte țări-membre ale CSI, care au o economie de tranziție, realizarea măsurilor de reglementare antimonopol este dificilă. Aceasta deoarece există un anume specific al formării pieței produselor și serviciilor, sunt incomplete informațiile privind importurile, nu se cunoaște deplin volumul activității economice externe a monopolizatorilor autohtoni. De asemenea, nu poate fi monitorizată situația economică în regiunea transnistriană” [21].

Are dreptate V.Crivciun, inclusiv în ce privește trenarea în constituirea efectivă a Agenției Naționale pentru Protecția Concurenței. Astfel, la momentul intrării sale în vigoare, la 31.12.2000, Legea cu privire la protecția concurenței prevedea la alin.(1) art.10: „Pentru promovarea politicii statului în domeniul protecției concurenței, pentru limitarea și reprimarea activității anticoncurență a agenților economici, a autorităților administrației publice, precum și pentru exercitarea unui control asupra aplicării legislației cu privire la protecția concurenței, se creează o autoritate de protecție a concurenței, și anume: Agenția Națională pentru Protecția Concurenței”.

Abia la 16.07.2003 Guvernul a adoptat Hotărârea nr.889 despre Agenția Națională pentru Protecția Concurenței și Reglementarea Monopolurilor [22]. Până la 15.08.2003 trebuia adoptat întreg setul de măsuri, astfel încât numita Agenție să-și poată demara activitatea. Este notabil că drept motiv al adoptării unor asemenea măsuri se invocă inclusiv obligațiunile internaționale ale Republicii Moldova ce rezultă din participarea la Inițiativa „Investment Compact” a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (acest motiv este unul în plus din care nu putem agreea recomandarea de abrogare a art.246 CP RM, formulată de către expertul Consiliului Europei, V.Coussirat-Coustere).

La 16.02.2007, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat (în sfârșit) Hotărârea nr.21-XVI cu privire la măsurile de organizare a Agenției Naționale pentru Protecția Concurenței [23]. Recent, Agenția și-a început activitatea: „A început examinarea primelor solicitări, în jur de zece la număr. În principal, acestea se referă la problemele fuziunii agenților economici pe piețele vinicole și farmaceutice, precum și la concurența neloială” [24].

Așadar, până nu demult, Legea cu privire la protecția concurenței a fost lipsită de un pivot logistic, deoarece a lipsit autoritatea abilitată cu exercitarea unui control asupra respectării acestei legi. Iar Legea cu privire la protecția concurenței este actul normativ de referință pentru art.246 CP RM. Ca efect al acestei anomalii organizatorico-juridice, climatul concurențial nu a reușit să se impună în nici un fel în economia națională a Republicii Moldova. Indirect, s-a promovat nihilismul juridic și ignorarea reglementărilor privind protecția concurenței. A fost lipsită de consistență dispoziția art.246 CP RM.

Finalizând, vom încheia cu cuvintele lui J.Stiglitz: „Politica energetică în domeniul concurenței nu este un lux pe care și-l permit țările bogate. Este o necesitate imperioasă pentru toți cei care tind spre crearea unei economii de piață democratice” [25]. Fără suportul legii penale această politică riscă să rămână fără efect. De aceea, optăm cu fermitate pentru menținerea prevederilor răspunderii penale pentru fapta incriminată la art.246 CP RM.

Referințe:

1. Нестерова О. «Естество» естественных монополий // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2007. - №8. - С.16.
2. Гельвановский М.И. Национально-государственная стратегия конкурентоспособности России: методологические аспекты // www.hse.ru/ic5/65.pdf
3. Коваленко И. Агентство по защите конкуренции приступило к работе // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2007. - №17. - С.15.
4. Калак Д. Местный производитель жив. Но еле дышит // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2002. - №5. - С.1.
5. Уголовный кодекс Аргентины / Под ред. Ю.В. Голика. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.234.
6. Уголовный кодекс Турции / Под ред. Н.Сафарова и Х.Аджара. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.150.
7. Авдашева С.Б. Обновление российского законодательства о конкуренции: экономический анализ // www.aspe.spb.ru/reports/avadasheva.doc
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.166-168.
9. Miculeț L. Reglementarea juridică a răspunderii pentru infracțiunile economice și corupție în SUA și Republica Moldova: studiu comparat. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.148-159.
10. Ibidem, p.153.
11. Коваленко И. Желаемое и действительное // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2001. - №48. - С.20.
12. Гельвановский М.И. Op. cit.
13. Стиглиц Дж. Конкуренция вокруг политики в отношении конкуренции // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2001. - №30. - С.31.
14. Калак Д. Op. cit., p.1.
15. *A se vedea* în acest sens: Timofei S. Monopolismul, corupția și lobbismul: factori sociali interdependenți cu relevanță juridico-penală // Revista Națională de Drept. - 2006. - Nr.10. - P.57-61.
16. Чегаровский А. Монополизм и конкуренция в Молдове // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2001. - №2. - С.9.
17. Ibidem.
18. Шаваева А.Г. Борьба с преступными и иными противоправными посягательствами на безопасность негосударственных субъектов экономики (криминологические, уголовно-правовые и организационные проблемы): Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Москва, 1997, с.217.
19. Чегаровский А. Op. cit., p.9.
20. Ibidem.
21. Коваленко И. Особенности национального монополизма // Экономическое обозрение «Логос-Пресс». - 2001. - №23. - С.11.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.155-158.
23. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.29-31.
24. Коваленко И. Агентство по защите конкуренции приступило к работе, с.15.
25. Стиглиц Дж. Op. cit., p.31.

Prezentat la 12.06.2007

PARTICULARITĂȚI ALE LATURII OBIECTIVE A INFRAȚIUNII DE EUTANASIE

Mihaela VIDAICU

Catedra Drept Penal și Criminologie

Euthanasia represents a complex and multidimensional crime provided by Criminal Code of Republic of Moldova. The features and particularities of such a deed specify its dangerous degree and it's specific in connection with other criminal acts. Objective side represents one of the most important elements of *corpus delicti* that is why establishment of these parts is important for correct qualification of the crime. This article carries out a deep analysis of some features of objective side of euthanasia that underline criminal act characteristic and nature.

Orice faptă infracțională implică un anumit conținut intern și o structură externă determinată. Analiza juridico-penală a unei componente de infracțiuni presupune examinarea exhaustivă a tuturor elementelor ei constitutive și, în special, a laturii obiective. Determinarea laturii obiective atrage evidențierea unor semne ale acesteia, ca: fapta prejudiciabilă, urmările prejudiciabile, legătura cauzală dintre faptă și urmările prejudiciabile, semne care variază de la o componentă de infracțiune la alta și care capătă un statut de semn obligatoriu sau facultativ, în dependență de dispozițiile legii penale în acest sens. Latura obiectivă a infracțiunii de eutanasia este una destul de complexă, datorită faptului că semnele ei au un conținut nedeterminat, dar destul de semnificativ, chiar în asemenea condiții. Fiind o componentă de infracțiune materială, eutanasia urmează a fi considerată consumată în momentul survenirii morții cerebrale a unui bolnav incurabil și care este supus unor suferințe fizice și psihice insuportabile. Datorită faptului că eutanasia este considerată o varietate a omorului cu circumstanțe atenuante, unii autori examinează atribuirea sau neatribuirea eutanasiilor la infracțiunea de omor din perspectiva laturii obiective a acesteia. După mecanismul executării sale eutanasia amintește omorul, iar el în majoritatea cazurilor (nu chiar totdeauna) se condamnă. Cu toate acestea, nu putem atribui eutanasia la omor, cel puțin în sensul larg al acestuia, deoarece motivul ei principal este compătimirea [1].

Autorul A.P. Zilberg consideră însă că eutanasia cade sub incidența omorului, deoarece presupune factorii care caracterizează omorul drept categorie juridică fără circumstanțe atenuante:

- 1) ea se realizează cu intenție prealabilă de lipsire de viață și provocare a morții;
- 2) ea presupune organizarea acțiunilor sau inacțiunilor care favorizează apariția morții sau care atrag moartea;
- 3) ea este ilegală, deoarece în majoritatea legislațiilor nu este permisă sau este prevăzută ca infracțiune [2].

Suntem de părere că atât prima, cât și a doua opinie caracterizează diferite aspecte ale faptei de eutanasia, considerent din care menționăm că eutanasia este o varietate a omorului, datorită caracterului ilegal, intenționat al acțiunilor sau inacțiunilor ei de provocare a morții unei persoane, dar cu un caracter atenuat datorită existenței consimțământului persoanei respective, precum și a motivului de compătimire din partea făptuitorului. Astfel, tratarea laturii obiective a infracțiunii de eutanasia urmează a fi efectuată după stabilirea anumitor semne obligatorii ale acesteia.

Autorul rus G.B. Romanovschi consideră că putem vorbi despre eutanasia dacă sunt întrunite următoarele criterii materiale:

- 1) prezența bolii;
- 2) continuitatea aplicării metodelor și mijloacelor de tratament;
- 3) ireversibilitatea sfârșitului, letal indubitabil și cert;
- 4) prezența suferințelor morale și fizice pe care pacientul le consideră insuportabile, indiferent de metodele și mijloacele alese de tratament;
- 5) lipsa măsurilor eficiente de ușurare a suferințelor;
- 6) dacă pacientul este conștient, prezența obligatorie a rugăminții privind efectuarea eutanasiilor;
- 7) rugămintea trebuie să fie conștientă, informată și benevolă [3].

În literatura de specialitate autohtonă se menționează că în cazul eutanasiei fapta prejudiciabilă poate îmbrăca forma acțiunii sau inacțiunii. În cazul acțiunii fapta se numește *eutanasiie activă* (sau procedeul „siringii umplute”), concretizându-se în: majorarea dozei medicației prescrise (de exemplu, a preparatelor barbiturice) până la cea letală, efectuarea unei injecții, mortale, gazarea victimei cu monoxid de carbon, utilizarea unei mașini a morții speciale (de exemplu, mercytron-ul creat de Kevorkian). Eutanasia poate fi săvârșită și pe calea inacțiunii, numindu-se eutanasiie pasivă sau negativă (sau procedeul „siringii amânate”). Aceasta se exprimă în abținerea de la îndeplinirea acțiunilor îndreptate spre menținerea vieții persoanei (de exemplu, privarea de toate cele necesare vieții: apă, mâncare, căldură) sau de la îndeplinirea acțiunilor care sunt folositoare menținerii vieții (reanimarea sau tratamentul medical care îi poate oferi victimei șansa de a continua viața în condiții normale) [4]. Autorii Comentariului Codului penal al Republicii Moldova menționează că, fiind o formă atenuată a omorului, eutanasiia se realizează ca și omorul printr-o activitate de ucidere, adică prin orice activitate ilegală care pricinuieste moartea [5].

În literatura de specialitate română se menționează că eutanasiia se realizează, din punct de vedere obiectiv, prin uciderea unei persoane, respectiv printr-o activitate materială care are drept rezultat moartea unei persoane. Elementul material poate consta într-o acțiune (comisiune) sau într-o inacțiune (omisiune), în oricare din aceste ipoteze fiind în prezența unui act care să posede o anumită forță distructivă, adică să fie apt a provoca moartea persoanei în condițiile date. O asemenea forță distructivă exercitată asupra victimei se poate manifesta sub forma unor acțiuni fizico-mecanice (înțepare, tăiere, împușcare, lovire, sugrumare, electrocutare), acțiuni chimice (otrăvire), acțiuni psihice (șocuri psihice). Aceeași forță distructivă este prezentă și în cazul inacțiunii, dar numai atunci când făptuitorul avea obligația de a întreprinde acțiunea prin care s-ar fi împiedicat sau înlăturat desfășurarea unor procese de natură a provoca moartea victimei. De exemplu, omisiunea intenționată a medicului de a administra medicamente sau de a aplica tratamentul necesar unui bolnav, omisiunea intenționată a mamei de a-și hrăni copilul, fie sănătos sau grav bolnav. După cum conduita făptuitorului constă într-o acțiune sau într-o inacțiune, eutanasiia este activă sau comisivă și pasivă sau omisivă. De cele mai multe ori eutanasiia activă se realizează, de pildă, prin injectarea unei substanțe letale cu efect imediat sau prin orice alte acțiuni, condiția necesară fiind ca acestea să provoace o moarte rapidă, liniștită, lipsită de dureri [6].

Aceeași abordare o întâlnim și în literatura de specialitate rusă, unde se menționează că latura obiectivă a eutanasiei este diferită. În cazul eutanasiei active persoana folosește așa mijloace ca deconectarea aparatelor de menținere a vieții, o doză letală de medicamente, gazul otrăvitor și altele. Eutanasiia pasivă poate fi realizată pe calea neacordării medicamentelor necesare, neîndeplinirii altor proceduri, obligatorii pentru menținerea vieții. Circumstanțele de comitere a infracțiunii se caracterizează prin starea gravă incurabilă a bolnavului, prin greutățile apărute în timpul îngrijirii lui, prin cheltuielile materiale importante [7]. De fapt, diferențele de conținut care se fac în literatura de specialitate referitor la analizarea laturii obiective a eutanasiei în dependență de forma acesteia (activă sau pasivă) sunt corecte și bine întemeiate. Dacă, însă, în cazul eutanasiei active probleme esențiale de realizare a acesteia nu apar (de exemplu, bolnavul A aflat într-o stare terminală a cancerului intestinal cere medicului său curant B să i se administreze o doză letală de morfină pentru a fi lipsit de viață, pentru a i se curma astfel suferințele fizice insuportabile. Satisfăcând cererea bolnavului, medicul comite o infracțiune de eutanasiie activă, caz în care fapta lui nu ridică unele dificultăți de calificare conform art.148 CP RM și nici nu produce unele confuzii cu privire la determinarea *acțiunii* în cadrul laturii obiective a eutanasiei), atunci eutanasiia pasivă, prin conținutul ei omisiv, cere unele precizări și chiar conduce, în anumite situații, la concluzia că poate deveni absolut legală, chiar în cazul existenței prevederilor incriminatorii în legea penală (cel mai des caz de eutanasiie pasivă invocat – deconectarea aparatului de menținere a vieții, desigur, cu respectarea condițiilor înaintate față de un comportament omisiv, adică existența obligației de menținere a vieții bolnavului). Această problemă a eutanasiei pasive este examinată diferit, în dependență de atitudinea față de îndeplinirea acestor obligații de menținere a vieții și de acceptarea legală a practicii de eutanasiie.

În literatura de specialitate engleză se menționează că unii magistrați invocă existența diferenței de conținut între acțiune și inacțiune, care ar putea justifica distincția constituțională dintre prescrierea pastilelor letale și întreruperea procesului de menținere a vieții, ultima presupunând doar faptul de a lăsa natura să-și urmeze cursul ei firesc, pe când prescrierea pastilelor letale reprezintă o intervenție activă care produce moartea mai repede decât procesul natural. Alții menționează că această sugestie diminuează sensul diferenței care

apare nu între acțiune și inacțiune, ci între acțiunea și inacțiunea care urmează să cauzeze sau nu moartea. Ceea ce nu poate justifica diferența constituțională dintre asistență în cazul suicidului și întreruperea procesului de menținere a vieții [8]. De fapt, confuzia care apare cel mai des rezidă în următoarele: întreruperea menținerii artificiale a vieții bolnavului este considerată o acțiune sau inacțiune (eutanasie pasivă), sau ea în general nu poate fi considerată infracțiune datorită faptului că nu înseamnă altceva decât o moarte naturală? Ne referim și la posibilitatea recunoașterii acesteia ca acțiune din perspectiva că deconectarea sau întreruperea menținerii vieții se realizează de fapt printr-un comportament activ al subiectului, și nu poate fi privit ca o abținere clasică de la acțiune. Aceeași întrebare apare și în cazul abținerii de la reanimarea pacientului, care, spre deosebire de prima, este considerată o formă de manifestare a unui comportament omisiv. Deoarece literatura autohtonă nu dă răspuns la această întrebare, considerând-o, poate, inutilă sau chiar fără importanță în cercetarea unui asemenea subiect, vom încerca să găsim o soluție care ar putea fi apreciată din perspectiva analizei complexe a conceptului de eutanasiere.

Experții germani au examinat minuțios acest subiect datorită atenției ce a fost acordată diferențelor controversate dintre acțiune și inacțiune examinate în cadrul teoriei infracțiunii. Ca și în cazul naturii active sau omisive a deconectării tehnice a tratamentului, s-a stabilit că interpretarea depinde de sensul social al unei astfel de deconectări, în conformitate cu care o acțiune de acest gen trebuie să fie comparată cu întreruperea măsurilor de resuscitare începute cu un masaj al inimii. Dar, într-un asemenea domeniu problematic este dificil a pretinde la o natură univocă a „înțelesului social” pe marginea variabilității punctului de vedere al populației; riscant este faptul că ar putea rezulta într-un cerc vicios al argumentelor sau că punctul de vedere al celor care emit decizii ar prezenta o avertizare socială. De aceea, este preferabil a justifica echivalența dintre discontinuitatea terapiei și deconectarea aparatului prin interpretarea ultimei ca o acțiune bazată pe inacțiune, care, acceptată în acest mod, nu este o faptă penală. Unii experți italieni susțin acest punct de vedere [9]. De fapt, dacă am detalia două fapte considerate ca forme ale eutanasiei pasive: întreruperea tratamentului și deconectarea aparatului de menținere a vieții, am observa că, în esență, efectul ambelor este moartea persoanei, dar prima reprezintă o inacțiune, iar cea de-a doua este o acțiune bazată pe inacțiune, dar totuși reprezintă o faptă ilegală (nu considerăm întemeiată poziția exprimată mai sus de a i se acorda un statut legal acestei fapte, în condițiile date). De ce bazată pe inacțiune? Datorită faptului că există obligația de a menține viața pacientului până la constatarea morții cerebrale a acestuia, pe care subiectul nu și-o execută.

Unii specialiști în domeniul dreptului penal consideră că inacțiunea intenționată a medicului, exprimată prin nerealizarea reanimării, pe care el trebuia și putea să o realizeze, în lipsa semnelor survenirii morții biologice, formează așa-numita inacțiune-neimplicare, care atrage răspunderea penală pentru neacordarea de ajutor unui bolnav, dar nu pentru omor. Argumentele aduse în susținerea acestei idei se reduc la următoarele: medicii-reumatologi nu au atribuție la cauzele care au adus pacientul în starea periculoasă pentru viață (moartea clinică), care servește temei pentru efectuarea procedurilor de reanimare. Această poziție ușor poate fi combătută cu ajutorul prevederilor legale, în conformitate cu care răspunderea penală pentru neacordare de ajutor unui bolnav, care presupune moartea bolnavului, este posibilă doar prin atitudinea neglijentă a subiectului infracțiunii față de această consecință. Această atitudine poate fi exprimată fie prin atitudine ușuratică, fie prin neglijență și exclude absolut intenția. În cazul examinat neacordarea de ajutor unui bolnav reprezintă un mijloc pentru o infracțiune mai gravă – omorul [10]. Adică, putem evidenția două momente care determină atribuirea abținerii de la reanimare la eutanasiere pasivă: 1) intenția făptuitorului la cauzarea morții bolnavului incurabil sau care suportă dureri fizice și psihice insuportabile (în redacția art.148, doar suferințe fizice) și 2) existența rugăminții/consimțământului acestuia sau al reprezentantului legal, sau al rudelor (în redacția art.148 CP RM, prezența dorinței victimei sau a rudelor în cazul minorului). Aceeași încadrare juridică va avea și cazul în care reanimarea pacientului a fost începută, dar a fost întreruptă la un anumit moment, cu scopul de a cauza moartea acestuia. A.P. Ermalaev menționează că medicii cunosc lipsa perspectivei acordării de ajutor medical în cazul morții creierului, dar nu au nici un drept moral și juridic să deconecteze aparatul de menținere artificială a circulației sângelui și respirației, deoarece în caz contrar acțiunile medicilor pot fi considerate ca eutanasiere. În cazul morții creierului, consideră A.Ia. Ivaniuşkin și E.A. Dubova, nu poate fi vorba de eutanasiere, dacă am reieși din faptul că această stare este identică cu moartea omului.... Din acest considerent este întemeiat dreptul medicilor de a întrerupe măsurile de reanimare. Totuși, însăși acțiunea de deconectare a aparatului de menținere a vieții în cazul în care persistă bătăile inimii îi face pe unii autori să considere aceste acțiuni ca eutanasiere [11].

Referitor la eutanasia pasivă, trebuie de adăugat că pacientul este în drept să ceară acordarea ajutorului medical calificat, dar este în drept și să renunțe la el. Obligația instituției medicale cu privire la acordarea ajutorului medical nu este abstractă, dar apare față de un pacient concret în volum determinat și numai după ce pacientul își va înainta dreptul său la primirea ajutorului medical. Altă atitudine ar însemna că medicii ar putea să pătrundă în orice apartament și, făcând trimitere la jurământul lui Hipocrat, să propună insistent ajutorul [12].

Aceleași forme ale eutanasiilor sunt evidențiate și în literatura engleză. Astfel, când pacientul suferă de o durere teribilă, există cinci opțiuni posibile pentru a spori dificultatea etică:

- să se administreze analgezice în doze capabile să provoace moartea;
- să se limiteze sau să se suspende tratamentul sau resuscitarea;
- să se retragă menținerea artificială a vieții;
- să se asiste la suicid;
- să se injecteze o substanță letală.

Suștinătorii îngrijirii paliative văd o diferență radicală între primele trei opțiuni, care sunt măsuri de îngrijire (combaterea durerii și oprirea de la abuzurile terapeutice) și ultimele două, care implică o decizie de terminare a vieții (asistarea suicidului și omorul intenționat), pe când susținătorii dreptului la eutanasiile susțin ca toate cinci implică eutanasia: sub formă pasivă în primele trei opțiuni și sub formă activă în cazul ultimelor două, deoarece îngrijitorul știe foarte bine care va fi rezultatul și acționează sau inacționează. Primii își bazează poziția pe diferențierea conștientă a celor două efecte, unul dorit (ușurarea durerii), al doilea nedorit (moartea). Suștinătorii eutanasiilor consideră însă că distincția artificială între injecție sau retragerea tratamentului este exact aceeași [13]. În esență, de fapt, toate aceste cinci opțiuni propuse reprezintă forme ale eutanasiilor și nu poate fi acceptată poziția că făptuitorul nu dorește survenirea morții bolnavului atunci când acționează sau inacționează în asemenea condiții.

Autorul V.A. Râbin menționează că anume de diferența dintre eutanasia activă și cea pasivă depinde calificarea componentei de infracțiune, în dependență de care se analizează eutanasia în majoritatea statelor contemporane. Eutanasia activă, de exemplu în Franța, se egalează cu omorul intenționat, iar cea pasivă – cu neacordarea de ajutor unui bolnav; în alte țări însă, invers, eutanasia pasivă se pedepsește de lege mai aspru decât cea activă: în Italia, pentru eutanasia pasivă se stabilește o pedeapsă de până la 12 ani privațiune de libertate, iar în Canada – de până la 14 ani. Cu toate acestea, dacă forma activă a eutanasiilor ca acțiuni „examine”, care duc direct la moartea bolnavului, destul de ușor poate fi atribuită la o anumită categorie de încălcări de lege, atunci definirea juridică a eutanasiilor pasive ridică o mulțime de complicații, deoarece sub aspectul exterior al procesului natural al morții bolnavului și inacțiunea sau lipsa acțiunilor necesare din partea medicului trebuie de determinat intențiile lui și de dovedit prezența motivului corespunzător. A declara că eutanasia este legalizată în mai mult de 40 de țări este o afirmație prea „puternică”: faptul că ea este prevăzută de coduri de legi și se califică altfel decât omorul este indiscutabil, dar puțin probabil putem vorbi de „legalizarea” ei; din acest punct de vedere putem afirma că și omorul este legalizat, dat fiind faptul că este prevăzut de legislația penală. Mai degrabă putem vorbi despre faptul că în practica medicală și cea juridică apar numeroase precedente, care pot fi calificate altfel decât ca eutanasiile active. Despre legalizarea eutanasiilor pasive nu putem vorbi și din cauza că în toate țările, sub orice formă s-ar manifesta, ea până în prezent se califică ca infracțiune. În codurile penale ale unor state (de exemplu, al Poloniei, Franței, Elveției) este inclusă norma privilegiată de răspundere pentru eutanasiile (așa-numitul omor privilegiat), care ușurează pedeapsa, dacă este indicat motivul (de exemplu, din compătimire) și scopul (să presupunem, ușurarea suferințelor unui bolnav incurabil). În Germania, în cazul satisfacerii rugăminții categorice și insistente a victimei de a-și curma viața se vorbește despre Sterbehilfe (ajutor la moarte), viceversa – Gnadenont (moarte din milă, cum era numită eutanasia în Germania în perioada fascistă). Și totuși, în toate aceste cazuri este vorba despre lipsirea de viață pedepsită penal. Motivul de compătimire este considerat doar un semn al componentei de omor privilegiat, dar nicidecum ca circumstanță care exclude răspunderea penală [14].

O altă problemă destul de interesantă în abordare (cu toate că implică prezența semnelor eutanasiilor active sau pasive, deja examinate) este determinarea cazurilor în care se poate vorbi despre prezența sau absența *de facto* a eutanasiilor. Variatele opinii întâlnite în literatura de specialitate uneori sunt contradictorii sau chiar diametral opuse. În conformitate cu Legea ocrotirii sănătății, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 28.03.1995, pacientul are dreptul să moară cu demnitate. Interpretând această prevedere, este necesar a men-

ționa că nu exista eutanasiu nici în următoarele cazuri: 1) când se întrerupe sau se omite un astfel de tratament care ar avea un impact nefavorabil asupra persoanei (de exemplu, tratamentul care doar i-ar prelungi viața în condiții inumane, fără a ușura starea pacientului); 2) când este sistată reanimarea, deoarece nici un fel de tratament nu mai are un efect pozitiv, nu ușurează suferințele, nu lasă nici o șansă pentru însănătoșire, ci prelungeste doar agonia; 3) când nu este reanimat un copil nou-născut malformat sau având o patologie gravă, a cărei evoluție firească conduce spre moarte (când viața poate fi prelungită doar în mod artificial, în lipsa speranței de ameliorare și de apariție a capacității de existență autonomă, neasistată de aparatura medicală); 4) când se permite „a muri în liniște” unui suferind de o boală incurabilă care evoluează, în mod firesc, către moarte în timp scurt (când orice terapie ar permite prelungirea vieții în condiții insuportabile și doar pentru un termen scurt) [15]. Acceptăm această interpretare a noțiunii de „moarte demnă”, cu următoarea rezervă: dacă în toate aceste cazuri decizia a fost luată de comun acord cu pacientul sau cu reprezentantul lui legal/rude, după caz.

Vom analiza în continuare poziția autorului francez Jaque Sudo care menționează următoarele cazuri în care am putea vorbi sau nu despre eutanasiu [16]:

- 1) eutanasiu persistă în cazul în care se folosește un preparat care provoacă moartea, precum și când bolnavul este lipsit de tot ce-i este necesar pentru viață (mâncare), sau de tot ce este benefic pentru el (terapie intensivă, care i-ar permite să-și revină și să-și mențină de sine stătător viața, sau un așa tratament care i-ar da posibilitatea să-și continue viața în condiții normale), adică autorul evidențiază diferența dintre eutanasiu activă și cea pasivă abordată mai sus;
- 2) eutanasiu nu este prezentă în cazul în care se întrerupe tratamentul care ar fi avut o influență negativă asupra bolnavului (de exemplu: tratamentul care ar fi prelungit viața în condiții neomenești, fără a ușura situația pacientului). În esență, aceasta ar reprezenta o formă a eutanasiu pasive, dar autorul pune accentul pe importanța tratamentului pentru continuarea vieții bolnavului, fapt care îl face să conchidă că în acest caz nu se întâlnesc elementele infracțiunii de eutanasiu. Am putea accepta această poziție numai în cazul în care bolnavul își folosește dreptul său de a refuza un astfel de tratament;
- 3) eutanasiu nu este prezentă în cazul în care se întrerupe terapia intensivă, când starea de moarte cerebrală este ireversibilă (nici un tratament nu dă nici un rezultat, nu ușurează suferințele, nu dă nici o speranță pentru însănătoșire, ci doar prelungeste agonia și suferințele familiei). În acest caz, agonia poate fi alinată de anumite substanțe analgezice, iar suferința familiei nu poate fi considerată un punct-cheie în aplicarea eutanasiu;
- 4) eutanasiu nu este prezentă în cazul nereanimării unui nou-născut cu malformații sau într-un caz patologic foarte greu, dacă el, în mod firesc, duce la moarte (când viața poate fi prelungită doar artificial, fără speranță de însănătoșire și de apariție a capacității de existență de sine stătătoare). Putem accepta această poziție în cazul în care există refuzul părinților de la tratament;
- 5) nu putem vorbi de eutanasiu dacă unui bolnav de o boală mortală ce i-ar sfârși viața într-un termen scurt orice terapie ar permite doar prelungirea vieții acestuia pe o perioadă scurtă în condiții insuportabile. Aceasta din urmă este similară cu cazul precedent și presupune o soluție similară.

Conform unei alte opinii, în prezent se consideră cazuri de eutanasiu următoarele [17]:

- 1) în cazul femeii însărcinate, când fătul este purtător de anomalii sau neviabil, precum și omorul mamei în folosul nou-născutului;
- 2) în cazul bolilor oncologice și de SIDA, care sunt în stadiu finală și în imposibilitate de vindecare;
- 3) traume ale coloanei vertebrale, când bolnavul suferă de paralizie, fiind inapt pentru a efectua orice act, în special în cazul necrotizării (descompunerii) țesuturilor;
- 4) pe timp de război – grav răniții.

Suntem de părere că în primul caz nu poate fi vorba de eutanasiu nici sub forma celei active, nici sub forma celei pasive; această faptă poate fi considerată omor, în dependență de circumstanțele faptei. În următoarele trei cazuri categoriile de bolnavi evidențiate cad sub incidența noțiunii de victimă a eutanasiu și față de ele poate fi comisă o asemenea faptă.

La determinarea cazurilor care pot fi raportate la infracțiunea de eutanasiu literatura de specialitate japoneză atribuie conceptului de eutanasiu o formă mai largă. Autorul T.Ota menționează că eutanasiu include următoarele cazuri:

- 1) omorârea pacienților care au o viață inefficientă și nefolositoare, cum sunt nou-născuții cu boli ereditare incurabile sau idiotii, sau, mai recent, pacienții aflați în comă, frecvent întâlniți;
- 2) omorul legal sau cauzarea morții unor persoane cum sunt criminalii;
- 3) lăsarea suferinzilor să moară voluntar de o boală cunoscută ca fiind incurabilă și care cauzează dureri insuportabile sau distruge demnitatea umană [18].

Desigur, nu putem nega pericolul social al criminalilor, dar nu putem atribui omorârea intenționată a acestora la infracțiunea de eutanasiere, din simplul motiv că capacitatea de a fi criminal nu este cuprinsă de noțiunea de boală incurabilă (cu toate că unii criminologi consideră că criminalii sunt înnașcuți). Prezintă interes ultimul caz propus de autorul japonez, deoarece la prima vedere s-ar părea că este vorba de eutanasiere pasivă, datorită faptului că aceasta reprezintă o formă omisivă de comportament. În același timp, obligația care urmează a fi executată, în contextul poziției exprimate de T.Ota, este fie lipsirea de viață a persoanei respective, fapt care nu intră în obligațiile nici unui medic, fie obligația pozitivă de alinare a suferințelor muribundului.

Dreptul englez propune următoarele soluții pentru situațiile în care poate apărea eutanasierea [19]:

1. Prima situație apare în cazul în care un pacient competent refuză tratamentul ulterior și cere să fie lăsat singur. Legea este clară... Este ilegal de a trata pacientul în cazul în care el refuză. Dacă cineva insistă că prin lăsarea pacientului să moară medicul comite o infracțiune de eutanasiere, legea în acest caz permite eutanasierea.
2. A doua situație este o extindere logică a primei situații, când pacientul este incompetent să-și exprime voința, dintr-un motiv oarecare, dar până la survenirea incompetenței și-a exprimat dorința clară ca tratamentul să fie întrerupt în anumite circumstanțe stabilite pentru cel să fie lăsat să moară. Legea este clară. Voința pacientului trebuie respectată... Astfel, dacă se susține că aceasta este o formă a eutanasierei, atunci legea în acest caz permite eutanasierea.
3. A treia situație se referă la cazul când, în urma tuturor testelor necesare, s-a stabilit că situația pacientului este disperată. Legea din nou este clară. Dacă pacientul întrunește toate criteriile, medicul nu are obligația să continue tratamentul care este deja inutil. Legea permite medicului să mențină tratamentul, de exemplu prin administrarea continuă a mâncării și a medicamentelor sau prin conectarea pulmotorului. Astfel, dacă aceasta este o formă a eutanasierei și dacă mulți recunosc o astfel de formă, atunci legea permite eutanasierea.
4. A patra situație vizează cazul când pacientul, care este incompetent să-și exprime dorința și care nu a făcut nici o indicație prealabilă cu privire la dorința sa referitoare la tratament și starea lui, nu întrunește criteriile unei stări disperate stabilite de instanța de judecată. Legea este clară și în acest caz. Un astfel de pacient trebuie să primească tratamentul necesar atâta timp cât există posibilitatea reală ca el să beneficieze de el. A menține sau a întrerupe tratamentul în acest caz este ilegal... Astfel, dacă aceasta este o formă a eutanasierei (de fapt, aceasta este forma care provoacă cele mai multe discuții), legea în acest caz nu permite eutanasierea.

În literatura de specialitate se mai menționează că dacă moartea nu este produsă intenționat, în mod deliberat, nu poate fi vorba de eutanasiere. Pe cale de consecință, nu pot fi considerate acte de eutanasiere [20]:

- 1) cazurile în care natura este lăsată să-și urmeze cursul, medicul abținându-se de la inițierea unor tratamente inutile și/sau inefficiente, menite de a menține cu orice preț viața;
- 2) acțiunile implicate de îngrijire finală, îngrijirea paliativă;
- 3) renunțarea la măsuri extraordinare sau decizia de a opri anumite tratamente care nu mai par a fi necesare condiției pacientului;
- 4) administrarea de medicamente pentru controlul durerii, cu toate că acestea ar putea scurta viața pacientului.

Din cele analizate mai sus observăm tendința de a fi dezincriminată forma pasivă a eutanasierei, datorită faptului că exprimă dreptul pacientului de a refuza un tratament sau altul și obligația medicului de a urma voința pacientului, poziție pe care o susținem în totalitate. În literatura de specialitate se consideră că urmează a deosebi eutanasierea de suicidul asistat, refuzul pacientului de la tratament, deconectarea aparatului de menținere a vieții după constatarea morții creierului.

În cazul infracțiunii de eutanasiere nici unul dintre semnele facultative ale laturii obiective nu sunt recunoscute ca semne obligatorii. Astfel, eutanasierea poate fi comisă prin orice mijloace care ar duce la realizarea intenției făptuitorului (mijloace care au fost menționate în cazul examinării eutanasierei active și pasive), în orice

timp, indiferent de locul aflării bolnavului (acasă, în salonul din spital etc.). Totuși, în practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului și în doctrina penală a unor țări membre ale Consiliului Europei s-a ridicat problema dacă provocarea morții în condițiile eutanasiei nu în instituții sanitare de stat, ci în spitale particulare, ar putea justifica un recurs în baza Convenției. Răspunsul a fost negativ, deoarece, potrivit dispozițiilor art.25 din Convenție, recursul individual este permis numai în caz de violare a drepturilor omului de către una din Înaltele Părți contractante și nu de către o persoană fizică sau juridică particulară [21]. Cu toate acestea, locul săvârșirii infracțiunii de eutanasiu nu reprezintă un moment important în determinarea existenței sau lipsei semnelor obligatorii ale acesteia.

Datorită specificului acestei infracțiuni, prezintă interes stabilirea posibilității participăției în acest caz, subiect care generează opinii diferite în literatura de specialitate.

Prin determinarea bolnavului la eutanasiu trebuie de înțeles determinarea apariției la el a hotărârii de a pleca din viață și de a se adresa cu această rugămintu lucrătorului medical. Acțiunile de acest gen nu pot fi examinate prin prisma instituției participăției sau a altei instituții juridico-penale. Chiar dacă am recunoaște actul de eutanasiu ca formă a suicidului asistat, nici în acest caz nu putem pedepsi persoana pentru determinare la eutanasiu [22]. Aceeași opinie este susținută și de N.E. Krâlova, care menționează că în ceea ce privește determinarea bolnavului la eutanasiu, despre care se vorbește în Bazele legislației Federației Ruse cu privire la ocrotirea sănătății cetățenilor, răspunderea pentru atare fapte nu este prevăzută de Codul penal al Federației Ruse. Prin determinarea bolnavului la eutanasiu ar trebui să înțelegem trezirea la el a hotărârii de a pleca din viață și de a se adresa cu rugămintea pentru a i se aplica eutanasiu de către un lucrator medical [23]. Pe de altă parte, se menționează că, în ceea ce privește complicitatea, este lesne de imaginat că un medic ar putea fi complice în realizarea eutanasiei prin procurarea pentru făptuitor de instrumente sau mijloace cu ajutorul cărora acesta pune capăt vieții muribundului în mod relativ nedureros (de exemplu, substanțe letale, droguri în doze suficiente pentru a produce moartea). Instigarea există, de pildă, când subiectul pasiv, solicitând unui prieten al său să îl ucidă, acesta din urmă, după ce a luat hotărârea de a-l eutanasiu, desfășoară o activitate materială externă pentru a transmite hotărârea luată unui medic, care, fiind determinat să pună în practică eutanasiu, trece în mod corect la efectuarea ei, devenind autor al infracțiunii de omor [24]. Luând la bază faptul că eutanasiu reprezintă o componentă de infracțiune materială, posibilitatea existenței tentativei, precum și a participăției la săvârșirea infracțiunii de eutanasiu poate fi acceptată. Dacă ne-am referi la formele tentativei, ea poate exista atât în forma sa consumată, cât și neconsumată, iar în cazul participăției pentru dreptul penal are relevanță nu determinarea bolnavului la luarea unei decizii cu privire la înaintarea unei cereri despre efectuarea eutanasiei, ci participăția, sub orice formă, la comiterea acestei fapte.

Referințe:

1. Маляева Е.О. Уголовно-правовые проблемы медицины. - Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского Государственного Университета, 2004, с.93.
2. Зильберг А.П. Трактат об эвтаназии. - Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского Государственного Университета, 1998, с.270.
3. Романовский Г.Б. Право на жизнь. - Архангельск: Поморский Государственный Университет им. М.В. Ломоносова, 2002, с.95.
4. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V., Țurcanu I., Grosu V. Drept penal. Partea Specială. Vol.II. - Chișinău: Cartier juridic, 2005, p.81.
5. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub redacția lui A.Barbăneagră. - Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2003, p.314.
6. Tamasanu D.L. Eutanasiu în dreptul penal român // Dreptul. - 2005 - Nr.5. - P.172-173.
7. Маляева Е.О. Op.cit., p.101.
8. Tullock G. Euthanasia choice and death. - Edinburgh: University Press, 2005, p.55.
9. Kennedy I., Grubb A. Medical Law. - Butterworths: Read Elsevier, 2000, p.216.
10. Крылова Н.Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений. - Москва: ИНФРА-М, 2006, с.153.
11. Орлов А.Н. Милосердна ли легкая смерть? (Этюды биоэтики). - Красноярск: Офсет, 1995, с.73.
12. Малеина М.Н. О праве на жизнь // Советское государство и право. - 1992. - №2. - С.58.
13. Aumonier N. Evaluation of the arguments. Euthanasia. Vol.I. Ethical and human aspects. - Council of Europe Publishing, Germany, 2003, p.59-60.

14. Рыбин В.А. Эвтаназия. Медицина, Культура: философские основания современного социокультурного кризиса в медико-антропологическом аспекте. - Челябинск: Челябинский госуниверситет, 2006, с.28-29.
15. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V., Țurcanu I., Grosu V. Op.cit., p.82.
16. Судо Ж. Эвтаназия <http://www.kcn.ru/tat.ru/religion/catholic/bioeutan.htm>.
17. Pripa D. Eutanasiе: binefacere sau crimă? Poliția și societatea civilă. - Chișinău: Gold Graf, 2001, p.163.
18. Berger A.S., Berger J. To die or not to die? Cross-disciplinary, cultural, and legal perspectives on the right to choose death. - New York: Greenwood Publishing Group, Inc. 1990, p.68.
19. Keneddy I., Grubb A. Op.cit., p.193.
20. Morar S. Eutanasia: între dreptul la viață și libertatea de a muri demn, www.bioetica.ro
21. Decizia nr.33/1995, Anuarul Convenției Europene a Drepturilor Omului, vol.I, 1955-1957, p.154.
22. Крылова Н.Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений, с.154.
23. Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект // Вестник Московского Университета. Серия 116 Право. - 2002. - №2. - С.26.
24. Ibidem.

Prezentat la 27.11.2007

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE JURNALISM PENTRU DEZVOLTARE UMANĂ. CALEA CĂTRE MOLDOVA

Igor GUZUN

Catedra Jurnalism

Human development journalism is quite a new concept in the area of media. Since 1968, the concept evolved from “Old Wine in a New Bottle” approaches to university curriculum. In different countries and cultures it is called in different ways: “Development Journalism” in Philippines and India, “Community Journalism” in the United States, “Jornalismo para Desenvolvimento Humano” in Brazil, „Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka” in Bosnia and Herzegovina. In Moldova the concept is known as “Jurnalism pentru dezvoltare umană”. Since 2003, “Human development journalism” is part of the university journalism curriculum at of Moldova State University. Major highlights include the fundamentals of reporting about social development, poverty, child rights, human trafficking, HIV/AIDS and other issues.

Jurnalismul pentru dezvoltare umană este un concept relativ nou în media, care a reușit, în câteva decenii, de la primele sale mențiuni, cu sintagma *jurnalism pentru dezvoltare*, în studiile de mass-media din Asia, de exemplu, în Filipine (în 1968) sau în India (în 1979) să facă înconjurul lumii: a găsit fundamentare științifică în Bosnia și Herțegovina, prin editarea primului manual în domeniu în Europa, în 2003; a inspirat acordarea unui premiu național de jurnalism pentru dezvoltare umană în Bolivia; face parte, din 2003, din curricula Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova.

Noțiunea „jurnalism pentru dezvoltare” provine din Filipine din anii 1960 [1]. Fundația Thompson a finanțat un curs intitulat „The Economic Writers’ Training Course” (*Curs de instruire pentru jurnalism economic*), între 14 august și 5 septembrie 1968, când moderatorul seminarului, Alan Chalkley, a creat termenul „jurnalism pentru dezvoltare” [2]. Profesorul Shelton Gunaratne, de la Universitatea de Stat din Moorhead (Minnesota) amintește că Chalkley (1968) a explicat atunci că principala sarcină a jurnalistului este să informeze și să ofere cititorilor fapte. Cea de-a doua sarcină a reporterului este să traducă faptele, să le plaseze într-un context și, atunci când este posibil, să formuleze concluzii. Chalkley a spus că acestea au fost sarcinile jurnalismului politic, reporterului de crime, editorilor de la pagina de societate, autorilor de istorii cu dimensiune umană și ale oricărui alt profesionist media. Jurnaliștii care relatează subiecte în domeniul dezvoltării, a afirmat Alan Chalkley, își asumă și cea de-a treia sarcină, una pozitivă, care ar putea fi numită „promovare”: nu doar să ofere fapte despre viața economică și să le explice, dar, de asemenea, să le promoveze și să le aducă în casa cititorilor. „Trebuie să-i faceți pe cititorii voștri să înțeleagă cât de gravă este această problema din domeniul dezvoltării, să se gândească asupra problemei și să deschidă ochii asupra soluțiilor posibile – să facă o gaură în cercul vicios” – iată explicația inițială pe care a dat-o Chalkley jurnalismului pentru dezvoltare. Nici o altă definiție concretă a conceptului nu a fost formulată de atunci, deși mai mulți savanți și practicieni și-au prezentat propriile lor viziuni.

„Bărbatul care a fost pionierul conceptului de jurnalism pentru dezvoltare a avut înțelepciunea să nu piardă prea mult timp pentru definirea lui”, scria, în 1988, oarecum ironic, „Development Communication” [3].

În 1968, sintagma „jurnalism pentru dezvoltare” devine parte a vocabularului practicienilor din domeniul comunicării în masă din Asia [4], iar Institutul de Presă din Filipine edita, la Manila, cu semnătura lui Alan Chalkley, un „Manual în domeniul jurnalismului pentru dezvoltare”.

Institutul de Presă din Filipine, iar mai târziu Fundația Presei din Asia au punctat, la sfârșitul anilor ’60, reperele jurnalismului pentru dezvoltare: „relatările într-un limbaj simplu a știrilor și informațiilor, care sunt benefice și relevante pentru mass-media, aduc schimbarea socială și încurajează dezvoltarea țării” [5].

Rolul mass-media de câine de pază și de vehicul al schimbării sociale „poate fi sumarizat într-un termen succint, numit „jurnalism pentru dezvoltare”. Acesta se axează pe nevoile săracilor, ale oamenilor vulnerabili și marginalizați și încurajează participarea lor la dezvoltare [6], afirmă Aman Namra, din India, țară care, în cadrul Institutului său de Presă, acordă acum în curiculă prioritate promovării jurnalismului pentru dezvoltare umană, cu accent pe relatările de presă din mediul rural și educației [7]. De fapt, deja către anul 1979, subiectul „Jurnalism pentru dezvoltare” era inclus în syllabus-ul cursului postuniversitar în jurnalism la Institutul Indian de Comunicare în Masă de la New Delhi [8].

La celalalt capăt al lumii, în Statele Unite, jurnalismul pentru dezvoltare a fost numit altfel – uneori jurnalism civic sau jurnalism comunitar, însă cel mai des – jurnalism public. Cele două concepte – de jurnalism pentru dezvoltare și de jurnalism public – nu au definiții fixe, însă au multe în comun. În cartea sa „A face jurnalism public”, Arthur Charity scrie că practicienii conceptului de jurnalism public au învățat că „relatarea istoriilor cu oameni simpli și consolidarea efortului comunității pentru a soluționa problemele îi ajută pe cetățeni să conștientizeze problemele și le oferă perspective pentru rezolvarea lor” [9].

Un volum aflat și în biblioteca Școlii de Jurnalism a Universității din Missouri (Columbia, Statele Unite) – „Global Glasnost: Toward a New World Information and Communication Order?” (*Glasnost pe plan global: Către o nouă ordine mondială a informației și comunicării?*) – formulează primele recomandări pentru reporterii și editorii care abordează subiectele dezvoltării: „Atunci când există o referință la dezvoltare, încercați s-o relațiați concret în raport cu un om concret. Această perspectivă îi va ajuta pe jurnaliști să facă legătura dintre dezvoltare și „oameni”. Ei ar trebui să relateze despre ființele umane ca despre protagoniști, actori și agenți, nu ca despre obiecte sau victime” [10].

La 15 ani de la acest îndemn, Kent S. Collins, profesor la Universitatea Missouri, explica ce poate face jurnalismul pentru dezvoltare umană în Moldova: „Jurnalismul poate face schimbări în Moldova, îi poate face pe oameni mai buni, mai fericiți, mai sănătoși, chiar mai bogați” [11].

Anticipând identificarea elementelor acestui concept din peisajul mass-media și din cercetările semnate de autori din Moldova, vom cita aici un profesionist, pe Vasile Botnaru, acum director la Radio „Europa Liberă”: „E necesar să promovăm un jurnalism care dă speranțe, cu exemple reușite de oameni care s-au afirmat în pofida piedicilor de tot felul. Să ne abținem, pe cât e posibil, de la jurnalism apocaliptic, cu multe victime și sânge” [12]. De asemenea, din spațiul limbii române, am decupat un titlu de interviu, acordat de omul de televiziune Lucian Mândruță: „Presa are nevoie de povești pentru a reflecta activități sociale” [13] – o afirmație care se referă la istoriile adevărate ale unor oameni adevărați și care se înscrie pe coordonatele jurnalismului pentru dezvoltare umană.

În America, conceptul de jurnalism pentru dezvoltare umană a cunoscut, cu titlul *Jornalismo para Desenvolvimento Humano*, consacrare științifică la Institutul Ayrton Sena, unde există un asemenea curs de instruire, predat în parteneriat cu *Associação Brasileira de Jornalismo Investigativo* (Asociația Braziliană pentru Jurnalism de Investigație (Abraji)) [14]. În Bolivia se decernează Premiul Național în domeniul Jurnalismului pentru Dezvoltare Umană, iar în Peru sunt organizate workshop-uri de jurnalism pentru dezvoltare umană în situații de urgență.

Inițiativa în domeniu cea mai apropiată în plan geografic de Moldova este apariția, în 2003, la Sarajevo, a manualului „Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka” [15] (*Jurnalismul în favoarea dezvoltării umane*), la care a contribuit și Fundația Thompson, cea care l-a avut, în 1968, în calitate de moderator al unui curs de instruire la Manila pe autorul conceptului de „jurnalism pentru dezvoltare”, Alan Chalkley.

Astfel, în aproape patru decenii, jurnalismul pentru dezvoltare a reușit să facă înconjurul lumii, să câștige aderenți și să ajungă la Chișinău, unde „constituie o pledoarie pentru abordarea tinerilor drept o sursă de subiecte pozitive pentru mass-media și o resursă valoroasă pentru întreaga societate” [16].

Câteva studii fundamentale pot constitui suportul metodologic și teoretico-științific al conceptului. Printre acestea se numără „Le journalisme, les médias et les droits humains” [17], editat de Consiliul Internațional pentru Studii ale Drepturilor Omului; „Mass-media și drepturile copilului”, ediția din 2005, produsă de Trustul PressWise; „Jurnalismul pentru omul de rând” (Centrul Independent de Jurnalism, 2002), „Mass-media: între valori și pericole profesionale” (Comitetul pentru Libertatea Presei, 2003).

Cea mai recentă resursă în acest sens este raportul „Protejarea demnității umane în sectorul audiovizual european” [18], lansat de Tarlach McGonagle, de la Amsterdam University's Institute for Information Law (IViR), în iulie 2007, care analizează conceptul de demnitate umană în media prin prisma prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului și a Convenției Europene a Televiziunii Transfrontaliere. De asemenea, raportul studiază relația dintre demnitatea umană și standardele internaționale ale drepturilor omului, referindu-se totodată și la potențialul normativ al demnității umane.

Manualul de jurnalism al lui Alberto Papuzzi, apărut în martie 2003, care face referire la „consecințele practice, impact uman, ideea de progres, prestigiul social” [19], atunci când menționează criteriile convenționale (*news values*) care indică în ce măsură un eveniment poate deveni știre, este de asemenea o resursă valoroasă în contextul subiectului studiat.

Influența jurnalismului asupra atitudinilor și comportamentului oamenilor, care determină, la rândul lor, dezvoltarea umană, este studiată, de asemenea, în lucrarea „Funcțiile axiologice ale mass-media în societatea contemporană” de E. Polikarpova (Е.Поликарпова. *Аксиологические функции масс-медиа в современном обществе* // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Gurn/Policarp/index.php).

Totodată, elemente ale dimensiunii umane în domeniul jurnalismului și comunicării se regăsesc în studii semnate de Victor Moraru, Constantin Marin, Mihail Guzun și Dumitru Țurcanu.

În *Prefața* semnată la volumul „Dezvoltare comunitară: istorii de succes”, Constantin Marin se referă la activitatea actorilor comunitari în domenii precum dezvoltarea și participarea comunitară, inclusiv la dreptul publicului de a fi informat, menționând că comunicarea comunitară poate fortifica „viața comunitară” [20]. Una dintre dimensiunile centrale ale jurnalismului pentru dezvoltare umană este realizarea dreptului publicului de a fi informat, de a avea acces la informații cruciale pentru oameni, la informații și educație despre sănătate, care pot salva vieți, contribuind astfel la dezvoltarea umană a unei țări. În studiul „Dezvoltarea mass-media ca factor al bunei guvernări”, Victor Moraru subliniază capacitatea mass-media „de a influența benefic atmosfera social-politică în societate” [21]; deci, jurnalismul este pentru ceva, pentru ceva bun, benefic, contribuind, mai cu seamă, la „socializarea și integrarea socială” a oamenilor. Raportul Național al Dezvoltării Umane 2003, care îl are printre coautori pe Viorel Cibotaru, pune în lumină câteva roluri fundamentale ale mass-media în promovarea guvernării democratice și dezvoltării, două dintre care – cea *forum civic*, ce oferă „cuvântul diverselor părți din societate și favorizând dezbaterile pe teme de interes public, și cea de *agent mobilizator*, ce facilitează „angajamentul civic printre toate sectoarele societății” [22] – se află în consens cu acest concept de jurnalism pentru dezvoltare umană.

Una dintre caracteristicile jurnalismului pentru dezvoltare umană – relatarea echilibrată între elementele pozitive și negative – se înscrie în ceea ce Dumitru Țurcanu numește, în studiul „Interesele politice și mass-media. (Cazul Republicii Moldova)”, „evidențierea factorului constructiv, integrator, edificator al vieții” [23] al mass-media. În același timp, în studii semnate de Mihail Guzun găsim referiri la relația jurnalismului cu „sentimentele umane firești” [24].

Unde se situează jurnalismul pentru dezvoltare umană în contextul Moldovei? Mențiuni ale elementelor ce conturează conceptul de jurnalism pentru dezvoltare umană se regăsesc în câteva resurse de media din Moldova, fără ca acestea să formeze o listă prea lungă: Manualul de instruire pentru formatori în domeniul eliminării muncii copiilor în agricultură, intitulat „Răspunsul patronilor la fenomenul muncii copiilor”. Mass-media pot relata despre formele ascunse ale muncii copiilor – câte ore lucrează? sunt acești copii exploatați? Renunțând la perspectiva senzaționalistă și îmbrățișând abordările jurnalismului pentru dezvoltare umană, profesioniștii din mass-media se pot implica în promovarea și afirmarea drepturilor copilului, informând părinții și comunitățile despre consecințele negative ale implicării timpurii a copiilor în muncă, ilustrând prin istorii umane beneficiile educației sau consemnând practicile pozitive în domeniu [25].

Volumul „Imaginea tinerilor. Ghid pentru jurnaliști și alți profesioniști” a oferit, în 2005, un diagnostic al situației la moment privind rolul mass-media în dezvoltarea umană: „Subiectele sociale și umanitare ce conturează conceptul de jurnalism pentru dezvoltare umană sunt prezente în mass-media din Moldova, însă ele nu beneficiază de un interes mediatic suficient” [26]. Un alt ghid media, de această dată privind relațiile în domeniul justiției juvenile, „În spatele gratiilor, cu fața spre lume. Tinerii în conflict cu legea”, apreciat la apariția sa (în 2006) ca fiind „un instrument deosebit de util pentru jurnaliști, în condițiile în care deficitul de asemenea resurse pentru ziaristi rămâne încă foarte pronunțat în Moldova” [27], pleda „în favoarea unor subiecte echilibrate și sensibile, în care protagoniștii acestora – copiii și tinerii în conflict cu legea – sunt tratați cu responsabilitate, ca ființe umane, cu respect pentru demnitatea și drepturile lor” [28].

Ghidul de bune practici în domeniul jurnalismului pentru dezvoltare umană, apărut, cu titlul „Omul, mai ales”, sub auspiciile Universității de Stat din Moldova în 2005, formulează, pentru prima dată în spațiul media din Moldova, elementele-cheie care fundamentează conceptul de jurnalism pentru dezvoltare umană: „reflecția aspectelor dezvoltării societății și a progresului umanității prin prisma destinului uman”, „realizarea cu profesionalism a subiectelor sociale”, „relatarea unor istorii care aduc pe agenda publică problemele grave cu care se confruntă cetățenii” sau subiectele dezvoltării umane „merită o abordare profundă, echilibrată și constantă” în mass-media [29].

De fapt, jurnalismul pentru dezvoltare umană se înscrie în cele mai bune tradiții ale unui jurnalism responsabil, exact, complet, corect și bazat pe fapte, în care oamenii, problemele, realizările și îngrijorările lor se află în prim-plan.

Însăși includerea cursului de jurnalism pentru dezvoltare umană în curricula universitară a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării de la USM a devenit subiect de presă: „O carte oferă ghidare în relațiile privind dezvoltarea umană” [30], a titrat, în 2005, portalul IraqNews, iar biblioteca on-line a Centrului pentru Jurnalism în Situații Excepționale, de la Moscova, a solicitat și a plasat printre edițiile cu acces liber volumul „Человек, прежде всего. Практическое руководство по журналистике в области человеческого развития” [31]. Ediția în română, „Omul, mai ales. Ghid de bune practici în domeniul jurnalismului pentru dezvoltare umană”, care a fost plasată la 18 august 2005 și în biblioteca on-line a portalului Web Moldova.org (*Moldova's Best International Gateway*), a fost accesată până la 18 septembrie 2007 de 2395 ori – câte trei accesări pe zi [32].

Referințe:

1. Stevenson, R.L. *Global Communication in the Twenty-First Century*. - New York: Longman, 1994, p.239.
2. Gunaratne Shelton. *Old Wine in a New Bottle: Public journalism movement in the United States and the erstwhile NWICO debate*. Mass Communications Department, Moorhead State University, Minnesota, 1996.
3. Nora Cruz Quebral. *Development Communication*, 1988, p.16.
4. Jamias J.F. *Writing for Development: Focus on Specialized Reporting Areas*, University of the Philippines Los Baños, 1991, p.4.
5. Taiana Cecilia, Ruprecht Alvina. *The Reordering of Culture: Latin America, the Caribbean and Canada in the Hood*, McGill-Queen's Press, 1995, p.410.
6. Namra Aman. *Development Journalism vs. 'Envelopment' Journalism*, 19 aprilie 2004, countercurrents.org.
7. The Press Institute Of India, <http://pressinstitute.org/scripts/about-us.asp>, descărcat la 12 septembrie 2007.
8. Mehta D.S. *Handbook of Public Relations in India. A standard Guide for Teachers, Students and Public Relations Personnel*, New Delhi, 1979, p.249.
9. Charity A. *Doing Public Journalism*. New York: The Guilford Press, 1995, p.17.
10. Galtung Johan, and Richard C. Vincent. *Global Glasnost: Toward a New World Information and Communication Order?* Cresskill, N.J.: Hampton Press. 1992. Gardner, John. *On Leadership*. - New York: Free Press, 1990, p.151-152.
11. Asta Da, nr.12 (12), 12 aprilie 2005.
12. Zece Plus, nr.7 (25), 2002.
13. www.newsinfo.ro, 28 mai 2007.
14. <http://desenvolvimentohumano.org.br/?id=7908>. descărcat la 17 septembrie 2007.
15. *Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka (Human Development Reporting)*, InterNews B& H, The Thompson Foundation, UNICEF. Priredila: Nermina Šačić, Sarajevo, 2003. - 375 p.
16. Știri din Rețeaua Centrelor de Resurse pentru Tineri, Buletinul nr.6 (20), 20-27 martie 2006, accesat Web Portal pentru Tineri Youth.Md! la 18 septembrie 2007.
17. *Le journalisme, les médias et les droits humains*, Conseil International pour l'Etude des Droits Humains, Versoix, Genève, Suisse, 2002. - 154 p.
18. McGonagle T. *Safeguarding Human Dignity in the European Audiovisual Sector*. IRIS plus - a supplement to IRIS, Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, Issue 2007-6.
19. Papuzzi A. *Professione giornalista. Tecniche e regole di un mestiere*. Nuova edizione completamente riveduta e aggiornata, Con la collaborazione di Annalisa Magone, Donzelli editore, Roma, 2003, p.XVI-302.
20. *Dezvoltarea comunitară: istorii de succes / Fondul de Investiții Sociale din Moldova*, Centrul Național de Asistență și Informare a Organizațiilor Neguvernamentale Contact; coord. Vitalie Postu., - Chișinău: Contact, 2005 (Combinatul Poligrafic), p.3-4.
21. Moraru V. *Dezvoltarea mass-media ca factor al bunei guvernări*. Institutul de Politici Publice. - Chișinău, 2002, p.2-3. Studiu disponibil pe pagina Web a Institutului de Politici Publice www.ipp.md.
22. *Raportul Național al Dezvoltării Umane: Republica Moldova 2003*. Guvernare responsabilă pentru dezvoltarea umană. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Institutul de Politici Publice. - Chișinău, 2004, p.66.
23. Țurcanu D. *Interesele politice și mass-media. (Cazul Republicii Moldova)*. Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. Universitatea de Stat din Moldova. - Chișinău, 2005, p.3.
24. Guzun M. *Limba (română) la confluență: identitate națională / identitate europeană // Francopolifonia: limbi și identități: Colocviu internațional*, Chișinău, ULIM, 23-24 martie 2007. - Chișinău: ULIM, 2007, p.248.
25. *Răspunsul patronilor la fenomenul muncii copiilor. Manual de instruire pentru formatori în domeniul eliminării muncii copiilor în agricultură / Coordonator: Eugenia Ganea*. Organizația Internațională a Muncii, Federația Internațională a Patronatului din Agricultură și Industria Alimentară din Republica Moldova. - Chișinău, 2006, p.8.
26. Ciornei V., Boboc V., Guzun A., Buzenco Iu., Youngblood St., Guzun I., Dogaru V. *Imaginea tinerilor // Centrul Media pentru Tineri, UNICEF Moldova*. - Chișinău, 2005, p.68.

27. DECA Press Agency, 10 noiembrie 2006.
28. Radu A., Guzun I. În spatele gratiilor, cu fața spre lume: Tinerii în conflict cu legea. Ghid mass-media privind relațiile în domeniul justiției juvenile // Centrul Media pentru Tineri; coord.: Veronica Boboc. - Chișinău: Periscop, 2006, p.7.
29. Guzun I. Omul, mai ales. Ghid de bune practici în domeniul jurnalismului pentru dezvoltare umană / Contribuție: Vsevolod Ciornei; Cuvânt înainte: Giovanna Barberis; Prefață: Constantin Marin; Recenzent: Mihai Guzun. Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova, Centrul Independent de Jurnalism, Reprezentanta UNICEF în Republica Moldova. - Chișinău: Logos Print, 2005, p.3-5.
30. Book Offers Guidance on Human Development Coverage, IraqNews , April 9, 2005.
31. www.library.cjes.ru/files/pdf/human-above-all.pdf.
32. <http://www.moldova.org/director/rom/23/245/>. Accesat la 18 septembrie 2007.

Prezentat la 06.11.2007

POLIVALENȚA OFERTEI DE PROGRAM A INSTITUȚIEI PUBLICE AUDIOVIZUALE**Boris PARFENTIEV***Catedra Journalism*

In the present article the author makes an attempt to find out the basic principles laying on the basis of public TV broadcaster activity, the main principles of the program offer specific to this type of television, adjusted to realities of the public TV Moldova 1. Also one emphasizes the necessity to establish the strategic plan that would contain directions of institution's development, its mission and place in the Moldovan media landscape.

A model of the editorial policy is proposed that can be promoted by the Public TV Moldova 1 especially mentioning the importance of dissemination of general educational values, active involvement in the problems of the society, protection of the national cultural values, as well as broadcasting the best European and world TV cultural programs, program exchange that would bring to the enrichment of both parts involved.

The concrete advices are offered to improve TV Moldova 1 programming according to requirements of foreign public broadcasters.

Pentru început vom evoca unele din principiile esențiale ce stau la baza activității Serviciului public al audiovizualului, a cărui politică editorială reiese din cerințe obligatorii și unice față de o instituție publică a audiovizualului.

Serviciul public al audiovizualului:

- este creat pentru public, pentru întreaga populație a țării, de a cărei deservire este responsabil;
- trebuie să ofere programe din domeniile informației, divertismentului și educației pentru toate persoanele de toate vârstele și grupurile sociale;
- joacă un rol activ în prezentarea și promovarea culturii naționale, precum și în sporirea percepției și cunoașterii de către populație a culturilor străine și, în special, a celor europene;
- trebuie să includă în grila de programe atât emisiuni de interes major pentru largi sectoare (categorii) ale populației, cât și programe ce satisfac interese speciale din sectoare minoritare;
- servește ca un punct de referință pentru toți membrii publicului și constituie un factor de coeziune socială și de integrare a tuturor indivizilor, grupurilor și comunităților;
- evită toate formele de discriminare, ocolește senzaționalismul, utilizează standarde etice înalte și promovează valorile civice și ideea responsabilității individuale în cadrul societății;
- prezintă un forum pentru dezbaterile în public unde pot fi exprimate un spectru cât mai larg de opinii și viziuni;
- reflectează diferite idei filosofice și convingeri religioase din societate în vederea consolidării acordului social mutual și a toleranței și promovării relațiilor comunitare în societățile multiculturale;
- oferă o informație independentă și echidistantă în programele sale, capabile să câștige încrederea audienței și să devină punct de referință pe piața informațională;
- trebuie să răspundă standardelor profesionale înalte în ceea ce privește conținutul, calitatea producției, maniera de prezentare;
- asigură ca întreaga populație să aibă acces la evenimentele de interes public general, inclusiv evenimentele sportive;
- sprijină valorile de bază ale societății democratice, în special respectul pentru drepturile omului, cultură și pluralism politic;
- reprezentând o oază a credibilității, contribuie în mod major la formarea unui cetățean cu adevărat bine informat, care este o condiție absolut necesară și *sine qua non* de funcționare a unei democrații sănătoase.

Democrația începe cu cetățenii, iar fără cetățeni bine informați nu poate să existe o democrație adevărată.

Încă o condiție obligatorie: serviciul public al audiovizualului trebuie să fie *independent editorial și autonom instituțional* față de așa elemente (structuri) sociale ca guvernul, parlamentul, președinția, partidele politice sau oricare alt grup de interes privat.

Ce cuprinde sintagma „independență editorială și autonomie instituțională”? Expus într-o formă concisă, răspunsul ar fi următorul:

- ✓ elaborarea grilelor de programe;
- ✓ conceperea și producerea programelor;
- ✓ redactarea și prezentarea știrilor și programelor analitice;
- ✓ organizarea activității serviciului;
- ✓ racolarea, angajarea și administrarea personalului în cadrul serviciului;
- ✓ procurarea, închirierea, vânzarea și utilizarea bunurilor și serviciilor;
- ✓ girarea resurselor financiare;
- ✓ elaborarea și executarea bugetului;
- ✓ negocierea, elaborarea și semnarea documentelor juridice cu privire la funcționarea serviciului;
- ✓ reprezentarea serviciului în proceduri juridice, precum și în relația cu părți terțe.

Pentru trasarea politicilor editoriale, în cazul TV Moldova 1, astăzi exista o necesitate imperioasă în ceea ce privește elaborarea unui *Plan strategic conceptual*, care ar indica direcțiile de mișcare a instituției, plan trasat de editorii Companiei, preocupați de edificarea politicilor editoriale, de planificarea activității organizației și în care vor fi prefigurate evaluările privind poziția și rolul ei în câmpul audiovizualului național, raportul de forțe cu posturile concurente, locul râvnit în arealul mass-media electronice, coordonatele sale de bază... În favoarea necesității unui astfel de plan vin și următoarele rânduri din Raportul de activitate al TVR pentru anul 2006:

„Trebuie să ne întrebăm: în ce direcție va merge Televiziunea? Cum va arăta peste 10 ani? Care sunt directivele de perspectivă?

Dincolo de obiectivele punctate pentru fiecare an, este esențial să ne gândim la continuitatea unei viziuni în ceea ce privește viitorul televiziunii publice... Credem că eșecurile sau crizele care au existat în trecut au fost posibile în lipsa unei strategii coerente și concrete privind viitorul apropiat și mediu”[1].

Promptitudinea cu care se reacționează la anumite tendințe de activitate a audiovizualului de pe mapamond este o altă caracteristică importantă a unei instituții moderne de domeniu. Este nevoie de elaborări care să ghideze eforturile de promovare a celor mai reușite modele de activitate.

Este important să se evalueze atât capacitățile, cât și vulnerabilitățile propriei instituții, dar și ale concurenților săi. Altminteri costul poate fi mare – pierderea audienței în favoarea concurenților.

Pentru a ajunge în vârful piramidei, în fruntea topului, este nevoie de un efort deosebit și de consecvență atât din partea managementului instituției, cât și a celor ce muncesc nemijlocit la realizarea programelor – echipele de creație. Astăzi, însă, TV Moldova 1 la mai mulți indicatori nu este în fruntea topului. Spre exemplu, în urma investigațiilor sociologice efectuate de organizația de resort TNS-CSOP în luna mai 2007 s-a constatat că cea mai vizionată emisiune a canalului – „Mesagerul” – pierde în fața știrilor de la PRO TV Chișinău [2].

„Cetățeanul Republicii Moldova rămâne în principiu neinformați, realitățile politice în ansamblu sau la nivel local nu sunt mediatizate îndeajuns, nu sunt supuse dezbaterilor publice, iar patrimoniul cultural-lingvistic al Republicii Moldova nu găsește nici un sprijin în audiovizualul zis național” – declara într-un interviu Constantin Pîrțac, expert în domeniul audiovizualului [3].

Un serviciu public al audiovizualului, într-o variantă-model, trebuie să se constituie într-o autentică *vitrină a valorilor naționale*, nu în detrimentul celor europene, ci pentru a cultiva valorile proprii – cele morale, culturale, științifice, artistice, etnofolclorice, socioumane etc., obligații speciale purtând față de arta și creația artistică națională. Obligațiile speciale se manifestă prin prezența pe post a spectacolului de producție națională, a dramaturgiei naționale, a muzicii și cinematografului naționale (fie acum a celei documentare, căci cea de ficțiune aproape că lipsește), care, cu toată concurența spectacolului importat (o problemă serioasă pentru aproape toate țările europene), trebuie să reprezinte un procent anumit din repertoriile postului, dar să ofere publicului opere reprezentative valorice.

„În pofida internaționalizării mass-media, în ultimul deceniu stăruie tot mai insistent o altă tendință a procesului cultural – protejarea izvoarelor spirituale ale artei naționale, a tradițiilor populare. Și nu pentru că ar fi vorba doar de un nou val de patriotism, ci și de elementara grijă față de autentic, față de ineditul culturii naționale, vis-à-vis de prosperarea ei în interdependență cu alte culturi ale popoarelor limitrofe. Astăzi culturile naționale din diferite state își caută căile sale de supraviețuire în fața unei masive internaționalizări a tuturor proceselor vieții mondiale și a globalizării mass-media electronice.

Una dintre concluziile privitor la cele expuse mai sus ar putea fi și că astăzi este neapărată nevoie de o politică iscusită la nivel de stat, întru susținerea și promovarea valorilor culturii naționale, valorilor care ne reprezintă ca popor, ca națiune, ca etnie pe acest Pământ” [4].

La tema „audiovizualul în postură de creator și de difuzor de cultură – una din caracteristicile de bază ale politicii editoriale a serviciului public de televiziune” ne vom referi ceva mai jos în acest articol.

Un alt criteriu ce deosebește un Serviciu public al audiovizualului este *caracterul său integrator*. De regulă, în societate coexistă numeroase elemente ce-și păstrează o relativă autonomie culturală, lingvistică, folclorică etc., există diferite confesiuni religioase, cu alte cuvinte – mai multe părți componente. E de datoria Serviciului public al audiovizualului de a cultiva sentimentul apartenenței la un tot unitar prin promovarea valorilor reprezentative ale tuturor etniilor, confesiunilor religioase, zonelor etnofolclorice. În așa caz, programul oferit devine factor de coeziune.

Serviciul public al audiovizualului, prin natura publicului său, trebuie să aibă un *caracter popular*. Ca accesibilitate el trebuie să găsească raportul optim dintre necesara ținută intelectuală (lingvistică, conținut de mesaj) și înțelegerea de către părțile largi ale populației. Varietatea de gusturi, preferințe, niveluri de cultură, de categorii socioprofesionale, de vârstă, educație, tradiții etc. necesită găsirea unui numitor comun, care ar satisface doleanțele tuturor categoriilor publicului.

O altă caracteristică a Serviciului public al audiovizualului și a politicilor editoriale promovate o constituie *valoarea cognitivă generală* a ofertei de program din cele mai variate domenii – istorie, geografie, tehnică, cultură, artă, etnografie, folclor, credințe religioase, tradiții, mentalități etc., care formează o sursă importantă de lărgire a orizontului de cunoaștere. Metafora „televiziunea – fereastră deschisă spre lume” este foarte concludentă și exactă. Datorită mesajului audiovizual, monumentele istorice și de arhitectură, operele devenite clasice ale creației omului, zonele geografice cele mai îndepărtate pot fi cunoscute, admirate și înțelese de oricare telespectator. În așa chip, mesajul audiovizual oferă posibilitatea de a-l conecta pe spectator la un flux de cunoștințe imposibil de obținut din alte surse (poate cu excepția Internetului), adunând practic toate domeniile cunoașterii. În plus, în opinia specialiștilor din pedagogie, imaginea video reușește să concretizeze, să fixeze noțiuni pe care școala le-a oferit în decursul anilor. Spre exemplu, o emisiune televizată cu subiect de istorie va propune întotdeauna mai multe decât numele eroilor evenimentului, succesiunea cronologică a faptelor și considerațiile specialistului asupra evenimentului evocat; ea va oferi în plus telespectatorului imaginea locului unde s-au desfășurat cândva faptele, materialul iconografic existent, tot ce reprezintă vestigiile materiale ale aceluia moment. Astfel, idei, noțiuni, concepte, raționamente capătă un suport material de imagine, fiind pe înțelesul tuturor.

Astăzi documentarul consacrat fenomenelor naturii, peisajului geografic exotic, monumentelor de artă, etnografiei, folclorului, artei plastice cunoaște o substanțială creștere a numărului de realizări în toată lumea, indiciu sigur că aceste subiecte interesează opinia publică, ceea ce explică prezența lor masivă în programele televiziunilor de toate tipurile și orientările. Și ne putem doar exprima regretul că un șir de emisiuni cognitive din programele de televiziune din anii precedenți au dispărut de pe ecranele TV Moldova 1 anume în perioada când s-a început transformarea, trecerea spre o instituție publică a audiovizualului. După 2004, rând pe rând au fost scoase din emisie programele „Vreau să știu” – teleenciclopedie pentru elevi, „Atlas” – emisiune cognitivă, menită să trezească interesul tinerilor pentru cunoștințe, concursul „Tineri și dotați”, cursul „Bazele informaticii și ale tehnicii de calcul”, olimpiadele televizate pentru elevi la diferite discipline școlare. Apoi a fost lichidată și subdiviziunea din cadrul Departamentului Proiecte TV responsabilă de realizarea programelor educativ-cognitive.

În afară de valoarea cognitivă generală, oferta televiziunii publice, politicile editoriale promovate cuprind și concepția unei *intervenții active în problemele societății*. În cazul dat este vorba, în fond, de mesajele de tip publicistic, când televiziunea investighează, pune în dezbatere probleme și fenomene sociale importante din toate domeniile – de la politică și economie până la cultură și sport. Opinia publică are astfel o șansă în plus de a cunoaște acele probleme și fenomene și de a-și forma o părere în cunoștință de cauză. „Dezbaterea, controversa civilizată, cu argumente și contraargumente, în fața camerelor de luat vederi induce în opinia publică exercițiul democratic al dialogului, cultivă ...așezarea în drepturile firești a veritabilei lupte de opinii – cu tot ce înseamnă ea în planul comportamentului social civilizată, demn” [5].

O astfel de emisie oferă și premisele dezvoltării transparenței vieții social-politice, a luării deciziilor în toate domeniile de activitate a societății.

Dacă e să ne oprim la tema pusă aici în discuție, vom prezenta un alineat dintr-o culegere de articole despre situația mass-media din 18 țări ale Europei Centrale și de Est, inclusiv din Republica Moldova: „Jurnalismul de investigație făcut cu scopul de a expune corupția, activități ilegale sau contrare interesului public nu este o practică tradițională în rândul jurnaliștilor din țările post-socialiste. Există un anumit grad de neînțelegere asupra a ceea ce este și ce nu este jurnalism de investigație, așa că în unele cazuri sunt catalogate ca atare și articole care au la bază dosare și informații furnizate de grupuri specifice de interese, care dezvăluie presupusele mișcări dubioase ale unui oponent” [6]. Însă, reflecțiile din citatul de mai sus nu pot servi drept o scuză pentru situația din domeniul jurnalismului de investigație de la Serviciul public național al audiovizualului. Paradoxal, dar în timpurile de tristă pomină și, mai ales, în primii ani de independență găsim în programele TV din Moldova mai multe mostre de investigație jurnalistică, de dezbateri acute pe teme din realitate.

Vom exemplifica. Emisiunile de acest tip – „Ariciul” și „Stop cadru” scoteau în vileag viciile din societate: indisciplinarea, corupția, furturile avuției obștești, beția etc. În baza investigațiilor jurnalistice se deschideau dosare penale, anchetele realizate erau discutate la ședințele birourilor de partid, care pe timpurile celea încercau să soluționeze toate problemele din societate.

Apropo, în anul 1990, emisiunea „Ariciul” aduna 74 procente de telespectatori în fața ecranelor. În luna februarie a aceluiași an a fost pusă pe post cea de-a 150-a emisiune, care apărea la TVM de aproape două decenii [8].

După 1990 își găsesc loc în programele TV Naționale așa cicluri de emisiuni, ca: „Racursiu” (probleme ale vieții sociale, economice dar și de cultură, învățământ, medicină), „Ecoampriza” (probleme economice la zi), „Observatorul” (cercetări ale faptelor negative din viața cotidiană), „Discuții la cuțit” (interviuri cu personalități remarcante despre realitățile din societate), „Consumatorul și piața” (problemele aprovizionării pieței cu mărfuri autohtone, ale culturii deservirii...), emisiunea de discuții „La tema zilei”, „Reporter TV” (emisiune gen anchetă-investigații jurnalistice de Constantin Ciobanu, fost redactor și autor al „Ariciului”), „Intersecții TV” care a succedat emisiunea „Ecoampriza” și în cadrul căreia se cercetau probleme fervente din cotidian, în emisie directă, cu telefon în studio, cu microfon liber de la carul mobil instalat în centrul capitalei, cu expuneri de opinii de după paravan pentru păstrarea anonimatului etc.

Sau emisiunea de dezbateri „Triunghiul”. Iată ce se declara în adnotația de inaugurare a ciclului: „Fenomenele social-politice din zilele noastre suscită, firește, opinii diferite, ba chiar și diametral opuse. Realizatorii invită în studio câte un exponent al opiniilor de opoziție în problema abordată, iar ca mediator prezent va fi reprezentantul TVM, adică al publicului TVM” [8].

Sau emisiunea „Plus și minus”. În ajunul premierei programului redactorul-șef al Redacției Publicistică TVM Alexandru Grosu declara: „Va fi o emisiune de opinie, la care vor fi invitați, în special, oameni cu puncte de vedere diametral opuse asupra diverselor aspecte ale reformei social-economice din țara noastră. Pro și contra, plus și minus – cine are dreptate? Să judece publicul spectator” [9].

Au trecut doar câțiva ani și despre ciclurile de investigație, de dezbateri a rămas doar amintirea, deși în mod deschis nimeni nu a pus la îndoială oportunitatea lor pentru formarea unei societăți democratice, situația înrăutățindu-se după 2001, fără ca să se amelioreze și după 2004, când instituția și-a schimbat titulatura – în una publică. Reiese că pe unii diriguitori de stat și de Companie totuși îi speria însuși faptul discutării problemelor din societate la televiziune. Pe semne, managementul de vârf al Companiei „Teleradio-Moldova” se conducea de principiul „Nu sunt emisiuni de probleme – nu există nici probleme”, principiu absolut incorect. Investigația jurnalistică (ancheta, dosarul, documentarul), ca și dezbaterile celor mai acute probleme din societate, trebuie să revină în programele instituției publice a audiovizualului. Or, anume acest tip de jurnalism este un indiciu al independenței editoriale și al libertății mass-media. „Prin investigația jurnalistică se pun în lumină situațiile și aspectele anormale din viața socială; prin urmare, prin practicarea jurnalismului de investigație se exercită funcția critică și rolul tradițional de câine de pază pe care mass-media îl joacă în numele publicului” [10]. Teme pentru jurnalismul de investigații ar putea servi traficul de ființe umane, corupția, crima organizată și a. Însă, rezultatele acestui riscant gen de jurnalism par a fi destul de bizare – se remarcă o lipsă de reacție din partea structurilor de stat și a funcționarilor vizați în investigație – tablou tipic al realităților noastre de astăzi.

Un alt domeniu tematic din care TV Moldova 1 a pierdut cel mai mult și care nu își găsește loc în politicile editoriale de astăzi este cel legat de *programele didactice, de teleșcoală*.

În ianuarie 2004, în revista „Panoramic TV” publicam următoarele rânduri: „...vom deschide o paranteză, amintindu-ne de practica TVM de acum 15-20 de ani. În programele de atunci găsim titluri de emisiuni didactice, derulate la micile ecrane conform programelor de studii – lecții televizate de fizică aplicată, de matematică, istorie, geografie, limbă și literatură maternă, programe de concurs pe teme instructive, dar și ediții de educație estetică – „Balul discurilor”, „Invitație la operă”, „În lumea cinematografiei” etc. Ar fi bine să revenim la unele practici mai vechi, care ne-ar ajuta la integrarea misiunii serviciului public al audiovizualului – un serviciu de avangardă în mișcarea pentru o societate bine informată și dornică de cunoaștere” [11].

Vom preciza că televiziunea școlară în Moldova a cunoscut o perioadă fructuoasă de manifestare începând cu anii '70 și până la mijlocul ultimului deceniu al secolului XX. Cercetând programele de Radio și Televiziune din anii '90, secolul trecut, încă mai întâlnim rubrici cu o periodicitate bine fixată de tipul „Lecții pentru școală”, „Teleşcoala”, „În ajutor școlii”, „Cursuri preuniversitare” etc. Spre regret, în anii ce au urmat, concomitent cu multe alte cicluri de emisiuni cu priză la telespectator, au fost abandonate și cele pentru școală.

Or, emisiuni cu caracter didactic și astăzi sunt difuzate de televiziunile din așa țări ca Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Japonia, Australia și a. Mai mult chiar, canalul BBC, care pe bună dreptate servește drept model de serviciu public al audiovizualului, continuă să pună pe post lecții, care au devenit veritabile emisiuni televizate, s-au transformat într-o instituție autonomă de nivel universitar, cu catedre proprii, cu conducere centralizată, cu un sistem de verificări periodice și examene anuale, cu o editură proprie, care pune la dispoziția cursanților manuale, texte bibliografice și toate cele necesare pentru procesul de învățământ. În prezent, „Open-University” (Universitatea deschisă) este instituția care oferă tinerilor englezi ce nu pot urma cursurile școlilor superioare tradiționale șansa de a obține o diplomă universitară urmând un program de televiziune.

În opinia noastră, tema funcționării unei Televiziuni școlare este actuală și pentru Republica Moldova. Astăzi, aproape toate școlile sunt deja asigurate cu calculatoare, nu mai este o problemă de a instala un televizor în clasă, cum era acum 30 de ani. Ar trebui să urmeze o colaborare a Televiziunii Moldova 1 cu Ministerul Educației pentru a reconstitui, a repune în drepturi emisia didactică în scopul sporirii calității procesului de instruire, în special în școala de cultură generală, dar și în cele de profil real, umanitar, politehnic, artistic etc.

Teleşcoala ar putea fi de un real folos în mediul rural, unde astăzi mai este lipsă de cadre pedagogice calitative, căci nivelul cunoștințelor absolvenților de la sate este, în unele privințe, mai jos decât al celor care au absolvit o școală de la oraș.

Astăzi televiziunea școlară se întâlnește în câteva forme principale:

Televiziunea școlară exclusivă, care, coordonându-și activitatea cu structurile (departamentele) de învățământ, în exclusivitate prezintă lecțiile conform programului școlar, asumându-și implicit și rolul de a atesta calitatea studiilor prin certificate sau diplome de absolvire, eliberate cursanților pentru cursul școlar respectiv, cum se întâmplă în Australia cu imensele distanțe între ferme sau în Japonia, țară formată dintr-un mare număr de insule – condiții ce nu permit în toate cazurile organizarea studiilor în formele sale clasice.

Televiziunea școlară integrată, în care numai anumite părți din programa școlară sunt predate elevilor prin lecții TV, celelalte fiind parcurse de către aceștia în clase, cu profesorii. Este forma care se practica și în emisia didactică de la TVM, când, în colaborare cu Ministerul Educației, erau selectate temele mai dificile, iar în calitate de reprezentatori-moderatori erau invitați pedagogi cu renume, iluștri savanți de la Academia de Științe – specialiști în domeniul respectiv de studii. În plus, lecția televizată dura 30 de minute, profesorului clasei rămânându-i 15 minute pentru recapitulare și explicații suplimentare.

Televiziunea școlară paralelă reprezintă ansamblul emisiunilor destinate învățării limbilor străine, de exemplu, elaborate și difuzate independent de programa școlară. La fel se poate vorbi despre unele lecții de sinteză propuse candidaților la diferite concursuri (absolviri, admiteri), cum erau la TVM „Cursurile preuniversitare” sau emisiunile consacrate folosirii corecte a limbii materne.

Este important faptul că astăzi lecțiile televizate pot fi interactive, când elevul are posibilitatea să intervină pentru a solicita unele precizări la temă. Ion Bucheru afirmă că numeroase argumente susțin viitorul deosebit al școlii prin televiziune. „Experiențele, inițiativele, începuturile de azi se vor generaliza și vor ajunge să domine procesul de instruire școlară” [12].

Cu siguranță, peste un timp oarecare televiziunea școlară va reveni în cadrul programelor instituției publice a audiovizualului – TV Moldova 1.

Revenind la aspectele culturale ale audiovizualului, care cucerește un loc considerabil în politicile editoriale ale canalului public de televiziune (de facto, fiecare a doua emisiune ține de tematica culturală), vom prezenta *posibilitățile unui serviciu public de televiziune în domeniul culturii*, precum și modalitățile lui de acțiune.

Referindu-ne la politicile editoriale ale Televiziunii Moldovenești în plan istoric, menționăm că dacă vom face o abstracție de la tributul adus ideologiei partidului (ode și poeme de laudă, povestiri despre întrecerea socialistă și a.), vom constata că au existat și tentative reușite de înscenări televizate ale operelor clasice literaturii naționale, de filme video cu talentați interpreți de muzică populară, clasică, programe de folclor cu tradițiile și obiceiurile neamului...

În anii multiplelor constrângeri și limitări, de emisie supraideologizată, în pofida tuturor obstacolelor a debutat la Televiziune reflectarea unor manifestări culturale de amploare, precum festivalurile muzicale „Mărțișor”, „Invită Maria Bieșu”, seratele de concert dedicate unor mari maeștri de componistică sau de interpretare, „Telerevelioanele”, care adunau cele mai variate și mai valoroase forțe artistice din muzica de estradă, populară, clasică (operă, operetă, balet, simfonie etc.), pantomimă, satiră, umor, parodie...

În genere, muzica a cunoscut o prezență masivă și reprezentativă valorică pe parcursul întregii istorii de jumătate de secol a Televiziunii din Moldova. Studiind Programele de Radio și de Televiziune de la începutul anilor '70, secolul trecut, adică după primul deceniu de activitate a Televiziunii Moldovenești, întâlnim cicluri de emisiuni culturale, care au supraviețuit pe parcursul a câtorva zeci de ani: „La hanul muzelor”, „Evantai folcloric”, „Când se lasă amurgul” (evoluții ale artiștilor amatori), „Duminical TV” (program de muzică de estradă) și altele.

La începutul anilor '80, secolul trecut, a fost inaugurat ciclul de emisiuni „Invitație la operă”, care și-a pus scopul „de a povesti despre unul dintre cele mai populare genuri muzicale, despre măiestria interpretativă a soliștilor distinși, evocând fragmente din cele mai bune spectacole și dezvăluind căile de dezvoltare a operei naționale – iată sarcinile noului ciclu televizat” [13]. Era acel tip de emisiune audiovizuală care îmbina opera difuzată cu elementul explicativ printr-un demers publicistic (o prefață sau postfață la un spectacol, spre exemplu). Or, prezentarea-prefață a unui spectacol la televiziune este un fapt binevenit și chiar necesar, oferind cheia înțelegerii unor formule sau modalități de creație, de realizare, mai puțin accesibile marelui public. De altfel, îmbinarea demersului publicistic cu opera însăși în mesajul televizat (adică emisiunea propriu-zisă) îmbracă forme mult mai variate și mai interesante decât simpla prezentare-prefață sau postfață.

Conceptul de cultură presupune opere de toate genurile și de toate tipurile. Privită din acest punct de vedere, condiția de difuzor de cultură a canalului de televiziune este greu de supraapreciat. Televiziunea depășește cantitativ la capitolul difuzare toate instituțiile tradiționale de spectacol – și în domeniul filmului, și al teatrului, și al activității concertistice...

Un domeniu aparte îl constituie Teatrul TV, care în multe televiziuni europene dezvoltate rămâne o prezență puternică, încât domină cantitativ receptarea spectacolului teatral de pe scena tradițională.

„Dacă în teatru spectacolele pe care le realizează trupa de actori sunt efemere și se întipăresc doar pe retina și pe timpanul nostru, apoi în Teatrul televiziunii sunt imprimare pe o casetă, care poate deveni un material de studiu” [14]. Vom adăuga la cele menționate de criticul de artă Maria Mîțu că spectacolul de Teatru TV de pe banda magnetică poate fi reluat în emisie la solicitarea publicului spectator, poate fi păstrat decenii și secole în șir. În plus, utilizând întregul arsenal de mijloace de exprimare televizate (prim-planul, planul-detaliu, mișcările de aparat – travelingul, efectele de montaj etc.), mesajul artistic televizat devine mai variat, mai dinamic, mai ușor de perceput.

Și la TV Moldova, în anii '90, secolul trecut, Teatrul TV a cunoscut o perioadă rodnică și valoroasă de activitate. Inaugurat în 1993, când teatrele din Republica Moldova erau într-o situație financiară, organizatorică, managerială departe de a fi normală, Teatrul TV rămânea unicul care își putea demonstra viabilitatea în spațiul cultural moldav. În anul 1998, conducătorul artistic al Teatrului TV Nicu Scorpan, făcând totalurile primilor 5 ani de activitate, numea cifra de peste 40 de montări de spectacole și filme. „În stagiunile precedente s-au montat spectacole și filme după piesele unor autori cu nume notorii din dramaturgia universală și națională: „Astă seară se improvizează” de L.Pirandello, „Alter ego” de F.Dürrenmatt, „Ultima bandă de magnetofon” de S.Beckett, „Nervul terestru” de N.Stănescu, „O viață în vis” de Șt.Dumitrescu, „Labirintul” după piesa lui I.Băieșu etc.” [15].

Tot în ultimul deceniu al secolului trecut, regizorul Vitalie Țapeș a montat așa capodopere ale artei teatrale în variantă televizată, ca: „Salonul nr.6” de A.Cehov, „Infernul” după „Azilul de noapte” de M.Gorki, „O vânătoare de rațe” de A.Vampilov, „Unchiul Vanea” de A.Cehov, „Toiagul păstoriei” de I.Druță...

Au fost ecranizări care au trezit interesul publicului spectator, dar și al specialiștilor, criticilor de teatru. Însă, în organigrama IPNA „Compania „Teleradio-Moldova” nu s-a găsit loc pentru Teatrul TV și o tradiție atât de frumoasă – de a prezenta anual circa zece spectacole în premieră – a fost curmată pe nedrept. Motivul a fost cel tradițional – lipsa de finanțe, iar conducerea Companiei a luat o decizie departe de a fi corectă – de a imprima spectacolele de teatru, neadaptate pentru televiziune, cu două camere de luat vederi, direct în sala teatrului, ceea ce nu răspunde exigențelor unui spectacol televizat. Actorii, vorbind pentru ultimul rând din sala de teatru, la ecran apăreau caraghios, ridicol și grotesc în unele scene de un caracter mai intim. Or, spectacolul televizat se face în exclusivitate pentru „primul rând”, căci ecranul ne aduce, ne transmite până și șoapta actorului neindicată pentru sala teatrului, și expresia feței, până și cele mai mici detalii ale retrăirilor eroului.

Un alt gen al mesajului televizat cultural este muzica.

Astăzi, când undele herțiene sunt dominate de muzica electronică, de rock, pop, hard rock, rap, country etc., este foarte binevenită, chiar indicată, o revenire la o emisiune de tipul „Invitație la operă” cu comentarii privind desfășurarea subiectului operei sau baletului, sau simfoniei, ideile promovate de autor, eroii lucrării etc. Specialiști în domeniu, pedagogi, muzicologi, critici de artă, artiști de referință ar putea fi moderatorii unor cicluri de emisiuni dedicate vieții și operei a așa autori clasici ca Mozart, Vivaldi, Deboussi, Beethoven, Ceaikovski, Musorgski, Verdi etc. Se cer acțiuni concrete de inițiere, în special a tineretului, în arta muzicală de toate genurile – operă, operetă, muzică simfonică, balet; de cunoaștere sistematică a unor școli și curente de creație, a unor personalități componistice și interpretative, a unor epoci din istoria muzicii sau a altor arte. „Pe un asemenea teren – susține Ion Bucheru – îmbinarea spectacolului propriu-zis cu demersul publicistic inteligent – însoțitor și explicativ – conferă canalului audiovizual valențe educativ-formative de neegalat” [16].

O altă fațeta a aspectelor culturale ale audiovizualului public este prezența sa în calitate de emițător de cultură. Audiovizualul a creat o serie de reguli noi, determinate de caracteristicile psihosociale ale telerecepției. Spectacolul de teatru de 2-3 sau chiar 4 ore devine greu de recepționat și, deci, inefficient la ecranul mic. În schimb, crește cererea de spectacol variat ca factură și ca dimensiuni (cronometraj), mult mai ușor de plasat în programe ce trebuie să satisfacă o mulțime de criterii, necesități spirituale și opțiuni ale unei omeniri tot mai grăbite, tot mai puțin predispuse la preferințele modalităților tradiționale. „Salonul nr.6”, la care ne-am referit mai sus, a fost editat în 5 episoade, „Infernul” – în 6, „O vânătoare de rațe” – în 3 episoade.

Un atu important pentru Teatrul TV este distribuția rolurilor. Nici un teatru tradițional nu-și poate permite o distribuție ideală, chiar și în cazul unei trupe numeroase, fiindcă există roluri pentru care interpretul ideal se află la alt teatru. Teatrul TV, neavând trupă proprie, poate alege actorii cu datele cele mai apropiate de rolurile respective, indiferent unde activează. Apoi, capacitățile organizatorice și economice ale unui teatru limitează numărul premierelor, iar un canal de televiziune își poate permite un număr mult mai mare de premiere într-o stagiune.

După ce televiziunea a provocat o adevărată criză a lecturii în țările dezvoltate, tot ea și-a descoperit vocația de creatoare de operă originală – ecranizările, care au reîntors publicul spre lectură. Au fost atestate cazuri, când în urma vizionării unor ecranizări de tipul „Roșu și negru” de Stendhal, „Idiotul” de Dostoievski, „Saga despre Forsaiți” de Galsworthy, vânzările de cărți, în baza cărora au fost efectuate ecranizările, au sporit cu mii și cu zeci de mii de exemplare.

Audiovizualul în mai multe țări și-a creat și dezvoltat instituții artistice proprii, fără de care viața artistică a mai multor capitale ar fi greu de conceput.

Și la noi, Orchestra simfonică a Companiei „Teleradio-Moldova”, corul Companiei, formația de muzică populară „Fluieraș” (până în 2005) au devenit părți integrante ale vieții culturale din țară, iar Orchestra simfonică s-a remarcat chiar și în patria lui Rossini, Puccini, Verdi, poposind în mai multe turnee în Italia.

În anul 2005 a fost făcută o tentativă de a include în grila de emisie un program lunar „Serile orchestrale”, care și-a pus scopul valorificării și propagării creațiilor simfonice, vocal-simfonice ale compozitorilor autohtoni, precum și din patrimoniul universal. Spre regret, deja în anul 2006, ciclul și-a pierdut periodicitatea și apare în fața telespectatorilor de la caz la caz. Or, având o forță artistică eminentă, cum este Orchestra simfonică a Companiei „Teleradio-Moldova”, este neapărată nevoie de a reveni cu o periodicitate bine chibzuită și respectată la întâlnirile cu muzica clasică, incluzând și comentariile specialiștilor la creațiile incluse în emisiune și interpretarea creațiilor.

Este și mai puțin cunoscut publicului spectator corul „Moldova” de la Companie, care și el ar putea deveni protagonistul unui ciclu de emisiuni televizate.

Un alt aspect al politicilor editoriale care necesită să fie promovat de Serviciul public TV Moldova 1 îl constituie difuzarea operelor audiovizuale europene, aspect căruia în Codul Audiovizualului al Republicii Moldova, adoptat în 2006, îi este dedicat un articol integru – Articolul 3, în care sunt descifrate noțiunile de operă autohtonă și de operă europeană; sunt indicate și spațiile de emisie necesare de a fi rezervate operelor europene, timpul lor de difuzare [17]. Pentru realizarea prevederilor Codului Audiovizualului este oportună și revenirea la practicile care și-au demonstrat productivitatea – de schimburi de programe cu alte posturi de televiziune din țările europene. Telespectatorii își vor aminti de mai multe manifestări de tipul Zilelor, Săptămânii sau Decadelor Televiziunilor Bielorusiei, Ucrainei, Rusiei, României, Poloniei, Ungariei, Bulgariei, Turciei, Greciei, Kazahstanului și a. în cadrul programelor canalului TV Moldova 1. Aceste manifestări televizate adunau sub egida lor filme artistice, documentare, animate, emisiuni pentru copii, programe de concert de muzică populară, tradiții și obiceiuri din folclorul diferitelor popoare. De regulă, demonstrațiile de cultură ale altor țări erau precedate de o emisiune publicistică care includea o carte de vizită video a țării respective în aspect geografic, politic, economic, cultural. La emisiune participau reprezentanții Ambasadei țării în Republica Moldova, ai diasporei, oameni de afaceri care au organizat întreprinderi economice mixte, dar și, în mod obligatoriu, oameni de cultură din ambele state. Pentru telespectatori era anunțată o victorină cu întrebări despre țara protagonistă a emisiunii. La sigur, așa programe veneau să lărgescă orizontul de cunoștințe despre țările europene (și nu numai despre cele europene), despre colaborarea în diferite domenii de activitate umană. Însă, odată cu transformarea TV Moldova 1 în instituție publică, a dispărut și acest ciclu de emisiuni din noua grilă de program. Or, emisiuni de acest tip ar putea și astăzi să-și aducă obolul la stabilirea unor relații de prietenie între popoare, la difuzarea operelor audiovizuale ale altor state. În toate timpurile, schimbul de valori culturale a adus la înăbușirea și propășirea intelectuală a ambelor state implicate în acest proces.

Este oportun ca încă cu mult timp înainte, cu un an-doi în perspectivă să se cunoască și să se țină cont în organizarea proceselor de lucru de evenimente importante, cum ar fi jubileele personalităților de talie mondială remarcate de UNESCO, tradiționalele concerte de Crăciun și de Revelion din Budapesta și Viena, faimosul concurs anual al Eurovizionii, alte mari concerte și festivaluri anunțate în lume cu posibilități de preluare, sau în domeniul sportului – turnee finale mondiale și europene, olimpiade, alte competiții cu mare priză la public, cum ar fi meciurile Ligii Campionilor europeni de fotbal etc. Concomitent, este necesar de a face „o inventariere” a manifestărilor culturale, sportive din repertoriul autohton, cum ar fi festivalurile cu o largă participare a forțelor artistice din mai multe țări: „Mărțișorul”, „Invită Maria Bieșu”, concursurile de estradă „Barza albă”(Bălți), „Nufărul alb”(Cahul) și altele, dar și finala Cupei Republicii Moldova la fotbal, meciul pentru Supercupa la fotbal, alte întruniri sportive importante cu participarea sportivilor din mai multe state – toate să-și găsească locul în propunerile pornite din redacții. Anume așa pot fi adoptate în timp util cele mai viabile hotărâri în favoarea postului de televiziune și a auditoriului său.

Ar fi binevenită revenirea la practica anilor precedenți, când în repertoriul de programe al TVM erau incluse monospectacole, lecturi de poezie în interpretarea autorilor sau a actorilor de valoare, seratele video dedicate vieții și creației oamenilor de artă, de știință, dar și de alte domenii de activitate, care, la prima vedere, sunt catalogate ca mai puțin creative (arhitecți, constructori, ingineri, bucătari, pedagogi, medici etc.).

Un alt element important în opera de formare a grilei de programe este promovarea producțiilor de serie și mini-serii la nivelul producătorilor independenți și al achizițiilor. În Republica Moldova sunt deja mai multe firme private de producție video, care colaborează cu „Первый канал в Молдове”, cu NTV-TV-7, cu NIT. O colaborare cu producătorii independenți ar face posibilă apariția la TV Moldova 1, spre exemplu, a unei serii de schițe de tipul cum erau „Schițele Valeriei Dascăl”.

Deschiderea spre exterior, spre producătorii privați, chiar dacă aduce costuri suplimentare, este unul dintre punctele-cheie ale creșterii calității programelor și ale unei abordări diferite a emisiunilor canalului.

Se cere asigurarea unui raport optim între producția internă, coproducții și achiziții externe de programe, determinată de o analiză a corelației dintre preț-calitate-potențial de audiență.

Dacă e să revenim la sintagma „potențial de audiență”, vom menționa încă o dată importanța efectuării unei monitorizări permanente a activității postului de televiziune, a conținutului emisiunilor, a nivelului de realizare, pentru elaborarea grilei de emisie. „Dacă azi nu putem să aflăm audiența unei emisiuni concrete,

exprimată în cifre – nu este normal. De aceea, sunt necesare sondaje de apreciere care ar diagnostica ce se întâmplă, care emisiuni sunt privite și care – nu” [18], declara cercetătorul Victor Moraru în cadrul unui seminar dedicat problemelor audiovizualului public din Moldova. Și de bună seamă, se cere o impulsivitate a relațiilor cu telespectatorii, adică o legătură mai strânsă cu beneficiarul programelor oferite de serviciul public de televiziune, căci astăzi sunt prea puține sondaje și analize de conținut și de formă care ar putea arăta mai bine ceea ce dorește publicul.

Se cere recâștigată și consolidată încrederea publicului prin punerea pe post a informației, a știrilor corecte, obiective, echidistante, imparțiale, a prezentatorilor credibili, prin realizarea de anchete, de emisiuni analitice.

Calitatea, independența și obiectivitatea buletinelor de știri constituie un test esențial de încredere al oricărei televiziuni. Și în cazul TV Moldova 1 se cere un nou conținut, un nou stil de prezentare a știrilor. Dar mai întâi să se obțină o periodicitate a edițiilor de știri conform standardelor internaționale. De regulă, ele se programează odată la 3-4 ore, în prime-time fiind plasate edițiile de bază de știri. Mesajele trebuie să fie nepărtinitoare, ample și profund documentate. Relatând despre opinii diferite, păreri controversate, reporterul va prezenta toate punctele de vedere principale. Este necesar de a difuza informații verificate, exacte.

Referindu-ne concret la activitatea programului „Mesager”, vom indica necesitatea sporirii rolului jucat de punctele de corespondență de pe teren pentru a evita situațiile când buletinele de știri informează doar despre evenimentele din capitală și de peste hotare. Or, afirmam deja că telespectatorul canalului Moldova 1 este, în mare parte, cel din teritoriu, în special din zonele rurale.

Un rol important în grila de programe îl joacă și forma mesajelor. Vom aminti că programele televizate îmbracă haine diferite – cele ale interviului, reportajului, dezbaterii, comentariului, schiței, pamfletului, eseului, anchetei etc. A nu cunoaște și a nu folosi întreaga paletă de genuri jurnalistice înseamnă a sărăci oferta de program propusă telespectatorului, a picta un tablou cu doar câteva culori. Or, la TV Moldova 1 aplicarea varietății formelor de mesaj lasă de dorit.

Lipsește și emisiunile de concurs, cu implicarea nemijlocită a telespectatorilor în evidențierea celor mai capabili, mai ingenioși și mai bine pregătiți participanți. În grila de programe ar putea fi incluse concursuri pentru liceeni în domeniile cunoașterii limbilor, istoriei, geografiei, literaturii și a. (în comun cu Ministerul Educației); emisiuni-concurs muzicale – topul celor mai iscusite 10 melodii de estradă, de muzică populară, programe de concurs pentru microbiști și a. Fiind o televiziune publică, este firesc să fie antrenat cât mai activ publicul spectator pentru participare la emisiunile televizate, „interactivul” să devină o practică sistematică.

Timpul redus de emisie la TV Moldova 1 este și acesta o carență în procesul de perfectare a grilei de programe. Cele doar 7 ore și 30 minute de emisie în zilele de luni-sâmbătă (cu o pauză în program de la 9.15 până la 17.00) și 16 ore în ziua de duminică – volumele emisie în anii 2005-2007, nu permit programatorilor să includă emisiuni pentru toată varietatea categoriilor de public, care diferă după locul de trai (rural, urban), după vârstă (emisiuni pentru copii, adolescenți, tineret, maturi, „vârsta a treia”), după apartenența social-profesională (emisiuni pentru ostași, pentru cei angajați în sectorul agroalimentar etc.), după pasiuni (pentru amatorii de grădinărit, de auto, de șah...) și a. Majorarea volumului de emisie este o necesitate imperioasă care, însă, de mai mulți ani nu își găsește soluționarea. Studiind programele altor canale de televiziune din țările vecine, vom observa că ele emit 18-24 de ore pe zi. Media emisie TV Moldova 1 de circa 9 ore pe zi este mult prea puțin și nu face față unui canal public cu acoperire națională.

Revenind la procesele de perfectare a grilei de programe, vrem să subliniem în mod deosebit faptul că elaborarea acestui document important pentru funcționarea eficientă a canalului de televiziune trebuie să pornească nu de la titlurile, concepțiile și proiectele de emisiuni prezentate de către autorii titulari și netitulari ai instituției, ci de la necesitățile publicului, cunoscute în urma unor minuțioase și multiple studii sociologice în mijlocul telespectatorilor; după consultarea grilei cu specialiști în audiovizual, cu psihologi, sociologi, chiar cu meteorologi, căci, spre exemplu, ora 17.00 în luna noiembrie și în luna iulie prezintă situații diferite pentru programarea emisie de seară. În continuare, este necesară publicarea proiectului grilei de programe în presa periodică, astfel ca un număr cât mai mare de telespectatori să poată lua cunoștință de aceea ce-i propune canalul de televiziune, să se discute proiectul ca mai apoi să se țină cont și de propunerile publicului spectator la elaborarea definitivă a grilei de programe. Fiind o televiziune publică, este necesar de a cunoaște doleanțele publicului în ceea ce privește tematica, forma, geografia mesajelor, autorii emisie și a. Or, scopul grilei de program, care constituie oglinda politicii editoriale a canalului de televiziune, este de a crea un mecanism complex de informare, de culturalizare, de educație și de divertisment în tradițiile celor mai performante canale publice de televiziune din lume.

Referințe:

1. WWW.TVR.RO - Raport de activitate al TVR in 2006.
2. Știrile PRO TV Chișinău – lider al vizionărilor // Экономическое обозрение. Logos press. - 2007. - №41.
3. Condiții favorabile pentru reformarea audiovizualului // Flux, 04.04.2007.
4. Parfentiev B. Internaționalizarea mass-media electronice și cultura națională // Teze la Conferința de totalizare a activității științifico-didactice a profesorilor AMTAP. - Chișinău: Grafema Libris, 2003, p.39.
5. Bucheru I. Fenomenul Televiziune. - București: Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p.86.
6. Structurile de proprietate și influența lor asupra independenței și pluralismului în mass-media. - Chișinău: Centrul pentru Jurnalism Independent, 2004, p.25.
7. Programele Radio și TV (Teleradio-Moldova), 15-21.02.1990.
8. Programele Radio și TV (Teleradio-Moldova), 01-07.02.1999.
9. Programele Radio și TV (Teleradio-Moldova), 03-09.04.2000.
10. Structurile de proprietate și influența lor asupra independenței și pluralismului în mass-media.
11. Parfentiev B. Serviciul public al radioteleviziunii // Panoramic TV. - 2004. - Nr.1. - P.11.
12. Bucheru I. Op.cit., p.90.
13. Programele Radio și TV (Teleradio-Moldova), 17-23.01.1982.
14. Mîțu M. O nouă dimensiune a Teatrului TV // Patria tînăra din 09.05.1997.
15. Programele Radio și TV (Teleradio-Moldova), 27.04-03.05.1998.
16. Bucheru I. Op.cit., p.94.
17. Codul Audiovizualului al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.131.
18. Serviciul public de radio și televiziune: Spicuri din materialele seminarului „Echilibru și imparțialitate în programele informative și politice”. - Chișinău: APEL, 2005, p.27.

Prezentat la 17.10.2007

FENOMENUL VIOLENȚEI TELEVIZATE DIN PERSPECTIVA TEORIILOR MEDIATICE

Ludmila RUSNAC

Catedra Jurnalism

La violence du monde dans lequel nous vivons est bien réelle. Il est vrai que les médias audiovisuels sont omniprésents dans les foyers et que le sujet de la violence dans les médias, comme par exemple sur la télévision, dans les émissions et dans les films est un sujet bien discuté de nos jours. Dans les émissions pour adultes, la violence est plus explicite. Les armes à feu et les couteaux ont l'air vrai, tout comme les corps démembrés par des explosions et le sang qui gicle. La violence habite l'information: chaque jour apporte son lot de brutalité et d'actualité dramatique dont la télévision et les journalistes ont le devoir de rendre compte. De nombreuses études se sont penchées sur les effets de la télévision sur les spectateurs. Et si des milliers d'études apportent des résultats contradictoires, la dernière en date, publiée par le prestigieux magazine Bulletin Informatif de CIJ, pourrait bien apporter un début de solution. Elle prouve que trop de petit écran est synonyme d'agressivité... Par ailleurs, accuser la télévision d'être la cause de la violence et de tous les maux de la société est un procès trop facile. Néanmoins, il ne s'agit pas de censurer ou d'aseptiser les écrans de télévision de toute représentation violente ou érotique, mais de renforcer la vigilance des adultes et leur implication dans la protection des mineurs. Il s'agit donc de trouver un point d'équilibre.

Datorită politicii statului, în perioada sovietică toate mijloacele de informare în masă existente la noi operau cu informații provenite exclusiv din evenimente „pozitive”, lipsite de elemente de violență și careva încărcătură emoțională, astfel că abia în prezent publicul află că și în deceniile trecute existau ucigași în serie și se săvârșeau acte de terorism. Situația care s-a creat la începutul anilor '90 generează aspecte inedite ale activității presei. Angajații diferitelor mijloace media nu mai sunt obligați să aleagă cu grijă evenimentele care urmează a fi mediatizate, ci prezintă, ca într-o oglindă, viața reală a societății în proces de democratizare, o viață dură și violentă, capabilă de a emana materiale tocmai bune pentru a satisface, pe de o parte, cerințele auditoriului care peste noapte s-a trezit față în față cu adevărata realitate pe care vrea să o cunoască și, pe de altă parte, așteptările tuturor mijloacelor media de a informa publicul veridic și poliaspectual. La începuturile procesului de liberalizare a presei anume acesta era scopul tuturor mijloacelor de informare în masă, fie televiziune, presă scrisă sau radio. Stupefiați de libertatea și bucuria posibilității de a vorbi despre orice, jurnaliștii din orice domeniu încep să acorde prioritate temelor considerate până mai nudemult tabu, pentru ca ulterior să înțeleagă că acest lucru mai este încă și profitabil. Avizi de informație veridică și de calitate, telespectatorii absorb cu zgârcenie tot ce le pun la dispoziție mass-media, asigurându-le acestora o audiență maximă. Pe piață apar primele posturi private de televiziune, pentru ca, timp de un deceniu, numărul acestora să depășească cifra de 30, toate fiind cointeresate în satisfacerea gusturilor publicului și în acumularea profitului din activitatea prestată. Cu viteza luminii pe piață își fac apariția spectaculoasă o sumedenie de posturi radiofonice private care la fel își cer dreptul legal la profit. Într-o epocă a industrializării rapide, atât presa scrisă, cât și cea audiovizuală se axează primordial pe motive comerciale pentru ca mai târziu aria de interese să se extindă asupra unei politici de stimulare a interesului maselor pentru informația senzatională care șochează datorită efectului de bombă pe care îl comportă. În ultimele decenii milioane de pagini de ziar și ore de emisie radio și televizată își au conținutul în descrierea diferitelor acte de violență cu detalii pline de cruzime care servesc atât pentru informare, cât și pentru instruirea comportamentelor agresive de către membrii unei comunități cu deschidere la media. Tot mai multe articole de ziar scot la iveală evenimente senzationale și acte de violență ce se produc în societate, iar structura descriptivă a acestora este orientată nu atât către informarea cititorului, cât spre impresionarea acestuia, pentru a-l determina să procure numărul de ziar. Din ce în ce mai des publicațiile zilnice de informare propagă panică și frică prin publicarea de materiale însoțite de titluri ochioase și fotografii senzationale. Inventate la început ca nadă pentru cititori, articolele de acest gen au ajuns în prezent să ne modeleze gusturile și nevoile. Un alt mijloc prin intermediul căruia avem acces la violență din mass-media este Internetul ce ne oferă posibilități practic nelimitate de a cunoaște lumea înconjurătoare. Acest excepțional mijloc de informare include în structura sa atât presa scrisă (presa on-line), cât și pe cea radio și electronică. La dispoziție ne este pusă toată informația pe orice tematică existentă în lume, inclusiv jocuri deosebit de violente foarte populare printre copiii de vârstă școlară.

Nu este o problemă dacă nu există un calculator în familie, copilul poate accesa Internetul în orice centru de calculatoare din oraș. Filmele în desen animat, cum ar fi „Super Fighter”, „Agent M 69”, „Waron Terrorism”, „Alien Attak”, „Alien Clones”, „Robot Rage” și multe altele, sunt în top la toate centrele Internet din oraș. Și în timpul lecțiilor, și în afara lor, copiii accesează diferite jocuri moderne, cărora le dedică majoritatea timpului.

Trebuie să menționăm însă faptul că majoritatea filmelor în desen animat și a jocurilor pe Internet conțin scene de agresivitate, bătaii, lipsă de respect. Adresări ca: «жирный тупица», «дурак», «идиот», «водолаз-вонючка» și fraze de tipul: «лупи брата пока он не взвоет», «поставь брату подножку», «ты куда лезишь, идиот?», «засесть за свои вонючие уроки» sunt foarte frecvente... și atât de ușor de imitat. Diferite instituții mediatice se antrenează într-o cursă anevoioasă și lungă pentru audiență. Jurnaliștii înțeleg că se pot scoate bani grei din vânzarea informației, pentru aceasta este doar necesar să utilizeze experiența mass-media din Occident. Astfel, presa autohtonă începe o nouă viață.

Este incontestabil faptul că în ultimele decenii mass-media devine tot mai violentă. Zilnic suntem puși în situația să vizionăm știri și reportaje despre accidente, catastrofe, acte de terorism, incendii și să citim în ziare despre violuri, omoruri, furturi și acte de vandalism. Ce fenomen a determinat această nouă dimensiune a realității sociale? Ce situație a generat apariția și consolidarea unor noi aspecte în politicile redacționale ale diferitelor instituții mediatice? Care sunt efectele violenței promovate de televiziune asupra publicului?

Primele preocupări legate de semnificațiile violenței televizate s-au făcut simțite încă la mijlocul secolului trecut, când demarează cercetările referitoare la efectele violenței televizate, considerându-se că violența de la ecran naște comportamente similare în societate. Astfel, Comisia Națională pentru Depistarea Cauzelor și Prevenirea Violenței, SUA, a publicat în anul 1969 un raport desfășurat la această temă, menționând că prezența violenței în mijloacele de informare în masă a atins cote înalte, mai ales în programele de televiziune [1]. Un alt studiu efectuat de către un grup de cercetători americani, finalizat în 1972, a prezentat rezultate nu mai puțin pesimiste. Mediologii au concluzionat că vizionarea imaginilor violente influențează minorii și îi determină să adopte conduite agresive după modelele eroilor din filme. Cu toate că specialiștii recunosc că nu toți copiii sunt identic afectați, totuși consideră unanim că violența televizată este dăunătoare pentru psihicul telespectatorilor tineri [2]. Studiile efectuate ulterior au demonstrat că violența TV într-adevăr are efecte și îi determină să adopte un anumit comportament nu numai pe tineri, dar și pe adulții care își dedică majoritatea timpului pentru vizionarea programelor ce incită la violență.

Violența este actualmente o problemă socială complexă, ale cărei consecințe și modalități de manifestare prezintă interes atât pentru instituțiile de control social, cât și pentru opinia publică. Prolungirea procesului de depășire a crizei economice existente, care se manifestă prin persistența inflației, sărăciei și șomajului, generează în permanență tensiuni și stări de conflict între indivizi și între instituții sociale și indivizi.

Pentru înțelegerea fenomenului violenței este necesar să luăm în considerație trei factori esențiali. Aceștia sunt: caracteristicile mesajului și contextul de producere a semnificațiilor, mediul sociocultural al producerii și receptării mesajelor și caracteristicile psihologice ale indivizilor. În acest context, majoritatea cercetătorilor sunt de acord asupra ideii că televiziunea contribuie la promovarea unei culturi a violenței în societatea contemporană și participă în calitate de factor decisiv la socializarea indivizilor, în special a celor care dispun de un acces redus la alte surse de socializare. Esențial este să delimităm principiile de coexistență între televiziune și violență, doar astfel vom putea înțelege logica mijloacelor de comunicare de masă referitor la etalarea violenței în diverse programe audiovizuale. Or, menționează G.Sartori, „*este fals că televiziunea se limitează să reflecte schimbările în curs din cadrul societății și culturii sale. În realitate, televiziunea reflectă schimbări pe care în mare măsură ea le promovează și le inspiră*” [3]. Deseori am simțit pe pielea noastră de consumatori violența imaginii televizate, dar rareori am încercat să evaluăm care sunt semnificațiile acesteia. De exemplu, ne poate oare influența într-un anumit fel o imagine violentă? Ne poate ea schimba dispoziția, creându-ne o stare nouă? Sau nu ne creează nici o stare? Este oare violența imaginii întotdeauna legată de imagini violente? Care sunt caracteristicile unei imagini violente? Are oare imaginea violentă o valoare pozitivă? În ce context? Este oare violentă imaginea unui om bolnav? Dar lupta plină de cruzime a unui erou pozitiv? Prin ce se deosebește o imagine sau o scenă violentă de una non-violentă? Care este relația dintre violența imaginii și imaginea violenței? Există o careva relație? Care sunt criteriile de delimitare? Pot fi considerate violente scenele ce prezintă secvențe televizate ale luptelor fără reguli? Depinde oare starea de fericire de violența vizionată? etc. În literatura de specialitate nu sunt prezentate careva criterii bine definite ale imaginii

violente. În accepțiunea noastră, „violentă” este acea imagine care perturbază pentru un anumit moment lucrul normal al psihicului uman, creând o ușoară stare de șoc și disconfort mintal ca rezultat al vizionării situațiilor de utilizare a forței fizice sau de altă natură pentru obținerea profitului. Această definiție se referă atât la violența mass-media față de auditoriu (ne referim la politica redacțională de selecție a informațiilor), cât și la violența din mass-media, adică nemijlocit la imaginile și scenele ce conțin violență și agresivitate și care constituie conținuturile diferitelor programe de televiziune. În mare parte, avalanșa de violență vizuală din cultura media poate fi urmare a căderii accelerate a cadrajelor istorice și barierelor culturale sub acțiunea modelului de televiziune occidental, agresiv și dinamic. Exteriorizarea excesivă a violenței din societate poate fi o premisă pentru ca indivizii să se obișnuiască să discearnă între violența inutilă și tautologică a programelor de televiziune și violența necesară și tolerabilă. Lumea mass-media contemporane este lipsită de cultura imaginii, care, „în ciuda ofertei enorme de vizual, nu mai reprezintă intermediarul legitim între vizibil și invizibil, ci reificatorul problematic al concretului în hiper-concret, al umanului în numai-uman, și, la limită, în sub-uman, non-uman sau chiar post-uman” [4]. Încă la începutul anilor '90 mediologul E.Sanders remarca că este foarte dificil a defini clar și unanim ceea ce se înțelege prin termenul „violență televizată”. Nu întotdeauna acest fenomen prezintă caracteristici similare pentru cercetătorii în domeniu, astfel că părerile lor se dispersează, uneori radical. Pentru reușita definirii acestui termen, este necesar să ne clarificăm asupra mai multor factori. Primordial, trebuie să înțelegem prin ce se deosebește o imagine non-violentă de o imagine violentă? Care sunt caracteristicile unei imagini violente? Poate o imagine violentă să devină non-violentă, fără a știrbi conținutul ei informațional? Cum facem distincție între violența difuzată în cadrul programelor de știri și cea pe care o vizionăm în filme artistice, emisiuni criminalistice, documentare etc.?

Cum definim totuși violența televizată? O definiție ar fi următoarea: „forță distrugătoare care influențează asupra integrității psihice sau fizice pentru a pune în valoare un început de dominare sau distrugere a umanității individului” [5]. La o anumită etapă, credem că această definiție poate servi drept criteriu de evaluare a secvențelor violente din presa electronică. Deseori, filmele de lung metraj, seriilele lacrimogene și emisiunile importate formează esența grilei de emisie la multe posturi de televiziune comerciale de la noi, fapt care conduce la transferul unei imagini eronate despre criminalitatea din lumea occidentală, iar contrastul dintre realitatea imaginată și cea cotidiană, reală, devine atât de acută uneori, încât „devenim incapabili de a le discerne, deoarece orice „spectacol” televizat pretinde a avea conotații de adevăr” [6]. Experți din cadrul Consiliului Coordonator al Audiovizualului (CCA) afirmă că sunt necesare legi mai restrictive privind violența care exercită un impact moral și psihologic negativ asupra copiilor și adolescenților, deoarece „starea criminogenă actuală este rezultatul abundenței îndelungate și al abuzului de informație de acest gen, cât și al toleranței depline a societății față de acest fenomen” [7].

În mare parte, cercetările asupra violenței de la televiziune țin cont doar de violența psihică exercitată de către acest media. Din perspectiva psihologilor avem următoarea definiție a violenței televizate: „reprezintă acte violente sau agresive din punct de vedere psihic, efectuate cu intenția de a face rău cuiva sau de a-l impune să comită asemenea acte” [8]. Ulterior, specialiștii francezi în domeniul mediologiei elaborează în 1977 o nouă definiție a termenului: „Violența reprezintă un act care se naște din insatisfacție, perturbând starea psihică, psihologică sau socială a persoanelor sau grupurilor sociale. Violența poate fi directă sau subtilă”. Indubitabil, definirea violenței se realizează în funcție de anumite criterii culturale și normative, de natura caracteristicilor societății la moment, existența anumitor interese, precum și în funcție de anumite criterii subiective de ordin spațial și temporal, care deosebesc o societate de alta. Unii cercetători raportează violența la esența agresivă a naturii umane, precum și la funcționalitatea societății, astfel că violența pasională manifestată ocazional se proliferază într-o violență sistematică și rațională. Totuși, termenul de „violență” comportă semnificații particulare în funcție de contextul de referință. Antropologul Freeman este de părere că „o abordare interacțională a studiului violenței conduce la concluzia generală că comportamentul agresiv este determinat atât de variabile interne, cât și de variabile externe, fiind puternic influențat de învățare” [9]. Într-un raport al Organizației Mondiale a Sănătății (World Report on Violence and Health) despre violența televizată găsim următoarea definiție a termenului ce ne interesează: „folosirea intenționată de către unele persoane a forței psihice sau fizice, sau a puterii de altă natură, pentru a mări șansele de influență asupra altor persoane, cu scopul de a le impune voința” [10]. Violența exercitată de mijloacele electronice de informare se referă primordial la obținerea cu orice scop a profitului; or, violența televizată este tirajată cu scopul de a mări audiența și nimeni nu se gândește la faptul că ea reduce reactivitatea sistemului nervos al tele-

spectatorilor, autocontrolul, stimulează impulsivitatea, generează emoții puternice, modificându-le conștiința de sine, lipsindu-i, în final, de moralitate. Fiind întrebat ce loc ocupă televiziunea în lista factorilor ce influențează și modelează comportamentele indivizilor, Alistaire Cooke, unul dintre legendarii producători ai televiziunii americane, a opinat: „Televiziunea ocupă primul loc după influența părinților, cu siguranță înaintea școlii și a bisericii. Este mult mai ușor să capeți obiceiuri proaste prin intermediul televiziunii, decât prin orice alt mijloc” [11]. Problema influenței violenței televizate asupra publicului este studiată de către oamenii de știință în domeniu de mai bine de șaiszeci de ani. Majoritatea cercetărilor efectuate au descoperit funcționalitatea unei relații între violența distractivă expusă de mass-media și agresivitatea tinerilor și a minorilor din țările occidentale. R. Wilson afirmă că vizionarea excesivă a informațiilor audiovizuale ce conțin violență naturală induce ideea că violența este o cale efectivă pentru rezolvarea conflictelor sociale și servește ca imbold pentru a o practica în viața reală [12]. După cum observă corect S. Lamson, „copiii se obișnuiesc cu ideea că violența din societate este un fenomen normal, le este frică să devină la un anumit moment victime ale agresorilor, crescând agresivi și plini de cruzime” [13]. Concluzii asemănătoare ne prezintă și G.M. Gedatus [14]. De altfel, suntem într-un tor de acord cu J. Cantor care susține că diferite media prezintă copiilor o gamă largă de modele de comportament violent care în viața reală probabil nu le vor sesiza niciodată, însă „vizionarea chiar și a câtorva secvențe violente se poate solda cu apariția nervozității și sentimente de neliniște” [15].

Specialiștii din cadrul Asociației Americane de Psihologie pentru Televiziune și Comportament Social concluzionează, la începutul anilor '90, că cercetările efectuate anterior confirmă existența efectelor negative ale violenței de televiziune, modalitățile de influență fiind următoarele:

1. *Afectarea directă*, care presupune că acei telespectatori care sunt martori la imagini ce conțin violență excesivă devin ulterior mai agresivi și utilizează violența pentru rezolvarea conflictelor zilnice.

2. *Desensibilizarea*. Scenele violente de la televizor pot determina telespectatorii să devină nu doar mai agresivi, dar și mai puțin sensibili la cazurile violente din societatea reală.

3. *Sindromul lumii rele*. În urma vizionării programelor violente, mai ales a emisiunilor informative în care evenimentele violente abundă excesiv, telespectatorii încep să considere că societatea este într-adevăr foarte periculoasă și ei pot deveni în orice moment victime ale diferitelor acte de violență sau agresiune. Pentru prima dată discuțiile despre natura influenței exercitate de către televiziune asupra vieții publice și a celei private demarează la finele anilor '80, așa-numita „*perioadă adultă*” în dezvoltarea mijloacelor electronice de masă. Se naște și prima generație de tineri „*crescută cu spectacolul violenței televizate*” [16]. Senzaționalul începe să fie cultivat de posturile de televiziune la forma maximă, telespectatorii puteau viziona deja 7 acte violente pe parcursul unei ore de emisie [17]. Deosebit de importantă este relația dintre media și violență. Astfel, televiziunea ne apare în două ipostaze: ca reflector al violenței din societate (prin conținutul emisiunilor de știri, filmelor documentare și programele criminalistice) și ca generatoare de violență (prin conținutul programelor de ficțiune: filme artistice, seriale, desene animate, clipuri muzicale, blocuri publicitare). Trăim într-o epocă în care imaginea subminează deseori realitatea, ajungându-se la banalizarea reprezentării violenței în programele de actualități după modelul filmelor de acțiune importate. Astfel, se impune o evaluare cantitativă a prezenței violenței în programele televizate prin stabilirea contextului, nivelului de gratuitate al scenelor violente, gradului de integrare narativă, precum și depistarea formelor inacceptabile de reprezentare a violenței în conținutul programelor informative, științifice și de divertisment. Asocierea dintre violență și senzațional va marca evoluția de mai târziu a televiziunii, care va promova un model de civilizație în care violența se va manifesta ca o componentă normală și justificată.

Importanța abordării acestei teme este indiscutabilă odată ce în ultimele decenii prezența violenței în audiovizual a atins cote maxime.

După cum am menționat mai sus, televiziunea deseori este elogiată, dar și contestată în același timp. Sociologii și psihologii o acuză că acționează ca un drog social, iar efectele ei sunt devastatoare pentru perioade nelimitate de timp. Bunăoară, i se incriminează că:

- dirijează masele către superficialitate
- stimulează creșterea ratei delincvenței
- contribuie la degradarea morală generală
- pervertește valorile culturale ale publicului
- descurajează creativitatea [18].

Psihologii susțin că tinerii și copiii sunt cei mai sensibili la imaginile violente. Când acestea le traumatizează imaginația prin efecte de șoc, se produce o răsturnare totală a ierarhiei valorilor morale. Televiziunii i se incriminează și faptul că „*ar cultiva un anumit conformism social, ar conduce la omogenizarea, stereotipizarea sau standardizarea comportamentelor, pur și simplu ar duce la (...) extinderea societății de masă*” [19]. În timp ce cercetătorii studiază impactul violenței televizate asupra auditoriului și gradul de violență care ar putea fi permis, eticienii se întrebă dacă nu ar fi mai bine ca violența la micul ecran să nu fie tolerată. Cercetătorul Chandler este de părere că în prezent reducerea violenței la televiziune este o necesitate socială, indiferent dacă în urma transmisiunii doar o singură persoană poate fi afectată de conținutul media sau chiar nici măcar una [20].

Cercetătoarea J.Cantor propune o clasificare detaliată a cauzelor atractivității scenelor violente pentru publicul telespectator:

1. Dorința de a simți ceva deosebit.
2. Efectul de empatie (tendința de a simți virtual violența).
3. Ignorarea totală a restricțiilor (efectul fructului interzis).
4. Dorința de a vedea la ecran acte violente care oglindesc propria experiență.
5. Studiarea criminalității din zonă.
6. Sentimentul de autoliniștire.

Dând vina permanent pe televiziune pentru toate problemele societății ar însemna că noi, în calitate de acuzatori, credem că publicul reprezintă un grup extins de indivizi lipsiți de conștiință care nu sunt capabili să facă deosebire între bine și rău. Trebuie să recunoaștem că răul din societate nu se află la o mai mare distanță de oameni decât cel de la ecranul televizat. Sociologul T.Gitlin afirmă în acest context că „*e ușor să arăți cu degetul la industria spectacolului. Aceasta nu înseamnă că televiziunea este inocentă, doar că se încearcă găsirea unor țapi ispășitori*” [21]. În ce ne privește, considerăm că scopul fundamental al cercetătorilor ar trebui să se axeze nu atât pe stabilirea naturii efectelor televizate, cât pe căutarea răspunsului la întrebarea dacă manifestările violenței din societate servesc ca punct de inspirație pentru violența de la ecran sau violența televizată prezintă societății acele modele de comportament, considerate ca panaceu pentru rezolvarea tuturor conflictelor. Există un nod gordian care trebuie tăiat? Unii cercetători oferă un răspuns afirmativ la această întrebare, considerând că consumul masiv de violența televizată poate genera profunde stări de panică și sentimente de frică și insecuritate. Așa considera sociologul G.Gerbner într-o fază incipientă a cercetărilor asupra impactului violenței televizate. Tot în acea perioadă este descoperit faptul că vizionarea scenelor violente mărește sentimentele de izolare și nesiguranță ale indivizilor; în rezultat, susține G.Gerbner, „*aceștia fac încercări de a se retrage din realitatea extrem de violentă*” [22]. Care sunt consecințele unei asemenea situații și cum este influențat comportamentul uman sunt întrebări la care încearcă să găsească răspuns peste 2500 de studii efectuate în SUA pe parcursul anului 1982. Concluziile acestor studii se axează pe funcționalitatea a trei efecte de bază: *efectul de catharsis, efectul de suscitare al violenței și efectul de întărire*. Unii specialiști consideră că starea de catharsis permite eliberarea de anumite gânduri și porniri agresive prin participarea simbolică la actele de violență prezentate imaginar. Alții, din contra, consideră că mesajele violente constituie un stimul perfect pentru adoptarea de către marii consumatori de televiziune a comportamentelor violente. Dr. Franck Brady consideră că „*expunerea la stimuli agresivi mărește starea emoțională a individului care, la rândul-i, va mări probabilitatea unui comportament agresiv*” [23]. De aceeași părere este și cercetătorul George Comstock care adaugă că expunerea continuă la programele televizate ce conțin violență va determina adolescenții să se comporte mai agresiv în mediul de prieteni sau în alte medii sociale, deoarece aceștia se identifică cu personajele negative pe care le agreează. În accepțiunea lui Comstock, în ultimele decenii ale erei mediatice „*s-a creat o cultură a violenței, pe care fiecare se simte dator să o însușească*” [24]. Este bine cunoscut faptul că telespectatorii tineri încearcă să imită eroii negativi, când aceștia devin un personaj preferat, un model, preluând de la ei caracteristicile de comportament și modalitățile de exprimare. Ulterior, când apare ocazia potrivită, ei își pun în valoare performanțele achiziționate. Semnificative sunt și caracteristicile psihosociale ale receptorilor care beneficiază de serviciile media electronice, precum și apartenența de grup și mediul social în care aceștia activează. Scenele violente din cadrul unui program informativ vor fi recepționate altfel decât acțiunile violente din conținutul unui film artistic care are scopul de a recrea publicul. În primul caz violența prezentată este veridică, naturală, reală și informația va produce efecte puternice, directe și mediate, deoarece telespectatorii vor simți pericolul foarte aproape, în realitatea în care trăiesc, iar în cazul secund este vorba despre o violență gratuită, care nu este necesară, ficțională, utilizată pentru a

genera senzații puternice. Efectul de întărire al media electronice se referă la acutizarea tendințelor agresive ale indivizilor, la care subscriem: „*Televiziunea nu îi învață pe oameni să devină violenți, ci doar întărește și solidifică predispozițiile deja existente*” [25]. O tendință accentuată de a imita violența o au persoanele care prezintă un deficit de stabilitate psihică și care preiau de la televizor modelele de comportament violent. Deci, mesajele violente nu sunt definitorii în acest sens, primordiale sunt structura personalității, gradul de socializare, nivelul de educație și natura relațiilor cu semenii. Merită să amintim faptul că criticile aduse televiziunii privind influențele nefaste exercitate de programele ce abundă în violență și agresivitate nu se axează pe suficiente probe dovedite științific, o alternativă a aprofundării cercetărilor fiind utilă și binevenită în acest sens. Expunerea la mesajele media violente conduce la înregistrarea unor efecte diferențiate și acest lucru este evident; or, indivizii nu suportă similar acțiunile de cultivare ale televiziunii, preluarea valorilor promovate de televiziune se produce lent, pentru ca să se soldeze cu formarea în conștiința telespectatorului a unei reprezentări proprii asupra realității.

Efectele sociale ale consumului de televiziune au fost analizate în numeroase studii de profil, deseori prin prisma unor controverse semnificative, exprimate de către autorii acestor studii. Totuși, în unele cazuri lipsesc anumite repere bine definite privind analiza funcțiilor și așa-numitul *rezultat* al consumului de televiziune. Unii cercetători în domeniul mijloacelor de comunicare în masă au ajuns la concluzia că persoanele care își petrec majoritatea timpului în fața televizorului se caracterizează printr-o frică pronunțată față de realitatea înconjurătoare și se simt în nesiguranță în interiorul grupurilor sociale din care fac parte: familie, colectiv de serviciu, cerc de prieteni etc. Dacă e să ne aliniem acestei păreri, reiese că televiziunea (consumul excesiv de televiziune) reprezintă un generator de sentimente și stări de insecuritate în rândurile telespectatorilor. În această ordine de idei, se cere a fi menționată așa-numita *teorie a cultivării sociale*, al cărei autor este sociologul american George Gerbner. În rezultatul desfășurării unei anchete sociologice pe un eșantion al populației americane, Gerbner concluzionează că televiziunea a ajuns să „*monopolizeze deplin comunicarea cu lumea externă, subminând alte surse de informație*” [26]. Astfel, sociologul vorbește pentru prima dată despre *efectul de cultivare* pe care îl are televiziunea și care se manifestă prin educația unei gândiri unilaterale, la fixarea unei viziuni și a unor valori comune. De aici angajarea ideii că telespectatorii care sunt expuși în permanență imaginilor televizate ajung să fie dependenți de acest mijloc de informare, care devine pentru acest segment al publicului autoritar, prin impunerea unui anumit mod de a gândi și de a percepe lumea în care trăiește.

George Gerbner vorbește despre două categorii de telespectatori: lejeri (light viewers) și grei (heavy viewers). Lejeri sunt acei telespectatori care zilnic vizionează un timp redus programele televizate, astfel că efectele mesajelor nu se resimt negativ în comportamentul și mentalitatea lor, indiferent dacă acestea sunt efecte mediate sau pe termen lung. Telespectatori grei însă sunt, susține cercetătorul, persoanele care stau mai mult de patru ore zilnic în fața televizorului și anume această categorie de telespectatori au o concepție cultivată despre lumea înconjurătoare, concepție ce coincide cu cea distribuită prin intermediul diferitelor tipuri de emisiuni televizate.

Ei vor crede că în realitate nivelul violenței societale este extrem de ridicat, iar fiecare individ are șanse reale de a deveni victima unui act de agresiune. În cazul telespectatorilor lejeri rata convingerii în posibilitatea de a deveni realmente victima unei crime este net inferioară. Deci, teza principală a teoriei cultivării rezidă în faptul că violența prezentată la televiziune cultivă convingerile telespectatorilor și, ca urmare, aceștia vor alege „obiectivitatea” realității pe care o propune colosul electronic de informare. Pe de altă parte, cercetătorul de origine franceză Melvin de Fleur este de părere că nu întotdeauna se poate demonstra faptul că mesajele ce conțin violență îi influențează și îi determină pe telespectatori să creadă că violența este răspândită în societatea în care trăiesc. Un factor important pentru nașterea unor asemenea convingeri este „*nivelul real al criminalității din zona în care locuiesc acești telespectatori*” [27]. De asemenea, vom lua în considerație faptul că teoria cultivării se include în sfera teoriilor mediatice care au un efect limitat. Acest lucru presupune faptul că diferite grupuri sociale, în dependență de vârstă, poziție socială, nivel de cultură, sex, manifestă un comportament diferit sub acțiunea cultivării exercitate de televiziune.

Potrivit altor păreri (Ph. Hanser, B.Fine), vizionarea mesajelor televizate ce conțin violență în exces îi desensibilizează pe telespectatori, aceștia devenind indiferenți la actele de violență și la victimele violenței și agresiunii. Acest fenomen este numit de către cercetătorul român Ioan Drăgan „*colagizarea sentimentului de izolare*” [28]. Altfel spus, marii consumatori de televiziune manifestă o tendință pronunțată de a se retrage din realitate, de a se distanța de realitatea violentă. Totodată, I.Drăgan vorbește despre două efecte contradictorii

privind influența televiziunii, menționând că, pe lângă faptul că „generează” agresivitate (influență negativă), televiziunea poate dezvolta și comportamente benefice în rândurile telespectatorilor (influență pozitivă). Referitor la expunerea la programe cu conținut violent, difuzate de către posturile de televiziune comerciale și rezultatul acestor expuneri – dezvoltarea unui comportament antisocial, inadecvat și agresiv – au fost inițiate un șir de studii, ale căror teze de bază sunt următoarele:

1) teoria „*imitației*”: tinerii imită și învață să se comporte agresiv sub influența modelelor oferite de televiziune prin prezentarea diferitelor tipuri de programe ce conțin diferite grade de violență. Expunerea la stimuli agresivi mărește tensiunea psihologică și emoțională a individului, ceea ce face posibilă creșterea probabilității unui comportament violent;

2) teoria efectului „*de întărire*”: violența televizată întărește, fortifică valorile și normele deja existente în conștiința unui individ;

3) teoria „*catharsis-ului*”: expunerea la mesajele violente contribuie la eliberarea tinerilor de impulsurile primare agresive, deoarece tendința individului de a manifesta un comportament violent se consumă în imaginar în timpul vizionării imaginilor violente la ecran.

Același lucru îl afirmă și profesorul american John Candry, al cărui continuator de idei și este K.Popper. Candry spunea că „*televiziunea nu poate constitui un izvor util de informație pentru copii, ci, dimpotrivă, poate fi un izvor de informații periculoase, prezentând idei false și ireale și neavând un sistem coerent de valori, în afară de consumism*” [29]. Dacă e să luăm în considerație ideile afirmate mai sus, reiese că prezentarea programelor cu o pronunțată tentă violentă se referă primordial la politica redacțională a posturilor de televiziune, mai ales a celor comerciale, pentru care scopul final al activității este înregistrarea profitului. Din această cauză, accentul este pus anume pe consumism, pe crearea sau retransmiterea acelor programe care au priză la telespectator și aduc venit canalului televizat. Anume în aceasta constă greșeala profesională a acestui tip de televiziune care se limitează doar la realizarea funcției de divertisment, la delectare și menținerea atenției publicului prin valorificarea senzaționalismului și informarea însoțită de efecte de șoc.

Argumentele celor care susțin că televiziunea nu se face vinovată de comportamentul violent al telespectatorilor în societate, în special ale producătorilor de la diferite posturi de televiziune și ale agenților de publicitate, nu sunt nici pe departe plauzibile și convingătoare. Subscriem aici afirmația cercetătorului Charles S. Clark, care se întreabă: „*Dacă televiziunea nu are nici un efect asupra telespectatorilor, cum se explică miliardele de dolari cheltuiți în fiecare an pe publicitate televizată?*” [30]. O altă teorie în al cărei context a fost supus analizei fenomenul violenței televizate este teoria învățării sociale ce se concentrează asupra ideii că ființele umane sunt capabile de cunoaștere și reflexie și că pot iniția observații și experiențe. Postulatul acestei teorii rezidă în faptul că o mare parte din informațiile și experiențele acumulate de membrii unui grup social se acumulează pe calea urmării diferitelor modele de comportament la alți oameni. De aici reiese că conduita agresivă, de rând cu alte conduite, se învață prin imitație, deprindere. Dacă acceptăm postulatele teoriei învățării sociale, al cărei fondator este cercetătorul american A.Bandura (1977), reiese că, într-adevăr, televiziunea reprezintă una dintre modelele generatoare de comportamente sociale, iar efectele influenței se fac resimțite tot mai mult. Bandura propune o explicație teoretică a schimbărilor de comportament, susținând că aceste schimbări sunt legate de experiența directă a violenței prin expunerea indivizilor la violența naturală (fie că au fost ei înșiși agresivi, fie au fost martori la acte de violență), sau expunerea la violența ficțională promovată de către televiziune prin intermediul diferitelor programe ale căror idei „*pot naște alte gânduri agresive prin mecanismele asociației*” [31]. Scenariile violente vizionate se stochează în memorie și sunt utilizate cu prima ocazie când apare cel puțin un detaliu al situației vizionate.

Mass-media, prin obținerea statutului de prieten și membru de familie, s-a transformat într-un alt puternic generator de violență prin „furnizarea” neîntreruptă a modelelor de violență verbală și fizică, iar telespectatorii învață noi tipuri de comportament agresiv [32]. Din perspectiva acestei teorii, violența reprezintă rezultatul punerii în funcțiune a stimulilor ce încurajează acțiunile violente. Acestea sunt imagini care au fost vizionate la televizor anterior, au fost memorate și transpuse mai târziu în realitate într-o situație benefică acestor manifestări. O altă categorie de cercetători sunt de părere că imaginile violente difuzate la diferite canale de televiziune în ore de maximă audiență promovează o violență „*legală*”, al cărei postulat rezidă în faptul că violența te poate ajuta să obții tot ce dorești. În contextul analizei celui de-al doilea model ne vom referi la așa-numita *teorie a catharsis-ului*, numit și *model al catharsis-ului*, de care s-a ocupat S.Feshbah și D.Singer. Această teorie afirmă că tendința înăscută a oamenilor de a fi agresivi poate fi satisfăcută prin acțiuni substitutive care să nu provoace rău celor din jur. Se creează astfel un fel de compromis: oamenilor li se oferă

posibilitatea să-și descarce emoțiile negative prin mijloace inofensive. În rezultat se reduce tensiunea emoțională și scade posibilitatea ca aceștia să se manifeste violent în societate. Acest mijloc inofensiv se consideră a fi televiziunea. Conform cercetătorului S.Feshbah, efectul catharsis-ului se realizează pe trei căi:

- 1) vizionarea abundentă a scenelor violente;
- 2) consumarea pornirilor agresive la nivelul imaginarului;
- 3) realizarea de acțiuni violente care nu au efecte antisociale (practicarea sporturilor, a agresivității față de obiecte).

Modelul catharsis-ului este utilizat deseori de către producătorii de televiziune pentru a îndreptăți scenele de violență, difuzate pe post în cadrul diferitelor programe pentru ridicarea ratingului, însă majoritatea studiilor sociologice și psihosociale efectuate în domeniul dat neagă faptul că vizionarea violenței la televiziune îi face pe telespectatori mai puțin agresivi. Aceste studii ne aduc la cunoștință faptul că scenele violente nu numai că reduc tendința de a fi agresiv, ci încurajează violența și agresivitatea. Bunăoară, cercetătorul S.Stephan este de părere că „nici chiar vizionarea unor competiții sportive ce presupun agresivitate nu au un efect de catharsis. Mai mult, se pare că întăresc tendința spre violență” [33]. Numeroase studii asupra relației dintre televiziune și violență, efectuate în perioada anilor '60, prezintă concluzii asemănătoare referitoare la efectele nocive ale scenelor violente prezentate la televiziune în cadrul diferitelor programe informative sau de divertisment, fapt ce ne permite să inițiem o cercetare asupra fenomenului dat din perspectivele *teoriei amplificării devianței*. Ca bază pentru demararea cercetărilor au servit următorii factori: dezvoltarea diferitelor forme de violență în țările occidentale: violența în stradă, revolte, omoruri, începuturile terorismului. Televiziunea este considerată ca fiind vinovată de manifestarea violenței în societate. La adresa televiziunii survin numeroase critici precum că *educă* violența și agresivitatea în rândurile telespectatorilor prin efectul de contagiune. Este perioada de vârf a televiziunii, o perioadă adultă, când colosul electronic ocupă unul din locurile principale în viața publică și privată. Societatea își primește prima generație crescută cu spectacolul violenței televizate. Se dezvoltă convingerea că televiziunea reprezintă o școală a crimei și delicvenței, un model perfect de comportament deviant. De remarcat faptul că cercetătorii care s-au ocupat de fenomenul devianței (J.Chazal, H.Blumer) susțin că, deși acesta este limitat ca răspândire, consecințele lui nasc în societate probleme importante. Devianța nu are o structură permanentă, deoarece se poate manifesta prin diferite forme, în funcție de transformările prin care trece o societate, două din aceste forme sunt violența și agresivitatea. În acest context, este deosebit de important rolul mass-media, în special al televiziunii în calitate de furnizor de informații și, nemijlocit, de etichete și modele ale devianței. Cercetătorul K.Popper analizează câteva stadii prin care acest lucru devine posibil:

- 1) televiziunea scoate în vizor un aparent „val de criminalitate”, ca rezultat crește îngrijorarea publicului;
- 2) televiziunea reprezintă preocupările publicului în legătură cu creșterea violenței în societate, ca rezultat se mobilizează atenția poliției asupra acțiunilor deviante ale indivizilor;
- 3) intensificarea atenției conduce la creșterea numărului de arestări, fapt ce relevă o devianță în creștere;
- 4) valul de criminalitate se accelerează, ca rezultat crește îngrijorarea publicului (înapoi la stadiul I) [34].

După cum observăm, aceste patru stadii formează un ciclu, deci acesta are o structură bine delimitată, fapt ce facilitează studierea și analiza rolului televiziunii în „transpunerea” în societate (diferite grupuri sociale) a violenței de la ecran.

În ceea ce ne privește, ne permitem să afirmăm, fără a fi exhaustivi, că, totuși, receptarea oricărui mesaj are un caracter selectiv, acesta este filtrat și interpretat de către individ în dependență de interesele și preocupările sale. În profunzime, el va reține doar ceea ce îl interesează, îi „satisface o trebuință, îi sprijină părerile, dispozițiile, îi creează o plăcere psihică” [35]. Majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat de acest fenomen recunosc că de cele mai multe ori originea agresivității și violenței sociale trebuie căutată primordial în raporturile personale ale indivizilor, acesta constituind factorul decisiv; televiziunea vine doar să „întărească” acest model de relații și deseori să ofere mai multe modele, sugerând imitarea soluțiilor găsite de alții.

Concurența între canalele de televiziune îi obligă pe jurnaliști să caute în era televiziunii-spectacol cu orice preț senzaționalul, iar aceasta antrenează nașterea a două riscuri referitoare la impactul televiziunii: riscul de a influența și selecta ierarhizarea informației, jurnaliștii acordând privilegiu mesajelor cu o încărcătură emoțională și un alt risc la nivelul modalității de relatare a acestor informații în care emoția reprezintă argumentul suprem. Acest fenomen conduce la formarea unor categorii de public axate doar pe info-emoție, fapt ce favorizează propagarea senzaționalismului, iar acesta devine posibil doar în cazul în care „efectul depășește informația, când acesta cucerește totalmente prezentarea” [36].

Spre regret, în era contemporană a informării (și ne permitem să spunem chiar a post-informării) televiziunea exteriorizează neprelucrat violența din societate prin limbajul imaginilor subliminale, astfel că, în ciuda ofertei enorme de material vizual, lipsește totuși acea cultură a imaginii care să nu copleșească realitatea, ci să devină o fidelă imagine a ei.

Referințe:

1. Balle F., Padioleau J.-G. Sociologie de l'information. - Paris: „Larousse”, collection Textes fondamentaux, 1973, p.27.
2. Comisia Consultativă Științifică a Ministerului Sănătății în probleme de Televiziune și Comportament Social, 1972, Murray, 1973, p.472-478.
3. Siano B. Evidence Connecting media Violence to Real violence is Weak. - În: Wekesser C. Violence in the media. - San Diego, CA: Greenhaven Press, 1995, p.38-48.
4. Carneci M. Înspre digitalul imaginar / Raport pentru Goethe-Institut. - București, 2002.
5. Kriegel B. La violence a la television. - Paris, 2003, p.36.
6. Eco U. În căutarea limbii perfecte. - Iași: Polirom, 2002, p.131.
7. Compendiul încălcărilor libertății de expresie și al incidentelor aferente, întocmit de CCA, ianuarie, 2003.
8. Wunenburger J.-J. Filozofia imaginilor. - Iași: Polirom, 2004, p.68.
9. Baudrillard J. Le paroxiste indifferent. - Paris: Grasset, 1997, p.32-33.
10. <http://www.un.org>
11. Cannon C. Media Violence Increases Violence in Society. - În: Wekesser C. (Ed). Violence in the Media. - San Diego, CA: Greenhaven Press, 1995, p.14-17.
12. American Academy of Child and adolescent Psychiatry, 2002, p.10; Wilson and others, 1998, p.6.
13. Lamson S.R. Media Violence Has Increased the Murder Rate. - În: Wekwsser C. Violence in the Media. - San Diego, CA: Greenhaven Press, 1995, p.5.
14. Gedatus G.M. Violence in the Media. - Mankato, Minnesota: Life Matters, 2000, p.17.
15. Cantor J., Mommy I., Scared M. Protecting Children from Frightening Mass Media. - În: Media Violence Alert. - Zionsville: Dream Catcher Press, 2000, p.70.
16. Lazar J. Sociologie de la communication de masse. - Paris: A.Colin, 1991, p.162.
17. Drăgan I. Paradigme ale comunicării de masă. Vol. I. - București: Șansa, 1996, p.219.
18. De Fleur M., Ball-Rokeach S. Teorii ale comunicării de masă / Trad. de D.Harabagiu. - Iași: Polirom, 1999, p.126 (C.Marin. Op. cit., 2002, p.126).
19. Werner J.S., Tankard W.J. Communication Theories. - New York: Longmen, 1998, p.313.
20. Chandler D. Cultivation Theory, 1995, p.24-37.
21. Freedman J. Studies Have Not Established a Link Between Media Violence and Violence. - În: Media Violence: Opposing Viewpoints. - San Diego, CA: Greenhaven Press, 1999, p.48.
22. Gerbner G. Violence and Terror in the Media. - Paris: UNESCO, 1988, p.38.
23. Franck Brady. Raport introductiv la Convenția internațională asupra violenței în media. - Manhattan, New York, 2 octombrie, 1994.
24. Thoman E. Media Literacy Education can Effectively combat Media Violence. - În: Wekesser, C.Violence in the Media. - San Diego, CA: Greenhaven Press, 1995, p.127-129.
25. Melvin De Fleur, Ball-Rockeach S. Teorii ale comunicării de masă. - Iași: Polirom, 1999, p.203.
26. Gerbner G. The mainstream of America: Violence Profile // Journal of communication. - 1980. - No30. - P.14.
27. Melvin De Fleur, Ball-Rockeach S. Teorii ale comunicării de masă, p.203.
28. Drăgan I. Paradigme ale comunicării de masă, p.118.
29. Candry J. Jefuitoare de timp, slugă necredincioasă, televiziunea. - În: Potter W.J. On Media Violence. - Thousand Oaks, CA-London: Sage Publication, 1999, 302 p.
30. McQuail D. Mass Communication Theory. An Introduction. - Sage. Pbl., 1999, p.142.
31. Bushman R.J., Green R.G. Role of cognitive-emotional mediators and individual differences in the effects of media violence on aggression // Social Psihologie. - 1990. - P.65.
32. Werner J., Tankard J.W. Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. - Iași: Polirom, 2004, p.292.
33. Goldstein J. Why We Watch: The Attractions of Violent Entertainment. - New York: Oxford university press, 1998, p.86.
34. Popper K. Un patent pentru a face tv. - În: Învățătoare rea – televiziunea / Colecția italiană. - Reset, 1994.
35. Dobrescu P., Bărgoianu A. Mass media și societatea. - Iași: Polirom, 2003, p.62.
36. Lits M. Psihologie and Mass-Media. - 2001. - No4. - P.93.

Prezentat la 16.10.2007

INSERTIE ÎN SOCIAL – OBIECTIV PRIMORDIAL AL MASS-MEDIA**Georgeta STEPANOV***Catedra Jurnalism*

This article represents a theoretical and practical research of the press activity from the point of view of the socialization function is exposed and analyzed, the main goals and roles through which this function is accomplished. The importance of the investigated topic comes up from the impact and the effects of the social journalism or even from the social journalism through the logical emphases which are set during the media process of the social reality, provides the creation of the links and the social network - a very necessary thing in a transition society.

The concept exposed in this article provides the direction of all the investigations referring to the potential of the socialization of the press and reveals the specificity of the local journalism.

Mass-media organizează și asigură continuitatea în flux a circuitului informațional grație exercitării multiplelor funcții social-comunicaționale. Mijloacele de informare în masă pot fi considerate drept instrumente majore ale stabilității unei societăți; or, ele asigură însăși existența și reproducerea sistemului social. „Funcțiile pe care sistemul mass-media le oferă la nivel social consolidează stabilitatea sa și, atâta vreme cât societatea le reclamă drept necesare, cu oricâte schimbări tehnologice ale unor mijloace, cu oricâte modificări impuse de noi realități științifice dedicate comunicării, sistemul mediatic va supraviețui” [1].

Semnificația, locul și funcțiile mass-media în societate sunt studiate, întâi de toate, din perspectiva interdependenței sistem mediatic – sistem social. În acest context, un rol deosebit îi revine funcției de socializare. Socializarea, conform Dicționarului de sociologie, este un „concept ce desemnează procesul prin care indivizii învață modurile de a acționa și de a gândi despre mediul lor, le interiorizează, integrându-le personalității lor și devin membri ai unor grupuri în care capătă un statut specific. Socializarea este în același timp învățare culturală, condiționare și inculcare, dar și adaptare culturală, interiorizare și încorporare” [2]. Asigurând contactul între individ și societate, socializarea asigură însăși stabilitatea societății ca sistem.

Socializarea indivizilor este un proces ce se realizează cu concursul a mai multor instituții sociale, între care și mass-media. Astfel, mass-media pot fi considerate „agenți ai socializării”; or, ele furnizează subiecte de conversație ce asigură interese comune; inculcă valori care devin norme; distribuie reprezentări culturale care determină viziunile estetice ale oamenilor etc. Datorită activității mass-media, indivizii sociali se află, în particular, în „legătură” unii cu alții și, în general, în „legătură” cu comunitatea și societatea.

Importanța funcției de „legătură” sau de socializare se datorează, întâi de toate, impactului și efectelor pe care le produce ea în societate. Conceptul funcției de socializare, bazat pe integrarea socială, implică ideea unui gen de consemnare, de scriitură și fotografie, care tinde să pună la dispoziție un tablou reprezentativ al societății, oferindu-le cetățenilor suficientă informație pentru ca ei înșiși să-și poată forma independent opiniile și să poată lua atitudini asupra unui șir de probleme. „Un gen care crede în obligația sa de a cultiva viața civică” [3].

Funcția de socializare transformă zierele și televiziunea dintr-un element neutru într-un element implicat în viața publică, care încearcă să faciliteze discuția dintre oamenii de rând și autorități, fiind pregătit, în același timp, să ofere niște soluții posibile problemelor cu care se confruntă societatea. În această ordine de idei, funcția de „legătură” impune necesitatea de a lucra cu informația primită de la cetățeni, dându-i o orientare strictă – spre factorii de decizie din societate. Ea implică un parteneriat între organizațiile media pentru a evidenția obiectivele primordiale și problemele majore ale comunității care urmează a fi realizate sau soluționate cu concursul întregii societăți, pentru a integra cetățeanul, a-l readuce la viața civică. Din această perspectivă, se impune un jurnalism care trebuie să-i unească pe oameni în procesul rezolvării diverselor probleme care îi preocupă. Soluționarea este un motiv în plus de a susține că exercitarea funcției de socializare este obligație primară a mijloacelor de informare în masă, care trebuie să prezinte problemele în așa mod, încât cetățenii să înțeleagă obiectivele propuse pentru a acționa în mod corespunzător.

Întru realizarea acestui deziderat, jurnaliștii trebuie să se îndepărteze de independența și detașamentul lor tradițional și să înceapă a fi și a se simți preocupați de ceea ce îl preocupă, în primul rând, pe omul simplu, dar nu pe politician sau pe funcționarul public. Cititorii urmează a fi tratați nu doar ca un auditoriu simplu,

pasiv, ci ca unul participativ. Mediatizarea realității și tratarea populației din perspectiva integrării sociale înseamnă definitivarea priorităților sociale, determinarea problemelor cu care se confruntă și care îi preocupă în prezent, stabilirea impactului și a efectelor potențiale ale fenomenelor sociale asupra individului, în particular, și asupra comunității, în general. Ed Turner, jurnalist de la CNN, afirmă: „Este responsabilitatea noastră, prima și înainte de toate, să încercăm să explicăm spectatorilor noștri ce s-a întâmplat astăzi, de ce s-a întâmplat și ce poate să însemne asta mâine” [4], unghiul de abordare în procesul de mediatizare a realității fiind configurat din perspectiva omului-cetățean.

Obiectivele primordiale ale funcției de „legătură” consistă în:

- promovarea informației relevante pentru clarificarea valorilor supreme;
- mediatizarea factorilor și a priorităților care însoțesc orice problemă publică;
- asigurarea unui grad înalt de participativitate socială a cetățeanului;
- crearea unui public imaginar cu aceleași valori și viziuni comunitare;
- promovarea valorilor democratice în viața civică.

Funcția de socializare se realizează grație unor roluri specifice, între care:

- rolul de integrare a individului social în grup, a grupului social în societate, a societății în comunitatea mondială;
- rolul de propagare a normelor sociale generale, tradiționale;
- rolul de explicare întru asigurarea participativității cetățeanului în viața comunitară;
- rolul de implicare a cetățeanului în luarea deciziilor comunitare;
- rolul de mobilizare a populației pentru a soluționa în comun problemele sociale;
- rolul de coagulare a societății prin făurirea de rețele sociale;
- rolul de definire și de sistematizare a priorităților comunitare și a valorilor naționale;
- rolul de propagare a obiectivelor, valorilor și intereselor comunitar-sociale.

Funcția de socializare, al cărei scop esențial este integrarea individului în viața socială, primează responsabilitatea presei de a-i aduce în prim-plan pe cei ce nu sunt auziți de nimeni, fiind de o importanță majoră ideea de contract social, care definește activitatea comunității. Publicarea în presă a viziunilor proprii ale cititorilor asupra evenimentelor comunitare nu diminuează statutul și nu subminează rolul jurnalistului în societate. Din contra, acest lucru contribuie la definitivarea priorităților sociale, la depistarea problemelor, la demascarea tendințelor negative etc. și facilitează soluționarea publică a acestora. În încercarea de a oferi publicului o voce nu există pericol că jurnaliștii o vor pierde pe a lor. Totul se face pentru conformitate și pentru a asigura dialogul social. Astfel, participarea activă a cetățenilor în activitatea presei conduce, inevitabil, la o implicare directă în viața comunității, iar prin aceasta comunitatea devine activă și participativă sub aspectul integrării sociale. Expunerea imparțială și echidistantă, în materialele de presă, a soluțiilor propuse pentru rezolvarea problemelor atât de experți, cât și de membrii comunității, validează abilitatea jurnaliștilor de a monitoriza viața publică a comunității.

Funcția de socializare are efecte simțitoare atunci când mediile sunt mult mai constructiv implicate în comunitățile în care activează și când își stabilesc obiectivele în funcție de principiile de dezvoltare a acestor comunități. Mass-media trebuie să reflecte un spectru cât mai larg de probleme importante și cu semnificație pentru cetățeanul de rând, astfel încât să provoace și să conducă comunitățile la căutarea unor soluții comune. Jurnalismul și democrația lucrează mai eficient atunci când știrile, informațiile și ideile circulă liber; când știrile coerent prezintă întregul spectru și toată gama particularităților vieții și culturii comunităților; când deliberarea publică este încurajată și amplificată; când informația ajută cetățenii să acționeze în calitate de actori politici și nu doar ca consumatori politici [5].

Activitatea mass-media de integrare a cetățeanului în comunitatea locală, națională sau mondială poate avea efecte atât pozitive, cât și negative. Pe de o parte, ea poate determina voința de cooperare, compasiune și solidaritate – contribuție efectivă în vederea ajutorării, toleranței; pe de alta, grație posibilității ei de a influența comunități ample, poate manipula opinia publică și chiar poate distorsiona mersul normal al lucrurilor. Jurnaliștii nu se pot implica în procesul social din punct de vedere profesional, dar nu au nici dreptul să stea deoparte când este vorba despre analizarea, observarea și înțelegerea fenomenelor și tendințelor sociale. Activitatea lor într-o societate diversă și fragmentară impune anumite obligații profesionale, precum:

- ✓ Introducerea unor tehnici noi de relatare și informare pentru a ajuta comunitățile individuale să se autodefinească înseși și unic, dar și ca parte integrantă a unui set de comunități.

- ✓ Stimularea, prin texte și imagini jurnalistice, a cetățenilor să conștientizeze realitatea și să facă concluzii și judecăți despre viețile lor personale și despre conviețuirea lor.
- ✓ Să supravegheze și să mediatizeze practica socială din perspectiva dinamicii comunităților și complexității vieții publice.
- ✓ Să ajute oamenii să vadă lumea ca un tot unitar și să le formeze responsabilitatea pentru ceea ce fac.

Astfel, siguranța publică urmează să fie vizată nu ca o oportunitate de a relata ce s-a întâmplat, ci ca o obligație de a provoca și a susține un discurs care conduce către soluții, ca o datorie de a acționa așa cum reacționează orice cetățean conștient.

Davis Merritt și Jay Rosen, în lucrarea „Public Journalism: Theory and Practice”, sugerează ideea că într-o societate fragmentată și segmentată de clasă și bariere culturale „strategiile de integrare” a auditoriului vor fi întotdeauna incompetente, dacă nu se vor utiliza și alte tactici de angajare și implicare a cetățenilor în afacerile publice și în viața comunității” [6]. Aceeași autori afirmă că jurnaliștii trebuie să asiste și să asigure un control, o dirijare a „culturii civice” prin convingerea cetățenilor unei democrații că „sistemul” în care trăiesc este „al lor”, este un sistem pe care îl creează ei înșiși; acest sistem constituie o prioritate publică mai mult decât un joc ascuns al politicienilor și al experților deghizați.

Mark Jurkowitz, jurnalist la „The Boston Globe” [7], consideră că, alături de un feedback imediat din partea cetățenilor pe care trebuie să-l provoace orice element de jurnalistică, mediile de informare în masă trebuie să parcurgă permanent un proces de inovare, dacă doresc să eficientizeze activitatea presei din perspectiva funcției de socializare. Pentru aceasta e necesar ca în orice material de presă din și despre viața comunitară opinia cetățeanului simplu să fie prezentată de rând cu cea a autorității publice.

Mai mult ca atât, este necesar să fie modificat însuși conceptul politicii editoriale a instituțiilor de presă, precum și cultura jurnalistică a colectivului redacțional [8].

Mediatizând și supraveghind procesul de luare a deciziilor și de soluționare a problemelor comunitare, mass-media modelează o percepție civică a realității, induce sentimentul apartenenței și al participării la viața socială a comunității, sugerează soluții posibile de rezolvare a problemelor etc. Concomitent, ele creează condiții optimale pentru implicarea liberă a cititorului și provoacă expunerea viziunilor acestuia vis-à-vis de subiectul relatat. „Fiind conștienți că oamenii pasivi, placizi sau cei cinici nu sunt în stare să folosească ceea ce le oferă presa, jurnaliștii, oricum, utilizează toate posibilitățile pentru a socializa, a atrage cetățenii în viața publică” [9].

Activitățile mass-media pot fi înțelese ca o încercare de a stabili o relație semnificativă între programul mass-media și realitate așa cum aceasta este, de fapt, experimentată. Dorințele conștiente, subconștiente, inconștiente joacă un rol important în felul în care oamenii folosesc mass-media. Mass-media sunt interpretate pe fundalul vieții de zi cu zi, așa cum este ea trăită și experimentată. Oamenii caută contactul cu media, în parte pentru că ele fac apel și permit accesul la sentimente ca teama, bucuria și nesiguranța, oferind remedii împotriva singurătății; sunt folosite pentru a crea sentimente „pozitive” și pentru a defini relații umane [10].

Referințe:

1. Popa D. Mass media, astăzi. - Iași, 2002, p.61.
2. Ferreol G. Dicționar de sociologie. - Iași, 1998.
3. *Apud* Angheli N. Jurnalismul pentru omul de rând. - Chișinău: CIJ, 2002, p.6.
4. Issues of Democracy // USIA Electronic Journals. - 1996. - Vol.1. - No8.
5. <http://www.pewcenter.org>.
6. Merritt D., Rosen J. Public Journalism: Theory and Practice. - Indiana University School of Journalism, 1995, p.47.
7. Fallows J. Breaking the News. How the Media Undermine American Democracy. - New York: Pantheon, 1996, p.98.
8. Malamud P. Civic Journalism – an antidote to apathy? - New York, 2000, p.317.
9. Rosen J. Community Connectedness: Password for Public Journalism. - St. Petersburg: Poynter Institute, 1994, p.28.
10. Rogge J-U., Jensen K. Everyday Life and Television in West Germany: An Empathetic-Interpretive on the Family System. - London, 1988, *citați de* Silverstone R. în „Televiziunea în viața cotidiană”. - Iași, 1998, p.53.

Prezentat la 11.10.2007

EVALUAREA COMPLEXITĂȚILOR CADRULUI DE REGLEMENTARE DE BIBLIOTECĂ

Mariana HARJEVSCHI

Catedra Biblioteconomie și Asistență Informațională

The article focuses on a comprehensive analysis of the library legal framework. It outlines the requirements for improvements of the following aspects of library legislation – financial support, relation between local and central authority, collection development, copyright, continuing education or librarians, users rights, interlibrary lending etc. In addition, the article provides practical considerations in framing the current legislation on libraries from Republic of Moldova toward European standards.

Introducere

Biblioteconomia Republicii Moldovei integrează un cadru de reglementări juridice temeinice după '90, oferind un spectru amplu de acte legislative specifice și tangetiale de bibliotecă. Afirmatia susținută de I.Stoica [1] că „aceasta face dovada maturității, a forței sale de afirmare și de dezvoltare a domeniului” certifică cu adevărat un nivel de dezvoltare a activității biblioteconomice din țară. Desigur, bibliotecile au funcționat și anterior, deși doar în baza unor acte legislative „politizate” ce reglementau incomplet acțiunile. Astfel, la începutul anilor '90 s-a reiterat imperios, atât la nivel internațional, cât și național, necesitatea elaborării legii cu privire la biblioteci, producând și alte acte normative reglementatoare.

Crizele sau incertitudinile din domeniul biblioteconomic sunt cauzate deseori de lipsa unui cadru normativ juridic, postulat susținut și de forumurile internaționale de specialitate. Menționăm seminarul „Reforma legislației bibliotecare în Europa Centrală” (Strasbourg, 1994) [2] organizat de Consiliul de cooperare culturală al Consiliului European, apoi seminarul „Reforma legislației bibliotecare” (Budapesta, 1995) [3] etc. O reuniune internațională asupra legislației bibliotecare a avut loc la 19-20 noiembrie 1999 la Praga sub egida UNESCO.

Astfel, elaborarea legii bibliotecilor a reprezentat o etapă importantă în elaborarea unei noi perspective biblioteconomice în Republica Moldova, inclusiv a noilor principii privind organizarea sistemului național biblioteconomic. Cadrul juridic elaborat începând cu 1994 fixează principii de bază ale raportului dintre stat și subiecți, asigurând dezvoltarea acestui institut.

Prin intermediul studiului „*Impactul cadrului de reglementare de bibliotecă asupra activității bibliotecilor*” s-a încercat să se analizeze și să se sintetizeze complexitățile sistemului de acte normative de bibliotecă.

Metodologia studiului

Chestionarul s-a axat pe două dimensiuni – evaluarea situației privind cultura legislativă a bibliotecarilor în domeniul biblioteconomic și analiza efectelor cadrului național biblioteconomic de reglementare asupra activității instituțiilor bibliotecare.

La baza cercetării au stat următoarele ipoteze: cadrul legal național/internațional în domeniu nu este cunoscut de comunitatea bibliotecară; autoritățile de resort nu fac public și integral cadrul de reglementare de bibliotecă la nivel național; structurile profesionale (Consiliul Biblioteconomic Național, Asociația Bibliotecarilor din Republica Moldova etc.) nu promovează integral cadrul legal biblioteconomic național/internațional, ci doar haotic și cu întârzieri; comunitatea bibliotecară nu face lobby cadrului legal de bibliotecă structurilor ierarhic superioare; cadrul legal nu este respectat de autoritățile locale, iar efectele cadrului legal asupra dezvoltării bibliotecilor sunt minime.

În mod special, acest studiu a încercat să depisteze circumstanțele și motivele care îi determină pe bibliotecari să apeleze la cadrul juridic biblioteconomic și care sunt punctele forte și slabe ale *Legii cu privire la biblioteci*, inclusiv care sunt domeniile ce necesită a fi îmbunătățite etc.

Perioada de chestionare a cuprins lunile august - septembrie 2006, perioadă în care am considerat că bibliotecarii sunt mai degajați și pot acorda o atenție mai sporită comunicării, fiind mai deschiși pentru a-și exprima sugestiile, părerile referitoare la întrebările studiului. Aria geografică nu a fost o prerogativă a cercetării, deși 18% din cei chestionați au fost din bibliotecile din teritoriu și 82% din raza municipiului Chișinău. Grupul-tintă l-au constituit directorii, managerii și șefii de servicii de biblioteci de diferite tipuri: naționale, publice,

universitare, de colegiu și școlare, persoanele care pot fi considerate „primi actori” ai promovării, utilizării în activitatea de zi cu zi a actelor legislative de bibliotecă. Chestionarul a fost difuzat următoarelor categorii de biblioteci, recuperarea acestora fiind 102, din cele 227: universitare – 42,2%, publice (mun. Chișinău și raionale) – 29,4%, naționale – 27,5%.

Evaluarea a permis obținerea unor rezultate care, considerăm, vor permite modificarea și armonizarea cadrului de reglementare la cerințele UE, de altfel solicitate prin Hotărârea cu privire la Programul legislativ pentru anii 2005-2009, nr.300-XVI din 24.11.2005 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.5-8/52 din 13.01.2006). Această cerință are drept temei Programul de activitate al Guvernului pe anii 2005-2009 „Modernizarea țării – bunăstarea poporului”, Strategia de creștere economică și reducere a sărăciei (2004-2006), Planul de Acțiuni „Republica Moldova – Uniunea Europeană”, Programul Național „Satul Moldovenesc” (2005-2015), Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008. Pentru unele aspecte ale cadrului de reglementare s-a urmărit în același timp înlăturarea elementelor negative și depistarea unor soluții alternative pentru ajustarea la cerințele activității de bibliotecă și necesitățile bibliotecarilor.

Rezultatele studiului

Respondenții și-au exprimat experiența proprie referitor la utilizarea *Legii cu privire la biblioteci*. Este cert că principiile care pot fi numite drept majore și inovatoare reflectate în *Legea cu privire la biblioteci*, aprobată în 1994, sunt multiple. Legea a reprezentat primul pas în democratizarea institutului de bibliotecă. Utilitatea legii e susținută de stabilirea unui cadru legal cuprinzător de funcționare a bibliotecilor, legiferând existența unei structuri organizaționale, precum și norme precise impuse de experiența biblioteconomică a Republicii Moldova din ultimele decenii. Circumstanțele ce îi determină în mod special pe bibliotecari să apeleze la acest act normativ sunt redefinite în Tabelul 1.

Tabelul 1

Motivul de lecturare a cadrului legislativ de bibliotecă

<i>Circumstanțe</i>	<i>Situație</i>
Soluționarea unui aspect de bibliotecă	65,7%
Elaborarea unui act intern de bibliotecă	56,9%
Elaborarea bugetului	18,6%

Argumentele ce fundamentează aceste afirmații sunt: *considerarea remediilor privind obținerea statutului de instituție cu personalitate juridică vs continuarea ființării ca instituție subordonată unor instituții ierarhic superioare vs desființarea/comasarea bibliotecilor, completarea colecțiilor de bibliotecă în baza mijloacelor financiare alocate de la bugetul de stat vs finanțarea din surse adiționale, centralizarea vs descentralizarea responsabilităților autorităților publice și a fondatorilor privind asigurarea bazei economice a bibliotecilor, prestarea serviciilor cu plată în cadrul bibliotecilor vs oferirea acestora gratuit*. La fel, bibliotecarii au menționat procesul de atestare care a derulat în perioada aprilie-mai 2006 drept un stimulent pentru a-și actualiza cunoștințele în domeniul cadrului de reglementare la nivel național.

Bibliotecarii, respondenți ai studiului, apelează la *Legea cu privire la biblioteci* în relațiile cu factorii de decizie. Circa 73,5% din cei chestionați recurg la normele legii, comparativ cu 32,4% care au indicat contrariul. Motivele pentru care apelează la *Legea cu privire la biblioteci* în aceste situații sunt următoarele: interes profesional (7,8%) fiind în egală măsură cu introducerea serviciilor cu plată (7,8%), elaborarea (2,9%) inclusiv actualizarea (2,9%) actelor interne, completarea colecțiilor (3,9%), finanțarea bibliotecilor (3,9%), introducerea serviciilor cu plată (7,8%), plata pentru condiții nocive (2%) și salarizare (2%). Studiul a semnalat că unii bibliotecari aplică și fac referințe la legea bibliotecilor pentru a suplini bugetul în vederea implementării tehnologiilor informaționale, promovarea imaginii bibliotecii, finanțarea adecvată a instituțiilor bibliotecare și apărarea statutului instituției.

Din cele menționate putem concluziona că un act normativ nu trebuie să fie regresiv, ci să asigure și să mențină principiile bibliotecare, să soluționeze problemele de ordin administrativ, social și economic, ceea ce, de altfel, au și demonstrat bibliotecarii chestionați. Un indice al utilității și temeiniciei legii ca suport pentru biblioteci în relațiile cu administrația centrală și locală este considerată autonomia administrativă. Acest principiu este vădit revendicat de bibliotecari. Deși această normă este stipulată în *Regulamentul cadru cu privire la bibliotecile publice* (2003), se cere neapărat de a fi inclusă și în *Legea cu privire la biblioteci*, ceea ce va elimina diverse dificultăți în raport cu autoritățile tutelare.

Este cert că, deși *Legea cu privire la biblioteci* (1994) a apărut târziu în arealul european (Islanda – *Legea cu privire la bibliotecile publice* (1955) [4]; Norvegia – *Legea cu privire la biblioteci* (1935) [5]), ea totuși a marcat un moment important în reglementarea juridică a instituției bibliotecare în Republica Moldova. Confruntarea cu practica de zi cu zi din biblioteci, modificările de legislație din alte domenii au solicitat, desigur, unele îmbunătățiri. Următoarele aspecte pozitive ale *Legii cu privire la biblioteci* au fost deduse de bibliotecarii chestionați: includerea structurii patrimoniului cultural (6,9%), stabilirea principiului dezvoltării colecțiilor (5,9%), prevederea colaborării internaționale (4,9%), stabilirea modalităților de administrare a bibliotecilor (3,9%), stipularea principiilor generale care indică dezvoltarea și funcționarea bibliotecilor (2,9%) etc. Unii respondenți au caracterizat *Legea* drept una care urmează principiile internaționale, sprijinită de alte legi suplimentare și reglementări legislative înrudite valabile la nivel național, ceea ce conferă un statut notoriu domeniului. Comunitatea bibliotecară consideră că modificările aduse *Legii*, în mod special cele referitoare la prestarea serviciilor cu plată, asigurarea bazei economice, elaborarea politicii editoriale, permit o finanțare adecvată și furnizarea serviciilor eficiente și calitative către utilizatori.

Un punct forte reprezintă însuși cadrul de reglementare de bibliotecă (legi, hotărâri, alte acte normative). Nemijlocit la punctele forte propriu-zise ale *Legii* respondenții au argumentat că aceasta este compactă având un stil metodologic și instructiv, deși redactarea următoarelor aspecte sunt totuși iminente: învechită – 6,9%, incompletă – 4,9%, necesită modificări – 3,9%. Bibliotecarii au remarcat că articolele referitoare la depozitul legal, drepturile și obligațiile beneficiarilor, finanțare, împrumutul interbibliotecar și sponsorizare necesită a fi actualizate. La fel, respondenții au remarcat că este necesară includerea unor noi prevederi, precum *instruirea continuă a bibliotecarilor, legiferarea securității colecțiilor* etc. Criticile aduse *Legii* s-au referit și la următoarele aspecte: necorespunderea schimbărilor provocate de societate, neinclusiunea serviciilor moderne de bibliotecă, nereflexarea subiectelor ce țin de tehnologiile informaționale etc. Dilema *Legii* constă în neoglin-direa statutului bibliotecii din învățământul privat și în accentuarea prea insistentă asupra bibliotecilor publice, la fel și în faptul că reprezintă o lege pentru prezent și care peste câțiva ani nu va mai fi actuală. Comentariile adiționale referitoare la *Legea cu privire la biblioteci* au fost diverse (detalii a se vedea în Tabelul 2).

Tabelul 2

Comentarii adiționale referitoare la punctele vulnerabile ale *Legii cu privire la biblioteci*

<i>Exemple</i>
Legislația cu privire la biblioteci este orientată spre biblioteci și nu spre utilizatori.
Terminologia utilizată este învechită (cititori = utilizatori etc.).
Actele existente nu includ serviciile electronice de bibliotecă, ci doar cele tradiționale, ceea ce denotă un sedentarism al domeniului.
Lipsește mecanismul de sancționare a personalului sau a altor factori de decizie ce încalcă legea.
Accesul public la Internet este tratat ambiguu în nomenclatorul de servicii gratuite și cu plată.
Mecanismul de achiziții de carte nu este reflectat pe deplin, ceea ce generează haos în sfera de achiziții.
Sistemul de finanțare a bibliotecilor nu este corect stipulat în legislație, în mod special ariile de finanțare pentru fiecare autoritate în parte.
Normativele din domeniu trebuie incluse într-o lege, aceasta ar oferi factorilor de decizie responsabilitate și obligativitate.
Exportul și importul publicațiilor, în mod special aspectul facilităților pentru devamare, nu sunt prevăzute în detalii în legislația specială.

Cadrul de reglementare. Analize și sinteze

O imagine mai amplă despre întreg sistemul de reglementare au oferit răspunsurile la întrebarea *Cum apreciază unele aspecte ale cadrului de reglementare de bibliotecă*. Aceasta a scos în relief opiniile bibliotecarilor referitoare la componentele *Legii cu privire la biblioteci*, ale *Legii privind accesul la informație*, ale *Legii cu privire la dreptul de autor și drepturile conexe* etc.

Răspunsurile au evidențiat următoarele: *foarte bine* – drepturile și obligațiile utilizatorilor (39,2%); atestarea cadrelor bibliotecare (49,0%); principiul accesibilității (46,1%); calitatea serviciilor (44,1%). Desigur, aceasta indică la faptul că bibliotecarii le consideră cel mai bine legiferate și nu implică modificări sau ajustări

ale normelor juridice. La fel au fost estimate prin calificativul *bine* protejarea patrimoniului cultural – 57,8% și, în final, dreptul de autor și cele conexe – 45,1%.

Comunitatea bibliotecară a remarcat că sistemul de finanțare (37,3%), prestarea serviciilor cu plată (21,6%), asigurarea bugetului (20,6%) și instruirea continuă (18,6%) sunt cel mai *slab* acoperite de actele normative ori cadrul legislativ nu funcționează bine. Astfel, bibliotecarii întâlnesc dificultăți, precum: finanțări insuficiente, imposibilitatea implementării serviciilor cu plată, salarii indecente, lipsa posibilităților de participare la cursuri de perfecționare etc.

Analiza detaliată a următoarelor dimensiuni acoperite de cadrul de reglementare specifice și tangențiale domeniului biblioteconomic a oferit următoarele date:

✓ *Sistemul de finanțare* este considerat *satisfăcător* de 48% de bibliotecari chestionați și doar 12% de respondenți îl apreciază a fi *bun*.

Legea cu privire la biblioteci se referă expres la faptul că „autoritățile publice și fondatorii asigură bibliotecilor bugetul necesar pentru menținerea lor la nivelul tehnologiilor moderne, conform normativelor de finanțare, luându-se în calcul regimul economiei de piață”. Un aspect pozitiv al Legii îl reprezintă art.31, care stipulează că „bugetele unităților teritorial-administrative, bugetele autorităților centrale, bugetul de stat nu se aprobă, dacă acestea nu prevăd sumele necesare pentru dezvoltarea bibliotecilor”. Legislația bibliotecilor este strâns legată de rezolvarea problemei privind finanțarea instituțiilor bibliotecare. Ea trebuie să oblige în mod explicit autoritățile să finanțeze activitatea bibliotecilor potrivit necesităților bibliotecilor și, desigur, conform standardelor europene de funcționare. Aceasta include achiziția curentă de carte și abonări, informatizare și automatizare, construcții și salarizarea personalului. În acest sens, ar fi binevenit ca Legea să includă sancțiuni pentru instituțiile tutelare dacă acestea nu alocă banii necesari. În cazul în care bugetul local nu este suficient și pentru finanțarea bibliotecii publice, atunci finanțarea ar trebui susținută sau completată dintr-un fond special constituit la nivel raional sau central în bugetul de stat al anului respectiv.

✓ *Prestarea serviciilor cu plată* – subiect ce este mereu pe agenda întrunirilor bibliotecarilor. Respondenții au apreciat acest aspect *bine* (34,4%), *satisfăcător* (31,4%) și *slab* (21,6%).

Reglementările sunt reflectate și în alte acte normative, printre care *Nomenclatorul serviciilor cu plată prestate de către Ministerul Culturii și Turismului și instituțiile subordonate* (2005). Totuși, activitatea bibliotecară se confruntă cu multiple dificultăți. Aceasta vine, probabil, și din lipsa experienței bibliotecilor de a comercializa serviciile de bibliotecă. La fel nesatisfăcătoare este colaborarea cu instituțiile de resort pentru a implementa serviciile cu plată propriu-zise.

✓ *Protejarea patrimoniului cultural* – în acest context 57,8% din numărul bibliotecarilor chestionați au specificat că se realizează *bine* și 21,6% – *foarte bine*.

În baza rezultatelor chestionarului putem concluziona că majoritatea respondenților evaluați consideră cadrul de reglementare biblioteconomic favorabil activității de bibliotecă. Rămâne neclar faptul: dacă bibliotecarii au pătruns în miezul subiectului, este oare reflectată în aspectul digitizării patrimoniului cultural asigurarea mecanismului tehnic de protejare etc.?

✓ *Susținerea exportului de publicații* – răspunsul dominant a fost *satisfăcător* (36,3%), urmat de *slab* (20,6%) și *bine* (19,6%).

Legea curentă cu privire la biblioteci necesită îmbunătățiri la acest capitol. Considerăm că activitatea de bibliotecă necesită unele completări cerute atât de evoluția în activitatea de bibliotecă (dezvoltarea sistemului de împrumut internațional, crearea de consorții de biblioteci), cât și de mediul internațional. Menționăm că este oportună corelarea Legii cu privire la biblioteci cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

✓ *Mecanismul de distribuție a depozitului legal* a fost evaluat de 20,6% din numărul respondenților ca fiind *foarte bun* și de 38,2% din cei chestionați – ca *bun*.

Respectarea depozitului legal în Republica Moldova este reglementat prin câteva acte legislative – *Legea cu privire la biblioteci* (art.22), care definește raporturile depozitului legal și stipulează ce documente nu fac obiectul depozitului legal; *Legea cu privire la activitatea editorială* (2000) ce se referă la centrele care primesc exemplarele de depozit legal, mecanismul de distribuție, recepționarea și distribuirea exemplarului de depozit legal, documentele care constituie depozitul legal etc. și *Codul contravențiilor administrative* (1985).

✓ *Drepturile și obligațiile utilizatorilor* – se respectă *foarte bine* – 39,2%, *bine* – 44,1% și *satisfăcător* – 9,8%.

În ceea ce privește drepturile utilizatorilor, legislația de bibliotecă se referă doar la aspectul accesibilității și stipulează drepturile la condiții optime de lucru în cadrul bibliotecilor (a se vedea art.28, 29, 30 ale Legii

cu privire la bibliotecă). Observăm că răspunsurile respondenților exprimă pozitivism vis-à-vis de cadrul de reglementare juridic, deși din punctul de vedere al utilizatorului aceste păreri nu sunt aceleași. Un factor determinant al *drepturilor utilizatorilor* este diversitatea, calitatea serviciilor, inclusiv oferta de colecții de carte, ediții periodice, baze de date etc. Astfel, pe marginea acestei remarcă utilizatorii mereu se referă în cadrul studiilor lansate de bibliotecă, dar rămân a fi nerezolvate.

✓ *Asigurarea bugetului* – dintre răspunsurile prezentate atenționăm asupra următoarelor rezultate: *slab* – 20,6%, *satisfăcător* – 48,0% și *bine* – 26,5%.

Bibliotecile nu primesc suficiente fonduri, deși acestea acoperă cu servicii informaționale un segment mare din populația unui teritoriu (municipiu, raion, sat etc.). Aproximativ 34% din populația municipiului Chișinău beneficiază de serviciile bibliotecii (situația Bibliotecii Municipale „B.P.Hasdeu”). Acest argument trebuie să fie susținut cu factorii de decizie, iar alocațiile financiare trebuie susținute obligatoriu. Cu certitudine, răspunsurile bibliotecarilor s-au axat pe situațiile reale și nu pe raporturile juridice reflectate în actele normative. Cu toate că *Legea cu privire la bibliotecă* (1994, art.31) obligă „autoritățile publice și fondatorii să asigure bibliotecilor bugetul necesar pentru menținerea lor la nivelul tehnologiilor moderne, conform normativelor de finanțare”, iar *Legea cu privire la finanțele publice locale* (2003, art.8 alin.7) delimitează competențele administrației publice în efectuarea cheltuielilor publice, totuși problematica bibliotecilor la categoria *asigurarea bugetului* nu se realizează conform standardelor.

✓ *Protejarea dreptului de autor* – un număr semnificativ de respondenți au răspuns *bine* (45,1%), *foarte bine* (9,6%) și 21,6% au relatat *satisfăcător*.

Considerăm că această întrebare scoate în evidență un climat favorabil privitor la dreptul de autor în mediul bibliotecar. Este adevărat că *Legea cu privire la dreptul de autor și drepturile conexe* (1997) se referă la posibilitățile de reproducere în cadrul bibliotecilor, deși multiple situații nu sunt acoperite la nivel legislativ (accesul la produsele electronice protejate de dreptul de autor, scanarea documentelor la cererea utilizatorilor etc.).

✓ *Răspunderea administrativă pentru distrugerea fondului* – păreriile respondenților s-au împărțit preponderent între prevederile *slab* – 28,4%, *satisfăcător* – 41,2% și *bun* – 15,7%.

O reglementare deosebit de importantă, inclusă în legislația biblioteconomică a unor țări europene, lipsește. Stipularea pierderilor naturale (furtul de carte), care constituie o reală măsură de protecție și eliminare a stresului pentru bibliotecarii implicați în activitatea bibliotecilor cu acces liber la raft, trebuie neapărat inclusă în *Legea cu privire la bibliotecă*. Sunt indicate în acest sens prevederile IFLA.

✓ *Atestarea cadrelor bibliotecare* – la această întrebare s-a răspuns în felul următor: *bună* – 41,2% și *foarte bună* – 49,0 %.

Angajarea bibliotecarilor bine instruiți conduce la furnizarea eficace a serviciilor de bibliotecă. Atestarea ce a derulat în perioada aprilie-mai 2006 a generat satisfacții profesionale în rândul bibliotecarilor. Remarcăm că nici un respondent nu a menționat despre regulamentul propriu-zis referitor la atestare.

✓ *Salarizarea adecvată a bibliotecarilor* – 41,2% au estimat-o ca fiind *slabă*, 44,1% – *satisfăcătoare* și 14,7% – *bună*.

Situația ilustrează că bibliotecarii consideră salariile insuficiente; în mod special, tendința de a diferenția salariile bibliotecarilor vis-à-vis de salariile altor specialități din sistemul bugetar aduce nemulțumiri. Autoritățile de resort trebuie să își concentreze eforturile asupra rezolvării acestei probleme.

✓ *Instruirea continuă a cadrelor bibliotecare* – cea mai mare parte a respondenților au susținut că este *bună* – 37,3%, urmată de *satisfăcătoare* – 22,5%, *foarte bună* – 21,6% și *slabă* – 18,6%.

Nu poate fi lipsit de importanță procesul instruirii continue. Deși bibliotecarii au menționat în majoritate că sunt mulțumiți (probabil, consideră că Școala de Biblioteconomie funcționează până în prezent, deși aceasta și-a finisat activitatea în 2006), totuși problema la nivel național necesită schimbări. Lipsa în prezent a unei instituții responsabile de instruirea continuă va avea efecte negative în viitorul apropiat.

✓ *Dezvoltarea sistemului de împrumut interbibliotecar* – răspunsurile s-au repartizat respectiv: *slabă* – 18,6%, *satisfăcătoare* – 38,2%, *bună* – 26,5% și *foarte bună* – 16,7%.

Promovarea cooperării bibliotecilor universitare și de alt tip, inclusiv stabilirea mecanismului sistemului de împrumut interbibliotecar (excluderea plăților excesive pentru acest gen de servicii) trebuie să fie foarte bine puse la punct, în special acum, când bibliotecile încearcă să conlucreze în diverse proiecte, consorții etc.

✓ *Principiul accesibilității* – respondenții s-au pronunțat în modul următor: *foarte bun* – 46,1%, *bun* – 31,4%, *satisfăcător* – 11,8%.

Serviciile bibliotecilor publice trebuie să fie furnizate pentru toate categoriile de utilizatori, indiferent de vârstă, rasă, sex, naționalitate, limbă, statut social, idei stipulate în *Manifestul IFLA pentru biblioteci publice*. Servicii și materiale specifice trebuie furnizate pentru persoanele care nu pot, din diferite considerente, să beneficieze de serviciile și colecțiile bibliotecilor (ex., minoritățile naționale, persoanele cu dizabilități, persoanele aflate în spitale și închisori sau persoanele localizate în spații sau localități izolate).

✓ *Calitatea serviciilor* – dintre răspunsurile prezentate atenționăm asupra următoarelor: *foarte bună* – 44,1%, *bună* – 42,2%, *satisfăcătoare* – 11,8%.

Legislația poate menține calitatea serviciilor furnizate. Astfel, este indicat ca factorii de decizie să cunoască ce este un serviciu de bibliotecă de calitate, ce este cu adevărat prioritar bibliotecilor. Însă, aceasta poate deveni o problemă dificilă din punctul de vedere al finanțării continue a serviciilor de bibliotecă, reflectându-se sau asupra colecției, sau asupra personalului, sau asupra calității serviciilor. Bibliotecarii au menționat că sistemul de acte normative de bibliotecă nu acoperă problematica *calității serviciilor*.

Una dintre întrebările chestionarului de evaluare a vizat și *domeniile în care ar trebui îmbunătățit cadrul juridic de bibliotecă în general*. Această întrebare vine să scoată în vileag punctele slabe ale cadrului juridic de bibliotecă. Insistențele bibliotecarilor sunt focalizate asupra următoarelor aspecte stringente de bibliotecă: finanțarea – 18,6%; depozitul legal – 16,7%; serviciile cu plată – 14,7%; protecția socială a bibliotecarilor – 12,7%; salarizarea – 11,8%.

Bibliotecarii au atenționat necesitatea evaluării unor normative privind activitatea de bibliotecă (3,9%); completarea colecțiilor (7,8%); politica de instruire a bibliotecarilor (3,9%); protecția colecțiilor (2,9%); responsabilitățile administrației (2,9%) și cele ale organelor de resort (2,0%). E foarte important, menționăm, că a fost semnalată evaluarea documentelor (1%) ca moment ce trebuie modificat în legislația de bibliotecă.

Referitor la faptul dacă cadrul juridic de bibliotecă se referă în egală măsură la toate tipurile de biblioteci răspunsurile au fost următoarele: 54,9% au răspuns că sistemul național de biblioteci este reflectat în totalitate, argumentând că *aceleași biblioteci au aceleași probleme* și că *o singură lege unifică sistemul de bibliotecă*; că *nu în egală măsură* au răspuns 51,0%, subliniind că *legea este în detrimentul bibliotecilor universitare*.

De altfel, unii autori, precum M.Afanasiev [6], susțin că legea nu trebuie scrisă din punct de vedere biblioteconomic – enumerarea și caracterizarea tipurilor de biblioteci pune în pericol bibliotecile, prezentându-se ca o instrucțiune. Doar legea este făcută de legiuitor în vederea asigurării drepturilor cetățenilor. Autoarea I.Bagrova [7] atenționează asupra necesității unui act cumulativ al instituțiilor info-documentare (biblioteci, arhive), care ar avea un rol decisiv în satisfacerea necesităților informaționale ale utilizatorilor, ar fi o abordare sistemică privind reglementarea acestor instituții.

Abordarea cadrului de reglementare de către factorii de decizie

Următorul aspect supus cercetării: în care cazuri organele de decizie interpretează incorect actele normative emise în ajutor bibliotecilor? 78,4% au răspuns că organele de decizie *nu* contribuie la oferirea unor consultații referitoare la legislația de bibliotecă, iar 27,5% au susținut că ele nu interpretează corect actele normative.

Tabulul 3

Problematicile abordate în discuțiile cu factorii de decizie:

Plata pentru condiții nocive
Situații de concedii
Finanțarea bibliotecilor
Normative pentru achiziția cărților
Elaborarea bugetelor
Prestarea serviciilor cu plată
Salarizarea
Statutul juridic al bibliotecilor
Angajarea bibliotecarilor
Amplasarea bibliotecilor
Statele de funcții

De altfel, bibliotecarii nu apelează la organele competente pentru a soluționa problemele, ci se rezumă la discuții cu administrația, ceea ce de multe ori nu facilitează interpretarea corectă a normei juridice sau soluționarea adecvată a problemei.

Din numărul celor chestionați, 84,3% apelează la organele competente pentru a interpreta corect normele legilor referitoare la biblioteci și doar 21,6% din numărul lor sunt decizi să apeleze la serviciile avocaților etc. Cu certitudine, experții trebuie să ofere explicații privitoare la solicitările bibliotecarilor. Printre cele mai frecvente subiecte/acte normative la care bibliotecarii au avut nevoie de asistență juridică au fost următoarele: *Legea cu privire la biblioteci* – 6,9%, aici bibliotecarii s-au confruntat cu probleme ce țin de completarea colecțiilor, includerea funcției de inginer etc.; *Legea cu privire la sistemul de salarizare* – 5,9%; *Regulamentul privind modul de conferire a categoriilor de calificare a cadrelor bibliotecare* – 1,0%.

Bibliotecarii chestionați întâlnesc divergențe în legislația de bibliotecă, circa 39,2% sunt puși deseori în situații dificile, precum: servicii cu plată (4,9%), salarizarea, dezvoltarea colecțiilor, condiții nocive, depozitul legal, finanțare (3,9%). La fel, bibliotecarii au menționat necesitatea reflectării următoarelor aspecte în cadrul de reglementare: asigurarea instruirii bibliotecarilor, eficientizarea împrumutului interbibliotecar, dezvoltarea colecțiilor, expedierea coletelor poștale prin intermediul serviciilor bibliotecare, realizarea schimbului internațional de publicații, îmbunătățirea tehnică a sediilor bibliotecilor, modificarea statutului bibliotecilor publice. Sub aspectul impactului legii, aceasta nu funcționează, nu întotdeauna se respectă, nu reflectă tehnologiile informaționale, nu include servicii moderne, nu prevede accesul public la Internet etc.

În ce privește *Legea cu privire la biblioteci*, cei chestionați susțin că ar trebui îmbunătățită în următoarele domenii: depozitul legal – 16,7%, finanțare – 18,6%, serviciile cu plată – 14,7%, protecția socială a bibliotecarilor – 12,7%, salarizarea – 11,8%.

Bibliotecarii utilizează legislația de bibliotecă atunci când iau decizii și în relațiile cu factorii de decizie privind obținerea unei finanțări bugetare/extrabugetare, completarea colecțiilor, apărarea intereselor administrative, soluționarea conflictelor (comasarea cu bibliotecile școlare), prestarea serviciilor cu plată, situații de angajare și cooperarea cu instituțiile de învățământ. Organele de decizie nu găsesc de cuviință să interpreteze corect actele normative emise în ajutor bibliotecilor atunci când bibliotecile se confruntă cu: îmbunătățirea sau extinderea spațiilor de bibliotecă/condițiilor de funcționare; utilizarea mijloacelor provenite din prestarea serviciilor cu plată; comasarea bibliotecilor; reducerea numărului de bibliotecari per bibliotecă (sau de la o normă întreagă la 0,5); interpretarea corectă a statutului juridic al bibliotecii; egalarea salarizării personalului cu studii medii de specialitate cu al celor cu studii superioare; nerespectarea normativelor pentru achiziții; nerestituirea documentelor pierdute sau furate de către utilizatori, precum și mecanismul împrumutului interbibliotecar.

Actele interne de bibliotecă asigură reglementarea scopului, structurii, modului de funcționare a bibliotecii, garantarea stabilirii ordinii și a bunei funcționări a bibliotecilor, asigurând subordonarea acestuia actelor normative cu valoare generală. Atât bibliotecile publice, cât și cele universitare au subliniat următoarele acte interne care au fost elaborate în concordanță cu *Legea cu privire la biblioteci*: statutul bibliotecii, nomenclatorul serviciilor cu plată etc.

Corelația dintre actele interne și legislația de bibliotecă

Referitor la faptul dacă *actele normative interne de bibliotecă sunt elaborate în conformitate cu legislația de ordin general* bibliotecarii s-au pronunțat în modul următor: *da* – 91,2% și *nu* – 14,7%. Actele externe pot influența destul de puternic asupra activității bibliotecilor. Corectitudinea actelor externe semnifică corectitudinea actelor interne. Actele legislative își găsesc reflectare în următoarele acte interne:

- ✓ Statutul bibliotecii, regulamentul de organizare și funcționare de bibliotecă;
- ✓ Politici de acces, strategii de dezvoltare, politica de dezvoltare a resurselor informaționale;
- ✓ Fișa postului;
- ✓ Regulamentul serviciilor cu plată.

Respondenții actualizează actele interne de bibliotecă ori de câte ori este nevoie (90,2%), mai rar – anual (16,6%). Motivele care îi determină să actualizeze actele interne de bibliotecă sunt următoarele:

- ✓ urmăresc tendințele în domeniul biblioteconomic – 66,7%;
- ✓ inițiative parvenite din partea autorităților locale/superioare – 34,3 %;
- ✓ modificări în structura organizatorică de bibliotecă – 67,6%;
- ✓ schimbarea de administrație – 7,8%.

Din cele monitorizate observăm că cea mai mare parte a managerilor de biblioteci (78,4%) fac cunoscute documentele interne publicului și doar 27,5% menționează că nu le fac cunoscute utilizatorilor.

Modalitățile de a le face cunoscute publicului sunt oglindite în Tabelul 4.

Tabelul 4

Modalități de a face documentele interne cunoscute publicului	în %
Publicarea separată (pliante, afișe etc.)	55,9
Publicarea unei culegeri de acte interne	25,5
Publicarea într-o revistă de specialitate	24,5
Afișarea pe panouri de avize	1
Plasarea pe adresa web	1
Difuzarea prin intermediul presei locale	1
Organizarea ședințelor	1

Actele internaționale și legislația națională

Cel mai cunoscut act internațional la care bibliotecarii revin în activitatea zilnică este *Manifestul UNESCO pentru bibliotecile publice* (39,2%). Toate aceste acte sunt aduse drept argumente în discuțiile cu factorii de decizie și servesc drept sursă de inspirație pentru elaborarea actelor interne de bibliotecă: regulamente, instrucțiuni, reguli interne etc. Acestea se actualizează ori de câte ori este nevoie și conform noilor tendințe în domeniu, modificărilor în structura organizatorică de bibliotecă sau inițiativelor parvenite din partea autorităților locale/superioare. Bibliotecarii apelează și la: Declarația de la Glasgow (13,7%), Declarația de la Berlin privind accesul deschis (4,9%), Declarația de la Copenhaga (2,9%), Procesul Bologna (2,9%), Manifestul de la Oeiras (2,0%), Inițiativa de la Budapesta – „Accesul Deschis” (2,0), Liniile directe de dezvoltare a bibliotecilor (2,0%), Standarde internaționale (2,0%) și la Declarația de la Alexandria (2,0%). Unii bibliotecari au menționat Manifestul pentru biblioteci școlare (1,0%), Edificarea Societății Informaționale (1,0%), Carta bibliotecilor (1,0%), Biblioteca Europeană (1,0%), Împrumutul interbibliotecar internațional AGLINET (1,0%).

Integritatea programelor naționale prin intermediul legislației naționale

Concomitent, chestionarul a încercat să studieze dacă comunitatea bibliotecară cunoaște care sunt programele guvernamentale derulate actualmente la nivel național incluzând și acțiuni în domeniul bibliotecilor. Majoritatea bibliotecarilor au consemnat: SALT (4,9%) – pentru bibliotecile universitare și SIBIMOL (9,8%) – pentru bibliotecile publice. De asemenea, au fost specificate: Programul *Satul Moldovenesc* (2005-2015) (5,9%); Programul *Modernizarea țării – bunăstarea poporului* (2005-2009) și *Strategia Națională de edificare a societății informaționale „Moldova electronică”* (24,5%).

Concluzii

Putem menționa că nivelul culturii legislative este ridicat în mediul comunității bibliotecare. Cadrul de reglementare trebuie îmbunătățit conform cerințelor bibliotecarilor și specificului actual al bibliotecilor. Legislația de bibliotecă trebuie armonizată cu tendințele europene și internaționale având la bază cadrul internațional specific de bibliotecă.

Referințe:

1. Stoica I. Legislația bibliotecilor și exigențele sistemismului // Biblioteca. - 2001. - Nr.2. - P.38-39.
2. Vitiello G. The four core issues of the „Guidelines on Library Legislation and Policy in Europe”, p.35-37 // Library Legislation in Europe: Discussion Papers and Country Reports / ed. Christiane Bohrer; Council of Europe, Strasbourg; Goethe-Institute, Munich. - Bad Honeff: BOCK-HERCHEN Verlag, 2000. - 77 p.
3. Nagrashi M. Biblioteca universitară în contextual legislației bibliotecare în vigoare // Magazin bibliologic. - 1999. - Nr.4. - P.18-20.
4. Petursdottir K. Library Legislation in Iceland // Scandinavian Public Library Quaterly. - 1984. - Vol.17. - No4. - P.100-102.
5. Heie B. Public Library Legislation in Norway // Scandinavian Public Library Quaterly. - 1984. - Vol.17. - No4. - P.103-106.
6. Афанасьев М. К проекту Закона Российской Федерации о библиотеках // НТБ. - 1992. - №8. - С.27-30.
7. Багрова И. О реформе правовых основ библиотечного дела // НТБ. - 1990. - №5. - С.3-8.

Prezentat la 06.07.2007

ROLUL PARTIDULUI POLITIC ÎN SISTEMUL RELAȚIILOR POLITICE (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

Tatiana BEDROS, Victor SACA

Catedra Științe Politice și Educație Civică

This article underlines the role of political parties into the political system and their direct correlation with different political regimes in a national state. Otherwise, there are presented the political relations in the totalitarian, authoritarian and democratic periods of Republic of Moldova. This transition from a totalitarian to a democratic regime has been gradually realized the establishment and definitive consolidation of national multiparty system. In this way, the research paper comprises a detailed analysis of political relations between parties and their priority tendencies.

În cadrul sistemului politic, partidul politic constituie un element esențial, mai ales în condițiile regimurilor democratice. Astăzi viața sociopolitică din Republica Moldova este dificil de imaginat în afara partidelor politice, chiar dacă ele nu se bucură de o mare popularitate. Conform unor sondaje efectuate de către Institutul de Politici Publice, nivelul de interes al populației republicii pentru *politică* rămâne a fi în continuare scăzut – ceva mai mult de jumătate din aceasta este puțin interesată de politică, deplina încredere a populației în partidele politice reprezentând doar 22% [1]. Totodată, menționăm că soarta democrației în acest stat depinde, în cele din urmă, de evoluția și voința partidelor politice, de modul în care acestea colaborează între ele în vederea realizării unor scopuri și a unor interese ce țin de binele comun.

Pornind de aici, rolul partidului politic în cadrul sistemului de relații politice este diferit, în dependență de regimul politic existent într-un stat, într-o anumită perioadă de timp. Astfel, în regimul totalitar partidul ce guvernează se impune societății în întregime, tinzând „să-și garanteze că nici o ideologie de alternativă sau structură instituționalizată nu va contesta monopolul ei asupra puterii în sferile învățământului, ideilor sociale și în sistemul de convingere” [2]. Anihilând din start prezența oricărei forțe politice instituționalizate, în cazul totalitarismului nu putem vorbi despre existența unui sistem „sănătos” de relații politice, relațiile aici având formă de dictat, impunere, constrângere abuzivă, ele existând mai mult în interiorul „partidului unic”. Putem afirma, deci, că există un puternic nucleu de relații intrapartinice pe verticală de sus în jos, conducerea de vârf dirijând toate acțiunile și pașii întreprinși de partid. De asemenea, în cazul acestui regim, partidul conducător impune volens-nolens deciziile și hotărârile sale societății în întregime, neținând cont de dezideratele acesteia. Influența unui astfel de regim l-a simțit și Moldova, ca parte a Uniunii Sovietice, până la dezmembrarea acesteia din urmă.

Regimul autoritar, spre deosebire de cel totalitar, are la bază dictatura unei persoane, sau a unui grup de persoane, care nu permite opoziția politică, dar care păstrează autonomia personalității și a societății în sferile extrapolitice. Atare regim, deși nu interzice pluralismul politic, nu oferă posibilități reale de manifestare a partidelor politice, ele existând nu ca factor decizional în cadrul sistemului politic, ci ca marionete ale guvernului.

Deci, rolul partidului politic în acest sistem de relații este nul.

O situație cu totul distinctă se creează în cazul democrației liberale, unde partidele politice reprezintă un fenomen omniprezent în politicul societății, ele jucând un rol dominant în realitatea constituțională, adică în procesul de decizie politică și în cel de legitimare a acestor decizii. În Republica Moldova, odată cu declararea independenței, s-au creat condiții propice pentru trecerea de la regimul totalitar la unul democratic. Prin urmare, s-au creat condiții favorabile pentru afirmarea și dezvoltarea pluripartidismului, a aceluși „ansamblu de relații politice cu caracter istoric în cadrul căruia unul sau mai multe partide îndeplinesc un rol relativ constant cu funcții specifice, fiind un element determinant și definitoriu în componența structurală și în mecanismul funcțional al unui regim politic dat” [3].

Așadar, în regimul politic care se vrea a fi democratic, partidul politic inițiază și comportă legăturile reciproce, mai mult sau mai puțin durabile, stabile, între membrii săi, precum și relațiile cu alte instituții [4].

Pentru a realiza o apreciere la justa valoare a funcțiilor îndeplinite de partide în sistemul relațional politic, de la apusul regimului sovietic și pe parcursul perioadei de tranziție, vom analiza evoluția relațiilor interpartidiste

pornind de la etapa constituirii și până în prezent a sistemului pluripartidist din Republica Moldova. Dacă ar fi să etapizăm devenirea acestui sistem, putem evidenția următoarele sale etape:

I. Anii 1988-1990, ce constituie etapa creării sistemului pluripartidist, devenită posibilă datorită liberalizării regimului comunist inițiată de perestroica gorbaciovistă. La sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 mișcările social-politice din Moldova apăreau în baza unor enorme segmente ale populației, a necesităților renașterii naționale exprimate îndeosebi de mișcările Frontul Popular, Găgăuz-Halcî, Vozrojdenie etc. sau ale antirenașterii (în persoana Interfront-ului, OSTK-ului etc.). Această distanțare pe eșichier a și favorizat existența unor relații problematice, dificile. Relațiile interpartidiste erau tensionate și datorită neadecvării intereselor ce le reprezentau, politica promovată de organizațiile social-politice fiind bazată pe factorul emotiv, pe irațional, pragmatismul lipsind cu desăvârșire.

II. Ce-a de-a doua etapă – anii 1991-1993 – este caracterizată prin constituirea sistemului pluripartidist în Republica Moldova. Obținerea independenței a dat un nou impuls creării sistemului pluripartidist în țară.

Partidele pretind deja a reprezenta nevoile și interesele sociale (impuse în prim-plan), fără însă a le face față. Către anul 1993 au fost înregistrate 26 de partide și organizații social-politice [5] ele fiind, însă, slabe și puțin influente. Pluripartidismul format era atunci divizat în 3 grupe: **flancul drept**, reprezentat de forțele politice ce doreau unirea Moldovei cu România, precum: Frontul Popular Creștin-Democrat, Partidul Național-Creștin, Formațiunea „Moldova Democratică” etc., independența țării fiind pentru ele o etapă intermediară de scurtă durată; **flancul stâng**, reprezentat de forțele propuse care doreau restabilirea statului sovietic într-o formă sau alta, cum ar fi Blocul Socialist din Moldova și Mișcarea „Unitate – Единство”. Și acestea din urmă negând independența statului. Iar **sectorul de centru** era ocupat de formațiunile ce se pronunțau pentru păstrarea și consolidarea statalității Republicii Moldova și a sistemului ei politic, spre exemplu: Partidul Social Democrat din Moldova (PSDM), Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), Uniunea Tineretului din Moldova (UTM).

La această etapă, interacțiunea dintre formațiunile politice din cadrul acestor 3 grupe în cel mai bun caz nu avea nici un caracter, iar în cel mai rău caz acestea constituiau relații de rivalitate deschisă [6]. Rolul partidelor politice în cadrul sistemului de relații politice la această treaptă este unul negativ-distructiv, deoarece ele nu doar stabilesc relații de conflict, nerealizând nici o încercare de a colabora, de a găsi un numitor comun în stabilirea vectorului politic al țării, dar se pronunță și pentru negarea independenței, adică a sistemului politic existent la acea perioadă.

III. Etapa a treia – anii 1994-2000 – ține de consolidarea pluripartidismului, instituționalizarea lui definitivă în sistemul politic al țării. Primele alegeri parlamentare din februarie 1994 au demonstrat că partidele politice devin componente indispensabile ale procesului democratic. În această perioadă, partidele politice acumulează experiență de participare la alegerile parlamentare, prezidențiale și locale, încadrându-se în adevărata competitivitate, deprinzându-se cu regulile democratice ale jocului politic. Ele erau în căutarea compromisurilor și a coalițiilor. Însă, realizarea acestora din urmă nu s-a lăsat fără prezența unor anumite paradoxuri, abateri de la firesc. De exemplu, Alianța pentru Democrație și Reforme (ADR) din Parlamentul Republicii Moldova, apărută în urma alierii a 3 fracțiuni parlamentare (Convenția Democratică (care ulterior s-a scindat), Mișcarea pentru o Moldovă Democratică și Prosperă și Partidul Forțelor Democratice) inițial și-a determinat interesul comun al participanților, asumându-și responsabilitatea pentru guvernare. Ulterior, însă, în lupta pentru posturi de conducere, Frontul Popular Creștin-Democrat relaționează cu Partidul Comuniștilor, aflat în opoziție, acordând vot de neîncredere guvernului reformator Sturza și contribuind în cele din urmă la criza guvernamentală din țară.

Acțiunea dată este catalogată de unii analiști drept un compromis, un consens, o nouă etapă în dezvoltarea relațiilor politice, în general, și a celor interpartidiste, în particular, accentul plasându-se pe logica pragmatismului politic, renunțându-se la rigiditatea ideologico-doctrinară a unor programe politice de partid. Însă, acest act nu cunoaște o justificare bazată pe logica jocului politic, el fiind mai mult o ecuație a intereselor particulare, fapt demonstrat îndeosebi de fracțiunea Frontului Popular Creștin-Democrat.

Prin urmare, interesele înguste ale forțelor din coaliție nu au fost în stare să cedeze în favoarea interesului general al țării, aici fiind binevenită afirmația lui Nicolae Iorga că „în lupta pentru glorie, pentru câștig, stegulețele de partid se pun în locul marelui steag al țării” [7]. În acest context, considerăm că coalițiile actuale moldovenești, ca și cele istorice, sunt în majoritate un instrument al falsificării vieții politice, al manipulării politice. Fiind „cuprinse de confruntări interne pentru dominație și liderism, obținerea dividendelor politice,

ele repede se destramă, confirmând tendința creșterii multipolarului distructiv, cu anumite malformații la nivel de eșichier politic în ansamblu și la nivel de orientare politică în parte” [8]. Trebuie de menționat că în perioada respectivă s-a făcut prezent și fenomenul boom-ului partidist, numărul de partide înregistrate în această perioadă ajungând până la 60. Iar după reînregistrarea inițială la răscrucea anilor 1998-1999 numărul acestora s-a redus la 29 de formațiuni social-politice. Prezența acestui fenomen nicidecum nu semnifică o sporire a interesului cetățenilor față de politică sau existența unor interese sociale ce au dorit a fi reprezentate de partide, ci mai degrabă denotă crize de interese și relații apărute în interiorul unor partide deja create, probleme relaționale între lider și membrii partidelor. Din astfel de conflicte rezultând scindări, abandonări și, în ultimă instanță, creări de noi partide (Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova, Uniunea Centristă din Moldova etc.). Rolul unor astfel de partide este mai curând unul neutru, ele fiind niște „partide de buzunar” fără o oarecare amprentă sesizabilă pe arena politică autohtonă.

IV. Etapa a patra, 2001 – până în prezent, reprezintă o etapă de maturizare a relațiilor politice în cadrul sistemului partidist. Posibil, experiența acumulată (atât pozitivă, cât și negativă) în ceea ce privește funcționarea pluripartidismului în condițiile unui partid de guvernământ (Parlamentul anului 1994) și în condițiile unei coaliții de guvernământ (Parlamentul anului 1998) relevă maturizarea formațiunilor politice, trecerea lor de la romantismul politic la realismul politic. Această etapă coincide cu instaurarea regimului parlamentar în republică, a regimului „exclusiv al partidelor politice” [9]. Câștigarea alegerilor în 2001 de către Partidul Comuniștilor (71 mandate din 101) a dus la crearea situației în care toate deciziile și hotărârile politice erau luate de către partidul de guvernământ, acesta nefiind stingherit în acțiunile sale, decât arareori de vocea „înăbușită” a opiniei publice, precum și de unele acțiuni întreprinse de opoziție (manifestările stradale organizate de PPCD). În această perioadă relațiile dintre putere și opoziție sunt întruchipate sub forma unor critici dure aduse partidului de guvernământ de către PPCD, aflat în opoziție. Blocul Electoral Alianța Braghiș, aflat și el în opoziție, de asemenea manifestă unele nemulțumiri față de guvernare, el rămânând, însă, în umbra activismului criticist al PPCD-ului. Aceste partide rareori ajung la relații de consens, și chiar dacă reușeau, acest fapt se realiza sub influența factorului politic din exterior.

După cum din particularitățile relațional-politice de partid fac parte diversele colaborări și asocieri de interese interpartinice și crearea blocurilor, alianțelor și coalițiilor politice [10], o astfel de particularitate a constituit și Blocul Electoral „Moldova Democrată” la alegerile parlamentare din martie 2005. Acest bloc odată intrat în Parlament, alături de PPCD și PCRM, a falimentat, dezmembrându-se. Fapt ce demonstrează că relațiile dintre partide, dintre părțile blocului au un caracter mai degrabă formal, activizându-se întrucâtva doar în perioada campaniilor electorale. Practica politică tranzițională pune în evidență faptul că „o cointeresare sporită de a se asocia în coaliții manifestă partidele mici, slab influente, care nu au șanse de a trece pragul electoral, însă vor să supravețuiască politic” [11].

Astfel, Partidul Democrat, având ca lider pe Dumitru Diacov, avea puține șanse de a trece pragul electoral, dat fiind imaginea perimată a acestuia; Partidul Social Liberal (PSL), relativ tânăr, deși liderul partidului Oleg Serebrian este considerat o personalitate politică notorie, niciodată nu a reușit să treacă pragul electoral, el fiind și puțin cunoscut electoratului; în fine, Alianța Moldova Noastră (AMN), lider Serafim Urechean, a și fost catalogată drept „locomotiva electorală” a blocului.

Și iarăși sub umbrela pragmatismului politic, interesele înguste ale liderilor de partid au dus la crearea unei situații paradoxale. Și anume: PPCD, care de când există ca formațiune politică a criticat vehement activitatea și calitatea Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, PD și PSL, fiind toate în opoziție față de PCRM, au votat la 4 aprilie 2005 un președinte comunist. Acest gest a dus nemijlocit la dezamăgirea electoratului acestor partide, consecința făcându-se realmente vizibilă la alegerile locale din iunie 2007. Asemenea situație amintește de cele menționate de Alexis de Tocqueville: „Partidele mici nu au, în general, un crez politic... Mijloacele pe care le folosesc sunt meschine ca și scopul pe care și-l propun... Marile partide răscolesc societatea, cele mici o agită; unele o sfâșie, celelalte o corup; primele se salvează punând-o uneori în mișcare, celelalte o tulbură întotdeauna fără folos” [12].

Astăzi, partidele nu par a se mai certa decât pe motive de rivalitate personală. Aripile din cadrul partidelor și-au pierdut aproape complet importanța, ele nu mai reprezintă decât un instrument de cotare a deciziilor luate de anumite persoane, ele au rămas simple grupări de afinități [13].

De regulă, relațiile politice își fundamentează acțiunea pe o ideologie care, în cele mai multe cazuri, se materializează în programe și doctrine politice. Acest fapt conferă relațiilor politice un pronunțat caracter și

conținut ideologic partinic. În ce privește Republica Moldova, în lipsa unei identități ideologice clare, interesele și relațiile partidiste devin puternic influențate de fenomenul personalizării partidelor, fenomen specific societăților în tranziție, lipsite de o cultură politică esențială. De aceea, actualmente în Republica Moldova structurile politice sunt constituite mai curând în jurul anumitor figuri, lideri politici și mai puțin în baza unor idei temeinice susținute de către o anumită parte a populației [14]. Astfel încât 79% din persoanele intervievate consideră că membrii de vârf ai partidelor au grijă doar de bunăstarea lor și doar 13% din ele sunt de părere că partidele au grijă ca populația să trăiască bine [15].

În cele din urmă, nu putem vorbi de relații politice consolidate între partidele politice, relații bazate pe realizarea consensului. Însuși parteneriatul politic între PCRM și PPCD e unul la nivel de interese și relații personale, nicidecum unul la nivel politic. În cazul dat nu există o relație putere-opoziție, ci doar relații între Vladimir Voronin și Iurie Roșca. Celelalte partide aflate în opoziție îndeplinesc același rol de manechine ca și cele anterioare lor, constatând neajunsurile guvernării, fără a propune ceva de alternativă. Prin urmare, putem constata că, deși partidele politice au realizat salturi considerabile, de la un sentimentalism și iraționalitate social-politică la un pragmatism politic, la o analiză la rece a intereselor și a realității politice, relațiile dintre acestea sunt, totuși, dificile, urmare a lipsei de cultură politică între liderii politici, consecință a intereselor mici ale membrilor de partid etc. Alegerile locale care au avut loc în 2007 și perioada ce a urmat după aceste alegeri nu au înregistrat modificări substanțiale în viața de partid (excepție Partidul Liberal) – nici la capitolul relațiilor dintre partide, nici la cel al ponderii lor în sistemul partidist.

Considerăm că Republica Moldova are nevoie de partide mari, în sensul în care le-a definit Alexis de Tocqueville: „Eu numesc partide politice pe acelea care sunt legate mai mult de principii, decât de consecințele lor; mai mult de generalități decât de cazurile particulare; de idei și nu de oameni. În general, aceste partide au trăsături mai nobile, pasiuni mai generoase, convingeri mai reale, o comportare mai sinceră și mai îndrăzneată decât celelalte. Interesul particular, care în toate pasiunile publice joacă rolul cel mai important, se ascunde aici cu mai multă abilitate sub vălul interesului general; uneori izbutește chiar să se ferească de privirile celor pe care îi însuflețește și îi determină să acționeze”. Astfel de partide ar juca un rol pozitiv atât în sistemul de relații politice, cât și în cadrul sistemului politic în general.

Referințe:

1. *A se vedea*: Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Noiembrie 2006.
2. Juc V., Spinei T. Rolul partidelor în stabilirea sistemului politic din Republica Moldova. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.71.
3. Turco T. Fragmentarea sistemelor partidiste democratice. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.139.
4. Saca V. Partidul ca instituție în contextul interesului și relației politice de tip tranzițional. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.120.
5. Moșneaga V., Rusnac Gh. Pluripartidismul în Moldova: etapele și tendințele de bază ale consolidării. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.107.
6. Ibidem, p.108.
7. Saca V. Partidul ca instituție în contextul interesului și relației politice de tip tranzițional. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.124.
8. Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. - Chișinău, 2001, p.247.
9. Seiler D.L. Partidele politice din Europa. - Iași: Institutul European, 1999, p.3.
10. Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii, p.246.
11. Ibidem, p.247.
12. Alexis de Tocqueville. Despre democrație în America, p.239.
13. Democrația. Și-au pierdut partidele puterea? www.dadalos.org.
14. Frunțaș P. Unele particularități ale sistemului pluripartidist din Republica Moldova. - În: Pluripartidismul în Moldova. - Chișinău, 2000, p.84.
15. Barometrul de opinie publică, Decembrie 2005, www.ipp.md.

Prezentat la 12.10.2007

CONFLICTUL ÎNGHEȚAT DIN RAIOANELE DE EST ALE REPUBLICII MOLDOVA. EFICACITATEA OPERAȚIUNII PACIFICATOARE

Tatiana ANTON

Catedra Științe Politice și Educație Civică

One of the constituent parts of the potential destabilization and insecurity in the South-Eastern Europe region is the Transnistrian conflict - the main unresolved problem of Republic of Moldova. In this article are examined the crucial problems the Transnistrian region is confronted with. The author focuses on current developments of the Transnistrian conflict; the present framework of peace operation in Moldova and examines its efficiency. In the final remarks the author shares her concern and lessons learned from current mission in the eastern part of Moldova and conclusions drawn from it.

Instabilitatea potențială în regiunea sud-est europeană este determinată și de existența continuă a conflictului de pe Nistru, care reprezintă principala problemă a Republicii Moldova. Nerezolvarea diferendului afectează nu numai securitatea națională, dar și stabilitatea regională.

Diferendul nu permite restabilirea integrității teritoriale a Republicii Moldova, duce la separarea populației de pe ambele maluri ale Nistrului, lipsa unui sistem legal unic și a unei valute naționale unice, la deznaționalizarea potențialului economic, care atrage după sine scăderea nivelului social de trai al populației [1].

Statu-quo-ul menținut în situația creată permite autorităților autoprocimate din raioanele de est ale Republicii Moldova să mențină ilegal formațiunile armate, să producă și să comercializeze diferite tipuri de armament. Mai mult ca atât, acest armament fiind folosit în diferite conflicte regionale susține structurile criminale din aceste state.

Acest conflict prezintă și un obstacol pentru Republica Moldova în calea spre integrare europeană. Pentru soluționarea acestei probleme factorii de decizie din Republica Moldova au întreprins un șir de măsuri în rezolvarea diferendului transnistrian, care devine drept o prioritate a statului; totodată, se pledează pentru soluționarea pașnică a conflictului transnistrian.

Războiul s-a declanșat la puțin timp de la declararea independenței Republicii Moldova (27 august 1991), iar instabilitatea politică în țară nu a permis prevenirea lui. Republica Moldova și comunitatea internațională au recunoscut importanța soluționării conflictului prin metode politice cu respectarea suveranității și integrității teritoriale a statului [2].

Nimeni nu dorește repetarea tragediei din anul 1992. Conflictul transnistrian nu este unul interetnic și nici unul interconfesional. În prezent, în autoprocimatea rmn s-a constituit un clan militarizat autoritar, care se menține la putere cu ajutorul poliției politice și folosește drept acoperire prezența militară a Rusiei [3]. Cauzele acestui conflict sunt de natură politică și economică. Conflictul transnistrian este bazat pe eforturile rezidenților de pe malul stâng al Nistrului de a se separa de Moldova și de a crea un stat aparte [4].

Cu toate că faza militară a conflictului s-a terminat demult, procesul soluționării lui definitive se târăgănează. Chișinăul a susținut o politică pașnică în rezolvarea diferendului transnistrian, oferind autorităților autoprocimatei republicii o autonomie largă, în schimb Tiraspolul cerând echivalentul funcțional al statului aparte (cu valută și forțe armate proprii).

Ca rezultat, pe parcursul a 15 ani, din cauza pozițiilor diametral opuse ale părților conflictuale și susținerii acestui clan de unele forțe cointeresate din Federația Rusă, acest conflict nu a fost soluționat până în prezent.

Procesul rezolvării situației create necesită eforturi continue, marcate astăzi prin continuarea procesului de negocieri în formatul „5+2” (Moldova și autoprocimatea republică nistreană, mediatori – Ucraina, Rusia, OSCE și, în calitate de observatori – SUA și UE).

În primăvara anului 2006 situația brusc s-a schimbat odată cu introducerea la 3 martie 2006 a noului regim de tranzitare a mărfurilor transnistriene peste hotarul moldo-ucrainean, potrivit căruia toate mărfurile, care traversează segmentul transnistrian al hotarului moldo-ucrainean, trebuie să fie însoțite de însemnele vamale emise de autoritățile de la Chișinău. La 7 martie Igor Smirnov, liderul republicii nerecunoscute, a declarat că Transnistria părăsește procesul de negocieri în urma revenirii Republicii Moldova la sistemul înregistrării provizorii a agenților economici din așa-numita rmn (anulat la 1 august 2004).

Mediatorii în conflict (OSCE) au elaborat unele propuneri noi în vederea reluării negocierilor pentru rezolvarea problemei transnistriene. Totodată, în pofida acestui fapt, după organizarea de către liderii separatiști a referendumului fățiș (*de la 17 septembrie 2006*) cu privire la viitorul relațiilor regiunii cu Republica Moldova și Federația Rusă, care presupun separarea regiunii de Republica Moldova și includerea treptată a acesteia în componența Federației Ruse, eveniment tratat de partea transnistriană ca ultim argument pe calea de recunoaștere a regiunii secesioniste¹ și finalizându-se cu desfășurarea (*la 10 decembrie 2006*) alegerilor ilicite ale președintelui așa-numitei rmn, Igor Smirnov a fost reales pentru al 4-lea mandat.

Tensionarea permanentă a relațiilor, provocată de către regimul de la Tiraspol, tendințele de internaționalizare mai amplă a conflictului transnistrian prin atragerea în procesul soluționării diferendului a unui spectru mai larg al comunității internaționale au determinat acordarea unei importanțe majore problematicii transnistriene. În aceste circumstanțe practic toate puterile mari au susținut în general poziția Republicii Moldova în conflict.

Ultimele evenimente au avut un impact direct asupra situației din regiunea transnistriană, în particular prin prelungirea monitorizării de către misiunea UE a frontierei moldo-ucrainene (*lansată la 1 decembrie 2005*) pe segmentul transnistrian. Misiunea a fost eficientă și acest fapt a determinat pe UE să prelungească activitatea Misiunii până în noiembrie 2009. În această perioadă de timp Misiunea UE va evalua resursele și necesitățile Departamentelor Vamale din Moldova și Ucraina.

Odată cu întreprinderea măsurilor sus-menționate, pozițiile părților și ale mediatorilor în conflictul transnistrian au devenit mai transparente. Moldova și Ucraina actualmente împart granița comună cu UE și măsurile de așa natură vor asigura securitatea în regiune. Mai ales în contextul că situația din Zona de Securitate provoacă, totuși, îngrijorări, iar acțiunile unilaterale ale autorităților transnistriene destabilizează situația, și anume: recent (*la 3 și 17 iulie 2007*) în Republica Moldova au avut loc alegerile locale, la care au fost înregistrate încălcări grave ale dreptului fundamental al cetățenilor de a vota. Violări esențiale au fost înregistrate în s. Corjova, în Zona de Securitate, unde forțele ilegale transnistriene au blocat accesul cetățenilor la locurile de votare, au intimidat și au maltratată alegătorii, au distrus cabinetele și urnele de votare [5].

Autoritățile transnistriene folosesc mijloacele de presiune asupra populației, în special din localitățile aflate în subordinea conducerii Republicii Moldova, evidențiate prin limitarea și împiedicarea liberei circulații a populației și mărfurilor, organizarea acțiunilor provocatoare (deconectarea electricității, a apei, blocarea tronsonului feroviar prin acapararea anterioară ilegală a porțiunii transnistriene a căii ferate din Moldova; tentativa de instalare a unui zid la barajul Hidrocentralei Dubăsari; acapararea ilegală a patrimoniului și teritoriului portului Varnița).

Un alt aspect al intimidării este nerespectarea înțelegerilor anterioare cu privire la aflarea și mișcarea forțelor militate în Zona de Securitate (demonstrarea forței militare la paradele desfășurate în Zona de Securitate și prezența trupelor militare transnistriene în Zona de Securitate (în Camenca, Râbnici, Dubăsari, Grigoriopol, Tighina, Parcani)), arestarea și expulzarea din regiune a cetățenilor moldoveni, autoblocarea regiunii și desfășurarea războiului informațional contra Republicii Moldova.

Au continuat acțiunile nelegitime ale miliției, grănicerilor, serviciilor de migrațiune și ale celui vamal, îndreptate spre intimidarea populației și menținerea regimului stabilit de liderii de la Tiraspol, așa-numitul „războiul” gazelor și al vinului, încetarea exportului de produse agricole și al celor alimentare, altele. Mai mult ca atât, fără aprobarea conducerii în Zona de Securitate au fost organizate exerciții de proporții mari cu implicarea unităților militare și paramilitare ale Transnistriei, aflate în afara Zonei de Securitate.

În pofida faptului că Constituția Republicii Moldova² și numeroasele acorduri interzic staționarea trupelor militare străine pe teritoriul Republicii Moldova, până în prezent continuă prezența forțelor militare ale Federației Ruse în regiunea transnistriană. **În acest context, este evident că prezența forțelor pacifatoare nu a minimizat sau prevenit aceste acțiuni provocatoare.**

De la bun început, în cadrul soluționării conflictului au fost dezbateri serioase referitor la faptul ce fel de forțe ar trebui să intervină în calitate de *pacifatori în conflict*. CSI și unele țări ale Europei de Est au planificat dislocarea pacifatorilor săi, dar inițiativa a eșuat atunci când statele participante – Belarus, România

¹ După ce a fost declarat că așa-numita rmn și-a făcut alegerea și deja nu mai are nevoie de nici un fel de negocieri, numeroasele consultări în vederea restabilirii procesului de negocieri, promovate de către observatorii și mediatorii în conflict, nu au avut succes.

² În conformitate cu Capitolul I, Articolul 11, alineatul (2).

și Bulgaria – au anulat participarea lor și au propus implicarea mecanismelor pacificatoare ale OSCE. La 9-10 iulie 1992, la Summit-ul OSCE de la Helsinki, cererea guvernului moldovenesc de a detașa în raioanele de est ale Republicii Moldova pacificatorii OSCE a fost respinsă. În asemenea circumstanțe, la 21 iulie Chișinăul a acceptat propunerea părții ruse privind crearea forțelor mixte trilaterale [6].

Misiunea de bază a Forțelor Pacificatoare Mixte a fost monitorizarea și implementarea Acordului de Pace din 1992, asigurarea controlului asupra situației din Zona de Securitate, eliminarea escaladării posibile a conflictului, precum și excluderea prezenței în zonă a formațiunilor militare, cu excepția Forțelor Pacificatoare Mixte, a poliției moldovenești și a miliției transnistriene. Pentru a stopa acțiunile militare și a asigura stabilirea păcii, de-a lungul zonei părților beligerante a fost creată Zona de Securitate (225 km lungime și 20 km lățime). Forțele pacificatoare au fost întrebuițate pentru menținerea zonei demilitarizate între părțile beligerante [7].

De atunci însă, statutul legal al așa-numitei rmn a rămas nedeterminat. În această privință, eforturile forțelor pacificatoare au servit drept mijloc de „înghețare” a conflictului și de consolidare a statalității și independenței regiunii secesioniste.

La baza procesului de soluționare a conflictului transnistrian se află „Acordul de soluționare pașnică a conflictului armat în regiunea transnistriană a Republicii Moldova” (*semnat la 21 iulie 1992 la Moscova*) [8]. Tot atunci a fost creată și Comisia Unificată de Control (CUC) pentru a monitoriza implementarea acordului, compusă din reprezentanții Republicii Moldova, Federației Ruse și ai regiunii transnistriene, în formatul (6+6+6). În realitate, formatul CUC era 12+6, fiindcă deseori, folosind regula consensului, două părți blocau inițiativele Republicii Moldova.

Practic, forțele pacificatoare exercită un control limitat al situației în Zona de Securitate, deoarece sunt multe locuri unde pacificatorii nu pot merge și niciodată nu au fost. În afara forțelor pacificatoare, în Zona de Securitate sunt prezente ilegal mai mult de 100 de unități militare și paramilitare, diferite posturi instalate ilegal și care au echipament și armament necontrolat.

În conformitate cu Acordul de pace, pentru a susține CUC, contingentele militate au creat Forțele Pacificatoare Mixte Trilaterale, reprezentând țările implicate în realizarea acordului, precum și observatori ucraineni. Aceste forțe au fost subordonate CUC. Aici trebuie de subliniat că deseori incompetența pacificatorilor în Zona de Securitate împiedică soluționarea problemelor în situații de criză.

Prin decizia CUC (*din 28 iulie 1992*) și pentru a controla activitatea contingentelor pacificatoare în Zona de Securitate a fost creat Comandamentul Militar Mixt (CMM). Activitatea CUC, CMM și a grupelor de observatori militari (Rusia, Moldova, Ucraina, Transnistria) este bazată pe principiul consensului, care deseori lipsește între părți, evidențiind activitatea sa ineficientă și chiar uneori imposibilă. De exemplu, în cazul producerii unei situații neprevăzute, grupul de patru observatori militari trebuie să ajungă la un consens în rezolvarea crizei apărute; în caz contrar ei nu vor izbuti să-ți exercite misiunea.

Un exemplu elocvent al activității ineficiente este faptul că comandanții din partea Rusiei și a așa-numitei rmn aplică în activitatea lor principiul „acțiunilor planificate” pentru grupele de observatori militari; misiunile trebuie să fie planificate cu un an, o lună sau cu o săptămâna înainte de activitate. Nu se ia în considerație cazul în care situația în Zona de Securitate poate să se schimbe brusc; în așa condiții, Contingentul Moldovenesc va fi autorizat să îndeplinească numai misiuni planificate de mai înainte, ceea ce înseamnă imposibilitatea reacției adecvate din partea observatorilor.

Dacă ne referim la „Operațiuni de menținere a păcii”, tradiționale în sensul drept al cuvântului (misiuni ghidate de ONU), operațiunea pacificatoare din raioanele de est ale Republicii Moldova este foarte *specifică*, deoarece ea nu are un mandat clar al ONU, este compusă din fostele părți beligerante, precum și de partea terță, care a susținut una din părți în conflict.

Rolul părții terțe în conflict este foarte important, îndeosebi în cazul Rusiei și Ucrainei, care au rol de țări „garante”. În pofida acordurilor semnate privind retragerea trupelor ruse, acestea rămân până în prezent. Republica Moldova pledează pentru evacuarea imediată a armamentului, echipamentului și trupelor, fiindcă Moldova nu acceptă prezența militară a Federației Ruse pe teritoriul țării ca o condiție a garanțiilor reintegrării statului. Acceptarea acestei propuneri ar însemna renunțarea la calea aleasă de dezvoltare și transformarea Republicii Moldova într-un ostatic al conflictului înghețat, deoarece garanțiile de acest fel, de fapt, nu garantează nimic altceva decât menținerea continuă a liniilor de demarcație în conflict.

În societate se duc discuții referitor la eficacitatea operațiunii de menținere a păcii, la nivelul imparțialității actorilor actuali etc. Pentru a examina aceste și alte aspecte corelate, vom aplica un model de analiză utilizat

în cercurile academice pentru evaluarea operațiunilor pacificatoare. În conformitate cu structura dată vor fi analizate trei variabile: independente (acordul, suportul internațional al operațiunii, eficacitatea), dependente (reducerea violenței, întărirea păcii) și cele ce intervin (climatul politic).

În cazul operațiunii de menținere a păcii din Transnistria ne vom axa numai pe unele din aceste variabile, cele mai potrivite.

✓ **Prezența Acordului.** Acordul bilateral a fost semnat de Moldova și Rusia, dar acordul a fost constrâns, iar la moment Federația Rusă nu dorește evacuarea armamentului, munițiilor și a trupelor din regiunea transnistriană.

✓ **Suportul internațional al operațiunii** – nu a fost acordat. Această operațiune nu a avut mandatul ONU și operațiunea a fost acceptată pe baza acordului bilateral.

✓ **Eficacitatea operațiunii de menținere a păcii**

- *pacificatorii nu au fost imparțiali și neutri.* Pe de o parte, Moscova a jucat un rol productiv în vederea stopării fazei armate a conflictului între Moldova și Transnistria. Dar orice contribuție pozitivă a fost micșorată până la „zero” prin acțiunile armatei a 14-a a Federației Ruse, care activ a intervenit în conflict în favoarea părții transnistriene. De aceea, Federația Rusă este nu numai garant, dar și actor principal în acest conflict, dat fiind că menține trupele sale în raioanele de est ale Republicii Moldova;

- *componenta forțelor pacificatoare.* Fostele părți beligerante, precum și partea terță loială numai unei părți din conflict, au format forțele pacificatoare, fapt inacceptabil în practica desfășurării „operațiunilor pacificatoare tradiționale” [9].

✓ **Climatul politic**

- *conflictul „înghețat”*

Această operațiune de menținere a păcii contribuie la menținerea statu-quo-ului situației, care este caracterizată prin acțiunile provocatoare permanente organizate de regimul de la Tiraspol, favorizează cursul politic al regimului, orientat spre consolidarea statalității și recunoașterii internaționale;

- *întărirea statalității transnistriene*

Activitatea CUC este bazată pe principiul consensului. Dar foarte des deciziile importante nu pot fi luate din cauza unui refuz neîntemeiat din partea Transnistriei. Compromisul poate fi rareori găsit și doar pentru luarea unor decizii de importanță secundară, decât pentru cele primordiale. Toate acestea au loc din cauza pozițiilor diametral opuse ale Chișinăului și Tiraspolului: primul pledează pentru un stat unificat, iar ultimul tinde spre obținerea independenței proprii. Dar, în aceste circumstanțe principiul integrității teritoriale și a suveranității nu poate fi subiectul discuțiilor;

- *procesul de negocieri ineficient*

Este încă o cauză a stopării procesului de negocieri. Negocierile în formatul „5+2” trebuie să fie focusate în exclusivitate pe statutul special al Transnistriei.

✓ **Reducerea violenței a avut loc, dar este contradictorie**

Acordul de pace a fost semnat, dar acțiunile provocatoare ale regimului transnistrian au continuat (închiderea școlilor cu grafie latină, limitarea libertății de voință, a libertății de exprimare a gândirii, imposibilitatea pentru țărani simpli să lucreze pământul, introducerea taxelor pentru trecerea în unele zone ale așa-numitei rmn, taxele la vamă pentru cetățenii Republicii Moldova etc.).

✓ **Consolidarea păcii**

Dintr-o parte, se pare că în regiune pacea este asigurată, însă, dacă va apărea careva situație de criză, ea va evidenția lipsa de consens între pacificatori și pozițiile lor distante.

Analizând variabilele examinate, putem constata că la majoritatea din ele răspunsurile au fost negative. Evaluând situația curentă, trebuie să subliniem că prezența militară în Zona de Securitate a fost justificată când conflictul a fost în faza activă.

La moment, reintegrarea țării nu a avut loc, deci putem declara că scopul inițial nu a fost atins. De asemenea, acordurile internaționale semnate de Republica Moldova sunt violate. În conformitate cu Tratatul privind Forțele Armate Convenționale în Europa (TFACE) și Documentul de la Viena cu privire la măsurile de credibilitate și securitate, reprezentanții moldoveni nu-și pot exercita responsabilitățile de escortare a grupurilor de evaluare în Zona de Securitate.

Aceasta evaluare succintă a stării actuale în Zona de Securitate demonstrează elocvent că operațiunea dată trebuie să fie înlocuită de observatori civili sub mandatul legal internațional [10].

Menționăm că, în ultimul timp, eforturile Guvernului Republicii Moldova și ale comunității internaționale au înregistrat un șir de evenimente pozitive în procesul de ameliorare a situației în regiunea transnistriană. În concluzie enumerăm principalele obiective care ar merita să fie întreprinse în timpul cel mai apropiat posibil:

I. Necesitatea unui mandat clar și legal al operațiunii pacificatoare;

II. Formatul forțelor pacificatorilor în regiunea de est a Republicii Moldova începând cu 1992 nu a adus rezultate pozitive. Moldova nu are nevoie de mediatori militari și misiunea actuală trebuie să fie înlocuită cu observatori civili sub un mandat internațional, inițiativă susținută de SUA și UE;

III. Evacuarea completă a trupelor militare, armamentului și munițiilor Federației Ruse și atingerea a 3D: demilitarizarea, decriminalizarea și democratizarea regiunii transnistriene.

Referințe:

1. Socor V. Frozen Conflicts in the lack Sea-South Caucasus Region // Harvard Black Sea Security program. - 2004. - P.90.
2. Coropcean I. The Pridnestrovie Conflict and measures opposing to between- national threats // Harvard Black Sea Security program. - 2002. - P.67.
3. Munteanu A., Ciubotaru N. Români de la est: războiul de pe Nistru (1990-1992) / București: Aer-Economistul, 2004, p.250.
4. Russian Peacekeeping Strategies in the CIS (The cases of Moldova, Georgia and Tadjikistan). Dov Lynch. / King's College London Edition, University of London, 2004, p.23.
5. Comunicat privind constatările și concluziile preliminare. Alegeri locale, Republica Moldova, 3 iunie 2007 / Misiunea Internațională de observare a alegerilor - ODIHR. OSCE. - 2007. - P.3.
6. Regional Peacekeeping. The paradox of Russian peacekeeping, edited by John McKinley and Peter Cross. - United Nations University Press. - Tokyo-New York-Paris, 2003, p.436.
7. The Moldovan Army in Peacekeeping Missions / Ministry of Defence of the Republic of Moldova. - Chisinau: Military Policy and Foreign relations Department, 2004, p.13.
8. От этнополитического конфликта к международному согласию в Молдове / Сост. В.Мошняга, Г.Руснак. - Кишинев: МолдГУ, 1998, с.53.
9. Бартош А.А. О потенциале миротворчества НАТО, ЕС и ОДКБ // Вестник Академии Военных Наук. - 2006. - №3 (16). - С.74.
10. Приднестровские радикалы готовятся к срыву любого плана по урегулированию // Независимая Молдова. - 2007. - №52. - С.2.

Prezentat la 23.10.2007

ROLUL TINERILOR ÎN SISTEMUL RELAȚIILOR POLITICE: EXPERIENȚA SOCIETĂȚII ÎN SCHIMBARE

Nighina AZIZOV

Catedra Științe Politice și Educație Civică

With the implementation of democratic principles in the postcommunist societies, the study about youth mentality and behaviour and their impact upon political relations has raised considerably. The high interest in youth generation has grown due to the fact that young people are not only the future generation, which valorizes the real experience in multi-dimensional context of transition, but also the actual generation, which gathers new knowledge trying either hard or conflictually, to combine them with the values of the preceding generation, to mix innovation with valued traditions in order to ensure the continuity of political process.

In front of nowadays young generation a fundamental goal is set, connected with the solution of socio-political problems and the horizontal modification of the normative, participative, relational and valuable system of the future society. Accomplishing a set of social functions, the young generation is recognized within society as a relevant subject of social and political relations. This social quality of young people is connected with their position in society, and it is realized in the historical and objective framework throughout the process of socialization.

In spite of the fact that young generation is a specific social category, its possibilities in the political life are limited by normative acts and by the judicial framework in this branch. Young people do not fully comprehend the objective quality of the socio-political relations and treat them in a subjective way, without the profound rationality of the process. In an unstable society, dominated by negativism and social ignorance, young generation has a contradictory and paradoxical character, as well as the existent political relations among them and other political actors of the society.

Scopul și formele relațiilor politice privind tineretul din societățile postcomuniste sunt caracterizate de fenomene contrarii, de necesități clare în implementarea valorilor democratice și liberalizarea pieței, de doleanțele spirituale și valorice. Relațiile politice ce s-au format în perioada comunistă sunt caracterizate de formalism și conformism politic exagerat. Tineretul, în contextul acelor relații, a jucat un rol minimal, fără precedent. Impactul tinerei generații asupra deciziilor politice a fost, cu certitudine, ritualizat. În Republica Moldova, trecerea de la o societate monopolistă la o societate pluralistă a avut efecte grave în domeniile economic, social, politic. Natura relațiilor politice în societatea tranzițională este dilematică, controversată și paradoxală, la fel este și caracterul specific al tineretului în conjunctura respectivă.

De aici apare necesitatea studiului relațiilor politice și identificarea lor pe verticală și pe orizontală. Verticalitatea relațiilor politice desemnează tradiția totalitar-autoritară a apariției acestora, în timp ce relațiile politice ordonate pe orizontală sunt mărturia elocvente ale redimensionării sferei relațiilor politice și transpunerii ei pe făgașul democrației.

Colapsul comunismului în statele Europei de Est a favorizat implicarea tineretului activ în viața social-politică. Argumentul în favoarea acestei afirmații ține de explicarea exhaustivă a situației reale a tineretului din perioada comunistă: sub comunism participarea tineretului era garantată de partidul-stat, unicul partid existent în regiunea politică analizată. Contractul neformal existent dintre partidul-stat și tânăra generație era materializat în teza: „partidul are grijă de bunăstarea tineretului, tineretul este credincios partidului” [1].

Dacă e să analizăm gradul de activism al tinerilor în societatea de tip închis, atunci vom considera că tipul de participare, după J.Hartmann [2], era „*calculative participation*”, ceea ce în română se traduce ca „participare pregătită din timp” sau „participare strategică”. Ideea este că tinerii care au avut un comportament de acest tip au folosit implicarea în viața politică, de partid, pentru a-și face relații calculate în vederea obținerii unor avantaje social-politice de promovare pe viitor. Un alt tip de participare este „*forced participation*” care se traduce ca participare impusă, forțată. O majoritate impunătoare din tineretul comsomolist era forțat să se implice activ în viața de partid. În opinia liderilor locali ai partidului, această stare de lucruri era normală, deoarece prin subjugarea ideologică a tinerei generații era posibilă promovarea socialismului și atingerea comunismului, ca scop în sine. Înscrierea în unicul organism politic pentru tineri „Liga tinerilor comuniști” era obligatorie de la vârsta de 14 până la 27(28) de ani [3]. Cazuri de implicare voluntară erau foarte rare, iar tineretul care nu se implica era pedepsit de partid prin limitarea accesului la studii și în câmpul muncii, care erau toate monopolizate de stat.

În pofida proclamării tineretului ca subiect activ al vieții politice, care avea destinul nobil de a construi comunismul, ponderea politică și ideologică a tineretului era, *de facto*, nulă. Pe lângă aceasta, activiștii tineri ai partidului nu erau promotorii interesului semenilor, ci promotori îndotrinați ai idealismului socialist. În aceste condiții extrem de dificile s-au creat și relații politice formale, plasate pe verticală, dintre tineret și stat. În construirea unei societăți noi, egalitariste, tineretul și-a educat spiritul paternalistic, colectivist. Tânăra generație nu gândea individual, ea gândea pentru o societate întreagă.

În Republica Moldova, tranziția a început odată cu dobândirea independenței. În acest caz este foarte greu de a preciza și anticipa sfârșitul ei. La nivelul conștiinței colective, tranziția se va încheia când colectivitatea nu va mai gândi despre ea. Pe lângă aceasta, există raționamente că „persoana vizibilă se conforma la tot ce doreau autoritățile, persoana ascunsă rămânea sceptică sau ostilă în perioada regimului sovietic” [4]. Dacă a fost așa, de ce Republica Moldova parcurge o cale eronată a tranziției? De ce tranziția vine de sus la etapa actuală, și nu de jos, cum ar trebui să fie?

Tranzitologii operează cu un aparat categorial de evaluare a democrației prin conceptul de *democrație consolidată*. D.Sandru [5] consideră că conceptul de democrație consolidată este departe de a fi un concept utilizabil pentru situația din Republica Moldova, deoarece până la atingerea nivelului democrației consolidate trebuie să parcurgi o serie de etape, metamorfoze în toate domeniile vieții sociale, politice, economice. Cercetătorul consideră că similar cazului României este și cazul Republicii Moldova al cărei sistem politic a pendulat între două boli ale tranziției: pe de o parte – „sindromul pluralismului ineficient” și, pe de altă parte, – „sindromul puterii dominante”. Pentru Republica Moldova sunt valabile, cu certitudine, ambele mutații politice.

N.Chirtoacă [6] concluzionează că Republica Moldova se află abia în faza stabilizării democratice, după demararea unui șir de reforme cu caracter liberal care au permis evoluția fazei democratizării societății. Autorul articolului consideră că, în pofida aprecierilor guvernului vizavi de unele creșteri semnificative în domeniul economic, totuși, faza stabilizării rămâne una critică pentru continuarea cu succes a reformelor, ea nu este ireversibilă, astfel încât în locul atingerii consolidării democratice, datorită societății civile slab conturate, a unui pluralism politic abia coagulat și ineficient sub mai multe aspecte, dar, mai ales, fenomenului „captured state” [7], există riscul real să alunecăm într-un regim autoritar veritabil.

Raportul Freedom House pe anul 2006 oferă Republicii Moldova la capitolul drepturi politice patru unități convenționale, iar la capitolul dreptul libertății civile – trei, ceea ce, conform metodologiei de calcul, îi conferă statutul de țară parțial liberă. Faptul că în Republica Moldova starea de lucruri în ultimii trei-patru ani a rămas aceeași îl denotă dramatica realitate că suntem departe de valorile democratice și liberale care pot schimba starea lucrurilor spre bine.

Ruptura bruscă dintre procesele care apar și se dezvoltă în societatea de tip modernizator în antiteză cu societatea de tip comunist transformă principiile social-politice obiectivate în conflicte relațional-politice evidente. Mobilitatea muncii și liberalizarea activă a pieței nu au putut influența mobilizarea factorului uman. O parte din cetățenii Moldovei nu aveau o pregătire specială în dinamizarea procesului tranzițional. Din aceste considerente obiective, pe de o parte, și subiective, pe de altă parte, se creează o discontinuitate prematură în vederea atingerii unui consens dintre tradiționalism și inovație socială, politică, economică. Grupuri de cetățeni care în timpul regimului comunist nu au primit o doză calitativă de pregătire profesională au devenit inamicii liberalizării societății la toate nivelurile. Grupurile vulnerabile din această categorie sunt: intelectualii, ideologii, funcționarii de partid, scriitorii, sociologii, liderii de opinie și chiar tinerii. După A.Belov [8], factorii care influențează negativ derularea proceselor liberal-democratice sunt: **I.** Factorul psihologic – este legat de frica și anxietatea cetățenilor, păstrate ca reminiscențe din trecutul comunist care constau în necesitatea permanentă de manipulare din partea *puterii*. Cetățenii și-au pierdut calitatea de analiză critică și orice lider ales pentru guvernare era privit cu evlavie, supușenie și frică; **II.** Factorul conștiinței de masă a cetățenilor identificat cu dogmatismul și populismul exagerat al liderilor. Este vorba despre idealul paternalistic generat de inferioritatea cetățenilor și superioritatea liderilor, de capacitățile excepționale ale acestora. Susținerea ideologică din partea cetățenilor era asigurată prin stereotipul format de mulți ani: *liderii politici cunosc mai bine situația din societate și pot soluționa cel mai bine problemele cotidiene ale cetățenilor*.

Dincolo de structura dificilă și contradictorie a societății civile, însăși dezvoltarea relațiilor sociopolitice s-a redus considerabil în noile democrații est-europene. Motivul, consideră B.Voicu [9], se regăsește în structura semitraditională a acestor societăți, dar și în normele impuse de 50 de ani de constrângeri și interdicții ale vieții sociale. În orice sferă a vieții sociale statul controla comportamentul cetățeanului, și a familiei întregi, inclusiv programul cotidian al acestora. Cetățenilor le rămânea foarte puțin timp liber, în comparație cu europenii din

Vest, ceea ce a și creat dificultăți de comunicare în cadrul sociumului. Se mai adaugă la aceste fenomene și creșterea neîncrederii în instituțiile de stat și scăderea nivelului de trai, evitarea participării în activitățile din spațiul public și cultivarea tipului dependent – parohial al culturii politice. De aici și interesul scăzut față de structurarea actului politic și non-participarea cetățenilor în viața politică la nici un nivel posibil: local, regional, global.

Pentru a analiza corelația de tip „tineret-relație politică” în cadrul tranziției spre democrație, este imperios necesar de a studia și analiza starea morală, atitudinală a tineretului și calitatea vieții în perioada respectivă. Explicația este că relațiile politice în societate sunt determinate de actorii care sunt antrenați în mobilizarea lor. Calitatea relațiilor politice depinde direct de caracteristicile obiective și subiective ale agentului politic și de nivelul de cultură care îl caracterizează.

În acest sens, vom analiza calitățile morale și axiologice ale tineretului în perioada de tranziție în vederea comprehensiunii adecvate a cauzelor ce sunt direct alimentate de lipsa de interes față de societate și față de politică. Eficiența transformărilor inovaționale în societate, depășirea situației critice în economie, cultură și politică sunt determinate, în mare parte, de încadrarea activă a tineretului în noile relații de producție, sociale și politice, precum și de starea lui morală. Cu cât personalitatea posedă un nivel de conștiință mai înalt, o educație și o pregătire profesională calificată și performantă, cu atât este mai înalt gradul de responsabilitate pentru comportarea în societate și pentru implicarea productivă în toate domeniile relevante ale ei. Sondajele, chestionarele, studiile de caz realizate de savanți emeriți, cercetători autohtoni în diverse domenii, denotă faptul că majoritatea tineretului contemporan este lipsit de valori.

În una din cercetări efectuată în cadrul Academiei de Științe respondenților li s-a oferit o listă cu o serie de calități și însușiri pentru a identifica principalele caracteristici ale tineretului contemporan. Răspunsurile obținute au fost clasificate în pozitive și negative [10]. O comparație realizată între răspunsuri a demonstrat că în ierarhia calităților specifice tineretului propuse respondenților pentru selectare, aprecierile pozitive au fost plasate pe ultimele locuri. În acest sens, doar fiecare al șaselea respondent a indicat că tineretului îi este specifică dragostea față de muncă, 13% – un nivel înalt de studii; 12% – consecvență în atingerea scopurilor propuse; 8% – activismul politic; 5% – generozitatea și inteligența. În același timp, majoritatea respondenților au fost de părere că generația tânără o caracterizează mai mult indiferența totală și pasivitatea față de tot și de toate – 39%; practică specula și hoția – 31%; tind spre un consumerism excesiv – 26%; se ocupă cu beția, devin narcomani, toxicomani, se prostituează – 25%; manifestă cruzime, cinism, violență – 15%. Opiniile experților și ale respondenților, practic, nu diferă. Grupul social-demografic, cu potențial vital foarte mare, cât de paradoxal ar părea, își dezvăluie capacitățile și aspirațiile în domenii cu caracter dubios și consumerist. După părerea respondenților, cauzele care au generat un astfel de grup de tineri sunt: 42% din respondenți consideră lipsa de cultură și spiritualitate o cauză primordială; fiecare al treilea vede cauza în lipsa de sancțiuni din partea societății, a permisiunii de a face orice; 27% – lipsa unui sistem de protecție juridică performant; fiecare al patrulea vede cauza înrădăcinată în familiile nereușite, psihologic și socialmente vulnerabile; 18% – influența nemijlocită a elementelor criminale. Altfel spus, caracteristicile pe care noi le considerăm negative în rândul tinerilor pentru ei sunt normale și chiar inevitabile. Acest fenomen poate fi reprezentat printr-un tabel intitulat „*Stilul de viață al tinerilor*”:

Stil de viață	Caracteristici generale
Dinamism	tineretul își concentrează energia pe lucruri neimportante, ce țin de succese imediate, de prezent.
Consumerism	este cea mai controversată caracteristică a tinerei generații, deoarece are impact negativ asupra formării unei personalități social și politic integrate.
Narcisism	în relație cu alții, tinerii se consideră superiori, deoarece sunt tineri și viața lor ține mai mult de viitor decât de prezent, ei utilizând lozinca „tot timpul este al nostru!”.
Plăcere	interesele și aspirațiile tineretului țin de distracții de tot felul, încercând să utilizeze și droguri, diverse stupefiante, considerând că sunt cu mult mai importante decât activitățile de voluntariat și activități social orientate.
Cultul lui Bachus [11]	este o caracteristică negativă, deoarece distruge valori, ca: familia, dragostea, toleranța, încrederea.

Caracteristicile incluse în acest tabel nu sunt specifice doar tineretului din Republica Moldova, dar și tineretului european. În acest sens, nu tineretul este de vină că are aspirații mai mult negative, decât pozitive, dar clasa politică care guvernează societatea își alimentează ușor aceste aspirații. Anume tranziția și-a lăsat amprentele atât pozitive sub anumite aspecte, cât și negative sub alte aspecte. Surplusul de informații și accesibilitatea rapidă la mass-media distruge creativitatea și potențialul analitic al tânărului contemporan. Mass-media, pe lângă rolul pozitiv în formarea conștiinței de masă, are și un rol negativ, care preponderent se răsfrânge asupra tineretului, prin propagarea „valorilor morale grosiere” [12], hedoniste și utilitariste. Astfel, în comportamentul social al tinerilor se evidențiază două tendințe fundamentale, consideră autorul: a) formarea unei conștiințe ce suferă de vedetism și autosuficiență prin elaborarea unei mitologii proprii (stilul de viață narcisist-hedonist). Se manifestă prin comportament violent împotriva autorităților publice, denigrarea instituției familiei, vagabondaj, consumarea drogurilor și băuturilor alcoolice; b) formarea unei conștiințe duplicitare, în special, în sfera politică. Este vorba despre fanatismele politice din lume, în care sunt implicați tineri-soldați mercenari, al căror eroism este ridicat la nivel național și internațional, actele oportuniste (ne amintim despre tipul tânărului oportunist în politică), despre actele teroriste și manipularea politică în cadrul partidelor, indiferent de doctrină și structură.

În continuare vom analiza al doilea aspect al studiului – calitatea vieții tinerei generații în perioada de tranziție. În cazul societății moldovenești, constatăm, pe de o parte, că reformele economice și sociale sunt pe un făgaș cât de cât pozitiv, dar, pe de altă parte, costurile sociale, materializate prin inflație, șomaj, scăderea nivelului de trai au atins un grad alarmant. Dacă e să ne referim la poziția tineretului în societate, vom constata că generația contemporană se confruntă, în funcție de particularitățile de vârstă, cu probleme calitativ noi în comparație cu generația anterioară. Trecerea societății, la un nou tip de relații sociale plasează tânăra generație într-un vid socioeconomic vast. În Moldova, tineretul, pentru a completa acest vid, părăsește țara în căutarea unei vieți mai bune.

Tinerii care, totuși, rămân și activează în Republica Moldova se confruntă cu două dimensiuni ale calității vieții: accesul social și standardul economic [13]. Privitor la accesul social, vom analiza posibilitatea tinerilor de a beneficia de studii universitare și postuniversitare, de a obține un loc de muncă bine plătit și de a se afirma în plan social. În societatea moldovenească accesul la studii este costisitor și practic imposibil pentru tinerii din localitățile rurale, unde există un anumit tip de microsocium: lipsa informației, calitatea scăzută a studiilor gimnaziale și liceale, lipsa resurselor educaționale etc. Plus la aceasta, în spațiul rural tipul de relații sociale este de coexistență, cu vădit caracter familial. Tineretul rural se adaptează destul de greu la ritmurile societății de consum.

O altă problemă ține de masificarea învățământului superior, care scade din calitatea acestuia. După absolvirea unei facultăți, tinerii nu-și pot găsi un lucru pe potrivă. Mulți din ei sunt afectați de șomaj și deseori concediați. Dacă, în cazul persoanelor adulte, legislația în domeniul muncii prevede o serie de drepturi și obligații, atunci vizavi de tineret astfel de reglementări sunt foarte limitate. De regulă, ei sunt „ultimii veniți și primii concediați” [14]. Chiar dacă tinerii se implică în activități de inițiere a unei afaceri, deseori sunt priviți cu ironie și lipsă de respect. Problema fundamentală este că dacă nu ai un statut social solid, creditare pentru afacere nu primești. Neîncrederea adulților în posibilitățile tinerilor generează în societate conflicte, care finalizează cu procese migraționiste intense. Organele de stat trebuie să acorde ajutorul necesar acelor tineri care doresc să inițieze o afacere, o acțiune economică privată, scutindu-i de impozite pe perioada inițială, să le ofere sprijin legislativ care să le asigure condiții pentru realizarea mărfii și bunurilor valorice.

În ce privește standardul economic, avem identificate următoarele categorii de tineri: a) *Tinerii fără venit propriu*, care locuiesc cu părinții și sunt frustrați de incompetența obiectivă de a crea o familie din cauza spațiului locativ. Sunt susținuți material de părinți și depind, practic, toată viața; b) *Tinerii care beneficiază de burse*, alocații sociale, indemnizații și pensii, dar care, totuși, locuiesc cu părinții; c) *Tinerii cu venituri proprii*, ceea ce semnifică că sursa principală de venit o constituie, în mare parte, salariile [15].

Pentru tinerii moldoveni problema spațiului locativ este una primordială. Mii de familii formate din două-trei generații locuiesc împreună, din motiv că nu-și pot achiziționa locuințe separate. Conform statisticilor, peste 90% din familiile din capitală au domiciliu. Peste 60 mii de familii sunt în așteptarea unei locuințe sau au nevoie de ameliorarea condițiilor de trai [16]. Impactul acestei deficiențe sociale duce la: scăderea numărului de căsătorii, creșterea numărului de divorțuri și scăderea natalității; creșterea numărului de imigranți; ia amploare fenomenul escrocheriilor pe piața imobiliară.

În completare, Consiliul Europei promovează în mod activ coeziunea socială, în care unul din obiectivele majore este acordarea spațiilor locative [17] în statele care duc lipsă acută de acest tip de spații. În Republica Moldova, soluționarea acestei situații este în stare embrionară, și proiectul „Locuințe pentru toți”, elaborat de Partidul Comuniștilor, a eșuat lamentabil.

Cercetările sociologice longitudinale arată că autorealizarea tineretului în sfera socială, economică și politică, ca factor al edificării subiectivismului sferei relațiilor social-politice, tot mai intens este determinat de implicarea acestuia în activități de antreprenariat și de situația socială. La începutul anilor '90, situația în sfera privată și în sfera statală a cunoscut o stagnare considerabilă, tineretul fiind pasiv și dezorientat. Către mijlocul anilor '98, situația s-a îmbunătățit, deoarece tineretul volens-nolens a fost antrenat în relații de producție complexe. Totuși, tendințele implicării sunt minime. Valorile legate de muncă și autorealizare au fost eronate în funcție de realitatea economică din stat. Ideea fundamentală pentru orientarea evoluției structurii sociale, a mecanismului de transfer intergenerațional și de stratificare intergenerațională privește constituirea și consolidarea unor procese prin care să se realizeze o selectivitate înaltă a competenței în baza egalității șanselor, distribuția rațională a funcțiilor sociale și politice în baza competențelor profesionale, capacităților analitice și de comunicare.

Societatea este construită din oameni ce interacționează zi de zi, și fiecare are interese care trebuie să le realizeze. Anume momentul realizării interesului implică indivizii în crearea relațiilor sociale bine gândite și chiar calculate. Dar, aceste relații sunt specifice, deoarece chiar și cei mai mari cercetători în domeniul relațiilor politice consideră că calcularea sau anticiparea construcției unei relații cu ceilalți din start este sortită eșecului. O idee este dominantă în acest cadru gnoseologic: prezența tineretului va fi cu atât mai puternică, cu cât mai mult statul va ignora acest grup social relevant. Tendințele de acest gen sunt dese în statele postcomuniste și viabilitatea tineretului în sistemul relațiilor politice este în proiect de realizare. Orice tentativă de a afirma categoric și de a plasa într-o ordine strictă finalitatea relațiilor politice trebuie eliminată din gândirea politologică și sociologică. Varietatea socială, în forma ei politică, impune structurii sistemului politic soluții deosebite de acțiune, relații politice cu forme mereu originale, aplicate unei realități în permanentă mișcare.

În această ordine de idei, A. Batalov [18] consideră că în perioada de tranziție relațiile politice sunt mixte: se realizează atât pe verticală, cât și pe orizontală. Cercetătorul rus opinează că optica verticală în gândirea și conștiința oamenilor vine încă din Evul mediu și caracterizează centralizarea puterii, impunerea unei singure mentalități și subjugarea forțată a cetățenilor. Optica verticală este specifică totalitarismului, materializând ierarhia strictă dintre cei ce guvernează și cei care sunt guvernați. Democrația presupune optica orizontală, când puterea este la același nivel cu oamenii, când puterea o fac oamenii. Ideea este că toate elementele sistemului politic și social interacționează și, indiferent de tendințe și interese, merg în paralel, pe orizontală. Verticala presupune relația de dominare-supunere, orizontala – relația de cooperare, competitivitate.

Pe lângă aceste elemente structural-cognitive, autorul menționează despre existența unei părți specifice a sociumului – *politoidul*. Individul, ca parte componentă a societății, este marcat de sfera politoidului, în dependență de caracteristici sociale, psihologice, profesionale. Se consideră că relațiile sociopolitice dintre diverși cetățeni sunt inevitabile, însă politoidul determină sfere speciale de apariție și dezvoltare a diferitelor tipuri de relații sociale. Societatea contemporană este construită dintr-o multitudine imensă de politoizi care interacționează între ei. Un individ nu este în stare să perceapă societatea și evenimentele politice integral. Fragmentarismul percepției determină calitatea politoizilor, deoarece, în virtutea factorilor subiectivi, indivizii se selectează și interacționează.

În concluzie, subliniem că corelația „tineret-relație politică” în perioada de tranziție, pe de o parte, este fezabilă și condiționată de factori subiectivi și obiectivi; pe de altă parte, este una contradictorie, deoarece majoritatea tinerilor din Moldova sunt preocupați de multe probleme și evită problema implicării și raționalizării activităților social-politice la diverse stadii și faze de realizare. Pe de o parte, relațiile politice specifice tinerilor sunt ritmice, accelerate și de perspectivă; pe de altă parte, sunt relații politice spontane, aritmice, cu efecte negative de durată.

În această ordine de idei, apare necesitatea de a elabora și propune câteva recomandări teoretico-praxiologice în vederea soluționării dilemelor tranziționale, deficitelor sociale în rândurile tinerilor, care s-au amplificat simțitor în ultimii zece ani, redimensionarea sistemului relațiilor politice cu scopul angajării și implicării tinerilor în procesele transformazionale din societate. În temeiul concluziilor făcute, s-au formulat următoarele recomandări:

1. Se impune, în atenția statului, elaborarea unui model optim de definitivare a tranziției prin redimensionarea sistemului de relații politice și canalizarea energiei factorului uman spre edificarea și consolidarea valorilor

democratice ale societății. Este necesară elaborarea unei strategii clare și eficiente de implementare a reformelor social-economice, politice și administrative cu scopul ameliorării situației existente. Relațiile politice ce caracterizează societatea tranzițională trebuie să fie ordonate pe orizontală, în vederea atingerii consensului și compromisului social. Statele în perioada de tranziție trebuie să adopte și să realizeze un sistem de politici sociale adecvate economiei de piață, dezvoltării durabile, orientate spre crearea unui climat favorabil de activitate a populației, în general, și a tinerilor, în particular.

2. În corelațiile bidimensionale de tip „tineret-relație politică” trebuie să existe un raport direct-proporțional, ceea ce determină trăinicia și continuitatea legăturilor sociale. Astfel, interacțiunea și dialogul intergenerațional între diferite grupuri sociale (tineri - adulți) trebuie să fie constructiv și eficient, orientat spre atingerea și crearea unor relații politice sănătoase competitive, în rezultatul cărora se va intensifica dinamica socială și progresul politico-economic.

3. Pentru a reduce riscul marginalizării tineretului în societate se impune elaborarea unei tactici de transformare a atitudinii eronate din partea adulților privind capacitățile și potențialul tinerei generații. Lipsa de experiență a tinerilor nu reprezintă o barieră de netrecut, deoarece tinerii pot fi supuși școlarizărilor politice de orice gen. Institutul Național Democratic (NDI) din Moldova se ocupă cu școlarizarea tinerilor lideri care au potențial și viitor politic din diverse partide. Este un semn foarte bun în vederea pregătirii unor noi lideri politici cu conștiință nouă, neinfluențată de trecutul comunist.

4. Valorile social-politice ale tineretului sunt create în funcție de situația economică și politică din țară. Din aceste considerente, trebuie activizat mecanismul principal de reducere a șomajului, sărăciei, prin dezvoltarea economică social orientată. Doar dezvoltarea economiei și amplificarea relațiilor de producție poate să asigure reducerea sărăciei, a șomajului și reorientarea tineretului către sfera politică și socială. Guvernarea trebuie să pună accent pe dezvoltarea morală a tinerei generații în spiritul valorilor democratice și liberale.

5. Sunt necesare noi generalizări, concluzii și strategii privind interacțiunea transparentă și eficientă dintre tineret și Stat. Anume acest proces interstadial va crea un climat favorabil pentru inițierea unor relații politice democratice, de tip colaborare, și nu de subordonare. Implicarea tineretului în viața politică va avea drept consecință: modernizarea sistemului politic, implementarea tehnologiilor moderne noi, favorizarea dialogului intergenerațional prin intermediul principiului complementarității și schimbului de experiență, activizarea potențialului tânăr în vederea schimbării mentalității și reformării clasei politice.

6. În atenția Ministerului Educației și Tineretului din Republica Moldova se impune revizuirea actelor normative, a strategiilor și proiectelor sociale în vederea implementării coerente și corecte a principiilor expuse. Cu toate că există o serie de acte cu conținut pozitiv pentru tinerii din Republica Moldova, totuși, ele nu sunt implementate și valorificate din plin, cu transparență și corectitudine. În acest sens, este imperios necesar de a crea un Organ Consultativ cu denumirea „Avocatul Tineretului” prin participarea celor mai buni specialiști în problemele tineretului, juriști, avocați, traineri care vor elabora un plan de consultații pentru orice problemă existentă în cadrul societății civile.

7. În cadrul partidelor politice există structuri care se numesc „Organizații de Tineret”. Problema cu care se confruntă aceste organizații este legată de nonpromovarea ierarhică în funcții eligibile. Tinerii sunt plasați în organizația de tineret pentru o perioadă de timp indefinită, ceea ce creează impedimente în promovare. Dacă ești tânăr, fii bun și stai unde îți este locul. În această direcție, tineretul merituos și cu potențial valoric nu poate fi promovat. O recomandare constructivă pentru partidele politice ar fi: în partide nu trebuie să existe Organizația de Tineret, iar dacă și există, este necesară promovarea tineretului cu potențial, consolidarea rândurilor de partid cu noi membri tineri și perpetuarea doctrinară cu implicarea lor cât mai activă.

8. În atenția Departamentului Tineret și Sport se impune schimbarea atitudinii față de tânără generație, prin atragerea, implicarea și angajarea ei în diverse proiecte naționale și internaționale. În dialogul existent între Departament și Tineret lipsește factorul informării și transparenței, ceea ce generează fenomene sociale negative: lipsa încrederii, marginalizare, favoritism pentru unii, discriminare pentru alții, lipsa de comunicare. Astfel, este recomandabil să fie elaborat un buletin informativ lunar, care ar informa tineretul din spațiile rurale (accesul la Internet aici fiind limitat) și din cele urbane despre activitățile cotidiene ale Departamentului, despre proiectele, seminarele care vor fi organizate pe viitor. Selecția tinerilor trebuie să fie în bază de concurs transparent și democratic.

Dinamismul relațiilor politice în rândul tineretului impune evidențierea faptului că acesta este datorat modernizării societății, în paralel cu corespondentul ei politic. Finalitatea unui asemenea proces se îndreaptă, în exclusivitate, spre funcționalitatea intuită a oricărui component al sistemului social: instituirea unei conduceri organizate în modul în care va satisface necesitățile umane.

Referințe:

1. Kovacheva S. Keys to youth participation in eastern Europe. - Council of Europe Publishing, 2000, p.17.
2. Hartmann J. Democratic Youth Participation in Society - A Concept Revised. - Upsala: Upsala University Press, 1986, p.87.
3. Kovacheva S. Op.cit., p.17-18.
4. Sandru D. Democrația românească pe lungul drum al consolidării // extras din <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/115/art6.sandru.html> din 5 aprilie 2007, p.3.
5. Ibidem.
6. Chirtoacă N. Frontierele, identitățile și tranzițiile multiple în Republica Moldova // extras din <http://www.pca.md/news/1092> la 27 martie, 2007.
7. *Notă:* conceptul „**captured state**” reprezintă o paradigmă recent elaborată de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, cu scopul de a explica quasisecul reformelor în multe state postcomuniste, printre care se numără și Republica Moldova. Ideea de bază este că presiunea de a adopta un curs de reformă suboptimal derivă nu din perdanții tradiționali ai tranziției – muncitorii disponibilizați, pensionari sărăciți sau birocrăție ineficientă, ci mai degrabă ca o consecință a presiunii exercitate de câștigătorii pe termen scurt ai tranziției, grupări economice și politice cu interese înguste, politicianiste și mercantiliste ale câtorva oligarhi, în dauna bunăstării generale a populației.
8. Белов Г. Развитие политических отношений в условиях перестройки. - Москва: Издательство Московского Университета, 1989, с.122.
9. Voicu B. Penuria pseudo-modernă a postcomunismului românesc. Vol.I. Schimbarea socială și acțiunile indivizilor. - Iași: Expert Projects, 2005, p.78.
10. Tineretul la răscruce de milenii: realități și perspective. Materialele conferinței din 8 noiembrie 1999. - Chișinău: USM, 2000, p.21-22.
11. Tudan M. Tineretul european // extras din <http://www.121.ro/articole/art3706-tineretul-european.html> la 2 iunie, 2007.
12. Mariuța G. Mass-media și tineretul – pericole și alternative // extras din <http://www.geocities.com/cortodox/arhiva/2001/02/mass.htm?200722> la 22 mai 2007.
13. Tineretul la răscruce de milenii: realități și perspective. Materialele conferinței din 8 noiembrie 1999, p.36.
14. Mariuța G. Op.cit., p.39.
15. Мкртчян Г. Стратификация молодежи в сферах образования, занятости и потребления // Социологические Исследования. - 2005. - №2 (250). - С.104.
16. Munteanu I, Mocanu G., Ioniță V. 100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2006. - Chișinău: Institutul Pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”, 2006, p.140.
17. Consiliul Europei. 800 milioane de europeni. - Chișinău: S.N., Tipografia Centrală, 2006, p.55-56.
18. Баталов Э. Типология политических отношений // Политические исследования. - 1995. - №2. - С.4-5.

Prezentat la 09.07.2007

INFLUENȚA MASELOR ASUPRA PROCESULUI POLITIC ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRILOR DEMOCRATICE (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

Elena CAMENȘCIC

Catedra Științe Politice și Educație Civică

A large majority of the ex-socialist republics, nowadays states, are in a precarious situation, without a well defined future, so that the problem of the masses' phenomenon study seems to be necessary and have a pragmatic character. It means, that this study is focused on the three-dimensional research of the correlation „masses-political process-democratic changes” in the post-totalitarian relationship context. Thus, there is suggested an exhausting research, which purpose is to evidence the general features of the masses from the ex- Soviet area, as well the deduction of the unique and particular features peculiar to the Moldovan masses. It's also trying to give a definition to the political transition process of the Moldovan type, as it is observed a specific dynamic of this process in Republic of Moldova during the transition period. Or, the correlation between the nature of the democratic transformation and the political process development is a direct and a definitive one. So, the impact of the masses' influence on the political process within the democratic transformation context in Republic of Moldova is a contradictory one, as the masses are passive, are absentee and indifferent to the political life of the state. Drawing an inference, the results of this research are as follows: -the masses in Republic of Moldova are not well involved in the political domain, because of the most socio-economic problems they are disturbed; -the lack of the civil society let the masses, being dispersed and bad organized, neither be able to have an influence on, nor to control the political process; -the imprints of the mentality and the political culture peculiar to the individuals „Homo Sovieticus” prevail over the fragile mentality of the Moldovan masses; -the post-communist political class is not a qualitative and professional one and it's not purposing the achievement of the national interests; this fact is reflected by the political institutions' distrust of the masses. Thus, we can say that the political relations in the country point out the absolute lack of a dialog between the masses and the political pick, this pick being the one who is leading the political process and the democratic transformations in Republic of Moldova.

Au trecut șaisprezece ani de la prăbușirea regimurilor totalitare în țările din Europa de Est, inclusiv în Republica Moldova, eveniment ce a reprezentat o prevestire a instaurării democrației în aceste state. Astfel, indivizii din masele aflate în robia regimurilor blocului socialist și-au redobândit drepturile și libertățile fundamentale, având posibilitatea de acum încolo să-și dezvolte plener și liber potențialul uman. Dar, timpul a demonstrat că nu este atât de ușor pentru mase să accepte „noul” și să dea uitării „vechiul”; ca rezultat, în aceste țări s-a instaurat o tranziție cu caracter complex și tergiversat. Entuziasmul și spiritul revoluționar pe care îl aveau masele l-a începutul perioadei de transformări nu a ținut mult și au fost urmate de scepticism, cinism, neîncredere generală și adesea de nostalgii după timpurile socialiste. Timp de decenii masele au trăit și au fost educate în baza unor valori și doctrine și încercările de a le schimba mentalitatea, într-o manieră bruscă, au eșuat pentru a lăsa spațiu pentru speranțe și iluzii.

Așadar, după prăbușirea comunismului în Europa de Est, noul sistem democratic de guvernare instaurat în regiune a dezamăgit foarte mult masele. Mulți cetățeni, nefiind în stare să reziste presiunilor sociale și psihologice produse de un capitalism primitiv și, în opinia lui G.Soros, „sălbatic”, au început să tânjească după siguranța și liniștea trecutului. Sondajele efectuate în statele ce trec perioada de tranziție denotă că masele au ajuns să aibă încredere în militari și să manifeste ură și dispreț pentru aleșii publici considerați „corupți”, „tâlhari” și „neprofesioniști”. Drept rezultat, masele consideră corupția, criminalitatea și haosul ca pe niște consecințe firești ale democrației.

Majoritatea cetățenilor din Europa de Est au devenit pesimiști, indiferenți și sceptici vizavi de viitorul lor, al copiilor lor sau al statului. Neîncrederea în aleșii publici și în legislație a format un tip nou de „homo post-totalitaricus” care este caracterizat de sintagma „dacă am putea găsi un lider de genul „*mână de fier*” de care am fi siguri că este în stare să soluționeze problemele țării, nu ne-ar părea rău prea mult, dacă el ne-ar lipsi de majoritatea libertăților politice pe care le-am câștigat în urma prăbușirii comunismului”.

La nivelul mentalităților și al atitudinilor publice, instaurarea comunismului în țările Europei Centrale s-a făcut cu prețul dislocării masive a culturilor naționale, prin inocularea pe cale ideologică a unor noi sisteme de valori, simboluri, atitudini și orientări intelectuale.

Epoca actuală poate fi caracterizată de proliferarea grupurilor și rolurilor sociale, de mobilitate geografică și socioprofesională ce duc la apariția fenomenelor de vidare, indiferență sau derută valorică, dar și mai pro-

nunțată este confuzia axiologică în ieșirea din sistemele totalitar-comuniste și în trecerea la economia de piață și democrația pluralistă. Respectiva trecere înseamnă și o tranziție de la un cod valorico-normativ la altul. Astăzi persistă ideea că se cere o schimbare radicală a mentalității indivizilor, deoarece mentalitatea reprezintă mai mult decât valorile, ea este nucleul sistemului de valori și, ca rezultat, se schimbă mai greu. Fostul sistem totalitar la nivelul propagandei și declarațiilor a operat cu așa valori general umane ca Dreptate, Cinste, Adevăr, Eficiență, Competență, Competiție, dar eroarea fundamentală a fost în setul de mijloace propuse, în reaua-credință și minciună, în nerecunoașterea enormei prăpastii dintre vorbe și fapte, dintre ideologie și realitate. Astfel, socialismul care a existat în realitate s-a bazat pe ipocrizie, neîncredere și spaimă, la nivel de masă efectele cele mai negative în câmpul axiologicului le-a avut pe linia inducerii și consolidării exclusivismului, a ideii „cine nu e cu noi e împotriva noastră”, a mentalității jocului de sumă nulă în viața economică și socială, adică a concepției că tot ceea ce unul câștigă altcineva pierde. În acest context, savantul rus C. Gadjev susține ideea că perioada comunismului cu toți adepții săi a încercat să formeze un nou tip de om, și anume – „*homo totalitaricus*”, care are următoarele trăsături:

- ✓ mentalitate caracteristică comunismului, și anume: accentul este pus pe colectivitate, noțiunea de personalitate și individum fiind înlăturate;
- ✓ gândirea și comportamentul sunt caracterizate de uniformitate, se încearcă impunerea unor standarde în toate domeniile vieții;
- ✓ toate inițiativele și încercările de natură privată sunt estompate, indivizii sunt amestecați într-un tot unitar, colectivitatea reprezintă singura formă de existență socială;
- ✓ conformismul este singurul proces ce are putere în societate și presupune același tip de judecată și acțiune pe care îl are grupul; acest proces constituie adesea produsul dorinței de a fi în mod manifest de acord cu grupul, căci a nu fi în rând cu grupul poate implica pierderea statusului sau identificarea ca anormal.

Ca rezultat, amestecul nelimitat al statului în domeniul privat a adus doar prejudicii individului din masă, indivizii de azi care au trecut prin acest regim sunt pesimiști, sceptici față de societate și suferă de apatie socială, din propria inițiativă se înstrăinează de toate sferele de activitate socială. Indivizii sunt mai puțin motivați să aibă un aport maxim la performanța grupului atunci când se simt pierduți în mulțime, anonimul îi îndeamnă să-și cruțe eforturile și să lenevească; astfel, nu există un grad înalt de responsabilitate în masă unde paternalismul s-a înrădăcinat în noul prototip de individ. Totalitarismul a contribuit la minimizarea capacității de critică și analiză vis-à-vis de lumea reală, individul nu poate să înțeleagă și să-și realizeze locul și rolul în societate, în grup sau chiar nu-și cunoaște propriul său *ego*.

Ar fi eficient stabilirea unor trăsături care sunt viabile unei societăți în tranziție în care masele se regăsesc ca niște actori pasivi ai procesului politic de tip tranzitoriu. Astfel, masele se confruntă cu pesimism, apatie și indiferență datorită viciilor ce persistă în societatea în transformare:

- 1) **Lipsa societății civile** – masele nu au reușit încă să se unească și să acționeze de comun acord pentru a îmbunătăți starea de lucruri; aici lipsesc tradițiile de cooperare cât privește desfășurarea unor activități de utilitate publică. Masele nu cred că sunt în stare să schimbe ceva sau că protestele și că acțiunile lor pot avea un impact decisiv asupra oficialităților.
- 2) **Homo totalitaricus** – existența regimului care apela la poliția secretă, la lagăre de concentrare, la instituții psihiatrice menite să distrugă orice sorginte de gândire sau inițiativă independentă și-a lăsat amprenta asupra individului de azi, el devenind suspicios, apatic, pasiv, neîncrezător, retras; astfel, acest tip de indivizi lasă asigurarea necesităților lor de bază pe seama statului. Aceste probleme de ordin psihologic ar trebui să fie plasate pe lista problemelor grave în societatea în tranziție a priori de cele economice sau de alt gen.
- 3) **Fenomenul „spectatorului”** – cetățenii au rolul unui spectator în cadrul procesului politic în transformare, ei așteaptă ca cineva să coboare „de sus” și să le soluționeze crizele din stat. Inițiativa și acțiunea trebuie însă să pornească de la ei; or, democrația presupune un dialog între mase și oficialități cu impuls a priori din partea maselor. Procesul politic în această situație ar trebui să aibă o configurație verticală și să funcționeze în baza principiului „de jos în sus”, unde masele dictează și autoritățile îndeplinesc.
- 4) **Mentalitatea „centru-periferie”** – presupune identificarea statului cu clasa politică de către cetățeni, masele se autoexclud din procesul politic având un caracter dezbinat și atomizat, procesul de autosubestimare ce persistă în cadrul maselor este stimulat de guvernanți. Astfel, guvernanții reprezintă „centrul” de greutate în stat și societatea per ansamblu rămâne a fi o „periferie” liber manipulată și exploatată.

- 5) **Homo economicus** – masele în cadrul procesului politic tranzitoriu au un caracter consumerist, valorile general-umane sunt înlocuite cu cele economice, binele material astăzi aduce confort psihologic unde legile etice și morale sunt totalmente abrogate. Masele așteaptă de la guvernanți garantarea unei stări economice pozitive mai degrabă decât libertatea cuvântului, respectarea legilor, transparență, reprezentativitate, responsabilitate sau corectitudine.

Astfel, tendințele consumatoriste și inexistența societății civile dezvoltă în cadrul maselor un instinct al egoismului negativ care formează noi comportamente politice paradoxale. Dorința de a crea o societate democratică prin activism, energie și interes de la începutul perioadei de tranziție s-a transformat într-un mit unde masele au devenit spectatori la propria existență. Reflexele de supunere și neîncredere din epoca totalitară au supus mentalitatea contradictorie a maselor din spațiul postcomunist. Atomizarea societății și venerarea clasei politice au conturat noi realități politice ce nu sunt defel proprii maselor din spațiul occidental, masele nu se autopercep ca bază a societății, dar ca elemente dirijate de stat, care în cele din urmă nu se autoidentifică cu statul sau cu clasa politică.

Comportamentul politic de masă este influențat de diverși factori, precum: afilierea la un partid, legăturile de familie, relațiile de prietenie, vârsta, religia, ocupația, naționalitatea (sau etnia), locul de reședință, nivelul de educație, convingerile ideologice, nivelul venitului, starea economică generală, statutul social, permeabilitatea la propagandă etc. Astfel, este evident ca masele, pentru a se manifesta ca subiecți activi ai procesului politic în transformare, trebuie să fie la nivel psihologic și material în raport direct cu mentalitatea, cultura și mediul lor de proveniență. Așadar, masele reprezintă un obiect de studiu multidimensional care necesită o cercetare de natură „general-particular-unic”. Aupra comportamentului politic al maselor influențează, după cum am menționat mai sus, un set de factori interni și externi. Dar, adeseori nu există concordanță între ideile și acțiunile maselor, fapt ce se datorează reflexului de „similare” și „duplicitate” ce vine din mentalitatea de tip comunistă.

Evident este faptul că procesul politic tranzitoriu influențează în mod radical dezvoltarea proceselor de natură socială. Transformările de natură socială presupun: adaptarea la noi condiții, trecerea de la o formă de organizare la alta, mutații în cadrul structurii societății, apariția unui mod de gândire diferit, remodelarea comportamentului sociopolitic și modificarea matricelor culturale.

În practica științelor socioumanistice în baza criteriului de dezvoltare a proceselor (fie sociale sau politice) se disting câteva tipuri:

- ✓ *processe direcționate* – acest tip de procese presupune existența unui scop bine conturat spre care se tinde, aceste procese poartă un caracter deschis cu un rezultat cunoscut;
- ✓ *processe nedirecționate* – poartă un caracter haotic, se dezvoltă într-un mod neorganizat, scopul nu este bine definit și rezultatele nu sunt predictibile;
- ✓ *processe reversibile* – aceste procese transformă sistemul într-un mod radical, dar după realizarea sensului sistemul se întoarce la forma și fondul de la care a pornit;
- ✓ *processe ireversibile* – au un caracter finit, orice schimbare este rigidă și conexiunile elementelor nou-create de către procesul metamorfozat cu elementele proprii procesului aprioric sunt nule;
- ✓ *processe dinamice* – aceste procese presupun existența caracterului de dezvoltare și progres, ele se desfășoară doar în direcția cu sens pozitiv; astfel, ele presupun ca fiecare element al sistemului să fie în perpetuă evoluție;
- ✓ *processe statice* – aduc sistemul la o situație de amorfizare, regresul persistă la nivel de sistem și relații interstructurale, procesele de o asemenea natură au un caracter inhibat, izolat și rigid;
- ✓ *processe liniare* – presupun o evoluție sau involuție în cadrul sistemului, poartă un caracter programat și etapizat, pot aduce atât rezultate pozitive, cât și negative;
- ✓ *processe neliniare* – presupun o coagulare treptată a rezultatelor ce se obțin în urma transformărilor care apoi la punctul limită să răbufnească aducând schimbări calitative sau necalitative într-o manieră radicală;
- ✓ *processe ciclice* – sunt procese cu un caracter închis și reprezintă repetarea anumitor scenarii de dezvoltare într-o perioadă limitată de timp;
- ✓ *processe spiralice* – presupun schimbări ciclice și repetabile, cu un caracter static sau dinamic unde la fiecare finalitate de rotație sistemul ajunge la starea inițială, dar de fiecare dată la un alt nivel calitativ.

În realitate, în socium pot exista toate tipurile de procese sus-numite, dar care pot avea un caracter manifest, latent, periodic, spontan. Procesele sociopolitice pot coexista și se pot dezvolta într-o formă fie de activitate în paralel sau prin suprapunere; ele pot fi contradictorii, se pot manifesta în toate aspectele sistemului sau doar în unele domenii. La fel, unele procese pot avea un aport semnificativ recidivând transformări sociale și poli-

tice majore, alte procese se opun sau sunt indiferente față de schimbările ce au loc, unele procese pot purta și un caracter de autoconservare a sistemului.

Toate tipurile de procese sociopolitice sunt purtătoare de anumite funcții, existența lor în formă moderată servește întreg sistemul, dezvoltarea anumitor procese într-o manieră abuzivă, noncoerentă sau spontană ar duce la stabilirea unei situații de criză în socium per ansamblu. În acest context, putem caracteriza procesul de democratizare ca unul: direcționat, ireversibil, dinamic, liniar și spiralic; aceste calificative le putem atribui unui proces de democratizare ideal. Dar, realitatea dovedește că tranzițiile postsovietice sunt de un caracter paradoxal, ceea ce presupune existența și altor subprocesse, ca cele statice, reversibile, nedirecționate etc.

Procesul de democratizare în Republica Moldova este unul de natură tergiversat, deoarece au fost blocate sau au întârziat reformele democratice și cele ale economiei de piață. Situația de criză sociopolitică și economică care persistă pe tot parcursul tranziției face ca Republica Moldova să ducă o politică externă bipolară, ineficientă. Vectorul vestic sau estic în cadrul politicii externe se schimbă în dependență de dispozițiile clasei politice, în special ale șefului statului – V.Voronin. Nivelul declarativ al orientării politicii externe se modifică perpetuu, astfel încât tendința de a fi parte componentă a Uniunii Europene rămâne doar la nivel de „teorie”. Situația instabilă din punct de vedere politic face ca noi să fim priviți cu careva suspiciune și neîncredere de către statele vestice, astfel se lasă amprenta asupra dezinteresului și lipsei de investiții în stat pe parcursul a câtorva ani. Dar, astăzi există un sprijin masiv popular pentru aderarea la Uniunea Europeană, iar reprezentanții poporului au rămas la nivel de realizare a intereselor „private” fără a duce cont de voința poporului. Astfel, drept rezultat, masele se întorc de la politic, în general, și de la guvernanți, în special, ele își pierd încrederea, speranța într-un viitor prosper; ca urmare, se matamorfizează și degradează nivelul de instaurare a democrației.

Pe lângă faptul că masele reprezintă un factor sociopolitic colosal, în paralel ele reprezintă și o dimensiune socioetnică relevantă. În acest context, minoritățile naționale încă din istorie au reprezentat un focar de neînțelegeri și conflicte la nivelul de stat, dar au fost și motive de natură conflictogenă între diferite state. Existența minorităților naționale într-un stat duc la formarea unei societăți agresive, dezintegrată și cu un potențial înalt de manipulare politică. În acest context, nu putem trece cu vederea și cazul țării noastre, care la fel trece printr-o criză profundă de identitate națională și climat agresiv între minoritățile etnice care locuiesc pe acest teritoriu. Republica Moldova este un stat polietic, unde pe lângă populația băștinașă (moldovenii care reprezintă 75,8%) mai locuiesc și alte grupuri etnice: ucraineni (8,4%), ruși (5,9%), găgăuzi (4,4%), bulgari (1,9%) și alte etnii (1,0% – evrei, romi, nemți). Astfel, toate etniile formează baza socială a statului, care, indiferent de apartenența etnică, au dreptul de a se implica în mod egal în viața sociopolitică a statului ai cărui cetățeni sunt.

Problemele care sunt dezbătute vizavi de statutul și privilegiile diferite „de facto” pe care le retrăiesc minoritățile etnice din Republica Moldova sunt:

1) **statutul limbii ruse** este mai avantajat de legislație și clasa conducătoare decât limbile altor etnii (limba ucraineană, limba găgăuză, limba bulgară și limba romilor); în domeniul respectiv se vehiculează cu termenul de „limbă de comunicare interetnică” la adresa limbii ruse, astfel fiind evident faptul că limba rusă este într-un raport privilegiat cu alte limbi ce se vorbesc în Republica Moldova (excepție este limba de stat – moldovenească). Astfel, dacă considerăm că pe teritoriul Republicii Moldova în urma recensământului din 2004 drept ruși s-au identificat 5,9% din populația țării, atunci conflictul interetnic vizavi de statul limbii ruse are un substrat atât teoretic, cât și praxiologic. Prin deducere, putem afirma că orice minoritate etnică poate să pretindă la o echitate între statutul limbii lor și al celei ruse, și vor avea dreptate;

2) **existența clivajului nord-sud** în cadrul diferitelor grupuri etnice, dar, în special, al celui bulgar și găgăuz, se evidențiază problema discriminării geografice; este bine știut că sudul Moldovei este un ținut cu mult mai sărac și mai puțin dezvoltat în comparație cu partea nordică, la fel se știe că în partea de sud trăiesc compact minoritățile bulgară și găgăuză, iar în partea nordică locuiesc dispersat reprezentanți ai minorităților ucrainene, ruse și romi. Astfel că minoritățile din nord au posibilitatea de a se manifesta și de a trăi în condiții mai bune din punct de vedere material;

3) **nonreprezentativitate politică**, ce presupune că în statele cu mai multe grupuri etnice există fenomenul partidelor care apară și protejează minoritățile, fie etnice, religioase sau lingvistice. În Republica Moldova există o mișcare politică „Ravnopravie” al cărei lider politic este V.Klimenko, dar această uniune în mare parte tinde să reprezinte doar grupul etnic al vorbitorilor de limbă rusă. Astfel, putem conchide că grupurile etnice: bulgarii, găgăuzii, ucrainenii și romii nu au formațiuni politice care ar tinde să-i reprezinte în Parlamentul Republicii Moldova;

4) **lipsa dialogului între etnii** – sondajele demonstrează că etniile minoritare din Republica Moldova au tendințe izolaționiste, fapt ce se face observat prin lipsa relațiilor socioeconomice între diferite grupuri etnice. Astfel, datele „Etnobarometrului în Republica Moldova-2005” atestă că există o tendință tridimensională la nivelul relațiilor interetnice, „rușii” se asociază și comunică cu „ucrainenii”; „bulgarii” se văd în relații productive cu „găgăuzii”; „moldovenii” preferă să comunice și să creeze relații socioeconomice cu reprezentanți ai grupului lor.

Acest set de probleme reprezintă motivul crizei de dialog între diferite etnii care duce la instaurarea unui izolaționism în cadrul unui stat unitar cum este Republica Moldova. Or, lipsa unei idei naționale este cauza dezintegrării sociale și duce la un regres social prin atomizarea societății per ansamblu. La fel, o problemă acută este nerespectarea principiului echității; pe lângă grupul etnic rus nu mai există o altă minoritate etnică care să dispună de un set de privilegii echivalent. O altă cauză care influențează asupra comportamentului agresiv în rândul etniilor este problema limbii vorbite. Astfel, participanții la sondaj au afirmat că „limba politicii și administrației este limba moldovenească, pe când limba economiei este limba rusă”.

Toate aceste probleme cu care se confruntă grupurile etnice dau dovadă că legislația privind problemele naționale și relațiile interetnice doar *de iure* este perfectă, dar la nivelul implementării și respectării prevederilor legislative există *de facto* un șir de lacune. În acest context, V.Catarji susține ideea că „democrațiile tinere se confruntă cu „standarde duble” în problema minorităților, cu prescripții normative în privința echității etno-culturale”, opinie veritabilă și în cazul Republicii Moldova, care la fel este catalogată ca o democrație tânără cu multe abateri și paradoxuri.

Dacă unii savanți sunt de părere că etniei ruse îi sunt acordate prea multe privilegii în raport cu celelalte etnii, atunci concomitent există și alte păreri care susțin că în cazul în care „unui grup etnic care constituie 3,5% din totalul populației i se acordă mai mult de 10% din teritoriul național al Republicii Moldova, fapt ce semnifică acordarea unui statut special și privilegiat în raport cu națiunea titulară și restul grupurilor etnice” devine vădit faptul discriminării și nonechității etnice. Evident este și faptul că etnia găgăuză se bucură de un teritoriu anumit și compact, la fel și de o autonomie limitată.

Așadar, putem menționa că dimensiunea etnică are un rol semnificativ în cadrul transformărilor democratice din Republica Moldova. Astfel, putem lansa câteva aspecte etnice definitorii ale comportamentului de masă:

- găgăuzii sunt un grup ce s-a înstrăinat de politica națională de stat, nu sunt deschiși la dialog interetnic, au o rată de participare la alegerile parlamentare din în ce în ce mai joasă, pe când la cele locale se prezintă cu o rată mai ridicată; la fel, grupul etnic se bucură de un șir de privilegii în domeniile economic și cultural;
- bulgarii sunt un grup care acceptă toate etniile, este deschis la dialog interetnic, nu se bucură de privilegii economice și culturale pe care le au găgăuzii;
- rușii și ucrainenii sunt etnii ce locuiesc în zone urbane, preponderent în nordul țării, limba rusă are un statut aparte, iar limba și cultura ucraineană nu este tratată la nivel cu cea rusească, sunt semideschiși spre dialog interetnic;
- romii, evreii sunt etnii numeric mici care nu se bucură de largi privilegii sau autonomii, iar segmentul etnic romii sunt cei mai marginalizați și dezagreați în societatea moldovenească.

În concluzie putem afirma că legislația cu privire la minoritățile etnice din țară nu tratează toate grupurile etnice în mod echitabil. Astfel, unele grupuri etnice se simt lezate, fapt ce influențează în mod direct asupra climatului interetnic și asupra comportamentului politic. Sondajele demonstrează că grupurile etnice sunt înclinate să voteze formațiuni de stânga, deoarece speră la echitate socială și etnică.

În acest context, ar fi oportun ca clasa politică să acorde o atenție deosebită problemei etnice din Republica Moldova. Or, calitatea transformărilor democratice sunt în relație directă cu climatul interetnic din societate. Este anormală situația când o societate este dezintegrată și pasivă din cauza apartenenței etnice. Astfel, o idee națională comună pentru toate grupurile minoritare și o legislație performantă ar putea crea o stare de echilibru în societatea moldovenească.

Transformările democratice ce au loc în spațiul postsovietic au un impact deosebit asupra comportamentului maselor, deoarece masele sunt ca un „întreg de plastilină” care pot fi modelate în conformitate cu scopurile propuse. Dar, nu fiecare clasă politică poate realiza un asemenea proces de metamorfozare a mentalității, culturii și comportamentului politic al maselor. În acest scop mai e nevoie și de o societate civilă reală și eficientă, ceea ce presupune că ea se creează din inițiativa cetățenilor și prin spiritul de organizare și cultură civică. Transformările democratice au un caracter diferit de la stat la stat, ca exemplu fiind Țările Baltice, unde transformările

democratice au dus la crearea societății civile și a unei clase politice profesionaliste într-un timp scurt. În ce privește Republica Moldova, o asemenea evoluție pozitivă este greu de remarcat.

Așadar, scopul acestui articol a fost elucidarea coraportului relaționist „mase–proces politic în transformare–transformări democratice”. În urma cercetării am concluzionat că:

1) coraportul dintre aceste fenomene este bidirecțional, adică din start masele au fost cele care au influențat asupra instaurării unui nou regim care presupune schimbarea totală a întregului sistem prin intermediul procesului politic în transformare; la o primă etapă a tranziției postsovietice masele s-au manifestat ca subiecți activi și influenți ai procesului politic și care, prin urmare, au condiționat aducerea în contextul național a unui șir de transformări radicale care s-au dezvoltat sub vectorul democratizării;

2) la o altă etapă a tranziției deja se observă un pasivism exacerbant al maselor, ele devenind astfel obiect al procesului politic; în acest context, noile transformări democratice dictează comportamentul politic al maselor și calitatea randamentului procesului politic; astfel, noua cale de instaurare a unui regim politic a fost aleasă greșit, plagiată din Occident; iar rezultatele au fost negative, nonproductive și exercită un impact colosal asupra comportamentului politic al maselor; procesul politic a devenit unul cu trăsături evidente ale ilegalității, corupției, clientelismului, haosului și neliniarității;

3) coraportul relaționist dintre aceste fenomene poartă un caracter vertical, care se manifestă prin influența directă a transformărilor democratice atât asupra maselor, cât și asupra procesului politic în transformare; impactul acestor metamorfoze democratice este mai mult unul negativ decât pozitiv, deoarece la alegerea modalității, căii de democratizare a societății per ansamblu nu s-a dus cont de specificul și unicitatea națională; o altă problemă ce împiedică manifestarea maselor ca subiecți activi este existența elitei politice vechi, de sorginte comunistă, care nu permite promovarea noilor valori democratice, dezvoltarea spiritului civic în rândul maselor.

Astfel, putem afirma că doar în cadrul manifestărilor ce au derulat la începutul perioadei de tranziție masele au dat dovadă de forță de convingere, unitate și mare interes față de viitorul țării, în rest ele se manifestă periodic în cadrul campaniilor electorale, unde sunt pasive și indiferente. În acest context, transformările democratice sunt dictate și direcționate de sus, de clasa de guvernare care nu este una profesionistă, tehnocrată sau empatică, ci este condusă de realizarea intereselor de ordin îngust, fie personal sau de grup. Cu asemenea clasă politică și procesul politic în transformare ce derulează în stil retardat, fiind influențat și în prezent de mecanisme totalitare; astfel, este dificil a aprecia calitatea transformărilor democratice. Pentru soluționarea acestei situații este nevoie de instaurarea unei elite tehnocrate, de construirea societății civile, de susținerea și promovarea segmentului social „tinerii”, care este atât de vulnerabil la schimbările haotice ce persistă în societatea post-comunistă. Masele ar trebui să se manifeste activ în cadrul procesului politic prin intermediul mecanismelor pe care le deține o societate civilă sănătoasă, dar existența ei în stare embrionară nu permite influența și nici controlul asupra procesului politic și nici asupra naturii transformărilor democratice.

Bibliografie:

1. Anghel E. Legea Republicii Moldova cu privire la drepturile minorităților naționale: între deziderat și realitate // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII / Coordonator V. Moșneaga. - Chișinău: CE USM, 2000.
2. Cantarji V. Transformările sociale și conștiința de sine a grupurilor etnice din Republica Moldova / Institutul de Politici Publice, Etnobarometrul în Republica Moldova. - Chișinău: Gunivas, 2006.
3. Catană V. Legislația Republicii Moldova în domeniul problemelor naționale și relațiilor interetnice / Institutul de Politici Publice, Etnobarometrul în Republica Moldova. - Chișinău: Gunivas, 2006.
4. Козырев Г.И. Социальные процессы и изменения // СОЦИС. - 2005. - №3 (251). - С.115.
5. Гаджиев К.С. Политология: Учебник. - Москва: Логос, 2005.
6. Iluț P. Valori, atitudini și comportamente sociale. - Iași: Polirom, 2004.
7. Munteanu I., Chifu I., Frunțașu I. Moldova pe calea democrației și stabilității. Din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice. - Chișinău: Cartier, 2005.
8. Neculau A. Manual de psihologie socială. - Iași: Polirom, 2003.
9. Notă informativă cu privire la totalurile Recensământului populației din 2004 // Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova / Coordonator V. Valcov, 04.04.2006, Versiunea electronică: <http://www.statistica.md>. accesat 9 noiembrie 2006.
10. Philip D. Pentru ce s-a luptat în Europa de Est? // Vocea Civică. - 1999. - Nr.6 (27).
11. Sava I.N. Zece ani de tranziție în Europa de Est. - București: Editura Fundației Culturale Române, 2000.

Prezentat la 09.07.2007

FEMINISMUL ȘI IMAGINEA FEMEII ÎN POLITICĂ

Aurelia PERU, Elena HODENCO*

Catedra Științe Politice și Educație Civică

*Universitatea Agrară de Stat din Moldova

L'étude évoque le concept du féminisme, les sources et les performances détenues par les mouvements féministes aux Etats Unis et en France. On traite des stratégies de création de l'image publique pour les femmes dans le contexte des compétitions politiques. Les auteurs proposent une analyse de l'image de la soi disant „non-femme politique” - symbole du marché politique moldave, s'appuyant sur l'exemple des politiciennes I. Gorea-Costin et V. Pavlicenco.

Imaginarul câmpului politic este astăzi completat de așa-numitele feministe – suport și oglindă pentru miturile masculine – sau „non-femeia politică”^{*} [1]. Situația femeii în viața privată și publică rămâne a fi o preocupare constantă. Abordarea rolului femeii în politică are tangențe tot mai des cu doctrina feminismului în lumea contemporană. Unul dintre autorii care a încercat să ofere o privire de ansamblu asupra raportului dintre feminism și ideologie este filosoful britanic Michael Freedon. Potrivit considerațiilor filosofului britanic, feminismul se deosebește de doctrinele tradiționale prin faptul că nu se preocupă de aranjamentele politice și sociale general-umane, ci de problemele și scopurile femeilor. La care feminismul fundamental răspunde: problemele femeilor nu sunt personale, ci politice – „Ceea ce este personal este politic!” [2]. În societățile occidentale, feminismul are o construcție teoretică solidă și o reprezentare puternică în dezbaterea publică. Feminismul înseamnă propulsarea femeii în prim-plan – ameliorarea și extinderea rolului femeilor în societate, sprijinirea ei în obținerea unui rol social superior, acordarea de șanse în acest sens și relevanță socială. Conceptul de feminism a cunoscut diferite interpretări, concretizându-se în esență în emanciparea femeilor sub aspect intelectual, moral, economic, social politic sau instituțional. În ipostaza sa culturalizantă, feminismul presupune emanciparea intelectuală a femeii, ridicarea nivelului de educație și instrucție, accesul la știință, învățământ, artă și cultură în proporție egală cu bărbații. Din această perspectivă, feminismul a fost definit ca o aspirație a femeilor culte din întreaga lume către o viață nouă în favoarea sexului lor și în totală egalitate cu viața publică a bărbaților [3]. Sub aspect politic, feminismul implică participarea femeii la conducere. Excluderea ei din viața publică, echivalentă cu excluderea unei jumătăți a națiunii, devine o imposibilitate: intrarea femeii în viața de conducere a statului apare ca ceva firesc. Lupta femeilor pentru realizarea acestui drept – feminismul – încetează a mai fi privită ca o glumă intelectuală sau ca o insurecție [4]. Aceasta implică acordarea dreptului de vot femeilor, cerință care a devenit suportul mișcării feministe engleze.

Corectitudinea politică și feminismul. Emmeline Pankhurst este cea care s-a aflat în fruntea mișcării pentru egalitatea sexelor în Anglia anilor 1898-1918. Ea a pledat pentru unitatea socială și politică a femeilor. Mișcările feministe s-au amplificat în 1910 – SUA (Alice Paul), România – abia în 1945 [5].

Pe plan internațional, feminismul se cristalizează în Franța la sfârșitul secolului XVIII. Revoluția franceză de la 1789, în pofida numeroaselor sale trăsături progresiste (suveranitatea poporului, drepturi civile, egalitate în fața legii), a avut un efect extrem de conservator asupra femeii. Mulți dintre revoluționarii francezi asociau femeia cu slăbiciune, corupție, fragilitate. Republicanii francezi nu au extins drepturile și libertățile nou dobândite și asupra femeilor. Mai mult, revoluția a provocat un cult al virtuții. Dominația virtuții instituită de Robespierre presupunea că femeile ideale trebuie să fie „niște clocoitoare pasive”. Femeile trebuiau să dea naștere la copii în numele revoluției. Existau placarde și sloganuri de genul: „*Cetățence! Dați Patriei Copii!*”, „*Acum e vremea să faceți un copil!*” [6]. Este paradoxal faptul că la prima sa etapă revoluția a avut un simbol feminin – simbolul Republicii a fost Marianne. În cele din urmă, Marianne a fost înlocuită cu imaginea lui Hercule, care simboliza virilitatea specifică suveranității.

Asocierea femeilor cu conservatorismul cultural și politic a determinat excluderea lor de la sufragiul general din 1848. Femeile din Franța nu au căpătat dreptul la vot decât după cel de-al doilea război mondial.

* Non-femeia politică încheie gala „statului-spectacol”. Aceasta este o parodie feminină a bărbatului autoritar. Astfel, vedeta politică feminină își atribuie diverse roluri – de la mamă (Indira Gandhi), fiică (Benazir Buttho) sau chiar nepoată (Alexandra Mussolini) până la „doamna de fier” (Margaret Thatcher). Acestea se doresc un prieten al tuturor și un susținător al celor aflați în suferință.

Mișcările feministe au luptat pentru a schimba atitudinea societății față de femeie, pentru dreptul la vot. Dreptul la vot însemna:

- egalitate între sexe,
- dreptul la opinie,
- dreptul la gândire liberă,
- dreptul la decizie,
- dreptul de a fi ascultat.

Politizarea mișcării feministe la scară internațională este și consecința impactului acesteia cu mișcarea socialistă, ce și-a încorporat problematica feminisă, accentuându-i semnificația socială și politică. Astfel, deseori, militantismul feminist era antrenat în lupta pentru revendicări social-economice și politice generale.

Emanciparea femeii era o componentă esențială a revoluției socialiste. Bolșevicii erau susținuți de femei spălătorese, slujnice, muncitoare în industria textilă, soțiile soldaților. Concepțiile lui Lenin despre revoluție, femei și egalitate au fost exprimate uneori în termeni destul de duri: „*Femeia continuă să fie un sclav domestic, deoarece meschina muncă în gospodărie o gătuie, o tâmpește și o degradează... Noi vrem ca femeile care muncesc să obțină egalitate în drepturi cu bărbații care muncesc nu numai juridic, ci și în viața reală*” [7]. Revoluția bolșevică a fost o sursă de inspirație pentru mișcările feministe din întreaga lume. Feminismul a cunoscut trei valuri evoluționiste:

- ✓ primul val – mijlocul sec. XIX – începutul sec. XX – marcat de lupta pentru obținerea drepturilor politice;
- ✓ al doilea val – anii 60-70 ai sec. XX – marcat de lupta feminisă pentru egalitate în toate domeniile: educație, economie, probleme sociale, familie etc. [8];
- ✓ astăzi datorăm feminismului dreptul la vot al femeilor, dreptul de participare la viață politică, dreptul la proprietate, dreptul la divorț, salarii egale pentru muncă egală, dreptul la avort, ideea unui sistem instituționalizat de îngrijire a copiilor, protecția socială, refugii pentru femeile victime ale violențelor în familie.

Imaginea femeii în politică. În pofida performanțelor politice și activismului manifestat de femei, lansarea femeii într-o competiție electorală presupune totdeauna un risc pentru întreaga echipă și anumite dificultăți și ambiguități legate de elaborarea unor strategii de imagine. Societățile tradiționale sunt mai reticente față de implicarea femeii în activitatea politică. Din acest considerent, în opinia strategilor de campanii politice, femeile reprezintă „un potențial enorm neexploatat” în competițiile politice. Doamnele din sfera politică trebuie să însușească o lecție dură: pentru a deveni actor politic trebuie să renunți la multe și să te expui într-o lume dură, cumplită. Acestor reguli de joc trebuie să li se conformeze și femeile. În una din emisiunile difuzate de postul de televiziune RTR unul din liderii dreptei politice din Rusia, Irina Hakamada, afirma că femeii-politician i se impun exigențe mult mai mari: spre deosebire de bărbatul politic, ea este comparată cu modelul ideal al femeii.

Promovarea femeii pe scena politică constituie o sarcină dificilă pentru creatorii de imagine în sfera PR-ului politic. De regulă, se consideră că procesul de creare a imaginii publice pentru un lider de gen feminin presupune „reducerea” calităților pur feminine, adică o vualare a feminității. Politica solicită indici ai masculinității: virilitate – pentru liderul care fascinează, înțelepciune – pentru tatăl patriarhal, carismă – pentru omul obișnuit și toate împreună – pentru liderul-salvator. Adică, „politica nu are chip feminin”, după cum spune o maximă.

Femeia politică trebuie să depășească un anumit prag virtual, ea nu poate fi comparată cu bărbatul politic, ea trebuie să depășească stereotipurile existente și să devină un anti-model al ființei sale. Dacă bărbatul politic își însușește calitățile masculinității, femeia politică este obligată să se debaraseze de calitățile feminității. Ea păstrează un rol masculin, exagerând chiar în fermitatea de care trebuie să dea dovadă. Valoarea feminității devine o non-valoare în cazul femeii politice, deoarece ea poate fi bănuită de slăbiciune. Astfel, s-a impus un nou concept de valoare – „*femeia de fier*”, care întruchipează curaj politic, fermitate, decizie, duritate.

Astăzi ipoteza despre *non-femeia politică* poate fi dezbătută atunci când se invocă, bunăoară, elementul vestimentar. Edificatoare în acest sens sunt exemplele fostului premier ucrainean, Iulia Timoșenko, care a devenit și un *brand* al modei ucrainese. Cosița premierului, devenind nu doar un simbol politic, dar și un element de modă națională. Socialista Ségolen Royal, de asemenea, a abordat pe parcursul campaniei electorale (2007) o ținută vestimentară cochetă, degajată, tipic franceză: fuste până la genunchi, stofe în buline, sacouri scurte pe talie, albe și roșii, păr căzând lejer pe umeri. Secretarul american de Stat Condolisa Rise a schimbat opinia despre ținuta vestimentară de protocol în mediul politicianilor de talie internațională, abordând un stil propriu de ținută vestimentară – pantofi eleganți pe tocuri ascuțite și fuste cloș.

În anul 2007 printre cele mai influente femei în sfera politicii se consideră: Angela Merkel (RFG), Condolisa Rice (SUA), M. Bachelet (Chile), Vaira Vike-Freiberga (Letonia), Finlanda Taja Halonen (Finlanda).

Angela Merkel – „Doamna de Fier” a Germaniei. Presa, în special cea britanică, frecvent o numește „un pic de Margaret Thatcher și un pic de Tony Blair” sau „Margaret Thatcher a Germaniei”, inclusiv din considerentul că ambele fac parte din partide conservatoare. În 2002, fiica pastorului protestant din estul Germaniei devine președinte al Uniunii Creștin-Democrate (CDU). Victoriile CDU la nivelul landurilor i-au consolidat reputația Angelei Merkel. În urma alegerilor anticipate din 18 septembrie 2005, după dizolvarea parlamentului de către președintele german Hort Kohler, ea a devenit candidatul din partea alianței CDU-CSU la funcția de cancelar federal. La 22 noiembrie 2005, cu 397 de voturi pro, 212 contra și 12 abțineri în Bundestag, Merkel devine prima femeie Cancelar Federal, iar dreapta politică preia puterea de la centrul-stânga politică – coaliția „roșu-verde” (PSD plus Verzii).

Noul cancelar s-a arătat atras de poziția americană, optează pentru o separare mai tranșantă între problemele și activitățile NATO și cele ale Uniunii Europene [9]. Iar conform unui studiu realizat de prestigioasa revistă Forbs, Angela Merkel conduce în topul celor 100 cele mai puternice femei din lume.

Politica promovată de noul Cancelar Federal a căpătat denumirea de „Politica pașilor mărunți”, adică aplicarea moderată a reformelor, fapt criticat deja de partenerii de coaliție. Pe cât privește politica externă, ea a contribuit la schimbarea accentelor în politica europeană – de la cea ce s-a numit „euro-continentalism” sau „neo-golism” spre „euro-atlantism”. După cum au observat majoritatea comentatorilor politici, în ultimii ani, ex-Cancelarul german Gerhard Schröder, împreună cu ex-Președintele Franței, Jacques Chirac, a optat pentru un concept neo-golist despre Europa, care dorește să-și construiască identitatea în opoziție cu Statele Unite ale Americii [10]. Angela Merkel reprezintă un nou tip de politică la Berlin, o dreaptă cu admirație față de lumea anglo-saxonă. În ceea ce privește relațiile cu America, ea încearcă să le îmbunătățească, dar va trebui să muncească mult. Are o atitudine pozitivă față de Președintele american George Bush și politica acestuia în Irak. Nu puține sunt vocile care afirmă că Merkel va aduce Germania în epoca Kohl, când aceasta era partenerul principal al SUA în Europa.

A avut o frumoasă prestație în timpul deținerii de către Germania a președinției în UE, îndeosebi în ce privește elaborarea noului text al Constituției Europene. Modelul Merkel este modelul „non-femeii” în politică: sobritate, fermitate, luciditate.

În opinia noastră, galeria modelelor de „non-femei politice” continuă cu Michelle Bachelet, prima femeie Președinte a statului Chile (alegerile din 2006). Sloganul central electoral al socialistei Bachelet în timpul campaniei electorale a fost: „Sunt cu tine!” Presa a supranumit-o „neconvenționala Michelle”, iar oponenții politici contribuiau și ei la scandalizarea opiniei publice, punând accentele pe biografia candidatei în felul următor: „Ateistă, socialistă, divorțată, femeie!”

Este o mostră indubitabilă a feminismului sec. XXI. Într-o țară cu populație majoritar catolică, Michelle este mamă celibatară, și-a crescut singură cei trei copii proveniți din două căsătorii. Deși de profesie medic-pediatru, fiica unui general de aviație mort în timpul dictaturii lui Pinochet, în perioada dintre 2002-2004 a fost prima femeie din America Latină cu portofoliul de Ministru al Apărării. În această postură ea a știut să se apropie de societatea civilă, fapt ce i-a adus popularitatea de care se bucură în prezent. Imediat după alegeri, Michelle anunța că va crea un „guvern paritar”, jumătate din membri fiind femei.

Feminism versus feminitate. Probabil, va încerca să-și etaleze nu doar fermitatea bărbătească, dar și feminitatea sa și senatoarea americană, fosta primă doamnă a SUA, candidatul democrat pentru cursa prezidențială Hillary Clinton. Conform agenției Mediafax, creatoarea de modă italiană Donatella Versace a sfătuit-o pe Hillary să nu mai poarte pantaloni în timpul turneelor pre-electorale, ci să aleagă fuste și rochii până la genunchi: „Este femeie și trebuie să demonstreze acest lucru” [11]. Feminismul însă, care a luat amploare la mijlocul anilor '60 în SUA, a lăsat o amprentă puternică și asupra doamnei Clinton. Psihologii consideră că femeile europene sunt mai degajate, mai feminine și au încredere mai mare în puterea feminității lor. Pe când americancele, dimpotrivă.

Începându-și turneul său pre-electoral în statul Iowa, la 28 ianuarie 2007, senatoarea de New York a declarat că a venit momentul ca o femeie să fie aleasă președinte și că americanii sunt pregătiți să aibă o femeie la conducerea Biroului Oval. Un sondaj publicat de „Time Magazine” la finele anului 2006 arăta că 47% dintre electorii americani ar vota la președinție pentru senatorul democrat Hillary Clinton. În campania electorală pentru Congresul american fosta primă doamnă a acumulat cel mai mare buget, ea cheltuind în timpul campaniei aproape 30 mln. dolari SUA.

Mesajul senatoarei americane este unul clar și categoric. Hillary Clinton, bunăoară, se pronunță în favoarea retragerii soldaților americani din Irak. Deși în 2002 vota pentru autorizarea războiului și sugera că militarii americani ar putea rămâne dislocați mai mult timp în regiunea de conflict. În alt context, senatoarea democrată îl acuză pe șeful administrației republicane, George Bush, de faptul că pune propria ideologie conservatoare mai presus de interesele americanilor prin a doua respingere a proiectului legislativ de cercetare medicală a celulelor embrionare.

H.Clinton a devenit deja „ținta” unei contra-publicității politice destul de dure și lipsite de scrupule. Deci, regulile de joc politic rămân aceleași și pentru reprezentantele sexului feminin – intoleranța și impertinența adversarilor. Senatorul democrat de culoare, Barack Obama, a postat pe site-ul *You Tube* un spot electoral în defavoarea rivalei sale. Spotul se numește „*Hillary 1984*” și are ca temă clipul Apple Computer din 1984*. „*Hillary 1984*” este considerat de experți drept un punct de cotitură pentru publicitatea electorală. Spotul de 74 de secunde ar putea fi cel „mai uimitor și creativ” realizat pentru un candidat la Casa Albă în actuala campanie. În noul spot femeia are inscripționat pe tricou sloganul candidatului său, iar figura de pe ecran care va fi distrusă în final îi aparține lui Hillary Clinton.

Ségolène Royal, spre deosebire de candidatele la care ne-am referit mai sus, a exploatat la maximum carisma feminității sale. Mesajul electoral fiind unul care invocă fermitate și elan bărbătesc, iar sloganul central „*Franța fără deficit!*”. Candidatul Partidului Socialist, care a încercat să elaboreze și să se conducă conform modelului strategic al imaginii de lider „*mamă bună*”, în mediile de opoziție a fost supranumită „*cucoana socialistă*”. Tactica de poziționare este foarte simplă: ineditul unui mandat „feminin” la Elysée. S-a lansat pe piața electorală lansând așa-numitul „*Pact prezidențial*”. Propunerile expuse în Pact au fost elaborate în urma întâlnirilor cu alegătorii și a dezbaterilor naționale în cadrul acestora. Cele 100 de propuneri având drept obiectiv transformarea Franței într-o „țară mai puternică și mai corectă. În cadrul Congresului de lansare, S. Royal și-a ținut discursul timp de o oră și treizeci de minute în fața a peste 10000 de susținători. „O profundă criză economică și morală – iată ce moștenire ne lasă dreapta politică”, – a declarat la acest for candidata socialistă. Printre *propunerile fundamentale* ale candidatei socialiste au fost: creșterea cu 5% a pensiilor mici (în condițiile în care 7 milioane de francezi trăiesc sub pragul sărăciei); săptămâna de lucru de 35 de ore; creșterea salariului minim pe economie la 1500 de euro; fonduri suplimentare pentru formarea profesională; alocații de autonomie pentru tinerii aflați în căutarea unui loc de muncă (23% din tineri nu-și pot găsi un loc de muncă); un statut special pentru cei aflați la prima angajare; creșterea puterii de cumpărare a francezilor; reducerea numărului de ministere; asigurarea condițiilor decente de locuit pe durata vieții pentru toți francezii.

Socialista Royal a comis însă, din start, mai multe gafe de PR electoral. Lucru pe care nu l-au scăpat din vedere oponenții politici. Cea mai mare problemă pentru Royal, spre deosebire de Hillary Clinton, a fost crearea unui profil consistent pe plan extern. Însă, nici turneul electoral internațional întreprins nu i-a adus mult succes. În contextul strategiilor de politică externă, Royal afirmă: „*Vrem o lume multipolară, nu o lume a unei supraputeri, care să decidă pentru restul lumii*”. În urma vizitei întreprinse în Republica Populară Chineză, simpatica doamnă a devenit obiectul unor mesaje negative cu valoare anecdotică. Doamna Royal a fost victima unei erori de traducere la Ministerul de Externe, fiind numită „domnul Royal”. În plus, președintele francez Jacques Chirac, la insistența jurnaliștilor, a comentat astfel vizita în China: „A decurs bine, nu-i așa? Chinezii sunt oameni simpatici”. Mesaj din care se desprinde superficialitatea turneului internațional al candidatei socialiste și care îi completează imaginea de „*cocoană socialistă incompetentă*”. Mai mult, Ségolène nu a fost susținută nici de elita intelectuală franceză, care, de obicei, reprezintă votanții fideli ai socialiștilor. Întruniți în saloanele pariziene, aceștia au dezavuat-o public pe Segolene Royal, declarând că îl sprijină pe Sarkozy și că „stânga franceză e îmbolnăvită de propriul narcisism”. Vedem, prin urmare, că exigențele electoratului în cazul unui candidat de gen feminin sporesc vădit.

Pe de altă parte, Ségolène Royal nu a avut o poziție bine definită nici în problemele europene, declarațiile sale fiind vagi: „*Vreau ca Europa să se ridice. Trebuie să reconstruim Europa în punctele unde afectează cetățenii*”, a declarat ea, comentând respingerea Constituției Europene în 2005. „*Trebuie să construim o Europă a oamenilor, care să reușească să lupte împotriva șomajului, împotriva vieții scumpe, împotriva tuturor formelor de sărăcie*”. Ea pledează pentru o Europă care să nu fie „naivă”, care să știe să-și apere economia. „*Uniunea Europeană nu trebuie să fie deschisă oricărui vânt al liberalismului distrugător, dar*

* Controversatul spot Apple difuzat prima dată în timpul competițiilor super Bowl din 1984 prezintă aceeași tânără atletă blondă, care aleargă cu un ciocan spre un ecran, unde este vizibilă figura unui Big Brother amenințător adresându-se discipolilor.

nici să-și închidă frontierele”. În legătură cu problema aderării Turciei la UE, Ségolène Royal a declarat ca părerea sa în această chestiune este „cea a francezilor”, lucru care a atras numeroase critici. Ulterior, a precizat că i se pare necesar ca francezii să se exprime prin referendum asupra acestui subiect.

Feminismul pe piața politică autohtonă. Pentru prima dată după declararea independenței, în Republica Moldova o femeie s-a lansat în competiție electorală în anul 1996 – anul alegerilor prezidențiale. Aceasta a fost directoarea liceului „Mircea Eliade”, văduva primului primar democratic al Chișinăului Nicolae Costin (1990-1995), cunoscut ca un promotor consecvent al valorilor naționale. Iuliana Gorea-Costin s-a poziționat pe scena politică grație amplelor mișcări de protest studențești din acea perioadă. În urma scrutinului, candidatul independent Iuliana Gorea-Costin a obținut un „scor de consolare” – 0,64% pe țară și 0,73% în Chișinău și funcția de ambasador al Republicii Moldova la Strasbourg. În iulie 2005 I. Gorea-Costin, președinte al Asociației Europene de strategii politice, diplomat cu grad de ambasador extraordinar și plenipotențiar, a participat în calitate de candidat independent în cursa pentru fotoliul de primar al municipiului Chișinău. A obținut în primul tur de scrutin 4,95%. Pe 24 iulie a refuzat să participe.

Modelului „non-femeii politice” s-a pliat excelent și Doamna Zinaida Greceanîi, Ministru al Finanțelor, candidata din partea Partidului Comuniștilor la funcția de primar al municipiului Chișinău, alegerile din 10/24 iulie 2005.* Imaginea strategică a Dnei Greceanîi a fost cea de „femeie gospodină și punctuală”. Calități cu care este dotată și grație cărora ar putea gestiona gospodăria municipală. Astfel, într-un spot publicitar candidata apare într-un cadru familial, într-o bucătărie amenajată cu gust și într-o ordine excelentă, mai apoi o vedem la masa de lucru din oficiul Ministerului. Ideea – omul potrivit la locul potrivit, iar „ordinea” de la masa de bucătărie și de la biroul de lucru ministerial se poate „transfera” și în biroul edilului capitalei. Sloganul central al campaniei consolidează această strategie: „Putere onestă – ordine în oraș!”; „Orașul tău – casa ta – familia ta” fiind cuvintele-cheie din platforma electorală a Dnei Zinaida Greceanîi.

Una dintre cele mai active femei în viața politică din Moldova este considerată, în opinia noastră, parlamentara Vitalia Pavlicenco. Președintele Partidului Național-Liberal din Moldova, înregistrat în februarie 2007, continuă galeria „non-femeii” în politica moldovenească.

S-a poziționat ca unul dintre cei mai activi și critici reprezentanți ai opoziției democratice. Astfel, parlamentara Pavlicenco nu a ezitat să-l acționeze în judecată pe președintele Vladimir Voronin, pe care îl acuza de faptul că i-a lezată onoarea, demnitatea și reputația profesională, cerându-i despăgubiri morale de 500 mii de lei. Într-o emisiune televizată difuzată de postul de televiziune NIT Voronin a declarat: „La recensământul din 2004 numai 2,1% s-au declarat români. Eu i-am spus și lui Băsescu că 15 ani ați finanțat nu se știe pe cine. Cât ați băgat voi în acești moldoveni români – Pavlicenco care iese la microfon, Dabija de la „Literatura și arta” – toți acești români ai noștri trecuți de urgență din PCUS și KGB în români...” [12].

Este unul dintre puținii lideri politici care și-a lansat propria pagină web- www.pavlicenco.eu. „Sunt Vitalia Pavlicenco și mă aflu în politică de 15 ani. Dețin a doua oară mandatul de deputat și reprezint PNL” [13] – așa își salută deputata alegătorii.

În spectrul politic moldovenesc Vitalia Pavlicenco este cunoscută, în special, ca o militantă întru promovarea valorilor național-liberale. În acest sens, doamna „de fier” a politicii moldovenești s-a afirmat și în timpul competiției electorale pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău din partea Partidului Național-Liberal. Traectoria carierei sale politice este marcată de funcțiile de deputat în Parlamentul Republicii Moldova (1998-2001, 2005-prezent), secretar al Comisiei pentru securitatea statului și ordinea publică, vicepreședinte al Comisiei pentru Buget și Finanțe, membră a grupului parlamentar, delegat la Adunarea Parlamentară NATO (membră a Comisiei economice și a Comisiei pentru securitate), membră a grupului moldo-spaniol de cooperare interparlamentară, membră a Comisiei pentru politica externă și integrarea europeană. Cea mai recentă realizare politică a sa este însă lansarea Partidului Național-Liberal, al cărui președinte este în prezent.

Mesajul Vitaliei Pavlicenco în scrutinul pentru municipiu a fost axat pe promovarea Proiectului Uniunii Interstatale România-Republica Moldova. Sloganul central: „Libertatea e aproape!”. S-a poziționat și în această competiție printr-un mesaj pro-național și pro-unionist, printr-o retorică generală combativă și ofensivă. Imaginea strategică a Vitaliei Pavlicenco este imaginea unui politician combativ, anti-comunist, pro-occidental și pro-român. Pavlicenco reprezintă materializarea doctrinei feministe în solul politicii moldovenești.

* În primul tur de scrutin Z.Greceanîi a obținut 50,15% , în turul II – 87,78%. Alegerile au eșuat însă din cauza absenteismului electoratului – 19,7% în turul II, 27% – în turul I.

Prin urmare, femeia, ca actor politic, reprezintă un subiect destul de dificil pentru ingineria de imagine. Schema după care se elaborează o astfel de imagine presupune, de regulă, reducerea caracteristicilor pur feminine. Unii consilieri de imagine recomandă chiar acceptarea unei coafuri mai „bărbătești”; pe cât privește meseria, ideală ar fi o meserie „bărbătească”. Aceasta, probabil, din considerentul că psihologia maselor este una conservativă. Ea concepe femeia ca fiind „ocrotitoarea căminului familial”, dar nu ca pe un „vânător” politic. Prezintă interes faptul că, într-o campanie politică, femeile nu pot conta pe susținerea masivă din partea reprezentantelor sexului frumos, care au de cele mai dese ori alte preocupări decât politica. Întrucât bărbații rămân a fi deocamdată cei mai mari consumatori de informație politică, se consideră binevenită accentuarea trăsăturilor feminine, nu doar feministe în timpul unor exerciții de imagine a femeii în politică.

Femeia-politică nu poate fi niciodată impulsivă, chiar dacă circumstanțele o pot provoca. Impulsivitatea este o calitate „feminină”, ea trebuie categoric ascunsă. Diversitatea arsenalului de tehnici de negocieri și discuții politice – în cazul unei femei – trebuie să se fundamenteze pe o analiză clară, profundă, pentru că participă la realizarea unor politici publice, ca fiind un „jucător” integral. În ajunul unei întrevederi cu un omolog politic, o femeie politician trebuie să-și elaboreze premeditat nu doar replicile și tezele centrale, dar chiar și privirea, gesturile. Se cere un anumit artistism, care se prețuiește mult în politică. (Este cazul doamnei Thatcher în timpul întâlnirilor cu M.Gorbaciov [14]).

Conform conceptelor moderne despre imaginea femeii în politică, aceasta – pentru a deveni un ideal – trebuie să combine calitățile feminine cu cele de virilitate bărbătească. Anume așa s-a poziționat pe scena politică conservativista Margaret Thatcher. De exemplu, fiind premier, ea continua să calce cămășile feciorului său – lucru mediatizat de presa britanică. Astfel de caracteristici influențează pozitiv asupra creării imaginii individuale, pulsative a femeii în politică.

Uneori, însă, aceste elemente inerente imaginii publice pot deveni extravagante, exagerate și pot afecta imaginea actorului politic de sex feminin. De exemplu, într-un reportaj televizat, difuzat de postul Moldova I, apare într-o ipostază „originală” ex-speakerul legislativului, liderul fracțiunii comuniste Eugenia Ostapciuc. Doamna parlamentară, cu un teu în mână, spală podelele în chiliile de la mănăstirea Curchi, ale cărei lucrări de reconstrucție sunt luate sub patronatul Președintelui Parlamentului Marian Lupu. Acest fragment s-a părut prea populist în cazul promovării imaginii femeii-lider comuniste. Orice exagerare însă poate fi fatală pentru o campanie de imagine, mai ales dacă protagonistă a campaniei este reprezentanta sexului frumos.

P.S. În Republica Moldova, actualmente, femeile sunt promovate și protejate prin intermediul numeroaselor ONG-uri ce vizează mai multe domenii de activitate. Este înregistrat forul *Organizațiilor de Femei din Republica Moldova, președinte – ex-parlamentara Elena Burcă*. Activează mai multe organizații pentru femei: în domeniul social – *Asociația de protecție socială a femeilor, Asociația femeilor de afaceri „CRISTAP”*; în domeniul gender – *Clubul femeilor întreprinzătoare, Asociația Femeilor din Republica Moldova, președinte – Ludmila Scalnii*; în domeniul drepturilor omului – *Societatea de Planificare a Familiei*; în domeniul politic – *Clubul politic al femeilor 50/50, președinte – ex-parlamentara Ecaterina Mardarovici etc.*

Referințe:

1. Schwartzberg Roger-Gerard. Statul-spectacol sau Eseu asupra și împotriva star-sistemului în politică. - București: Scripta, 1995, p.234.
2. Frunză M. Feminism ca/și ideologie // Journall for the study of Religions and ideologies. - 2003. - No.6. - P.4-44.
3. Bogdan E. Feminismul. - Timișoara, 1926, p.5.
4. Calypso C.B. Problema feminismului. - București, 1920, p.6.
5. Bock G. Femeia în istoria Europei. - Iași: Polirom, 2002, p.23.
6. Calypso C.B. Problema feminismului, p.11.
7. Foran J. Teoretizarea revoluțiilor. - Iași: Polirom, 2004, p.145-174.
8. Miroiu M. Drumul către autonomie. Teorii politice feministe. - Iași: Polirom, 2004, p.34.
9. Tăbăran D. Doamna de Fier a Germaniei // Cadran politic. - 2006. - Nr.31.
10. Dungaci D. Moldova pe calea democrației și stabilității. - Chișinău: Cartier, 2005, p.160.
11. „Evenimentul zilei”, 9 februarie 2007.
12. „Timpul”, 4 aprilie 2007.
13. www.pavlicenco.eu
14. Нормайр А. Диктаторы в зеркале медицины. - Ростов-на-Дону, 1977, с.234.

Prezentat la 08.08.2007

TRĂSĂTURILE, COMPONENTELE ȘI ETAPELE ELABORĂRII STRATEGIEI POLITICE

Anatolie POPOVICI

Catedra Științe Politice și Educație Civică

In the article the author tells us about the strategy of the political parties. The subject developed by the author is actual through the place and role of political parties in electoral companies. For studying this subject the researcher used a large variety of literature, especially literature in English and Russian.

În conceperea și fundamentarea activităților partidelor un rol esențial îl au strategiile elaborate de către subiecții politici. Schimbării concepțiilor privind formațiunile politice, în general, și partidele, în special, i-a corespuns abordarea diferită a strategiei. Primii care au punctat importanța deosebită a strategiei, în ordine cronologică, au fost: Alfred Chandler, Kenneth Andrews, Igor Ansoff, G.Hofer, D.Schendel, Brian Quinn, Henry Mintzberg și Michael Porter. Cele mai recente definiții ale strategiei sunt prezentate de către cercetătorul ucrainean Gheorghii Poceptov astfel:

- ✓ strategia ca o percepție, prin care desemnează un curs prestabilit de acțiune, pentru a soluționa o situație;
- ✓ strategia ca o schiță sau un proiect ce constă într-o manevră menită să asigure depășirea unui contracandidat sau oponent;
- ✓ strategia ca un model ce stabilește o structură de acțiuni consistente în plan comportamental;
- ✓ strategia ca o poziționare a partidului ce rezidă în mijloacele de identificare a locului pe care acesta îl are în mediu său, cel mai frecvent pe „piața politică”;
- ✓ strategia ca o perspectivă ce implică nu numai stabilirea unei poziții, dar și o anumită percepere a realității ce se reflectă în acțiunile sale, vizând societatea, tehnologiile electorale etc. [1].

O explicație a noțiunii de strategie o putem găsi în dicționarul politic, elaborat de Sergiu Tămaș. El susține că cuvântul „strategie” provine de la două cuvinte grecești: „*stratos*”, ceea ce în traducere înseamnă „armată” și „*agein*” ~ „a conduce”. Este un termen ce provine din practica militară, dar folosit și în alte domenii (politică, economie, management etc.) pentru a denumi modul de acțiune astfel încât să obții reușita într-o competiție în care se înfruntă două sau mai multe voințe, fiecare urmărind același țel, în condițiile în care nu pot câștiga toate părțile implicate. În acest sens, strategia este știința și arta utilizării forțelor politice, economice, psihologice și militare ale unui stat sau grup de state pentru a oferi suportul maxim și a asigura reușita politicilor adoptate pe timp de pace sau război. Strategia reprezintă întotdeauna un mijloc, scopurile fiind definite în domeniul politicii, operație ce pune în evidență filosofia forțelor ce dețin puterea. Strategia politică est planul de acțiune elaborat pentru reușita în competiția cu forțele de opoziție, pe calea obținerii maximumului posibil de suporteri în campaniile electorale sau în alt gen de campanii politice. De regulă, un plan strategic vizează următoarele aspecte: modul de acțiune, scopurile și obiectivele ce trebuie realizate, termenele de execuție, mijloacele și resursele ce se vor utiliza, principalele direcții de acțiune pe plan economic, tehnologic, social, legislativ. Orice strategie politică are în vedere folosirea oportunităților și constrângerilor oferite de mediul politic, resursele disponibile și reacțiile posibile ale opoziției politice. Strategia politică majoră (marea strategie) este o linie de acțiune „elaborată de forța politică ce deține puterea în stat, menită să promoveze interesele majore ale națiunii pe plan intern și, mai ales, pe plan internațional. Strategia majoră integrează politicile și forțele unei națiuni într-o concepție unitară care întrunește consensul național” [2].

După părerea autorului, prin strategie înțelegem ansamblul obiectivelor majore ale partidului pe termen lung, principalele modalități de realizare, împreună cu resursele alocate, în vederea obținerii avantajului competitiv potrivit misiunii propuse.

Trăsăturile definitorii și obligatorii ale strategiei care trebuie neapărat îndeplinite sunt:

- ✓ Strategia întotdeauna are în vedere în mod explicit și implicit realizarea unor scopuri bine precizate, specificate sub formă de misiune și obiective;
- ✓ Strategia vizează viitorul, viabilitatea partidului, cel mai des obiectivele fiind preconizate pentru un termen de 3-5 ani. De aici și gradul ridicat de risc și incertitudine ce-i este asociat cu toată gama consecințelor în procesul operaționalizării;

- ✓ Deseori sfera de cuprindere a strategiei este partidul în ansamblu sau unele componente importante ale acestuia;
- ✓ Conținutul strategiei se rezumă la elementele esențiale, concentrându-se asupra evoluțiilor majore ale partidului, indiferent că acestea reprezintă sau nu schimbări față de perioada anterioară;
- ✓ Strategia se bazează pe abordarea corelativă a partidului și a mediului în care el își desfășoară activitatea;
- ✓ Prin strategie se are în vedere prefigurarea unui comportament competitiv pentru partid pe termen lung, ținându-se cont atât de cultura lui, cât și de evoluțiile contextuale;
- ✓ Obținerea unei sinergii cât mai mari constituie întotdeauna scopul demersului de elaborare a strategiei;
- ✓ Prin modul cum este concepută strategia este necesar să se aibă în vedere și să favorizeze desfășurarea unui intens proces de învățare organizațională. Învățarea organizațională are în vedere capacitatea partidului sau a subiecților de a sesiza schimbările în mediul în care operează;
- ✓ La baza abordării strategiei se află principiul echifinalității. Potrivit acestuia, există mai multe modalități sau combinații de resurse și acțiuni prin care se poate asigura atingerea unui anumit obiectiv;
- ✓ Strategia este un rezultat al negocierii explicite sau implicite a subiecților. Se recomandă o negociere distributivă bazată pe descoperirea de multidimensiuni care să nu fie complet opuse;
- ✓ În partidele contemporane, chiar și în cele de mici dimensiuni, strategia are, de regulă, un caracter formalizat, îmbrăcând forma unui plan.

Deciziile strategice au unele caracteristici: ele se referă la activitățile partidului; se implică armonizarea activităților actorilor politici cu mediul; au în vedere sincronizarea activităților partidului cu potențialul resurselor; implică alocări și realocări majore de resurse; afectează deciziile operaționale, întrucât generează un lanț de decizii de importanță mai redusă și de activități operaționale privind utilizarea resurselor; sunt influențate nu numai de elementele contextuale și resursele disponibile, dar și de valorile și așteptările persoanelor care dețin puterea în cadrul formațiunii politice etc [3].

Strategiile de partid pot fi abordate din mai multe puncte de vedere:

1. După sfera de cuprindere, strategiile pot fi: globale și parțiale.
2. După gradul de participare a partidului la elaborarea strategiei: integrate și independente.
3. După dinamica principalelor obiective încorporate: de redresare, de consolidare și de dezvoltare.
4. După tipul obiectivelor și natura abordărilor: de restructurare, manageriale.
5. După atitudinea față de societate: inovaționale, ofensive, de specializare, de diversificare, organizatorice și informaționale.

Politologii americani M.J. Hinich și M.C. Munger au cercetat componentele strategiei. Ei au constatat că componentele strategiei rezultă din modul de definire a conceptului de strategie, care sunt:

- ✓ Domeniul abordat ce se referă la interacțiunile prezente și viitoare ale partidului cu mediul.
- ✓ Desfășurarea resurselor care are în vedere nivelul și structura resurselor partidului, precum și perfecționarea abilităților ce contribuie la realizarea obiectivelor și scopurilor.
- ✓ Avantajul competitiv ce vizează poziția unică pe care o formațiune politică o dezvoltă în raport cu concurenții săi prin structurile evoluției resurselor și deciziile privind domeniul abordat.
- ✓ Sinergia, definită ca efectele sintetice ce se așteaptă ca urmare a implementării deciziilor și utilizării resurselor partidului [4].

Analizând componentele strategiei propuse de Hinich și Munger putem concluziona că componentele majore ale strategiei sunt: misiunea, obiectivele fundamentale, opțiunile strategice, resursele, termenele și avantajul competitiv. Misiunea partidului constă în enunțarea cuprinzătoare a scopurilor fundamentale și a concepției privind evoluția și desfășurarea activităților partidului, prin care se diferențiază de partide similare și din care decurge sfera sau domeniul de activitate.

Potrivit cercetătorilor J.Budge, D.Robertson și D.Hearl, misiunea descrie produsul partidului, electorala, domeniile tehnologice prioritare într-un asemenea mod încât să reflecte valorile și prioritățile decidenților strategiei din partid [5].

Prin obiective fundamentale se desemnează acele obiective care au în vedere orizonturi îndelungate (de regulă, 4-8 ani) și care se referă la ansamblul de activități ale partidului sau la componentele majore ale acestora. Obiectivele fundamentale pot fi clasificate din punctul de vedere al conținutului și în funcție de modul de exprimare. Din punctul de vedere al conținutului, obiectivele fundamentale se divizează în două categorii: politice și sociale. Cele politice sintetizează și cuantifică scopurile avute în vedere pe termen lung, iar cele

sociale sunt mai puțin frecvente în strategiile partidelor, dar cu tendința de creștere rapidă în ultimul deceniu, mai ales pentru partidele de dimensiuni mari și mijlocii. După modul de exprimare avem obiective strategice cuantificabile și necuantificabile, adică continue și discontinue.

Opțiunile strategice definesc abordările majore, cu implicații asupra conținutului unei părți apreciable dintre activitățile partidului, pe baza cărora se stabilește cum este posibilă îndeplinirea rațională a obiectivelor strategice. În literatura de specialitate, pentru modalitățile strategice se mai utilizează și termenul „vector de creștere” al partidului, întrucât indică direcția în care evoluează. Adesea, managementul partidului este pus în situația să combine mai multe opțiuni strategice. Pentru a facilita alegeri raționale se apelează tot mai frecvent la utilizarea matricelor [6].

În strategii, resursele sunt prevăzute sub forma fondurilor circulante și a celor pentru investiții. Prima categorie de fonduri asigură resursele necesare desfășurării activităților curente. Este foarte importantă dimensionarea lor rațională din punct de vedere politico-economic. Fondurile de investiții sunt cele prin care se asigură suportul financiar principal, necesar operaționalizării opțiunilor strategice. Aspectul major avut în vedere se referă la stabilirea mărimii acestora, în funcție de necesitățile impuse de fiecare opțiune strategică și de posibilitățile de alocare. În condițiile creșterii intensității activităților economice, determinate de progresele tehnice substanțiale, caracteristice ultimelor decenii, mărimea resurselor necesare partidelor se amplifică substanțial. Toate acestea pledează pentru o rigurozitate crescută în dimensionarea și structurarea resurselor, pe baza unor analize financiare și manageriale deosebit de complexe și minuțioase.

Termenele strategice delimitează perioada de operaționalizare a strategiei, precizând, de regulă, momentul declanșării și finalizării opțiunilor strategice majore. Creșterea ritmului de desfășurare a activităților, în special de înnoire a tehnologiilor și echipamentelor, suportul tehnic al oricărei strategii conferă perioadelor și termenelor de operaționalizare a strategiei o importanță aparte. Obținerea avantajului competitiv scontat se asigură numai prin încadrarea în perioadele de pregătire și operaționalizare a operațiunilor strategice determinate riguros, în funcție de evoluțiile contextuale și, în special, de acțiunile și rezultatele anticipate ale concurenților. De o foarte mare utilitate se dovedește apelarea la tehnici de actualizare, care dau o mai mare siguranță în ceea ce privește raționalitatea politică a termenelor prevăzute atât pentru strategie în ansamblu, cât și pentru opțiunile strategice încorporate. În acest context, o atenție majoră trebuie acordată sincronizării termenelor stabilite pentru opțiunile strategice și membrilor partidului, ținându-se cont de particularitățile și evoluțiile specifice precedentelor componente ale strategiei [7].

Prin avantajul competitiv desemnăm realizarea de către un partid sau formațiune politică a unor servicii superioare dintr-un punct de vedere semnificativ pentru alegători, comparativ cu ofertele similare ale majorității concurenților. O altă precizare are în vedere obținerea efectivă a avantajului competitiv. Generic, sursa poate fi una singură – inovare – firește, în sensul cel mai larg al noțiunii, inovarea se poate referi la înnoirea tehnologiei, echipamentelor, președintelui, managementului politic, finanțării, personalului, informațiilor etc. De fapt, prin operațiunea strategică se prevede tocmai modalitatea de inovare, prin care se realizează avantajul competitiv.

Putem concluziona că avantajul competitiv este componenta invizibilă cu caracter sintetic a strategiei, cea care conferă în ultimă instanță viabilitatea și competitivitatea partidului pe termen lung.

Cercetătorii americani N.W. Polsby și A.B. Wildavsky au analizat etapele de elaborare a strategiei partidului. Ei susțin că în procesul de elaborare a unei strategii se parcurg următoarele etape:

1. Formularea misiunii partidului.
2. Precizarea obiectivelor fundamentale (strategice).
3. Stabilirea modalităților (opțiunilor) strategice.
4. Dimensionarea resurselor necesare.
5. Fixarea termenelor inițiale și finale de realizarea a obiectivelor.
6. Stabilirea avantajului competitiv.
7. Articulația strategiei globale.
8. Stabilirea strategiilor pe domenii (strategii parțiale).
9. Formularea politicii globale și a politicilor parțiale ale partidului [8].

Punctul de plecare în elaborarea strategiei partidului trebuie să-l constituie definirea cât mai exactă a misiunii acestuia, axată pe explicarea detaliată a raporturilor dintre management politic, membri și context. Misiunea unui partid urmărește asigurarea consensului în ceea ce privește obiectivele prevăzute, în contextul conceperii și promovării unor politici adecvate de utilizare a resurselor.

Obiectivele strategice reprezintă exprimările cantitative ori calitative ale scopului pentru care partidul sau formațiunea a fost înființată și funcționează.

Obiectivele fundamentale este necesar să întrunească anumite caracteristici definitorii:

- a) să fie realiste;
- b) să fie mobilizatoare;
- c) să fie comprehensibile.

Modalități sau opțiuni strategice de realizare sunt: acapararea puterii, restructurarea, specializarea ideologiei, cooperarea în grup, informatizarea. În determinarea mărimii și a resurselor ce urmează a fi angajate o importanță deosebită are dimensionarea fondurilor de investiții și a mijloacelor circulante, apelându-se la indicatori specifici atât cantitativi, cât și calitativi. Concomitent, se precizează sursele de finanțare. Importantă este în acest perimetru precizarea atât a unor termene intermediare, de etapă, cât și a celor finale, în cadrul unor intervale specifice strategiei, în funcție de natura, complexitatea și dificultatea obiectivelor asumate, de natura și complexitatea opțiunilor strategice, precum și de volumul și modul de asigurare a resurselor angajate. Valoarea pragmatică a unei strategii rezidă, în esență, în proiectarea realistă a obținerii de avantaj competitiv. Obținerea avantajului se realizează prin acționarea asupra tuturor elementelor pe care o alcătuiesc [9].

Cuplarea componentelor mai sus prezentate permite precizarea configurației de ansamblu a strategiei globale, referitoare la partid în ansamblul său. Strategia globală constituie fundamentul strategiilor parțiale, referitoare la unele domenii specifice, la nivelul cărora obiectivele, opțiunile strategice și resursele ce urmează a fi angajate au dimensiuni mai reduse.

Elaborarea de politici globale și parțiale are la bază strategiile partidului – globală și parțială – și se derulează conform unui scenariu structurat în următoarele faze mai importante:

- ✓ precizarea obiectivelor pe termen mediu;
- ✓ determinarea volumului și structurii resurselor necesare pentru realizarea obiectivelor;
- ✓ precizarea acțiunilor, a modalităților de realizare a obiectivelor, prin detalierea componentelor strategice și a consultării responsabililor de principalele subdiviziuni organizatorice;
- ✓ ierarhizarea acțiunilor stabilite în funcție de necesitățile partidului, de particularitățile efective de realizare;
- ✓ stabilirea responsabililor cu implementarea lor;
- ✓ precizarea termenelor de realizare a fiecărei acțiuni;
- ✓ definitivarea și aprobarea politicii sub formă de plan sau program de către organele de conducere ale partidului;
- ✓ repartizarea acțiunilor pe membri și înștiințarea acestora, oral și în scris, asupra sarcinilor, competențelor și responsabilităților ce le revin [10].

În concluzie putem menționa că strategia este o parte componentă a succesului de diferit nivel de dificultate, îndeosebi a activității legate de lucrul cu publicul și a coordonării diferitelor structuri de stat. Actualmente, nici o activitate în lume nu poate exista fără strategie. Statele dezvoltate își aduc aportul cu diferite resurse în elaborarea strategiilor primind, respectiv, unele prerogative suplimentare, deoarece acționează în scopuri de profit propriu. Statele slab dezvoltate plutesc în oceanul „așteptărilor”, unde rareori se mai întâlnește o insulă a succesului. Strategia se elaborează atât în lumea reală, cât și în cea virtuală. Rolul lumii virtuale în prezent crește considerabil. De aceea, are loc o creștere considerabilă a numărului de specialiști pentru care lumea virtuală este sfera intereselor profesionale proprii. Strategia permite de a ține sub control anumite scopuri, care necesită o susținere anumită și cu resurse diferite. Asemenea mișcare perpetuă și consolidată de strategie este cea mai optimală. În caz contrar, statul va nimeri într-un viitor „străin”.

Referințe:

1. Почепцов Г.Г. Стратегия. - Москва: Рефл-бук, 2005, с.9-24.
2. Tămaș S. Dicționar Politic. Instituțiile democrației și cultura civică. - București: Casa de editură și presă „ȘANSA” SRL, 1996, p.240.
3. Сморгунов Л. Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии. - СПб.: Изд-во С.Петербургского университета, 1999.
4. Hinich M.J., Munger M.C. Ideology and Theory of Political Choice. - Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1994.

5. Budge J., Robertson D., Hearl D. Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-war Election Programmes in 19 Democracies. - Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
6. Исаев В.В. Организация работы команды проекта. Психология, стратегия, тактика. - Санкт-Петербург, 2006. - 368 с.
7. Кох Р. Стратегия. - Москва: Эксмо, 2007. - 224 с.
8. Polsby N.W., Wildavsky A.B. Strategies of American Electoral Politics: Presidential Elections. - New York: Charles Scribner's sons. 3 ed., 1971.
9. Шеллинг Т. Стратегия конфликта. - Москва: ИРИСЭН, 2007. - 376 с.
10. Почепцов Г.Г. Стратегический анализ. - Киев, 2004. - 334 с.

Prezentat la 11.10.2007

AFIRMAREA SOCIETĂȚII CIVILE ÎN CONTEXTUL TEORIEI MODERNIZĂRII (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

Bogdan ȚIRDEA

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

The author of the article is trying to reveal some aspects of the process of genesis of civil society in Republic of Moldova. So, the economic modernization, globalization, the «third wave» of democratization and internationalization of civil society influenced the Soviet regime. First of all, in spite of different critics saying that the Soviet economy was in a deep crisis in 1985, its structure underwent deep changes. The service sector increased the share of agriculture in the GDP diminished. Secondly, Gorbaciov reforms unleashed the private initiative, the cooperative movement. As a result, new social groups emerged, with new expectations, new interests. The reforms formed the private sector that escaped from the total state control. In our opinion, the Bifurcation of the Soviet citizens' political consciousness was a very important factor in the emergence of a «private», «non-official» sphere. The liberalization of the Soviet political system was a result of the fight between communist elite groups. In this context, the emergence of «Popular Front», as a Political Movement was the central element of the civil society. In this respect, the emergence of the civil society in Moldova was identical to Poland, Hungary, and other European countries. The problem is that in the above mentioned countries, the Democratic Movement was a social one, formed by Trade Unions, Civic Groups. In Moldova, on the contrary, the Popular Front was a Nationalistic Movement. This divided the Moldavian society, creating great difficulties in the further development of the Civil Society.

Geneza societății civile din Republica Moldova poate fi înțeleasă doar în condițiile unei paradigme a modernizării, dat fiind că societatea civilă apare ca un proces major al modernității și, totodată, ca un produs al modernizării [1]. Modernizarea economică a determinat apariția unor noi grupuri sociale cu noi așteptări și revendicări, care inițialmente se materializau în cerințe naționale, dar și social-economice. Foarte rapid aceste cerințe capătă un caracter antisistemic. Astfel, apar unele spații relativ autonome sau necontrolate de stat, la început în sfera culturii politice, apoi în sfera mediatică, moment favorizat de Glasnosti, în sfera economică, ca produs al reformelor economice, dar și în sfera social-politică, fapt demonstrat de apariția unor mișcări naționale, fronturi populare care disputau prerogativele totalitare ale „partidului-stat”.

În literatura occidentală sunt menționate două etape ale reformelor sovietice. Astfel, Z.Bzezinski scrie că în primii ani ai restructurării M.Gorbaciov s-a limitat cu raționalizarea și **modernizarea** economiei sovietice. Mai târziu (1987-1988), mai ales după Conferința a XIX-a de partid, el va transpune accentul de pe economie pe politică [2].

În primul an al conducerii sale M.Gorbaciov a înaintat primul său program bazat pe „mobilizarea tehnologică”. Elementul-cheie al acestui program era accelerarea dezvoltării, planificată până în 2000. Abia în 1987, când s-a constatat că măsurile luate nu au adus rezultatele scontate, începe reforma economică propriu-zisă. Scopul reformei era asigurarea trecerii treptate la o economie de piață controlată, la o variantă specifică a socialismului de piață, fără a se depăși însă cadrul schimbărilor efectuate deja în Ungaria și Polonia. Perestroica nu modifica bazele sistemului socialist (proprietatea de stat, rolul PCUS etc.), ci doar modul de funcționare a economiei.

Reforma debutează cu Legea despre întreprindere (1987), care prevedea o sporire substanțială a autonomiei acesteia. Elementul central în noul statut al întreprinderii era **autofinanțarea, comanda de stat** și o anumită **autonomie economică**.

Deși în prima fază a perestroicii efortul major s-a axat pe întreprinderea de stat, s-a deschis totuși o porțiță și pentru emergența activităților economice nestatale. Primul pas a fost permisiunea „activității de muncă individuală” (ex., taxi private), dar Legea din 1986 vizând această activitate rapid a început să fie utilizată și ca vehicul pentru cooperative [3].

O lege mult mai detaliată, permițând cooperativelor „de tip nou” să producă o diversitate enormă de produse și servicii, a apărut în 1988. În pofida condițiilor discriminatorii, legalizarea cooperativelor a semnat o adevărată renaștere pentru businessul privat și efectul a fost o rapidă creștere a numărului de angajați și a producției sectorului cooperativ.

În agricultură, legitimația de leasing, împreună cu o mai mare permisiune directă a noii Legi a pământu-

lui, adoptată în 1990, le-a oferit fermierilor posibilitatea de a ieși din colhozuri, luând în proprietate pământul. Acei care ieșeau din colhoz nu primeau în proprietate directă pământ, dar li se oferea dreptul de folosință, cu dreptul de a transmite pământul urmașilor. În final, în 1987-1988 condițiile au devenit mai ușoare pentru crearea unor întreprinderi mixte cu firmele străine, ca o altă formă a activității, prin excelență privată, în afara sectorului statal. Aceste legi și forme economice „autonome” au dat o lovitură serioasă sistemului economiei administrative.

În rezultatul reformelor lui Gorbaciov, structura economiei sovietice a suferit transformări profunde. Pe baza principiilor dearendă, la sfârșitul anului 1990 în URSS activau 2,4 mii întreprinderi industriale, 1,0 mii organizații de construcții, 0,4 mii întreprinderi de deservire socială, în ele fiind antrenați în total în jur de 3,6 milioane persoane [4]. Se creează gospodării independente țărănești (de fermieri). La 1 ianuarie 1991 se numărau aproximativ 40,6 mii de gospodării țărănești, care au primit aproximativ 700 mii hectare de pământ [5].

Au primit o dezvoltare continuă și cooperativele de producție a mărfurilor și a serviciilor. În 1990, numărul cooperativelor existente a crescut de 1,3 ori, fiind de 13,9 mii în 1987, de 77,5 mii în 1988, de 193,1 mii în 1989 și de peste 245 mii în 1990, în care erau antrenați 6,1 mln. oameni. În produsul național brut cooperativelor îi revine aproximativ 7%. Majoritatea cooperativelor (80%) s-au constituit pe lângă întreprinderile de stat, lucrau pe baza fondurilor lor de producție, de aceea se orientau la cererea acestor întreprinderi [6].

În Republica Moldova dinamica evoluției cooperativelor se prezintă astfel: 286 în 1988, 1644 în 1989, 3441 în 1990, 5257 în 1991. La acest capitol Republica Moldova era depășită în 1991 de Rusia – 134594, Ucraina – 34823, Belarus – 6183, Uzbekistan – 9779, Kazahstan – 12441, Georgia – 8711, Letonia – 5407, Armenia – 10144. Practic, după numărul cooperativelor și impactul acestora Republica Moldova se egala cu Letonia, unde erau 5407 cooperative depășind celelalte republici baltice. De fapt, tempourile și concentrația cooperativelor în RSSM era relativ înaltă comparativ cu celelalte republici unionale. În 1988, în cooperativele din RSSM lucrau, conform estimărilor oficiale, 3,8 mii persoane, ajungând în 1991 la cifra de 113,1 mii [7].

Dacă e să luăm în calcul că în 1990 în economia națională erau ocupate 1927,7 mii persoane [8], rezultă că în cooperative erau antrenate aproximativ 7-8% din forța de muncă activă a republicii. Cooperativele au devenit practic unicul subiect economic relativ independent față de stat, acestea reușind să atragă într-o perioadă scurtă peste 4 milioane de oameni, demonstrând o eficiență economică ridicată, capacitatea de a face concurență monopolului total al statului [9]. În pofida condițiilor austere impuse de stat, cooperativele nu o dată au devenit bază economică pentru dezvoltarea unor mișcări sociale și politice independente, finanțând proiecte diverse, orientate spre amplificarea restructurării. O analiză mai atentă a structurii economiei sovietice ne permite să concluzionăm că, deși în anii '76-80 PNB a crescut în medie cu 4,8% pe an, în 1981-1985 – cu 3,7%, iar în 1986-1990 asistăm la o scădere până la 2,4% pe an, totuși a avut loc o modificare sesizabilă în structura economiei (fenomen constatat, de altfel, în statele europene mult mai devreme, la sfârșitul anilor '60, a se vedea Tabelul 1).

Tabelul 1

Structura Produsului Național Brut (în prețurile existente, în %)

Produsul Național Brut	1980	1985	1990
	100	100	100
<i>Inclusiv cel produs în ramurile economiei sovietice:</i>			
Industrie	41	36	32
Agricultură	13	17	18
Construcții	8	8	10
Sfera serviciilor	38	39	40
<i>Inclusiv:</i>			
Comerțul	13	14	12
Transportul și comunicațiile	6	6	6
Alte ramuri	19	19	22

Sursa: Народное хозяйство СССР в 1990 г. Статистический ежегодник. - Москва, 1991, с.9.

Observăm astfel că greul economiei s-a deplasat din sfera industriei în sfera serviciilor, or, aici se formau elementele protoclasei de mijloc sovietice. Practic, economia sovietică, privită în ansamblu, urma același model specific pentru economiile mondiale, în care asistam la o trecere în faza postindustrială, cu deplasarea greului economiei din sfera industrială în cea a serviciilor, la creșterea importanței businessului mic și mijlociu, un rol tot mai mare având factorul științific. Formarea protoclasei de mijloc era stimulată și de creșterea procentuală a veniturilor populației care în 1976-1980 era de 5,0%, în 1981-1985 – de 4,2%, în 1986-1990 – de 9,2% pe an. Salariul mediu lunar pe economie în URSS a crescut de la 168,9 ruble în 1980, la 190,1 ruble în 1985 ca să ajungă la 274,6 ruble în 1990 [10]. Aproximativ 15,5 milioane de oameni, din totalul celor de 138,5 milioane antrenați în diverse sectoare ale economiei naționale ale URSS, erau implicați în noile relații de producție [11].

O situație aproximativ identică se observă și în Republica Moldova. Astfel, după componența socială a populației, noi am prelucrat următorul peisaj statistic:

Tabelul 2

Componența socială a populației în RSSM

Componența socială	(în %)	
	1959	1989
Colhoznici	67,5	21,4
Muncitori	22,2	55,7
Slujbași	9,8	22,5
Persoane ocupate în activități de muncă individuală, gospodari individuali și meșteșugari necooperati	0,4	0,4

Sursa: Economia națională a Republicii Moldova-1990. Anuar statistic. - Chișinău: Universitas, 1991, p.25.

Datele din tabel denotă că și în condițiile RSSM a avut loc o modificare substanțială a structurii sociale: o diminuare substanțială a populației colhoznice și o creștere considerabilă a clasei muncitoare, dar mai ales a numărului de funcționari. Dacă e să raportăm aceste cifre la numărul mediu anual al muncitorilor și funcționarilor pe ramurile economiei naționale, cifra e și mai impunătoare. Din cele 1414, 6 mii persoane total angajate, în industrie erau antrenate 391,6 mii, în agricultură 209,7 mii, în construcții 116,2 mii, pe când în structura neproductivă (servicii: comerț, transport, telecomunicații, ocrotirea sănătății, învățământ, cultură, artă) – aproximativ 776, 7 mii persoane, adică mai mult de 50%! [12]. Deci, în RSSM a avut loc un proces de modernizare accelerată, care s-a manifestat în industrializare, în schimbarea radicală a structurii economiei și, implicit, a raportului dintre diferitele grupuri sociale. De fapt, RSSM devenea astfel o republică industrial-agrară, în care ponderea funcționarilor publici, ce reprezentau protoclasa de mijloc, creștea vertiginos. Întrebări firești ce apar din aceste analize ar fi următoarele: Care erau forțele restructurării? Exista oare o legătură între transformările social-economice profunde și procesul de restructurare și, implicit, de geneză a societății civile?

În viziunea politologului rus D.Olșanski, contra vechilor structuri s-au ridicat toți inamicii dictaturii în interiorul societății, grupurile marginalizate, respinse în afara sistemului dar și elementele antistructurale și neformale, care constituiau comuniuni de la asociații pe interese spirituale până la cooperative în sfera economică [13]. Adică, intelectualitatea, **segmentul oamenilor activi economic**: „individualiștii”, „cooperatorii”, arendatorii, noii producători. Restructurarea le permitea acestora să-și satisfacă interesele materiale. Un factor important în geneza societății civile o constituia și **dimensiunea etnică, națională**, considerentul fiind deșteptarea conștiinței naționale în republicile unionale.

Modernizarea sistemului economic era însoțită de modificări radicale în subsistemul cultural al sistemului politic sovietic. Industrializarea, urbanizarea, individualizarea consumului, creșterea mobilității sociale și secularizarea distrugau legăturile stabile dintre indivizi din interiorul grupurilor sociale tradiționale și comunitățile care formau baza socială și psihologică a culturii și a comportamentelor colectiviste sau comunitare (de obște). Cu trecerea „socialismului real” în faza de stagnare și creșterea discreditării utopiei comuniste ideologia colectivistă și-a pierdut rădăcinile în masă [14].

Toate acestea au redus distanța socială între societățile occidentale și cea sovietică tardivă. Societatea urbanizată cu un nivel crescând al nivelului de studii înainta pretenții deosebite față de „valorile culturii superioare”.

Legalizarea valorilor prosperității brusc a sporit atractivitatea standardelor europene ale societății de consum, ceea ce a făcut posibile împrumuturile culturale la nivel de masă. Cercetările privind orientările profesionale ale tineretului, efectuate de sociologul V.Șubchin, au demonstrat că în decurs de 20 de ani (din 1963 până în 1983) au avut loc schimbări dramatice. Are loc o diminuare sesizabilă a prestigiului savanților: fizicienilor, biologilor, istoricilor. Dacă anterior cele mai fără de prestigiu profesii erau considerate din sfera serviciilor, acum observăm o creștere vădită a prestigiului unor profesii (contabil, dar, mai ales, vânzător) [15].

Devenind societate industrială, URSS nu a putut evita procesul universal al „atomizării” și „individualizării”. Socialismul tardiv poststalinist este societatea unor individualiști prin definiție [16]. Sondajele de opinie publică organizate în perioada 1990-1991 au surprins cristalizarea montajelor valorice care erodează sistemul tradițional de orientări ale lui „homo sovieticus”. De exemplu, orientarea egalitaristă tradițională nu mai era privită ca ceva de la sine înțeles: 95,5% din cei intervievați consideră că „acel care lucrează mai mult și mai bine trebuie mai mult să primească” [17].

Democratizarea culturii politice sovietice s-a manifestat prin anii '80 în criza încrederii în instituțiile tradiționale ale statului și societății și, într-o anumită măsură, în emergența unor noi valori. De exemplu, 54% din intervievații sondajului menționat anterior, organizat de Centrul de Cercetări Politice și Internaționale, considerau că concurența diferitelor partide politice va fi acel factor care va consolida sistemul politic sovietic. Deci, în conștiința de masă se consolidează orientările democratice, elemente ale unei noi culturi politice.

O contradicție fundamentală a culturii politice sovietice era dedublarea conștiinței în oficială și neoficială [18], discrepanța dintre cuvânt și faptă. Cetățenii URSS trăiau conform unui standard dublu: ziceau una, credeau alta, făceau cu totul altceva [19]. În partea exterioară (oficială) – individul rămâne un executor fidel al voinței de stat, un automat programat ideologic. În viața privată – neoficială – el trăiește cu propriile reprezentări despre ce e bine și ce e rău, ce este adevărul. **„Viața privată” încet dar sigur începe să se separe de cea de stat** [20]. Or, anume aceasta este sfera în care apare societatea civilă, sfera lumii interne a individului.

O a treia contradicție importantă a culturii politice sovietice era dintre centru și periferie, dintre cultura imperială și cultura republicană națională; or, valorile acestor „subculturi” nu coincideau cu cultura politica dominantă. „Un element esențial al culturii politice sovietice era caracterul ei fragmentar. O bază serioasă pentru formarea diverselor subculturi politice era existența diferențelor social-etnice. Nu începe îndoială că culturile politice ale popoarelor din Țările Baltice și din Asia Mijlocie nu coincid după parametrii lor calitativi” [12]. La un moment, când aceste contradicții cantitative s-au acumulat, explozia culturală a fost inevitabilă, materilaizată în mișcările de eliberare națională.

Deci, tendința spre restabilirea societății civile, a proprietății private, antreprenoriatului și a pluralismului politic exista în URSS încă până la 1985. De fapt, în URSS, pe lângă cultura politică oficială, exista o cultură politică paralelă, a unei tradiții politice democratice, care exista în „ilegalitate” pe parcursul vieții a mai multor generații de cetățeni sovietici, fapt demonstrat de reformele rapide de după 1985.

Un anumit rol în demararea proceselor de liberalizare a sistemului sovietic l-a avut **sistemul internațional**, adică factorul extern. „Presiunile Occidentului asupra acestor regimuri – atât cele guvernamentale, cât și neguvernamentale, pentru ca ele să se alinieze angajamentelor internaționale, în special în domeniul drepturilor omului, au jucat un rol important în consolidarea opoziției locale. În special după 1975, când au fost semnate acordurile de la Helsinki, dar, și mai mult, după 1980, Vestul a făcut presiuni continue asupra Uniunii Sovietice să renunțe la strategia ei imperialistă” [22]. Ca efect, URSS a fost nevoită să includă în Constituția din 1977 10 prevederi ale Actului de la Helsinki despre principiile relațiilor interstatale, care proclamau supremația valorilor general umane asupra principiilor luptei de clasă. Acest lucru, fie și ipotetic, eroda legitimitatea ideologică a regimului, oferind motive în plus disidenților. Un rol l-a avut și așa-numitul fenomen de „zeitgeist” (spiritul timpurilor).

Modernizarea economică și culturală, fiind stimulată de sistemul internațional, a condus la diversificarea structurii sociale și, ca efect, crea premisele pentru liberalizarea sistemului instituțional și apariția pluralismului politic. Spre deosebire de revoluțiile antitotalitare central-europene de la sfârșitul anilor '80, cele din spațiul sovietic s-au dezvoltat nu atât datorită rezistenței pașnice a societății civile, cât, mai mult, datorită disputelor interne ale conducerii de vârf a partidului și statului: „sau, dacă ne amintim de definiția leninistă, datorită incapacității celor de sus de a governa pe vechi. De fapt, și rolul „celor de jos” în revoluția antitotalitară nu trebuie de neglijat” [23]. Deci, procesul de reformare a URSS a fost produsul unui conflict elitar între **gruparea proreformistă** a lui Gorbaciov (N.Iakovlev, A.Luchianov, V.Medvedev), care era perceput drept

„urmaș” al lui Andropov și **gruparea stalinistă** (G.Romanov, N.Tihonov, V.Grișin, D.Kunaev) acest proces mai apoi proiectându-se asupra elitelor republicane. Anume din considerentul etatizării complete a vieții sociale în sistemul sovietic „lupta în societate ia forma luptei de aparat” [24].

Deci, procesul de modernizare a sistemului sovietic poate fi privit ca o schimbare consecutivă a etapelor luptei și „compromisului” dintre grupurile elitare din interiorul PCUS, iar, mai târziu, din afara sistemului statului-partid, fapt ce se materializa în instituționalizarea pluralismului politic, dar și în formarea elementelor statului de drept în interiorul partidului-stat. Pluralismul politic a evoluat inițial ca produs al conflictului interelitar.

Astfel, deja în 1987-1988 are loc separarea și cristalizarea opoziției sistemice în interiorul Biroului Politic și al PCUS. După Plenara din ianuarie 1987, în interiorul BP și al PCUS, pe lângă aripa centristă, a moderaților, reprezentată de Gorbaciov, Iakovlev, Medvedev, începe să se cristalizeze aripa conservatorilor, nemulțumiți de radicalismul reformelor, privite ca o „capitulare în fața Occidentului” care în Biroul Politic era condusă de E.Ligaciov (la care mai târziu aderă Polozkov, Ghidaspov, Cebrikov) și aripa radicalilor, în frunte cu B.Elțin (mai târziu aderă Saharov, Popov, Sobciak, Novodvorskaia etc.), care, dimpotrivă, cereau aprofundarea reformelor. Cristalizarea opoziției în interiorul PCUS era un pas important în afirmarea pluralismului politic și în descătușarea societății civile. Fenomenele menționate se vor proiecta și la nivel republican. În anii 1987-1988 se cristalizează clar curentul conservator în PCM/Consiliul de Miniștri, reprezentat de Grossu, Pșenicinikov, Smirnov, Calin, și curentul moderaților, reprezentat de M.Snegur, A.Sangheli, S.Urecheanu, D.Diacov, P.Lucinski.

Acest lucru nu putea să nu ducă la organizarea și instituționalizarea opoziției antisistemice, care avea loc pe două căi: externă (la nivelul societății civile) și internă (în interiorul instituțiilor partidului-stat). La nivel unional, cel mai mult se evidențiază organizația „Демократический Союз”, care în august - septembrie 1988 va desfășura la Moscova două mitinguri, chemând la răsturnarea sistemului existent.

Instituționalizarea opoziției se accelerează la Congresul I al deputaților poporului URSS (în martie 1989 au avut loc alegerile), unde asistăm la apariția fracțiunilor politice.

În cadrul acestuia se va forma fracțiunea conservatoare „Союз”, cu o pondere semnificativă la acel moment. Rămânând în minoritate, deputații radicali în ultima zi a Congresului au constituit așa-numita *Межрегиональная группа народных депутатов* (co-președinți ai grupului: Saharov, Elțin, Afanasiev, Popov, Palm). Ei pledau pentru accelerarea reformelor economice și politice în URSS, tranziția accelerată spre economia de piață. Numărul deputaților în МГНД rapid a atins cifra de 15% din numărul de delegați ai Congresului, incluzând în jur de 300 deputați din diferite regiuni ale URSS. Dar fracțiunile apar și în interiorul PCUS, care a devenit un alt canal important de instituționalizare a pluralismului în țară. În toamna lui 1989 a primit o mare popularitate în țară inițiativa unuia din cluburile moscovite de creare a Platformei Democratice în cadrul PCUS, care cerea „transformarea PCUS în partid parlamentar ce va activa în condițiile pluripartidismului, statului de drept parlamentar” [25]. Platforma Democratică era formată din adepți care la acea etapă îmbrățișau valorile socialiste tradiționale pentru societatea sovietică. În paralel, în PCUS s-a cristalizat și Platforma CC, care reprezenta forțele conservativ-birocratice, cu o poziție ambiguă față de art.6 și reforme. În ajunul Congresului XXVIII (iulie 1990) în cadrul PCUS s-au creat deja trei platforme: cea a CC, Marxistă, Democratică [26]. Platforma CC se temea mai mult de opoziția din PCUS decât de cea din afara acestuia. Aceste atitudini rezervate față de Platforma Democratică au convins elitele republicane „moderate” că PCUS este nereformabil. În iulie 1990 a avut loc Congresul XXVIII al PCUS. Tentativele democraților de a transforma PCUS într-un partid democratic, de tip parlamentar, au eșuat. La Congres, Elțin a declarat despre ieșirea din PCUS, fapt care a „demarat procesul de diferențiere a partidului”. Mai apoi, de la Congres au plecat o bună parte a deputaților Platformei Democratice.

În RSSM, pozițiile PCM erau erodate de Sovietul Suprem, care prin acțiunile sale amplifică și mai mult legitimitatea „naționalistă” a elitelor FPM. La 31 august 1989 acesta adoptă „Legea cu privire la statutul limbii de stat a RSSM”, „Legea cu privire la revenirea limbii de stat la grafia latină”, „Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM”. Consolidarea etnoelitei se observă și în noiembrie 1989, când, după lupte stradale, „Simion Grosu, un ucrainean, a fost înlocuit de Petru Lucinski, un moldovean” [27]. Lovitura de grație asupra PCM și apropierea dintre moderații regimului și opoziție va fi stimulată de introducerea la 22 noiembrie 1989 a unor amendamente la Constituția RSSM, în care se stipulează că alegerile se efectuează pe baza dreptului de vot universal, egal, direct, liber și secret. Prin aceste completări au fost realizate două obiective: 1) marginalizarea PCM, prin stabilirea clară a organului suprem al puterii de stat – Sovietul Suprem; 2) plasarea PCM în condiții egale cu ceilalți concurenți electorali (nu i s-a oferit o cotă garantată).

O lovitură serioasă PCUS-PCM a dat-o Gorbaciov. În februarie 1990 el obține decizia Plenarei CC despre refuzul de articolul 6 (în RSSM, abia în luna mai 1990 se anulează art.6, 7 și 49 din Constituția RSSM), concomitent inițiindu-se discuțiile despre prerogativele suplimentare pentru puterea executivă.

Gestul a fost un act de trădare a elitelor republicane comuniste, a căror reacție a fost distanțarea de centru. Ca efect, în RSSM, în iunie 1990 apare decretul „Cu privire la departizarea organelor puterii de stat”, care practic a semnat dețatizarea elitei comuniste și demontarea sistemului totalitar.

Geneza societății civile: modelul discontinuu

După cum am constatat, reformele au favorizat formarea infrastructurii economice, sociale și politice a societății civile. Totuși, nu este clar care a fost elementul central, nucleul societății civile de la care s-ar putea de cronometrat geneza acestui fenomen. În acest sens, un model al genezei societății civile este oferit de politologii americani Marcia Weigle și Jim Butterfield. Ei identifică patru etape în apariția și dezvoltarea societății civile în Europa de Est: 1) *defensivă*, în care indivizii și grupurile independente își apară autonomia vis-à-vis de stat; 2) *embrionară*, în care grupurile sociale independente activează într-o sferă publică lărgită, sancționată sau concesionată de un stat-partid reformist; 3) *mobilizațională*, în care aceste grupuri independente erodează legitimitatea statului-partid, oferind forme alternative de guvernare a unei societăți politizate; 4) *instituțională*, în care liderii respectați în public adoptă legislația, garantând autonomia acțiunii sociale [28].

Scriitorul maghiar Miclós Hárászti, unul din liderii Alianței Liberilor Democrați, ne oferă o interesantă clasificare a stadiilor în evoluția societății civile. Primul stadiu – **poststalinist** – coincide cu **liberalizarea partidului-stat** și începutul unor forme izolate de activitate disidentă. În acest stadiu, opoziția rămâne neînchegată, fără o platformă alternativă care să exprime cerințele societății. Principala calitate a acestei etape e lupta contra fricii și apariția inițiativelor, opiniilor și a unor activități sociale independente de partidul-stat. Doar în al doilea stadiu, **posttotalitar**, care coincide cu perioada **democratizării sistemului** (ultima desfășurată sub presiunea noii opinii publice) apare societatea civilă: un efort colectiv de a reduce pretențiile și prerogativele statului autoritar. Sistemul își pierde încrederea în sine, elitele sunt demoralizate, incapabile de a face față crescânde nemulțumiri a poporului. Viața societății este caracterizată de lupte pentru legalitate și de alte confruntări. Are loc destrămarea vechiului sistem și începe căutarea unui nou model la nivelul enclavelor autonome de inițiativă socială.

Al treilea stadiu, **postcomunist**, este marcat de prăbușirea completă a partidului-stat și de crearea unui sistem multipartid [29].

Vom menționa că aceste scheme, valabile pentru Europa de Est, unde exista proprietatea privată, anumite elemente ale economiei de piață, unde gradul de monopolizare a deciziilor politice era mult mai mic, existau mișcări sociale solide gen „Solidaritate” (în Polonia), sau Charta 77 (în Cehoslovacia), sunt greu aplicabile în condițiile Republicii Moldova. Anume din aceste cauze este nevoie de o adaptare a acestora. Considerăm că modelul tranzitologic al lui G.O'Donnel și Ph.Schmitter, care evidențiază 3 etape ale tranziției spre democrație: liberalizarea, democratizarea și socializarea, poate fi completat cu modelele menționate (Tab.3):

Tabelul 3

Etapele genezei societății civile

Evoluția sistemului politic	Etapa de geneză a SC	Perioada
<i>Dezgheșul lui Hrușciov</i> sau protoliberalizarea sistemului	<i>Defensivă</i> (perioada clandestină)	1953-1985
<i>Liberalizarea sistemului</i> Tentative de democratizare	<i>Embrionară</i>	1985-1989
	<i>Mobilizațională</i> – geneza SC ca mișcare socială	1989-1991
<i>Democratizarea sistemului</i>	<i>Instituțională</i> – căderea regimului totalitar, formarea instituțiilor SC	1991-2007-?
<i>Socializarea</i>	<i>Consolidarea societății civile</i>	?

Sursa: elaborată de autor

Geneza societății civile, pe lângă faptul că o abordăm sistemic, ca un produs al modificărilor din fiecare subsistem al sistemului social-global, poate fi privită sub 2 aspecte: a) ca o mișcare socială; b) ca o totalitate de instituții și relații neguvernamentale.

În viziunea politologilor americani Jean Kohen și Andrew Arato, în Europa de Est societatea civilă exista inițial doar în forma unor mișcări sau a unor mișcări embrionare, nu însă în forma unor instituții, apărate de legi și cu drepturi bine definite [30]. Momentul final al „renașterii” societății civile devine apariția unei forme maximal mobilizate și concentrate a „mobilizării de masă” și a „răscoalei populare”, în timpul căreia diferite segmente ale societății civile elaborează, fie și pentru un timp, o identitate colectivă unică [31]. În condițiile unei societăți destructurate și marginalizate de dictaturi, vectorul dezvoltării politice în majoritatea statelor era determinat nu de partide, ci de mișcările de masă, de tipul Solidarității poloneze, Frontului Salvării Naționale din România, Forului civil din Cehia, Uniunii Forțelor Democratice din Bulgaria [32]. Un scenariu aproximativ identic l-a urmat și Republica Moldova. „Formarea societății civile în URSS era un produs, pe de o parte, al globalizării economice, iar, pe de altă parte, cum consideră mai mulți politologi, societatea civilă reprezenta de fapt nu altceva decât formarea relațiilor burgheze” [33], „care au fost acompaniate în URSS și în alte țări de izbucnirea mișcării de eliberare națională” [34] și „de emancipare socială” [35]. Fenomenele menționate s-au soldat cu conflicte violente, contrastând astfel cu strategia societății civile europene, bazată pe gradualism, nonviolență și educare socială prin participarea la activități nesubordonate statului.

Liberalizarea parțială (faza defensivă). Ca parte a URSS, Moldova a fost integrată în sistemul totalitar (perioada 1944-1953), iar ulterior în cel autoritar (perioada lui Hrușciov și Brejnev) de guvernare, moment ce în mare parte a dus la dizolvarea societății civile.

Deja după 1953, în special după Congresul XX al PCUS, se observă o transformare a totalitarismului în autoritarism, manifestat în „liberalizarea” procesului decizional, care era acum exercitat (cel mai frecvent) în mod colectiv de Biroul Politic al PCUS: eliberarea deținuților politici, încetarea represiilor, diminuarea prerogativelor instituțiilor de forță, anumite libertăți în domeniul vieții sociale, fapt ce a favorizat o anumită revigorare a unor activități neformale (cluburi studențești, grupe rock etc.). În perioada „dezghețului” lui Hrușciov, în anumite sfere ale vieții au început să apară unele elemente ale societății civile [36].

Această etapă, pe care am denumit-o **faza defensivă** a genezei societății civile, se caracterizează prin apariția unor acțiuni în care se apără autonomia societății civile, drepturile omului, se promovează alte valori decât cele oficiale. Se expun uneori poziții critice față de regim, se inițiază activități civice, gen acțiuni de protest. Dar, aceste acțiuni au un caracter clandestin, individual, fiind aproape invizibile pentru majoritatea cetățenilor. Etapa menționată poate fi sesizată doar sporadic în RSSM. Astfel, în perioada 1945-1952 au apărut grupuri militare etichetate de oficialități ca „teroriste”, care au dus o luptă de rezistență armată, propunându-și obiectivul „lichidării puterii sovietice și a orânduirii socialiste pe calea unei răscoale armate și instaurarea în Moldova a unei societăți democratice, bazate pe proprietatea privată” [37].

Printre aceste organizații se numără: „Arcașii lui Ștefan cel Mare” în frunte cu O.Bătrînac (1945-1947), grupul antisovietic condus de Filimon Bodi, „Sabia Dreptății” condusă de Ion Moraru (1947-1948), „Partidul Libertății” în frunte cu Ion Istrati (1949) [38], „Armata Neagră” – condusă de Gavril Bodi, Uniunea Democratică a Libertății – condusă de Anatol Miliutin și Nicolae Postol. Membrii acestor organizații au fost reperați. Înăbușirea manifestărilor nominalizate a marcat instaurarea pe o perioadă efemeră a totalitarismului în RSSM. Transformările formelor de violență față de societate, efectuate de Hrușciov, i-au impus pe unii savanți ca Y.Lodge, F.Hoff, H.Skilling F.Griffits să atragă atenția la faptul că în societatea sovietică în permanență au existat tipuri de activități, care în mare parte aminteau activitatea grupurilor de presiune în societatea democratică [39].

Monocentrismul partidului-stat era erodat și de numărul organizațiilor obștești, care erau în permanentă creștere, ca, de altfel, și de rolul acestora în societatea sovietică. În URSS, în Sovietele de toate nivelurile la începutul anilor '80 activau 2 milioane 270 mii de deputați ai poporului. Existau în jur de 250 mii de comitete ale controlului popular. În RSSM, în 1965, în comisiile permanente ale Sovietelor locale (4344 la număr) activau peste 25000 de deputați [40].

În 1971, în RSSM în organizațiile obștești (gen comitetele părintești, de stradă, cartier, comitete ale controlului obștesc, sovietele femeiești, „drujinile” benevole populare) activau sub conducerea nemijlocită a Sovietelor 250 mii de oameni [41]. Pe baza acestor structuri în 1989-1990 vor apărea unele structuri ale societății civile (sindicate, asociații părintești, organizații ecologice). În pofida formalismului enorm al structurilor

menționate, ele erau totuși o experiență de autogovernare locală (fie și limitată), fiind, evident, o cedare substanțială din partea cercurilor guvernante în favoarea maselor largi. Un model important era rezistența religioasă a enoriașilor, dar și a clerului. Astfel, în 1955 în RSSM au fost înaintate 151 de demersuri pentru deschiderea bisericilor, majoritatea lor absolută fiind respinsă de către oficialități, sub diferite pretexte [42]. Demersurile continuă în 1960-1961, 1964-1965. Închiderea bisericilor și a mănăstirilor provoca uneori tensiuni între credincioși și putere. Astfel, în conformitate cu Hotărârea Consiliului de Miniștri din 5 iunie 1959, se preconiza închiderea a 9 centre monastice. Reacția monahilor, dar și a mirenilor, a fost dură. La 1 iulie 1959 la mănăstirea Răciula, raionul Călărași, 9 zile s-au dat adevărate lupte, soldate cu un mort și trei răniți [43].

Mult mai fină și eficientă era opoziția intelectualității. În RSSM, modul de viață socialist este supus criticii în romanele „Povara bunătății noastre” de I.Druță, „Povestea cu cocoșul roșu” de V.Vasilache, „Dans în trei” de V.Ioviță, „Vămile” de S.Saca [44].

O bună parte a intelectualității a fost forțată să părăsească URSS (A.Tarkovschi, E.Neizvestnâi, M.Rostropovici, I.Brodschi, A.Soljenițan). Ceea ce vorbește despre faptul că în URSS exista o delimitare clară între cultura „oficială” și cea „neoficială”, civilă. Astfel, în URSS și peste hotare la sfârșitul anilor 1960-1970 s-a format o opoziție spirituală.

Paralel cu confruntarea dintre intelectualitate și putere în societatea sovietică la sfârșitul anilor '60 s-a intensificat mișcarea disidentă. În anii '60 de către organele KGB a fost depistată în RSSM o organizație nelegală, în frunte cu Șoltoianu. Scopul acesteia era pătrunderea în conducerea PCM și reorientarea cursului politic al republicii [45]. Dintre cei mai cunoscuți disidenți erau A.Saharov, V.Bukovschi, A.Marcenko, V.Krasin și alții. În RSSM – I.Vatamanu, Gh.Ghimpu, M.Druc, M.Moroșanu.

Cu venirea la conducere în 1985 a lui M.Gorbaciov demarează *etapa liberalizării* sistemului. Or, „revigorarea societății civile este unul dintre primele efecte ale liberalizării. Oferirea unor libertăți determină creșterea interesului față de politică. Se caută noi identități și idealuri. Crește mișcarea pentru apărarea drepturilor omului, apar sindicatele independente. Treptat începe să apară opoziția deschisă față de regim [46].

Liberalizarea inițiază *faza embrionară* a societății civile, caracterizată prin apariția unor *nuclee primare* ale societății civile, sancționate de partidul-stat, care la această etapă au un caracter sistemic, fie satisfăcând interesele private ale cetățenilor, fie susținând activitatea reformatoare a statului. Deci, anume regimul creează nucleele societății civile. Dar care sunt aceste nuclee? În mai 1986 a avut loc congresul *Uniunii cinematografiștilor* și congresul *Uniunii artiștilor teatrali din URSS*, la care s-a schimbat conducerea uniunilor de creație, în fruntea acestora fiind puși E.Klimov și, respectiv, M.Șatrov. La fel au fost făcute desemnări și în *revistele* și *ziarele* centrale: redacția jurnalului „Новый мир” a fost încredințată lui S.Zalâgin, „Знамя” – lui Gh.Baklanov, „Огонек” – lui V.Korotici, „Московский комсомолец” – lui E.Iacovlev „Аргументы и факты” – lui V.Starkov. Modificările de cadre în conducerea uniunilor de creație și a presei aveau drept scop neutralizarea opoziției de partid, prin amplificarea Glasnosti. Pe de altă parte, ele au permis cristalizarea a două nuclee importante ale societății civile, care au devenit cel mai important promotor al reformelor – *mass-media și uniunile de creație* (în RSSM – Uniunea Scriitorilor). După Plenara CC al PCUS din ianuarie 1987, la care Gorbaciov a cerut aprofundarea politicii de Glasnosti, publicațiile critice au devenit și mai dure. În perioada 1986-1988 mass-media ca segment autonom a devenit acel catalizator care a permis liberalizarea sistemului, trezirea sentimentului național, formarea opoziției politice și a pluripartidismului. Pentru a-și câștiga susținerea clasei muncitoare, M.Gorbaciov a încercat să revigoreze *Sindicatele*. Astfel, în 1987 apare Legea URSS despre întreprinderea de stat, în corespundere cu care se introducea principiul electivității conducătorilor întreprinderii, brigăzilor, secției de către muncitori. În multe cazuri se observă o restructurare a relațiilor dintre sindicate și administrație [47]. În 1987, în URSS au fost aleși 36 mii de conducători de întreprinderi de diferite niveluri. Nou în acest aspect era faptul că conducătorii se făceau responsabili nu doar în fața statului, dar și a colectivului de muncă care i-au ales [48]. Ideea de autoconducere a colectivului de muncă, expusă în lege, consolida după sindicate rolul de factor important în acest sistem, care trebuia să reprezinte un nou tip de democrație socialistă. Reforma menționată era într-atât de impresionantă ca demers, încât politologul englez S.White declara în 1988: „Când apar conflicte între muncitori și administrație, rolul sindicatelor devine destul de asemănător cu modelul occidental” [49]. Ca efect, sindicatele sovietice deja în 1988 nu mai erau „curelele de transmisie” ale partidului, dar nici pe deplin independente.

Această revigorare a societății civile se explică prin faptul că, pierzându-și legitimitatea politică, regimul este nevoit să inițieze „Mișcarea Democratică” ca o modalitate de contracarare a elitelor comuniste conserva-

toare (în special, republicane), în care inițial intrau o bună parte din actorii societății civile. „În majoritatea studiilor inițiale, mișcarea democratică se asocia unui nucleu al societății civile, fiind comparată în acest sens cu mișcările din Occident” [50].

Dar, foarte curând regimul își pierde controlul asupra mișcării ce se orientează contra regimului care a generat-o, rapid transformându-se din mișcare socială în una națională. Schimbarea discursului social și democratic în cel naționalist a avut unele consecințe negative pentru constituirea societății civile democratice. Explicația parțială e în faptul că sistemul sovietic se baza pe un mecanism complex de dominație națională a populației băștinașe, care se manifesta sub câteva aspecte: a) diminuarea rolului limbilor locale [51]; b) utilizarea alfabetului slavon ca metodă de împiedicare a reorientării culturale spre Occident [52]; c) utilizarea obligatorie a limbii ruse în școlile și instituțiile de învățământ superior [53], dar și în cele de stat. În anii 1936-1937 în Chișinău existau 57 școli românești, în 1985-1986 – doar 7 [54].

Structura populației ocupate în RSSM era următoarea (în industrie erau antrenați în 1987 doar 48% moldoveni, în transport și comunicații – 52%, în agricultură – 79%). Acest fapt explică parțial de ce conflictul național în RSSM avea elemente de clasă: polemica dintre sat și oraș”, „industrie și agricultură”, „cei ce lucrează în câmp și cei care mută hârtiile”. În discursurile liderilor de la Tiraspol se observau motive „inter-naționaliste”, iar în cuvântările unor lideri ai Frontului Popular foarte clar se observa agrarianismul [55].

Un rol important în trezirea conștiinței naționale a moldovenilor l-a avut cenaclul literar și social-politic *Alexei Mateevici*, creat la 15 ianuarie 1988, care și-a înaintat ca obiectiv „reafirmarea valorilor spirituale românești”. Importanța organizației constă în faptul că a deschis filiale raionale, făcând posibilă antrenarea maselor populare în activitățile sale. Abia la 3 iunie 1988 asistăm la apariția grupului de inițiativă „Mișcarea Democratică pentru susținerea Restructurării” (MD) ale cărui obiective de bază au fost renașterea național-culturală a tuturor etniilor din RSSM, dreptul de a folosi limba maternă în veșmântul ei firesc – alfabetul latin – ca limbă de stat. Cristalizarea curentului conservator în PCM a contribuit la radicalizarea rapidă a MD. Ca efect, apariția MD și a conservatorilor a determinat „o împărțire a societății în doua tabere: una care susținea transformările democratice și alta care se pronunța pentru păstrarea statu-quo-ului (PCM) [56]. Totuși, chiar dacă au fost protestatate, acțiunile MD nu erau orientate contra sistemului sovietic în general, ci contra unor persoane odioase din PCM, căci nucleul sistemului politic, al organizațiilor de stat și al celor sociale era PCUS, nu PCM [57]. Aceste acțiuni susțineau direct politica promovată de Gorbaciov în lupta contra aripilor conservatoare a PCUS; or, tocmai acesta era unul dintre scopurile restructurării.

Etapa mobilizațională se caracterizează printr-o serie de confruntări directe dintre societatea civilă și statul autoritar, prin polarizarea pozițiilor, intensificarea grevelor, mitingurilor de protest, cristalizarea pluripartidismului.

În RSSM, etapa menționată demarează odată cu *Congresul de instituire a Frontului Popular* de la 20 mai 1989, la care au participat delegați din treizeci de raioane și orașe ale republicii. Apariția Frontului Popular a fost condiționată și de refuzul PCM, dirijat de S.Grossu, de a satisface cerințele naționale ale intelectualității moldovenești [58]. La *Frontul Popular* au aderat Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării, Cenaclul *Alexei Mateevici*, Societatea istoricilor, Mișcarea Ecologistă *Acțiunea Verde*, săptămânalul *Literatura și Arta*, publicația *Glusul*, cenacluri artistice (peste 50 la număr). În scurt timp acesta a devenit cea mai importantă forță politică din Moldova, prin programul său național și numărul de aderenți, care la mijlocul lui 1989 constituia cca un milion la număr [59]. La presiunea FP, dar și a schimbărilor revoluționare din Europa de Est, la 25 august 1989 Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a fost nevoit să adopte un decret special „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor în RSSM”. În baza acestui decret, prin hotărârea guvernului republican, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni de alternativă PCM: *FPM*, *Interfrontul*, Mișcarea Populară *Gagauz Halcî*, Asociația Social-Culturală Bulgară *Vozrojdenie*. Pe parcursul a doi ani au fost înregistrate 144 de asociații obștești ale cetățenilor.

Apariția *Frontului Popular* marchează geneza societății civile în Moldova în postura de mișcare antitotalitară, acțiune colectivă autonomă, independentă de stat, ba chiar orientată contra acestuia [60]. Astfel, la 27 august 1989 are loc *Marea Adunare Națională*, care întrunește între 750 de mii și un milion de participanți, adunare la care a fost citită Declarația „Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor”. În acest document se stipulează posibilitatea ieșirii RSSM din cadrul URSS. Deși FPM păstrează retorica naționalistă, totuși, în calitate de masă organizată, el a exercitat presiuni asupra statului. Caracterul antitotalitar al FPM s-a manifestat la 7.XI.1989, când mulțimea s-a culcat sub tancurile sovietice pentru a opri sărbătorirea

aniversării a 72-a a Revoluției din Octombrie. La 10 noiembrie 1989 are loc asaltul Ministerului de Interne; în urma ciocnirilor violente cu miliția au rămas zeci de răniți.

Ultima etapa – *instituțională*, sau *postcomunistă*, teoretic ar cuprinde primele alegeri parțial democratice în Sovietul Suprem al RSSM (25 februarie-10 martie 1990), care au dat câștig de cauză reprezentanților societății civile prezenți pe listele Frontului Popular, fapt soldat cu adoptarea unor legi ce vor realiza demontarea sistemului totalitar, culminând cu Legea din 23.VIII.1991, care a anulat existența PCM. În realitate, considerăm că momentul de cotitură l-a constituit proclamarea independenței la 27 august 1991, care a semnalat ieșirea de sub tutela sistemului autoritar, ruina de facto a URSS. În Europa de Est, alegerile democratice erau un criteriu fundamental, fiindcă ele semnificau ieșirea din sistemul totalitar. Or, în 1990 RSSM era încă în componența URSS, iar forțele conservatoare aveau resurse destule pentru a înăbuși „suveranizarea” republicilor. În plus, alegerile din februarie-martie s-au desfășurat în condițiile vechiului sistem, ale unui pluralism neconsolidat [61].

La sfârșitul lui 1990 – începutul lui 1991 dezvoltarea în plan numeric, dar și sub aspectul influenței reale a societății civile în URSS a atins proporții considerabile. La 1990 în URSS existau peste 60 000 de organizații neformale, care se aflau în permanentă mișcare și schimbare [62]. Conform unor date, la 1991 s-au creat deja 20 de partide unionale și peste 200 de partide republicane și regionale [63].

Apariția societății civile ca mișcare antitotalitară în Republica Moldova a fost un produs al modernizării și iradierii societății civile internaționale. Forma în care s-a produs fenomenul a fost stihinică, conflictuală, realizându-se prin deșteptarea conștiinței naționale, dar și emanciparea socială, fapt datorat apariției unor noi grupuri cu revendicări sociale radicale. Geneza societății civile ca sistem de instituții bine încheiate începe doar după proclamarea independenței.

Referințe:

1. Cioabă A., Păvălan L., Pogoceanu R. Societatea civilă și drepturile omului. - București, 1997, p.64.
2. Рывкина Р. Какой капитализм возникает в России? // МЭ и МО. - 1997. - №5. - С.78.
3. Campbell R. Economic Reform in the USSR and its Successor States. Economic Transformations in Eastern Europe and the Post Soviet States / Edited by S.Islam, M.Mandelbaum. - New-York, 1993, p.108.
4. Народное хозяйство СССР в 1990 г. Статистический ежегодник. - Москва, 1991, с.52-53.
5. Ibidem, p.52.
6. Ibidem.
7. Ibidem, p.58-59.
8. Economia națională a Republicii Moldova-1990. Anuar statistic. - Chișinău: Universitas, 1991, p.36.
9. Шкаратан О., Гуренко Е. От этатризма к становлению гражданского общества // Рабочий класс и современный мир. - 1990. - №3. - С.160.
10. Народное хозяйство СССР в 1990 г., с.36.
11. Ibidem, p.97.
12. Economia națională a Republicii Moldova-1990, p.40.
13. Ольшанский Д. Трансформация человеческого сознания.(От мегамашин тоталитаризма к демократическому обществу) // Полис. - 1991. - №3. - С.61.
14. Дилигенский Г. Индивидуализм старый и новый. Личность в постсоветском Социуме // Полис. - 1999. - № 3. - С.6.
15. Шубкин В. Система образования и воспроизводства новых элит // Этика успеха. - 1994. - №3. - С.180, apud Зудин А. Истоки перемен: культурная трансформация позднесоветского общества // МЭ и МО. - 1999. - №4. - С.64.
16. Ibidem, p.63.
17. Мельвил А., Никитин А. Ростки новой гражданской культуры? // Полис. - 1991. - №2. - С.54. Sondajul opiniei publice, organizat de Centrul de Cercetări Politice și Internaționale de pe lângă Comitetul Sovietic al Apărării Păcii în colaborare cu Universitatea din Aiova (SUA) și Serviciul de sondaje „Incom-Novosti”. Sondajul a fost realizat în 19 orașe și sate din Rusia, Ucraina și Lituania.
18. Демидов А. Общественное мнение на пути институционализации // Социс. - 1992. - №2. - С.75.
19. Баталов Э. Советская политическая культура // Общественные науки и современность. - 1995. - №3. - С.65.
20. Пастухов В. Российское демократическое движение. Путь к власти // Полис. - 1992. - № 1-2. - С.9.
21. Фарукшин М. Политическая культура общества // Социально-политическая наука. - 1991. - №4. - С.112.
22. Țișmăneanu V. Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel. - Iași, 1997, p.163.
23. Воротейкина Т., Рашковский Е., Умнов А. Гражданское общество и религия // МЭ и МО. - 1997. - №7. - С.115.
24. Пастухов В. Российское демократическое движение. Путь к власти // Полис. - 1992. - №1-2. - С.9.
25. Водолазов Г. Формулы консолидации // Октябрь. - 1990. - №6. - С.173.
26. Борщенко А. Политическая жизнь общества // Социально-политические науки. - 1991. - №7. - С.46.

27. Ciobanu Ș. Basarabia. Populația, Istoria, Cultura. - Chișinău, 1992, p.145.
28. Weigle M., Butterfield J. Civil Society in Reforming Communist Regimes: the Logic of Emergence // Comparative Politics. - 1992. - Vol.25. - P.1-23, citat din Lavinia Stan. Societate civilă: dificultățile unui concept // Arena Politicii. - 1995. Anul II. - Nr.3 (15).
29. Țișmăneanu V. Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel. - Iași: Polirom, 1997, p.159.
30. Коэн Д., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. - Москва, 2003, с.18.
31. Ibidem, p.81.
32. Шевцова Л. Восточная Европа, „момент истины” еще впереди // Полис. - 1991. - №1. - С.84.
33. Замбровский Б. К вопросу о формировании гражданского общества и правового государства // Социально-политические науки. - 1991. - №6. - С.31.
34. Кудров В. Новое пришествие радикальных реформ // МЭ и МО. - 1997. - №10. - С.147.
35. Marin C. Descoperirea societății civile (cazul Republicii Moldova). - În: Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. - Chișinău: ISPRI, 2001, p.103.
36. Смольков В. Проблемы формирования гражданского общества // Социально-политические науки. - 1991. - №4. - С.13.
37. Postică E. Rezistența antisovietică în Basarabia 1944-1950. - Chișinău: Știința, 1997, c.221.
38. Moșneaga V., Rusnac Gh. Partidele politice pe fonul independenței Republicii Moldova // Moldoscopie. - Chișinău: USM, 1993, p.70.
39. Бенюк В. Тоталитаризм как реальность: историко-политологическое исследование на примере послевоенной Молдовы. - Кишинев, 1998, с.170.
40. Рыбалко П. Деятельность Коммунистической партии Молдавии по развитию рабочего класса и повышению его социальной активности (1959-1970). - Кишинев, 1976, с.129.
41. Ibidem, p.129-130.
42. Tihonov L. Rezistența religioasă anticomunistă în Moldova Sovietică. 1944-1965. - Chișinău, 2000, p.15.
43. Ibidem, p.19.
44. Moraru A. Istoria romanilor. - Chișinău: Aiva, 1995, p.511.
45. Moșneaga V., Rusnac Gh. Partidele politice pe fonul independenței Republicii Moldova // Moldoscopie. - Chișinău: USM, 1993, p.70.
46. Фадеев Д. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. - 1992. - №1-2. - С.119.
47. Вебер А. Производственная демократия и эффективность производства // Рабочий класс и современный мир. - 1988. - №5. - С.61.
48. Столповский Б. Профсоюзы на современном этапе исторического развития // Рабочий класс и современный мир. - 1988. - №6. - С.51.
49. White S. USSR: A Superpower in Transition. - Glasgow, 1988, p.43.
50. Пастухов В. Российское демократическое движение. Путь к власти // Полис. - 1992. - №1-2. - С.8.
51. Conquest R. Russia after Khrushchev. - New York-Washington-London, 1965, p.206-207.
52. Small-Stocki R. The Nationality problem of the Soviet Union and Communist Imperialism. - Milwaukee, 1952, p.148.
53. Whiting K. The Soviet Union Today. - New York, 1962, p.56.
54. Șevcenco R. Politica lingvistică a regimului totalitar în Moldova Sovietică (1944-1961) - În: Republica Moldova și România – un deceniu de relații complexe. - Chișinău, 2002, p.111.
55. Солонарь В. Молдавия: национальная политическая культура // Рабочий класс и современный мир. - 1990. - № 4. - С.64.
56. Josanu Iu. Elitele politice – între tradiție și modernitate // Arena Politicii. - Nr.9. - P.13.
57. Juc V. Viața politică în Republica Moldova // Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură. (Chișinău). - 2001. - №4. - P.26.
58. Ruze A. La Moldova entre la Roumanie et la Russie. - Paris, 1997, p.151.
59. Ciobanu Șt. Basarabia. Populația, istoria, cultura. - Chișinău, 1992, p.145.
60. Deși Interfrontul, Gagauz Halcî sunt și ele elemente importante ale societății civile în devenire, considerăm că ele reflectau doar un element al acesteia – pluralismul. În acest sens, mai mulți analiști și-au exprimat opinia că aceste structuri erau antireformiste, prosovietice, deci prototalitare. Ca efect, nu le putem atașa ca actori ai societății civile în forma inițială a acesteia – mișcare antitotalitară.
61. Solomon C. Procesul de democratizare a vieții politice în Republica Moldova // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). - Chișinău: USM, 2002. Partea XVIII, p.147.
62. Славин Б. У истоков многопартийности // Социально-политические науки. - 1990. - №10. - С.69.
63. Голубев В. Многопартийность в советском обществе // Социально-политические науки. - 1991. - №8. - С.35.

Prezentat la 13.11.2007

MOLDOVA AND RUSSIA: TRADITIONS AND NEW OPPORTUNITIES OF HUMANITARIAN COLLABORATION

Любовь БРЫСЯКИНА

Орловская Региональная Академия Государственной Службы (Российская Федерация)

Astăzi, când pozițiile principale în sistemul relațiilor internaționale le ocupă procesele de globalizare și integrare, o problemă dintre cele mai importante este căutarea noilor temeuri pentru colaborarea interculturală și internațională. Cultura națională în dezvoltarea sa dinamică este rezultatul unui proces îndelungat pe parcursul căruia se dezvoltă etnosul, națiunea, statul. Rusia și Moldova sute de ani au conviețuit și s-au dezvoltat în același anturaj civilizat. Acest fapt obiectiv și-a găsit reflectare în cultura acestor două state. Din punct de vedere istoric, între țările care sunt parte integrală a unui stat s-au format relații umaniste, care poartă un caracter îndelungat. Conservarea și consolidarea acestor relații pot să contribuie la menținerea stabilității sociale, politice și interetnice în societate. Printre problemele bilaterale umaniste un loc aparte îl ocupă chestiunile ce țin de schimbul cultural, de susținerea diasporelor naționale, de procesele integraționale în domeniul științei și învățământului.

At present, when the process of globalization and integration takes the leading positions, one of the most important options is to find new general reasons for international cultural and national communication. Civilized character of mutual relations, respect for human rights and national minority, tolerance and high level culture are reflected in social and humanitarian features of mutual relations of two nations. Humanitarian collaboration always implies multitude of perspectives, but for all that it remains the most delicate aspect of collaboration.

The important part of humanitarian domain is culture that presents complex and multi-perspective phenomena. The dynamic developing national culture is always the result of the long lasting process, during which people, nations, and states certainly come into contact with the environment. Russia and Moldova co-existed during the long period of time and were developing in the same civilization conception. This impartially has reflected in culture of two nations, as culture can not exist isolated, and all kind of relations between people is more effective when they have common-related culture [1].

With the independent development of the countries very often the citizens of Russia and Moldova continued to live considering that the common territory remained. Today is obvious, that a lot of serious changes in the politics, economics, and cultural development of our countries are caused by the disintegration of the Soviet Union. This disintegration caused a serious conflict between the desire to create a national state and the aim to keep the same atmosphere that does not differ nations and reacts to the reality of language development and cultural situation [2]. With the process of democratization the meaning of culture has become more significant to the whole world, and became one of the most important themes of world's politics and of certain relations between the countries. All of this makes the humanitarian collaboration one of the most important problems on the government level and even for the whole humanity in general.

Historically, long term humanitarian relations were formed between the countries that were the members of the Soviet Union. Russian people that were outside Russia have influenced a lot on these relations. The disintegration of Soviet Union caused very complex situation, when ten thousand million people were alienated from their historical motherland and became automatically the residents of foreign countries.

At present the legal regulations in the field of humanitarian relations between Russia and Moldova are controlled by such bilateral documents as Cultural and Scientific Collaboration Agreement, Agreement in the Field of Certification of the High Skilled Scientific and Pedagogic Specialists. With all that the relations between Russia and Moldova are based on the historically formed traditions of cultural relations and friendly relations of nations of two countries, according to the principles of General Declaration of Human Rights of Helsinki Final Act, Regulations of Paris Charter for the New Europe.

According to the Concept of State National Policy of Republic of Moldova Russian language got status of the official language of the international relations and is used in all spheres of government and social activity since 2004 [3]. It is important to highlight that in 2001 some attempts were made to recognize Russian language as an official language along with Moldavian language, but as the reality shows Moldavian society

is not ready to take this decisive step. Any pressure concerning this matter could have caused the escalation of the national conflict. Either opponents, either followers of this project share the idea that mutual consent or tolerance that was achieved in multinational Moldavian society in the long and painful way must not be broken [4].

After the disintegration of Soviet Union all the efforts to form the legal basis to support compatriots were formed on the post soviet area by initiative of Russia. Among the recent events in the humanitarian sphere of the Commonwealth of Independent States we can highlight the initiative of Russia dated with October 2006 to create Humanitarian Collaboration Fund. According to the Minister of Culture of Russia: "Humanitarian Collaboration Fund is one of the Russian initiatives, that draws analogy between the practices of UNESKO and needs of CIS. From the political point of view it is important because if the 'constant' of the international relations of the Commonwealth's countries will be searched, then it goes without saying that it should be looked for in culture" [5].

Close attention of Russia to the fate of its compatriots is explained by the interpretation of this term itself. According to Potapov E., the representative of Moscow Compatriots' House, the idea of "compatriot" implies the man who lives abroad but has close connection to Russia. This is first of all a man that speaks Russian and considers him to be Russian by nationality [6].

In its turn, a wide range of documents that regulate national relations were issued in Moldova. The realization of these documents may lead to ascertainment of the equal rights of the titular nation and the representatives of other nations living on the territory of Moldova and also to the satisfaction of their cultural and language necessities. In the Moldavian public governance special organizations that provide the activity in this sphere are activated. These are the Commission for National Minority of the Parliament, the Department of Interethnic Relations, the House of Nationalities, the Institute of National Minorities of the Academy of Science. With all this, most initiatives in the sphere of humanitarian collaboration, education and language development are realized due to the help of Russia. Along with this, projects that popularize Moldavian culture on the territory of Russia are realized. Every year with the support of Federal Agency of Culture and Cinema of Russian Federation and Ministry of Culture and Tourism of Moldova days of Moldavian culture are held in Russia. At the cultural activities in Moscow, Saint-Petersburg and other cities Moldavian movies, photo exhibitions, decorative art exhibitions are other activities are taking place.

But it goes without saying that ethno-cultural organizations play the leading role in the preserving and revival of the national traditions, languages and spiritual values. Cultural movements started in Moldova in 80-s and found gradually its place in the civil structure of society of the country. For more than 15 years the number of ethno-cultural organizations is growing along with the sphere of their activity. They influence on the society's activity in general, reflecting the tendency of interethnic relations in Russia and Moldova.

It is well known that the normal existing of diasporas in any society help to preserve political stability and favors the formation of cultural polycentrism without degrading their national character [7]. Russian diasporas and national communities are trying to play the significant role in social activity of Moldova. Until the year 1989 the Russian Diaspora of Moldova was one of the most numerous and was playing the leading role in country's life. At present there are some problems in its functioning on the territory of Moldova as it was splintered into small groups each of which pretends for leadership.

Days of Slavonic Writing and Culture are traditionally held every year during 15 years in the cities of Moldova, the organization of which are made by the Slavonic ethno-cultural organizations of Moldova together with the Department of Interethnic Relations of the Republic of Moldova. In the period of 2003-2006 Russian Community of Moldova organized such activities as festivals of Russian book and publicity, poetic evenings, competitions of young poets, concerts of Russian classical music. In Moldavian schools, especially during the days of Slavonic literature classroom activities, quizzes based on the works of Russian Classical authors competitions dedicated to anniversaries of Russian Classics are held.

The comfortable existing of diasporas promote the preserving of social, political and international stability in the society. The Consultant Committee of the European Council on the Convention Defending the National Minorities marks that Moldova tries to create lawful and institutional foundation for defending the national minorities, especially in the field of education and culture. At the same time the drawbacks and problems remain in such spheres as mass media, participation in social life, use of the languages of national minorities [8]. In this way the creation of the conditions for effective functioning of ethno-cultural organizations is the important component of state institution's activity of two countries that deal with the problems of humanitarian collaboration.

In this relation, according to the author's opinion, the revival of the lost scientific relations in the sphere of humanitarian researches is very worthwhile and appropriate. It is supposed that the extension of the relations between Russian and Moldavian scientists and educational institutions can be very useful for both sides. The results of joint research may be presented in International conferences with the issue of scientific research journals, monographs on different branches of science. The support of different educational programs must be stronger. Straight relations between the educational institutes of Russia and Moldova might be established and extended. At present there was made an agreement between the Lomonosov State University of Moscow and the State University of Moldova. Large scale agreement of 2001 provided students exchange, aspirants and professors collaboration. Along with the realization of the program of cooperation between Russian Federation and Moldova in the humanitarian sphere for the year 2002-2003 some activities for scientists cooperation were held. There was recreated the two sides commission of historians, were done some publications about the foundation of Moldavian country and ethno-political situation in Moldova in our days [9].

All of this must promote the demand for professional scientific work and for organization of scientific practical conferences, symposiums, seminars, as well as introduction to the educational process theoretical and analytical models. The practical proof for this cooperation is a row of international scientific conferences that took place during the period of independent development where Moldova and Russia participated together.

In this way in humanitarian collaboration of Moldova and Russia the problem of integration in the educational sphere demands special attention. At present the process of reformation is taking place in the system of higher education of two countries aiming to join to the European educational process. The aim of this process is the commitment to establish the European Higher Education Area by 2010 [10]. If Russia will be the competent participant of Bologna process in 2010, Moldova has already entered the European system of high education in 2005. It is obvious that the reforms in the higher education must be correlated with the events in Europe, as the external environment determines the internal content. The main idea of European education is that higher education should be considered a public good and is and will remain a public responsibility, and that students are full members of the higher education community. So experience of Moldova, difficulties concerned with the realization of Bologna program, may be taken into consideration by Russia for its entering into Bologna educational process.

References:

1. Добродородний Д. От диалога к полидиалогу культур: к вопросу о стратегиях взаимодействия в условиях расширения ЕС // Беларусь-Молдова: взгляд молодежи в третье тысячелетие. Материалы международной научно-практической конференции (Кишинев, 28-29 апреля 2004 г.). - Кишинэу, 2004, с.95.
2. Затулин К. Культурная и языковая политика в странах Содружества // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. - 2005. - №3.
3. Концепция государственной национальной политики Республики Молдова (<http://www.dri.gov.md/oDepartamentru/ArhiveNews/Conceptia/CNPSrom.htm>).
4. Trenin D. Russia, the EU and the common neighborhood (<http://www.carnegie.ru/en>).
5. Россия предлагает создать Фонд гуманитарного сотрудничества стран СНГ, заявил глава Министерства культуры Российской Федерации (<http://www.point.md/News/Print.aspx?NEWSID=31103>).
6. Михайлов В. Поддержка соотечественников – один из приоритетов // Страны СНГ. Русские и русскоязычные в новом зарубежье. - 2006. - №157.
7. Калинина К. Право народов на самоопределение – принцип национальной политики // Вопросы национальных и федеративных отношений. - Москва, 2000, с.67; Огнева В. Казахстан и Россия: потенциал взаимодействия. - Алматы, 1997, с.102-103.
8. Comentariile Republicii Moldova la Avizul Comitetului Consultativ al Consiliului Europei privind realizarea Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale în Republica Moldova CM (2002)44 (<http://www.dri.gov.md/oDepartamentru/Comments.htm>).
9. Справка МИД России о развитии гуманитарного сотрудничества с Республикой Молдова и о мерах по дополнительной поддержке соотечественников, проживающих в этой республике // Страны СНГ. Русские и русскоязычные в новом зарубежье. - 2003. - №81.
10. Towards the European Higher Education Area. Communique of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on 19th 2001 (<http://www.bologna-berlin2003.de>).

Prezentat la 14.09.2007

**СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАСПАДА СССР
И ФОРМИРОВАНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА
(на примере Российской Федерации)**

Людмила ОЛЕЙНИК

Молдавский государственный институт международных отношений

În acest articol este întreprinsă o analiză comparată a proceselor tranziționale ce derulează în Federația Rusă. O atenție deosebită se acordă dinamicii dezvoltării instituțiilor politice în condițiile etapei de liberalizare și, respectiv, ale etapei inițiale de democratizare. În particular, se definește conceptul „proces transformațional” și componentele acestuia. Studiul de caz al autorului se axează pe analiza schimbărilor instituționale din sistemul politic, ceea ce contribuie la formularea interpretării procesului de tranziție spre democrație în această țară.

The article is devoted to the comparative analysis of transition in the Russian Federation. Special attention is paid to the dynamics of development of political institutions in conditions of liberalization, and the initial stage of democratization. In special, the definition of ‘transformation process’ and its components are given. In particular, the author analyses the institutional changes in the political system, which helps to formulate the interpretation of the transition to democratic processes in this country.

Процесс демократизации, проходивший первоначально ввиду кризиса легитимности прежнего режима, выявил ряд социальных противоречий, не преодолимых без радикальных преобразований политической системы в целом. На ранних этапах провозглашенная в СССР перестройка рассматривалась отдельными авторами как часть общемирового процесса конвергенции [6]. Новая идеология и стратегия реформ впервые были изложены М.С. Горбачевым на январском пленуме ЦК КПСС в 1987 году. Они последовательно развивались на протяжении полутора лет, а кульминацией нового реформаторского курса явилась XIX партийная конференция, состоявшаяся летом 1988 года. В результате пал не только коммунистический режим, но рухнули и государственно-партийные структуры, цементирующие СССР.

Центрист М.С. Горбачев, сторонник постепенных и эволюционных методов реформирования в рамках системы, для укрепления своих позиций в противоборстве с коммунистическими обратился за поддержкой к оппозиционным продемократическим силам вне ядра режима, стремясь одновременно не утратить контроля над ситуацией и лавируя между радикалами и консерваторами. В течение определенного времени М.С. Горбачеву удавалось успешно балансировать между теми и другими (постоянно играя на их конфликте и противостоянии) [3]. Институционализация радикальной демократической и реформаторской оппозиции (прежде всего в виде движений «Демократическая Россия», «Межрегиональная группа депутатов») вызвала ответную реакцию консервативных сил, сомкнувших свои ряды и также институционализировавшихся в рамках депутатской фракции «Союз» и Компартии РСФСР.

В 1989-1991 годах в России все более отчетливо проявлялось ослабление власти центра. Предпосылками тому стали фрагментация и поляризация социальных сил, ухудшение экономического положения. Реформирование политической системы обусловило трансформацию однопартийной диктатуры и возникновение политического плюрализма. В противовес концепции неделимости власти монолитной тоталитарной системы происходит постепенный сдвиг в сторону разделения властей. В политический строй постепенно внедряются элементы парламентаризма. Наконец, вводится ряд новых высших государственных институтов, важнейшим из которых является президентская власть. Институт президентства становится в условиях политической реформы ключевым звеном реорганизации государственного управления, а также ядром новой вертикали исполнительной власти. Введение президентской власти в постсоветских государствах стало результатом осознания невозможности проведения широких социально-экономических реформ быстрыми темпами при опоре на прежний партийный аппарат или новую законодательную власть советов. Суть состояла в постепенном переходе власти от партийных структур к государственным, что могло быть осуществлено лишь при нали-

чии независимого формально нейтрального высшего арбитра. Таким арбитром рассматривалась президентская власть как историческая преемница власти генерального секретаря.

Приход демократов и Б.Н. Ельцина к реальной власти произошел как в результате победы на выборах 12 июня 1991 года, так и в итоге крайнего ослабления власти союзного руководства после августовского путча ГКЧП 1991 года. Этот процесс завершился Беловежским соглашением о ликвидации СССР. Этим актом Б. Ельцин и российские власти избавились от остатков прежнего Центра. Затем начался обвальный распад всех других государственных структур [5].

При прежней системе Россия составляла костяк, становой хребет советской империи. Очевидно, что с утратой и дискредитацией коммунистических идеалов в общественном сознании народов бывшего СССР образовался как бы вакуум. Из многих аспектов заметно, что современный политический режим России ограничивает конституционную ротацию власти. Рассматривая особенности политических трансформаций в России, Г. Дилигенский в свое время отмечал, что российская специфика обусловлена в первую очередь отсутствием в российском обществе «благоприятной» среды для «цивилизационно-рыночной модернизации». Институциональные преобразования должны быть восприняты и закреплены в системе ценностей большей части населения. Но в современной России этого еще не произошло. Иными словами, на сегодняшний день демократические ценности, в принципе признаваемые, почти не воспринимаются массовым сознанием в качестве реального инструмента решения стоящих перед обществом проблем [1].

Демократическая консолидация и стабильное функционирование демократии не стали пока результатом отхода от тоталитарно-авторитарного правления. Процесс демократизации может вести также и к смешанному типу режимов, и даже к новым авторитарным формам правления. Такая вероятность не должна восприниматься на том основании, что демократический процесс зашел «слишком далеко». До тех пор, пока достигнутое в обществе социальное равновесие остаётся хрупким, пока экономические реформы не дали ощутимых результатов, а значительная часть населения еще не сделала своего выбора в пользу демократии, всегда найдутся силы, желающие возврата к *ancient regime* и готовые воспользоваться ошибками реформаторов. То есть, что касается отклонений от идеала, то они рассматриваются как «атавизм или патология», и хотя ожидаемое и желаемое совпадение с просвещенческими политическими нормами никогда не было полным, национальный или социальный характер отдельных групп никогда не воспринимался в качестве сколько-нибудь значимого объясняющего фактора.

Изучение исторических примеров свидетельствует, что в преддверие перехода к новому строю государством предпринимаются попытки осуществления реформ сверху, то есть преобразования существующей социальной системы без коренной ломки государственно-правовых институтов и при сохранении существующего конституционного строя. Если реформирование оказывается неудачным, глубокий социальный кризис перерастает в системный, что неизбежно вызывает переход к новому конституционному строю. Обстановка системного кризиса в переходный период способствует обострению всех внутренних противоречий данного общества. Бесконфликтным и бескризисным переход быть не может. Поэтому государственная власть должна быть готова к регулированию сложных, экстраординарных переходных процессов в обстановке затяжного и даже обвального кризиса. Системный кризис переходности обуславливает таким образом системный характер преобразований [2].

Следствием структурно-функционального кризиса российской политической системы в целом было то, что он охватил и горизонтальные, и вертикальные параметры, парализуя непосредственно механизм власти и управления. Вертикальный аспект кризиса представлен изменением отношений центра и периферии в осуществлении власти. Традиционная для советского периода формула сильного центра и безвластных регионов (национальных республик и автономий) превратилась в свою противоположность. Сформировавшиеся под прикрытием старой идеологии национальные элиты, воспользовавшись резким ослаблением центра, выдвинули свои претензии по переделу власти и собственности. Правовым оформлением новой политической реальности стали Беловежские соглашения 1991-го года – акт, фиксирующий превращение бывших национальных республик в суверенные государства. Соглашения преследовали две основных цели: они фиксировали свершившийся факт и сложившееся распределение власти, а также легитимировали новую российскую государственную власть.

Горизонтальный аспект кризиса состоял в распаде старой структуры законодательной и исполнительной власти, представленной иерархией партийных учреждений и их *alter ego* – безвластными сверху донизу советами. Это измерение кризиса особенно важно при характеристике позиций основных силовых и административных институтов армии, службы безопасности и государственного аппарата в ходе переворота, их пассивности и выжидательной позиции [4].

С самого начала посткоммунистические страны, в том числе Россия, стремились преодолеть псевдопарламентаризм позднесоветского типа и утвердить президентские режимы. Доминирующими мотивами становились угроза утраты национальной идентичности, поиски путей преодоления неэффективности правления и корпоративизма. Таким образом, вопрос о выборе оптимальной формы правления приобрел практическую актуальность. Сторонники парламентской в переходный период республики исходят из того, что эта форма более демократична и, следовательно, исторически более прогрессивна. Напротив, сторонники президентской формы правления исходят из того, что в условиях острого политического кризиса реформистски настроенная президентская власть является позитивным фактором. В числе аргументов фигурируют различные геополитические, национальные и исторические особенности страны, отсутствие гражданского общества, низкий уровень политической культуры и демократии, неразвитость политических партий и общественных движений, резкое обострение конфликтов в условиях переходного периода.

Литература:

1. Лапкин В.В., Пантин В.И. Восприятие западных институтов и ценностей в постсоветском пространстве: опыт Украины и России // Политические исследования. - 2004. - № 1. - С. 81.
2. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. - Москва, 1997, с.192.
3. Мельвиль А. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. - Москва, 1999, с.49.
4. Сорокин В. Государство переходного периода: теоретические вопросы. - Барнаул, 2000, с.21.
5. Станкевич С. История крушения СССР: политико-правовые аспекты. - Москва, 2001, с.103.
6. Фурман Д.Е. Наши десять лет: политический процесс в России с 1991 по 2001 год. - Москва, 2001, с.54.

Prezentat la 05.09.2007

**REFLECȚII ASUPRA PROBLEMATICII REGLEMENTĂRIILOR
JURIDICE REFERITOARE LA REGIMUL JURIDIC AL CIMITIRELOR
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

Lora BADAN-MELNIC, Gheorghe GUȚU

Catedra Științe Administrative

Un traitement du point de vue juridique du problème des cimetières de la République de Moldova n'a pas été possible jusqu'à présent, par des motifs faciles à comprendre. Comme ils appartiennent aux deux domaines de la vie sociale, celui de l'urbanisme et celui du culte, les juristes ont prêté peu d'attention aux cimetières. Par cette étude on se propose d'opérer une analyse de la problématique des réglementations en cause.

O tratare sub aspect juridic a problemei cimitirelor din Republica Moldova nu s-a prea îndrăznit, ca atare, din motive relativ lesne de înțeles, acest domeniu fiind parcă între cele două criterii de urbanism și de cult, așa încât juriștii acordă o atenție minimă acestui subiect. Avem totuși fericirea de a ne bucura de unele reglementări în acest domeniu conținute în Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului cu privire la cimitire, nr.1027 din 22.10.1998, care avem părerea că nici măcar nu este suficient de veche pentru a-și argumenta erata. Ne-am propus de fapt în studiul respectiv să analizăm problematica reglementărilor în cauză, precum și ciocnirile situațiilor de fapt cu ceea ce se prescrie în acest act suficient de vicios.

Din start trebuie să menționăm că avem pretenția unei structuri incoerente și foarte puțin fundamentate pe criterii logice pentru Regulamentul care interesează, fiind expuse elemente de natură tehnică într-o împleticire neclară cu condiții de administrare, incidențe ale domeniului civil etc., chiar dacă recunoaștem că domeniul este unul complex și se cere ca imperativă tratarea subiectului prin prisma tuturor ramurilor de drept care au incidență pentru acesta. Considerăm că nu era de mare complicație să se formuleze un proiect cu o ținută bine structurată în care să fie determinate în capitole, secțiuni, compartimente, ori, cum era mai comod de operat logico-juridic, instituții administrative și civile în măsura în care să se desprindă foarte clar limite de conținut; am fi propus chiar următoarea modalitate structurală:

1. Dispoziții generale și terminologice
2. Crearea și amenajarea cimiterelor
3. Condiții urbanistice, tehnice și sanitare pentru spațiile ocupate de cimitire
4. Administrarea cimitirelor
5. Extinderea și închiderea cimitirelor
6. Lichidarea cimitirelor
7. Protecția juridică a dreptului la înmormântare și reînsmormântare
8. Exercițarea dreptului de proprietate privată asupra bunurilor din cimitire
9. Rezervarea spațiilor pentru înmormântare și reînsmormântare
10. Dispoziții finale.

Din structura propusă de noi este clară departajarea domeniului administrativ de cel civil; or, acest fapt contează semnificativ la nivelul consecințelor nerespectării normelor juridice, a modalității de protecție a drepturilor încălcate ale subiecților implicați în raporturile juridice, responsabilității juridice etc.

Până să purcedem la examinarea carențelor și lacunelor Regulamentului cu privire la cimitire avem parcă rețineră de a expune o părere care nu se poate omite: actul în cauză este ca și mort din moment ce de acesta ori nu se știe, ori nu se ține cont, ori, mai rău, nici nu se poate ține seamă. Varianta din urmă pare mai îndrăzneată, dar, în ce ne privește, aceasta este și cea mai relevantă, dacă e să pornim de la ideea că cimitirele prin natură au o legătură indispensabilă cu latura istorico-spirituală a oricărui neam; prin acestea se poate cunoaște și cinsti trecutul, la fel cum oamenii din toate timpurile au tratat aceste spații, îndreptățit pe deplin, cu mare sfințenie. Din cele expuse este clar că un cimitir nu poate fi transferat, închis, lichidat la un moment dat, iar parametrii tehnico-sanitari care se impun sunt valabili decât pentru ipoteza deschiderii unor noi cimitire, iar cele care există deja nu întrunesc nici în cea mai neînsemnată măsură condițiile respective, fapt care conduce la o părere destul de interesantă: tradiționalismul, istoria, cultul religios și memoria celor decedați ne pun în

pericol sănătatea. În contextul respectiv pare aproape lipsită de importanță părerea referitoare la aspectul cimitirelor, la modul de administrare și întreținere a acestora care, deloc în conformitate cu legea, sunt lăsate la discreția fiecărei persoane și care se limitează la spațiul strict din jurul mormântului (lor) care interesează. Pe de altă parte, Regulamentul nici nu restricționează un anumit comportament de administrare din partea organelor responsabile, fiind absolut neclar cine, în baza căror criterii, în ce ordine și cu ce statut constituie administrația cimitirelor. Această problemă este destul de esențială, deoarece legiuitorul ar trebui să desemneze administrația cimitirelor în funcție de anumiți factori și chiar ar fi favorabilă specificarea unei anumite ordini de angajare, salarizare, destituire etc. La fel nu este clar dacă administrația cimitirelor este reprezentată printr-un organ sau este asigurată de o singură persoană (administrator). Se poate admite și ipoteza combinată a acestor două variante, diferența determinându-se în funcție de specificul și mărimea localității unde este situat cimitirul. În localitățile urbane cimitirele au proporții mai mari și, respectiv, administrarea se cere de o complexitate sporită; prin urmare, cimitirul urmează să dispună de o administrație compusă din mai multe persoane, care să asigure, pe de o parte, eficiență în gestionarea spațiului respectiv și a surselor financiare obținute, pe de altă parte – controlul reciproc și neutralitatea membrilor organului de administrație pentru evitarea arbitrarului, excesului de zel și a altor atitudini vicioase din partea eventualului administrator, asta dacă pornim deloc abstracti de la ideea interesului posibil în cazul repartizării locurilor în cimitire, rezervării acestora și altor acțiuni care pot determina fapte coruptibile sau necesitate de trafic de influență. De semnalat este și faptul că în unele localități cimitirele nici nu au administrator (este vorba de unele cimitire din unitățile rurale); or, aceasta lasă loc pentru câteva ipoteze: a) atribuțiile respective sunt exercitate direct de organul administrației publice locale; b) este desemnată o persoană de drept, care trage doar foloase materiale fără a se implica și a se face cunoscută; c) acest domeniu este omis în general din aria administrativă funcțională în localitatea respectivă.

În concluzie pentru cele menționate anterior expunem următoarea propunere: este cazul să se menționeze expres în lege nu doar statutul juridic, componența și modul de numire, funcționare, remunerare, destituire etc. a organului de administrație a cimitirelor, dar și o listă clară, se poate și exhaustivă, a atribuțiilor acestui organ. La fel este cazul ca legiuitorul să determine rolul organelor de administrație publică locală în privința cimitirelor și modalitatea de răspundere a administrației cimitirului față de autoritatea care îl controlează.

O altă problemă a Regulamentului se referă la lipsa unor reglementări concrete referitoare la taxele de stat pentru rezervare, înmormântare, reînsmormântare etc. Regulamentul face doar accidental referire la venituri obținute de către administrația cimitirelor, și anume: la pct.11 prevede că exploatarea și întreținerea cimitirelor (inclusiv a celor memoriale militare) se finanțează din contul bugetelor locale (comunităților religioase) și veniturilor de la prestarea serviciilor funerare. Din cele expuse nu este clar nici dacă comunitățile religioase reprezintă o variantă alternativă sau de rezervă în raport cu organele administrației publice locale, or este vorba despre bugetul acestor comunități religioase, și nici care sunt serviciile funerare la a căror prestare se obțin venituri, precum și criteriile de evaluare a acestora.

Considerăm rațională indicarea în același act normativ a taxelor respective în quantum distinct pentru fiecare din actele specificate și diversificarea lor pentru localitățile rurale și cele urbane, sau chiar și pentru a treia categorie – municipale, ținându-se cont de elementul de aglomerație și concentrare sporită a populației în acestea din urmă. Propunerea ne aparține ca părere și suportul rațional al acesteia este deloc dificil de determinat, cu atât mai mult cu cât sursele colectate în sensul menționat ar putea fi utilizate nemijlocit pentru amenajarea, îngrijirea și întreținerea cimitirilor printr-un sistem de autogestionare cu implicarea corespunzătoare a autorităților publice locale. Taxele stabilite ar trebui deci să reflecte necesarul de cotizare a administrării cimitirelor plus un venit nesemnificativ care, pe de o parte, ar stimula punerea la punct a aspectelor cimitirelor, iar, pe de altă parte, ar exclude posibilitatea existenței unui interes de corupere. În acest sens este cazul să preluăm practicile altor state care au lăsat aceste spații domeniului privat, inclusiv România, fapt care are evident mai multe aspecte pozitive decât invers, dintre care prioritar este faptul întreținerii cimitirelor într-o stare de regulă foarte bună. De fapt, aici s-ar putea contura următoarea schemă: statul va face un contract de concesiune pentru ca să poată să-și exercite în continuare titlul de proprietar, doar că prin intermediul unei persoane (preferabil juridice) private. Pentru concretizare, trebuie să specificăm că în tot cazul spațiul acordat cimitirelor face parte din domeniul public al statului și aici este cazul unui excurs care ține de specificarea de la pct.1 al Regulamentului care prevede că în Republica Moldova cimitirele se află în subordinea administrației publice locale. Chiar și pentru perioada la care s-a aprobat Regulamentul formula „în subordinea administrației publice locale” este deloc matură și cu suport științific, întrucât termenul utilizat (subordinea), în primul rând, se referă la

raporturi dintre persoane, iar cimitirul nu este o persoană, iar, în al doilea rând, nu reflectă în nici un fel regimul juridic pe care statul îl acordă cimitirelor și nici poziția sa în calitate de subiect de drept nu se explică în acest format. Printr-o analiză juridică este clar că s-a avut în vedere doar că legislația trebuie să stipuleze anumite conținuturi, nu însă să le aibă în vedere.

Revenind la subiectul tratat, trebuie să menționăm că, dacă se va propune concesiune pentru cimitire, aceasta, normal, nu trebuie să se trateze pentru momentul încheierii și perioada premergătoare acesteia doar în aspect administrativ, ci mai degrabă civil, concesiunea constituind, în general, un fapt juridic complex ce se conformează cumulativ regulilor administrative și celor civile. Aceasta ar însemna că pentru determinarea concesionarului statul sau unitatea administrativ-teritorială va organiza eventual un concurs la care vor putea avea acces toți cei interesați, după care se vor putea negocia clauzele contractuale, evident cu o libertate contractuală aproape total restrânsă pentru potențialul concesionar.

În același context, dar pe o direcție puțin diferită, am dori să extindem subiectul la o altă prioritate a variantei implicării persoanelor de drept privat – la cea legată de posibilitățile largi ale beneficiarilor, pe de o parte, și ale prestatorilor (concesionari), pe de altă parte, și anume: cei din urmă ar putea propune o gamă foarte variată de servicii care țin de ceremonialul funerar, servicii legate de construirea cavourilor, monumentelor etc.

O altă problemă a legislației în acest domeniu este cea legată de lipsa unor interdicții de înmormântare a cadavrelor în alte locuri decât în cimitire. Acest fapt dă de înțeles că cadavrele pot fi înmormântate în orice alt loc (în curtea casei în care a locuit defunctul, la locul accidentului, în curtea comunității religioase etc.), lucru care este nu doar posibil, ci și practicat în Republica Moldova. Evident că această lacună determină și probleme grave și neconștientizate, acestea rezidând în primul rând în aspectul ecologic. Chiar dacă se va invoca prin analogie și nerespectarea criteriilor ecologice pentru cimitire construite cu autorizație, care nu întrunesc condițiile prevăzute la pct.7 al Regulamentului, trebuie totuși să se distingă între aceste situații, deoarece în cel de-al doilea caz riscul și responsabilitatea aparțin organului administrației publice locale care a eliberat autorizația sau care este responsabil de întreținerea cimitirului, pe când în primul caz această responsabilitate nu aparține nimănui. Dincolo de respectul deosebit pe care trebuie să-l manifestăm pentru voința fiecărei persoane (inclusiv post mortem), trebuie să se stabilească regula fără excepții în conformitate cu care toate cadavrele să se înmormânteze exclusiv în cimitire sub sancțiunea tragerii la răspundere pentru nerespectarea ei. Această regulă nu va exclude însă posibilitatea celor interesați de a construi monumente, a plasa cruci și alte însemne de acest gen în alte locuri decât cele destinate înmormântărilor.

Regulamentul utilizează formula „registru înmormântărilor” fără să specifice dacă acest registru este ținut de administrația cimitirului sau de un organ al administrației publice locale, la fel nu sunt indicate nici repere referitoare la conținutul acestora. În textul aceluiași act este indicat că administrația cimitirului întocmește evidența analitică și grafică a mormintelor decedaților, fapt care dă temei să credem că această monitorizare de informație se face într-un anumit registru care, probabil, și este registrul înmormântărilor. Pe de altă parte, se poate admite că acest registru este ținut de Oficiul stării civile responsabil relativ de evidența populației și, corespunzător, de evidența deceselor persoanelor – pentru localitățile urbane și, respectiv, de organele administrației publice locale – pentru cele rurale. Însă, s-ar putea ca acestea să fie două registre separate și cele ținute de organul de stare civilă să se refere la datele de identitate ale celor decedați, iar registrul înmormântărilor să se țină totuși de administrația cimitirului și în el să se conțină informație prioritar grafică și referitoare la identitatea celui înmormântat, data și locul înmormântării, taxa achitată și alte informații legate efectiv de actul de înmormântare. Întrucât această variantă ni se pare mai rațională, avem părerea că modalitatea este eficientă și că existența a două registre de acest gen nu dublează și nici nu repetă informația legată de defunct.

Criteriile de natură tehnică impuse de Regulament sunt în aceeași măsură afectate de lipsa de exactitate și corectitudine. Pct.19 conține specificarea referitoare la lungimea și lățimea mormântului care nu pot fi mai mici de 2 m și, respectiv, 1 m, iar adâncimea mai mică de 1,5 m (pentru maturi), iar pentru copiii decedați dimensiunile pot fi micșorate. Este greu de înțeles de ce s-a specificat limita minimă și nu cea maximă; or, s-ar fi putut în general specifica o mărime standard pentru morminte de la care abaterea să fie nesemnificativă și argumentată dacă se va demonstra că sunt necesare alte dimensiuni decât cele specificate. Pe de altă parte, restricția maximă poate fi dedusă din prevederile aceluiași pct.19, care stabilește că pentru fiecare înmormântare se repartizează un lot de pământ cu suprafața de 3,8 m.p. Această arie, rezultă din Regulament, se acordă obligatoriu persoanei, iar aceasta poate face uz de ea în întregime sau în parte, iar partea care îi rămâne o poate utiliza în scopul construcției unor obiecte (de exemplu, scaune, mese, obiecte decorative etc), iar neutilizarea

ei este la discreția celor interesați și nu se poate impune transmiterea ei cimitirului (cel puțin așa rezultă din prevederea legală).

În prelungirea excogitației de mai sus, este cazul să punem și problema titlului de drept pe care îl au persoanele apropiate și rudele defunctului asupra spațiului în care a fost înmormântat decedatul, a obiectelor de pe decedat (haine, bijuterii și alte bunuri de preț), precum și asupra obiectelor de pe suprafața mormântului (monumente, coroane de flori etc.). Regulamentul este total mut la acest capitol, iar aspectele civile ale relațiilor din domeniu sunt tratate doar referitor la rezervarea locurilor pentru înmormântare, dar și în acest aspect suficient de superficial. Considerăm că este indicabil să se stipuleze în Regulament atitudinea juridică a persoanelor interesate pentru bunurile specificate mai sus și, în ce ne privește, propunem ca asupra lotului în care a fost înmormântat defunctul persoanele interesate să exercite un drept de beneficiere/folosință, iar asupra celorlalte bunuri dobândite sau procurate prin orice modalități să aibă declarat și protejat dreptul de proprietate în măsura în care acestea sunt separabile sau inseparabile terenului. După regula dreptului civil, în conformitate cu care proprietarul terenului este și proprietar al bunurilor aflate sau încorporate pe și, respectiv, în el, ar rezulta că toate bunurile respective aparțin statului, adică fac obiectul unei proprietăți publice. În cazul care interesează este rațional ca persoana să poată să-și protejeze drepturile sale, iar formula propusă în regula de mai sus nu-i dă nici o prerogativă. De aceea, în textul Regulamentului trebuie indicată expres excepția prin care asupra monumentelor și altor obiecte de acest gen persoanele să poată manifesta titlul de proprietate în plenitudinea atributelor acestuia.

În cele ce urmează propunem spre discuție unele momente legate de rezervarea locurilor pentru înmormântare. Așa cum rezultă din Regulament, rezervarea se face în baza unui contract civil între persoanele interesate și administrația cimitirelor contra unor tarife aprobate de organele administrației publice locale. Interesant este faptul că la pct.13 se stabilește că rezervarea se face pe termen nelimitat, iar pct.18 indică ca temei de încetare a rezervării expirarea termenului contractului. Prin urmare, nu este clar dacă nelimitarea în timp se referă la faptul rezervării sau la termenul contractului care s-ar putea să nu coincidă cu termenul de rezervare. Cu atât mai paradoxal pare al doilea temei al încetării rezervării care se referă la o eventuală lipsă de atitudine din partea rezervantului. Ideea pare absurdă din moment ce acesta fiind la o vârstă medie își poate face rezervarea cu scontarea unui termen relativ mare, perioadă în care nu este cazul să manifeste interes pentru spațiul rezervat. Un alt moment demn de atenție este cel dedus din prevederile pct.16-17, în conformitate cu care dreptul celui care a făcut rezervarea poate fi transmis prin moștenire sau donație, prevederi care nu prea sunt compatibile cu ultimul temei de încetare a rezervării, adică pentru cazul în care rezervantul locului a decedat și a fost înmormântat la alt cimitir. Era cazul să se precizeze că faptul respectiv va fi temei de încetare a rezervei doar dacă decedatul nu are moștenitori sau a dezmoștenit în acest sens sau în general pe toți moștenitorii.

În sfârșit, avem a menționa că acest studiu nu reflectă pe deplin problematica juridică a domeniului cercetat, ci doar cele mai importante puncte de vedere pe care le-am avut și care considerăm că necesită imperios să fie modificate sau ajustate condițiilor și cerințelor atât sub aspect ecologic, cât și estetic. Aceste probleme și-ar putea cunoaște soluția în primul rând prin abrogarea în întregime a Regulamentului și adoptarea unui act normativ nou în care să se pună la punct toate neclaritățile și neconcordanțele la care am atras atenție; pe de altă parte, să se constituie un mecanism clar de funcționare și control a activității organelor administrației publice locale și a administrației cimitirelor, așa încât delimitarea competențelor acestora să conducă la ameliorarea situației în domeniu.

Prezentat la 01.11.2007